

OEUVRES
DE
DESCARTES

PUBLIÉES
PAR
CHARLES ADAM & PAUL TANNERY
SOUS LES AUSPICES
DU MINISTÈRE DE L'INSTRUCTION PUBLIQUE

MEDITATIONES
DE
PRIMA PHILOSOPHIA
VII

PARIS
LÉOPOLD CERF, IMPRIMEUR-ÉDITEUR
12, RUE SAINTE-ANNE, 12
—
1904

M. DARBOUX, *de l'Académie des Sciences, doyen honoraire de la Faculté des Sciences de l'Université de Paris*, et M. BOUTROUX, *de l'Académie des Sciences Morales et Politiques, professeur d'histoire de la philosophie moderne à la Sorbonne, directeur de l'Institut Thiers*, ont suivi l'impression de cette publication en qualité de commissaires responsables.

AVERTISSEMENT

Renati | DES-CARTES | MEDITATIONES | DE PRIMA | PHILOSOPHIA, | in qua Dei existentia | et Animæ immortalitas | demonstratur : tel est le titre complet de la première édition de l'ouvrage que nous appellerons tout simplement, en français, les *Méditations* de Descartes. Cette première édition fut publiée à Paris, chez Michel Soly, en 1641 (achevé d'imprimer, le 28 août 1641), *cum Privilegio et Approbatione Doctorum*. Le privilège se trouve, en effet, à la fin du volume, ou plutôt un *Extraict du Privilege du Roy*, que nous avons reproduit au présent volume, p. 448. Mais l'approbation annoncée manque ; nous savons, par la Correspondance de Descartes, et nous verrons, dans la Vie du philosophe, au chapitre de l'historique de cette publication, toutes les tentatives faites pour l'obtenir, mais en vain. Il reste, à ce sujet, l'Epître au Doyen ainsi qu'aux Docteurs de la Sorbonne : *Sapientissimis Clarissimisque Viris Sacræ Facultatis Theologiæ Parisiensis Decano et Doctoribus, Renatus Des-Cartes S. D.*, imprimée en tête de l'édition. Viennent ensuite trois pièces préliminaires : une Préface, *Præfatio ad Lectorem*, un *Index*, et un plan ou vue d'ensemble, *Synopsis*, laquelle seule est paginée, p. 1-7. Puis, successivement, les six *Méditations*, qui forment le corps de l'ouvrage, bien que matériellement elles n'en occupent que la cinquième partie environ, p. 7-116. Les Objections suivent, avec les Réponses du philosophe : *premières Objections*, d'un Théologien, p. 117-131, et *Réponses*, p. 132-160 ; *secondes Objections*, de Théologiens et de Philosophes, p. 161-172, et *Réponses*, suivies d'un Abrégé à la façon des Géomètres, p. 172-232 ;

troisièmes Objections, d'un Philosophe, avec *Réponses* intercalées, p. 233-271; *quatrièmes Objections*, d'un Théologien très subtil, *subtilissimi Theologi*, p. 272-304, et *Réponses*, p. 305-354; *cinquièmes Objections*, de Pierre Gassend, le seul qui soit nommé, p. 355-492, et *Réponses*, p. 493-551; *sixièmes ou dernières Objections*, p. 552-566, et *Réponses*, p. 566-602. Total, 602 pages (plus 20 pages préliminaires, non numérotées); format in-8.

Renati | DES-CARTES | MEDITATIONES | DE PRIMA | PHILOSOPHIA, | In quibus Dei existentia, et animæ | humanæ a corpore distinctio, | demonstrantur. | His adjunctæ sunt variæ objectiones docto|rum virorum in istas de Deo et anima | demonstrationes; | cum Responsionibus Authoris. | Secunda editio septimis objectionibus antehac | non visis aucta : tel est le titre complet de la seconde édition, publiée à Amsterdam, chez Louis Elzevier, en 1642. Format, petit in-12. Marque : *la Minerve*; c'est même un des premiers ouvrages où figure cette marque, avec la devise *Ne extra oleas*. Le titre, on le voit, est un peu changé : *in quibus*, au lieu de *in qua*; et surtout, au lieu de *animæ immortalitas*, cette variante significative : *animæ humanæ a corpore distinctio*. Point d'approbation non plus d'ailleurs, et plus de privilège. Mais on retrouve, d'abord, le même contenu que dans la première édition, et dans le même ordre, sauf toutefois l'*Index*, qui a disparu (nous l'avons donné en note, p. 10-11). Voici ce contenu : *Epistola, Præfatio*,¹⁵ *Synopsis*, celle-ci p. 1-6; les six *Méditations*, p. 7-95; *premières Objections et Réponses*, p. 96-131; *secondes*, p. 132-191; *troisièmes*, p. 192-224; *quatrièmes*, p. 225-296; *cinquièmes*, p. 297-454; et *sixièmes*, p. 455-496. Mais en outre, ainsi que l'annonce le titre de tout l'ouvrage, les *sixièmes Objections* ne sont plus les dernières, *ultimæ*, comme en 1641; dans l'édition de 1642, elles sont suivies des *septièmes Objections avec les Notes de l'Auteur*. Et cette importante addition forme comme un nouveau volume, à la suite du premier, avec un frontispice particulier : *Objectiones septimæ | In | Medi-*

tationes | de prima Philosophia cum | notis Authoris. | (Amstelodami, | Apud Ludovicum Elzevirium, 1642. | Cum Authoris consensu), et avec une pagination à part, p. 1-138, le frontispice et le revers comptant d'ailleurs comme pages 1 et 2. Les caractères restent d'abord les mêmes que pour toutes les Objections et Réponses et les Méditations qui précèdent. Mais la seconde édition fait suivre ces septièmes Objections, où les Notes de Descartes sont intercalées, d'une pièce fort importante encore, la Lettre de Descartes au P. Dinet, intitulée : *Admodum Reverendo Patri | PATRI DINET | Societatis Jesu | Præposito provinciali per | Franciam, | Renatus Des Cartes S. D.* Cette Lettre est imprimée en caractères plus forts, et va de la page 139 à 212; elle continue donc la pagination des septièmes Objections, et forme avec elles un tout. C'est qu'en effet, pour une partie au moins, elle les complète : les septièmes Objections sont du P. Bourdin, jésuite, qui avait pour supérieur le P. Dinet, et Descartes fait à ce dernier un récit de ses démêlés avec Bourdin, comme aussi, par la même occasion, avec un ministre d'Utrecht, Gisbert Voët. Cependant ce nouveau volume, bien que pouvant se détacher du premier, fait véritablement corps avec lui, puisque le faux-titre de celui-ci en fait expressément mention : *Secunda editio... septimis objectionibus... aucta.*

Telles sont les deux sources auxquelles nous puiserons pour une nouvelle édition latine des *Méditations*. Celles-ci furent cependant réimprimées encore une fois du vivant de Descartes, mais sans les Objections et Réponses qui les accompagnent, sans l'Epître ni la Préface, avec la *Synopsis* cependant, et Descartes n'eut aucune part à cette réimpression. Ce fut en 1644, à Amsterdam, *apud Iohannem Blaeu* : un ami de Gassend, Samuel Sorbière, établi pour lors en Hollande, y publia les Objections de celui-ci, c'est-à-dire les cinquièmes, avec les Réponses de Descartes, et de longues Répliques ou Instances de Gassend encore, le tout sous ce titre : *PETRI GASSENDI | DISQUISITIO | METAPHYSICA. | Seu | Dubitationes | et Instantiæ :*

13
1833
1837

[*adversus* | *Renati Cartesii* | *Metaphysicam et Responsa*. L'ouvrage in-4° ne compte pas moins de 319 pages (plus 14 pages non numérotées). A la fin du volume, pour la commodité du lecteur, Sorbière a ajouté le texte des six Méditations, avec une pagination nouvelle, de 48 pages (le faux-titre comptant pour 1 et 2) : RENATI DES-CARTES | MEDITATIONES | DE PRIMA | PHILOSOPHIA, | *In quibus Dei existentia, et Animæ humanæ a corpore distinctio, demonstrantur.* (*Amstelodami, | Apud Iohannem Blaeu, | CID IO C XLIV.*) Cette addition n'offre d'ailleurs pour le texte aucun intérêt.

Les autres éditions des *Méditations* en latin ne parurent qu'après la mort de Descartes. Les Elzevier d'Amsterdam en donnèrent jusqu'à cinq, sans compter celle de 1642; celle-ci était un petit in-12, les cinq autres furent dans le format in-4°. La première édition elzevirienne in-4° est de 1650; les quatre suivantes sont de 1654, 1663, 1670 et 1678. Le titre est le même, si ce n'est que ces quatre dernières portent la mention *editio ultima*, au lieu de *tertia* en 1650. En outre les deux premières (1650 et 1654) portent le nom de Louis Elzevier, la troisième (1663) ceux de Louis et Daniel, et les deux dernières (1670 et 1678) celui de Daniel seulement. Voici le titre commun à toutes : RENATI DES CARTES | MEDITATIONES | DE PRIMA | PHILOSOPHIA. *In quibus Dei existentia, et animæ humanæ a corpore distinctio, demonstrantur.* | *His adjunctæ sunt variæ objectiones doctorum virorum in istas|de Deo et anima demonstrationes. Cum Responsionibus Authoris.* | *Tertia editio* (ou *Editio ultima*) *prioribus auctor et emendatior.* (Marque : la Minerve.) Même pagination également dans ces cinq éditions in-4, à savoir : 6 feuillets liminaires, — 191 pages pour la 1re partie, — 164 pages pour l'*Appendix* (daté 1649 dans l'édition de 1650), 88 pages pour l'*Epistola ad Voetium*. Ces 88 pages constituent une addition, fort importante de l'édition nouvelle. Elle fait suite naturellement à la Lettre au P. Dinet, qui terminait l'édition de 1642; et surtout elle complète un volume qui, sans cela, aurait peut-être paru un peu maigre, avec 191 + 164

ou 355 pages seulement, tandis qu'il en compte 355+88 ou 443. D'ailleurs Louis Elzevier avait lui-même imprimé déjà cette lettre à Voet séparément, en 1643. — En outre, la première partie donne, après les sixièmes Objections et Réponses, une pièce que Louis Elzevier avait aussi publiée à part, en 1648 : RENATI DES CARTES, *Notæ in programma quoddam, sub finem anni 1647, in Belgio editum*, etc., p. 169-191. Par contre, les cinquièmes Objections de Gassend ne figurent pas à leur place, entre les quatrièmes et les sixièmes. A cet endroit, Elzevier donne la traduction latine de deux pièces insérées en 1647 dans le volume des *Méditations* en français : à savoir, un *Avertissement* de Descartes, au sujet des Objections de Gassend, et une *Lettre à Clerselier* en réponse à quelques-unes des Instances publiées dans la *Disquisitio Metaphysica* en 1644. La première de ces deux pièces offre, dans l'édition de 1650, une particularité fort intéressante : tandis que, pour tout le reste, elle ne fait que traduire exactement l'original, un passage cependant se trouve tout changé. A propos des Objections de Gassend, Descartes avait dit en français : « *Lors que j'ay sceu que Monsieur C. L. R. prenoit la veine de traduire les autres objections, ie l'ay prié d'obmettre celles-cy.* » (Vol. des *Méditations* en français, dans la présente édition, p. 109, l. 8-11.) Voici la phrase latine correspondante : « *Cùm audiivi Ludovicum Elzevirium, industrium typographum, Meditationes meas unà cum aliis Objectionibus prælo suo iterum subjicere decrevisse, rogavi ipsum ut Quintas objectiones omitteret.* » (Edition d'Amsterdam, Louis Elzevier, 1650, p. 141.) Descartes aurait donc fait lui-même des recommandations expresses à Louis Elzevier, pour que l'édition de 1650 (commencée d'ailleurs en 1649, comme en fait foi la date de l'*Appendix*), c'est-à-dire la seconde qui sortit des presses d'Amsterdam, différât de celle de 1642, qui était la première imprimée en Hollande. Toutefois Elzevier ne voulut pas exclure tout à fait du volume, les cinquièmes Objections et Réponses : il se contenta de les reléguer, avec les septièmes

(du P. Bourdin), dans un *Appendix*, ainsi composé : p. 2, *Typographus Lectori* ; p. 3, *Objectiones quintæ : Eximio viro Renato Cartesio P. Gassendus Gassendus S.* ; p. 55, *Responsio Authoris ad quintas Objectiones* ; p. 78, *Objectiones septimæ cum notis Authoris, sive Dissertatio de prima philosophia* ; p. 143, *Admodum Reverendo Patri Dinet, etc.* Au reste, voici, à ce sujet, la déclaration de l'éditeur lui-même, en tête de cet *Appendix*, sous le titre *Typographus Lectori* :

« *Etiam si Auctor Meditationum de Primâ Philosophia noluerit ut Objectiones quintæ amplius in suo libro cum cæteris legerentur, ut ex posita loco illarum Admonitione liquere potest ; quia tamen a magni nominis Philosopho sunt projectæ, rem curiosis ingeniis non ingratam me facturum existimavi, si illas hoc loco, quamvis alieno, unâ cum Responsionibus reponerem. Quæ ratio cum pro septimis etiam Objectionibus et Responsionibus militet, eas quoque Quintis subjunxi, simulque Epistolas ad Iesuitam Dinet & ad Gisbertum Voetium Ultrajectinum Theologum. Et ne qua in re illorum votis desim, eadem opera hîc significabo, Primarum objectionum auctorem esse doctum quendam Fæderati Belgii Theologum, Secundas Lutetiæ a Marino Mersenno ex diversorum Philosophorum et Theologorum ore exceptas fuisse, Tertias esse Thomæ Hobbii celebris Philosophi Angli, Quartas Antonii Arnaldi Doctoris Theologiæ Sorbonici, Quintas nomen auctoris sui Petri Gassendi præferre, Sextas rursus ab eodem Mersenno ex aliorum ore fuisse exceptas, Septimas denique apparere ex Epistola ad Patrem Dinet esse Iesuitæ cujusdam.*

Vinrent ensuite les éditions de Blaev, à Amsterdam, en 1685, 1698, etc., aussi dans le format in-4. C'est la reproduction des éditions elzeviriennes. Même omission des cinquîèmes Objections de Gassend, entre les quatrièmes et les sixièmes ; on trouve, à la place, la traduction latine des deux mêmes pièces : *Avertissement* de Descartes, dans l'édition française de 1647, et *Lettre à Clerelier*. Même addition des *Notæ in programma quoddam*, etc., après les sixièmes

Objections. Même *Appendix* composé de la même manière : cinquièmes Objections de Gassend et Réponses de Descartes, les septièmes (du P. Bourdin) et les Notes intercalées de Descartes, Lettre de celui-ci au P. Dinet. Enfin, pour terminer, la Lettre à Voet.

De quelle façon maintenant convient-il d'utiliser les éditions anciennes, soit pour le contenu du présent volume, soit pour l'établissement du texte ?

Pour le contenu, la seconde édition, celle de 1642, doit évidemment faire loi. La première édition, en effet, est incomplète : il y manque les septièmes Objections, qui n'avaient pas été envoyées à temps pour y figurer, et qui d'ailleurs ont été faites, non pas, comme les autres, sur une copie manuscrite adressée avant toute impression par Mersenne aux théologiens ou philosophes dont il provoquait les critiques, mais sur le volume imprimé dès le 28 août 1641, et que le P. Bourdin, auteur des septièmes Objections, étudia de lui-même à seule fin de le critiquer. Descartes ayant joint, en outre, à ces septièmes Objections, accrues de ses propres Notes, la Lettre qu'il écrivit ensuite au P. Dinet, nous ne les séparerons pas non plus dans le présent volume. Mais nous n'y ajouterons pas cependant, comme l'ont fait les Elzevier, de 1650 à 1678, et ensuite Blaeu, la Lettre à Voet. Cette addition, en effet, de la part des imprimeurs de Hollande, semble n'avoir eu d'autre cause que le besoin de grossir un volume qui, sous le nouveau format in-4, aurait été un peu mince. Or notre présent volume des *Méditations* en latin se trouve assez gros sans cela. D'ailleurs, si une bonne moitié de la Lettre au P. Dinet relate, en effet, les démêlés de Descartes à Utrecht avec Voet, ce qui explique que la *Lettre à Voet* vienne naturellement à la suite, il faudrait donc aussi, pour avoir un tout complet, imprimer encore la *Lettre apologétique au Magistrat d'Utrecht*, toujours sur le même sujet, et en outre, comme l'ont fait les éditions hollandaises à partir de 1650, les *Notæ in programma* etc., dernière pièce

du dossier des relations de Descartes avec son ancien disciple et ami d'Utrecht, le professeur Henry de Roy. Ne vaut-il pas mieux, puisqu'aussi bien la place nous ferait défaut, réserver ces trois pièces : *Lettre à Voet*, *Lettre apologétique au Magistrat d'Utrecht*, et *Notæ in programma etc.*, qui compléteront fort bien notre autre volume, un peu mince sans cela, des *Principia Philosophiæ* en latin ?

D'autre part, nous n'imiterons pas les éditeurs de Hollande, qui ont ôté de leur place chronologique les cinquièmes Objections et Réponses, pour en faire un simple *Appendix* avec les septièmes, etc. Ils ont bien pu s'autoriser pour cela de l'*Avertissement* de Descartes, dans l'édition française des *Méditations* en 1647, et même d'instructions précises que le philosophe paraît avoir données à Louis Elzevier en 1649. Toutefois Descartes ne parle, en 1647, que de la traduction de ces cinquièmes Objections, et il engage Clerselier à ne pas l'entreprendre ; mais lorsqu'elles eurent été traduites quand même, il ne s'opposa pas à ce qu'elles fussent imprimées à la fin du volume. Plus tard, également, en 1649, malgré ses instructions à Louis Elzevier, il laissa réimprimer le texte, au moins en *Appendix*. D'ailleurs lui-même avait déjà permis, et sans doute pris soin, qu'on imprimât ce texte des cinquièmes Objections, avec ses propres Réponses en latin, entre les quatrièmes et les sixièmes, dans la seconde édition faite auprès de lui, à Amsterdam, par Louis Elzevier en 1642. Nous serons donc plus fidèles, ce semble, à sa pensée première, en les maintenant, comme lui, à leur place dans l'ensemble de l'œuvre, qu'en écoutant avec trop de complaisance un mot qui lui sera peut-être échappé plus tard dans un moment d'humeur, et qu'après l'avoir dit, il n'aura pas voulu retirer, sauf à fermer à demi les yeux sur ce que feraient ses éditeurs. Et il était si loin de rester lui-même indifférent aux Objections de Gassend, que non seulement il permit, en fin de compte, qu'on imprimât, bien qu'à la suite des autres, et la traduction française en 1647 et le texte latin en 1649-1650, mais il voulut

lire en outre le gros livre d'Instances ou *Disquisitio Metaphysica*, et il y répondit au moins sur quelques points. A ce propos, nous avons cru devoir reproduire *in extenso* (p. 394-409 du présent volume) la table des matières de cette *Disquisitio*, laquelle table a le double avantage de donner à la fois le sommaire détaillé des Instances de Gassend et, ce qui manquait dans les éditions de 1641 et de 1642, les sommaires, point par point, des Objections de Gassend et des Réponses de Descartes, bien que, fort probablement, ces derniers sommaires soient l'œuvre de l'éditeur de la *Disquisitio*, Samuel Sorbière.

Enfin il est à peine besoin de dire que, à tous les endroits où la chose est nécessaire, le lecteur sera averti des différences entre l'édition de 1642 et celle de 1641, et dont la plus notable est un assez long passage qui termine les Réponses de Descartes aux quatrièmes Objections d'Antoine Arnauld : ce passage très important sur l'Eucharistie, envoyé d'abord en 1640 à Mersenne, n'avait point paru dans la première édition, en 1641, sans doute afin d'obtenir plus aisément l'approbation de la Sorbonne ; il fut rétabli naturellement dans l'édition de 1642 (voir ci-après, p. 252, l. 22, à p. 256, l. 8).

Pour le texte, on doit suivre aussi cette seconde édition de 1642. Celle de 1641, en effet, fut imprimée à Paris, loin de Descartes, qui était en Hollande, et à qui on n'envoya point les épreuves. Mersenne, qui eut le soin de l'impression, se contenta de demander de temps en temps au philosophe quelques corrections ou modifications, quelquefois pour le sens, le plus souvent pour la langue. C'est tout ce que nous apprend du moins la correspondance de Descartes, et les renseignements qu'elle donne à ce sujet sont rappelés avec soin, dans le présent volume, par des notes au bas des pages. D'ailleurs, nous avons une déclaration qui, à elle seule, suffirait pour établir l'infériorité du texte de la première édition comparée à la seconde. A la fin de l'édition de 1641, page des *errata*, on trouve ceci : « *Quoniam*

hæc absente Authore, atque ab exemplari, non ab eius manuscripto, typis mandata sunt, nulla diligentia potuit impedire, quin aliqui errores irrepserint, quorum præcipui sic corrigentur. »

Ce n'est pas que l'on soit sûr cependant que Descartes ait revu lui-même les épreuves de la seconde édition. Mais la chose est vraisemblable, l'impression se faisant à Amsterdam, qui n'est pas tellement éloigné (huit lieues environ) d'Endegeest, où habitait Descartes toute cette année 1642. Nous pouvons donc suivre ce texte avec pleine confiance, sans manquer d'ailleurs de signaler soigneusement toutes les variantes de la première édition. D'autres variantes encore, et parfois même des corrections heureuses, nous ont été fournies, pour le texte des cinquièmes Objections (celles de Gassend), par la *Disquisitio Metaphysica* de 1644 ; nous avons signalé chacune au passage.

L'orthographe non plus n'est pas la même dans les deux éditions de 1641 et de 1642. Nous adopterons aussi celle de Hollande en 1642. Elle présente cependant plusieurs innovations : distinction de l'*i* et du *j* (sauf cependant pour les majuscules en tête des mots, où l'on trouve presque toujours *I*, et le cas particulier, *ajo*, *ajebant*) ; distinction de *u* et de *v*, aussi bien comme lettres initiales que dans le corps des mots, etc. L'édition de 1641, au contraire, faite à Paris, est plus archaïque : elle ne distingue point le *j* de l'*i* (exemple : *eius*, *coniicere*, etc.) ; elle imprime uniformément *v* pour *u* ou *ν* en tête des mots (*vt*, *vnus*, etc.), et *u* pour *v* ou *u* dans le corps des mots (*diuersus*, *viuunt*, etc.). A cet égard, elle se rapproche certainement plus de l'orthographe de Descartes, et peut-être convenait-il de l'adopter. Toutefois, comme le texte imprimé à Paris l'a été, non sur le manuscrit du philosophe, mais sur une copie (*ab exemplari, non ab eius manuscripto*), et comme, d'autre part, Descartes a laissé passer dans l'édition de 1642 l'orthographe des Elzevier, et par conséquent ne l'a pas désapprouvée, nous pourrons donc la suivre sans scrupule, comme plus conforme aussi d'ailleurs à nos habitudes mo-

dernes. — Notons une particularité intéressante des cinquièmes Objections, et qui paraît propre à Gassend ; car on la retrouve, non seulement dans le texte de ces Objections, imprimé en 1641 et en 1642, mais dans la *Disquisitio Metaphysica* de 1644, et en général dans toutes les œuvres de ce philosophe (*GASSENDI Opera*, édition de 1658). Presque toujours, *ei* est mis pour *e* dans les mots *omneis*, *plureis*, etc., et même aussi pour *i* dans *heic*, *heinc*, etc. Nous reproduirons cette particularité.

Une difficulté nous a quelque temps arrêtés. Le texte latin des *Méditations* est imprimé, soit en 1641, soit en 1642, tout d'une venue, presque sans mettre à la ligne, ce qui en rend la lecture assez fatigante. Sans doute on a l'impression en quelque sorte matérielle d'un raisonnement qui se tient d'un bout à l'autre, et qui forme un tout compact et comme un bloc. Toutefois le raisonnement de Descartes a bien aussi quelque souplesse et comme des articulations : il ressemble à un organisme qui se développe, ou bien à un corps de troupe en marche, avec ses compagnies et ses escouades qui se succèdent à des intervalles réguliers. C'est pourquoi les anciens éditeurs, au moins pour la traduction française, n'ont pas craint de mettre à la ligne aussi souvent que la chose leur a paru possible. Nous avons fait de même, avec d'autant moins de scrupule qu'une étude attentive du texte de Descartes fournit, ce semble, quelques indications à ce sujet, et qu'en découpant par tranches, autant que possible en habile cuisinier, comme disait Platon, la pensée du philosophe, nous n'avons point cru trahir ses intentions, mais, au contraire, les respecter et les suivre plus fidèlement.

En effet, la sixième Méditation et déjà même la cinquième ne ressemblent point en cela aux quatre qui précèdent, comme si les éditeurs s'étaient lassés eux-mêmes de ces longues phrases mises bout à bout interminablement, sans un repos au moins pour les yeux, ni un arrêt pour l'attention du lecteur. Exactement, les deux premières éditions commencent à diviser le

texte des alinéas, p. 68 du présent volume, l. 20. Le texte de la sixième Méditation est mis jusqu'à *dix-neuf* fois à la ligne (2e édition), et même *vingt-neuf* fois (1re édition), ce qui est peut-être excessif; et le texte de la cinquième, quatre fois déjà, ce qui n'est pas assez. N'est-ce pas là un exemple à suivre pour imprimer de même le texte des Méditations I, II, III et IV, bien que, ni en 1642 ni en 1641, il ne soit *pas une seule fois* mis à la ligne?

Mais Descartes l'a-t-il ainsi voulu? Ou bien n'est-ce pas la faute de ses éditeurs, qui n'auraient pas compris ses indications? Dans les autographes que nous avons de lui, il ne met pas souvent à la ligne, il est vrai; mais, de temps en temps, après un point, la phrase suivante, au lieu de reprendre immédiatement, laisse un petit intervalle en blanc, très distinct, et qui, remarquons-le, ne se retrouve pas devant toutes les phrases, mais devant celles qui passent à un autre ordre d'idées. Ce petit intervalle en blanc correspond donc bien à une mise à la ligne, et c'est être fidèle à Descartes, ce semble, que de l'interpréter ainsi typographiquement, comme nous avons fait à maintes reprises dans les cinq volumes de la *Correspondance*. Au contraire, n'en pas tenir compte, et passer par-dessus ce petit intervalle en le négligeant, serait établir un pont où il y a un fossé, et rattacher indûment à ce qui précède un développement nouveau que le philosophe a voulu manifester en détacher. Que le manuscrit des Méditations ait présenté cette particularité, on n'en peut rien savoir, et on doit même en douter, puisque ce n'était pas un autographe de Descartes, mais une copie, avons-nous vu plus haut, *ab exemplari, non ab eius manuscripto*; à moins que la copie, chose improbable, n'ait reproduit, comme au décalque, les moindres particularités de l'original. Toutefois, au moins dans l'édition de 1642, on remarque assez souvent, à la fin des phrases, de petits intervalles en blanc. On n'oserait dire que c'est par conformité avec le manuscrit, surtout si l'on n'est pas sûr que celui-ci donnât de telles indications. Peut-être ce sont de

simples négligences du typographe, d'autant plus que ces intervalles correspondent bien quelquefois, mais non pas toujours, à des changements d'idées. Alors le doute même peut s'interpréter en notre faveur, et nous ne voyons pas pourquoi nous aurions le respect superstitieux d'une disposition typographique, dont on ne peut même pas dire que les éditeurs eux-mêmes ont gardé l'observance (au moins dans les Méditations V et VI), et qu'on n'a d'ailleurs point de raison d'attribuer à Descartes, mais plutôt le contraire.

On pourra cependant objecter que, si Descartes avait voulu qu'on mît davantage à la ligne, il aurait corrigé en ce sens l'édition de 1642, imprimée si près de lui, à Amsterdam. Mais d'abord il est possible, il est même probable, que cette édition ait été faite, non pas sur un nouveau manuscrit, qu'on n'aura pas pris la peine de recopier pour cela, mais sur l'édition de 1641, dont on aura sacrifié un exemplaire : on en aura donc suivi le plus souvent les divisions. Ensuite, il n'est pas absolument certain que Descartes ait revu toutes les épreuves, surtout à ce point de vue : on n'attachait pas, au xviie siècle, la même importance que nous à une disposition purement typographique, et il se peut fort bien que le philosophe, tout entier à l'ordre logique, ait négligé de rectifier celle qu'avait suivie l'imprimeur, pure question de forme, après tout, assez indifférente à qui est principalement attentif au fond. Aucune conséquence donc, aucune obligation à tirer de là, et nous retrouvons toujours à cet égard notre pleine et entière liberté.

Nous en avons usé pour le mieux. Nous avons donc mis, sans hésiter, à la ligne, chaque fois que le sens a paru, non seulement nous y autoriser, mais l'exiger. Or le raisonnement de Descartes est tellement net, que bien peu de chances d'erreur en cela sont laissées à une interprétation attentive : c'est presque à coup sûr qu'on peut mettre le doigt au point précis où une argumentation finit, où commence une autre argumentation. Nous avons découpé le texte de chaque Méditation en autant d'alinéas que nous l'avons jugé nécessaire, pour la

commodité de la lecture et pour l'intelligence plus aisée du développement métaphysique. Aussi bien le lecteur pourra toujours reconstituer le texte tel qu'il a été imprimé d'abord, dans sa continuité trop absolue : des notes indiquent les endroits où notre édition met seule à la ligne, tandis que celle de 1641 ou de 1642 n'y met pas. Mais nous sommes persuadés que nous n'avons été infidèles à la lettre, sur ce point, et encore en apparence, que pour rester plus fidèles à l'esprit de Descartes, et peut-être même à son texte, si nous l'avions écrit de sa main, et avec tout ce qu'il a pu y mettre d'indications.

C. A.

Nancy, 31 juillet 1904.

RENATI
DES-CARTES,
MEDITATIONES
DE PRIMA
PHILOSOPHIA,
IN QVA DEI EXISTENTIA
ET ANIMÆ IMMORTALITAS
DEMONSTRATVR.

PARISIIS,
Apud MICHAELIEM SOLY, viâ Iacobæâ, sub
signo Phœnicis.

M DC. XLI.
Cum Privilegio, & Approbatione Doctorum.

RENATI
DES-CARTES,
MEDITATIONES

De Prima
PHILOSOPHIA,
*In quibus Dei existentis, & animæ
humanae à corpore distinctio,
demonstrantur.*

*His adjunctæ sunt varix objectiones docto-
rum virorum in istas de Deo & anima
demonstrationes;*

*Cum Responsionibus Authoris,
Secundæ editio septimis objectionibus antehac
non visis aucta.*

Amstelodami,

Apud Ludovicum Elzevirium. 1642.

RENATI DES CARTES
MEDITATIONES

De Prima

PHILOSOPHIA,

In quibus Dei existentia, & animæ humanæ à
corpore distinctio, demonstrantur.

*His adjunctæ sunt varia objectiones doctorum virorum in istas
de Deo & anima demonstrationes;*

CVM RESPONSIONIBVS AVTHORIS.

Tertia editio prioribus auctior & emendatior.

AMSTELODAMI,
Apud Ludovicum Elzevirium.

clō 1551.

A P P E N D I X,
Continens
O B I E C T I O N E S
Q V I N T A S & S E P T I M A S
In
R E N A T I D E S - C A R T E S
M E D I T A T I O N E S
De Primâ Philosophia,
Cum ejusdem ad illas Responſionibus & duabus Epistolis,
Vna ad Patrem D I N E T Societatis Ieſu Præpoſitum
Provincialem per Franciam,
Altera ad celeberrimum Virum
D. G I S B E R T V M V O E T I V M.

A M S T E L O D A M I,
Apud Ludovicum Elzevirium,
c l o l o c x l i x .

SAPIENTISSIMIS CLARISSIMISQUE VIRIS
SACRÆ FACULTATIS THEOLOGIÆ PARISIENSIS
DECANO & DOCTORIBUS

RENATUS DES CARTES S. D^{a-b}.

Tam iusta causa me impellit ad hoc scriptum vobis
offerendum, & tam iustam etiam vos habituros esse
confido ad ejus defensionem suscipiendam, postquam
instituti mei rationem intelligetis, ut nullâ re melius
5 illud hîc possim commendare, | quàm si quid in eo se- (2)
quutus sim paucis dicam^c.

Semper existimavi duas quæstiones, de Deo & de
Animâ, præcipuas esse ex iis quæ Philosophiæ potius
quàm Theologiæ ope sunt demon|strandæ : nam quam-
10 vis nobis fidelibus animam humanam cum corpore non

a. Les numéros inscrits en haut de chaque page sont ceux de la deuxième édition (Amsterdam, 1642); les traits verticaux de séparation dans le texte, sans numéros en regard dans la marge, indiquent les commencements des pages de cette deuxième édition. Les traits avec numéros en regard reproduisent la pagination de la première édition (Paris, 1641). — Les numéros de cette *Epître*, ainsi que de la *Préface* qui suit, sont entre parenthèses, parce que, pour ces deux pièces, ni la première édition ni la deuxième ne sont paginées.

b. Cf. t. III, p. 236, lettre CCXV. Voir aussi *ib.*, p. 239, l. 12; p. 387, l. 3.

c. Cette *Epître* à la Sorbonne est imprimée tout d'une venue dans la première édition et dans la deuxième, sans division en paragraphes, ni « mise à la ligne ».

- interire, Deumque existere, fide credere sufficiat, certe infidelibus nulla religio, nec fere etiam ulla moralis virtus, videtur posse persuaderi, nisi prius illis ista duo ratione naturali probentur : cumque sæpe in hac vitâ majora vitiis quàm virtutibus præmia proponantur, 5 pauci rectum utili præferrent, si nec Deum timerent, nec aliam vitam expectarent. Et quamvis omnino verum sit, Dei existentiam credendam esse, quoniam in facris scripturis docetur, & vice versâ credendas sacras scripturas, quoniam habentur a Deo ; quia nempe, 10 cum fides sit donum Dei, ille idem qui dat gratiam ad reliqua credenda, potest etiam dare, ut ipsum existere credamus ; non tamen hoc infidelibus proponi potest, quia circulum esse judicarent. Et quidem animadverti non modo vos omnes aliosque Theologos affirmare 15 Dei existentiam naturali ratione posse probari, sed & ex sacrâ Scripturâ inferri, ejus cognitionem multis, quæ de rebus creatis habentur, esse faciliorem, atque omnino esse tam facilem, ut qui illam non habent sint culpandi. Patet enim Sap. 13 ex his verbis : *Nec his debet ignosci. Si enim tantum potuerunt scire, ut possent æstimare sæculum, quomodo hujus dominum non facilius invenerunt?* Et ad Rom. cap. 1, dicitur illos 20 esse *inexcusabiles*. Atque ibidem etiam per hæc verba : *Quod notum est Dei, manifestum est in illis*, videmur admoneri ea omnia quæ de Deo sciri possunt, rationibus non aliunde petitis quàm ab ipsâmet nostrâ mente posse ostendi. Quod idcirco quomodo fiat, & quâ viâ Deus | facilius & certius quàm res sæculi cognoscatur, non putavi a me esse alienum inquirere. 30
- Atque quantum ad animam, etsi multi ejus naturam

non facile investigari posse judicarint, & nonnulli etiam dicere ausi sint rationes humanas persuadere illam simul cum corpore interire, solâque fide contrarium teneri, quia tamen hos condemnat Concilium
 5 Lateranense sub Leone 10 habitum, sessione 8, & expresse mandat Christianis Philosophis ut eorum argumenta dissolvant, & veritatem pro viribus probent, hoc etiam aggredi non dubitavi.

(5)

Præterea, quoniam scio plerosque impios non aliam
 10 ob causam nolle credere Deum esse, mentemque humanam a corpore distingui, quàm quia dicunt hæc duo a nemine hætenus potuisse demonstrari : etsi nullo modo iis assentiar, sed contrà rationes fere
 15 omnes, quæ pro his quæstionibus a magnis viris allatæ sunt, cùm satis intelliguntur, vim demonstrationis habere putem, vixque ullas dari posse mihi persuadeam, quæ non prius ab aliquibus aliis fuerint inventæ : nihil tamen utilius in Philosophiâ præstare posse existimo, quàm si semel omnium optimæ studiose quæran-
 20 tur, tamque accurate & perspicue exponantur, ut apud omnes constet in posterum eas esse demonstrationes. Ac denique, quoniam nonnulli quibus notum est me quandam excoluisse Methodum ad quolibet difficul-
 25 tia in scientiis resolvendas, non quidem novam, quia nihil est veritate antiquius, sed quâ me sæpe in aliis non infœliciter uti viderunt, hoc a me summo-
 pere flagitarunt : ideoque officii mei esse putavi non-nihil hac in re conari^a.

(6)

18 præstare] præstari (1re edit.).

a. Voir t. III, p. 387, l. 11.

- Quicquid autem præstare potui, totum | in hoc Tractatu continetur. Non quod in eo diversas omnes rationes, quæ ad eadem probanda afferri possent, colligere conatus sim, neque enim hoc videtur operæ pretium esse, nisi ubi nulla habetur satis certa; sed primas tantum & præcipuas ita prosecutus sum, ut jam pro certissimis & evidentissimis demonstrationibus illas ausim proponere. Addamque etiam tales esse, ut non putem ullam viam humano ingenio patere, per quam meliores inveniri unquam possint: cogit enim me
- (7) causæ necessitas, & gloria Dei, ad quam totum hoc refertur, ut hîc aliquanto liberius de meis loquar quàm mea fert consuetudo. Atqui quantumvis certas & evidentes illas putem, non tamen ideo mihi persuadeo ad omnium captum esse accommodatas: sed, quemadmodum in Geometriâ multæ sunt ab Archimede, | Apollonio, Pappo, aliisque scriptæ, quæ, etsi pro evidentibus etiam ac certis ab omnibus habeantur, quia nempe nihil plane continent quod seorsim spectatum non sit cognitu facillimum, nihilque in quo sequentia cum
- (8) Geometricas æquare, vel etiam superare, existimem, vereor tamen ne a multis satis percipi non possint, tum quia etiam longiusculæ sunt, & aliæ ab aliis pendent, tum præcipue quia requirunt mentem a præjudiciis plane liberam, & quæ se ipsam a sensuum consortio facile subducatur. Nec certe plures in mundo Metaphysicis studiis quàm Geometricis apti reperiuntur. Ac

præterea in eo differentia est, quod in Geometriâ, cum omnibus sit persuasum nihil scribi solere, de quo certa demonstratio non habeatur, sæpius in eo peccant imperiti, quod falsa approbent, dum ea videri volunt intelligere, quàm quod vera refutent : contrà verò in Philosophiâ, cum credatur nihil esse de quo non possit in utramque partem disputari, pauci veritatem investigant, & multo plures, ex eo quod ausint optima quæque impugnare, famam ingenii aucupantur. (9)

Atque ideo, qualescunque meæ rationes esse possint, quia tamen ad Philosophiam spectant, non spero me illarum ope magnum operæ pretium esse facturum, nisi me patrocinio vestro adjuvetis. Sed cum tanta inhæreat omnium mentibus de vestrâ Facultate opinio, tantæque sit authoritatis SORBONÆ nomen, ut non modo in rebus fidei nulli unquam Societati post sacra Concilia tantum creditum sit quàm vestræ, sed etiam in humanâ Philosophiâ nullibi major perspicacia & soliditas, nec ad ferenda judicia major integritas & sapientia esse existimetur ; non dubito quin, si tantam hujus scripti curam suscipere dignemini, *primo* quidem, ut a vobis corrigatur : memor enim, non modo humanitatis, sed maxime etiam inficitæ meæ, non affirmo nullos in eo esse errores ; *deinde*, ut quæ vel defunt, vel non satis absoluta sunt, vel majorem explicationem desiderant, addantur, perficiantur, illustrentur, aut a vobis ipsis, aut saltem a me, postquam a vobis ero admonitus ; ac *denique*, ut postquam rationes in eo contentæ, quibus Deum esse, mentemque a corpore aliam esse probatur, ad eam perspicuitatem erunt perductæ, ad quam ipsas perducere posse confido, ita

.

nempe ut pro accuratissimis demonstrationibus habendæ sint, hoc ipsum declarare & publice testari velitis : non dubito, inquam, quin, si hoc fiat, omnes errores, qui de his quæstionibus unquam fuerunt, brevi ex hominum mentibus deleantur. Veritas enim
(11) ipsa facile efficiet ut reliqui ingeniosi & docti vestro
judicio subscribant ; & auctoritas, ut Athei, qui scioli
magis quàm ingeniosi aut docti esse solent, contradicendi animum deponant, atque etiam ut forte rationes, quas ab omnibus ingenio præditis pro demonstrationibus haberi scient, ipsi propugnent, ne non intelligere videantur. Ac denique cæteri omnes tot testimoniis facile credent, nemoque amplius erit in mundo, qui vel Dei existentiam, vel realem humanæ animæ a corpore distinctionem ausit in dubium | revocare. Cujus rei quanta esset utilitas, vos ipsi, pro vestrâ singulari sapientiâ, omnium optime æstimare potestis ; nec deceret me vobis, qui maximum Ecclesiæ Catholicæ columnen semper fuistis, Dei & Religionis causam pluribus hîc commendare.

5

10

15

20

PRÆFATIO AD LECTOREM

Quæstiones de Deo & mente humanâ jam ante paucis attigi in *Differtatione de Methodo recte regendæ rationis & veritatis in scientiis investigandæ*, gallice editâ anno 1637, non quidem ut ipsas ibi accurate tractarem, sed tantum ut delibarem, & ex lectorum judiciis addiscerem quâ ratione postea essent tractandæ. Tanti enim momenti mihi visæ sunt, ut plus unâ vice de ipsis agendum esse judicarem; viamque sequor ad eas explicandas tam parum tritam, atque ab usu communi tam remotam, ut non utile putarim ipsam in gallico | & passim ab omnibus legendo scripto fusiùs docere, ne debiliora etiam ingenia credere possent (2) eam sibi esse ingrediendam^a.

Cum autem ibi rogassẽ omnes quibus aliquid in meis scriptis reprehensione dignum occurreret, ut ejus me monere dignarentur^b, nulla in ea quæ de his quæstionibus attigeram notatu digna objecta sunt, præter duo, ad quæ hîc paucis, priusquam earundem accuratiorem explicationem aggrediar, respondebo.

Primum est, ex eo quod mens humana in se con-

a. Cette *Préface*, comme l'*Epître* qui la précède, est imprimée tout d'une venue dans la première édition et dans la deuxième, sans division en paragraphes ni « mise à la ligne ».

b. Voir *Discours de la Méthode*, p. 75, l. 22, de cette édition.

verſa non percipiat aliud ſe eſſe quàm rem cogitantem,
 non ſequi ejus naturam ſive *eſſentiam* in eo tantùm
 conſiſtere, quod ſit res cogitans, ita ut vox *tantùm*
 cætera omnia excludat quæ forte etiam dici poſſent ad
 animæ naturam pertinere. Cui objectioni reſpondeo 5
 me etiam ibi noluiſſe illa excludere in ordine ad ipſam
 rei veritatem (de quâ ſcilicet tunc non agebam),
 ſed dumtaxat in | ordine ad meam perceptionem, adeo
 ut ſenſus eſſet me nihil plane cognoscere quod ad
 eſſentiam meam ſcirem pertinere, præterquam quod 10
 eſſem res cogitans, ſive res habens in ſe facultatem
 cogitandi. In ſequentibus autem | oſtendam quo pacto,
 ex eo quod nihil aliud ad eſſentiam meam pertinere
 cognoscam, ſequatur nihil etiam aliud revera ad illam
 pertinere. 15

Alterum eſt, ex eo quod ideam rei me perfectioris
 in me habeam, non ſequi ipſam ideam eſſe me perfectiorem,
 & multo minùs illud quod per iſtam ideam
 repræſentatur exiſtere. Sed reſpondeo hîc ſubeſſe 20
 æquivocationem in voce ideæ : ſumi enim poteſt vel
 materialiter, pro operatione intellectûs, quo ſenſu me
 perfectior dici nequit, vel objective, pro re per iſtam
 operationem repræſentatâ, quæ res, etſi non ſupponatur
 extra intellectum exiſtere, poteſt tamen me eſſe
 perfectior ratione ſuæ eſſentiæ. | Quomodo verò, ex 25
 hoc ſolo quod rei me perfectioris idea in me ſit, ſequatur
 illam rem revera exiſtere, fuſe in ſequentibus
 exponetur.

Vidi quidem præterea duo quædam ſcripta fatiſ
 longa, ſed quibus non tam meæ hiſ de rebus rationes 30
 quàm concluſiones argumentiſ ex Atheorum lociſ

communibus mutuatis impugnabantur^a. Et quoniam
 istiusmodi argumenta nullam vim habere possunt apud (4)
 eos, qui rationes meas intelligent, adeoque præpo-
 stera & imbecillia sunt multorum judicia, ut magis a
 5 primum acceptis opinionibus, quantumvis falsis & a
 ratione alienis, persuadeantur, quàm a verâ & firmâ,
 sed posterius auditâ, ipsarum refutatione, nolo hîc ad
 illa respondere, ne mihi sint prius referenda. Tan-
 tùmque generaliter dicam ea omnia, quæ vulgo ja-
 10 ctantur ab Atheis ad existentiam Dei impugnandam,
 semper ex eo pendere, quod vel humani affectus Deo
 affingantur, vel | mentibus nostris tanta vis & sapien-
 tia arrogetur, ut quidnam Deus facere possit ac debeat,
 determinare & comprehendere conemur; adeo ut,
 15 modò tantùm memores simus mentes nostras conside-
 randas esse ut finitas, Deum autem ut incomprehen-
 sibilem & infinitum, nullam ista difficultatem sint nobis
 paritura.

Jam verò, postquam hominum judicia semel utcun-
 20 que sum expertus, iterum hîc aggredior easdem de
 Deo & mente humanâ quæstiones, simulque totius
 primæ Philosophiæ initia tractare; sed ita ut nullum
 vulgi plausum, nullamque Lectorum frequentiam ex- (5)
 pectem: quin etiam nullis author sum ut hæc legant,
 25 nisi tantùm iis qui seriò mecum meditari, mentemque
 a sensibus, simulque ab omnibus præjudiciis, abdu-
 cere poterunt ac volent, quales non nisi admodum
 paucos reperiri satis scio. Quantum autem ad illos,
 qui, rationum mearum seriem | & nexum comprehen-
 30 dere non curantes, in singulas tantùm clausulas, ut

a. Cf. t. III, p. 296, l. 23, et p. 300, *éclaircissement*.

multis in more est, argutari studebunt, non magnum ex hujus scripti lectione fructum sunt percepturi ; & quamvis forte in multis cavillandi occasionem inveni-
ant, non facile tamen aliquid quod urgeat aut res-
ponfione dignum fit objicient.

5

Quia verò nequidem etiam aliis spondeo me in omnibus primâ fronte satisfacturum, nec tantum mihi ar-
rogo ut confidam me omnia posse prævidere quæ alicui
difficilia videbuntur, primò quidem in Medita-
tionibus illas ipsas cogitationes exponam, quarum
ope ad certam & evidentem cognitionem veritatis
mihi videor pervenisse, ut experiar an fortè iisdem
(6) |rationibus, quibus ego persuasus sum, alios etiam
possim persuadere. Postea vero respondebo ad obje-
ctiones virorum aliquot ingenio & doctrinâ excellen-
tium, ad quos hæ Meditationes, antequam | typis man-
darentur, examinandæ missæ sunt. Satis enim multa
& varia ab illis fuerunt objecta, ut ausim sperare non
facile quicquam aliis, saltem alicujus momenti, ven-
turum in mentem, quod ii nondum attigerint. Ideoque
rogo etiam atque etiam Lectores, ut non prius de Me-
ditationibus judicium ferant, quàm objectiones istas
earumque solutiones omnes perlegere dignati sint^a.

10

15

20

a. Entre la *Præfatio ad Lectorem* et la *Synopsis*, l'édition de Paris (1re édit.) intercale un *Index*, qui ne se retrouve plus dans l'édition d'Amsterdam (2e édit.). Descartes ne l'ayant pas reproduit, c'est que sans doute il n'en était pas l'auteur; Mersenne l'avait probablement composé lui-même, en l'accommodant à la pagination de la 1re édition. Voici cet *Index* :

« INDEX TRACTATVVM HOC VOLVME CONTENTORVM.

« *Post synopsis perlegendam, à prima pagina vsque ad 7,*

» *Sequuntur sex Meditationes quarum prima de ijs quæ in dubium re-
» uocari possint, à pag. 7 ad 16.*

- » *Secunda de mente humana, & quòd sit ipsa notior quàm corpus, à pag. 16 ad 32.*
- » *Tertia, de Deo, quòd existat, à pag. 32 ad 59.*
- » *Quarta, de vero & falso, à pag. 59 ad 74.*
- » *Quinta, de essentia rerum materialium, & iterum de Deo, quòd existat, à pag. 75 ad 87.*
- » | *Sexta denique, de rerum materialium existentia, & reali mentis à corpore distinctione, à pag. 87 ad 116. »*
- « Sequuntur Objectiones aduersus præcedentes Meditationes quibus Responsiones Authoris subiiciuntur.
- » *Objectiones primæ Theologi, à pag. 117 vsque ad 131. — Responsiones, à pag. 132 ad 160.*
- » *Objectiones secundæ Theologorum & Philosophorum, à pag. 161 ad 172. — Responsiones ad quarum calcem præcedentes Meditationes ad morem Geometricum reducuntur, à pag. 172 ad 232.*
- » *Objectiones tertiæ Philosophi, cum Responsionibus, à pag. 233 ad 271.*
- » *Objectiones quartæ subtilissimi Theologi, à pag. 272 ad 304. — Responsiones, à pag. 305 ad 354.*
- » *Objectiones quintæ Petri Gassendi Dinienfis Ecclesiæ Præpositi & acutissimi Philosophi, à pag. 355 ad 492. — Responsiones, à pag. 493 ad 551.*
- » *Objectiones sextæ, seu vltimæ, à pag. 552 ad pag. 566. — Responso, à pag. 566 ad pag. 602.*
- » FINIS. »
-

SYNOPSIS

SEX SEQUENTIUM MEDITATIONUM ^a

In primâ, causæ exponuntur propter quas de rebus omnibus, præsertim materialibus, possumus dubitare; quandiu scilicet non habemus alia scientiarum fundamenta, quàm ea quæ antehac habuimus. Etsi autem istius tantæ dubitationis utilitas primâ fronte non appareat, est 5 tamen in eo maxima quòd ab omnibus præjudiciis nos liberet, viamque facillimam sternat ad mentem a sensibus abducendam; ac denique efficiat, ut de iis, quæ postea vera esse comperiemus, non amplius dubitare possimus.

2 | *In secundâ, mens quæ, propriâ libertate utens, sup- 10 ponit ea omnia non existere de quorum existentiâ vel minimum potest dubitare, animadvertit fieri non posse quin ipsa interim existat. Quod etiam summæ est utilitatis, quoniam hoc pacto facile distinguit quænam ad | se, hoc est, ad naturam intellectualem, & quænam ad corpus per- 15 tineant. Sed quia forte nonnulli rationes de animæ immortalitate illo in loco expectabunt, eos hîc monendos*

12 dubitare potest (1re édit.).

a. Voir t. III, p. 268, l. 9; p. 271, l. 7; p. 297, l. 6. Cf. *ib.*, p. 364-365.

puto me conatum esse nihil scribere quod non accurate
 demonstrarem; ideoque non alium ordinem sequi potuisse,
 quàm illum qui est apud Geometras usitatus, ut nempe
 omnia præmitterem ex quibus quæsitæ propositio de-
 5 pendet, antequam de ipsâ quidquam concluderem. Pri-
 mum autem & præcipuum quod prærequiritur ad cognos-
 cendam animæ immortalitatem, esse ut quàm maxime
 perspicuum de eâ conceptum, & ab omni conceptu corporis
 plane distinctum, formemus; quod ibi factum est. Præ-
 10 terea verò requiri etiam ut sciamus ea omnia quæ clare &
 distincte intelligimus, eo ipso modo quo illa | intelli- 3
 mus, esse vera: quod ante quartam Meditationem probari
 non potuit; & habendum esse distinctum naturæ corporeæ
 conceptum, qui partim in ipsâ secundâ, partim etiam in
 15 quintâ & sextâ formatur; atque ex his debere concludi ea
 omnia quæ clare & distincte concipiuntur ut substantiæ
 diversæ, sicuti concipiuntur mens & corpus, esse revera
 substantias realiter a se mutuò distinctas; hocque in sextâ
 concludi. Idemque etiam in ipsâ confirmari ex eo quod
 20 nullum corpus nisi divisibile intelligamus, contrâ autem
 nullam mentem nisi indivisibilem: neque enim | possumus
 ullius mentis mediam partem concipere, ut possumus cu-
 juslibet quantamvis exigui corporis; adeo ut eorum na-
 turæ non modo diversæ, sed etiam quodammodo contrariæ
 25 agnoscantur. Non autem ulterius eâ de re in hoc scripto
 me egisse; tum quia hæc sufficiunt ad ostendendum ex cor-
 poris corruptione mentis interitum non sequi, atque sic ad
 alterius vitæ spem mortalibus faciendam; tum etiam quia
 præmissæ, ex quibus ipsa mentis immortalitas concludi
 30 potest, ex totius Physicæ explicatione dependent: primo 4
 23 quantumvis (1re edit.).

ut sciatur omnes omnino substantias, siue res quæ a Deo
 creari debent ut existant, ex naturâ suâ esse incorrupti-
 biles, nec posse unquam desinere esse, nisi ab eodem Deo
 concursus suum iis denegante ad nihilum reducantur; ac
 deinde ut advertatur corpus quidem in genere sumptum 5
 esse substantiam, ideoque nunquam etiam perire. Sed
 corpus humanum, quatenus a reliquis differt corporibus,
 non nisi ex certâ membrorum configuratione aliisque ejus-
 modi accidentibus esse conflatum; mentem verò humanam
 non ita ex ullis accidentibus constare, sed puram esse 10
 substantiam: etsi enim omnia ejus accidentia mutantur,
 ut quòd alias res intelligat, alias velit, alias sentiat,
 &c, non idcirco ipsa mens alia euadit; humanum autem
 corpus aliud sit ex hoc solo quòd figura quarundam ejus
 partium mutetur: ex quibus sequitur corpus quidem 15
 perfacile in|terire, mentem autem ex naturâ suâ esse
 immortalem.

In tertiâ Meditatione, meum præcipuum argumentum
 5 ad probandum Dei | existentiam satis fusè, ut mihi videretur,
 explicui. Verumtamen, quia, ut Leclorùm animos 20
 quàm maxime a sensibus abducerem, nullis ibi comparationibus
 a rebus corporeis petitis volui uti, multæ fortasse
 obscuritates remanserunt, sed quæ, ut spero, postea in
 responsionibus ad objectiones plane tollentur; ut, inter
 cæteras, quomodo idea entis summe perfecti, quæ in nobis 25
 est, tantum habeat realitatis objectivæ, ut non possit non
 esse a causâ summe perfectâ, quod ibi illustratur comparatione
 machinæ valde perfectæ, cujus idea est in mente
 alicujus artificis; ut enim artificium objectivum hujus
 ideæ debet habere aliquam causam, nempe scientiam hujus 30
 artificis, vel alicujus alterius a quo illam accepit, ita

idea Dei, quæ in nobis est, non potest non habere Deum ipsum pro causâ.

In quartâ, probatur ea omnia quæ clare & distincte percipimus, esse vera, simulque in quo ratio falsitatis consistat explicatur : quæ necessariò sciri debent tam ad præcedentia firmanda, quàm ad reliqua intelligenda^a. (Sed ibi interim est advertendum nullo modo agi de peccato, vel errore qui committitur in persecutione boni & mali, sed de eo tantùm qui contingit in dijudicatione veri & falsi. Nec ea spectari quæ | ad fidem pertinent, vel ad vitam agendam, sed tantùm speculativas & solius luminis naturalis ope cognitæ veritates.)

In quintâ, præterquam quòd natura corporea in genere sumpta explicatur, novâ etiam ratione Dei existentia demonstratur : sed in quâ rursus nonnullæ fortè occurrent difficultates, quæ postea in responsione ad objectiones resolventur : ac denique ostenditur quo pacto verum sit, ipsarum Geometricarum demonstrationum certitudinem a cognitione Dei pendere.

In sextâ denique, intellectio ab imaginatione secer nitur; distinctionum signa describuntur; mentem realiter a corpore distingui probatur; eandem nihilominus tam arctè illi esse conjunctam, ut unum quid cum ipsâ componat, ostenditur; omnes errores qui a sensibus oriri solent recensentur; modi quibus vitari possint exponuntur; & denique rationes | omnes ex quibus rerum materialium existentia possit concludi, afferuntur : non quòd eas valde utiles esse putarim ad probandum id ipsum quod

6-12 Sed... veritates. La première parenthèse manque (2e édit.).

a. Voir t. III, p. 334, l. 10.

probant, nempe revera esse aliquem mundum, & homines habere corpora, & similia, de quibus nemo unquam sanæ mentis seriò dubitavit; sed quia, illas considerando, agnoscitur non esse tam firmas nec tam perspicuas quàm sunt eæ, per quas in mentis nostræ & Dei cognitionem devenimus; adeo ut hæ sint omnium certissimæ & evidentissimæ quæ ab humano ingenio sciri possint. Cujus unius rei probationem in his Meditationibus mihi pro scopo proposui. Nec idcirco hîc recensco varias illas quæstiones de quibus etiam in ipsis ex occasione tractatur.

5

10

MEDITATIONUM

DE PRIMA

PHILOSOPHIA

IN QUIBUS DEI EXISTENTIA & ANIMÆ A CORPORE
DISTINCTIO DEMONSTRANTUR
PRIMA^a

De iis quæ in dubium revocari^b possunt.

Animadverti jam ante aliquot annos quàm multa,
ineunte ætate, falsa pro veris admiserim, & quàm
dubia | sint quæcunque istis postea superextruxi, ac 8
5 proinde funditus omnia semel in vitâ esse evertenda,
atque a primis fundamentis denuo inchoandum, si
quid aliquando firmum & mansurum cupiam in scien-
tiis stabilire; sed ingens opus esse videbatur, eamque
ætatem expectabam, quæ foret tam matura, ut ca-
10 peffendis disciplinis aptior nulla sequeretur. Quare
tamdiu cunctatus sum ut deinceps essem in culpâ,
si quod temporis superest ad agendum, deliberando
consumerem. Opportune igitur hodie mentem curis

a. Au lieu de ce long titre, en tête de page, la première édition donnait tout simplement, aussitôt après la *Synopsis*, et sur la même page 7 :
MEDITATIO PRIMA.

b. Voir t. III, p. 267, l. 25.

omnibus exsolvi, secu|rum mihi otium procuravi, solus
secedo, serio tandem & libere generali huic mearum
opinionum everfioni vacabo.

Ad hoc autem non erit necesse, ut omnes esse fal-
sas ostendam, quod nunquam fortassis assequi possem; 5
sed quia jam ratio persuadet, non minus accurate ab
iis quæ non plane certa sunt atque indubitata, quàm
ab aperte falsis assensionem esse cohibendam, satis erit
ad omnes rejiciendas, si aliquam rationem dubitandi
in unâquâque reperero. Nec ideo etiam singulæ erunt 10
9 percurrendæ, quod | operis esset infiniti; sed quia, sus-
fossis ^a fundamentis, quidquid iis superædificatum est
sponte collabitur, aggrediar statim ipsa principia, qui-
bus illud omne quod olim credidi nitebatur.

Nempe quidquid hætenus ut maxime verum admisi, 15
vel a sensibus, vel per sensus accepi ^b; hos autem in-
terdum fallere deprehendi, ac prudentiæ est nunquam
illis plane confidere qui nos vel semel deceperunt.

Sed forte, quamvis interdum sensus circa minuta
quædam & remotiora nos fallant, pleraque tamen alia 20
sunt de quibus dubitari plane non potest, quamvis ab
iisdem hauriantur : ut jam me hîc esse, foco assidere,
hyemali togâ esse indutum, chartam istam manibus
contrectare, & similia. Manus verò has ipsas, to-
tumque hoc corpus meum esse, quâ ratione | posset 25
negari? nisi me forte comparem nescio quibus insanis,

3 Après vacabo, non à la ligne ainsi pendant tout le cours de
(1re ni 2e édition), mais un petit la Méditation. — 16 hos autem
intervalle en blanc (2e édit.), et omis (1re édit.).

a. Voir t. III, p. 268, l. 3.

b. *Ib.*, p. 267, l. 27, et t. V, p. 146.

quorum cerebella tam contumax vapor ex atrâ bile labefactat, ut constanter asseverent vel se esse reges, cum sunt pauperrimi, vel purpurâ indutos, cum sunt nudi, vel caput habere fictile, vel se totos esse cucurbitas, vel ex vitro conflatos; sed amen|tes sunt isti, 10 nec minùs ipse demens viderer, si quod ab iis exemplum ad me transferrem.

Præclare fane, tanquam non sim homo qui soleam noctu dormire, & eadem omnia in somnis pati, vel 10 etiam interdum minùs verisimilia, quàm quæ isti vigilantes. Quàm frequenter verò usitata ista, me hîc esse, togâ vestiri, foco assidere, quies nocturna persuadet, cum tamen positis vestibus jaceo inter strata! Atqui nunc certe vigilantibus oculis intueor hanc chartam, 15 non sopitum est hoc caput quod commoveo, manum istam prudens & sciens extendo & sentio; non tam distincta contingerent dormienti. Quasi scilicet non recorder a similibus etiam cogitationibus me aliàs in somnis fuisse delusum; quæ dum cogito attentius, 20 tam plane video nunquam certis indiciis vigiliam a somno posse distingui, ut obstupecam, & fere hic ipse stupor mihi opinionem somni confirmet.

Age ergo somniemus, nec particularia ista vera sint, nos oculos aperire, caput movere, | manus extendere, 25 nec forte etiam nos habere tales manus, nec tale totum corpus; tamen pro|fecto fatendum est visa per quietem esse veluti quasdam pictas imagines, quæ non nisi ad similitudinem rerum verarum fingi potuerunt; ideoque saltem generalia hæc, oculos, caput, manus, 30 totumque corpus, res quasdam non imaginarias, sed veras existere. Nam fane pictores ipsi, ne tum qui-

dem, cum Sirenas & Satyriscos maxime inusitatis formis fingere student, naturas omni ex parte novas iis possunt assignare, sed tantummodo diverforum animalium membra permiscent; vel si forte aliquid excogitent adeo novum, ut nihil omnino ei simile fuerit visum, atque ita plane fictitium sit & falsum, certe tamen ad minimum veri colores esse debent, ex quibus illud componant. Nec dispari ratione, quamvis etiam generalia hæc, oculi, caput, manus, & similia, imaginaria esse possent, necessario tamen saltem alia quædam adhuc magis simplicia & universalia vera esse fatendum est, ex quibus tanquam coloribus veris omnes istæ, seu veræ, seu falsæ, quæ in cogitatione nostrâ sunt, rerum imagines effinguntur.

12 Cujus generis esse videntur natura corpo|rea in 15
communi, ejusque extensio; item figura rerum extensarum; item quantitas, sive earumdem magnitudo & | numerus; item locus in quo existant, tempusque per quod durent, & similia.

Quapropter ex his forsitan non male concludemus 20
Physicam, Astronomiam, Medicinam, disciplinasque alias omnes, quæ a rerum compositarum consideratione dependent, dubias quidem esse; atqui Arithmeticam, Geometriam, aliasque ejusmodi, quæ nonnisi de simplicissimis & maxime generalibus rebus tractant, 25
atque utrum eæ sint in rerum naturâ necne, parum curant, aliquid certi atque indubitati continere. Nam siue vigilem, siue dormiam, duo & tria simul juncta sunt quinque, quadratumque non plura habet latera quàm quatuor; nec fieri posse videtur ut tam perspicue veritates in suspensionem falsitatis incurrant. 30

Verumtamen infixæ quædam est meæ menti vetus opinio, Deum esse qui potest omnia, & a quo talis, qualis existo, sum creatus. Unde autem scio illum non fecisse ut nulla plane sit terra, nullum cælum, nulla
 5 res extensa, nulla figura, nulla magnitudo, nullus 13
 locus, & tamen hæc omnia non aliter quàm nunc mihi videantur existere? Imò etiam, quemadmodum judico interdum alios errare circa ea quæ se perfectissime scire arbitrantur, ita ego ut fallar quoties duo & tria
 10 simul addo, vel numero quadrati latera, vel si quid aliud facilius fingi potest? At forte | noluit Deus ita me decipi, dicitur enim summe bonus; sed si hoc
 ejus bonitati repugnaret, talem me creasse ut semper fallar, ab eâdem etiam videretur esse alienum per-
 15 mittere ut interdum fallar; quod ultimum tamen non potest dici.

Essent verò fortasse nonnulli qui tam potentem aliquem Deum mallent negare, quàm res alias omnes credere esse incertas. Sed iis non repugnemus, totumque hoc de Deo demus esse fictitium; at seu fato,
 20 seu casu, seu continuatâ rerum serie, seu quovis alio modo me ad id quod sum pervenisse supponant; quoniam falli & errare imperfectio quædam esse videtur, quo minùs potentem originis meæ authorem assigna-
 25 bunt, eo probabilius erit me tam imperfectum esse ut semper fallar. Quibus sane argumentis non habeo quod | respondeam, sed tandem cogor fateri nihil esse 14
 ex iis quæ olim vera putabam, de quo non liceat dubitare, idque non per inconsiderantiam vel levitatem,
 30 sed propter validas & meditata rationes; ideoque etiam ab iisdem, non minùs quàm ab aperte falsis,

accurate deinceps assensionem esse cohibendam, si quid certi velim invenire.

Sed nondum sufficit hæc advertisse, curandum est ut recorder; assidue enim recurrunt consuetæ opiniones, occupantque credulitatem meam tanquam longo 5 usu & familiaritatis jure sibi devinctam, fere etiam me invito; nec unquam iis assentiri & confidere desuescam, quamdiu tales esse supponam quales sunt revera, nempe aliquo quidem modo dubias, ut jam jam ostensum est, sed nihilominus valde probabiles, 10 & quas multo magis rationi consentaneum sit credere quàm negare. Quapropter, ut opinor, non male agam, si, voluntate plane in contrarium versâ, me ipsum fallam, illasque aliquandiu omnino falsas imaginariasque esse fingam, donec tandem, velut æqua- 15 tis utrimque præjudiciorum ponderibus, nulla amplius | prava consuetudo judicium meum a rectâ rerum perceptione detorqueat. Etenim scio nihil inde periculi vel erroris interim sequuturum, & me plus æquo diffidentiae indulgere non posse, quandoquidem nunc 20 non rebus agendis, sed cognoscendis tantum incumbo.

Supponam igitur^a non optimum Deum, fontem veritatis, sed genium aliquem malignum, eundemque summe potentem^b & callidum, omnem suam indu- 25 striam in eo posuisse, ut me falleret: putabo cælum, aërem, terram, colores, figuras, sonos, cunctaque externa nihil aliud esse quàm ludificationes somniorum, quibus insidias credulitati meæ tetendit: considerabo

a. Voir t. III, p. 147.

b. *Ib.*, p. 147.

meipsum tanquam manus non habentem, non oculos, non carnem, non | sanguinem, non aliquem sensum, sed hæc omnia me habere falsò opinantem : manebo obstinate in hac meditatione defixus, atque
 5 ita, siquidem non in potestate meâ sit aliquid veri cognoscere, at certe hoc quod in me est, ne falsis assentiar, nec mihi quidquam iste deceptor, quantumvis potens, quantumvis callidus, possit imponere, obfirmatâ mente cavebo. Sed laboriosum est hoc institutum, & desidria quædam ad consuetudinem vitæ me
 10 reducit. Nec aliter quàm captivus, qui forte imaginariâ libertate fruebatur in somnis, quum postea suspicari incipit se dormire, timet excitari, blandisque illusionibus lente connivet : sic sponte relabor in
 15 teres opiniones, vereorque expergisci, ne placidæ quieti laboriosa vigilia succedens, non in aliquâ luce, sed inter inextricabiles jam motarum difficultatum tenebras, in posterum sit degenda.

MEDITATIO II.

20 *De natura mentis humanæ : quòd ipsa sit
 notior quàm corpus^a.*

In tantas dubitationes hesternâ meditatione conjectus sum, ut nequeam amplius earum oblivisci, nec videam tamen quâ ratione solvendæ sint ; sed, tanquam

14 sic] hîc (1re édit.). — 19 II] secunda (1re édit.).

a. Voir t. III, p. 297, l. 22.

in profundum gurgitem ex improvifo delapfus, ita
 turbatus fum, ut nec poffim in imo pedem figere, nec
 17 enatare | ad fumum. Enitar tamen & tentabo rurfus
 eandem viam quam heri fueram ingreffus, removendo
 fcilicet illud omne quod vel minimum dubitationis 5
 admittit, nihilo fecius quàm fi omnino falſum eſſe
 comperiffem; pergamque porro donec aliquid certi,
 vel, fi nihil aliud, faltem hoc ipſum pro certo, nihil eſſe
 certi, cognoſcam. Nihil niſi punctum petebat Archi-
 medes, quod eſſet firmum & immobile, ut integram 10
 terram loco dimoveret; magna quoque ſperanda ſunt,
 fi vel minimum quid invenero quod certum fit & in-
 concuſſum^a.

Suppono igitur omnia quæ video falſa eſſe; credo
 nihil unquam extitiſſe eorum quæ mendax memoria 15
 repræſentat; nullos plane habeo ſenſus; corpus, fi-
 gura, extenſio, motus, locusque ſunt chimeræ. Quid
 igitur erit verum? Fortaſſis hoc unum, nihil eſſe certi.

Sed unde ſcio nihil eſſe diverſum ab iis omnibus
 quæ jam jam recenſui, de quo ne minima quidem oc- 20
 caſio ſit dubitandi? Nunquid eſt aliquis Deus, vel quo-
 cunque nomine illum vocem, qui mihi has ipſas cogi-
 18 tationes immittit? Quare | verò hoc putem, cum forſan
 ipſemet illarum author eſſe poſſim? Nunquid ergo | fal-
 tem ego aliquid ſum? Sed jam negavi me habere ullos 25
 ſenſus, & ullum corpus. Hæreo tamen; nam quid

a. Pas plus pour cette deuxième Méditation que pour la première, ni l'édition de 1641 ni celle de 1642 ne distinguent les alinéas en mettant « à la ligne »; mais la 2e édition sépare d'ordinaire par un intervalle en blanc chaque point de la majuscule suivante, et ces séparations, très visibles dans l'imprimé, correspondent presque toujours aux commencements de nouveaux alinéas.

inde? Sumne ita corpori sensibusque alligatus, ut sine illis esse non possim? Sed mihi persuasi nihil plane esse in mundo, nullum cœlum, nullam terram, nullas mentes, nulla corpora; nonne igitur etiam me non
 5 esse? Imo certe ego eram, si quid mihi persuasi. Sed est deceptor nescio quis, summe potens, summe callidus, qui de industriâ me semper fallit. Haud dubie igitur ego etiam sum, si me fallit; & fallat quantum potest, nunquam tamen efficiet, ut nihil sim quamdiu
 10 me aliquid esse cogitabo. Adeo ut, omnibus fatis superque pensitatis, denique statuendum sit hoc pronuntiatum, *Ego sum, ego existo*, quoties a me profertur, vel mente concipitur, necessario esse verum.

Nondum verò satis intelligo, quisnam sim ego ille,
 15 qui jam necessario sum; deincepsque cavendum est ne forte quid aliud imprudenter assumam in locum meû, sicque | aberrem etiam in eâ cognitione, quam
 omnium certissimam evidentissimamque esse contendo. 19
 Quare jam denuo meditabor quidnam me olim esse
 20 crediderim, priusquam in has cogitationes incidissem; ex quo deinde subducam quidquid allatis rationibus vel minimum potuit infirmari, ut ita | tandem præcise remaneat illud tantum quod certum est & incon-

25 Quidnam igitur antehac me esse putavi? Hominem scilicet. Sed quid est homo? Dicamne animal rationale? Non, quia postea quærendum foret quidnam animal sit, & quid rationale, atque ita ex unâ quæ-
 30 stione in plures difficilioreſque delaberer; nec jam mihi tantum otii est, ut illo velim inter istiusmodi subtilitates abuti. Sed hîc potius attendam, quid sponte

& naturâ duce cogitationi meæ antehac occurrebat, quoties quid eſſem conſiderabam. Nempe occurrebat primo, me habere vultum, manus, brachia, totamque hanc membrorum machinam, qualis etiam in cada- vere cernitur, & quam corporis nomine designabam. 5

20 Occurrebat præterea me nutriri, incedere, ſentire, & cogitare : quas quidem actiones ad animam referebam. Sed quid eſſet hæc anima, vel non advertēbam, vel exiguum neſcio quid imaginabar, inſtar venti, vel ignis, vel ætheris^a, quod craſſioribus meî partibus eſſet 10 infuſum. De corpore verò ne dubitabam quidem, ſed diſtincte me noſſe arbitrabar ejus naturam, quam ſi forte, qualem mente concipiebam, deſcribere tentaſſem, ſic explicuiſſem : per corpus intelligo illud omne 15 quod aptum eſt figurâ ali|quâ terminari, loco circumſcribi, ſpatium ſic replere, ut ex eo aliud omne corpus excludat ; tactu, viſu, auditu, guſtu, vel odoratu percipi, necnon moveri pluribus modis, non quidem a ſeiſpo, ſed ab alio quopiam a quo tangatur : namque habere vim ſeiſpum movendi, item ſentiendi, vel co- 20 gitandi, nullo pacto ad naturam corporis pertinere judicabam ; quinimo mirabar potius tales facultates in quibuſdam corporibus reperiri.

Quid autem nunc, ubi ſuppono deceptorem aliquem 21 potentiffimum, & ſi fas eſt dicere, mali|gnum^b, datâ 25 operâ in omnibus, quantum potuit, me deluſiſſe ? Poſſumne affirmare me habere vel minimum quid ex iis omnibus, quæ jam dixi ad naturam corporis perti-

24 nunc *manque* (1re édit.).

a. Voir t. III, p. 362, l. 8.

b. Voir t. V, p. 150.

nere? Attendo, cogito, revolvo, nihil occurrit; fatigor eadem frustra repetere. Quid verò ex iis quæ animæ tribuebam? Nutriri vel incedere? Quandoquidem jam corpus non habeo, hæc quoque nihil sunt nisi
 5 figmenta. Sentire? Nempe etiam hoc non fit sine corpore, & permulta sentire visus sum in somnis quæ deinde animadverti me non sensisse. Cogitare? Hic invenio: cogitatio est; hæc sola a me divelli nequit. Ego sum, ego existo; certum est. Quandiu autem?
 10 Nempe quandiu cogito; nam forte etiam fieri posset, si cessarem ab omni cogitatione, | ut illico totus esse desinerem. Nihil nunc admitto nisi quod necessario sit verum; sum igitur præcise tantum res cogitans, id est, mens, sive animus, sive intellectus, sive ratio,
 15 voces mihi prius significationis ignotæ. Sum autem res vera, & vere existens; sed qualis res? Dixi, cogitans.

Quid præterea? Imaginabor: non sum compages 22
 illa membrorum, quæ corpus humanum appellatur;
 20 non sum etiam tenuis aliquis aër istis membris infusus, non ventus, non ignis, non vapor, non halitus, non quidquid mihi fingo: supposui enim ista nihil esse. Manet positio: nihilominus tamen ego aliquid sum. Fortassis verò contingit, ut hæc ipsa, quæ suppono
 25 nihil esse, quia mihi sunt ignota, tamen in rei veritate non differant ab eo me quem novi? Nescio, de hac re jam non disputo: de iis tantum quæ mihi nota sunt, iudicium ferre possum. Novi me existere; quæro quis sim ego ille quem novi. Certissimum est hujus sic
 30 præcise sumpti notitiam non pendere ab iis quæ exi-

23 Manet] maneat (1re édit.).

stere nondum novi ; non igitur ab iis ullis, quæ imatione effingo. Atque hoc verbum, *effingo*, admonet me erroris mei : nam fingerem reverà, si quid me esse imaginarer, quia nihil aliud est imaginari quàm rei corporeæ figuram, seu imaginem, contemplari. Jam autem certò scio me esse, | simulque fieri posse ut omnes istæ imagines, & generaliter quæcunque ad corporis naturam referuntur, nihil sint | præter insomnia. Quibus animadversis, non minus ineptire videor, dicendo : imaginabor, ut distinctius agnoscam quifnam sim, quàm si dicerem : jam quidem sum expectectus, videoque nonnihil veri, sed quia nondum video fatis evidenter, datâ operâ obdormiam, ut hoc ipsum mihi somnia verius evidentiusque repræsentent. Itaque cognosco nihil eorum quæ possum imaginationis ope comprehendere, ad hanc quam de me habeo notitiam pertinere, mentemque ab illis diligentissime esse avocandam, ut suam ipsa naturam quàm distinctissime percipiat.

Sed quid igitur sum ? Res cogitans. Quid est hoc ? Nempe dubitans, intelligens, affirmans, negans, volens, nolens, imaginans quoque, & sentiens.

Non pauca sanè hæc sunt, si cuncta ad me pertineant. Sed quidni pertinerent ? Nonne ego ipse sum qui jam dubito ferè de omnibus, qui nonnihil tamen intelligo, qui hoc unum verum esse affirmo, nego cætera, cupio plura nosse, nolo decipi, multa vel invitus imaginor, multa etiam tanquam a sensibus venientia animadverto ? Quid est horum, quamvis semper dor-

18 avocandam esse (1re édit.). — 24 Sed... pertinerent ? manque (1re édit.).

miam, quamvis etiam is qui me creavit^a, quantum in se est, me deludat, quod non | æque verum sit ac me esse? Quid est quod a meâ cogitatione distinguatur? Quid est quod a me ipso separatum dici possit? Nam
 5 quod ego sim qui dubitem, qui intelligam, qui velim, tam manifestum est, ut nihil occurrat per quod evidentius explicetur. Sed verò etiam ego idem sum qui imaginor; nam quamvis fortè, ut supposui, nulla prorsus res imaginata vera sit, vis tamen ipsa ima-
 10 ginandi revera existit, & cogitationis meæ partem facit. Idem denique ego sum qui sentio, sive qui res corporeas tanquam per sensus animadverto: videlicet jam lucem video, strepitum audio, calorem sentio. Falsa hæc sunt, dormio enim. At certe vi-
 15 dere videor, audire, calefcere. Hoc falsum esse non potest; hoc est proprie quod in me sentire appellatur; atque hoc præcise sic sumptum nihil aliud est quàm cogitare.

Ex quibus equidem aliquanto melius incipio nosse
 20 quisnam sim; sed adhuc tamen videtur, nec possum abstinere quin putem, res | corporeas, quarum ima-
 gines cogitatione formantur, & quas ipsi sensus explo-
 rant, multo distinctius agnosci quàm istud nescio quid
 25 meî, quod sub imaginationem non venit: quanquam profecto sit mirum, res quas animadverto esse dubias, ignotas, a me alienas, distinctius quàm quod verum est, quod | cognitum, quàm denique me ipsum, a me
 30 comprehendere. Sed video quid sit: gaudet aberrare mens mea, necdum se patitur intra veritatis limites cohiberi. Esto igitur, & adhuc semel laxissimas habe-

a. Voir t. V, p. 151.

nas ei permittamus, ut, illis paulo post opportune reductis, facilius se regi patiatur.

Consideremus res illas quæ vulgo putantur omnium distinctissime comprehendendi : corpora scilicet, quæ tangimus, quæ videmus; non quidem corpora in communi, generales enim istæ perceptiones aliquantò magis confusæ esse solent, sed unum in particulari. Sumamus, exempli causâ, hanc ceram : nuperrime ex favis fuiteducta; nondum amisit omnem saporem sui mellis; nonnihil retinet odoris florum ex quibus collecta est; ejus color, figura, magnitudo, manifesta sunt; dura est, frigida est, facile tangitur, ac, si articulo ferias, emittet sonum; omnia denique illi adfunt quæ requiri videntur, ut corpus aliquod possit quàm distinctissime cognosci. Sed ecce, dum loquor, igni admovetur : saporis reliquiæ purgantur, odor expirat, color mutatur, figura tollitur, crescit magnitudo, fit liquida, fit calida, vix tangi potest, nec jam, si pulses, emittet sonum. Remanetne adhuc eadem cera? Remanere fatendum est; nemo negat, nemo aliter putat. Quid erat igitur in eâ quod | tam distincte comprehendebatur? Certe nihil eorum quæ sensibus attingebam; nam quæcunque sub gustum, vel odoratum, vel visum, vel tactum, vel auditum veniebant, mutata jam sunt : remanet cera.

Fortassis illud erat quod nunc cogito : nempe ceram ipsam non quidem fuisse istam dulcedinem mellis, nec florum fragrantiam, nec istam albedinem, nec figuram, nec sonum, sed corpus quod mihi apparebat paulo ante modis istis conspicuum, nunc diversis. Quid est autem hoc præcise quod sic | imaginor? Attenda-

mus, & remotis iis quæ ad ceram non pertinent, videamus quid supersit : nempe nihil aliud quàm extensum quid, flexibile, mutabile. Quid verò est hoc flexibile, mutabile ? An quod imaginor, hanc ceram ex
 5 figurâ rotundâ in quadratam, vel ex hac in triangularem verti posse ? Nullo modo ; nam innumerabilium ejusmodi mutationum capacem eam esse comprehendendo, nec possum tamen innumerabiles imaginando percurrere ; nec igitur comprehensio hæc ab imaginandi facultate perficitur. Quid extensum ? Nunquid
 10 etiam ipsa ejus extensio est ignota ? Nam in cerâ liquecente fit major, major in ferventi, majorque rursus, si calor augeatur ; nec recte judicarem quid sit cera, nisi putarem hanc etiam plures secundum extensionem varietates admittere, quàm fuerim unquam imaginando complexus. Superest igitur ut concedam, me nequidem imaginari quid sit hæc cera, sed solâ mente percipere ; dico hanc in particulari, de cerâ enim in communi clarius est. Quænam verò est hæc cera, quæ
 15 non nisi mente percipitur ? Nempe eadem quam video, 28 quam tango, quam imaginor, eadem denique quam ab initio esse arbitrabar. Atqui, quod notandum est, ejus perceptio non visio, non tactio, non imaginatio est, nec unquam fuit, quamvis prius ita videretur, sed
 25 solius mentis inspectio, quæ vel imperfecta esse potest & confusa, ut prius erat, vel clara & distincta, ut nunc est, prout minus vel magis ad illa ex quibus constat attendo.

Miror verò interim quàm prona sit mea mens in
 30 errores ; nam quamvis hæc apud me tacitus & sine

3-4 Quid... mutabile ? *manque* (1re édit.).

voce considerem, hæreo tamen in verbis ipsis, & fere decipior ab ipso usu loquendi. Dicimus enim nos videre ceram ipsammet, si adfit, non ex colore vel figurâ eam adesse judicare. Unde concluderem statim : ceram ergo visione oculi, non folius mentis inspectione, cognosci ; nisi jam forte respexissem ex fenestrâ homines in plateâ transeuntes, quos etiam ipsos non minus usitate quàm ceram dico me videre. Quid autem video præter pileos & vestes, sub quibus latere possent automata? Sed judico homines esse. 5
 29 Atque ita id quod putabam me videre oculis, solâ judicandi facultate, quæ in mente meâ est, comprehendo. 10

Sed pudeat supra vulgus sapere cupientem, ex formis loquendi quas vulgus invenit dubitationem quævisisse ; pergamusque deinceps, attendendo utrùm ego perfectius evidentiusque percipiebam quid esset cera, 15
 cùm primùm aspexi, credidique me illam ipso sensu externo, vel saltem sensu communi, ut vocant, id est potentiâ imaginatrice, cognoscere ? an verò potius nunc, postquam diligentius investigavi tum quid ea 20
 sit^a, tum quomodo cognoscatur ? Certe hac de re dubitare esset ineptum ; nam quid fuit in primâ perceptione distinctum ? Quid quod non a quovis animali haberi posse videretur ? At verò cùm, ceram ab externis formis distinguo, & tanquam vestibus detractis 25
 nudam considero, sic illam revera, quamvis adhuc error in judicio meo esse possit, non possum tamen sine humanâ mente percipere.

3 ipsammet, si] ipsam, etsi (1re édit.).

a. Voir t. V, p. 151.

Quid autem dicam de hac ipsâ mente, sive de me ipso? Nihil dum enim aliud admitto in me esse præter mentem. Quid, inquam, ego qui hanc ceram videor tam distincte percipere? Nunquid me ipsum non tantum multo verius, multo certius, sed etiam multo distinctius evidentiusque, cognosco? Nam, si judico ceram | existere, ex eo quod hanc videam, certe multo evidentius efficitur me ipsum etiam existere, ex eo ipso quod hanc videam. Fieri enim potest ut hoc quod video non vere sit cera; fieri potest ut ne quidem oculos habeam, quibus quidquam videatur; sed fieri plane non potest, cum videam, sive (quod jam non distinguo) cum cogitem me videre, ut ego ipse cogitans non aliquid sim. Simili ratione, si judico ceram esse, ex eo quod hanc tangam, idem rursus efficietur, videlicet me esse. Si ex eo quod imaginer, vel quavis aliâ ex causâ, idem plane. Sed & hoc ipsum quod de cerâ animadverto, ad reliqua omnia, quæ sunt extra me posita, licet applicare. Porro autem, si magis distincta visa sit ceræ perceptio, postquam mihi, non ex solo visu vel tactu, sed pluribus ex causis innotuit, quanto distinctius me ipsum a me nunc | cognosci fatendum est, quandoquidem nullæ rationes vel ad ceræ, vel ad cuiuspiam alterius corporis perceptionem possint juvare, quin eadem omnes mentis meæ naturam melius probent! Sed & alia insuper tam multa sunt in ipsâ mente, ex quibus ejus notitia distinctior reddi potest, ut ea, quæ ex corpore ad illam emanant, vix numeranda videantur.

Atque ecce tandem sponte sum reversus eò quò
 19 distincta] distinctè (*1re édit.*).

volebam; nam cùm | mihi nunc notum sit ipsamet corpora, non proprie a sensibus, vel ab imaginandi facultate, sed a solo intellectu percipi, nec ex eo percipi quòd tangantur aut videantur, sed tantùm ex eo quòd intelligantur aperte cognosco nihil facilius aut evidentiùs meâ mente posse a me percipi. Sed quia tam cito deponi veteris opinionis consuetudo non potest, placet hîc consistere, ut altius hæc nova cognitio memoriæ meæ diuturnitate meditationis infigatur. 5

De Deo, quòd existat^a.

Claudam nunc oculos, aures obturabo, avocabo omnes sensus, imagines etiam rerum corporalium omnes vel ex cogitatione meâ delebo, vel certe, quia hoc fieri vix potest, illas ut inanes & falsas nihili pendam, meque solum alloquendo & penitus inspicendo, meipsum paulatim mihi magis notum & familiarem reddere conabor. Ego sum res cogitans, id est dubitans, affirmans, negans, pauca intelligens, multa ignorans, volens, nolens, imaginans etiam & sentiens; ut enim | ante animadverti, quamvis illa quæ sentio vel imaginor extra me fortasse nihil sint, illos tamen cogitandi modos, quos sensus & imaginationes 15 20

1 ipsamet] ipsam, & (1re édit.). — 10 III] tertia (1re édit.).

a. Voir t. III, p. 297, l. 25.

appello, quatenus cogitandi quidam modi tantum sunt, in me esse sum certus ^a.

Atque his paucis omnia recensui quæ vere scio, vel
 faltem quæ me scire hac|tenus animadverti. Nunc 33
 5 circumspiciam diligentius an forte adhuc apud me
 alia sint ad quæ nondum respexi. Sum certus me esse
 rem cogitantem. Nunquid ergo etiam scio quid requi-
 ratur ut de aliquâ re sim certus? Nempe in hac primâ
 cognitione nihil aliud est, quàm clara quædam &
 10 distincta perceptio ejus quod affirmo; quæ sane non
 sufficeret ad me certum de rei veritate reddendum, si
 posset unquam contingere, ut aliquid, quod ita clare
 & distincte perciperem, falsum esset; ac proinde jam
 videor pro regulâ generali posse statuere, illud omne
 15 esse verum, quod valde clare & distincte percipio.

Verumtamen multa prius ut omnino certa & mani-
 festa admisi, quæ tamen postea dubia esse depre-
 hendi. Qualia ergo ista fuere? Nempe terra, cælum,
 fydera & cætera omnia quæ sensibus usurpabam.
 20 Quid autem de illis clare percipiebam? Nempe ipsas
 talium rerum ideas, sive cogitationes, menti meæ ob-
 versari. Sed ne nunc quidem illas ideas in me|esse
 inficior. Aliud autem quiddam erat quod affirmabam,
 quodque|etiam ob consuetudinem credendi clare me 34
 25 percipere arbitrabar, quod tamen revera non percipie-
 bam: nempe res quasdam extra me esse, a quibus ideæ
 istæ procedebant, & quibus omnino similes erant. Atque
 hoc erat, in quo vel fallebar, vel certe, si verum judi-
 cabam, id non ex vi meæ perceptionis contingebat.

30 Quid verò? Cùm circa res Arithmeticas vel Geome-

a. Même remarque que ci-avant p. 24, note a.

tricas aliquid valde simplex & facile considerabam, ut
 quòd duo & tria simul juncta sint quinque, vel similia,
 nunquid saltem illa satis perspicue intuebar, ut vera
 esse affirmarem? Equidem non aliam ob causam de iis
 dubitandum esse postea judicavi, quàm quia veniebat 5
 in mentem forte aliquem Deum talem mihi naturam
 indere potuisse, ut etiam circa illa deciperer, quæ
 manifestissima viderentur. Sed quoties hæc præcon-
 cepta de summâ Dei potentiâ opinio mihi occurrit,
 non possum non fateri, siquidem velit, facile illi esse 10
 efficere ut errem, etiam in iis quæ me puto mentis
 oculis quàm evidentissime intueri. Quoties verò ad
 35 ipsas res, quas valde |clare percipere arbitror, me
 converto, tam plane ab illis persuadeor, ut sponte
 erumpam in has voces: fallat me quisquis potest, 15
 nunquam tamen efficiet ut nihil sim, quandiu |me ali-
 quid esse cogitabo; vel ut aliquando verum sit me
 nunquam fuisse, cùm jam verum sit me esse; vel forte
 etiam ut duo & tria simul juncta plura vel pauciora
 sint quàm quinque, vel similia, in quibus scilicet re- 20
 pugnantiam agnosco manifestam. Et certe cùm nullam
 occasionem habeam existimandi aliquem Deum esse
 deceptorem, nec quidem adhuc satis sciam utrùm sit
 aliquis Deus, valde tenuis &, ut ita loquar, Meta-
 physica dubitandi ratio est, quæ tantùm ex eâ opinione 25
 dependet. Ut autem etiam illa tollatur, quamprimum
 occurreret occasio, examinare debeo an sit Deus, &, si
 sit, an possit esse deceptor; hac enim re ignoratâ, non
 videor de ullâ aliâ plane certus esse unquam posse.

Nunc autem ordo videtur exigere, ut prius omnes 30

11 iis] his (1re édit.).

meas cogitationes in certa genera distribuam, & in quibusnam ex illis veritas aut falsitas proprie consistat, inquiram. Quædam ex his tanquam rerum imagines sunt, quibus solis proprie convenit ideæ nomen :
 5 ut cùm hominem, vel Chimæram, vel Cælum, vel Angelum, vel Deum cogito. Aliæ verò alias quasdam præterea formas habent : ut, cùm volo, cùm timeo, cùm affirmo, cùm nego, semper quidem aliquam rem ut subjectum meæ cogitationis apprehendo, sed ali-
 10 quid etiam amplius quàm istius rei similitudinem cogitatione complector; & ex his aliæ voluntates, sive affectus, aliæ autem judicia appellantur.

Jam quod ad ideas attinet, si solæ in se spectentur, nec ad aliud quid illas referam, falsæ proprie esse non
 15 possunt; nam sive capram, sive chimæram imager, non minus verum est me unam imaginari quàm alteram. Nulla etiam in ipsâ voluntate, vel affectibus, falsitas est timenda; nam, quamvis prava, quamvis etiam ea quæ nusquam sunt, possim optare, non tamen
 20 ideo non verum est illa me optare. Ac proinde sola supersunt judicia, in quibus mihi cavendum est ne fallar. Præcipuus autem error & frequentissimus qui
 37 possit in illis reperiri, consistit in eo quòd ideas, quæ in me sunt, judicem rebus quibusdam extra me positis
 25 similes esse sive conformes; nam profecto, si tantùm ideas ipsas ut cogitationis meæ quosdam modos considerarem, nec ad quidquam aliud referrem, vix mihi ullam^a errandi materiam dare possent.

Ex his autem ideis^b aliæ innatæ, aliæ adventitiæ,

a. Voir t. V, p. 152.

b. Cf. t. III, p. 383, l. 2.

aliæ a me ipso factæ mihi videntur : nam quòd intelligam quid sit res, quid sit veritas, quid sit cogitatio, hæc non aliunde habere videor quàm ab ipsâmet meâ naturâ; quòd autem nunc strepitum audiam, solem videam, ignem sentiam, a rebus | quibusdam extra me 5
positis procedere hætenus judicavi; ac denique Syrenes, Hippogryphes, & similia, a me ipso finguntur. Vel forte etiam omnes esse adventitias possum putare, vel omnes innatas, vel omnes factas : nondum enim veram illarum originem clare perspexi. 10

Sed hîc præcipue de iis est quærendum, quas tanquam a rebus extra me existentibus desumptas considero, quænam me moveat ratio ut illas istis rebus 38
similes esse existimem. Nempe ita videor doctus a naturâ. Et præterea exterior illas non a meâ voluntate 15
nec proinde a me ipso pendere; sæpe enim vel invito obversantur : ut jam, si velim, si vel nolim, sentio calorem, & ideo puto sensum illum, si ideam caloris, a re a me diversâ, nempe ab ignis cui assideo calore, mihi advenire. Nihilque magis obvium est, quàm ut 20
judicem istam rem suam similitudinem potius quàm aliud quid in me immittere.

Quæ rationes, an satis firmæ sint, jam videbo. Cùm hîc dico me ita doctum esse a naturâ, intelligo tantum spontaneo quodam impetu me ferri ad hoc credendum, non lumine aliquo naturali mihi ostendi esse 25
verum. Quæ duo multum discrepant; nam quæcumque lumine naturali mihi ostenduntur, ut quòd ex eo quòd dubitem, sequatur me esse, & similia, nullo modo dubia esse possunt, quia nulla alia facultas esse 30
potest, cui | æque fidam ac lumini isti, quæque illa

non vera esse possit docere; sed quantum ad impetus naturales, jam sæpe | olim judicavi me ab illis in de- 39
 teriorem partem fuisse impulsus, cum de bono eli-
 gendo ageretur, nec video cur iisdem in ullâ aliâ re
 5 magis fidam.

Deinde, quamvis ideæ illæ a voluntatē meâ non
 pendeant, non ideo constat ipsas a rebus extra me
 positis necessario procedere. Ut enim impetus illi, de
 quibus mox loquebar, quamvis in me sint, a voluntate
 10 tamen meâ diversi esse videntur, ita forte etiam^a ali-
 qua alia est in me facultas, nondum mihi satis co-
 gnita, istarum idearum effectrix, ut hactenus semper
 visum est illas, dum somnio, absque ullâ rerum exter-
 narum ope, in me formari.

15 Ac denique, quamvis a rebus a me diversis proce-
 derent, non inde sequitur illas rebus istis similes
 esse debere. Quinimo in multis sæpe magnum dis-
 crimen videorprehendisse: ut, exempli causâ, duas
 diversas solis ideas apud me invenio, unam tanquam
 20 a sensibus haustam, & quæ maxime inter illas quas
 adventitias existimo est recensenda, per quam mihi
 valde parvus apparet, aliam verò ex rationibus Astro-
 nomiae desumptam, | hoc est ex notionibus quibus- 40
 dam mihi innatis elicitam, vel quocumque alio modo
 25 a me factam, per quam aliquoties | major quàm terra
 exhibetur; utraque profecto similis eidem soli extra
 me existenti esse non potest, & ratio persuadet illam
 ei maxime esse dissimilem, quæ quàm proxime ab ipso
 videtur emanasse.

30 Quæ omnia satis demonstrant me non hactenus ex

a. Voir t. V, p. 152.

certo iudicio, sed tantum ex cæco aliquo impulsu, credidisse res quasdam a me diversas existere, quæ ideas sive imagines suas per organa sensuum, vel quolibet alio pacto, mihi immittant.

Sed alia quædam adhuc via mihi occurrit ad inquirendum an res aliquæ, ex iis quarum ideæ in me sunt, extra me existant. Nempe, quatenus ideæ istæ cogitandi quidam modi tantum sunt, non agnosco ullam inter ipsas inæqualitatem, & omnes a me eodem modo procedere videntur; sed, quatenus una unam rem, alia aliam repræsentat, patet easdem esse ab invicem valde diversas. Nam proculdubio illæ quæ substantias mihi exhibent, majus aliquid sunt, atque, ut ita loquar, 41 | plus realitatis objectivæ in se continent, quàm illæ quæ tantum modos, sive accidentia, repræsentant; & rursum illa per quam summum aliquem Deum, æternum, infinitum, omniscium, omnipotentem, rerumque omnium, quæ præter ipsum sunt, creatorem intelligo, plus profecto realitatis objectivæ in se habet, quàm illæ per quas finitæ substantiæ exhibentur. 20

Jam verò lumine naturali manifestum est tantumdem ad minimum esse debere in causâ efficiente & totali^a, quantum in ejusdem causæ effectu. Nam, quæso, undenam posset assumere realitatem suam effectus, nisi a causâ? Et quomodo illam ei causa dare posset, nisi etiam haberet? Hinc autem sequitur, nec posse aliquid a nihilo fieri, nec etiam id quod magis perfectum est, hoc est quod plus realitatis in se con- 25

¹ Après certo] aliquo ajouté (1re édit.).

a. Voir t. III, p. 274, l. 20.

tinet, ab eo quod minus. Atque hoc non modo pers-
 picue verum est de iis effectibus, quorum realitas est
 actualis sive formalis, sed etiam de ideis, in quibus
 consideratur tantum realitas objectiva. Hoc est, non
 5 modo non potest, exempli causâ, aliquis lapis, | qui 42
 prius non fuit, nunc incipere esse, nisi producat ab
 aliquâ re in quâ totum illud sit vel formaliter vel emi-
 nenter, quod ponitur in lapide; nec potest calor in
 subjectum quod prius non calebat induci, nisi a re
 10 quâ sit ordinis saltem aequæ perfecti atque est calor,
 & sic de cæteris; sed præterea etiam non potest in me
 esse idea caloris, vel lapidis, nisi in me posita sit ab
 aliquâ causâ, in quâ tantumdem ad minimum sit reali-
 tatis quantum esse in calore vel lapide concipio. Nam
 15 quamvis ista causa nihil de suâ realitate actuali sive
 formali in meam ideam transfundat, | non ideo putan-
 dum est illam minus realem esse debere, sed talem esse
 naturam ipsius ideæ, ut nullam aliam ex se realitatem
 formalem exigit, præter illam quam mutuatur a cogi-
 20 tatione meâ, cujus est modus. Quòd autem hæc idea
 realitatem objectivam hanc vel illam contineat potius
 quàm aliam, hoc profectò habere debet ab aliquâ
 causâ in quâ tantumdem sit ad minimum realitatis
 formalis quantum ipsa continet objectivæ. Si enim
 25 ponamus aliquid in | ideâ reperiri, quod non fuerit in 43
 ejus causâ, hoc igitur habet a nihilo; atqui quan-
 tumvis imperfectus sit iste effendi modus, quo res est
 objective in intellectu per ideam, non tamen profectò
 plane nihil est, nec proinde a nihilo esse potest.
 30 Nec etiam debeo suspicari, cum realitas quam con-
 sidero in meis ideis sit tantum objectiva, non opus

esse ut eadem realitas sit formaliter in causis istarum
 idearum, sed sufficere, si sit in iis etiam objective.
 Nam quemadmodum iste modus essendi objectivus
 competit ideis ex ipsarum naturâ, ita modus essendi
 formalis competit idearum causis, saltem primis &
 præcipuis, ex earum naturâ. Et quamvis forte una
 idea ex aliâ nasci possit, non tamen hîc datur pro-
 gressus in infinitum, sed tandem ad aliquam primam
 debet deveniri, cujus causa sit instar archetypi, in
 | quo omnis realitas formaliter contineatur, quæ est in 10
 ideâ tantum objective. Adeo ut lumine naturali mihi
 sit perspicuum ideas in me esse veluti quasdam ima-
 gines, quæ possunt quidem facile deficere a perfe-
 ctione rerum a quibus sunt desumptæ, non autem
 44 quicquam majus aut perfectius continere. 15

Atque hæc omnia, quò diutius & curiosius examino,
 tantò clarius & distinctius vera esse cognosco. Sed
 quid tandem ex his concludam? Nempe si realitas
 objectiva alicujus ex meis ideis sit tanta ut certus
 sim eandem nec formaliter nec eminenter in me esse, 20
 nec proinde me ipsum ejus ideæ causam esse posse,
 hinc necessario sequi, non me solum esse in mundo,
 sed aliquam aliam rem, quæ istius ideæ est causa,
 etiam existere. Si verò nulla talis in me idea reperia-
 tur, nullum plane habeo^a argumentum quod me de 25
 alicujus rei a me diversæ existentîæ certum reddat;
 omnia enim diligentissime circumspexi, & nullum
 aliud potui hætenus reperire.

Ex his autem meis ideis, præter illam quæ me ip-
 sum mihi exhibet, de quâ hîc nulla difficultas esse 30

a. Voir t. V, p. 152.

potest, alia est quæ Deum, aliæ quæ res corporeas & inanimas, aliæ quæ Angelos, aliæ quæ animalia, ac denique aliæ quæ alios homines meî similes repræsentant.

- 5 Et quantum ad ideas | quæ | alios homines, vel 45
animalia, vel Angelos exhibent, facile intelligo illas
ex iis quas habeo meî ipsius & rerum corporalium
& Dei posse componi, quamvis nulli præter me ho-
mines, nec animalia, nec Angeli, in mundo essent.
- 10 Quantum autem ad ideas rerum corporalium, ni-
hil in illis occurrit, quod sit tantum ut non videatur a
me ipso potuisse proficisci; nam si penitiùs inspiciam,
& singulas examinem eo modo quo heri examinavi
ideam ceræ, animadverto perpauca tantum esse quæ
15 in illis clare & distincte percipio: nempe magnitu-
dinem, sive extensionem in longum, latum, & pro-
fundum; figuram, quæ ex terminatione istius exten-
sionis exfurgit; situm, quem diversa figurata inter se
obtinent; & motum, sive mutationem istius sitûs; qui-
20 bus addi possunt substantia, duratio, & numerus:
cætera autem, ut lumen & colores, soni, odores,
sapores, calor & frigus, aliæque tactiles qualitates,
nonnisi valde confuse & obscure a me cogitantur,
adeo ut etiam ignorem an sint veræ, vel falsæ, hoc
25 est, an ideæ, quas | de illis habeo, sint rerum quarun- 46
dam ideæ, an non rerum. Quamvis enim falsitatem
proprie dictam, sive formalem, nonnisi in judiciis
posset reperiri paulo ante notaverim, est tamen pro-
fecto quædam alia falsitas materialis in | ideis, cum non
30 rem tanquam rem repræsentant: ita, exempli causâ,
ideæ quas habeo caloris & frigoris, tam parum claræ

& distinctæ sunt, ut ab iis discere non possim, an frigus sit tantum privatio caloris, vel calor privatio frigoris, vel utrumque sit realis qualitas, vel neutrum. Et quia nullæ ideæ nisi tanquam rerum esse possunt^a, siquidem verum sit frigus nihil aliud esse quam privationem caloris, idea quæ mihi illud tanquam reale quid & positivum repræsentat, non immerito falsa dicetur, & sic de cæteris. 5

Quibus profecto non est necesse ut aliquem authorem a me diversum assignem; nam, si quidem sint falsæ, hoc est nullas res repræsentent, lumine naturali notum mihi est illas a nihilo procedere, hoc est, non aliam ob causam in me esse quàm quia deest aliquid naturæ meæ, nec est plane perfecta; si autem sint veræ, quia tamen tam parum realitatis mihi exhibent, ut ne quidem illud a non re possim distinguere, non video cur a me ipso esse non possint. 10 15

Ex iis verò quæ in ideis rerum corporalium clara & distincta sunt, quædam ab ideâ meâ ipsius videor mutuari potuisse, nempe substantiam, durationem, numerum, & si quæ alia sint ejusmodi; nam cum cogito lapidem esse substantiam, sive esse rem quæ per se apta est existere, itemque me esse substantiam, quamvis concipiam me esse rem cogitantem & non extensam, lapidem verò esse rem extensam & non cogitantem, ac proinde maxima inter utrumque conceptum sit diversitas, in ratione tamen substantiæ videntur convenire; itemque, cum percipio me nunc esse, & prius etiam aliquamdiu fuisse recordor, cumque varias habeo cogitationes quarum numerum intelligo, acquirō 20 25 30

a. Voir t. V, p. 153.

ideas durationis & numeri, quas deinde ad quacun-
 que alias res possum transferre. Cætera autem
 omnia ex quibus rerum corporearum ideæ conflan-
 tur, nempe | extensio, figura, situs, & motus, in me 48
 5 quidem, cùm nihil aliud sim quàm res cogitans, for-
 maliter non continentur ; sed quia sunt tantum modi
 quidam substantiæ, ego autem substantia, videntur in
 me contineri posse eminenter.

Itaque sola restat idea Dei, in quâ considerandum
 10 est an aliquid sit quod a me ipso non potuerit profi-
 cisci. Dei nomine intelligo substantiam quandam infi-
 nitam, independentem, summe intelligentem, summe
 potentem, & a quâ tum ego ipse, tum aliud | omne, si
 quid aliud extat, quodcumque extat, est creatum. Quæ
 15 sane omnia talia sunt ut, quo diligentius attendo,
 tanto minus a me solo profecta esse posse videantur.
 Ideoque ex antedictis, Deum | necessario existere, est
 concludendum.

Nam quamvis substantiæ quidem idea in me sit ex
 20 hoc ipso quòd sim substantia, non tamen idcirco esset
 idea substantiæ infinitæ, cùm sim finitus, nisi ab aliquâ
 substantiâ, quæ revera esset infinita, procederet.

Nec putare debeo me non percipere infinitum per
 veram ideam, sed tantum per | negationem finiti, ut 49
 25 percipio quietem & tenebras per negationem motûs
 & lucis ; nam contrâ manifeste intelligo plus reali-
 tatis esse in substantiâ infinitâ quàm in finitâ, ac
 proinde priorem quodammodo in me esse perceptio-
 nem infiniti quàm finiti, hoc est Dei quàm mei ipsius.
 30 Quâ enim ratione intelligerem me dubitare^a, me

a. Voir t. V, p. 153.

cupere, hoc est, aliquid mihi deesse, & me non esse omnino perfectum, si nulla idea entis perfectioris in me esset, ex cujus comparatione defectus meos agnoscerem?

Nec dici potest hanc forte ideam Dei materialiter falsam esse, ideoque a nihilo esse posse, ut paulo ante de ideis caloris & frigoris, & similium, animadverti; nam contra, cum maxime clara & distincta sit, & plus realitatis objectivæ quàm ulla alia contineat, nulla est per se magis vera, nec in quâ minor falsitatis suspicio reperiatur. Est, inquam, hæc idea entis summe perfecti & infiniti maxime vera; nam quamvis forte fingi possit tale ens non existere, non tamen fingi potest ejus ideam nihil reale mihi exhibere, ut de
 50 ideâ | frigoris ante dixi. Est etiam maxime clara & distincta; nam quidquid clare & distincte percipio, quod est reale & verum, & quod perfectionem aliquam importat, totum in eâ continetur. Nec obstat quod non comprehendam infinitum, vel quod alia innumera in Deo sint, quæ nec comprehendere, nec forte
 20 etiam attingere cogitatione, ullo modo possum; est enim de ratione infiniti, ut a me, qui sum finitus, non comprehendatur; & sufficit me hoc ipsum intelligere, ac judicare, illa omnia quæ clare percipio, & perfectionem aliquam importare scio, atque etiam forte alia
 25 innumera quæ ignoro, vel formaliter vel eminenter in Deo esse, ut idea quam de illo habeo sit omnium quæ in me sunt maxime vera, & maxime clara & distincta.

Sed forte majus aliquid sum quàm ipse intelligam, omnesque illæ perfectiones quas Deo tribuo, potentiâ quodammodo in me sunt, etiamsi nondum sese exe-
 30

rant, neque ad actum reducantur. Experior enim jam cognitionem meam paulatim augeri ; nec video quid obſtet quo | minus ita magis & magis augeatur in infi- 51
nitum, nec etiam cur, cognitione ſic auctâ, non poſſim ejus ope^a reliquas omnes Dei | perfectiones adipiſci^b ; nec denique cur potentia ad iſtas perfectiones, ſi jam in me eſt, non ſufficiat ad illarum ideam producendam.

Imo nihil horum eſſe poteſt. Nam primo, ut verum
10 ſit cognitionem meam gradatim augeri, & multa in me eſſe potentiâ quæ actu nondum ſunt, nihil tamen horum ad ideam Dei pertinet, in quâ nempe nihil omnino eſt potentiale ; namque hoc ipſum, gradatim augeri, certiſſimum eſt imperfectionis argumentum.
15 Præterea, etiamſi cognitio mea ſemper magis & magis augeatur, nihilominus intelligo nunquam illam idcirco fore actu infinitam, quia nunquam eo devenietur, ut majoris adhuc incrementi non ſit capax ; Deum autem ita judico eſſe actu infinitum, ut nihil
20 ejus perfectioni addi poſſit. Ac denique percipio eſſe objectivum ideæ non a ſolo eſſe potentiali, quod proprie loquendo nihil eſt, ſed tantummodo ab actuâli ſive formali poſſe produci.

|Neque proſecto quicquam eſt in his omnibus, quod 52
25 diligenter attendenti non ſit lumine naturali manifeſtum ; ſed quia, cùm minus attendo, & rerum ſenſibilium imagines mentis aciem excæcant, non ita facile recordor cur idea entis me perfectioris neceſſariò ab ente aliquo procedat quod ſit revera perfectius, ulte-

a. Voir t. V, p. 154.

b. Voir t. III, p. 329, l. 12.

rius quærere libet an | ego ipse habens illam ideam esse possem, si tale ens nullum existeret.

Nempe a quo essem ? A me scilicet, vel a parentibus, vel ab aliis quibuscumque Deo minus perfectis ; nihil enim ipso perfectius, nec etiam æque perfectum, 5 cogitari aut fingi potest.

Atqui, si a me essem, nec dubitarem, nec optarem, nec omnino quicquam mihi deesset ; omnes enim perfectiones quarum idea aliqua in me est, mihi dedissem, atque ita ipsemet Deus essem. Nec putare debeo 10 illa forsan quæ mihi desunt difficilius acquiri posse, quàm illa quæ jam in me sunt ; nam contrà, manifestum est longe difficilius fuisse me, hoc est rem sive substantiam cogitantem, ex nihilo emergere, quàm 53 multarum rerum quas | ignoro cognitiones, quæ tantum istius substantiæ accidentia sunt, acquirere. Ac certe, si majus illud a me haberem, non mihi illa saltem, quæ facilius haberi possunt, denegassem, sed neque etiam ulla alia ex iis, quæ in ideâ Dei contineri percipio ; quia nempe nulla difficiliora factu mihi vi- 20 dentur^a ; si quæ autem difficiliora factu essent, certe etiam mihi difficiliora viderentur, siquidem reliqua quæ habeo, a me haberem, quoniam in illis potentiam meam terminari experirer.

Neque vim harum rationum effugio, si supponam 25 me forte semper fuisse ut nunc sum, | tanquam si inde sequeretur^b, nullum existentiae meæ authorem esse quærendum. Quoniam enim omne tempus vitæ in

15 cognitiones] cogitationes (1re édit.).

a. Voir t. V, p. 154.

b. *Ib.*, p. 155.

partes innumeras dividi potest, quarum singulae a reliquis nullo modo dependent, ex eo quod paulo ante fuerim, non sequitur me nunc debere esse, nisi aliqua causa me quasi rursus creet ad hoc momentum, hoc
 5 est me conservet. Perspicuum enim est attendenti ad temporis naturam, eadem plane vi & actione opus esse ad rem quamlibet singulis momentis quibus du-
 rat conservandam, quâ opus esset ad eandem de novo
 creandam, si nondum existeret; adeo ut conservatio-
 10 nem solâ ratione a creatione differre, sit etiam unum ex iis quæ lumine naturali manifesta sunt. 54

Itaque debeo nunc interrogare me ipsum, an habeam aliquam vim per quam possim efficere ut ego ille, qui jam sum, paulo post etiam sim futurus : nam, cum
 15 nihil aliud sim quàm res cogitans, vel saltem cum de eâ tantum meâ parte præcise nunc agam quæ est res cogitans, si quæ talis vis in me esset, ejus proculdubio conscius essem. Sed & nullam esse experior, & ex hoc ipso evidentissime cognosco me ab aliquo ente a
 20 me diverso pendere.

Forte verò illud ens non est Deus, sumque vel a parentibus productus, vel a quibuscumque aliis causis Deo minus perfectis. | Imo, ut jam ante dixi, perspicuum est tantumdem ad minimum esse debere in causâ
 25 quantum est in effectu; & idcirco, cum sim res cogitans, ideamque quandam Dei in me habens, qualiscunque tandem meâ causa assignetur, | illam etiam
 esse rem cogitantem, & omnium perfectionum, quas Deo tribuo, ideam habere satendum est. Potestque de
 30 illâ rursus quæri, an sit a se, vel ab aliâ. Nam si a se, patet ex dictis illam ipsam Deum esse, quia nempe, 55

cùm vim habeat per se existendi, habet proculdubio etiam vim possidendi actu omnes perfectiones quarum ideam in se habet, hoc est omnes quas in Deo esse concipio. Si autem sit ab aliâ, rursus eodem modo de hac alterâ quæretur, an sit a se, vel ab aliâ, donec tandem ad causam ultimam deveniatur, quæ erit Deus. 5

Satis enim apertum est nullum hîc dari posse progressum in infinitum, præsertim cùm non tantùm de causâ, quæ me olim produxit, hîc agam, sed maxime etiam de illâ quæ me tempore præsentis conservat. 10

Nec fingi potest plures forte causas partiales ad me efficiendum concurrissè, & ab unâ ideam unius ex perfectionibus quas Deo tribuo, ab aliâ ideam alterius me accepissè, adeo ut omnes quidem illæ perfectiones alicubi in universo reperiantur, sed non omnes simul 15
 56 | junctæ | in uno aliquo, qui sit Deus. Nam contrâ, unitas, simplicitas, sive inseparabilitas eorum omnium quæ in Deo sunt, una est ex præcipuis perfectionibus quas in eo esse intelligo. Nec certe istius omnium ejus perfectionum unitatis idea in me potuit poni ab ullâ 20
 causâ, a quâ etiam aliarum perfectionum ideas non habuerim : neque enim efficere potuit ut illas simul junctas & inseparabiles intelligerem, nisi simul effecerit ut quænam illæ essent agnoscerem.

Quantum denique ad parentes attinet, ut omnia 25
 vera sint quæ de illis unquam putavi, non tamen perfectio illi me conservant, nec etiam ullo modo me, quatenus sum res cogitans, effecerunt; sed tantùm dispositiones quasdam in eâ materiâ posuerunt, cui me, hoc est mentem, quam solam nunc pro me acci- 30

18 perfectionibus præcipuis (*1re édit.*).

pio, ineffe judicavi. Ac proinde hîc nulla de iis difficultas esse potest; sed omnino est concludendum, ex hoc solo quòd existam, quædamque idea entis perfectissimi, hoc est Dei, in me sit, evidentissime demonstrari Deum etiam existere.

Supereſt tantùm ut|examinem quâ ratione ideam 57
iſtam a Deo accepi; neque enim illam ſenſibus hauſi,
nec unquam non expectanti mihi advenit, ut ſolent
rerum ſenſibilium ideæ, cùm iſtæ res externis ſen-
10 ſuum organis occurrunt, vel occurre|re videntur; nec
etiam a me efficta eſt, nam nihil ab illâ detrachere,
nihil illi ſuperaddere plane poſſum; ac proinde ſuper-
eſt ut mihi ſit innata, quemadmodum etiam mihi eſt
innata idea mei ipſius.

15 Et ſane non mirum eſt Deum, me creando, ideam
illam mihi indidiſſe, ut eſſet tanquam nota artificis
operi ſuo impreſſa; nec etiam opus eſt ut nota illa ſit
aliqua res ab opere ipſo diverſa. Sed ex hoc uno quòd
Deus me creavit, valde credibile eſt^a me quodam-
20 modo ad imaginem & ſimilitudinem ejus factum eſſe,
illamque ſimilitudinem, in quâ Dei idea continetur, a
me percipi per eandem facultatem, per quam ego
ipſe a me percipior : hoc eſt, dum in meipſum mentis
aciem converto, non modo intelligo me eſſe rem in-
25 completam & ab alio dependentem, remque ad ma-
jora & majora ſive meliora indefinite aſpirantem; ſed 58
ſimul etiam intelligo illum, a quo pendeo, majora iſta
omnia non indefinite & potentiâ tantùm, ſed reipſâ
infinite in ſe habere, atque ita Deum eſſe. Totaque
30 vis argumenti in eo eſt, quòd agnoſcam fieri non poſſe

a. Voir t. V, p. 156.

ut existam talis naturæ qualis sum, nempe ideam Dei in me habens, nisi revera Deus etiam existeret, Deus, inquam, ille idem cujus idea in me est, hoc est, habens omnes illas perfectiones, quas | ego non comprehen- 5
dere, sed quocunque modo attingere cogitatione pos-
sum, & nullis plane defectibus obnoxius. Ex quibus
fatis patet illum fallacem esse non posse; omnem enim
fraudem & deceptionem a defectu aliquo pendere,
lumine naturali manifestum est.

Sed priusquam hoc diligentius examinem, simulque 10
in alias veritates quæ inde colligi possunt inquiram,
placet hîc aliquandiu in ipsius Dei contemplatione
immorari, ejus attributa apud me expendere, & im-
mensi hujus luminis pulchritudinem, quantum cali-
gantis ingenii mei acies ferre poterit, intueri, admi- 15
59 | rari, adorare. Ut enim in hac solâ divinæ majestatis
contemplatione summam alterius vitæ felicitàtem
consistere fide credimus, ita etiam jam ex eâdem, licet
multo minus perfectâ, maximam, cujus in hac vitâ
capaces sumus, voluptatem percipi posse experimur. 20

MEDITATIO IV.

De vero & falso.

Ita me his diebus affluefecî in mente a sensibus
abducendâ, tamque accurate animadverti perpauca

4-6 quas... possum *entre parenthèses* (1re édit.). — 21 IV] quarta
(1re édit.).

esse quæ de | rebus corporeis vere percipiantur, multo-
 toque plura de mente humanâ, multo adhuc plura de
 Deo cognosci, ut jam absque ullâ difficultate cogita-
 tionem a rebus imaginabilibus ad intelligibiles tan-
 5 tum, atque ab omni materiâ secretas, convertam. Et
 sane multò magis distinctam habeo ideam mentis hu-
 manæ, quatenus est res cogitans, non extensa in lon-
 gum, latum, & profundum, nec aliud quid a corpore 60
 habens, quàm ideam ullius rei corporeæ. Cùmque
 10 attendo me dubitare, sive esse rem incompletam &
 dependentem, adeo clara & distincta idea entis inde-
 pendentis & completi, hoc est Dei, mihi occurrit; &
 ex hoc uno quòd talis idea in me sit, sive quòd ego
 ideam illam habens existam, adeo manifeste concludo
 15 Deum etiam existere, atque ab illo singulis momentis
 totam existentiam meam dependere, ut nihil evi-
 dentius, nihil certius ab humano ingenio cognosci
 posse confidam. Jamque videre videor aliquam viam
 per quam ab istâ contemplatione veri Dei, in quo
 20 nempe sunt omnes thesauri scientiarum & sapientiæ
 absconditi, ad cæterarum rerum cognitionem deve-
 niatur.

In primis enim agnosco fieri non posse ut ille me
 unquam fallat; in omni enim fallaciâ vel deceptione
 25 aliquid imperfectio|nis reperitur; & quamvis posse fal-
 lere, nonnullum esse videatur acuminis aut potentiæ
 argumentum, proculdubio velle fallere, vel malitiam
 | vel imbecillitatem testatur, nec proinde in Deum 61
 cadit.

30 Deinde experior quandam in me esse judicandi fa-
 cultatem, quam certe, ut & reliqua omnia quæ in me

funt, a Deo accepi; cùmque ille nolit me fallere, talem profecto non dedit, ut, dum eâ recte utor, possim unquam errare.

Nec ullum de hac re dubium superesset, nisi inde sequi videretur, me igitur errare nunquam posse; nam si quodcunque in me est, a Deo habeo, nec ullam ille mihi dederit errandi facultatem, non videor posse unquam errare. Atque ita prorsus, quamdiu de Deo tantum cogito, totusque in eum me converto, nullam erroris aut falsitatis causam deprehendo; sed, postmodum ad me reversus, experior me tamen innumeris erroribus esse obnoxium, quorum causam inquirens animadverto non tantum Dei, sive entis summè perfecti, realem & positivam, sed etiam, ut ita loquar, nihili, sive ejus quod ab omni perfectione summè abest, negativam quandam ideam mihi obversari, & me tanquam medium quid inter Deum & nihil, sive inter summum ens & non ens ita esse constitutum, ut, quatenus a summo ente sum creatus, nihil quidem in me sit, per quod fallar aut in errorem inducar, sed quatenus etiam quodammodo de nihilo, sive de non ente, participo, hoc est quatenus non sum ipse summum ens, defuntque mihi quamplurima, non adeo mirum esse quòd fallar. Atque ita certe intelligo errorem, quatenus error est, non esse quid reale quod a Deo dependeat, sed tantummodo esse defectum; nec proinde ad errandum mihi opus esse aliquâ facultate in hunc finem a Deo tributâ, sed contingere ut errem, ex eo quòd facultas verum judicandi, quam ab illo habeo, non sit in me infinita.

Verumtamen hoc nondum omnino satisfacit; non

enim error est pura negatio, sed privatio, sive carentia
 cujusdam cognitionis, quæ in me quodammodo esse
 deberet; atque attendenti ad Dei naturam non videtur
 fieri posse, ut ille aliquam in me posuerit facultatem,
 5 quæ non sit in suo genere perfecta, sive quæ aliquā
 sibi debitā perfectione sit privata. Nam si, quo | peri- 63
 tior est artifex, eo perfectiora opera ab illo profici-
 cantur, quid potest a summo illo rerum omnium con-
 ditore factum esse, quod non sit omnibus numeris
 10 absolutum? Nec dubium est quin potuerit Deus me
 talem creare, ut nunquam fallerer; nec etiam du-
 bium est quin velit semper id quod est optimum :
 anne | ergo melius est me falli quàm non falli?

Dum hæc perpendo attentius, occurrit primò non
 15 mihi esse mirandum, si quædam a Deo fiant quorum ra-
 tiones non intelligam; nec de ejus existentia ideo esse
 dubitandum, quòd forte quædam alia esse experiar,
 quæ quare vel quomodo ab illo facta sint non compre-
 hendo. Cùm enim jam sciam naturam meam esse valde
 20 infirmam & limitatam, Dei autem naturam esse im-
 mensam, incomprehensibilem, infinitam, ex hoc satis
 etiam scio innumerabilia illum posse quorum causas
 ignorem; atque ob hanc unicam rationem^a totum illud
 causarum genus, quod a fine peti solet, in rebus Phy-
 25 siceis nullum usum habere existimo; non enim absque
 temeritate | me puto posse investigare fines Dei. 64

Occurrit etiam non unam aliquam creaturam sepa-
 ratim, sed omnem rerum universitatem esse specta-
 dam, quoties an opera Dei perfecta sint inquirimus;
 30 quod enim forte non immeritò, si solum esset, valde

a. Voir t. V, p. 158.

imperfectum videretur, ut habens in mundo rationem partis est perfectissimum; & quamvis, ex quo de omnibus volui dubitare, nihil adhuc præter me & Deum existere certò cognovi, non possum tamen, ex quo im-

5 mensam Dei potentiam animadverti, negare quin multa alia ab illo facta sint, vel saltem fieri pos-
sint, adeo ut ego rationem partis in rerum universitate ob-

15 tineam.

Deinde, ad me propius accedens, & qualesnam sint errores mei (qui soli imperfectionem aliquam in me

10 arguunt) investigans, adverto illos a duabus causis simul concurrentibus dependere, nempe a facultate cognoscendi quæ in me est, & a facultate eligendi, sive ab arbitrii libertate, hoc est ab intellectu & simul

15 a voluntate. Nam per solum intellectum percipio tantum ideas de quibus | judicium ferre possum, nec ullus

65 error proprie dictus in eo præcise sic spectato reperitur; quamvis enim innumeræ fortasse res existant, quarum ideæ nullæ in me sunt, non tamen proprie illis privatus, sed negative tantum destitutus, sum dicendus,

20 quia nempe rationem nullam possum afferre, quâ probem Deum mihi majorem quàm dederit cognoscendi facultatem dare debuisse; atque quantumvis peritum artificem esse intelligam, non tamen ideo puto illum

25 in singulis ex suis operibus omnes perfectiones ponere debuisse, quas in aliquibus ponere potest. Nec verò etiam queri possum, quòd non satis amplam & perfectam voluntatem, sive arbitrii libertatem, a Deo acceperim; nam fane nullis illam limitibus circumscribi

30 experior. Et quod valde notandum mihi videtur, nulla

13 eligendi] intelligendi (1re édit.).

alia in me sunt | tam perfecta aut tanta, quin intelligam perfectiora sive majora adhuc esse posse. Nam si, exempli causâ, facultatem intelligendi considero, statim agnosco perexiguam illam & valde finitam in me
 5 esse, simulque alterius cujusdam multo majoris, imò 66
 maximæ atque infinitæ, ideam formo, illamque ex hoc ipso quòd ejus ideam formare possim^a, ad Dei naturam pertinere percipio. Eâdem ratione, si facultatem recordandi vel imaginandi, vel quaslibet alias examinem,
 10 nullam plane invenio, quam non in me tenuem & circumscriptam, in Deo immensam, esse intelligam. Sola est voluntas, sive arbitrii libertas, quam tantam in me experior, ut nullius majoris ideam apprehendam; adeo ut illa præcipue sit, ratione cujus imaginem quandam
 15 & similitudinem Dei me referre intelligo. Nam quamvis major absque comparatione in Deo quàm in me sit, tum ratione cognitionis & potentiæ quæ illi adjunctæ sunt, redduntque ipsam magis firmam & efficacem, tum ratione objecti, quoniam ad plura se extendit, non tamen, in se formaliter^b & præcise spectata,
 20 major videtur; quia tantum in eo consistit, quòd idem vel facere vel non facere (hoc est affirmare vel negare, prosequi vel fugere) possimus, vel potius in eo tantum,
 25 quòd ad id quod || nobis ab intellectu proponitur affirmandum vel negandum, sive prosequendum vel fugiendum, ita feramur, ut a nullâ vi externâ nos ad id determinari sentiamus. Neque enim opus est me in utramque partem ferri posse, ut sim liber, sed contrâ, quo magis in unam propendeo, sive quia rationem

a. Voir t. V, p. 158.

b. *Ib.*, p. 158.

veri & boni in eâ evidenter intelligo, sive quia Deus
intima cogitationis meæ ita disponit, tanto liberius
illam eligo; nec fane divina gratia, nec naturalis co-
gnitio unquam imminuunt libertatem, sed potius au-
gent & corroborant. Indifferentia autem illa, quam 5
exerior, cùm nulla me ratio in unam partem magis
quàm in alteram impellit, est infimus gradus liber-
tatis, & nullam in eâ perfectionem, sed tantummodo
in cognitione defectum, sive negationem quandam,
testatur; nam si semper quid verum & bonum sit clare 10
viderem, nunquam de eo quod esset judicandum vel
eligendum deliberarem; atque ita, quamvis plane li-
ber, nunquam tamen indifferens esse possem.

68 Ex his autem percipio nec vim volendi, quam a Deo
habeo, per se spectatam, causam esse errorum meo- 15
rum, est enim amplissima, atque in suo genere per-
fecta; neque etiam vim intelligendi, nam quidquid
intelligo, cùm a Deo habeam ut intelligam, procul
dubio recte intelligo, | nec in eo fieri potest ut fallar.
Unde ergo nascuntur mei errores? Nempe ex hoc uno 20
quòd, cùm latius pateat voluntas quàm intellectus,
illam non intra eosdem limites contineo, sed etiam ad
illa quæ non intelligo extendo; ad quæ cùm sit indiffe-
rens, facile a vero & bono defleat, atque ita & fallor
& pecco. 25

Exempli causâ, cùm examinarem hisce diebus an
aliquid in mundo existeret, atque adverterem, ex hoc
ipso quòd illud examinarem, evidenter sequi me
existere, non potui quidem non judicare illud quod
tam clare intelligebam verum esse; non quòd ab ali- 30

9 in cognitione *transposé après* quandam (1re édit.).

quâ vi externâ fuerim ad id coactus, sed quia ex magnâ luce in intellectu magna consequuta est propensio in voluntate, atque ita tanto magis sponte & libere illud credidi, quanto minus fui ad istud ipsum | indifferens. 69

5 Nunc autem, non tantum scio me, quatenus sum res quædam cogitans, existere, sed præterea etiam idea quædam naturæ corporeæ mihi obversatur, contingitque ut dubitem an natura cogitans quæ in me est, vel potius quæ ego ipse sum, alia sit ab istâ naturâ corporeâ, vel an ambæ idem sint; & suppono nullam ad-
10 huc intellectui meo rationem occurrere, quæ mihi unum magis quàm aliud persuadeat. Certe ex hoc ipso sum indifferens ad utrumlibet affirmandum | vel negandum, vel etiam ad nihil de eâ re judicandum.

15 Quinimo etiam hæc indifferentia non ad ea tantum se extendit de quibus intellectus nihil plane cognoscit, sed generaliter ad omnia quæ ab illo non satis perspicue cognoscuntur eo ipso tempore, quo de iis a voluntate deliberatur : quantumvis enim probabiles con-
20 jecturæ me trahant in unam partem, sola cognitio quòd sint tantum conjecturæ, non autem certæ atque indubitabiles rationes, sufficit ad assensionem meam in contrarium impellendam. Quod satis | his diebus
sum expertus, cum illa omnia quæ prius ut vera
25 quammaxime credideram, propter hoc unum quòd de iis aliquo modo posse dubitari deprehendissem, plane falsa esse supposui.

Cum autem quid verum sit non satis clare & distincte percipio, si quidem a iudicio serendo abstineam, clarum est me recte agere, & non falli. Sed si vel affirmem
30 vel negem, tunc libertate arbitrii non recte utor; atque

si in eam partem quæ falsa est me convertam, plane fallar; si verò alteram amplectar, casu quidem incidam in veritatem, sed non ideo culpâ carebo, quia lumine naturali manifestum est perceptionem intellectûs præcedere semper debere voluntatis determinationem. 5
Atque in hoc liberi arbitrii non recto | usu privatio illa inest quæ formam erroris constituit : privatio, inquam, inest in ipsâ operatione, quatenus a me procedit, sed non in facultate quam a Deo accepi, nec etiam in operatione quatenus ab illo dependet. 10

Neque enim habeo causam ullam conquerendi, quòd
71 Deus mihi non majorem vim intelligendi, sive non majus lumen naturale dederit quàm dedit, quia est de ratione intellectûs finiti ut multa non intelligat, & de ratione intellectûs creati ut sit finitus; estque quòd 15
agam gratias illi, qui mihi nunquam quicquam debuit, pro eo quod largitus est, non autem quòd putem me ab illo iis esse privatum, sive illum mihi ea abstulisse, quæ non dedit.

Non habeo etiam causam conquerendi, quòd voluntatem dederit latius patentem quàm intellectum; cum enim voluntas in unâ tantum re, & tanquam in indivisibili consistat, non videtur ferre ejus natura ut quicquam ab illâ demi possit; & sane quo amplior est, tanto majores debeo gratias ejus datori. 20 25

Nec denique etiam queri debeo, quòd Deus mecum concurrat ad eliciendos illos actus voluntatis, sive illa judicia, in quibus fallor : illi enim actus sunt omnino veri & boni, quatenus a Deo dependent, & major in me quodammodo perfectio est, quòd illos possim elicere, 30
quàm | si non possem. Privatio autem, in quâ solâ ratio

formalis falsitatis & culpæ consistit, nullo Dei con- 72
 cursu indiget, quia non est res, neque ad illum relata
 ut causam privatio, sed tantummodo negatio dici de-
 bet. Nam sane nulla imperfectio in Deo est, quòd mihi
 5 libertatem dederit assentiendi vel non assentiendi qui-
 busdam, quorum claram & distinctam perceptionem in
 intellectu meo non posuit; sed proculdubio in me im-
 perfectio est, quòd istâ libertate non bene utar, & de
 iis, quæ non recte intelligo, judicium feram. Video ta-
 10 men fieri a Deo facile potuisse, ut, etiamsi manerem li-
 ber, & cognitionis finitæ, nunquam tamen errarem :
 nempe si vel intellectui meo claram & distinctam per-
 ceptionem omnium de quibus unquam essem delibera-
 turus indidisset; vel tantum si adeo firmiter memoriæ
 15 impressisset, de nullâ unquam re esse judicandum quam
 clare & distincte non intelligerem, ut nunquam ejus
 possem oblivisci. Et facile intelligo me, quatenus ra-
 tionem habeo totius cujusdam, perfectiorem futurum
 fuisse quàm nunc sum, si talis a Deo factus essem. Sed
 20 non ideo | possum negare quin major quodammodo 73
 perfectio sit in totâ rerum universitate, quòd quædam
 ejus partes ab erroribus immunes non sint, aliæ verò
 sint, quàm si omnes | plane similes essent. Et nullum
 habeo jus conquerendi quòd eam me Deus in mundo
 25 personam sustinere voluerit, quæ non est omnium præ-
 cipua & maxime perfecta.

Ac præterea, etiam ut non possim ab erroribus
 abstinere priori illo modo qui pendet ab evidenti eo-
 rum omnium perceptione de quibus est deliberandum,
 30 possum tamen illo altero ^a qui pendet ab eo tantum,

a. Voir t. V, p. 159.

quòd recorder, quoties de rei veritate non liquet, a
judicio ferendo esse abstinendum; nam, quamvis eam
in me infirmitatem esse experiar, ut non possim semper
uni & eidem cognitioni defixus inhærere, possum ta-
men attentâ & sæpius iteratâ meditatione efficere, ut 5
ejusdem, quoties usus exiget, recorder, atque ita ha-
bitum quemdam non errandi acquiram.

Quâ in re cùm maxima & præcipua hominis per-
fectio consistat, non parum me hodiernâ meditatione
74 lucratum esse | existimo, quòd erroris & falsitatis cau- 10
sam investigarim. Et sane nulla alia esse potest ab eâ
quam explicui; nam quoties voluntatem in judiciis
ferendis ita contineo, ut ad ea tantùm se extendat quæ
illi clare & distincte ab intellectu exhibentur, fieri 15
plane non potest ut errem, quia omnis clara & dis-
tincta perceptio proculdubio est aliquid, ac proinde
a nihilo esse non potest, sed necessariò Deum autho-
rem habet, Deum, | inquam, illum summe perfectum,
quem fallacem esse repugnat; ideoque proculdubio est
vera. Nec hodie tantùm didici quid mihi sit cavendum 20
ut nunquam fallar, sed simul etiam quid agendum ut
assequar veritatem; assequar enim illam profecto, si
tantùm ad omnia quæ perfecte intelligo satis atten-
dam, atque illa a reliquis, quæ confusius & obscurius
apprehendo, tecernam. Cui rei diligenter imposterum 25
operam dabo.

| MEDITATIO V.

75

*De essentiâ rerum materialium; & iterum de Deo,
quòd existat^a.*

Multa mihi supersunt de Dei attributis, multa de
5 meî ipsius sive mentis meæ naturâ investiganda; sed
illa forte aliàs resumam, jamque nihil magis urgere
videtur (postquam animadverti quid cavendum atque
agendum sit ad assequendam veritatem), quàm ut ex
dubiis, in quæ superioribus diebus incidi, coner
10 emergere, videamque an aliquid certi de rebus mate-
rialibus haberi possit.

Et quidem, priusquam inquiram an aliquæ tales res
extra me existant, considerare de Deo illarum ideas,
quatenus sunt in meâ cogitatione, & videre quænam
15 ex iis sint distinctæ, quænam confusæ.

Nempe distincte imaginor quantitatem, quam vulgo
Philosophi appellant continuam, sive ejus quantitatis
aut potius rei quantæ extensionem in longum, latum 76
& profundum; numero in eâ varias partes; quolibet
20 istis partibus magnitudines, figuras, situs, & motus
locales, motibusque istis quolibet durationes assigno.

Nec tantùm illa, sic in genere spectata, mihi planè
nota & perspecta sunt, sed præterea etiam particularia
innumera de figuris, de numero, de motu, & simili-
25 bus, attendendo percipio, quorum veritas adeo aperta

1 V] 1re édit. : quinta.

a. Voir t. III, p. 297, l. 26.

est & naturæ meæ consentanea, ut, dum illa primum detego, non tam videar aliquid novi addiscere, quam eorum quæ jam ante sciebam reminisci, sive ad ea primum advertere, quæ dudum quidem in me erant, licet non prius in illa obtutum mentis convertissem. 5

Quodque hîc maxime considerandum puto, invenio apud me innumeras ideas quarumdam rerum, quæ, etiam si extra me fortasse nullibi existant, non tamen dici possunt nihil esse; & quamvis a me quodammodo ad arbitrium cogitentur, non tamen a me finguntur, 10 sed suas habent veras & immutabiles naturas. Ut cum, 77 exempli | causâ, triangulum imaginor, etsi fortasse talis figura nullibi gentium extra cogitationem meam existat, nec unquam extiterit, est tamen profecto determinata quædam ejus natura, sive essentia, sive 15 forma, immutabilis & æterna, quæ a me non efficta est, nec a mente meâ dependet; ut patet ex eo^a quòd demonstrari possint variæ proprietates de isto triangulo, nempe quòd ejus tres anguli sint æquales duobus rectis, quòd maximo ejus angulo maximum latus sub- 20 tendatur, & similes, quas velim nolim clare nunc agnosco, etiamsi de iis nullo modo antea cogitaverim, cum triangulum imaginatus sum, nec proinde a me fuerint effictæ.

Neque ad rem attinet, si dicam mihi forte a rebus 25 externis per organa sensuum istam trianguli ideam advenisse, quia nempe corpora triangularem figuram habentia interdum vidi; possum enim alias innumeras figuras excogitare, de quibus nulla suspicio esse potest quòd mihi unquam per sensus illapsæ sint, & tamen 30

a. Voir t. V, p. 160.

varias de iis, non minus quàm de triangulo, proprietates demonstrare. Quæ sane omnes sunt veræ, quandoquidem a me clare cognoscuntur, ideoque aliquid sunt, non merum nihil : patet enim illud omne quod
 5 verum est esse aliquid ; & jam fuse demonstravi illa omnia quæ clare cognosco esse vera. Atque quamvis id non demonstrassem, ea certe est natura mentis meæ ut nihilominus non possem iis non assentiri, saltem quamdiu ea clare percipio ; meminique me semper,
 10 etiam ante hoc tempus, cum sensuum objectis quammaxime inhærerem, ejusmodi veritates, quæ nempe de figuris, aut numeris, aliisve ad Arithmeticam vel Geometriam vel in genere ad puram atque abstractam Mathesim pertinentibus, evidenter agnoscebam, pro
 15 omnium certissimis habuisse.

Jam verò si ex eo solo, quòd alicujus rei ideam possum ex cogitatione meâ depromere, sequitur ea omnia, quæ ad illam rem pertinere clare & distincte percipio, revera ad illam pertinere, nunquid inde haberi etiam
 20 potest argumentum, quo Dei existentia probetur ? Certe ejus ideam, nempe entis summe perfecti, non minus apud me invenio, quàm ideam cujusvis figuræ
 aut numeri ; nec minus clare & distincte intelligo ad
 ejus naturam pertinere ut semper existat, quàm id quod
 25 de aliquâ figurâ aut numero demonstro ad ejus figuræ aut numeri naturam etiam pertinere ; ac proinde, quamvis non omnia, quæ superioribus hisce diebus meditat^{us} sum, vera essent, in eodem ad minimum certitudinis gradu esse deberet apud me Dei existen-

15 non à la ligne (1re et 2e édit.). — 24 semper existat] existat actu (1re édit.).

tia, in quo fuerunt hæcenus Mathematicæ veritates.

Quan|quam fane hoc primâ fronte non est omnino
perspicuum, sed quandam sophismatis speciem refert.
Cum enim assuetus sim in omnibus aliis rebus exi-
stentiam ab essentiâ distinguere, facile mihi persuadeo
illam etiam ab essentiâ Dei sejungi posse, atque ita
Deum ut non existentem cogitari. Sed tamen dili-
gentius attendenti fit manifestum, non magis posse
existentiam ab essentiâ Dei separari, quàm ab essentiâ
trianguli magnitudinem trium ejus angulorum æqua- 10
lium duobus rectis, sive ab ideâ montis ideam vallis :
adeo ut non magis repugnet cogitare Deum (hoc est
80 |ens summe perfectum) cui desit existentia (hoc est
cui desit aliqua perfectio), quàm cogitare montem
cui desit vallis. 15

Verumtamen, ne possim quidem cogitare Deum nisi
existentem, ut neque montem sine valle, at certe, ut
neque ex eo quòd cogitem montem cum valle, ideo
sequitur aliquem montem in mundo esse, ita neque
ex eo quòd cogitem Deum ut existentem, ideo sequi 20
videtur Deum existere : nullam enim necessitatem co-
gitatio mea rebus imponit ; & quemadmodum ima-
ginari licet equum alatum, etsi nullus equus habeat
alas, ita forte Deo existentiam possum affingere, quam-
vis nullus Deus existat. 25

Imo sophisma hîc latet ; neque enim, ex eo quòd
non pos|sim cogitare montem nisi cum valle, sequitur
alicubi montem & vallem existere, sed tantum mon-

2, 16 et 26 non à la ligne
(1re et 2e édit.). — 6 1re édit. :
actu ajoutée avant existentem. —

11 cogitare Deum] Deum co-
gitare (1re édit.).

tem & vallem, five existant, five non existant, a se mutuo sejungi non posse. / Atqui ex eo quòd non possim cogitare Deum nisi existentem, sequitur existentiam a Deo esse inseparabilem, ac proinde illum reverà
 5 existere; non quòd mea cogitatio hoc efficiat, five 81
 aliquam necessitatem ulli rei imponat, sed contrà quia ipsius rei, nempe existentiae Dei, necessitas me determinat ad hoc cogitandum: neque enim mihi liberum est Deum absque existentia (hoc est ens summe perfectum absque summâ perfectione) cogitare, ut liberum est equum vel cum alis vel sine alis imaginari.

Neque etiam hîc dici debet, necesse quidem esse ut ponam Deum existentem, postquam posui illum habere omnes perfectiones, quandoquidem existentia
 15 una est ex illis, sed priorem positionem necessariam non fuisse; ut neque necesse est me putare figuras omnes quadrilateras circulo inscribi, sed posito quòd hoc putem, necesse erit me fateri rhombum circulo inscribi, quod aperte tamen est falsum. Nam, quamvis
 20 non necesse sit ut incidam unquam in ullam de Deo cogitationem, quoties tamen de ente primo & summo libet cogitare, atque ejus ideam | tanquam ex mentis meae thesauro depromere, necesse est ut illi omnes perfectiones attribuam, etsi nec omnes | tunc enume- 82
 25 rem, nec ad singulas attendam: quæ necessitas plane sufficit ut postea, cùm animadverto existentiam esse perfectionem, recte concludam ens primum & summum existere: quemadmodum non est necesse me ullum triangulum unquam imaginari, sed quoties
 30 volo figuram rectilineam tres tantum angulos habentem considerare, necesse est ut illi ea tribuam, ex qui-

bus recte infertur ejus tres angulos non majores esse
 duobus rectis, etiam si hoc ipsum tunc non advertam.
 Cum verò examino quænam figuræ circulo inscriban-
 tur, nullo modo necesse est ut putem omnes quadrila-
 teras ex eo numero esse; imò etiam idipsum nequi- 5
 dem fingere possum, quamdiu nihil volo admittere nisi
 quod clare & distincte intelligo. Ac proinde magna
 differentia est inter ejusmodi falsas positiones, & ideas
 veras mihi ingenitas, quarum prima & præcipua est
 idea Dei. Nam fane multis modis intelligo illam non 10
 esse quid fictitium a cogitatione meâ dependens, sed
 imaginem veræ & immutabilis naturæ : ut, primo,
 83 quia nulla alia res potest a me excogitari, ad cujus
 essentiam existentia pertineat, præter solum Deum;
 deinde, quia non possum duos | aut plures ejusmodi 15
 Deos intelligere^a, & quia, posito quòd jam unus existat,
 plane videam esse necessarium ut & ante ab æterno
 extiterit, & in æternum sit mansurus; ac denique,
 quòd multa alia in Deo percipiam, quorum nihil a
 me detrahi potest nec mutari. 20

Sed verò, quæcumque tandem utar probandi ratione,
 semper eò res redit, ut ea me sola plane persuadeant,
 quæ clare & distincte percipio. Et quidem ex iis quæ
 ita percipio, etsi nonnulla unicuique obvia sint, alia
 verò nonnisi ab iis qui propiùs inspiciunt & diligen- 25
 ter investigant deteguntur, postquam tamen detecta
 sunt, hæc non minus certa quàm illa existimantur. Ut
 quamvis non tam facile appareat in triangulo rectan-

24. iis] eis (1re édit.). — 26 sunt, hæc] virgule transportée après
 hæc (1re édit.).

a. Voir t. V, p. 161.

gulo quadratum basis æquale esse quadratis laterum, quàm istam basim maximo ejus angulo subtendi, non tamen minùs creditur, postquam semel est perspectum.

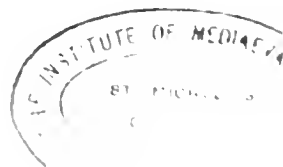
Quod autem ad Deum | attinet, certe nisi præjudiciis 84

5 obruerer, & rerum sensibilibus imagines cogitationem meam omni ex parte obsiderent, nihil illo prius aut facilius agnoscerem; nam quid ex se est apertius, quàm summum ens esse, sive Deum, ad cujus solius essentiam existentia pertinet, existere?

10 Atque, quamvis mihi attentâ consideratione opus fuerit ad hoc ipsum percipiendum, nunc | tamen non modo de eo æque certus sum ac de omni alio quod certissimum videtur, sed præterea etiam animadverto cæterarum rerum certitudinem ab hoc ipso ita pen-
15 dere, ut absque eo nihil unquam perfecte sciri possit.

Et si enim ejus sim naturæ ut, quamdiu aliquid valde clare & distincte percipio, non possim non credere verum esse, quia tamen ejus etiam sum naturæ ut non possim obtutum mentis in eandem rem semper defigere ad illam clare percipiendam, recurratque sæpe
20 memoria judicii ante facti, cum non amplius attendo ad rationes propter quas tale quid judicavi, rationes aliæ afferri possunt quæ me, si Deum igno| rarem, fa- 85
cile ab opinione dejicerent, atque ita de nullâ unquam
25 re veram & certam scientiam, sed vagas tantum & mutabiles opiniones, haberem. Sic, exempli causâ, cum naturam trianguli considero, evidentissime quidem mihi, utpote Geometriæ principiis imbuto, apparet ejus tres angulos æquales esse duobus rectis.
30 nec possim non credere id verum esse, quamdiu ad

10 non à la ligne (1re et 2e édit.). — 30 verum esse id (1re édit.).

ejus demonstrationem attendo; sed statim atque mentis aciem ab illâ deflexi, quantumvis adhuc recorder me illam clarissime perspexisse, facile tamen potest accidere ut dubitem an sit vera, si quidem Deum ignorem. Possū enim mihi persuadere me talem a naturâ factum esse, ut interdum in iis fallar quæ me puto quàm evidentissime percipere, cū præsertim meminerim me sæpe multa pro veris & certis habuisse, quæ postmodum, aliis rationibus adductus, falsa esse judicavi.

Postquam verò percepi Deum esse, quia simul etiam intellexi cætera omnia ab eo pendere, illumque non esse fallacem; atque inde collegi illa omnia, quæ clare & distincte percipio, necessario esse vera; etiam si non attendam amplius ad rationes propter quas istud verum esse judicavi, modo tantum recorder me clare & distincte perspexisse, nulla ratio contraria afferri potest, quæ me ad dubitandum impellat, sed veram & certam de hoc habeo scientiam. Neque de hoc tantum, sed & de reliquis omnibus quæ memini me aliquando demonstrasse, ut de Geometricis & similibus. Quid enim nunc mihi opponetur? Mene talem factum esse ut sæpe fallar? At jam scio me in iis, quæ perspicue intelligo, falli non posse. Mene multa aliàs pro veris & certis habuisse, quæ postea falsa esse deprehendi? Atqui nulla ex iis clare & distincte perceperam, sed hujus regulæ veritatis ignarus ob alias causas forte credideram, quas postea minus firmas esse detexi. Quid ergo dicetur? Anne (ut nuper mihi objiciebam) me forte somniare, sive illa omnia, quæ jam cogito, non magis vera esse quàm ea quæ dormienti occurrunt? Imò etiam hoc nihil mutat; nam certe,

quamvis somnia|rem, si quid intellectui meo sit evi- 87
dens, illud omnino est verum.

Atque ita plane video omnis scientiæ certitudinem
& veritatem ab unâ veri Dei cognitione pendere, adeo
5 ut, priusquam illum nossem, nihil de ullâ aliâ re per-
fecte scire potuerim. Jam verò innumera, tum de ipso
Deo aliisque rebus intellectualibus, tum etiam de
omni illâ naturâ corporeâ, quæ est puræ Mathefeos
objectum, mihi plane nota & certa esse possunt.

10

MEDITATIO VI.

*De rerum materialium existentiâ, & reali mentis
a corpore distinctione^a.*

Reliquum est ut examinem an res materiales exi-
stant. Et quidem jam ad minimum scio illas, quatenus
15 sunt puræ Mathefeos objectum, posse existere, quan-
doquidem ipsas clare & distincte percipio. Non enim
dubium | est quin Deus sit capax ea omnia efficiendi 88
quæ ego sic | percipiendi sum capax; nihilque unquam
ab illo fieri non posse judicavi, nisi propter hoc quòd
20 illud a me distincte percipi repugnaret. Præterea ex
imaginandi facultate, quâ me uti experior, dum circa
res istas materiales verfor, sequi videtur illas existere^b;
nam attentius consideranti quidnam sit imaginatio,

9 possunt] possint (*1re édit.*). — 10 VI] *1re édit.* : sexta.

a. Voir t. III, p. 297, l. 27.

b. Tome V, p. 162.

nihil aliud esse apparet quàm quædam applicatio facultatis cognoscitivæ ad corpus ipsi intime præsens, ac proinde existens.

Quod ut planum fiat, primò examino differentiam quæ est inter imaginationem & puram intellectionem. 5
Nempe, exempli causâ, cùm triangulum imaginor, non tantùm intelligo illud esse figuram tribus lineis comprehensam, sed simul etiam istas tres lineas tanquam præsentis acie mentis intueor, atque hoc est quod imaginari appello. Si verò de chiliogono velim 10
cogitare, equidem æque bene intelligo illud esse figuram constantem mille lateribus, ac intelligo triangulum esse figuram constantem tribus; | sed non eodem 89
modo illa mille latera imaginor, sive tanquam præsentia intueor. Et quamvis tunc, propter consuetudinem 15
aliquid semper imaginandi, quoties de re corporeâ cogito, figuram sorte aliquam confuse mihi repræsentem, patet tamen illam non esse chiliogonum, quia nullâ in re | est diversa ab eâ quam mihi etiam repræsentarem, si de myriogono aliâve quâvis figurâ plurimorum laterum cogitarem; nec quicquam juvat ad eas proprietates, quibus chiliogonum ab aliis polygonis differt, agnoscendas. Si verò de pentagono quæstio sit, possum quidem ejus figuram intelligere, sicut figuram chiliogoni, absque ope imaginationis; sed possum 25
etiam eandem imaginari, applicando scilicet aciem mentis ad ejus quinque latera, simulque ad aream iis contentam; & manifeste hîc animadverto mihi pecu-

5 imaginationem] illam (1re édit.). — 23 Après agnoscendas, à la ligne (1re édit.), mais non

pas dans la seconde. — 26 imaginari eandem (1re édit.).

liari quâdam animi contentione opus esse ad imaginandum, quâ non utor ad intelligendum : quæ nova animi contentio differentiam inter imaginationem & intellectionem puram | clare ostendit.

90

- 5 Ad hæc considero istam vim imaginandi quæ in me est, prout differt a vi intelligendi, ad meî ipsius, hoc est ad mentis meæ essentiam non requiri; nam quamvis illa a me abesset^a, procul dubio manerem nihilominus ille idem qui nunc sum; unde sequi videtur illam ab
 10 aliquâ re a me diversâ pendere. Atque facilè intelligo, si corpus aliquod existat cui mens sit ita conjuncta ut ad illud veluti inspiciendum^b pro arbitrio se applicet, fieri posse ut per hoc ipsum res corporeas imager; adeo ut hic modus cogitandi in eo tantum | a purâ
 15 intellectione differat, quòd mens, dum intelligit, se ad seipsam quodammodo convertat, respiciatque aliquam ex ideis quæ illi ipsi insunt; dum autem imaginatur, se convertat ad corpus, & aliquid in eo ideæ vel a se intellectæ vel sensu perceptæ conforme intueatur. Facilè, inquam, intelligo imaginationem ita
 20 perfici posse, siquidem corpus existat; & quia nullus alius modus æque conveniens occurrit ad illam explicandam, probabiliter inde conjicio corpus existere; | sed probabiliter tantum, & quamvis accurate omnia
 25 investigem, nondum tamen video ex eâ naturæ corporeæ ideâ distinctâ, quam in imaginatione meâ invenio, ullum sumi posse argumentum, quod necessariò concludat aliquod corpus existere.

91

4 Après ostendit, ni la 1re édit., ni la 2e ne mettent à la ligne.

a. Tome V, p. 162

b. *Ib*, p. 162.

Soleo verò alia multa imaginari, præter illam naturam corpoream, quæ est puræ Matheseos objectum, ut colores, sonos, sapores, dolorem, & similia, sed nulla tam distincte; & quia hæc percipio meliùs sensu, a quo videntur ope memoriæ ad imaginationem pervenisse, ut commodiùs de ipsis agam, eadem operâ etiam de sensu est agendum, videndumque an ex iis quæ isto cogitandi modo, quem sensum appello, percipiuntur, certum aliquod argumentum pro rerum corporearum existentia | habere possim. 5 10

Et primo quidem apud me hîc repetam quænam illa sint quæ antehac, ut sensu percepta, vera esse putavi, & quas ob causas id putavi; deinde etiam causas expendam propter quas eadem postea in dubium revocavi; ac denique considerabo | quid mihi nunc de iisdem sit credendum. 15

Primo itaque sensi me habere caput, manus, pedes, & membra cætera ex quibus constat illud corpus, quod tanquam meî partem, vel forte etiam tanquam me totum spectabam; sensuque hoc corpus inter alia multa corpora versari, a quibus variis commodis vel incommodis affici potest, & commoda ista sensu quodam voluptatis, & incommoda sensu doloris metiebar. Atque, præter dolorem & voluptatem, sentiebam etiam in me famem, sitim, aliosque ejusmodi appetitus; itemque corporeas quasdam propensiones ad hilaritatem, ad tristitiam, ad iram, similesque alios affectus; foris verò, præter corporum extensionem, & figuras, & 20 25

9 pro] de (1re édit.). — 10 Après
possim, non à la ligne (1re édit.),
mais petit intervalle en blanc

(2e édit.). — 16 Après creden-
dum, non à la ligne (1re et 2^e
édit.).

motus, sentiebam etiam in illis duritiem, & calorem,
 aliasque tactiles qualitates; ac præterea lumen, & co-
 lores, & odores, & sapores, & sonos, ex quorum varie-
 tate cælum, terram, maria, & reliqua corpora ab invi-
 5 cem distinguebam. Nec fane absque ratione, ob ideas
 istarum omnium qualitatum quæ | cogitationi meæ se
 offerebant, & | quas solas proprie & immediate sentie- 93
 bam, putabam me sentire res quasdam a meâ cogita-
 tione plane diversas, nempe corpora a quibus ideæ
 10 istæ procederent; experiebar enim illas absque ullo
 meo consensu mihi advenire, adeo ut neque possem
 objectum ullum sentire, quamvis vellem, nisi illud
 sensûs organo esset præsens, nec possem non sentire
 cum erat præsens. Cumque ideæ sensu perceptæ essent
 15 multo magis vividæ & expressæ, & suo etiam modo
 magis distinctæ, quàm ullæ ex iis quas ipse prudens
 & sciens meditando effingebam, vel memoriæ meæ
 impressas advertēbam, fieri non posse videbatur ut a
 meipso procederent; ideoque supererat ut ab aliis
 20 quibusdam rebus advenirent. Quarum rerum cum
 nullam aliunde notitiam haberem quàm ex istis ipsis
 ideis, non poterat aliud mihi venire in mentem quàm
 illas iis similes esse. Atque etiam quia recordabar me
 prius usum fuisse sensibus quàm ratione, videbamque
 25 ideas quas ipse effingebam non tam expressas esse,
 quàm | illæ erant quas sensu percipiebam, & plerum- 94
 que ex earum partibus componi, facile mihi persua-
 debam nullam plane me habere in intellectu, quam
 non prius habuissem in sensu. Non etiam sine ratione
 30 corpus illud, quod speciali | quodam jure meum ap-

23 Après similaires esse, à la ligne (1re édit.),=mais non dans la 2e.

pellabam, magis ad me pertinere quàm alia ulla arbitrabar : neque enim ab illo poteram unquam sejungi, ut a reliquis ; omnes appetitus & affectus in illo & pro illo sentiebam ; ac denique dolorem & titillationem voluptatis in ejus partibus, non autem in aliis
 5 extra illud positis, advertebam. Cur verò ex isto nescio quo doloris sensu quædam animi tristitia, & ex sensu titillationis lætitia quædam consequatur, curve illa nescio quæ vellicatio ventriculi, quam famem
 10 voco, me de cibo sumendo admoneat, gutturis verò ariditas de potu, & ita de cæteris, non aliam sane habebam rationem, nisi quia ita doctus sum a naturâ ; neque enim ulla plane est affinitas (saltem quam ego intelligam) inter istam vellicationem & cibi sumendi
 95 voluntatem, sive inter sensum rei dolorem inferentis, & cogitationem tristitiæ ab isto sensu exortæ. Sed & reliqua omnia, quæ de sensuum objectis judicabam, videbar a naturâ didicisse : prius enim illa ita se habere mihi persuaferam, quàm rationes ullas quibus hoc
 15 ipsum probaretur expendissem.

Postea verò multa paulatim experimenta fidem omnem quam sensibus habueram labefactarunt ; nam & interdum turres, quæ rotundæ visæ fuerant è longinquo, quadratæ apparebant è propinquo, & statuæ per-
 20 magnæ, in eorum fastigiis stantes, non magnæ è terrâ spectanti videbantur ; & talibus aliis innumeris in rebus sensuum externorum judicia falli deprehendebam. Nec externorum duntaxat, sed etiam interno-

6 illud] illum (1re et 2e édit.).
 — Après advertebam, à la ligne
 (1re édit.), mais non dans la 2e. —

20 Après expendissem, un point et
 virgule et non à la ligne (1re édit.);
 un point et à la ligne (2e édit.).

rum; nam quid dolore intimius esse potest? Atqui
 audiveram aliquando ab iis, quibus crus aut brachium
 fuerat abscissum, se sibi videri adhuc interdum dolo-
 rem sentire in eâ parte corporis quâ carebant; ideo-
 5 que etiam in me non plane certum esse videbatur
 membrum aliquod mihi dolere, quamvis | sentirem in 96
 eo dolorem. Quibus etiam duas maxime generales du-
 bitandi causas nuper adjeci : prima erat, quòd nulla
 unquam, dum vigilo, me sentire crediderim, quæ non
 10 etiam inter dormiendum possim aliquando putare me
 sentire; cùmque illa, quæ sentire mihi videor in som-
 nis, non credam a rebus extra me positis mihi adve-
 nire, non advertēbam quare id potius crederem de iis
 quæ sentire mihi videor vigilando. Altera erat, quòd
 15 cùm authorem meæ originis adhuc ignorarem, vel fal-
 tem ignorare me fingerem, nihil videbam obstare quo-
 minus essem naturâ ita constitutus ut fallerer, etiam
 in iis quæ mihi verissima apparebant. Et quantum ad
 rationes quibus | antea rerum sensibilibus veritatem
 20 mihi persuaseram, non difficulter ad illas responde-
 bam. Cùm enim viderer ad multa impelli a naturâ, quæ
 ratio dissuadebat, non multum fidendum esse putabam
 iis quæ a naturâ docentur. Et quamvis sensuum per-
 ceptiones a voluntate meâ non penderent, non ideo
 25 concludendum esse putabam illas a rebus a me diver- 97
 sis procedere, quia forte aliqua esse potest in meipso
 facultas, etsi mihi nondum cognita, illarum effectrix.

Nunc autem, postquam incipio meipsum meæque
 authorem originis melius nosse, non quidem omnia,
 30 quæ habere videor a sensibus, puto esse temere admit-

7 Après douleur, à la ligne (1re édit.), mais non dans la 2e.

tenda; sed neque etiam omnia in dubium revocanda.

Et primò, quoniam^a scio omnia quæ clare & distincte intelligo, talia a Deo fieri posse qualia illa intelligo, satis est quòd possim unam rem absque alterâ clare & distincte intelligere, ut certus sim unam ab alterâ esse
5
diversam, quia potest saltem a Deo seorsim poni; & non refert a quâ potentiâ id fiat, ut diversa existimetur; ac proinde, ex hoc ipso quòd sciam me existere, quòdque interim nihil plane aliud ad naturam sive
10
essentiam meam pertinere animadvertam, præter hoc solum quòd sim res cogitans, recte concludo meam essentiam in hoc uno consistere, quòd sim res cogitans. Et quamvis fortasse (vel potius, ut postmodum dicam,
98 pro|certo) habeam corpus, quod mihi valde arcte conjunctum est, quia tamen ex unâ parte claram & distinctam habeo ideam meî ipsius, quatenus sum tantum res
15
cogitans, non extensa, & ex aliâ parte distinctam ideam corporis, quatenus est tantum res extensa, non cogitans, certum est me a corpore meo revera esse distinctum, & absque illo posse existere.
20

Præterea invenio in me facultates specialibus quibusdam modis cogitandi, puta facultates imaginandi & sentiendi, sine quibus totum me possim clare & distincte intelligere, sed non vice versâ illas sine me, hoc est sine substantiâ intelligente cui insint : intellectionem enim nonnullam in suo formali conceptu
25
includunt, unde percipio illas a me, ut modos a re, distingui. Agnosco etiam quasdam alias facultates, ut locum mutandi, varias figuras induendi, & similes, quæ quidem non magis quàm præcedentes, absque
30

a. Tome V, p. 163.

aliquâ substantiâ cui insint, possunt intelligi, nec proinde etiam absque illâ existere : | sed manifestum est 99
 has, siquidem existant, inesse debere substantiæ corporeæ sive extensæ, non autem intelligenti, quia nempe
 5 aliqua extensio, non autem ulla plane intellectio, in earum claro & distincto conceptu continetur. Jam verò | est quidem in me passiva quædam facultas sentiendi, sive ideas rerum sensibilibus recipiendi & cognoscendi, sed ejus nullum usum habere possem, nisi
 10 quædam activa etiam existeret, sive in me, sive in alio, facultas istas ideas producendi vel efficiendi. Atque hæc sane in me ipso esse non potest, quia nullam plane intellectionem præsupponit, & me non cooperante, sed sæpe etiam invito, idæ istæ producuntur : ergo
 15 superest ut sit in aliquâ substantiâ a me diversâ, in quâ quoniam omnis realitas vel formaliter vel eminenter inesse debet, quæ est objective in ideis ab istâ facultate productis (ut jam supra animadverti), vel hæc substantia est corpus, sive natura corporea, in quâ nempe
 20 omnia formaliter continentur quæ in ideis objective ; vel certe Deus est, vel aliqua creatura corpore nobilior, in quâ continentur eminenter. Atqui, cum Deus non sit fallax, omnino manifestum est illum nec per se immediate istas ideas mihi immittere, nec etiam me-
 25 diante aliquâ creaturâ, in quâ earum realitas objectiva, non formaliter, sed eminenter tantum contineatur. Cum enim nullam plane facultatem mihi dederit ad hoc agnoscendum, sed contrâ magnam

100

2 Après exister, à la ligne
 (1re édit.), mais non dans la 2^e
 — 11 Après efficiendi, même

remarque. — 27 Après conti-
 neatur, même remarque.

propensionem ad credendum illas a rebus corporeis
emitti, non video quâ ratione posset intelligi ipsum
non | esse fallacem, si aliunde quàm a rebus corporeis
emitterentur. Ac proinde res corporeæ existunt. Non
tamen forte omnes tales omnino existunt, quales illas 5
sensu comprehendo, quoniam ista sensuum compre-
hensio in multis valde obscura est & confusa; sed sal-
tem illa omnia in iis sunt, quæ clare & distincte intel-
ligo, id est omnia, generaliter spectata, quæ in puræ
Matheſeos objecto comprehenduntur. 10

Quantum autem attinet ad reliqua quæ vel tantum
particularia sunt, ut quod sol sit talis magnitudinis
101 aut figuræ &c., vel minus clare intellecta, ut lumen,
sonus, dolor, & similia, quamvis valde dubia & incerta
sint, hoc tamen ipsum, quod Deus non sit fallax, 15
quodque idcirco fieri non possit ut ulla falsitas in meis
opinionibus reperiatur, nisi aliqua etiam sit in me
facultas a Deo tributa ad illam emendandam, certam
mihi spem ostendit veritatis etiam in iis assequendæ.
Et sane non dubium est quin ea omnia quæ doceor a 20
naturâ aliquid habeant veritatis: per naturam enim,
generaliter spectatam, nihil nunc aliud quàm vel Deum,
ipsum, vel rerum creaturarum coordinationem a Deo
institutam intelligo; nec aliud per naturam meam in
particulari, quàm complexionem eorum omnium quæ 25
mihi a Deo sunt tributa.

| Nihil autem est quod me ista natura magis expresse
doceat, quàm quod habeam corpus, cui male est cum
dolorem sentio, quod cibo vel potu indiget, cum fa-
mem aut sitim patior, & similia; nec proinde dubitare 30
debeo, quin aliquid in eo sit veritatis.

Docet etiam natura, per istos sensus | doloris, famis, 102
 sitis &c., me non tantum adesse meo corpori ut nauta
 adest navigio, sed illi arctissime esse conjunctum &
 quasi permixtum^a, adeo ut unum quid cum illo com-
 5 ponam. Alioqui enim, cum corpus læditur, ego, qui
 nihil aliud sum quam res cogitans, non sentirem id-
 circo dolorem, sed puro intellectu læsionem istam per-
 ciperem, ut nauta visu percipit si quid in nave fran-
 gatur; & cum corpus cibo vel potu indiget, hoc ipsum
 10 expresse intelligerem, non confusos famis & sitis sensus
 haberem. Nam certe isti sensus sitis, famis, doloris &c.,
 nihil aliud sunt quam confusi quidam cogitandi modi
 ab unione & quasi permixtione mentis cum corpore
 exorti.

15 Præterea etiam doceor a naturâ varia circa meum
 corpus alia corpora existere, ex quibus nonnulla mihi
 prosequenda sunt, alia fugienda. Et certe, ex eo quod
 valde diversos sentiam colores, sonos, odores, | fa-
 pores, calorem, duritiem, & similia, recte concludo,
 20 aliquas esse in corporibus, a quibus variæ istæ sen-
 suum perceptiones | adveniunt, varietates iis respon- 103
 dentes, etiam si forte iis non similes; atque ex eo quod
 quædam ex illis perceptionibus mihi gratæ sint, aliæ
 ingratae, plane certum est meum corpus, sive potius me
 25 totum, quatenus ex corpore & mente sum compositus,
 variis commodis & incommodis a circumjacentibus
 corporibus affici posse.

11 *Après haberem, à la ligne* — 14 *Après exorti, à la ligne*
 (1re édit.), mais non dans la 2e. (2e édit.), mais non dans la 1re.

Multa verò alia sunt quæ, etsi videar a naturâ doctus
 esse, non tamen revera ab ipsâ, sed a consuetudine
 quâdam inconsiderate judicandi accepi, atque ideo
 falsa esse facile contingit : ut quòd omne spatium, in
 quo nihil plane occurrit quod meos sensus moveat, 5
 sit vacuum; quòd in corpore, exempli gratiâ, calido
 aliquid sit plane simile ideæ caloris quæ in me est, in
 albo aut viridi sit eadem albedo aut viriditas quam
 sentio, in amaro aut dulci idem sapor, & sic de cæ-
 teris; quòd & astra & turres, & quævis alia remota 10
 corpora ejus sint tantum magnitudinis & figuræ, quam
 sensibus meis exhibent, & alia ejusmodi. Sed ne quid
 104 in hac re non satis distincte percipiam, accuratius
 debeo definire quid proprie intelligam, cum dico me
 aliquid doceri a naturâ. Nempe hîc naturam strictius 15
 fumo, | quàm pro complexione eorum omnium quæ
 mihi a Deo tributa sunt; in hac enim complexione
 multa continentur quæ ad mentem solam pertinent,
 ut quòd percipiam id quod factum est infectum esse
 non posse, & reliqua omnia quæ lumine naturali sunt 20
 nota, de quibus hîc non est fermo; multa etiam quæ
 ad solum corpus spectant, ut quòd deorsum tendat, &
 similia, de quibus etiam non ago, sed de iis tantum
 quæ mihi, ut composito ex mente & corpore, a Deo
 tributa sunt. Ideoque hæc natura docet quidem ea 25
 refugere quæ sensum doloris inferunt, & ea prosequi
 quæ sensum voluptatis, & talia; sed non apparet illam
 præterea nos docere ut quicquam ex istis sensuum per-
 ceptionibus sine prævio intellectûs examine de rebus
 extra nos positis concludamus, quia de iis verum scire 30

3 ideo] adeo (1re édit.).

ad mentem solam, non autem ad compositum, videtur
 pertinere. Ita quamvis stella non magis oculum | meum 105
 quàm ignis exiguæ facis afficiat, nulla tamen in eo
 realis sive positiva propensio est ad credendum illam
 5 non esse majorem, sed hoc sine ratione ab ineunte
 ætate judicavi; & quamvis ad ignem accedens sentio
 calorem, ut etiam ad eundem nimis prope accedens
 sentio dolorem, nulla profecto ratio est quæ suadeat
 in igne aliquid esse simile isti calori, ut ne|que etiam
 10 isti dolori, sed tantummodo in eo aliquid esse, quod-
 cunque demum sit, quod istos in nobis sensus caloris
 vel doloris efficiat; & quamvis etiam in aliquo spatio
 nihil sit quod moveat sensum, non ideo sequitur in eo
 nullum esse corpus : sed video me in his aliisque per-
 15 multis ordinem naturæ pervertere esse assuetum, quia
 nempe sensuum perceptionibus, quæ proprie tantum
 a naturâ datæ sunt ad menti significandum quænam
 composito, cujus pars est, commoda sint vel incom-
 moda, & eatenus sunt satis claræ & distinctæ, ut
 20 tanquam regulis certis ad immediate dignoscendum
 quænam sit corporum extra nos positorum essentia,
 de quâ tamen | nihil nisi valde obscure & confuse 106
 significant.

Atqui jam ante satis perspexi quâ ratione, non ob-
 25 stante Dei bonitate, judicia mea falsa esse contingat.
 Sed nova hîc occurrit difficultas circa illa ipsa quæ
 tanquam persequenda vel fugienda mihi a naturâ ex-
 hibentur, atque etiam circa internos sensus in quibus
 errores videor deprehendisse : ut cùm quis, grato cibi
 30 alicujus sapore delusus, venenum intus latens assumit.

2 Après pertinere, à la ligne (1re édit.), mais non dans la 2e.

Sed nempe tunc tantum a naturâ impellitur ad illud appetendum in quo gratus sapor consistit, non autem ad venenum, quod plane ignorat; | nihilque hinc aliud concludi potest, quàm naturam istam non esse omnisciam : quod non mirum, quia, cùm homo sit res limitata, non alia illi competit quàm limitatæ perfectionis. 5

At verò non raro etiam in iis erramus ad quæ a naturâ impellimur : ut cùm ii qui ægrotant, potum vel cibum appetunt sibi pauló post nociturum. Dicit forsan hinc poterit, illos ob id errare, quòd natura eorum sit corrupta; sed | hoc difficultatem non tollit, quia non minus vere homo ægrotus creatura Dei est quàm fanus; nec proinde minus videtur repugnare illum a Deo fallacem naturam habere. Atque ut horologium ex rotis & ponderibus confectum non minus accurate leges omnes naturæ observat, cùm male fabricatum est & horas non recte indicat, quàm cùm omni ex parte artificis voto satisfacit : ita, si considerem hominis corpus, quatenus machinamentum quoddam est ex ossibus, nervis, musculis, venis, sanguine & pellibus ita aptum & compositum, ut, etiamsi nulla in eo mens existeret, eisdem tamen haberet omnes motus qui nunc in eo non ab imperio voluntatis nec proinde a mente procedunt, facile agnosco illi æque naturale fore, si, exempli causâ, hydrope laboret, eam faucium ariditatem pati, quæ sitis sensum menti inferre solet, atque | etiam ab illâ ejus nervos & reliquas partes ita disponi ut potum sumat ex quo morbus augeatur, quàm, cùm nullum tale in eo vitium est, a | simili 107 15 20 25 30

19) Après satisfait, à la ligne (1re édit.), mais non dans la 2e.

faucium siccitate moveri ad potum sibi utile assumen-
 dum. Et quamvis, respiciens ad præconceptum horo-
 logii usum, dicere possim illud, cum horas non recte
 indicat, a naturâ suâ desletere; atque eodem modo,
 5 considerans machinamentum humani corporis tan-
 quam comparatum ad motus qui in eo fieri solent,
 putem illud etiam a naturâ suâ aberrare, si ejus fauces
 sint aridæ, cum potus ad ipsius conservationem non
 prodest; satis tamen animadverto hanc ultimam na-
 10 turæ acceptionem ab alterâ multum differre : hæc
 enim nihil aliud est quam denominatio a cogitatione
 meâ hominem ægrotum & horologium male fabrica-
 tum cum ideâ hominis sani & horologii recte facti
 comparante dependens, rebusque de quibus dicitur
 15 extrinseca; per illam verò aliquid intelligo quod re-
 vera in rebus reperitur, ac proinde nonnihil habet
 veritatis.

Ac certe, etiam si respiciendo ad corpus hydrope
 laborans, sit tantum denominatio extrinseca, cum di-
 20 citur ejus | natura esse corrupta, ex eo quod aridas
 habeat fauces, nec tamen egeat potu; respiciendo
 tamen ad compositum, sive ad mentem tali corpori
 | unitam, non est pura denominatio, sed verus error
 naturæ, quod fitiat cum potus est ipsi nociturus;
 25 ideoque hîc remanet inquirendum, quo pacto bonitas
 Dei non impediat quo minus natura sic sumpta sit
 fallax.

Nempe imprimis hîc adverto magnam esse differen-
 tiam inter mentem & corpus, in eo quod corpus ex
 30 naturâ suâ sit semper divisibile, mens autem plane

2 Après assumendum, à la ligne (1re édit.), mais non dans la 2e.

indivisibilis; nam sane cùm hanc considero, sive meipsum quatenus sum tantum res cogitans, nullas in me partes possum distinguere, sed rem plane unam & integram me esse intelligo; & quamvis toti corpori tota mens unita esse videatur, abscisso tamen pede, 5
vel brachio, vel quâvis aliâ corporis parte, nihil ideo de mente subductum esse cognosco; neque etiam facultates volendi, sentiendi, intelligendi &c. ejus partes dici possunt, quia una & eadem mens est quæ vult, 10
quæ sentit, quæ intelligit. Contrà verò nulla res corporea sive extensa potest a me cogitari, quam non facile in partes cogitatione dividam, atque hoc ipso illam divisibilem esse intelligam : quod unum sufficeret ad me docendum, mentem a corpore omnino esse 15
diversam, si nondum illud aliunde fatis scirem.

Deinde adverto mentem non ab omnibus corporis partibus immediate affici, sed tantummodo a cerebro, vel forte etiam ab | unâ tantum exiguâ ejus parte, nempe ab eâ in quâ dicitur esse sensus communis; quæ, quotiescunque eodem modo est disposita, menti 20
idem exhibet, etiamsi reliquæ corporis partes diversis interim modis possint se habere, ut probant innumera experimenta, quæ hîc recensere non est opus.

Adverto præterea eam esse corporis naturam, ut nulla ejus pars possit ab aliâ parte aliquantum remotâ 25
moveri, quin possit etiam moveri eodem modo a quâlibet ex iis quæ interjacent, quamvis illa remotior nihil agat. Ut, exempli causâ, in fune A, B, C, D, si

11 cogitari] excogitari (1re éd.).
— 15 nondum] non (1re éd.). —
fatis omis (1re éd.). — 28 Dans

la 1re éd., les lettres A, B, C, D,
sont au-dessus d'un trait horizontal, représentant le funis.

trahatur ejus ultima pars D, non alio pacto mo|vebi- 111
 tur prima A, quàm moveri etiam posset, si traheretur
 una ex intermediis B vel C, & ultima D maneret im-
 mota. Nec dissimili ratione, cùm sentio dolorem pedis,
 5 docuit me Physica sensum illum fieri ope nervorum
 per pedem sparsorum, qui, inde ad cerebrum usque
 funium instar extensi, dum trahuntur in pede, trahunt
 etiam intimas cerebri partes ad quas pertingunt,
 quemdamque motum in iis excitant, qui institutus est
 10 a naturâ ut mentem afficiat sensu doloris tanquam in
 pede existentis. Sed quia illi nervi per tibiam, crus,
 lumbos, dorsum, & collum transire debent, ut a pede
 ad cerebrum perveniant, potest contingere ut, etiamsi
 eorum | pars, quæ est in pede, non attingatur, sed
 15 aliqua tantum ex intermediis, idem plane ille motus
 fiat in cerebro qui fit pede male affecto, ex quo necesse
 erit ut mens sentiat eundem dolorem. Et idem de
 quolibet alio sensu est putandum.

Adverto denique, quandoquidem unusquisque ex
 20 motibus, qui fiunt in eâ | parte cerebri quæ immediate 112
 mentem afficit, non nisi unum aliquem sensum illi in-
 fert, nihil hac in re melius posse excogitari, quàm si
 eum inferat qui, ex omnibus quos inferre potest, ad
 hominis sani conservationem quàmmaxime & quàm
 25 frequentissime conducit. Experientiam autem testari,
 tales esse omnes sensus nobis a naturâ inditos; ac
 proinde nihil plane in iis reperiri, quod non Dei po-
 tentiam bonitatemque testetur. Ita, exempli causâ,

4 Après immota, à la ligne avant Dei (comme ci-après, p. 88,
 (1re édit.), mais non dans la 2e. l. 20). — 28 Après testetur, à la
 — 27 1re édit. : immensam ajouté ligne (1re éd.), mais non dans la 2e.

cùm nervi qui sunt in pede vehementer & præter consuetudinem moventur, ille eorum motus, per spinæ dorfi medullam ad intima cerebri pertingens, ibi menti signum dat ad aliquid sentiendum, nempe dolorem tanquam in pede existentem, a quo illa excitatur ad ejus causam, ut pedi infestam, quantum in se est, amovendam. Potuisset verò natura hominis a Deo sic constitui, ut ille idem motus in cerebro quidvis aliud menti exhiberet : nempe vel seipsum, quatenus est in cerebro, vel | quatenus est in pede, vel in aliquo ex 10
 113 locis intermediis, | vel denique aliud quilibet; sed nihil aliud ad corporis conservationem æque conduxisset. Eodem modo, cùm potu indigemus, quædam inde oritur siccitas in gutture, nervos ejus movens & illorum ope cerebri interiora; hicque motus mentem 15
 afficit sensu sitis, quia nihil in toto hoc negotio nobis utilius est scire, quàm quòd potu ad conservationem valetudinis egeamus, & sic de cæteris.

Ex quibus omnino manifestum est, non obstante immensâ Dei bonitate, naturam hominis ut ex mente 20
 & corpore compositi non posse non aliquando esse fallacem. Nam si quæ causa, non in pede, sed in aliâ quâvis ex partibus per quas nervi a pede ad cerebrum porriguntur, vel etiam in ipso cerebro, eundem plane motum excitet qui solet excitari pede male affecto, 25
 sentietur dolor tanquam in pede, sensusque naturaliter falletur, quia, cùm ille idem motus in cerebro non possit nisi eundem semper sensum menti inferre, multoque frequentius oriri soleat a causâ quæ lædit pedem, quàm ab aliâ alibi existente, rationi consenta- 30

18 Après cæteris, à la ligne (2e édit.), mais non dans la 1re.

neum est ut | pedis potius quàm alterius partis dolorem 414
 menti semper exhibeat. Et si quando faucium ariditas,
 non ut solet ex eo quòd ad corporis valetudinem potus
 conducat, sed | ex contrariâ aliquâ causâ oriatur, ut in
 5 hydropico contingit, longe melius est^a illam tunc fal-
 lere, quàm si contrâ semper falleret, cùm corpus est
 bene constitutum; & sic de reliquis.

Atque hæc consideratio plurimum juvat, non modo
 ut errores omnes quibus natura mea obnoxia est ani-
 10 madvertam, sed etiam ut illos aut emendare aut vitare
 facile possim. Nam sane, cùm sciam omnes sensus circa
 ea, quæ ad corporis commodum spectant, multo fre-
 quentius verum indicare quàm falsum, possimque uti
 fere semper pluribus ex iis ad eandem rem examinan-
 15 dam, & insuper memoriâ, quæ præsentia cum præce-
 dentibus connectit, & intellectu, qui jam omnes er-
 randi causas perspexit; non amplius vereri debeo ne
 illa, quæ mihi quotidie a sensibus exhibentur, sint falsa,
 sed hyperbolicæ superiorum dierum dubitationes, ut
 20 risu dignæ, sunt explodendæ. | Præsertim summa illa 415
 de somno, quem a vigiliâ non distinguebam; nunc
 enim adverto permagnum inter utrumque esse discri-
 men, in eo quòd nunquam insomnia cum reliquis
 omnibus actionibus vitæ a memoriâ jungantur, ut
 25 ca quæ vigilanti occurrunt; nam sane, si quis, dum
 vigilo, mihi derepente appareret, statimque postea dis-
 pareret, ut fit in somnis, ita scilicet ut nec unde ve-
 nisset, nec quo abiret, | viderem, non immerito spec-

7 Après reliquis, à la ligne (2e édit.), mais non dans la 1re.

a. Tome V, p. 163.

trum potius, aut phantasma in cerebro meo effectum,
quàm verum hominem esse judicarem. Cùm verò eæ
res occurrunt, quas distincte, unde, ubi, & quando mihi
adveniant, adverto, earumque perceptionem absque
ullâ interruptione cum totâ reliquâ vitâ connecto, plane
certus sum, non in somnis, sed vigilianti occurrere.
Nec de ipsarum veritate debeo vel minimum dubitare,
si. postquam omnes sensus, memoriam & intellectum
ad illas examinandas convocavi, nihil mihi, quod cum
cæteris pugnet, ab ullo ex his nuntietur. Ex eo enim
quòd Deus non sit fallax, sequitur omnino in talibus
me non | falli. Sed quia rerum agendarum necessitas
non semper tam accurati examinis moram concedit,
fatendum est humanam vitam circa res particulares
sæpe erroribus esse obnoxiam, & naturæ nostræ infir-
mitas est agnoscenda.

OBJECTIONES

DOCTORUM ALIQUOT VIRORUM

IN PRÆCEDENTES MEDITATIONES

CUM RESPONSIONIBUS

AUTHORIS

5

PRIMÆ OBJECTIONES^a.

Viri Clarissimi,

*Ut vidi vos omnino istius animi esse, ut scripta Domini
Cartesii penitus inspiciam, non debui hac in causâ viris
10 mihi undequaque amicissimis non obtemperare : tum ut hoc
ipso videatis quanti vos aestimem, tum etiam ut conslet
quantum & viribus meis & ingenio desit, ut in posterum &
ametis plusculum, si indigeo, & minus oneri sitis, si non
sufficio.* 118

15 *Est sane D. Cartesius, quantum animadverto, vir in-
genii maximi summæque modestiæ, quales vel ipse Momus
amet, si adsit. Cogito, inquit, ergo sum ; imo ipsa cogi-
tatio, aut mens sum. Ita. Atqui, cogitando, ideas rerum*

15 Pas d'alinéa (1re et 2e édit.). — 16 Momus] Mæuius (1re édit.).

a. Ces premières Objections sont de Caterus, prêtre d'Alkmaar, qui les envoya à deux amis de Descartes, Bannius et Bloemaert. Voir t. III, p. 242, l. 4 ; p. 265, l. 20 ; p. 267, l. 9 ; p. 272, l. 27.

in me habeo, ac imprimis ideam entis perfectissimi & infiniti. Etiam. Illius autem causa ego non sum, qui ejus realitatem objectivam non æquo; ergo aliquid | causa ejus est me perfectius, ac proinde aliquid præter me est, aliquid me perfectius est; aliquis qui non quovis modo ens est, sed simpliciter & incircumscripse totum esse in se pariter complexus, & velut causa anticipans, ut habet Dionys., de divin. nom., cap. 8. 5

Hic vero cogor paululum subsistere, ne fatiger nimium. Jam enim ingenium mihi æstuat instar fluctuantis Euripi: aio, nego, probo, refello iterum, dissentire a viro nolo, assentiri non possum. Quam enim, quæso, causam idea requirit? Aut fare quid idea sit. Est ipsa res cogitata, quatenus objective est in intellectu. Sed quid est esse objective 119 in intellectu? Olim didici: est ipsum actum intellectus per modum objecti terminare. Quod sane extrinseca denominatio est, & nihil rei. Sicut enim videri nihil aliud est quàm actum visionis in me tendere, ita cogitari, aut objective esse in intellectu, est mentis cogitationem in se 15 sistere & terminare; quod, re immotâ immutatâque, quin & non existente, fieri potest. Quid ergo causam ejus inquiri, quod actu non est, quod nuda denominatio & nihil est? 20

Et tamen, inquit magnum istud ingenium, quod hæc idea realitatem objectivam hanc vel illam contineat potius quàm aliam, hoc profecto habere debet ab aliqua causâ^a. Imo | a nullâ: realitas enim objectiva pura denominatio est, actu non est. Causa autem realem in- 25

9 *Pas d'alinéa* (1re édit.). — 13 *ipfa*] igitur (1re édit.). — 21 *inquiri*] *requiro* (1re édit.).

a. Voir ci-avant, p. 41, l. 20-23.

fluxum donat & actualement; illam istud quod actu non est non recipit, ac proinde actualement causæ effluxum non patitur, nedum requirit. Ergo ideas habeo, causam earum non habeo, tantum abest ut me majorem, & infinitam.

- 5 *At si idearum causam non das, rationem saltem assigna, cur hæc idea hanc realitatem objectivam potius contineat quàm illam. Opportune admodum; non soleo enim cum amicis parce agere, sed quàm largissime. Illud universim dico de ideis omnibus, quod D. Cartesius aliàs de trian-*
 10 *gulo: Etsi fortasse, inquit, talis figura nullibi gentium extra cogitationem meam existat, nec unquam extiterit, est tamen profecto determinata quædam ejus natura, sive essentia, sive forma immutabilis & æterna^a. Est nempe æterna illa veritas, quæ causam non postulat.*
 15 *Scapham, scapham esse, & nihil aliud; Davum, Davum esse, non OEdipum. Si tamen mordicus rationem exiges, imperfectio est intellectus nostri, qui infinitus non est: cum enim universum quod est simul & semel uno complexu non comprehendat, bonum omne dividit & partitur; atque*
 20 *ita, quod totum parturire non potest, sensim concipit, aut, ut etiam ajunt, inadæquate.*

- | Pergit porro vir: Atqui, inquit, quantumvis imperfectus sit iste essendi modus, quo res est objective in intellectu per ideam, non tamen profecto plane nihil*
 25 *est, nec proinde a nihilo esse potest^b. Æquivocatio est. Si enim nihil idem est quod ens non actu, omnino nihil est, quia non est actu, atque ita a nihilo est, id est non a*
 121

4 Après infinitam, non à la ligne (1re édit.). — 25 Après potest, à la ligne (1re édit.).

a. Page 64, l. 12-16.

b. Page 41, l. 26-29.

causâ aliquâ. Si verò nihil fictum quid dicit, quod vulgò ens rationis indigetant, non est nihil, sed reale aliquid quod distincte concipitur. Et tamen, quia solum concipitur & actu non est, concipi quidem, at causari minime potest.

Sed ulterius quærere libet, an ego ipse, habens illam ideam, esse possem, si tale ens nullum existeret^a, nempe a quo idea entis me perfectioris procedat, ut immediate ante dicit. Nempe, inquit, a quo essem? A me scilicet, vel a parentibus, vel ab aliis, &c. Atqui, si a me essem, nec dubitarem, nec optarem, nec omnino quicquam mihi deesset; omnes enim perfectiones, quarum idea aliqua in me est, mihi dedissem, atque ita ipsemet Deus essem^b. Si verò ab alio sum, tandem ad illud deveniam quod a se est; & ita de illo, idem quod de me, est argumentum^c. Illa demum ipsa illa via est, quam & S. Thomas ingreditur, quam vocat viam a causalitate causæ efficientis^d, eamque desumpsit ex Philosopho; nisi quòd isti de causis idearum non sint solliciti. Et forte opus non erat; quidni enim stricte rectaque incedam? Cogito, ergo sum, imo ipsa mens & cogitatio sum. Illa autem mens & cogitatio aut a seipsâ est, aut ab alio. Si hoc, istud porro a quo? Si a se est, ergo Deus est: quod enim a se est, omnia sibi ipsi facile dederit.

4 quidem] equidem (1re édit.). — 14 idem omis (1re édit.).

a. Ci-avant, p. 47, l. 29, à p. 48, l. 2.

b. Page 48, l. 3 à 10.

c. Page 50, l. 4-6.

d. *Summa totius Theologiæ S. THOMÆ AQUINATIS Doctoris Angelici Ordinis Prædicat.*, pars I, quæstio 11 : *De Deo, an Deus sit?* Art. 3 : *Vtrum Deus sit?* p. 7, col. 2 : *Secunda via est ex ratione causæ efficientis...* [Deum esse, quinque viis probari potest.] (Col. Agrippinæ, Corn. ab Egmond, CIO IO CXL.)

Rogo virum obsecroque, ut avidum Lectorem, & forte minus intelligentem, se non celet. Accipitur enim a se duplici modo. Primo, positive, nempe a seipso ut a causâ; atque ita, quod a se esset, sibi ipse daret esse suum, si
 5 prævio delectu sibi daret quod vellet, haud dubie sibi omnia daret, atque adeo Deus esset. Secundo, accipitur a se negative, ut sit idem quod, seipso, aut, non ab alio; atque hoc modo, quantum memini, ab omnibus accipitur.

Nunc verò, si aliquid a se est, id est non ab alio, quomodo probem istud omnia complecti & esse infinitum? Jam
 10 enim non audio, si dicas: si a se est, sibi facile omnia dedisset. Nec enim a se est | ut a causâ, nec sibi prævium fuit, 123
 ut ante deligeret quod esset postmodum. Scio me aliquando ita Suarem audivisse: omnis limitatio est a causâ; ideo
 15 enim limitata finitaque res est, vel quia causa majus perfectiusque dare nihil potuit, aut quia non voluit; si ergo aliquid a se est, & non a causâ, profecto illimitatum est & infinitum.

| Ego verò non omnino acquiesco. Quid, si enim limitatio sit ab intrinsecis principiis constituentibus, hoc est ab
 20 ipsâ formâ & essentiâ, quam tamen nondum infinitam esse probasti, quantumvis a se sit, hoc est non ab alio? Sane, calidum si supponas calidum esse, ex intrinsecis principiis constituentibus calidum erit, & non frigidum, licet ima-
 25 gineris a nullo esse istud ipsum quod est. Non dubito D. Cartesio rationes non deesse, quibus substituat illud quod alii fortassis non satis clare præstiterunt.

Tandem mihi cum viro convenit. Illud pro regulâ generali statuit: quicquid clare distincteque cognosco,
 30 istud sane ens verum est^a. Imo quicquid | cogito, verum 124

a. Voir ci-avant, p. 35, l. 14-15.

*est. Jam enim a puero pene chymeris omnibus & cuivis
enti rationis aquâ & igne interdiximus. Nulla namque po-
tentia a proprio objecto deviare potest: voluntas si mo-
retur, in bonum tendit. Quin nec sensus ipsi errant: visus
enim videt id quod videt, auris audit id quod audit, & si 5
aurichalcum vides, bene vides; sed erras, cum judicio tuo
aurum esse decernis id quod vides. Ita ut D. C. meritif-
sime omnem errorem judicio & voluntati expensum ferat.*

*Sed nunc ex regulâ istâ infer quod volebas. Atqui ens
infinitum clare distincteque cognosco; ergo ens verum est 10
& aliquid. Interrogabit non nemo: clarene distincteque
cognoscis ens infinitum? Quid ergo sibi vult tritum istud
& vulgo notum: infinitum, qua infinitum, est ignotum.
Si enim ego, cum de Chiliagono cogito, figuram aliquam
confuse mihi repræsentans, non chiliagonum ipsum di- 15
stincte imaginor, aut cognosco, quia mille ejus latera non
distincte intueor, sane rogabit ille: quomodo infinitum ut
125 infinitum distincte & non confuse tantum cogitet, si infi-
nitas ejus perfectiones, quibus constat, clare & velut ad
oculum videre non possit? 20*

*Et forte istud est quod sanctus Thomas voluit. Cum
enim negasset hanc propositionem per se notam esse: Deus
est, objicit sibi ex Damasceno: omnibus cognitio exi-
stendi Deum naturaliter inserta est; ergo Deum esse
est per se notum^a. Et respondet: cognoscere Deum 25
esse, in aliquo communi, sub quâdam, inquit, confu-
sione, in quantum scilicet Deus est hominis beatitudo,
id naturaliter nobis insertum est... Sed hoc, inquit,*

28 est...] est: (1re et 2e édit.).

a. *Summa*, etc., quæstio II, art. I: *Vtrum Deum esse sit per se notum?*
p. 6, col. I. (*Ouvrage cité*, p. 94, note d.)

non est simpliciter cognoscere *Deum esse*; sicut cognoscere venientem, non est cognoscere Petrum, quamvis Petrus sit veniens^a, &c. Quasi dicat *Deum sub ratione communi, aut finis ultimi, aut etiam primi* | entis & perfectissimi, aut denique sub ratione completentis confuse
 5 & in genere omnia, cognosci, sed non sub præcisâ ratione sui esse; ita enim infinitus est, & nobis ignotus. Scio D. C. facile sic interroganti responsurum esse. Credo tamen quod ex | illis, quæ exercitii ego causâ solum allego, istud
 10 Boëtii recordabitur : quod quædam sunt communes animi conceptiones, & per se notæ apud sapientes tantum^b. Adeo ut mirandum non sit, si multum interrogent qui plus sapere desiderant; sique his rebus diutius immorentur, quas ut primum totius negotii fundamentum inculcatas esse noverunt, & tamen sine magnâ investigatione
 15 non intelligunt.

Itaque permittamus, aliquis claram distinctamque ideam habeat entis summi & perfectissimi; quid inde promotes ulterius? Nempe istud infinitum ens existere, idque ita
 20 certo ut in eodem ad minimum certitudinis gradu Dei existentia apud me esse debeat, in quo fuerunt hætenus mathematicæ veritates^c : adeo ut non magis repugnet cogitare Deum (hoc est summè perfectum) cui desit existentia (hoc est aliqua perfectio), quam cogitare montem cui desit vallis^d. Ibi totius rei cardo est;
 25 qui nunc cedit, viclum se fateatur oportet : mihi, quia cum fortiori ago, libet paululum velitari, ut, cum vincendus

a. *Summa*, etc., quæstio II, art. 1 : *Utrum Deum esse sit per se notum* ? p. 6, col. 2.

b. Citation de Boèce, faite par S. Thomas, *loc. cit.*, p. 6, col. 2.

c. Voir ci-avant, p. 65, l. 28-30.

d. Page 66, l. 11-14.

127 *sim, | nonnihil tamen differam quod | vitare non possum.*

Ac in primis, etsi modò authoritate non agimus, sed ratione tantùm, tamen ne ex libidine maximo ingenio videar reluctari, ipsum potiùs S. Thomam audite. Objicit sibi : intellecto quid significet hoc nomen Deus, statim habetur quòd Deus est; significatur enim hoc nomine id quo majus significari non potest. Majus autem est quod est in re & in intellectu, quàm quod est in intellectu tantùm; unde cùm intellectu hoc nomine Deus statim sit in intellectu, sequitur etiam quòd sit in re^a.

Quod argumentum in formâ ita reddo : Deus est quo majus significari non potest; sed illud, quo majus significari non potest, includit existentiam; ergo Deus ipso nomine vel conceptu suo includit existentiam, ac proinde sine existentia nec concipi, nec esse potest. Nunc, amabo vos, nunquid

ipsum hoc argumentum est D. Cartesii? S. Thomas Deum ita definit : quo majus significari non potest. D. C. vocat eum Ens summe perfectum; illo sane majus significari non potest. S. Thomas subsumit : id quo majus si-

128 *gnificari non | potest, includit existentiam; alioqui eo*
majus aliquid significari potest, nempe id quod etiam

existentiam significatur includere. At nunquid D. C. idem subsumere videtur? | Deus est ens summe perfectum, atqui ens summe perfectum existentiam includit, alioqui summe perfectum non esset. Infert S. Thomas : ergo cùm intellectu hoc nomine Deus statim in ipso intellectu sit, sequitur etiam quòd sit in re; hoc est, eo ipso quòd in ipso conceptu essentiali entis, quo majus significari non potest, involvatur existentia, sequitur illud ipsum ens esse.

Idem Dominus Cartesius infert : atqui, inquit, ex eo

a. *Summa*, etc., quæstio II, art. I, p. 6, col. I; *ibid.*, col. 2.

quòd non possum cogitare Deum nisi existentem, sequitur existentiam ab eo esse inseparabilem, ac proinde illum revera existere^a. *Nunc verò S. Thomas & sibi & D. Cartesio respondeat* : Dato, inquit, quòd quilibet intelligat hoc nomine *Deus* significari hoc quod dicitur, scilicet illud quo majus cogitari non potest, non tamen propter hoc sequitur quòd intelligat, id quod significatur per nomen, esse in rerum naturâ, sed in apprehensione intellectûs tantum. Nec potest argui quòd sit
 5 in re, nisi daretur quòd sit in re aliquid, quo majus cogitari non potest, quod non est datum a ponentibus Deum non esse^b. *Ex quo ego quoque breviter respondeo* : etiamsi detur ens summe perfectum ipso nomine suo importare existentiam, tamen non sequitur ipsammet illam
 10 existentiam in rerum naturâ actu quid esse, sed tantum cum conceptu entis summi conceptum existentiae inseparabiliter esse conjunctum. *Ex quo non inferas existentiam Dei actu quid esse, nisi supponas illud ens summum actu existere; tunc enim & omnes perfectiones, & hanc quoque*
 15 *realis existentiae, actu includet.*

Ignoscite, Viri clarissimi, lassus sum; ludam paululum. Complexum hoc, Leo existens, utrumque includit, & quidem essentialiter, nempe leonem & modum existentiae; si enim alterutrum demas, idem hoc complexum non erit.
 25 *Nunc autem, nunquid ab æterno Deus hoc compositum clare distincleque cognovit? Et nunquid idea hujus compositi, ut compositum, utramque ejus partem essentialiter*
 30 *involvit? Hoc est, nunquid existentia de essentiâ hujus*

a. Voir ci-avant, p. 66, l. 29, à p. 67, l. 3.

b. *Summa*, etc., pars I, quæstio II; art. 1. p. 6, col. 2 : *Ad secundum dicendum*... (loci cit.).

compositi est, Leo existens? Et tamen distincta cognitio Dei, distincta, inquam, cognitio Dei ab æterno non necessario urget alterutram partem hujus compositi esse, nisi supponas ipsum compositum esse: tunc enim essentielles suas perfectiones omnes, ac proinde etiam actualem existentiam involvet. Ita quoque, etiamsi distincte cognoscam ens summum, & licet ens summe perfectum in conceptu suo essentiali existentiam includat, non tamen sequitur existentiam modò actu quid esse, nisi supponas ens illud summum esse; tunc enim, ut omnes sui perfectiones, ita etiam hanc existentiam actu includet. Atque ita ens illud summe perfectum existere aliunde probandum erit.

De essentiâ animæ, ejusque distinctione a corpore, pauca dicam. Fateor enim, magnum istud ingenium jam ita me defatigavit, ut ulteriùs pene nihil possim. Distinctionem animæ a corpore, si sit, videtur probare ex eo quòd distincte & seorsim concipi possint. Ubi virum doctissimum cum Scoto committo : dicit ipse ad hoc quòd unum ab alio distincte & seorsim concipiatur, sufficere distinctionem quam vocat formalem & objectivam, quam mediam ponit inter realem & rationis. Atque ita distinguit justitiam divinam & ejus misericordiam : habent enim, inquit, ante omnem operationem intellectûs rationes formales diversas, ita ut jam tunc una non sit alia; & tamen non sequitur : seorsim justitia a misericordiâ concipi potest, ergo & seorsim existere.

Sed omnino video me epistolæ modum excessisse. Hæc sunt quæ de propositâ re dicenda habui. Vos verò, Clarissimi Viri, dispicite quid melius esse judicetis. Si a me

13 essentiâ] existentia (1re édit.). — 26 Après existere, non à la ligne (1re et 2e édit.).

flatis, facile Dominum de Cartes amicitia obruemus. ne in posterum male me sit habiturus, si paululum ei contra-dixerim. Si ab illo eslis, manus do, victus sum, idque libentius, ne iterum vincar. Valete.

5

|| RESPONSIO^a AUTHORIS

132

AD PRIMAS OBJECTIONES.

Viri Clarissimi^b,

Fortem sane adversarium mihi concitastis, cujusque ingenium & doctrina multum mihi negotii facessere
 10 potuissent, nisi pius & perhumanus Theologus Dei causæ, ejusque etiam qualicunque patrōno, favere maluisset, quàm illam serio impugnare. Sed quamvis ista in eo prævaricatio perhonestā sit, non tamen æque in me collusio esset laudanda; ideoque hic malo ejus in
 15 me juvando artificium exponere, quàm velut adversario respondere.

Imprimis præcipuam meam rationem ad existentiam Dei probandam paucis complexus est, ut tanto melius lectorum memoriæ inhæreret, iisque breviter
 20 concessis quæ satis clare demonstrata esse judicavit, atque ita autoritate suâ firmatis, in illud unum inquisivit a quo difficultas præcipua dependet, nempe 133

a. Voir t. III, p. 340, l. 9.

b. Descartes s'adresse à ses deux amis, Bannius et Bloemaert, qui avaient servi d'intermédiaires entre lui et Caterus.

quidnam hic per nomen *ideæ* intelligendum sit, & quam causam ista idea requirat.

Scripsi autem : *ideam esse ipsam rem cogitatam, quatenus est objective in intellectu*; quæ verba plane aliter quam a me dicantur, fingit a se intelligi, | ut occasio- 5
nem det illa clarius explicandi. *Esse*, inquit, *objective in intellectu, est ipsum actum intellectûs per modum objecti terminare, quod tantum extrinseca denominatio est, & nihil rei, &c^a*. Ubi advertendum, illum respicere ad rem ipsam tanquam extra intellectum positam, ratione 10
cujus est sane extrinseca denominatio quod sit objective in intellectu; me autem loqui de ideâ, quæ nunquam est extra intellectum, & ratione cuius *esse ob-*
jective non aliud significat quam esse in intellectu eo modo quo objecta in illo esse solent. Ita, exempli gra- 15
tiâ, si quis quærat quid Soli accidat ex eo quod sit objective in meo intellectu, optime respondetur nihil ei accidere nisi extrinsecam denominationem, quod nempe operationem intellectûs per modum objecti ter-
minet. Si autem de ideâ Solis quærat quid | sit, & 20
respondeatur illam esse rem cogitatam, quatenus est objective in intellectu, nemo intelliget illam esse ipsum solem quatenus in eo extrinseca ista denominatio est; neque ibi, *objective esse in intellectu*, significabit ejus operationem per modum objecti terminare, sed in in- 25
tellectu eo modo esse quo solent ejus objecta, adeo ut idea solis sit sol ipse in intellectu existens, non quidem formaliter, ut in cælo, sed objective, hoc est eo modo

2 Après requirat, non à la ligne (1re et 2e édit.). — 8 extrin-

seca] intrinseca (1re et 2e édit.); corrige à l'errata (1re édit.).

a. Voir ci-avant, p. 92, l. 14-17.

quo objecta in intellectu esse solent; qui sane|essendi
modus longe imperfectior est quàm ille quo res extra
intellectum existunt, sed non idcirco plane nihil est,
ut jam ante scripsi.

- 5 Cùmque doctissimus Theologus dicit esse *æquivoca-*
tionem in illis verbis, videtur me ejus, quam mox no-
tavi, monere voluisse, ne forte illam ignorarem. Ait
enim primo, rem ita existentem in intellectu per ideam
non esse *ens actu*, hoc est non esse quid extra intel-
10 lectum positum; quod verum est. Deinde ait etiam
eandem *non esse fictum quid, sive ens rationis, sed reale*
aliquid, quod dislincte concipitur; qui|bus verbis omne 135
id quod assumpsi admittit. Sed addit tamen, *quia so-*
lùm concipitur, & non actu est, (hoc est, quia tantum
15 idea est, & non res extra intellectum posita) *conci-
pi quidem, at causari minime posse*^a, hoc est causâ non in-
digere ut extra intellectum existat; quod fateor, sed
sane indiget causâ ut concipiatur, & de hac solâ quæ-
stio est. Ita si quis habeat in intellectu ideam alicujus
20 machinæ summo artificio excogitatæ, meritò profecto
quæri potest quanam ejus ideæ sit causa. Neque satis-
faciet, si quis dicat illam extra intellectum nihil esse.
nec proinde posse causari, sed tantum concipi; nihil
enim aliud hic quæritur quàm quæ sit causa quare con-
25 cipiatur. Neque etiam satisfaciet qui dicet intellectum
ipsum esse|ejus causam, nempe ut suæ operationis; de
hac enim re non dubitatur, sed tantum de causâ ar-
tificii objectivi quod in eâ est. Nam quòd hæc idea

4 Après scripsi, non à la ligne (1re et 2e édit.).

a. Voir ci-avant pour tout ce passage, p. 93, l. 22, a p. 94, l. 4.

436 machinæ tale artificium objectivum contineat potius
 quàm aliud, hoc profecto habere debet ab aliquâ
 causâ; estque idem respectu hujus artificium obje|cti-
 vum, quod respectu ideæ Dei realitas objectiva. Et
 quidem hujus artificii causa varia potest assignari : vel 5
 enim est realis aliqua talis machina prius visa, ad cu-
 jus similitudinem idea ista formata est, vel magna Me-
 chanicæ scientia, quæ est in illo intellectu, vel forte
 magna ingenii subtilitas, cujus ope etiam sine præviâ
 scientiâ potuit illam invenire. Notandumque omne ar- 10
 tificium, quod in ideâ illâ est tantum objective, neces-
 sario esse debere in ejus causâ, qualiscunque tandem
 illa sit, vel formaliter, vel eminenter. Et idem etiam de
 realitate objectivâ, quæ est in ideâ Dei, esse putandum.
 In quonam verò hæc ita erit, nisi in Deo realiter 15
 existente? Sed vidit optime hæc omnia vir perspicax,
 ideoque fatetur peti posse, *cur hæc idea hanc realitatem*
objectivam potius contineat quàm illam^a, eique quæstioni
 respondit primo : *de ideis omnibus idem esse quod scripsi*
de ideâ trianguli; nempe, etsi forte triangulum nullibi 20
gentium existat, esse tamen ejus determinatam | quandam
naturam, sive essentiam, sive formam immutabilem & æ-
 437 *ternam.* | Atque illam ait causam non postulare. Quod ta-
 men non satisfacere fatis vidit; etsi enim natura trian-
 guli sit immutabilis & æterna, non tamen ideo minus 25
 quærere licet cur ejus idea sit in nobis. Ideoque sub-
 junxit : *si tamen mordicus rationem exigerem, esse imper-*
fectionem intellectûs nostri, &c. Quâ responsione non
 aliud videtur significare voluisse, quàm nihil verisimile
 hac de re responderi ab iis qui a me voluerint dissen- 30

a. Voir, pour ceci et ce qui suit, ci-avant, p. 93, l. 5-21.

tire. Neque enim profecto magis probabile est causam, cur idea Dei sit in nobis, esse imperfectionem intellectûs nostri, quàm imperitiam artis mechanicæ esse causam cur machinam aliquam valde artificiosam potius quàm aliam imperfectiorem imaginemur; nam plane ex adverso, si quis habeat ideam machinæ in quâ omne excogitabile artificium contineatur, inde optime infertur ideam istam ab aliquâ causâ profluxisse, in quâ omne excogitabile artificium reipsâ existebat, etiamsi in eâ sit tantum objective; eâdemque ratione, cum habeamus in nobis ideam Dei, in quâ omnis perfectio cogitabilis continetur, evidenti-
 10 tissime inde concludi potest, istam ideam ab aliquâ causâ pendere, in quâ omnis illa perfectio etiam sit, nempe in Deo revera|existente. Neque sane in uno
 15 major difficultas quàm in altero appareret, si, quemadmodum omnes non sunt periti mechanici, nec idcirco ideas machinarum valde artificiosarum habere possunt, ita etiam non haberent omnes eandem facultatem ideam Dei concipiendi; sed quia illa omnium
 20 mentibus eodem modo est indita, nec advertimus unquam nobis aliunde quàm a nobismetipsis advenire, ad naturam nostri intellectûs pertinere supponimus. Et quidem non male, sed aliud quid omittimus quod
 25 præcipue est considerandum, & a quo tota vis & lux hujus argumenti dependet, nempe quòd hæc facultas ideam Dei in se habendi non posset esse in nostro intellectu, si hic^a intellectus tantum esset ens finitum,

438

16 appareret] apparet (*1re édit.*).

a. Voir t. III, p. 273, l. 4, de cette édition.

ut revera est, nullamque haberet fui causam quæ esset Deus. Ideoque ulterius inquisivi, *an ego possem existere,*
 139 *si Deus non existeret*^a, non tam ut diversam a præcedenti rationem afferrem, quàm ut eandem ipsam absolutius explicarem. 5

Hic verò vir nimis officiosus in locum invidiosum me adducit; confert enim meum argumentum cum alio quodam ex S. Thoma & Aristotele desumptum, ut ita veluti rationem exigat, cur, cum eandem quam illi
 10 viam essem ingressus, non tamen in omnibus eandem
 sim secutus; sed permittat, quæso, de aliis me tacere, atque eorum tantum, quæ ipse scripsi, reddere rationem.

Primo itaque, non desumpsi meum argumentum ex eo quòd viderem in sensibilibus esse ordinem sive suc- 15
 cessionem quandam causarum efficientium; tum quia Deum existere multo evidentius esse putavi, quàm ullas res sensibiles; tum etiam quia per istam causarum successionem non videbar aliò posse devenire, quàm ad imperfectionem mei intellectûs agnoscen- 20
 dam, quòd nempe non possim comprehendere quomodo infinitæ tales causæ sibi mutuò ab æterno ita successerint, ut nulla fuerit prima. Nam certe, ex
 140 eo quòd istud non possim comprehendere, non sequitur aliquam primam esse debere, ut neque ex eo quòd 25
 non possim etiam comprehendere infinitas divisiones in quantitate finitâ, sequitur aliquam dari ultimam, ita ut ulterius dividi non possit; sed tantum sequitur

13 *Après* rationem, non à la ligne (1re et 2e édit.).

a. Ci-avant, p. 48, l. 1-2.

intellectum meum, qui est finitus, non capere infinitum. Itaque malui uti pro fundamento meæ rationis existentia meiipsum, quæ a nullâ causarum serie dependet, mihi que tam nota est ut nihil notius esse possit; & de me non tam quæsiui a quâ causâ olim essem productus, quàm a quâ tempore præsentis conserver, ut ita me ab omni causa^{rum} successione liberarem.

Deinde non quæsiui quæ sit causa meâ, quatenus consto mente & corpore, sed præcise tantum quatenus
 10 sum res cogitans. Quod puto non parum ad rem pertinere : nam sic potui longe melius a præjudiciis me liberare, ad naturæ lumen attendere, interrogare meipsum, ac pro certo affirmare nihil in me, cujus nullo modo sim conscius, esse posse^a; quod plane aliud
 15 est quàm si, ex eo quòd videam me a patre genitum esse, patrem etiam ab | avo esse considerarem; & quia, 141
 in parentum parentes inquirendo, non possem progredi in infinitum, ideo ad finem quærendi faciendum statuerem aliquam esse causam primam.

Præterea non tantum quæsiui quæ sit causa meâ, quatenus sum res cogitans, sed maxime etiam & præcipue quatenus inter cæteras cogitationes ideam entis summe perfecti in me esse animadverto. Ex hoc enim
 20 uno tota vis demonstrationis meæ dependet : primo, quia in illâ ideâ continetur quid sit Deus, faltem quantum a me potest intelligi; &, iuxta leges veræ
 25 Logicæ^b, de nullâ unquam re quæri debet *an sit*, nisi

7 Après liberarem, non à la primam, même remarque. —
 ligne (1re et 2e édit.). — 19 Après 26-27 Logicæ veræ (1re édit.).

a. Voir t. III, p. 273, l. 11, de cette édition.

b. Voir t. III, p. 272, l. 25.

prius *quid sit* intelligatur; secundo, quia illa ipsa est quæ mihi dat occasionem examinandi an sim a me, vel ab alio, & defectus meos agnoscendi; ac postremo, illa est quæ docet non modo aliquam esse meæ causam, | sed præterea etiam in causâ illâ contineri omnes per- 5
fectiones, ac proinde illam Deum esse.

Denique non dixi impossibile esse ut aliquid sit causa efficiens suæ ipsius; etsi enim aperte id verum sit, 142
quando restringitur efficientis significatio ad illas causas quæ sunt effectibus tempore priores, vel quæ 10
ab ipsis sunt diversæ, non tamen videtur in hac quæstione ita esse restringenda; tum quia nugatoria quæstio esset: quis enim nescit idem nec seipso prius, nec a seipso diversum esse posse? tum etiam quia lu-
men naturale non dicat ad rationem efficientis requiri 15
ut tempore prior sit suo effectui; nam contrà, non proprie habet rationem causæ, nisi quandiu producit effectum, nec proinde illo est prior. Dicat autem pro-
fecto lumen naturæ nullam rem existere, de quâ non liceat petere cur existat, sive in ejus causam efficien- 20
tem inquirere, aut, si non habet, cur illâ non indigeat, postulare; adeo ut, si putarem nullam rem idem quodammodo esse posse erga seipsam, quod est causa efficiens erga effectum^a, tantum abest ut inde conclude-
443 rem aliquam esse causam primam, quin e contrà | ejus 25

6 *Après* esse, *non à la ligne* (1re et 2e édit.). — 21 *inquirere* efficientem (1re édit.). — 24 *Après* effectum] [Notandum est per hæc verba nil aliud intelligi quàm

quòd alicuius rei essentia talis esse possit ut nullâ causâ efficiente indigeat ad existendum] *ajouté* (1re édit.).

a. Voir t. III, p. 335, l. 11.

intelligere, cùm dicunt aliquid *a se* esse, | quàm quòd
nullam habeat causam; si tamen iidem ipsi ad rem
potius quàm ad verba velint attendere, facile adver-
tent negativam verbi *a se* acceptionem a solâ intelle-
ctûs humani imperfectione procedere, nullumque in 5
rebus habere fundamentum : quandam verò aliam esse
positivam, quæ a rerum veritate petita est, & de quâ
solâ meum argumentum processit. Nam si, exempli
gratiâ, quis putet corpus aliquod a se esse, forte non
aliud intelligit quàm nullam causam habere : neque 10
hoc ob positivam ullam rationem affirmat, sed nega-
tive tantùm, quia nullam ejus causam agnoscit. Atqui
145 hoc imperfectio | quædam in eo est, ut facile experie-
tur postea, si consideret partes temporis unas ab aliis
non pendere, nec proinde, ex eo quòd illud corpus 15
supponatur ad hoc usque tempus a se fuisse, id est sine
causâ, hoc sufficere ut etiam in posterum sit futurum,
nisi aliqua potentia in eo sit ipsum continuo veluti re-
producens; tunc enim, videns talem potentiam in ideâ
corporis nullam reperiri, statim inde colliget istud a 20
se non esse, sumetque hoc verbum *a se* positive. Simili
modo, cùm dicimus Deum a se esse, possumus quidem
etiam intelligere istud negative, ita scilicet ut tantùm
sensus sit, nullam esse ejus causam; sed, si prius de
causâ cur sit, sive cur esse perseveret, | inquisivimus, 25
attendentesque ad immensam & incomprehensibilem
potentiam quæ in ejus ideâ continetur, tam exupe-
rantem illam agnovimus, ut plane sit causa cur ille esse
perseveret nec alia præter ipsam esse possit, dicimus
Deum a se esse, non amplius negative, sed quam- 30
maxime positive. Quamvis enim dicere non opus sit

illum esse causam efficientem suū ipsius, ne forte de
 verbis disputetur, quia tamen hoc, quod a se sit, sive
 quod nullam a se diversam habeat causam, non a ni-
 hilo, sed a reali ejus potentiæ immensitate esse perci-
 5 pimus, nobis omnino licet cogitare illum quodam-
 modo idem præstare respectu suū ipsius quod causa
 efficiens respectu sui effectūs, ac proinde esse a seipso
 positive; licetque etiam unicuique seipsum interro-
 gare, an eodem sensu sit a se; cūque nullam in se
 10 invenit potentiam, quæ sufficiat ad ipsum vel per mo-
 mentum temporis conservandum, merito concludit se
 esse ab alio; & quidem ab alio qui sit a se, quia cū
 de tempore præsentis, non de præterito vel futuro,
 quæstio sit, non potest hic procedi in infinitum; quin-
 15 imo etiam hic addam, quod tamen ante non scripsi,
 nequidem ad secundam ullam causam deveniri, sed
 omnino illam, in quā tantum potentiæ est ut rem extra
 se positam conservet, tanto magis seipsam suā | pro-
 priā potentiā conservare ^a, atque adeo a se esse ^b.

20 Cū autem dicitur *omnem limitationem esse a causā* ^c,
 rem quidem veram | puto intelligi, sed verbis minus 147
 propriis exprimi, difficultatemque non solvi; nam,
 proprie loquendo, limitatio est tantum negatio ulte-
 rioris perfectionis, quæ negatio non est a causā, sed
 25 ipsa res limitata. Etsi autem verum sit, rem omnem esse
 limitatam a causā, per se tamen non patet, sed aliunde
 est probandum; ut enim optime respondet subtilis
 Theologus, putari potest rem unamquamque hoc vel

a. Voir t. III, p. 273, l. 16.

b. Voir à la suite de ceci, dans la traduction, un paragraphe important,
 qui ne se trouve en latin ni dans la première édition ni dans la deuxième.

c. Voir ci-avant, p. 95, l. 14.

illo modo esse limitatam, quia hoc attinet ad ejus naturam, ut est de naturâ trianguli quòd non pluribus lineis constet quàm tribus. Per se autem notum mihi videtur, omne id quod est, vel esse a causâ, vel a se tanquam a causâ; nam, cum non modo existentiam, sed etiam existentiae negationem intelligamus, nihil possumus fingere ita esse a se, ut nulla danda sit ratio cur potius existat quàm non existat, hoc est ut illud *a se* non debeamus interpretari tanquam a causâ, propter exuperantiam potestatis, quam in uno Deo esse posse facillime demonstratur. 5 10

Quod deinde mihi concedit^a, etiamsi fane dubitationem non admittat, tam parum | tamen vulgo consideratur, & tanti est | momenti ad omnem philosophiam e tenebris eruendam, ut, dum illud autoritate suâ 148 15 confirmat, me in instituto meo multum juvet.

Prudenter verò hîc quærit, *an clare & distincte cognoscant infinitum*^b; etsi enim objectionem istam prævenire conatus sim, tam sponte tamen unicuique obvia est, ut operæ pretium sit ad illam fusiùs respondere. Itaque 20 imprimis hîc dicam infinitum, quâ infinitum est, nullo quidem modo comprehendî^c, sed nihilominus tamen intelligi, quatenus scilicet clare & distincte intelligere aliquam rem talem esse, ut nulli plane in eâ limites possint reperiri, est clare intelligere illam esse infinitam. 25

12 deinde *omis* (1re édit.), rétabli à l'errata. — 17 Hic verò prudenter (1re édit.), les mots Hic

verò *n'étant donnés que par l'errata*. — 25 *Après infinitam, non à la ligne* (1re et 2e édit.).

a. Page 95, l. 28.

b. Page 96, l. 11-2.

c. Voir t. III, p. 273, l. 24, de cette édition.

Et quidem hîc distinguo inter *indefinitum* & *infini-*
tum, illudque tantum proprie *infinitem* appello, in quo
 nullâ ex parte limites inveniuntur : quo sensu solus
 Deus est infinitus; illa autem, in quibus sub aliquâ
 5 tantum ratione finem non agnosco, ut extensio spatii
 imaginarii, multitudo numerorum, divisibilitas par-
 tium quantitatis, & similia, *indefinita* quidem appello, 440
 non autem *infinita*, quia non omni ex parte fine carent^a.

Præterea distinguo inter rationem formalem infi-
 10 niti, sive infinitatem, & rem quæ est infinita; nam
 quantum ad infinitatem, etiam si illam intelligamus
 esse quàm maximè positivam, non tamen nisi nega-
 tivo quodam modo intelligimus, ex hoc scilicet quòd
 in re nullam limitationem advertamus; ipsam verò
 15 rem, quæ est infinita, positive quidem intelligimus, sed
 non adæquate, hoc est non totum id, quod in eâ intel-
 ligibile est, comprehendimus. Sed, quemadmodum in
 mare oculos convertentes, etsi non totum visu attin-
 gamus nec immensam ejus vastitatem metiamur, di-
 20 cimus tamen illud videre; & quidem si eminus respi-
 ciamus, ut quasi totum simul oculis complectamur,
 non videmus nisi confuse, ut etiam confuse imagina-
 mur chiliogonum, cum omnia simul ejus latera com-
 plectimur; sed si cominus in aliquam maris partem
 25 obtutum desigamus, talis visio esse potest valde clara
 & distincta, ut etiam imaginatio chiliogoni, si tantum
 ad unum aut alterum ejus latus se extendat : simili 450
 ratione, Deum ab humanâ mente capi non posse, cum

8 Après carent, non à la ligne (1re et 2e édit.).

a. Voir t. III, p. 273, l. 27.

omnibus Theologis concedo ; & nequidem etiam distincte posse cognosci ab iis, qui totum simul conantur animo complecti, & tanquam e longinquo respiciunt : quo sensu dixit S. Thomas, loco citato, Dei cognitionem *sub quâdam tantum confusione*^a nobis inesse. Qui 5
autem ad singulas ejus perfectiones attendere, illasque non tam capere quam ab ipsis capi, & intellectus sui vires omnes in iis contemplandis occupare conantur, illi profecto multo ampliorem facilioremque materiam claræ & distinctæ cognitionis in eo inveniunt, quam in ullis rebus creatis. 10

Neque hoc ibi negavit S. Thomas, ut manifestum est ex eo quod, articulo sequenti^b, Deum existere demonstrabile esse affirmet. Ego autem, ubicunque dixi Deum clare & distincte posse cognosci, non nisi de hac finitâ 15
& ad modulum ingenii nostri accommodatâ cognitione intellexi. Neque etiam ad veritatem eorum quæ 451
asserui, aliter intelligere opus fuit, ut facile apparebit si advertatur duobus tantum in locis me hoc dixisse : nempe ubi quæstio erat^c utrum in ideâ, quam formamus de Deo, aliquid reale^d, vel sola rei negatio contineatur, ut forte in ideâ frigoris nihil aliud est quam negatio caloris, quâ de re nullum dubium esse potest ; & ubi asserui^e existentiam ad rationem Entis summe perfecti non minus pertinere, quam tria latera ad ra- 20
25

11 *Après creatis, non à la ligne (1re et 2e édit.).*

a. Voir ci-avant, p. 96, l. 26-27.

b. *Summa*, etc., pars I, quæstio II, art. 2 : *Vtrum Deum esse sit demonstrabile ?* (loc. cit., p. 6, col. 2, et p. 7, col. 1).

c. Ci-avant, p. 46, l. 14.

d. Voir t. III, p. 274, l. 3.

e. Ci-avant, p. 65, l. 23.

tionem trianguli, quod etiam potest absque adæquatâ Dei cognitione intelligi.

Confert hîc rursus unum^a ex meis argumentis cum alio ex S. Thomâ, ut me veluti cogat ostendere quæ
 5 major vis in uno quàm in altero reperiatur. Atque hoc videor sine magnâ invidiâ facere posse, quia nec S. Thomas argumento illo usus est tanquam suo, | nec idem concludit quod meum, nec denique ullâ hîc in re ab Angelico doctore dissentio. Quæritur enim ab
 10 ipso, an Deum esse sit per se notum secundum nos, hoc est an unicuique sit obvium; quod negat, & merito. Argumentum autem, quod sibi objicit, ita potest proponi : *Intellecto quid significet hoc nomen | Deus, in-* 152
telligitur id quo majus significari non potest; sed est majus
 15 *esse in re, & <in> intellectu, quàm esse in intellectu tantum; ergo, intellecto quid significet hoc nomen Deus,*
intelligitur Deum esse in re & in intellectu^b. Ubi est manifestum vitium in formâ; concludi enim tantum debuisset : *ergo, intellecto quid significet hoc nomen Deus,*
 20 *intelligitur significari Deum esse in re & in intellectu;* atqui quod verbo significatur, non ideo apparet esse verum. Meum autem argumentum fuit tale. Quod clare & distincte intelligimus pertinere ad alicujus rei veram & immutabilem naturam, sive essentiam, sive
 25 formam, id potest de eâ re cum veritate affirmari;

3 hîc omis (1re édit.). — 15 1re édit. : in répété à deux reprises avant intellectu, comme dans le texte de saint Thomas. Omis dans

la 2e édit., par inadvertance, car on le retrouve aussitôt après, l. 17 et l. 20. Rétabli à la 2e place seulement par l'errata (2e édit.).

a. Ci-avant, p. 98, l. 2.

b. *Ib.*, l. 5-10.

sed postquam fatis accurate investigavimus quid sit Deus, clare & distincte intelligimus ad ejus veram & immutabilem naturam pertinere ut existat; ergo tunc cum veritate possumus de Deo affirmare, quòd existat. Ubi saltem conclusio recte procedit. Sed neque etiam
 5 major potest negari, quia jam | ante concessum est
 453 *illud omne quod clare & distincte intelligimus | esse verum*^a. Sola minor restat, in quâ fateor esse difficultatem non parvam : primò, quia sumus tam assueti^b in reliquis omnibus existentiam ab essentiâ distinguere, ut non
 10 fatis advertamus quo pacto ad essentiam Dei potius quàm aliarum rerum pertineat; ac deinde, quia non distinguentes ea quæ ad veram & immutabilem alicujus rei essentiam pertinent, ab iis quæ non nisi per figmentum intellectûs illi tribuuntur, etiamsi fatis adver-
 15 tamus existentiam ad Dei essentiam pertinere, non tamen inde concludimus Deum existere, quia nescimus an ejus essentia sit immutabilis & vera, an tantum a nobis efficta.

Sed, ut prima hujus difficultatis pars tollatur, est
 20 distinguendum inter existentiam possibilem & necessariam, notandumque in eorum quidem omnium, quæ clare & distincte intelliguntur, conceptu sive ideâ existentiam possibilem contineri^c, sed nullibi necessa-
 25 riam, nisi in solâ ideâ Dei. Qui enim ad hanc diversitatem quæ est inter ideam Dei & reliquas omnes dili-
 454 genter attendent, non dubito quin sint percepturi,

19 Après efficta, non à la ligne (1re et 2e édit.).

a. Page 95, l. 28.

b. Voir t. V, p. 164.

c. Tome III, p. 274, l. 9.

etiamſi cæteras quidem res nunquam intelligamus niſi
 tanquam exiſtentes, non tamen inde ſequi illas exi-
 ſtere, ſed tantummodo poſſe exiſtere. | quia non intel-
 ligimus neceſſe eſſe ut actûalis exiſtentia cum aliis
 5 ipſarum proprietatibus conjuncta ſit; ex hoc autem
 quòd intelligamus exiſtentiam actûalem neceſſario &
 ſemper cum reliquis Dei attributis eſſe conjunctam,
 ſequi omnino Deum exiſtere.

Deinde, ut altera pars difficultatis tollatur, adver-
 10 tendum eſt illas ideas, quæ non continent veras & im-
 mutabiles naturas, ſed tantum fictitias & ab intellectu
 compoſitas, ab eodem intellectu non per abſtractionem
 tantum, ſed per claram & diſtinctam operationem di-
 vidi poſſe, adeo ut illa, quæ intellectus ſic dividere
 15 non poteſt, procul dubio ab ipſo non fuerint compo-
 ſita. Ut, exempli cauſâ, cum cogito equum alatum, vel
 leonem actû exiſtentem, vel triangulum quadrato in-
 ſcriptum, facile intelligo me etiam ex adverſo poſſe
 cogitare equum non alatum, leonem non exiſtentem,
 20 triangulum ſine quadrato, & talia, nec | proinde illa 455
 veras & immutabiles naturas habere. Si verò cogito
 triangulum, vel quadratum, (de leone aut equo hic
 non loquor, quia eorum naturæ nobis non ſunt plane
 perſpicuæ), tunc certe quæcunque in ideâ trianguli
 25 contineri deprehendam, ut quòd ejus tres anguli ſint
 æquales duobus rectis &c., de triangulo cum veritate
 affirmabo, & de quadrato quæcunque in ideâ | quadrati
 reperiam; cûſi enim poſſim intelligere triangulum,
 abſtrahendo ab eo quòd ejus tres anguli ſint æquales
 30 duobus rectis, non poſſum tamen de eo id negare per

claram & distinctam operationem, hoc est recte intelligendo hoc quod dico. Præterea, si considerem triangulum quadrato inscriptum, non ut ea quæ pertinent ad solum triangulum quadrato tribuam, vel triangulo
 5 ea quæ pertinent ad quadratum, sed ut ea tantum
 examinem quæ ex utriusque conjunctione exurgunt, non minus vera & immutabilis erit ejus natura, quam folius quadrati vel trianguli; atque ideo affirmare licebit quadratum non esse minus duplo trianguli illi
 156 inscripti, & similia, quæ ad compositæ hujus figuræ
 10 naturam pertinent.

Si verò considerem in ideâ corporis summe perfecti contineri existentiam, quia nempe major perfectio est esse in re & in intellectu, quam tantum esse in intellectu, non inde possum concludere corpus illud summe
 15 perfectum existere, sed tantummodo posse existere; satis enim animadverto ideam istam ab ipsomet meo intellectu omnes corporeas perfectiones simul jun-
 gente fuisse conflatam; existentiamque ex aliis corporeis perfectionibus non exurgere, quia de illis æque
 20 potest negari atque affirmari; quinimo ex eo quòd, ideam corporis
 examinando, nullam in eo vim esse percipio, per quam seipsum producat sive conservet, recte concludo existentiam necessariam, de quâ solâ
 hîc est quæstio, non magis ad naturam corporis, quan-
 25 tumvis summe perfecti, pertinere, quam ad naturam montis pertinet ut vallem non habeat, vel ad naturam trianguli ut angulos habeat majores duobus rectis. Nunc autem si quæramus, non de corpore, sed de re,
 457 qualiscunque tandem illa sit, quæ habeat omnes eas
 30

11 *Après* pertinent, non à la ligne (1re et 2e édit.).

perfectiões quæ simul esse possunt, an existentia inter illas sit numeranda, primâ quidem fronte dubitabimus; quia cùm mens nostra quæ finita est non soleat illas nisi separatas considerare, non statim fortasse advertet quàm necessario inter se conjunctæ sint. Atqui, si attente examinemus an entis summe potenti competat existentia, & qualis, poterimus clare & distincte percipere primò illi saltem competere possibilem existentiam, quemadmodum reliquis omnibus aliis rebus, quarum distincta idea in nobis est, etiam iis quæ per signum intellectûs componuntur. Deinde, quia cogitare non possumus ejus existentiam esse possibilem, quin simul etiam, ad immensam ejus potentiam attendentes, agnoscamus illud propriâ suâ vi posse
 15 *existere*^a, hinc concludemus ipsum revera existere, atque ab æterno extitisse; est enim lumine naturali notissimum, id, quod propriâ suâ vi potest existere, semper existere. Atque ita intelligemus existentiam necessariam in ideâ entis summe potentis contineri, non
 20 per signum intellectûs, sed quia pertinet ad veram & immutabilem naturam talis entis, ut existat : nec non etiam faciliè percipiemus illud ens summe potens non posse non habere in se omnes alias perfectiões quæ in ideâ Dei continentur, adeo ut illæ, absque ullo
 25 *signo* intellectûs & ex naturâ suâ, simul junctæ sint, atque in Deo existant.

Quæ sane omnia manifesta sunt diligenter atten-

15 hinc... ipsum] ac proinde (1re édit.), *faute signalée à l'errata*. — 18 Atque ita] ac proinde (*id.*). — 19 entis] mentis (1re et 2e édit.).

a. Voir t. III, p. 329, l. 20, et p. 336, l. 22.

denti; nec differunt ab iis quæ jam ante scripseram, nisi tantum in modo explicationis, quem de industriâ mutavi, ut ingeniorum diversitati servirem. Neque hîc diffitebor hoc argumentum tale esse, ut qui non omnium quæ ad ejus probationem faciunt recordabuntur, 5 facile illud pro sophismate sint habituri, & ideo me initio nonnihil dubitasse an illo uti deberem, ne forte iis, qui ipsum non caperent, occasionem darem de reliquis etiam diffidendi. Sed, quia duæ tantum sunt 10 viæ per quas possit probari Deum esse, una nempe per effectus, & altera per ipsam ejus essentiam sive naturam, prioremque in Me | ditatione tertiâ pro viribus 159 explanavi, | non credidi alteram esse postea prætermittendam.

Quantum attinet ad distinctionem formalem, quam 15 doctissimus Theologus affert ex Scoto^a, breviter dico illam non differre a modali, nec se extendere nisi ad entia incompleta, quæ a completis accurate distinxî; & sufficere quidem ut unum ab alio distincte & seorsim concipiatur per abstractionem intellectûs rem inadæ- 20 quate concipientis, non autem ita distincte & seorsim, ut unumquodque tanquam ens per se & ab omni alio diversum intelligamus, sed ad hoc omnino requiri distinctionem realem^b. Ita, exempli causâ, inter motum & figuram ejusdem corporis distinctio est formalis, 25 possumque optime motum intelligere absque figurâ, & figuram absque motu, & utrumque abstrahendo a corpore : sed non possum tamen complete intelligere motum absque re in quâ sit motus, nec figuram etiam

a. Voir ci-avant, p. 100, l. 18.

b. Cf. t. III, p. 474, l. 9.

absque re in quâ sit figura ; nec denique fingere
 motum esse in re, in quâ figura esse non possit, vel
 figuram in re motûs incapaci. Nec eodem modo justi- 160
 tiam absque justo, vel misericordiam absque miseri-
 corde, intelligo ; nec fingere licet illum eundem, qui
 est justus, non posse esse misericordem. Atqui com-
 plete intelligo quid sit corpus, putando tantum illud
 | esse extensum, figuratum, mobile &c., deque illo ne-
 gando ea omnia quæ ad mentis naturam pertinent ;
 10 & vice versâ intelligo mentem esse rem completam,
 quæ dubitat, quæ intelligit, quæ vult &c., quamvis
 negem in eâ quicquam esse ex iis quæ in corporis ideâ
 continentur. Quod omninò fieri non posset, nisi inter
 mentem & corpus esset distinctio realis.
 15 Hæc sunt, Viri Clarissimi, quæ ad amici vestri per-
 officiosas ingeniosissimasque animadversiones habui
 respondenda, quibus si nondum ipsi satisfeci, rogo ut
 eorum quæ vel desiderantur vel errata sunt admoneat ;
 quod si ab ipso per vos impetrem, in magni beneficii
 20 partem ponam.

|| OBJECTIONES SECUNDÆ ^a.

161

*Cum authorem rerum omnium, V. C., adversus novos
 gigantes asserendum, illiusque demonstrandam existentiam*

12 esse omis (1re édit.). — 15-20 Hæc... ponam manque (1re édit.).

a. Voir t. III, p. 282, l. 6 et l. 18-19.

adeo *foeliciter aggressus fueris, ut deinceps probi sperare queant nullum esse futurum, qui post tuarum Meditationum attentam lectionem non fateatur esse numen æternum, a quo singula pendeant, te monitum atque rogatum volumus, ut quibusdam locis inferius notatis tantâ luce affulgeas, nil ut supersit in opere tuo quod non clare, si fieri potest, demonstretur. Cum autem a pluribus annis tuum animum ita continuis meditationibus exercueris, ut quæ reliquis dubia perobscuraque videntur, certissima tibi sint, eaque forte claro mentis intuitu veluti prima præcipuaque naturæ lumina percipias, ea solum hîc advertemus quibus operæ pretium est te clarius latiusque explicandis atque demonstrandis incumbere: quibus peractis, vix est qui possit negare tuas rationes, quas ad majorem Dei gloriam & omnium mortalium ingentem fructum inchoasti, vim habere demonstrationum.*

| IMPRIMIS, memineris te, non actu quidem & revera, sed tantum animi fictione, corporum omnium phantasmata pro viribus rejecisse, ut te solam rem cogitantem esse concluderes, ne postea forte concludi posse credas, te revera nil esse præter mentem aut cogitationem, vel rem cogitantem; quod circa duas primas Meditationes solum animadvertimus, in quibus clare ostendis, saltem te esse, qui cogitas, certum esse. Sed tantisper hîc subsistamus. Hactenus agnoscis te esse rem cogitantem; sed quid sit res illa cogitans nescis. Quid enim si fuerit corpus, quod variis motibus & occurribus illud faciat quod vocamus cogitationem? Licet enim existimes te corpus omne repulisse, in eo decipi potuisti, quod te ipsum minime rejeceris, qui sis corpus. Quomodo enim demonstras corpus non posse cogitare?

19 solam, sic (1re et 2e édit.). Lire solum?

vel motus corporeos non esse ipsam cogitationem? Sed & totum tui corporis systema, quod rejecisse putas, vel aliquæ partes illius, puta cerebri, possunt concurrere ad formando illos motus quos appellamus cogitationes. Sum, in-
 5 *quis, res cogitans; sed qui scis num sis motus corporeus, aut corpus motum?*

SECUNDO, ex ideâ summi entis, quam a te minime produci posse contendis, audes concludere necessitatem existentiae summi entis, a quo solo possit esse illa idea, quæ
 10 *tux menti obversatur^a. At verò in nobis ipsis sufficiens reperimus fundamentum, cui solùm innixi prædictam ideam formare possumus, licet ens summum non existeret, aut illud existere nesciremus, & nequidem de eo existente cogitaremus. Nunquid enim video me cogitantem gradum*
 15 *aliquem habere perfectionis? Igitur & aliquos præter me* 164 *habere similem gradum, unde fundamentum habeo cujuslibet numeri cogitandi, atque adeo gradum perfectionis alteri & alteri gradui superextruendum usque in infinitum. Quemadmodum etiam, si unus gradus lucis aut ca-*
 20 *loris existeret, novos semper gradus in infinitum usque fingere & addere possum: cur, simili ratione, alicui gradui entis, quem in me percipio, non possim addere quemlibet alium gradum, & ex omnibus addi possibilibus ideam entis perfecti formare? Sed, inquis, effectus nullum gradum*
 25 *perfectionis seu realitatis potest habere, qui non præcesserit in causâ. Verùm (præterquam quòd videmus muscas, & alia animalia, vel etiam plantas, produci a sole, pluriâ, & terrâ, in quibus non est vita, quæ nobilior est quolibet gradu mere corporeo, unde sit ut effectus aliquam reali-*
 30 *tatem habeat a causâ, quæ tamen non sit in causâ) illa*

a. Ci-avant, p. 45, l. 17-18.

idea nil est aliud quàm ens rationis, quod mente tuâ cogitante non est nobilius. Præterea nisi doctos inter nutritus
 165 esses, sed solus in deserto | quopiam totâ vitâ degisses, unde
 scis tibi illam ideam adfuturam? quam ex præconceptis
 animi meditationibus, libris, mutuis amicorum sermonibus 5
 &c., non a solâ tuâ mente aut a summo ente existente,
 hausisti. Itaque clarius probandum est, istam ideam tibi
 adesse non posse, si non existat summum ens; quod ubi
 præstiteris, manus omnes damus. Quòd autem illa idea ve-
 niat ab anticipatis notionibus, inde constare videtur, quòd 10
 Canadenses, Hurones, & reliqui sylvestres homines nul-
 lam præ se ferant hujusmodi ideam; quam etiam effor-
 mare possis ex præviâ rerum corporalium inspectione,
 adeo ut nil idea tua præter mundum hunc corporeum re-
 ferat, qui perfectionem omnimodam a te cogitabilem com- 15
 plectatur; ut nondum quidpiam concludas præter Ens
 corporeum perfectissimum, nisi quidpiam aliud addas quod
 ad incorporeum seu spirituale nos evehat. Vis addamus te
 angeli posse (quemadmodum & entis perfectissimi) formare
 ideam; sed illa idea non efficietur in te ab angelo, quo 20
 166 tamen es | imperfectior. Sed nec ideam habes Dei, quemad-
 modum nec numeri infiniti, | aut infinitæ lineæ; quam si
 possis habere, est tamen numerus ille impossibilis. Adde
 ideam illam unitatis & simplicitatis unius perfectionis,
 quæ omnes alias complectatur, fieri tantummodo ab opera- 25
 tione intellectûs ratiocinantis, eo modo quo fiunt unitates
 universales, quæ non sunt in re, sed tantum in intellectu,
 ut constet ex unitate genericâ, transcendentali, &c.

TERTIO, cùm nondum certus sis de illâ Dei existienciâ,
 neque tamen te de ullâ re certum esse, vel clare & distincte 30

28 transcendentali. sic (1re et 2e édit.).

aliquid te cognoscere, posse dicas, nisi prius certo & clare Deum noveris existere, sequitur te nondum clare & distincte scire quòd sis res cogitans, cum ex te illa cognitio pendeat a clarâ Dei existentis cognitione, quam nondum
 5 *probasti locis illis, ubi concludis te clare nosse quòd sis.*

Adde Atheum clare & distincte cognoscere trianguli tres angulos æquales esse duobus rectis; quamvis tantum absit ut supponat existentiam Dei, quam plane negat, ex eo quòd, si existeret, inquit, esset summum ens, sum-
 10 *mumque bonum, hoc est infinitum; at infinitum in omni genere perfectionis excludit quodlibet aliud, nempe quodlibet ens & bonum, imo & quodlibet non ens & malum, cum tamen plura, entia, bona, non entia & mala, sint; cui objectioni te satis*
 15 *impis superfit quod obtendant.*

QUARTO, Deum negas posse mentiri aut decipere, cum tamen non desint Scholastici qui illud affirmant, ut Gabriel^a, Ariminen^b, & alii, qui putant Deum absolutâ potestate mentiri, hoc est contra suam mentem, & contra id
 20 *quod decrevit, aliquid hominibus significare : ut cum absque conditione dixit Ninivitis per Prophetam, adhuc quadraginta dies & Ninive subvertetur; & cum alia multa dixit, quæ tamen minime contigerunt, quòd verba illa menti suæ aut decreto suo respondere noluerit. Quòd*
 25 *si Pharaonem induravit & obcecavit, in Prophetas men-*

5 Après *sis*, non à la ligne *sis* (2e édit.), faute. — 25 avant
 (1re et 2e édit.). — 18 Arminen- in] & ajouté (1re édit.).

a. Sans doute Gabriel Biel, philosophe du xe siècle, « le dernier scolastique ».

b. Grégoire d'Arimini ou de Rimini, théologien du xive siècle. Voir BAYLE, *Dictionnaire historique et critique*, art. RIMINI (Grégoire de).

168 *dacii spiritum immisit, unde habes nos ab eo decipi non posse? Nunquid Deus se potest erga homines gerere, ut medicus circa ægros, & pater circa filiolos, quos uterque tam sæpe decipiunt, idque sapienter & cum utilitate? Si enim Deus puram nobis ostenderet veritatem, quis eam 5 oculus, quæ mentis acies sustinere valeat?*

Quanquam non est necessarium Deum fingere deceptorem, ut in iis quæ te clare & distincte nosse putas decipiaris, cum deceptionis istius causa in te possit esse, licet de eâ nequidem cogites. Quid enim, si tua natura sit ejusmodi ut semper decipiatur, vel saltem sæpe sæpius? 10 Sed unde habes quòd in iis, quæ clare & distincte putas te cognoscere, certum sit te neque decipi, neque posse decipi? Quoties enim quempiam experti sumus deceptum fuisse in iis, quæ sole clarius se scire credebat? Hoc igitur principium claræ & distinctæ cognitionis ita clare & distincte 15 debet explicari, ut nullus probæ mentis possit unquam decipi in iis, quæ se clare & distincte scire crediderit; alioqui nullum adhuc certitudinis gradum penes homines, seu 169 apud te, possibilem cernimus. 20

QUINTO, si nunquam aberrat voluntas aut peccat, cum sequitur claram & distinctam mentis suæ cognitionem, sequæ periculo exponat, si conceptum intellectûs sectetur minime clarum & distinctum, vide quid inde sequatur: nempe Turcam, aut alium quemlibet, non solum non peccare quòd non amplectatur religionem Christianam, sed 25 etiam peccare si amplectatur, quippe cujus veritatem neque clare neque distincte cognoscat. Imo si hæc tua regula vera sit, nil fere licebit amplecti voluntati, cum nil fere cognoscamus eâ claritate & distinctione quam requiris ad 30 certitudinem nulli dubio obnoxiam. Vide igitur ut, cum

veritati cupias patrocinari, nimium probes, & evertas, non ædifices.

5 | SEXTO, *ubi respondes Theologo, videris aberrare in*
conclusione, quam ita proponis : quod clare & distincte
intelligimus pertinere ad alicujus rei veram & immu-
tabilem naturam, &c., id de eâ re cum veritate affir-
mari potest ; sed (postquam satis accurate investi- 170
gavimus quid sit Deus) clare & distincte intelligimus ad
ejus naturam pertinere ut existat^a. Oporteret conclu-
10 *dere : ergo (postquam satis accurate investigavimus quid*
sit Deus) cum veritate possumus affirmare ad naturam
Dei pertinere ut existat. Unde non sequitur Deum revera
existere, sed tantum existere debere, si illius natura sit
possibilis, seu non repugnet ; hoc est, non potest concipi Dei
15 *natura seu essentia absque existentiâ, adeo ut, si sit, revera*
existat. Quod ad illud argumentum revocatur, quod alii
hisce verbis afferunt : si non implicet Deum esse, cer-
tum est illum existere ; at non implicat illum existere.
Sed de minori laboratur, quæ est : sed non implicat, de
20 *quâ veritate adversarii vel se dubitare ajunt, vel illam ne-*
gant. Præterea, clausula illa tuæ rationis (ubi satis clare &
distincte investigavimus quid sit Deus) supponitur tan-
quam vera, quod nondum omnes credunt, cum & ipse fa-
tearis te solum inadæquate ens infinitum attingere. Idem-
25 *que plane dicendum de quolibet illius attributo : cum*
enim quidquid est in Deo, sit prorsus infinitum, quis nisi 171
inadæquatissime, ut ita loquamur, vel aliquantisper Dei
quidpiam mente potest attingere ? Quomodo igitur satis
clare & distincte investigasti quid sit Deus ?

30 SEPTIMO, *nequidem verbum de mentis humanæ facis*

a. Voir ci-avant, p. 115, l. 22, à p. 116, l. 3.

immortalitate, quam tamen maxime probare atque demonstrare debueras adversus illos homines immortalitate indignos, quippe qui eam pernegant & forte oderunt. Sed necdum videris satis probasse distinctionem illius ab omni corpore, uti jam primâ animadversione diximus; cui jam addimus, non ex illâ distinctione a corpore sequi videri, illam esse incorruptibilem seu immortalem; quid enim, si illius natura duratione vitæ corporeæ limitata sit, & Deus tantumdem ei virium & existentiae solummodo dederit, ut cum vitâ corporeâ desinat?

Hæc sunt (Vir Clarissime) quæ abs te desideramus illustrari, ut tuarum subtilissimarum, & ut existimamus, verarum Meditationum lectio singulis utilissima sit. Quamobrem fuerit operæ pretium, si ad tuarum solutionum calcem, quibusdam definitionibus, postulatis & axiomatibus præmissis, rem totam more geometrico, in quo tantopere versatus es, concludas, ut unico velut intuitu lectoris ejusque animus expleas, ac ipso numine divino perfundas.

RESPONSIO

AD SECUNDAS OBJECTIONES^a.

Legi perlibenter animadversiones, quas in exiguum meum de primâ Philosophiâ scriptum fecistis, & vestram erga me benevolentiam simulque erga Deum

a. Voir t. III, p. 286, l. 18 ; p. 293, l. 2 ; p. 328, l. 21.

pietatem ejusque gloriæ promovendæ curam ex iis agnosco; nec possum non gaudere, non modo quia meas rationes vestro examine dignas judicatis, sed etiam quia nihil in ipfas proponitis, ad quod non mihi
5 videar fatis commode posse respondere.

IMPRIMIS, admonetis ut *meminerim* | *me, non actu, &* 173
revera, sed tantum animi fictione, corporum phantasmata rejecisse, ut me rem cogitantem esse concluderem, ne forte putem inde sequi me revera nihil esse præter mentem^a.
10 Cujus rei satis memorem me fuisse, jam testatus sum in secundâ Meditatione his verbis : *Fortassis verò contingit ut hæc ipsa, quæ sic suppono nihil esse, quia mihi sunt ignota, in rei tamen veritate non differant ab eo me quem novi; nescio, de hac re jam non disputo^b, &c.*; quibus
15 expresse lectorem monere | volui, me nondum ibi quæ-
rere an mens a corpore esset distincta, sed examinare tantum eas ejus proprietates, quarum certam & evidentem cognitionem habere possum. Et quia multas ibi animadverti, non queo sine distinctione admittere
20 id quod postea subjungitis, *me tamen nescire quid sit res cogitans^c.* Etsi enim fatear me nondum scivisse an illa res cogitans esset idem quod corpus, an quid diversum, non ideo fateor me illam non novisse: quis enim ullam unquam rem ita novit, ut sciret nihil plane aliud
25 in eâ esse quàm id ipsum quod cognoscebat? Sed quò plura de aliquâ re percipimus, | eò melius dicimur 174
illam nosse: ita magis novimus illos homines quibus diu conviximus, quàm eos quorum tantum faciem

a. Voir ci-avant, p. 122, l. 17-21.

b. Ci-avant, p. 27, l. 24-27.

c. Page 122, l. 25-26.

vidimus, aut nomen audivimus, etsi etiam hi non plane dicantur esse ignoti. Quo sensu existimo me demonstrasse mentem, sine iis quæ corpori tribui solent consideratam, esse notio-rem quàm corpus sine mente spectatum, quod solum ibi intendebam.

5

Sed video quid innuatis, nempe cùm sex tantùm Meditationes de primâ Philosophiâ scripserim, miraturos esse lectores quòd nihil nisi istud, quod jam jam dixi, in duabus primis concludatur, illasque idcirco nimis jejunas & luce publicâ indignas judicatu-ros. Quibus tantùm respondeo me non velseri, ne qui reliqua quæ scripsi cum judicio legerint, occasionem habeant suspicandi materiam mihi defuisse; valdè autem rationi consentaneum visum esse, ut ea, quæ singularem attentionem desiderant, & separatim ab aliis sunt considerata, in singulas Meditationes referrem.

10

15

175 Cùm itaque nihil magis conducat ad firmam rerum cognitionem assequendam, quàm ut prius de rebus omnibus præsertim corporeis dubitare assuescamus, etsi libros eâ de re complures ab Academicis & Scepticis scriptos dudum vidissem, istamque crambem non sine fastidio recoquerem, non potui tamen non integram Meditationem ipsi dare: vellemque ut lectores non modo breve illud tempus, quod ad ipsam evolven-
dam requiritur, sed menses aliquot, vel saltem heb-
domadas, in iis de quibus tractat considerandis im-
penderent, antequam ad reliqua progredierentur: ita enim haud dubie ex ipsis longe majorem fructum ca-
pere possent.

25

Deinde, quia nullas antehac ideas eorum quæ ad mentem pertinent habuimus, nisi plane confusas &

30

cum rerum sensibilibus ideis permixtas, hæcque prima
 & præcipua ratio fuit cur nulla ex iis, quæ de animâ
 & Deo dicebantur, satis clare potuerint intelligi, ma-
 gnum me operæ pretium | facturum esse putavi, si
 5 docerem quo pacto proprietates seu qualitates mentis
 a qualitatibus corporis sint dignoscendæ. Quamvis 176
 enim jam ante dictum sit a multis, ad res Metaphy-
 sicas intelligendas mentem a sensibus esse abducen-
 dam, nemo tamen adhuc, quod sciam, quâ ratione id
 10 fieri possit, ostenderat : vera autem via, & meo iudicio
 unica ad id præstandum in secundâ meâ Meditatione
 continetur, sed quæ talis est ut non sit satis ipsam semel
 perspexisse : diu terenda est & repetenda, ut totius
 vitæ consuetudo res intellectuales cum corporeis con-
 15 fundendi contrariâ paucorum saltem dierum consue-
 tudine easdem distinguendi deleatur. Quæ causa justis-
 sima fuisse mihi videtur, cur de nullâ aliâ re in secundâ
 istâ Meditatione tractarim.

Præterea verò hîc quæritis *quomodo demonstrem cor-*
 20 *pus non posse cogitare*^a? Sed ignoscite si respondeam
 nondum me locum dedisse huic quæstioni, cùm de ipsâ
 primùm egerim in sextâ Meditatione his verbis : *Satis*
est quòd possim unam rem absque alterâ clare & distincte
intelligere, ut certus sim unam ab alterâ esse diversam,
 25 *&c*^b. Et paulo post : *quamvis habeam corpus quod mihi*
valde arcte con|junctum est, quia tamen ex unâ parte cla- 177
ram & distinctam habeo ideam meî ipsius, quatenus sum
res cogitans, non extensa; & | ex aliâ parte distinctam ideam

18 tractarim] tractauerim (1re edit.). — 26 est] sit (1re edit.).

a. Voir ci-avant, p. 122, l. 30.

b. Page 78, l. 4 et suivantes.

corporis, quatenus est res extensa, non cogitans, certum est me (hoc est mentem) a corpore meo revera esse distinctum, & absque illo posse existere^a. Quibus facile adjungitur : omne id quod potest cogitare est mens, sive vocatur mens; sed cum mens & corpus realiter distinguantur, nullum corpus est mens; ergo nullum corpus potest cogitare. 5

Nec sane hîc video quid negare possitis; anne sufficere quòd unam rem absque alterâ clare intelligamus, ut agnoscamus illas realiter distingui? Date ergo certius aliquod signum distinctionis realis; nam confido 10 nullum dari posse. Quid enim dicetis? An realiter illa distingui, quorum utrumlibet absque alio potest existere? Sed rursus quæram unde cognoscatis unam rem absque aliâ esse posse? Ut enim sit signum distinctionis, debet cognosci. Forte dicetis hoc haberi a sensibus, 15
 178 quia unam rem absente aliâ videtis, aut|tangitis, &c. Sed sensuum fides incertior est quàm intellectûs; & multis modis fieri potest ut una & eadem res sub variis formis, aut pluribus in locis aut modis appareat, atque ita pro duabus sumatur. Et denique, si recordemini 20 eorum quæ in fine secundæ Meditationis de cerâ dicta sunt^b, advertetis nequidem ipsa corpora proprie sensu percipi, sed solo intellectu, adeo ut non aliud sit unam rem absque aliâ sentire, | quàm habere ideam unius rei, & intelligere istam ideam non eandem esse cum 25 ideâ alterius. Non autem hoc aliunde potest intelligi

5-6 sed... cogitare *détaché de ce paragraphe et rattaché au suivant* (1re édit.). — 7 hîc *omis*

(1re édit.). — 9 illas] illa (2e édit.).
 15 *Après* cognosci, à la ligne (1re édit.).

a. Page 78, l. 13-20.

b. Page 30, l. 8, et p. 31, l. 25.

quàm ex eo quòd una absque alterâ percipiatur; nec potest certo intelligi, nisi utriusque rei idea sit clara & distincta : atque ita istud signum realis distinctionis ad meum debet reduci, ut sit certum.

- 5 Si qui autem negent se habere distinctas ideas mentis & corporis, nihil possum amplius quàm illos rogare, ut ad ea, quæ in hac secundâ Meditatione continentur, satis attendant; & sciant opinionem quam habent, si forte habent, quòd partes cerebri concurrant ad formandas cogitationes, non ortam esse ab
10 ullâ positivâ ratione, sed tantum ex eo quòd nunquam experti sint se corpore caruisse, ac non raro ab ipso in operationibus suis fuerint impediti; eodem modo ac si quis, ex eo quòd ab infantiâ compedibus vinctus
15 semper fuisset, existimaret illas compedes esse partem sui corporis, ipsisque sibi opus esse ad ambulandum.

SECUNDO, cùm dicitis *in nobis ipsis sufficiens reperiri fundamentum ad ideam Dei formandam*^a, nihil a meâ opinione diversum assertis. Ipse enim expresse dixi, ad
20 finem tertiæ Meditationis, *hanc ideam mihi esse innatam*^b, sive non aliunde quàm a meipso mihi advenire. Concedo etiam *ipsam posse formari*, licet ens summum *existere nesciremus*, sed non *si revera non existeret*^c; nam contrâ monui *omnem vim argumenti in eo esse*,
25 *quòd fieri non possit ut facultas ideam istam formandi in me sit, nisi a Deo sim creatus*^d.

Nec urget id quod dicitis de muscis, plantis &c.^e,

a. Ci-avant, p. 123, l. 10-12.

b. Page 51, l. 6-14.

c. Page 123, l. 12-13.

d. Page 48, l. 24.

e. Page 123, l. 26-27.

ut probetis aliquem gradum perfectionis esse posse in effectu, qui non præcessit in causâ. Certum enim est, 5
 180 vel | nullam esse perfectionem in animalibus ratione carentibus, quæ non etiam sit in corporibus non animatis; vel, si quæ sit, illam ipsis aliunde advenire, nec solem, & pluviam, & terram esse ipsorum causas adæquatas. Effetque a ratione valde alienum, si quis, ex eo solo quòd non agnoscat causam ullam, quæ ad generationem muscæ concurrat habeatque tot gradus perfectionis quot habet musca, cùm interim 10 non sit certus nullam esse præter illas quas agnoscit, occasionem inde sumeret dubitandi de re, quæ, ut paulo post fufius dicam, ipso naturali lumine manifesta est.

Quibus addo istud de muscis, cùm a rerum materia- 15
 lium consideratione sit desumptum, non posse venire in mentem iis qui, Meditationes meas sequuti, cogitationem a rebus sensibilibus avocabunt, ut ordine philosophentur.

Non magis urget, quòd ideam Dei, quæ | in nobis 20
 est, *ens rationis* appelletis ^a. Neque enim hoc eo sensu verum est, quo per *ens rationis* intelligitur id quod non
 181 est, sed eo tantùm quo omnis operatio | intellectûs *ens rationis*, hoc est ens a ratione profectum; atque etiam totus hic mundus ens rationis divinæ, hoc est ens per 25 simplicem actum mentis divinæ creatum, dici potest. Jamque fatis variis in locis inculcavi, me agere tantùm de perfectione sive realitate ideæ objectivâ, quæ, non minus quàm artificium objectivum quod est in ideâ machinæ alicujus valde ingeniose excogitatæ, causam 30

a. Page 124, l. 1.

exigit, in quâ revera contineatur illud omne quod in ipsâ continetur tantum objective.

Nec fane video quid addi possit, ut clarius appareat ideam istam mihi adesse non posse, nisi existat summum
 5 ens, præterquàm ex parte lectoris, ita scilicet ut, ad ea quæ jam scripsi diligentius attendendo, liberet se præjudiciis, quibus fortè lumen ejus naturale obruitur, & primis notionibus, quibus nihil evidentius aut verius esse potest, potius quàm opinionibus obscuris &
 10 falsis, sed longo usu menti infixis, credere assuescat.

Quòd enim *nihil sit in effectu, quod non vel simili vel eminentiori aliquo modo præextiterit in causâ*, prima notio est, quâ nulla clarior habetur; hæcque vulgaris, a
nihilo nihil fit, ab eo non differt; quia si concedatur
 15 aliquid esse in effectu, quod non fuerit in causâ, concedendum etiam est hoc aliquid a nihilo factum esse; nec patet cur nihil non possit esse rei causa, nisi ex eo quòd in tali causâ non esset idem quod in effectu.

Prima etiam notio est, *omnem realitatem sive perfectionem, quæ tantum est objective in ideis, vel formaliter vel eminenter esse debere in earum causis*; & huic soli innixa est omnis opinio, quam de rerum extra mentem nostram positarum existentiâ unquam habuimus: unde enim suspicati fuimus illas existere, nisi ex eo solo
 25 quòd ipsarum ideæ per sensus ad mentem nostram pervenirent?

Quòd autem aliqua idea sit in nobis entis summe potentis & perfecti, ac etiam quòd hujus ideæ realitas objectiva nec formaliter nec eminenter in nobis reperiatur, clarum fiet iis qui satis attendent, & diu
 30 mecum meditabuntur. Neque enim id, quod ab alte- 183

rius cogitatione tantum pendet, possum ipsi oscitanti obtrudere.

Ex his autem manifestissime concluditur Deum existere. Sed pro iis quorum lumen naturale tam exiguum est, ut non videant primam esse notionem, *quod omnis perfectio, quæ est objective in ideâ, debeat esse realiter in aliquâ ejus causâ*, palpabilius adhuc idem demonstravi, ex eo quod mens, quæ habet istam ideam, a se ipsâ esse non possit; nec proinde video quid amplius desideretur ut manus detis^a.

Non etiam urget, quod forte ideam, quæ mihi Deum repræsentat, *ex præconceptis animi notionibus, libris, mutuis amicorum colloquiis &c., non a solâ meâ mente*^b, acceperim. Eodem enim modo procedet argumentum, si quæram de iis aliis, a quibus dicor illam accepisse, an ipsam habeant a se, an ab alio, ac si de me ipso quærerem; semperque illum, a quo primum profluxit, Deum esse concludam.

Quod verò hîc admiscetis, *eam posse efformari ex præviâ rerum corporalium inspectione*^c, non verisimilius mihi videtur, quàm si diceretis nullam nos audiendi habere facultatem, sed ex solâ colorum visione in sonorum notitiam devenire: plus enim analogiæ sive paritatis fingi potest inter colores & sonos, quàm inter res corporeas & Deum. Cùmque petitis ut *quid addam, quod ad ens incorporeum seu spirituale evehat*^d,

2. Après obtrudere, non à la ligne (1re édit.), mais intervalle en blanc (2e édit.). — 10. Après detis, non à la ligne (1re édit.).

a. Voir ci-avant, p. 124, l. 9.

b. *Ib.*, l. 4-5.

c. *Ib.*, l. 12-13.

d. *Ib.*, l. 17-18.

nihil possum melius quàm vos ad secundam meam Meditationem remittere, ut saltem aliquem ejus usum esse advertatis. Quid enim hîc unâ aut alterâ periodo præstare possem, si longiore ibi oratione, ad id unum
 5 paratâ, & in quam non minus industriæ quàm in quicquam aliud quod unquam scripserim mihi videor contulisse, nihil effeci ?

Nec obstat quòd in eâ de mente humanâ tantum egerim; fateor enim ultro & libenter ideam quam
 10 habemus, exempli gratiâ, intellectûs divini, non differre ab illâ quam habemus nostri intellectûs, nisi tantum ut idea numeri infiniti differt ab ideâ quaternarii aut binarii; atque idem esse de singulis Dei attributis, quorum aliquod in nobis vestigium agnoscimus.

15 | Sed præterea in Deo intelligimus absolutam immensitatem, simplicitatem, unitatem omnia alia attributa complectentem, quæ nullum plane exemplum habet, sed est, ut ante dixi, *tanquam nota artificis operi suo impressa*^a, ratione cujus agnoscimus nihil eorum
 20 quæ particulatim, ut in nobis ea percipimus, ita etiam in Deo propter defectum intellectûs nostri consideramus, univoce illi & nobis convenire; atque etiam agnoscimus ex multis particularibus indefinitis, quorum ideas habemus, ut cognitionis indefinitæ, sive infinitæ, item potentiæ, numeri, longitudinis &c., etiam
 25 infinitorum, quædam in ideâ Dei formaliter contineri, ut cognitionem & potentiam, alia tantum eminenter, ut numerum & longitudinem; quod sane non fieret,

185

14 Après agnoscimus, non à la ligne (2e édit.).

a. Voir ci-avant, p. 51, l. 16-7.

si idea ista nihil aliud esset in nobis quàm figmentum.

186 | Neque etiam tam constanter ab omnibus eodem
modo conciperetur. Est enim notatu valde dignum,
quòd omnes Metaphysici in Dei attributis (iis scilicet
quæ per solam humanam rationem cognosci possunt) 5
describendis | unanimiter consentiant, adeo ut nulla
sit res physica, nulla sensibilis, nulla cujus ideam quam-
maxime crassam & palpabilem habeamus, de cujus
naturâ non major opinionum diversitas apud Philo-
sophos reperiatur. 10

Nec sane possent ulli homines in istâ ideâ Dei recte
concipiendâ aberrare, si tantum ad naturam entis
summe perfecti vellent attendere; sed qui aliqua alia
simul miscent, ex hoc ipso pugnantia loquuntur, &
chimericam Dei ideam effingentes non immerito postea 15
negant illum Deum, qui per talem ideam repræsen-
tatur, existere. Ita hîc, cum loquimini *de ente corporeo
perfectissimo*^a, si nomen perfectissimi absolute sumatis,
ut sensus sit rem corpoream esse ens in quo omnes
perfectiones reperiantur, pugnantia loquimini; quo- 20
niam ipsa natura corporis imperfectiones multas in-
volvit, ut quòd corpus sit divisibile in partes, quòd
unaquæque ejus pars non sit alia, & similes; est enim
per se notum, majorem perfectionem esse non dividi
187 quàm dividi, &c. Si verò intelligatis duntaxat quod | per- 25
fectissimum est in ratione corporis, hoc non est Deus.

Quod additis *de ideâ Angeli*^b, quâ sumus imperfectio-

25 Après &c., à la ligne (1re édit.). — 26 Après Deus, non à la ligne (ib.).

a. Ci-avant, p. 124, l. 16-17.

b. Voir t. V, p. 157.

res, nempe non opus esse ut ipsa ab Angelo in nobis effecta sit^a, facile concedo, quia ipse in tertiâ Meditatione jam dixi, *illam ex ideis, quas habemus Dei & hominis, componi posse*^b. Neque hoc mihi ullo modo adversatur.

- 5 Qui autem negant se habere ideam Dei, sed vice illius efformant aliquod idolum &c., nomen negant, & rem concedunt. Neque enim ego istam ideam puto esse ejusdem naturæ cum imaginibus rerum materialium in phantasiâ depictis, sed esse id tantum quod
 10 intellectu sive apprehendente, sive judicante, sive ratiocinante percipimus; & contendo ex hoc solo quòd attingam quomodolibet cogitatione sive intellectu perfectionem aliquam quæ supra me est, puta ex eo solo quòd advertam inter numerandum me non posse ad
 15 maximum omnium numerorum devenire, atque inde agnoscam esse aliquid in ratione numerandi quod vires meas excedit, necessario concludi, non quidem numerum infinitum existere, ut neque etiam *illum implicare*,
 ut dicitis^c, sed me istam vim concipiendi majorem numerum esse cogitabilem quàm a me unquam possit
 20 cogitari, non a meipso, | sed ab aliquo alio ente me perfectiore accepisse.

188

- Nec ad rem attinet, si conceptus iste numeri indefiniti vocetur idea, vel non vocetur. Ut autem intelligatur quodnam sit illud ens me perfectius, an scilicet
 25 sit ipse numerus infinitus realiter existens, an verò aliquid aliud, considerata sunt alia omnia quæ, præter vim dandi mihi istam ideam, in eodem a quo

a. Page 124, l. 18-21.

b. Page 43, l. 5-9.

c. Page 124, l. 23.

proficiscitur esse possunt, & ita invenietur solus Deus.

Denique, cum Deus dicitur esse *incogitabilis*, intelligitur de cogitatione ipsum adæquate comprehendente, non autem de illâ inadæquatâ, quæ in nobis est, & quæ sufficit ad cognoscendum ipsum existere; 5
parumque interest quòd *idea unitatis omnium Dei perfectionum eodem modo quo universalis Porphyrii efformari dicatur*^a : quamvis profecto in hoc plurimum
189 differt, quòd peculiarrem quandam & positivam perfectionem in Deo designet, unitas autem generica 10
nihil addat reale singulorum individuorum naturis.

TERTIO^b, ubi dixi *nihil nos certo posse scire, nisi prius Deum existere cognoscamus*, expressis verbis testatus sum me non loqui nisi de scientiâ earum conclusionum, quarum memoria potest recurrere, cum non amplius attendimus ad rationes ex quibus ipsas | deduximus^c. Principiorum enim notitia non solet a dialecticis scientia appellari. Cum autem advertimus nos esse res cogitantes, prima quædam notio est, quæ ex nullo syllogismo^d concluditur; neque etiam cum quis dicit, *ego cogito, ergo sum, sive existo*, existentiam ex cogitatione per syllogismum deducit, sed tanquam rem per se notam simplici mentis intuitu agnoscit, ut patet ex eo quòd, si eam per syllogismum deduceret, novisse prius debuisset istam majorem, *illud omne, quod cogitat, est* 25
sive existit; atqui profecto ipsam potius discit, ex eo quòd apud se experiatur, fieri non posse ut cogitet, 20
190 nisi existat. Ea enim est natura nostræ mentis, ut

a. Page 124, l. 24-28.

b. *Ib.*, l. 29.

c. Page 69, l. 19-21.

d. Voir t. V, p. 147.

generales propositiones ex particularium cognitione efformet.

Quòd autem *Atheus possit clare cognoscere trianguli tres angulos æquales esse duobus rectis*^a, non nego; sed
 5 tantum istam ejus cognitionem non esse veram scientiam affirmo, quia nulla cognitio, quæ dubia reddi potest, videtur scientia appellanda; cumque ille supponatur esse atheus, non potest esse certus se non decipi in iis ipsis quæ illi evidentissima videntur, ut satis
 10 ostensum est; & quamvis fortè dubium istud ipsi non occurrat, potest tamen occurrere, si examinet, vel ab alio proponatur; nec unquam ab eo erit tutus, nisi prius Deum agnoscat.

!Nec refert quòd fortè existimet se habere demonstrationes ad probandum nullum Deum esse. Cum enim
 15 nullo modo sint veræ, semper illi earum vitia ostendi possunt; & cum hoc fiet, ab opinione dejicietur.

Quod sane non erit difficile, si pro demonstrationibus suis id tantum afferat quod hîc adjecistis, nempe
 20 *infinutum in omni genere perfectionis excludere quodlibet aliud ens*, &c.^b. | Nam primò, si quærat unde sciat exclusionem istam aliorum omnium entium pertinere ad naturam infiniti, nihil habebit quod cum ratione respondeat, quia nec nomine *infiniti* solet aliquid intel-
 25 ligi, quod existentiam rerum finitarum excludat, nec quicquam scire potest de naturâ ejus quod putat nihil esse, nullamque idcirco habere naturam, nisi quod in

17 Après dejicietur, non à la ligne (1re édit.). — 21 Après &c., à la ligne (1re édit.).

a. Voir p. 125, l. 6.

b. *Ib.*, l. 10-11.

folâ nominis fignificatione ab aliis receptâ continetur. Deinde, quid fieret infinitâ potentiâ iftius imaginarii infiniti, fi nihil unquam creare poffet ? Ac denique, ex eo quòd in nobis nonnullam vim cogitandi advertamus, facile concipimus in aliquo alio vim etiam cogitandi eſſe poſſe, iſtamque majorem quàm in nobis : ſed quamvis hanc augeri putemus in infinitum, non timebimus idcirco ne noſtra minor fiat. Idemque eſt de reliquis omnibus, quæ Deo tribuuntur, etiam de potentiâ, modò nullam in nobis niſi | Dei voluntati ſubditam ſupponamus ; ac proinde ille plane infinitus abſque ullâ rerum creatarum excluſione poteſt intelligi.

192 | QUARTO^a, cùm nego Deum mentiri, vel eſſe deceptor-
rem, puto me cum omnibus Metaphyſicis & Theologis, qui unquam erunt aut fuerunt, conſentire. Nec magis obſtant quæ in contrarium attuliſtis, quàm ſi negaſſem Deum irasci, aliifve animi commotionibus eſſe obnoxium, & objiceretis loca Scripturæ in quibus ei humani affectus tribuuntur. Omnibus enim eſt nota diſtinctio inter modos loquendi de Deo ad vulgi ſenſum accommodatos, & veritatem quidem aliquam, ſed ut ad homines relatam, continentes, quibus Sacræ litteræ uti ſolent, atque alios, magis nudam veritatem, nec ad homines relatam, exprimentes, quibus omnes inter philoſophandum uti debent, & ego præcipue in Meditationibus meis uti debui, cùm nequidem ibi adhuc ullos homines mihi notos eſſe ſupponerem, neque

¹ Après continetur, à la ligne (1re édit.). — ²⁰ Après tribuuntur, même remarque.

a. Page 125, l. 16.

etiam meipsum ut constantem mente & corpore, sed ut mentem solam, considerarem. Unde perspicuum est me ibi de mendacio, quod verbis exprimitur, non fuisse | locutum, sed de internâ tantum & formali ma-

193

5 litiâ, quæ in deceptione continetur.

Quamvis itaque id quod affertur de Prophetâ, *adhuc*
quadraginta dies & Ninive | *subvertetur*, nequidem ver-
 bale fuerit mendacium, sed tantum comminatio, cujus
 eventus ex conditione pendebat; & cum dicitur *Deum*
 10 *indurasse cor Pharaonis*, vel quid simile, non intelligen-
 dum sit ipsum id effecisse positive, sed tantum nega-
 tive, gratiam scilicet efficacem Pharaoni ad se conver-
 tendum non largiendo. Nolim tamen reprehendere
 illos qui concedunt Deum per Prophetas verbale ali-
 15 quod mendacium (qualia sunt illa medicorum, quibus
 ægrotos decipiunt ut ipsos curent, hoc est in quo desit
 omnis malitia deceptionis) proferre posse.

Quinimo etiam, quod majus est, ab ipso naturali
 instinctu, qui nobis a Deo tributus est, interdum nos
 20 realiter falli videmus, ut cum hydropicus sitit; tunc
 enim impellitur positive ad potum a naturâ, quæ ipsi
 ad conservationem corporis a Deo est data, cum ta-
 men hæc natura illum fallat, quia potus est | ipsi noci-
 turus; sed quâ ratione id cum Dei bonitate vel vera-
 25 citate non pugnet, in sextâ Meditatione explicui.

194

In iis autem quæ sic non possunt explicari, nempe
 in maxime claris & accuratis nostris judiciis, quæ, si

2 Après considerarem, à la
 ligne (1re édit. seule). — 5 Après
 continetur, non à la ligne (1re
 édit.). — 13 Après largiendo, à

la ligne (1re édit.). — 15-17 Au
 lieu de parenthèses, virgules (1re
 édit.). — 17 Après posse, non à
 la ligne (1re et 2e édit.).

falsa essent, per nulla clariora, nec ope ullius alterius naturalis facultatis, possent emendari, plane affirmo nos falli non posse. Cum enim Deus sit summum ens, non potest non esse etiam | summum bonum & verum, atque idcirco repugnat, ut quid ab eo sit, quod positive tendat in falsum. Atqui, cum nihil reale in nobis esse possit, quod non ab ipso sit datum (ut simul cum ejus existentia demonstratum est), realem autem habeamus facultatem ad verum agnoscendum, illudque a falso distinguendum (ut patet vel ex hoc solo quod nobis insint ideæ falsi & veri), nisi hæc facultas in verum tenderet, saltem cum ipsa recte utimur (hoc est cum nullis nisi clare & distincte perceptis assentimur, nullus enim alius rectus ipsius usus fingi potest), merito Deus ejus dator pro deceptore haberetur.

195 | Atque ita videtis, postquam Deum existere cognitum est, necesse esse ut illum fingamus esse deceptorem, si ea, quæ clare & distincte percipimus, in dubium revocare velimus; & quia deceptor fingi non potest, illa omnino pro veris & certis esse admittenda.

Sed quia hic adverto vos adhuc hære in dubiis quæ, a me in primâ Meditatione proposita, satis accurate in sequentibus putabam fuisse sublata, exponam hic iterum fundamentum, cui omnis humana certitudo niti posse mihi videtur.

Imprimis, statim atque aliquid a nobis recte percipi putamus, sponte nobis persuademus illud esse verum. Hæc autem persuasio si tam firma sit ut nullam unquam possimus habere causam dubitandi de eo quod nobis ita persuademus, nihil est quod ulterius inquiramus; habemus omne quod cum ratione licet

optare. Quid enim ad nos, si fortè quis fingat illud
ipsum, de cujus veritate tam firmiter sumus persuasi,
Deo vel Angelo falsum apparere, atque ideo, absolute
|loquendo, falsum esse? Quid curamus istam falsitatem 496
5 absolutam, cùm illam nullo modo credamus, nec vel
minimum suspicemur? Supponimus enim persuasio-
nem tam firmam ut nullo modo tolli possit; quæ
proinde persuasio idem plane est quod perfectissima
certitudo.

10 Sed dubitari potest an habeatur aliqua talis certi-
tudo, sive firma & immutabilis persuasio.

Et quidem perspicuum est illam non haberi de iis
quæ vel minimum obscure aut confuse percipimus :
hæc enim qualiscumque obscuritas satis est causæ, ut
15 de ipsis dubitemus. Non habetur etiam de iis quæ,
quantumvis clare, solo sensu percipiuntur, quia sæpe
notavimus in sensu errorem posse reperiri, ut cùm hy-
dropicus sitit, vel cùm ictericus nivem videt ut flavam :
non enim minus clare & distincte illam sic videt, quàm
20 nos ut albam. Supereſt itaque ut, si quæ habeatur, sit
tantum de | iis quæ clare ab intellectu percipiuntur.

Ex his autem quædam sunt tam perspicua, simulque
tam simplicia, ut nunquam possimus de iis cogitare,
quin vera esse credamus : ut quòd ego, dum cogito,
25 existam; quòd ea, quæ semel facta sunt, infecta esse 497
non possint, & talia, de quibus manifestum est hanc
certitudinem haberi. Non possumus enim de iis dubi-
tare, nisi de ipsis cogitemus; sed non possumus de

1 Après optare, à la ligne (1re
édit. seule). — 9 Après certitudo,
non à la ligne (1re et 2e édit.). —

11 Après persuasio, à la ligne
(1re édit.). — 27 Après haberi, à
la ligne (1re édit.).

iisdem cogitare, quin simul credamus vera esse, ut assumptum est; ergo non possumus de iis dubitare, quin simul credamus vera esse, hoc est, non possumus unquam dubitare.

Nec obstat, quòd sæpe simus experti alios deceptos fuisse in iis quæ sole clarius se scire credebant^a. Neque enim unquam advertimus, vel ab ullo adverti potest, id contigisse iis qui claritatem suæ perceptionis a solo intellectu petierunt, sed iis tantum qui vel a sensibus, vel a falso aliquo præiudicio, ipsam desumpserunt. 5 10

Nec obstat etiam, si quis fingat illa Deo vel Angelo apparere esse falsa, quia evidentia nostræ perceptionis non permittet ut talia fingentem audiamus.

Alia sunt, quæ quidem etiam clarissime ab intellectu nostro percipiuntur, | cùm ad rationes ex quibus pendet ipforum cognitio satis attendimus, atque ideo tunc 198 tem|poris non possumus de iis dubitare; sed quia istarum rationum possumus oblivisci, & interim recordari conclusionum ex ipsis deductarum, quæritur an de his conclusionibus habeatur etiam firma & immutabilis 20 persuasio, quandiu recordamur ipsas ab evidentibus principiis fuisse deductas; hæc enim recordatio supponi debet, ut dici possint conclusiones. Et respondeo haberi quidem ab iis qui Deum sic norunt ut intelligant fieri non posse quin facultas intelligendi ab eo 25 ipsis data tendat in verum; non autem haberi ab aliis. Hocque in fine quintæ Meditationis tam clare explicatum est^b, ut nihil hîc addendum videatur.

4 unquam *omis* (2e édit.) *sans doute par inadvertance*.

a. Ci-avant, p. 126, l. 14-15.

b. Page 70, l. 15.

QUINTO, miror vos negare *voluntatem se exponere periculo, si conceptum intellectûs seclatur minime clarum & distinctum*^a. Quid enim ipsam certam reddit, si clare non perceptum sit id quod seclatur? Et quis unquam,
 5 vel Philosophus, vel Theologus, vel tantum homo ratione utens, non confessus est, eò minori in errandi periculo nos versari, quò clarius aliquid intelligimus, antequam ipsi assentiamur, atque illos peccare qui causâ ignotâ judicium ferunt? Nullus autem concep-
 10 tus dicitur obscurus vel confusus, nisi quia in ipso aliquid continetur quod est ignotum.

[Nec proinde id quod objicitis *de fide amplectendâ*^b majorem vim in me habet, quàm in alios omnes qui unquam rationem humanam excoluerunt, nullamque
 15 profecto habet in ullos. Et si enim fides dicatur esse de obscuris, non tamen illud, propter quod ipsam amplectimur, est obscurum, sed omni naturali luce illustrius. Quippe distinguendum est inter materiam sive rem ipsam cui assentimur, & rationem formalem quæ mo-
 20 vet voluntatem ad assentiendum. Nam in hac solâ ratione perspicuitatem requirimus. Et quantum ad materiam, nemo unquam negavit illam esse posse obscuram, imo ipsammet obscuritatem; cùm enim ju-
 25 dico obscuritatem ex nostris conceptibus esse tollendam, ut absque ullo errandi periculo ipsis assentiri possimus, de hac ipsâ obscuritate clarum judicium formo. Deinde notandum est claritatem, sive perspi-

21 Après requirimus, à la ligne (1re édit. seule). — 27 Après formo, même remarque.

a. Page 126, l. 21-24.

b. *Ib.*, l. 25-28.

cuitatem, a quâ moveri potest nostra voluntas ad assentiendum, duplicem esse : aliam scilicet a lumine naturali, & aliam a gratiâ divinâ. Jam vero, etsi fides vulgo dicatur esse de obscuris, hoc tamen intelligitur tantum de re, sive de materiâ circa quam versatur, non 5 autem quod ratio formalis, propter quam rebus fidei assentimur, sit obscura ; nam contrâ hæc ratio formalis consistit in lumine | quodam interno, quo a Deo supernaturaliter illustrati confidimus ea, quæ credenda proponuntur, ab ipso esse revelata, & fieri plane non 10 posse ut ille mentiat, quod omni naturæ lumine certius est, & sæpe etiam, propter lumen gratiæ, evidentius.

Nec sane Turcæ aliive infideles ex eo peccant, cum non amplectuntur religionem Christianam, quod rebus 15 obscuris, ut obscuræ sunt, nolint assentiri, sed vel ex eo quod divinæ gratiæ interius illos moventi repugnent, vel | quod, in aliis peccando, se gratiâ reddant indignos. Atque audacter dico infidelem qui, omni gratiâ supernaturali destitutus, & plane ignorans ea 20 quæ nos Christiani credimus a Deo esse revelata, ipsa tamen, quamvis sibi obscura, falsis aliquibus ratiociniis adductus amplecteretur, non ideo fore fidelem, sed potius in eo peccaturum, quod ratione suâ non recte uteretur. Nec puto ullum orthodoxum Theolo- 25 gum aliter unquam de his sensisse. Nec etiam ii, qui mea legent, putare poterunt me istud lumen supernaturale non agnovisse, cum valde expressis verbis in ipsâ quartâ Meditatione, in quâ causam falsitatis investigavi, dix-

3 Après divinâ, à la ligne (1re édit. seule). — 25 Après uteretur, même remarque.

rim : *illud intima cogitationis nostræ disponere ad volendum, nec tamen minuere libertatem*^a.

Cæterum velim ut hîc memineritis me, | circa ea quæ
 licet amplecti voluntati, accuratissime distinxisse inter
 5 usum vitæ & contemplationem veritatis. Nam, quod ad
 usum vitæ attinet, tantum abest ut putem nullis nisi
 clare perspectis esse assentiendum, quin è contra ne- 202
 quidem verisimilia puto esse semper expectanda, sed
 interdum è multis plane ignotis unum eligendum, nec
 10 minus firmiter tenendum, postquam electum est, quan-
 diu nullæ rationes in contrarium haberi possunt, quàm
 si ob rationes valde perspicuas fuisset electum, ut in
 Dissertatione de Methodo pag. 26 explicui^b. Ubi autem
 agitur tantum de contemplatione veritatis, quis ne-
 15 gavit unquam ab obscuris & non satis distincte per-
 spectis assensionem esse cohibendam? Quòd autem de
 hac solà in Meditationibus meis egerim, tum res ipsa
 indicat, tum etiam expressis verbis ad finem primæ
 declaravi, dicendo : *me ibi plus æquo diffidentia indul-*
 20 *gere non posse, quandoquidem non rebus agendis, sed*
cognoscendis tantum incumbbam^c.

SEXTO^d, ubi reprehenditis conclusionem syllogismi
 a me facti, videmini ipsimet in eâ aberrare. Ad conclu-
 sionem enim quam vultis, major propositio sic enun-
 25 tiari debuisset : *quod clare intelligimus pertinere ad ali-*
cujus rei naturam, id potest cum veritate affirmari ad ejus
naturam pertinere; atque ita nihil | in ipsâ, præter inu- 203
 tilem tautologiam, contineretur. Major autem mea fuit

a. Voir p. 58, l. 2-4.

b. Voir p. 24, l. 18 et suiv., de cette édition.

c. Ci-avant, p. 22, l. 19-22.

d. Page 127, l. 3-12.

talis : *Quod clare intelligimus pertinere ad alicujus rei naturam, id potest de eâ re cum veritate affirmari.* Hoc est, si esse animal pertinet ad naturam hominis, potest affirmari hominem esse animal ; si habere tres angulos æquales duobus rectis pertinet ad naturam trianguli, potest affirmari triangulum habere tres angulos æquales duobus rectis ; si existere pertinet ad naturam Dei, potest affirmari Deum existere, &c. Minor verò hæc fuit : *Atqui pertinet ad naturam Dei, quòd existat.* Ex quibus patet esse concludendum, ut conclusi : *Ergo potest de Deo cum veritate affirmari, quòd existat ; non autem ut vultis : Ergo cum veritate possumus affirmare, ad naturam Dei pertinere ut existat.*

Itaque ad utendum exceptione quam subjungitis^a, neganda vobis fuisset major, & dicendum : *id quod clare intelligimus pertinere ad alicujus rei naturam, non ideo posse de eâ re affirmari, nisi ejus rei natura sit possibilis, sive non | repugnet.* Sed videte, quæso, quàm parum valeat hæc exceptio. Vel enim, ut vulgo omnes, per possibile intelligitis illud omne quod non repugnat humano conceptui ; quo sensu manifestum est Dei naturam, prout ipsam descripsi, esse possibilem, quia nihil in ipsâ supposui nisi quod | clare & distincte perciperemus debere ad illam pertinere, adeo ut conceptui repugnare non possit. Vel certe fingitis aliquam aliam possibilitatem ex parte ipsius objecti, quæ, nisi cum præcedente conveniat, nunquam ab humano intellectu cognosci potest, ideoque non plus habet virium

¹ Après talis, à la ligne (1re édit.).

a. Page 127, l. 12-16.

ad negandam Dei naturam sive existentiam, quàm
ad reliqua omnia, quæ ab hominibus cognoscuntur,
evertenda. Pari enim jure, quo negatur Dei naturam
esse possibilem, quamvis nulla impossibilitas ex parte
5 conceptûs reperiatur, sed contrà omnia, quæ in isto
naturæ divinæ conceptu complectimur, ita inter se
connexa sint, ut implicare nobis videatur aliquid ex
iis ad Deum non pertinere, poterit etiam negari possi-
bile esse ut tres anguli trian|guli sint æquales duobus 205
10 rectis, vel ut ille, qui actu cogitat, existat; & longe me-
liori jure negabitur ulla ex iis quæ sensibus usurpamus
vera esse, atque ita omnis humana cognitio, sed absque
ullâ ratione, tolletur.

Quantum ad argumentum quod cum meo confertis,
15 hoc scilicet : *si non implicet Deum existere, certum est
illum existere; sed non implicat; ergo^a &c.* materialiter
quidem est verum, sed formaliter est sophisma. In ma-
jori enim verbum *implicat* respicit conceptum causæ a
quâ Deus esse potest; in | minori autem solum concep-
20 tum ipsius divinæ existentiae & naturæ. Ut patet ex eo
quòd, si negetur major, ita erit probanda : *si Deus non-
dum existit, implicat ut existat, quia nulla dari potest causa
sufficiens ad illum producendum; sed non implicat illum
existere*, ut assumptum est; *ergo &c.* Si verò negetur
25 minor, sic erit dicendum : *illud non implicat, in cujus
formali conceptu nihil est quod involvat contradictionem;
sed in formali conceptu divinæ existentiae vel naturæ nihil* 206
est quod involvat contradictionem; ergo &c. Quæ duo sunt

21 Après probanda, à la ligne (1re édit. seule). — 24 Après &c.,
même remarque.

a. Page 127, l. 17-18.

valde diversa. Nam fieri potest ut nihil in aliquâ re intelligatur, quod impediât quominus ipsa possit existere, interimque aliquid intelligatur ex parte causæ, quod obstat quominus producat.

Et si autem Deum inadæquate tantum, vel, si placet, 5
inadæquatissime^a concipiamus, hoc non impedit quominus certum sit ejus naturam esse possibilem, sive non implicare; nec etiam quominus vere affirmare possimus, nos satis clare ipsam investigasse (quantum scilicet sufficit ad hoc cognoscendum, atque etiam ad 10
 cognoscendum existentiam necessariam ad eandem Dei naturam pertinere). Omnis enim implicantia sive impossibilitas in solo nostro conceptu, ideas sibi mutuo adversantes male conjungente, | consistit, nec in ullâ 15
 re^b extra intellectum positâ esse potest, quia hoc ipso quod aliquid sit extra intellectum, manifestum est non implicare, sed esse possibile. Oritur autem in nostris 20
 297 conceptibus | implicantia ex eo tantum quod sint obsecuri & confusi, nec ulla unquam in claris & distinctis esse potest^c. Ac proinde satis est quod ea pauca, quæ 25
 de Deo percipimus, clare & distincte intelligamus, etsi nullo modo adæquate; & quod inter cætera advertamus necessariam existentiam in hoc nostro ejus conceptu quantumvis inadæquato contineri, ut affirmemus nos satis clare investigasse ejus naturam, atque ipsam non implicare.

1 *Après diversâ, à la ligne (1re même remarque. — 17 Après possible (id.).*
édit. seule). — 8 *Après* implicare,

a. Page 127, l. 27.

b. Voir t. V, p. 161.

c. *Ibidem.*

SEPTIMO, cur de immortalitate animæ nihil scripserim^a, jam dixi in Synopsi mearum Meditationum^b. Quòd ejus ab omni corpore distinctionem^c satis probaverim, supra ostendi. Quod vero additis, *ex distinctione animæ a corpore non sequi ejus immortalitatem, quia nihilominus dici potest illam a Deo talis naturæ factam esse, ut ejus duratio simul cum duratione vitæ corporeæ finiatur*^d, fateor a me refelli non posse. Neque enim tantum mihi assumo, ut quicquam de iis, quæ a
 10 liberâ Dei voluntate dependent, humanæ rationis vi determinare aggrediar. Docet naturalis cognitio mentem a corpore esse diversam, ipsamque esse substantiam; | corpus autem humanum, quatenus a reliquis corporibus differt, ex solâ membrorum configuratione aliisque ejusmodi accidentibus constare; ac denique mortem corporis a solâ aliquâ divisione aut figuræ mutatione pendere. Nullumque habemus argu-
 15 mentum, nec exemplum, quod persuadeat mortem, sive annihilationem substantiæ, qualis est mens, sequi debere ex tam levi causâ, qualis est figuræ mutatio, quæ nihil aliud est quàm modus, & quidem non modus mentis, sed corporis a mente realiter distincti. Nec quidem etiam habemus ullum argumentum, vel
 20 exemplum, quod persuadeat aliquam substantiam posse interire. Quod sufficit ut concludamus mentem,

208

4 *Après ostendi, à la ligne (1re édit.). — 8 Après posse, même remarque.*

a. Page 127, l. 30, à p. 128, l. 1.

b. Page 13, l. 25, à p. 14, l. 17.

c. Page 128, l. 4-5.

d. *Ib.*, l. 6-10.

quantum ex naturali philosophiâ cognosci potest, esse immortalem.

Sed si de absolutâ Dei potestate quæretur, an forte decreverit ut humanæ animæ iisdem temporibus esse definant, quibus corpora quæ illis adjunxit destruuntur, folius est Dei respondere. | Cùmque jam ipse nobis revelaverit id non futurum, nulla plane, vel minima, est occasio dubitandi. 5

Supereſt jam ut vobis gratias agam, quòd tam officioſe & tam candide, non modo eorum quæ ipſi ſenſiſtis, ſed etiam eorum quæ ab obſectatoribus aut Atheis dici poſſent, monere me dignati ſitis. Eſſi enim | nulla videam, ex iis quæ propoſuiſtis, quæ non jam ante in Meditationibus vel ſolviſſem, vel excluſiſſem (nam, quantum ad ea quæ *de muſcis a ſole productis, de Canadenſibus, de Ninivitis, de Turcis & ſimilibus* attuliſtis^a, non poſſunt venire in mentem iis qui, viam a me monſtratam ſequuti, omnia quæ a ſenſibus acceperere aliquandiu ſeponant, ut quid pura & incorrupta ratio dicet advertant, ideoque ipſa putabam jam ſatis a me fuiſſe excluſa), eſſi, inquam, ita ſit, judico tamen has veſtras objectiones valde ad meum inſtitutum profuturas. Vix enim ullos lectores expecſto, qui tam accurate ad omnia quæ ſcripſi velint attendere, ut cùm ad finem pervenient, omnium præcedentium recordentur; & quicumque hoc non agent, facile in | aliquas dubitationes incurrent, quibus poſtea vel 20 25

5-6 deſtruantur (*1re édit.*) corrigé à l'errata. — 6 Après reſpondere, à la ligne (*1re édit.*). —

8 Non à la ligne (*1re édit.*). —

14 Meditationibus] meditatione (*1re édit.*). — 23 ullos] illos (*ib.*).

a. Ci-avant, p. 123, l. 26; p. 124, l. 11; p. 125, l. 21; p. 126, l. 25.

videbunt in hac meâ responsione esse satisfactum, vel saltem ex eâ occasionem fument veritatem ulterius examinandi.

Quantum denique ad consilium vestrum *de meis*
 5 *rationibus more geometrico proponendis, ut unico velut*
intuitu a lectore percipi possint^a, operæ pretium est ut
 hîc exponam quatenus jam illud sequutus sim, & qua-
 tenus deinceps sequendum putem. Duas res in modo
 scribendi geometrico distinguo, ordinem scilicet, &
 10 rationem demonstrandi.

| Ordo in eo tantum consistit, quòd ea, quæ prima
 proponuntur, absque ullâ sequentium ope debeant co-
 gnosci, & reliqua deinde omnia ita disponi, ut ex præ-
 cedentibus solis demonstrantur. Atque profecto hunc
 15 ordinem quàm accuratissime in Meditationibus meis
 sequi conatus sum; ejusque observatio fuit in causâ
 cur, de distinctione mentis a corpore, non in secundâ,
 sed demum in sextâ Meditatione tractarim, atque alia
 multa volens & sciens omiserim, | quia plurium rerum 244
 20 explicationem requirebant.

Demonstrandi autem ratio duplex est, alia scilicet
 per analysim, alia per synthesim.

Analysis veram viam ostendit per quam res metho-
 dice & tanquam a priori inventa est, adeo ut, si lector
 25 illam sequi velit atque ad omnia fatis attendere, rem
 non minus perfecte intelliget suamque reddet, quàm
 si ipsemet illam invenisset. Nihil autem habet, quo
 lectorem minus attentum aut repugnantem ad cre-

19 plurium] plurimarum (1re edit.). — 27 Après invenisset, à la
 ligne (1re edit.).

dendum impellat; nam si vel minimum quid ex iis quæ proponit non advertatur, ejus conclusionum necessitas non apparet, sæpeque multa vix attingit, quia satis attendenti perspicua sunt, quæ tamen præcipue sunt advertenda. 5

Synthesis è contra per viam oppositam | & tanquam a posteriori quæsitam (etsi sæpe ipsa probatio sit in hac magis a priori quàm in illâ) clare quidem id quod conclusum est demonstrat, utiturque longâ definitionum, petitionum, axiomatum, theorematum, & prob- 10
212 ble|matum serie, ut si quid ipsi ex consequentibus negetur, id in antecedentibus contineri statim ostendat, sicque a lectore, quantumvis repugnante ac pertinaci, assensionem extorqueat; sed non ut altera satisfacit, nec discere cupientium animos explet, quia 15
modum quo res fuit inventa non docet.

Hac solâ Geometræ veteres in scriptis suis uti solebant, non quòd aliàm plane ignorarent, sed, quantum judico, quia ipsam tanti faciebant, ut sibi solis tanquam arcanum quid reservarent. 20

Ego verò solam Analysim, quæ vera & optima via est ad docendum, in Meditationibus meis sum sequutus; sed quantum ad Synthesim, quæ procul dubio ea est quam hic a me requiritis, etsi in rebus Geometricis aptissime post Analysim ponatur, non tamen ad 25
has Metaphysicas tam commode potest applicari.

Hæc enim differentia est, quòd primæ notiones, quæ ad res Geometricas demonstrandas præsupponuntur, cum sensuum usu convenientes, facile a quibuscumque 213
admit|tantur. Ideoque nulla est ibi difficultas, nisi in 30

26 Après applicari, non à la ligne (1re édit.).

consequentibus rite deducendis ; quod a quibuscumque
etiam minus attentis fieri potest, modò tantum præ-
cedentium recordentur ; & propositionum minuta di-
stinctio ad hoc est parata, ut faciliè citari atque ita vel
5 nolentibus in memoriam reduci possint.

Contrà verò in his Metaphysicis de nullâ re magis
laboratur, quàm de primis notionibus clare & distincte
percipiendis. Et si enim ipsæ ex naturâ suâ non minùs
notæ vel etiam notiores sint, quàm illæ quæ a Geome-
10 tris considerantur, quia tamen iis multa repugnant
sensuum præjudicia quibus ab ineunte ætate assue-
vimus, non nisi a valde attentis & meditantibus,
mentemque a rebus corporeis, quantum fieri potest,
avocantibus, perfecte cognoscuntur ; atque si solæ
15 ponerentur, faciliè a contradicendi cupidis negari
possent.

Quæ ratio fuit cur Meditationes potius quàm, ut
Philosophi, Disputationes, vel, ut Geometræ, Theore-
mata & Problemata, scripserim : ut nempe hoc ipso
20 testarer | nullum mihi esse negotium, nisi cum iis qui 214
mecum rem attente considerare ac meditari non re-
cusabunt. Etenim, vel ex hoc ipso quòd quis ad im-
pugnandam veritatem se accingit, quoniam advocat
seipsum a rationibus quæ illam | persuadent conside-
25 randis, ut alias quæ dissuadeant inveniatur, minus red-
ditur idoneus ad ipsam percipiendam.

Forte^a verò hîc aliquis objiciet, nullas quidem ra-

^a 18 Disputationes *omissæ* (1re *édit.*).

a. Toute cette fin, jusque p. 159, l. 22, qui se trouve et dans la 1re édition et dans la 2e, manque dans la traduction française ; celle-ci ne donne, à la place, qu'un court alinéa de six à sept lignes.

tiones ad contradicendum esse quærendas, cum scitur veritatem sibi proponi; sed quandiu de hoc dubitatur, meritò rationes omnes in utramque partem expendi, ut quæ firmiores sint cognoscatur; atque me non æquum postulare, si meas pro veris admitti velim, antequam fuerint perspectæ, aliasque ipsis repugnantes considerari prohibeam. 5

Quod jure quidem diceretur, si quæ ex iis, in quibus attentum & non repugnantem lectorem desidero, talia essent, ut illum possent avocare ab aliquibus aliis considerandis, in quibus vel minima esset spes plus veritatis quàm in meis reperiendi. Sed cum inter illa | quæ propono, summa de omnibus dubitatio continueatur, nihilque magis commendem quàm ut singula diligentissime circumspiciantur, nihilque prorsus admittatur, nisi quod tam clare & distincte fuerit perspectum, ut non possimus ei non assentiri; & è contra non alia sint, a quibus lectorum animos cupio avocare, quàm ea quæ nunquam satis examinarunt, nec ab ullâ firmâ ratione, sed a sensibus solis, hauserunt; non puto quemquam credere | posse in majori se errandi periculo futurum, si ea quæ ipsi propono sola consideret, quàm si ab his mentem revocet, & ad alia, quæ ipsis aliquo modo adversantur, tenebrasque offundunt (hoc est ad præjudicia sensuum), illam convertat. 10 15 20 25

Ideoque non modo meritò singularem attentionem in lectoribus meis desidero, illumque scribendi modum præ cæteris elegi, quo illam quammaxime conciliari posse putavi, & ex quo mihi persuadeo lectores

4 cognoscatur *errata* (2e édit.); 2e édit.). — 22 ea] sola (1re édit.).
cognoscantur *auparavant* (1re et — sola *omis* (1re édit.).

plus utilitatis esse percepturos quàm ipsimet sint animadversuri, cùm e contra ex modo | scribendi synthetico plura sibi videri soleant didicisse, quàm revera didicerunt; sed etiam æquum esse existimo, ut illorum, qui mecum meditari noluerint anticipatisque suis opinionibus adhærebunt, judicia quæ de meis ferent prorsus recusem, & tanquam nullius momenti contemnam.

Sed quia novi quàm difficile sit futurum, etiam iis qui attendent & veritatem seriò quærent, totum corpus Meditationum mearum intueri, & simul ipsarum singula membra dignoscere, quæ duo simul existimo esse facienda, ut integer fructus ex iis capiatur; pauca quædam synthetico stilo hîc subjungam, a quibus, ut spero, nonnihil juvabuntur; modò tamen, si placet, advertant me, nec tam multa hîc quàm in | Meditationibus complecti velle, quia multò prolixior quàm in ipsis esse deberem, nec etiam ea quæ complectar accurate esse explicaturum, partim ut brevitati studeam, & partim ne quis, hæc sufficere existimans, ipsas Meditationes, ex quibus multò plus utilitatis percipi posse mihi persuadeo, negligentius examinet.

4. Après didicerunt, à la ligne (1re édit.).

RATIONES

DEI EXISTENTIAM & ANIMÆ A CORPORE DISTINCTIONEM PROBANTES

MORE GEOMETRICO DISPOSITÆ

5

217

DEFINITIONES.

I. *Cogitationis* nomine complector illud omne quod
sic in nobis est, ut ejus immediate conscii simus. Ita
omnes voluntatis, intellectûs, imaginationis & sen-
suum operationes sunt cogitationes. Sed addidi *im-* 10
mediate, ad excludenda ea quæ ex iis consequuntur,
ut motus voluntarius cogitationem quidem pro prin-
cipio habet, sed ipse tamen non est cogitatio.

II. *Ideæ* nomine intelligo cujuslibet cogitationis
formam illam, per cujus immediatam perceptionem 15
ipsius ejusdem cogitationis conscius sum; adeo ut
nihil possim verbis exprimere, intelligendo id quod
dico, quin ex hoc ipso certum sit, in me esse ideam
ejus quod verbis illis significatur. Atque ita non solas
imagines in phantasiâ depictas ideas voco; imo ipsas 20
hîc nullo modo voco ideas, quatenus sunt in phantasiâ

1-5 Rationes... dispositæ *manque* (1re édit.).

|corporeâ, hoc est in parte aliquâ cerebri depictæ, sed tantum quatenus mentem ipsam in illam cerebri partem conversam informant. 243

III. *Per realitatem objectivam ideæ* intelligo entitatem rei repræsentatæ per ideam, quatenus est in ideâ; eodemque modo dici potest perfectio objectiva, vel artificium objectivum, &c. Nam quæcumque percipimus tanquam in idearum objectis, ea sunt in ipsis ideis objective.

IV. Eadem dicuntur esse *formaliter* in idearum objectis, quando talia sunt in ipsis qualia illa percipimus; & *eminenter*, quando non quidem talia sunt, sed tanta, ut talium vicem supplere possint.

V. Omnis res cui inest^a immediate, ut in subiecto, five per quam existit aliquid quod percipimus, hoc est aliqua proprietas, five qualitas, five attributum, cujus realis idea in nobis est, vocatur *Substantia*. Neque enim ipsius substantiæ præcise sumptæ aliam habemus ideam, quam quod sit res, in quâ formaliter vel eminenter existit illud aliquid quod percipimus, five quod est objective in aliquâ ex nostris ideis, quia naturali lumine notum est, nullum esse posse | nihili reale at- 249
tributum.

VI. Substantia, cui inest immediate cogitatio, vocatur *Mens*; loquor autem hîc de | mente potius quàm de animâ, quoniam animæ nomen est æquivocum, & sæpe pro re corporeâ usurpatur.

VII. Substantia, quæ est subiectum immediatum extensionis localis, & accidentium quæ extensionem præsupponunt, ut figuræ, sitûs, motûs localis, &c., 30

a. Voir t. V, p. 156.

vocatur *Corpus*. An verò una & eadem substantia sit, quæ vocatur *Mens* & *Corpus*, an duæ diversæ, postea erit inquirendum.

VIII. Substantia, quam summe perfectam esse intelligimus, & in quâ nihil plane concipimus quod aliquem defectum sive perfectionis limitationem involvat, *Deus* vocatur.

IX. Cùm quid dicimus in alicujus rei naturâ, sive conceptu, contineri, idem est ac si diceremus id de eâ re verum esse, sive de ipsâ posse affirmari.

X. Duæ substantiæ realiter distingui dicuntur, cùm unaquæque ex ipsis absque aliâ potest existere.

|| POSTULATA.

Peto, PRIMO, ut lectores advertant, quàm debiles sint rationes, ob quas sensibus suis hætenus crediderunt, & quàm incerta sint omnia judicia quæ illis superstruxerunt; idque tam diu & tam sæpe apud se revolvant, ut tandem consuetudinem acquirant non ampliùs ipsis nimium fidendi. Hoc enim necesse judico ad certitudinem rerum Metaphysicarum percipiendam.

SECUNDO, ut considerent mentem propriam, cunctaque ejus attributa, de quibus deprehendent se dubitare non posse, quamvis omnia, quæ a sensibus suis unquam acceperunt, falsa esse supponant; nec prius illam considerare desistant, quàm ipsam clare percipiendi & rebus omnibus corporeis cognitu faciliorem credendi usum sibi compararint.

TERTIO, ut propositiones per se notas, quas apud se invenient, quales sunt : *Quòd idem non possit esse*

simul & | non esse; quòd nihil nequeat esse causa efficiens 221
ullius rei, & similes, diligenter expendant, atque ita
perspicuitatem intellectûs sibi a naturâ inditam, sed
 5 *obscurare, puram atque ab ipsis liberatam exerceant.*
Hac | enim ratione sequentium Axiomatum veritas
ipsis facile innotescet.

QUARTO, ut examinent ideas naturarum, in quibus
 multorum simul attributorum complexio continetur,
 10 *qualis est natura trianguli, natura quadrati, vel alte-*
rius figuræ; itemque natura Mentis, natura Corporis,
& supra omnes natura Dei, sive entis summe perfecti.
Advertantque illa omnia, quæ in iis contineri perci-
pimus, vere de ipsis posse affirmari. Ut, quia in naturâ
 15 *Trianguli continetur ejus tres angulos æquales esse*
duobus rectis, & in naturâ Corporis, sive rei extensæ,
continetur divisibilitas (nullam enim rem extensam
tam exiguam concipimus, quin illam saltem cogita-
tione dividere possimus), verum est dicere omnis
 20 *Trianguli tres angulos æquales esse duobus rectis, &*
omne Corpus esse divisibile.

QUINTO, ut diu multumque in naturâ entis summe 222
 perfecti contemplandâ immorentur; & inter cætera
 considerent, in aliarum quidem omnium naturarum
 25 *ideis existentiam possibilem, in Dei autem ideâ non*
possibilem tantum, sed omninò necessariam contineri.
Ex hoc enim solo, & absque ullo discursu, cognoscent
Deum existere; eritque ipsis non minus per se notum,

13-14 Advertantque... affir-
 mari. manque (1re édit.), ajouté
 au second tirage. — 22 Dans un

second tirage, la page 222 com-
 mence à l'alinéa Quinto...

quàm numerum binarium esse parem, | vel ternarium
imparem, & similia. Nonnulla enim quibusdam per se
nota sunt, quæ ab aliis non nisi per discursum in-
telliguntur.

SEXTO, ut, perpendendo exempla omnia claræ & 5
distinctæ perceptionis, itemque obscuræ & confusæ,
quæ in Meditationibus meis recensui, ea quæ clare
cognoscuntur ab obscuris distinguere affuescant; hoc
enim facilius exemplis quàm regulis addiscitur, &
puto me ibi omnia hujus rei exempla vel explicuisse, 10
vel saltem utcumque attigisse.

SEPTIMO denique, ut, advertentes nullam se un-
quam in iis quæ clare perceperunt falsitatem de-
prehendisse, nullamque e contra veritatem in obscure
tantum comprehensis nisi casu reperisse, considerent 15
esse a ratione plane alienum, propter sola sensuum
præjudicia, vel propter hypotheses in quibus aliquid
ignoti contineatur, ea, quæ a puro intellectu clare &
distincte percipiuntur, in dubium revocare. Ita enim
facile sequentia Axiomata pro veris & indubitatis 20
admittent. Quanquam sane pleraque ex iis potuissent
melius explicari, & instar Theorematum potius quàm
Axiomatum proponi debuissent, si accuratior esse vo-
luissem.

| AXIOMATA

25

SIVE

COMMUNES NOTIONES.

I. Nulla res existit de quà non possit quæri quænam
sit causa cur existat. Hoc enim de ipso Deo quæri

potest, non quòd indigeat ullâ causâ ut existat, sed quia ipsa ejus naturæ immensitas est causa sive ratio, propter | quam nullâ causâ indiget ad existendum.

224

5 II. Tempus præsens a proxime præcedenti non pendet, ideoque non minor causa requiritur ad rem conservandam, quàm ad ipsam primùm producendam.

III. Nulla res, nec ulla rei perfectio actu existens, potest habere *nihil*, sive rem non existentem, pro causâ suæ existentiae.

10 IV. Quidquid est realitatis sive perfectionis in aliquâ re, est formaliter vel eminenter in primâ & adæquatâ ejus causâ.

V. Unde etiam sequitur, realitatem objectivam idearum nostrarum requirere causam, in quâ eadem
15 ipsa realitas, non tantum objective, sed formaliter vel emi|nenter, contineatur. Notandumque hoc axioma tam necessariò esse admittendum, ut ab ipso uno omnium rerum, tam sensibilibus quàm insensibilibus, cognitio dependeat. Unde enim scimus, exempli causâ,
20 cœlum existere? An quia illud videmus? At ista visio mentem non attingit, nisi quatenus | idea est : idea, inquam, menti ipsi inhærens, non autem imago in phantasiâ depicta. Nec ob hanc ideam possumus judicare cœlum existere, nisi quia omnis idea causam suæ
25 realitatis objectivæ habere debet realiter existentem; quam causam judicamus esse ipsum cœlum, & sic de cæteris.

225

VI. Sunt diversi gradus realitatis, sive entitatis; nam substantia plus habet realitatis, quàm accidens
30 vel modus; & substantia infinita, quàm finita. Ideoque etiam plus est realitatis objectivæ in ideâ substantiæ,

quàm accidentis; & in ideâ substantiæ infinitæ, quàm in ideâ finitæ.

VII. Rei cogitantis voluntas fertur, voluntarie quidem & libere (hoc enim est de essentiâ voluntatis), sed nihilominus infallibiliter, in bonum sibi clare cognitum; ideoque, si norit aliquas perfectiones quibus careat, sibi statim ipsas dabit, si sint in suâ potestate. 5

VIII. Quod potest efficere id quod | majus est sive difficilius, potest etiam efficere id quod minus.

226 IX. Majus est creare vel conservare | substantiam, quàm attributa^a sive proprietates substantiæ; non autem majus est idem creare, quàm conservare, ut jam dictum est. 10

X. In omnis rei ideâ sive conceptu continetur existentia, quia nihil possumus concipere nisi sub ratione existentis; nempe continetur existentia possibilis sive contingens in conceptu rei limitatæ, sed necessaria & perfecta in conceptu entis summe perfecti. 15

PROPOSITIO I.

DEI EXISTENTIA EX SOLA EJUS NATURÆ CONSIDERATIONE 20
COGNOSCITUR.

Demonstratio.

Idem est dicere aliquid in rei alicujus naturâ sive conceptu contineri, ac dicere idipsum de eâ re esse verum (per def. 9). Atqui existentia necessaria in 25

19 PRIMA.

a. Voir t. V, p. 154.

Dei conceptu continetur (per axio. 10). Ergo verum est de Deo dicere, necessariam existentiam in eo | esse, 227
sive ipsum existere.

Atque hic est syllogismus, de quo jam supra | ad
5 objectionem sextam^a; ejusque conclusio per se nota esse potest iis qui a præjudiciis sunt liberi, ut dictum est postulato quinto; sed quia non facile est ad tantam perspicacitatem pervenire, aliis modis idem quæremus.

10

PROPOSITIO II.

DEI EXISTENTIA EX EO SOLO QUOD EJUS IDEA SIT IN
NOBIS, A POSTERIORI DEMONSTRATUR.

Demonstratio.

Realitas objectiva cujuslibet ex nostris ideis requirit causam, in quâ eadem ipsa realitas, non tantum
15 objective, sed formaliter vel eminenter, contineatur (per ax. 5). Habemus autem ideam Dei (per def. 2 & 8), hujusque ideæ realitas objectiva nec formaliter nec eminenter in nobis continetur (per ax. 6), nec
20 in ullo alio præterquàm in ipso Deo potest contineri 228
(per def. 8). Ergo hæc idea Dei, quæ in nobis est, requirit Deum pro causâ, Deusque proinde existit (per ax. 3). |

2 eo] Deo (1re edit.). — 3 Après exillere, non à la ligne (1re et 2e edit.).

a. Page 149, l. 22.

PROPOSITIO III.

DEI EXISTENTIA DEMONSTRATUR ETIAM EX EO QUOD NOS
IPSI HABENTES EJUS IDEAM EXISTAMUS.

Demonstratio.

Si vim haberem me ipsum conservandi, tanto magis 5
haberem etiam vim mihi dandi perfectiones quæ mihi
defunt (per ax. 8 & 9); illæ enim sunt tantum attri-
buta substantiæ, ego autem sum substantia. Sed non
habeo vim mihi dandi istas perfectiones; alioqui enim 10
jam ipfas haberem (per ax. 7). Ergo non habeo vim
meipsum conservandi.

Deinde, non possum existere, quin conservez quan-
diu existo, sive a me ipso, siquidem habeam istam vim,
229 sive ab alio | qui illam habet (per ax. 1 & 2). Atqui
existo, & tamen non habeo vim meipsum conservandi, 15
ut jam jam probatum est. Ergo ab alio conservor.

Præterea, ille a quo conservor, habet in se forma-
liter vel eminenter id omne quod in me est (per ax.
4). In me autem est perceptio multarum perfectio-
num quæ mihi defunt, simulque ideæ Dei | (per def. 20
2 & 8). Ergo est etiam in illo, a quo conservor, ea-
rumdem perfectionum perceptio.

Denique, ille idem non potest habere perceptionem
ullarum perfectionum quæ ipsi defunt, sive quas in se
non habeat formaliter vel eminenter (per ax. 7). Cum 25
enim habeat vim me conservandi, ut jam dictum est,
tanto magis haberet vim sibi ipfas dandi, si deessent,

(per ax. 8 & 9). Habet autem perceptionem earum omnium quas mihi deesse, atque in solo Deo esse posse concipio, ut mox probatum est. Ergo illas formaliter vel eminenter in se habet, atque ita est Deus.

5

| COROLLARIUM.

230

CREAVIT DEUS CÆLUM ET TERRAM, ET OMNIA QUÆ IN EIS SUNT; INSUPERQUE POTEST EFFICERE ID OMNE QUOD CLARE PERCIPIMUS, PROUT IDIPSUM PERCIPIMUS.

Demonstratio.

10 Hæc omnia clare sequuntur ex præcedenti propositione. In ipsâ enim Deum existere ex eo probatum est, quòd | debeat aliquis existere, in quo formaliter vel eminenter sint omnes perfectiones, quarum idea aliqua est in nobis. Est autem in nobis idea tantæ alicujus poten-
15 tiæ, ut ab illo solo, in quo ipsa est, cælum & terra, &c. creata sint, & alia etiam omnia, quæ a me ut possibilia intelliguntur, ab eodem fieri possint. Ergo simul cum Dei existentia hæc etiam omnia de ipso probata sunt.

| PROPOSITIO IV.

231

20

MENS ET CORPUS REALITER DISTINGUUNTUR.

Demonstratio.

Quidquid clare percipimus, a Deo fieri potest, prout illud percipimus (per coroll. præcedens). Sed clare

7 EIS] ILLIS (*1re édit.*). — 23 præcedens] præced. (*Ibid.*).

(ŒUVRES. II.

22

percipimus mentem, hoc est, substantiam cogitantem, absque corpore, hoc est, absque substantiâ aliquâ extensâ (per post. 2); & vice versâ corpus absque mente (ut facilè omnes concedunt). Ergo, saltem per divinam potentiam, mens esse potest sine corpore, & corpus sine mente. 5

Jam verò substantiæ, quæ esse possunt una absque aliâ, realiter distinguuntur (per | def. 10). Atqui mens & corpus sunt substantiæ (per def. 3, 6 & 7), quæ una absque aliâ esse possunt (ut mox probatum est). Ergo 10 mens & corpus realiter distinguuntur.

232 | Notandumque me hîc usum esse divinâ potentiâ pro medio, non quòd extraordinariâ aliquâ vi opus sit ad mentem a corpore separandam, sed quia, cùm de solo Deo in præcedentibus egerim, non aliud ha- 15 bui quo uti possem. Nec refert a quâ potentiâ duæ res separentur, ut ipsas realiter distinctas esse cognoscamus.

|| OBJECTIONES TERTIÆ^a.

CUM RESPONSIONIBUS AUTHORIS.

OBJECTIO PRIMA.

Satis constat ex iis quæ dicta sunt in hac Meditatione,
5 nullum esse *ὑπνῶσιον*, quo somnia nostra a vigiliâ & sen-
sione verâ dignoscantur; & propterea phantasmata, quæ
vigilantes & sentientes habemus, non esse accidentia objectis
externis inhærentia, neque argumento esse talia objecta
externa omnino existere. Ideoque si sensus nostros sine aliâ
10 ratiocinatione sequamur, me|rito dubitabimus an aliquid
existat, necne. Veritatem ergo hujus Meditationis agnos-
cimus. Sed quoniam de eâdem incertitudine sensibilibum
disputavit Plato & alii antiquorum Philosophorum, &
vulgo observatur difficultas dignoscendi vigiliam ab in-
15 somniis, nolim excellentissimum authorem novarum spe-
culationum illa vetera publicare.

AD MEDITATIONEM
PRIMAM.

De iis quæ
in dubium revocari
possunt.

234

| RESPONSIO.

Dubitandi rationes, quæ hîc a Philosopho admit-
tuntur ut veræ, non a me nisi tanquam verisimiles
20 fuere propositæ; iisque usus sum, non ut pro novis
venditarem, sed partim ut lectorum animos præpara-

4 AD MEDITATIONEM PRIMAM omis (1re edit.).

a. Voir t. III, p. 360, l. 19.

rem ad res intellectuales considerandas, illasque a corporeis distinguendas, ad quod omnino necessariae mihi videntur; partim ut ad ipsas in sequentibus Meditationibus responderem; & partim etiam ut ostenderem quàm firmæ sint veritates quas postea propono, 5
 quandoquidem ab istis Metaphysicis dubitationibus labefactari | non possunt. Itaque nullam ex earum recensione laudem quæsi; sed non puto me magis ipsas omittere potuisse, quàm medicinæ scriptor morbi descriptionem, cujus curandi methodum vult docere. 10

| OBJECTIO II.

EDITATIONEM
 ECUNDAM.
 iturâ mentis
 humanæ.

Sum res cogitans^a; recte. Nam ex eo quòd cogito, sive phantasma habeo, sive vigilans, sive somnians, colligitur quòd sum cogitans; idem enim significant cogito & sum cogitans. Ex eo quòd sum cogitans, sequitur, Ego sum, 15
 quia id quod cogitat non est nihil. Sed ubi subjungit, hoc est, mens, animus, intellectus, ratio^b, oritur dubitatio. Non enim videtur recta argumentatio, dicere : ego sum cogitans, ergo sum cogitatio; neque ego sum intelligens, ergo sum intellectus. Nam eodem modo possem 20
 236 | dicere : sum ambulans, ergo sum ambulatio. Sumit ergo D. Cartesius idem esse rem intelligentem, & intellecti-
 onem, quæ est actus intelligentis, vel saltem idem esse rem intelligentem, & intellectum, qui est potentia intelligentis. Omnes tamen Philosophi distinguunt subiectum a suis 25
 facultatibus & actibus, hoc est, a suis proprietatibus &

a. Page 27, l. 13.

b. *Ib.*, l. 13-14.

essentiis ; aliud enim est ipsum ens, aliud est ejus essentia ; potest ergo esse ut res cogitans sit subiectum mentis, | rationis, vel intellectûs, ideoque corporeum aliquid : cujus contrarium sumitur, non probatur ; est tamen hæc illatio fundamentum conclusionis, quam videtur velle D. C. stabilire.

Ibidem, novi me existere, quæro quis sim ego quem novi : certissimum est hujus sic præcise sumpti notitiam non pendere ab iis quæ existere nondum novi^a.

Certissimum est notitiam hujus propositionis, ego existo, pendere ab hac, ego cogito, ut recte ipse nos docuit. Sed unde nobis est notitia hujus, ego cogito ? Certe non ab alio quàm ab hoc, quòd non possumus concipere actum quemcumque sine subiecto suo, veluti saltare sine saltante, scire sine sciente, cogitare sine cogitante.

Atque hinc videtur sequi, rem cogitantem esse corporeum quid ; subiecta enim omnium actuum videntur intelligi solummodo sub ratione corporeâ, sive sub ratione materiæ, ut ostendit ipse post in exemplo ceræ^b, quæ, mutatis colore, duritie, figurâ, & cæteris actibus, intelligitur tamen semper eadem res, hoc est eadem materia tot mutationibus subiecta. Non autem colligitur me cogitare per aliam cogitationem ; quamvis enim aliquis cogitare potest se cogitasse (quæ cogitatio nihil aliud | est quàm meminisse), tamen omnino est impossibile cogitare se cogitare, sicut nec scire se scire. Esset enim interrogatio infinita : unde scis te scire, te scire, te scire ?

Quoniam igitur notitia hujus propositionis, ego existo, pendet a notitiâ hujus, ego cogito ; & notitia hujus, ex eo quòd non possumus separare cogitationem a materiâ cogi-

a. Page 27, l. 28, à p. 28, l. 2.

b. Page 30, l. 8.

238 *tante, videtur inferendum potius rem cogitantem esse | materialem quàm immaterialem.*

RESPONSIO.

Ubi dixi *hoc est mens, animus, intellectus, ratio, &c.*, non intellexi per ista nomina solas facultates, sed res 5 facultate cogitandi præditas, ut per duo priora vulgo intelligitur ab omnibus, & per duo posteriora frequenter; hocque tam expresse, totque in locis explicui, ut nullus videatur fuisse dubitandi locus.

Neque hic est paritas inter ambulationem & cogitationem : quia ambulatio sumi tantum solet pro actione ipsâ; cogitatio interdum pro actione, interdum pro facultate, interdum pro re in quâ est facultas. 10

Nec dico idem esse rem intelligentem & intellecti- nem, nec quidem rem intelligentem & intellectum, si 15 sumatur intellectus | pro facultate, sed tantum quando sumitur pro re ipsâ quæ intelligit. Fateor autem ultro me ad rem, sive substantiam, quam volebam exuere omnibus iis quæ ad ipsam non pertinent, significandam, 239 usum fuisse verbis quammaxime potui abstractis, ut 20 contra hic Philosophus utitur vocibus quammaxime concretis, nempe *subjecti, materiæ, & corporis*, ad istam rem cogitantem significandam, ne patiatur ipsam a corpore divelli.

Nec vereor ne cui videatur iste ejus modus plura 25 simul conjungendi aptior ad veritatem inveniendam, quàm meus, quo singula quammaxime possum distinguo. Sed omittamus verba, loquamur de re.

Potest, inquit, esse ut res cogitans sit corporeum aliquid : cujus contrarium sumitur, non probatur^a. Imo contrarium non assumpsi, nec ullo modo eo usus sum pro fundamento; sed plane indeterminatum reliqui,
 5 usque ad sextam Meditationem in quâ probatur.

Deinde recte dicit *nos non posse concipere actum ullum sine subiecto suo*^b, ut cogitationem sine re cogitante, quia id quod cogitat non est nihil. Sed absque ullâ ratione, & contra omnem loquendi usum omnemque
 10 logicam, addit, *hinc videri sequi rem cogitantem esse corporeum quid : | subiecta enim omnium actuum intel-* 240
liguntur quidem sub ratione | substantiæ^c (vel etiam, si lubet, *sub ratione materiæ*, nempe Metaphysicæ), non autem idcirco sub ratione corporum.

15 Sed & logici & vulgo omnes dicere solent substantias, alias esse spirituales, alias corporeas. Nec aliud probavi exemplo ceræ, nisi tantum colorem, duritiem, figuram, non pertinere ad rationem formalem ipsius ceræ. Nec etiam de ratione formali
 20 mentis, nec quidem de ratione formali corporis ibi egi.

Neque ad rem pertinet, quòd hic Philosophus dicat unam cogitationem non posse esse subiectum alterius cogitationis. Quis enim unquam, præter ipsum, hoc
 25 finxit? Sed, ut rem ipsam paucis explicem, certum est cogitationem non posse esse sine re cogitante, nec omnino ullum actum, sive ullum accidens, sine sub-

22 hic après Philosophus (1re édit.). — dicat] ait (*ib.*).

a. Page 173, l. 2-4.

b. *Ib.*, l. 12-13.

c. *Ib.*, l. 15-18.

stantiâ cui inſit. Cùm autem ipſam ſubſtantiam non
 immediate per ipſam cognofcamus, ſed per hoc tantùm
 quòd ſit ſubjectum quorundam actuum, valde rationi
 241 conſentaneum eſt, & uſus jubet, ut illas ſubſtan-
 tias, quas agnoſcimus eſſe ſubjecta plane diverſorum ac- 5
 tuum ſive accidentium, diverſis nominibus appelle-
 mus, atque ut poſtea, utrum illa diverſa nomina res
 diverſas vel unam & eandem ſignificent, examinemus.
 Sunt autem actus *quidam*, quos vocamus *corporeos*,
 ut magnitudo, figura, | motus, & alia omnia quæ 10
 abſque locali extenſione cogitari non poſſunt : atque
 ſubſtantiam, cui illi inſunt, vocamus *corpus* ; nec fingi
 poteſt alia eſſe ſubſtantia quæ ſit ſubjectum figuræ,
 alia quæ ſit ſubjectum motûs localis &c., quia omnes
 illi actus conveniunt ſub unâ communi ratione exten- 15
 ſionis. Sunt deinde alii actus, quos vocamus *cogitativos*,
 ut intelligere, velle, imaginari, ſentire &c., qui omnes
 ſub ratione communi cogitationis, ſive perceptionis,
 ſive conſcientiæ, conveniunt ; atque ſubſtantiam cui
 inſunt, dicimus eſſe *rem cogitantem*, ſive *mentem*, ſive 20
 alio quovis nomine, modo ne ipſam cum ſubſtan-
 tiâ corporeâ confundamus, quoniam actus cogitativi
 nullam cum actibus corporeis habent affinitatem, &
 242 | cogitatio, quæ eſt ipſarum ratio communis, toto
 genere differt ab extenſione, quæ eſt ratio communis 25
 aliorum. Poſtquam verò duos diſtinctos conceptus
 iſtarum duarum ſubſtantiarum formavimus, facile eſt,
 ex dictis in ſextâ Meditatione, cognofcere an una &
 eadem ſint, an diverſæ.

1 Après inſit, à la ligne (1re même remarque. — 26 Après
 édit.). — 8 Après examinemus, aliorum, même remarque.

| OBJECTIO III.

Quid ergo est, quod a meâ cogitatione distinguatur?
Quid, quod a me ipso separatum dici potest^a?

5 *Forte respondebit aliquis huic quæstioni: a meâ cogitatione distinguor ipse ego qui cogito; & a me, non separatam quidem, sed diversam esse meam cogitationem, eo modo, quo (ut ante dictum est) distinguitur saltatio a saltante. Quòd si D. C. ostenderit idem esse eum qui intelligit, & intellectum, recidemus in modum loquendi Scholasticum. Intellectus intelligit, visus videt, voluntas vult,*
10 *& per analogiam optimam, ambulatio, vel saltem facultas ambulandi, ambulabit. Quæ omnia obscura, impropria, & per spicuitate solitâ Domini Des Cartes indignissima.* 243

RESPONSIO.

15 Non nego me, qui cogito, distinguì a meâ cogitatione, ut rem a modo; sed ubi quæro, *quid ergo est quod a meâ cogitatione distinguatur*, hoc intelligo de variis cogitandi modis ibi recensitis, non de meâ substantiâ; & ubi addo, *quid, quod* | *a me ipso separatum dici possit*, signi-
20 fico tantum illos omnes cogitandi modos mihi inesse; nec video quid hîc dubii vel obscuritatis fingi possit.

OBJECTIO IV.

Supereſt igitur ut concedam, me ne imaginari quidem quid ſit hæc cera, ſed ſolâ mente concipere^b.

a. Page 29, l. 3-4.

b. Page 31, l. 16-18. Descartes avait écrit *percipere*.

Differentia magna est inter imaginari, hoc est, ideam aliquam habere, & mente concipere, hoc est, ratiocinando colligere rem aliquam esse, vel rem aliquam existere. Sed
 244 *non explicuit nobis D. C. in quo differunt. Veteres quoque Peripatetici docuerunt satis clare non percipi* 5
substantiam sensibus, sed colligi rationibus.

Quid jam dicimus, si forte ratiocinatio nihil aliud sit quàm copulatio & concatenatio nominum sive appellationum, per verbum hoc est? unde colligimus ratione nihil
omnino de naturâ rerum, sed de earum appellationibus, 10
nimirum utrum copulemus rerum nomina secundum pacta (quæ arbitrio nostro fecimus circa ipsarum significationes) vel non. Si hoc sit, sicut esse potest, ratiocinatio depende-
bit a nominibus, nomina ab imaginatione, & imagi | *natio*
forte, sicut sentio, ab organorum corporeorum motu, & sic 15
mens nihil aliud erit præterquàm motus in partibus quibusdam corporis organici.

RESPONSIO.

Differentiam inter imaginationem & puræ mentis conceptum hîc explicui, ut in exemplo enumerans 20
 245 | *quænam sint in cerâ quæ imaginamur, & quænam quæ solâ mente concipimus; sed & alibi explicui quo*
pacto unam & eandem rem, puta pentagonum, aliter intelligamus, & aliter imaginemur. Est autem in ratio-
cinatione copulatio, non nominum, sed rerum nomi- 25
nibus significatarum; mirorque alicui contrarium venire posse in mentem. Quis enim dubitat quin Gallus

7 Dicimus] dicemus (1re édit. mieux). — 27 Après mentem, à la ligne (1re édit.).

& Germanus eadem plane iisdem de rebus possint ratiocinari, cum tamen verba concipiant plane diversa? Et nunquid Philosophus seipsum condemnat, cum loquitur de pactis quæ arbitrio nostro fecimus circa
 5 verborum significationes? Si enim admittit aliquid verbis significari, quare non vult ratiocinationes nostras esse de hoc aliquid quod significatur, potius quàm de solis verbis? Ac certe eodem jure quo concludit mentem esse motum, posset etiam concludere
 10 | terram esse cælum, vel quidquid aliud ipsi placuerit.

| OBJECTIO V.

246

Quædam ex his (*scilicet cogitationibus humanis*) tanquam rerum imagines sunt, quibus solis proprie convenit ideæ nomen, ut cum hominem, vel Chimæram,
 15 vel Cælum, vel Angelum, vel Deum cogito^a.

AD MEDITATIONEM
 TERTIAM.
De Deo.

Cum hominem cogito, agnosco ideam, sive imaginem constitutam ex figurâ & colore, de quâ possum dubitare an sit hominis similitudo, vel non. Similiter cum cogito cælum. Cum Chimæram cogito, agnosco ideam, sive imaginem,
 20 nem, de quâ possum dubitare an sit similitudo alicujus animalis, non existentis, sed quod existere possit, vel extiterit alio tempore, vel non.

Cæterum cogitanti Angelum obversatur animo aliquando imago flammæ, aliquando puelli formosi alati, de
 25 quâ certus mihi videor esse, quòd non habet similitudinem Angeli; neque | ergo esse eam An|geli ideam. Sed credens 247

8 Ac manque (1re édit.). — 26 credens] lire credentes ?

a. Page 37, l. 3-6.

esse creaturās aliquas Deo ministrantes, invisibiles, & immateriales, rei creditæ vel suppositæ nomen imponimus Angelum, cū tamen idea, sub quā Angelum imaginor, sit composita ex ideis rerum visibilium.

Eodem modo ad nomen venerandum Dei, nullam Dei habemus imaginem, sive ideam; ideoque prohibemur Deum sub imagine adorare, ne illum, qui inconceptibilis est, videamur nobis concipere.

Videtur ergo nullam esse in nobis Dei ideam. Sed sicut cæcus natus, sæpius igni admotus, & sentiens se calere, agnoscit esse aliquid, a quo calefactus est, audiensque illud appellari ignem, concludit ignem existere, nec tamen qualis figuræ aut coloris ignis sit cognoscit, vel ullam omnino ignis ideam, vel imaginem animo obversantem habet; itaque homo cognoscens debere esse causam aliquam suarum imaginum vel idearum, & causæ illius aliam causam priorem, & sic continuo, deducitur tandem ad finem, sive suppositionem alicujus causæ æternæ, quæ, quia nunquam cœpit esse, causam se habere priorem non potest; necessario aliquid æternum existere concludit. Nec tamen ideam ullam habet, quam possit dicere esse ideam æterni illius, sed rem creditam vel agnitam nominat, sive appellat Deum.

Jam quoniam ex positione hac, quòd habemus ideam Dei in animâ nostrâ, procedit D. C. ad probationem hujus Theorematis, quòd Deus (id est summe potens, sapiens, mundi creator) existat, oportuit illam ideam Dei melius explicare, & non modo inde deducere ipsius existentiam, sed etiam mundi creationem.

RESPONSIO.

Hic nomine ideæ vult tantum intelligi imagines rerum materialium in phantasiâ corporeâ depictas; quo posito facile illi est probare, nullam Angeli nec
 5 Dei propriam ideam esse posse. Atqui ego passim ubique, ac | præcipue hoc ipso in loco, ostendo me 249 nomen ideæ sumere pro omni eo quod immediate a mente percipitur, adeo ut, cum volo & timeo, quia simul percipio me velle & timere, ipsa volitio & timor
 10 inter ideas a me numerentur. Ufusque sum hoc nomine, quia jam tritum erat a Philosophis ad formas perceptionum mentis divinæ significandas, quamvis nullam in Deo phantasiâ agnoscamus; & nullum aptius habebam. Satis autem puto me explicuisse ideam
 15 Dei pro iis qui ad meum | sensum volunt attendere; sed pro iis qui mea verba malunt aliter quam ego intelligere, nunquam possem satis. Quod denique hic additur de mundi creatione, plane est a quæstione alienum.

OBJECTIO VI.

20 Aliæ verò (*cogitationes*) alias quasdam præterea formas habent, ut cum volo, cum timeo, cum affirmo, cum nego, semper quidem aliquam rem ut subiectum meæ cogitationis apprehendo. Sed aliquid etiam ampli-
 25 250 plexius quam istius rei similitudinem cogitatione complector, & ex his aliæ voluntates sive affectus, aliæ autem iudicia appellantur^a.

22 aliquam] aliam (1re et 2e edit.).

a. Page 37, l. 6-12.

Cum quis vult, vel timet, habet quidem imaginem rei quam timet, & actionis quam vult; sed quid ampliùs volens vel timens cogitatione complectitur, non explicatur. Et si quidem timor sit cogitatio, non video quo modo potest esse alia, quàm cogitatio rei quam quis timet. Quid enim est timor irruentis leonis aliud, quàm idea irruentis leonis, & effectus (quem talis idea generat in corde) quo timens inducitur ad motum animale[m] illum, quem vocamus fugam? Jam motus hic fugæ non est cogitatio; quare remanet, non esse in timore | aliam cogitationem præter illam quæ consistit in similitudine rei. Idem dici posset de voluntate.

Præterea affirmatio & negatio non sunt sine voce & appellationibus, ita ut animantia bruta non possint affirmare neque negare, ne cogitatione quidem, ideoque neque judicare; attamen cogitatio similis potest esse in homine & bestia. Nam, cum affirmamus hominem | currere, non habemus aliam cogitationem ab eâ quam habet canis videns currentem dominum suum; nihil igitur addit affirmatio vel negatio cogitationibus simplicibus, nisi fortè cogitationem quòd nomina, ex quibus constat affirmatio, sint nomina ejusdem rei in affirmante; quod non est complecti cogitatione plus quàm rei similitudinem, sed eandem similitudinem bis.

RESPONSIO.

Per se notum est aliud esse videre leonem & simul illum timere, quàm tantum illum videre; item aliud esse videre hominem currentem, quàm sibi ipsi affir-

26-27 aliud esse] quòd aliud est (1re édit.). — 27 sibi ipsi manque (1re édit.).

mare se illum videre, quod fit sine voce. Nihilque hîc animadverto quod egeat responsione.

| OBJECTIO VII.

Supereſt ut examinem, quâ ratione ideam iſtam a
 5 Deo accepi; neque enim illam ſenſibus hauſi; nec un-
 quam expectanti mihi advenit, ut ſolent rerum ſenſi-
 bilium ideæ, cùm ipſæ res externis ſenſuum organis 252
 occurrunt, vel occurrere videntur; nec etiam a me
 efficta eſt, nam nihil ab eâ detrachere, nihil illi ſuper-
 10 addere plane poſſum; ac proinde ſupereſt ut mihi ſit
 innata, quemadmodum etiam mihi eſt innata idea mei
 ipſius^a.

Si non detur Dei idea (non autem probatur dari), quem-
admodum non dari videtur, tota hæc collabitur disqui-
 15 *ſitio. Præterea idea mei ipſius mihi oritur (ſi corpus meum*
ſpectatur) ex viſione (ſi anima) nulla omnino animæ eſt
idea, ſed ratione colligimus eſſe aliquid internum corpori
humano, quod ei motum impertit animale, quo ſentit &
movetur; atque hoc quidquid eſt, ſine ideâ vocamus animam.

20

RESPONSIO.

Si detur Dei idea (ut manifeſtum eſt illam dari), tota
 hæc collabitur objectio. Cùmque additur non dari ani-
 mæ | ideam, ſed ratione colligi, idem eſt ac ſi dicere-
 tur non dari ejus imaginem in phantaſiâ depictam, ſed
 25 dari tamen illud quod ego ideam vocavi.

1 quod... voce. manque (1re édit.). — 4 iſtam] ipſam (1re édit.). —
 7 ipſæ] iſtæ Desc.

a. Page 51, l. 6-14.

253

| OBJECTIO VIII.

Aliam verò solis ideam, ex rationibus astronomicis defumptam, hoc est, ex notionibus quibusdam mihi innatis elicitam^a.

Solis idea unica uno tempore videtur esse, five spectetur oculis, five ratiocinatione intelligatur esse multoties major quàm videtur. Nam hæc altera non est idea solis, sed collectio per argumenta ideam solis multoties fore majorem, si multo propiùs spectaretur. 5

Verùm diversis temporibus diversæ possunt esse solis ideæ, ut si uno tempore nudo oculo, alio tubo optico spectetur. Sed rationes Astronomiæ non reddunt ideam solis majorem, vel minorem; docent potiùs ideam sensibilem fallacem esse. 10

RESPONSIO.

15

Hic quoque quod dicitur non esse idea solis, & tamen describitur, est idipsum quod ego ideam voco. |

254

| OBJECTIO IX.

Nam procul dubio illæ ideæ, quæ substantiam mihi exhibent, majus aliquid sunt, atque, ut ita loquar, plus realitatis objectivæ in se continent, quàm illæ quæ tantum modos five accidentia repræsentant. Et rursus illa per quam summum aliquem Deum, æternum, in- 20

5 Solis non à la ligne (1re et 2e édit.).

a. Page 39, l. 22-24.

finitum, omniscium, omnipotentem, rerumque omnium, quæ præter ipsum sunt, creatorem intelligo, plus profecto realitatis objectivæ in se habet, quàm illæ per quas finitæ substantiæ exhibentur^a.

- 5 *Notavi sæpius ante, neque Dei, neque animæ, dari ullam ideam; addo jam, neque substantiæ. Substantia enim (ut quæ est materia subiecta accidentibus & mutationibus) solâ ratiocinatione evincitur, nec tamen concipitur, aut ideam ullam nobis exhibet. Hoc si verum sit,*
 10 *quomodo dici potest ideas, quæ substantias mihi exhibent, majus aliquid esse, & plus habere realitatis objectivæ, quàm illas quæ mihi exhibent accidentia? Præterea consideret de*nuo *D. C. quid velit dicere plus realitatis. An* 255 *realitas suscipit magis & minus? Vel si putat unam rem*
 15 *aliâ magis esse rem, consideret quomodo hoc possit captui nostro cum tantâ* | *perspicuitate explicari, quanta exigitur in omni demonstratione, & quantâ ipse aliàs usus est.*

RESPONSIO.

- Notavi sæpius me nominare ideam, idipsum quod
 20 ratione evincitur, ut & alia quæ quolibet modo percipiuntur. Satisque explicui quomodo realitas suscipiat plus & minus : ita nempe ut substantia sit magis res quàm modus; atque si dentur qualitates reales, vel substantiæ incompletæ, sunt magis res quàm modi,
 25 sed minùs quàm substantiæ completæ; ac denique, si detur substantia infinita & independens, est magis res quàm finita & dependens. Hæcque omnia per se sunt notissima.

a. Page 40, l. 12-20.

Itaque sola restat idea Dei, in quâ considerandum est, an aliquid sit quod a me ipso non potuerit proficisci. Dei nomine intelligo substantiam quandam infinitam, independentem, summe intelligentem, summe potentem, & a quâ tum ego ipse, tum aliud omne, si quid aliud existat, est creatum. Quæ sane omnia talia sunt, ut quò diligentius attendo, tantò minùs a me solo profecta esse videantur; ideoque ex antedictis, Deum necessario existere, est concludendum^a.

Considerans attributa Dei, ut Dei ideam inde habeamus, & ut videamus an in illâ aliquid sit quod a nobis ipsis non potuerit proficisci, invenio, ni fallor, neque a nobis proficisci quæ ad nomen Dei cogitamus, neque esse necessarium ut proficiscantur aliunde quàm ab objectis externis. Nam Dei nomine intelligo substantiam, hoc est intelligo Deum existere (non per ideam, sed per ratiocinationem). Infinitam (hoc est, quòd non possum concipere, neque 257 *imaginari terminos ejus, sive partes extremas, quin adhuc possim imaginari ulteriores); ex quo sequitur ad nomen infiniti non oriri ideam infinitatis divinæ, sed meorum ipsius finium, sive limitum. Independentem, hoc est, non concipio causam ex quâ Deus oriatur; ex quo patet me aliam ideam ad nomen independentis non habere, præter memoriam mearum idearum incipientium* 25 *diversis temporibus, ideoque dependentium.*

Quapropter dicere Deum esse independentem, nihil

23 Après oriatur, à la ligne (1re et 2e édit.).

a. Page 45, l. 9-18.

aliud est quàm dicere Deum esse ex earum rerum numero, quarum non imaginor originem. Sicut dicere Deum esse infinitum, idem est ac si dicamus eum esse | in numero earum rerum, quarum non concipimus fines. Et sic omnis
 5 *idea Dei excluditur; qualis enim est idea sine origine & terminis?*

Summe intelligentem. Quæro hîc : per quam ideam D. C. intelligit intellectionem Dei?

Summe potentem. Item per quam ideam intelligitur
 10 *potentia, quæ est rerum futurarum, hoc est non existentium?* | Certe ego potentiam intelligo ex imagine, sive
 258 *memoriâ actionum præteritarum, hoc modo colligens : sic fecit, ergo sic potuit facere; ergo existens idem sic poterit iterum facere, hoc est, habet potentiam faciendi. Jam*
 15 *hæc omnia sunt ideæ quæ ortæ esse possunt ab objectis externis.*

Creatorem omnium quæ extant. Creationis imaginem quandam mihi ipsi fingere possum ex iis quæ vidi, velut hominem nascentem, sive crescentem velut ex puncto
 20 *in figuram & magnitudinem quam nunc habet. Aliam ideam ad nomen creatoris nemo habet. Sed non sufficit ad probandam creationem, quòd imaginari possumus mundum creatum. Ideoque, etsi demonstratum esset aliquid infinitum, independens, summe potens, &c. existere, non*
 25 *tamen sequitur existere creatorem. Nisi quis putet recte inferri ex eo quòd existit aliquid quod nos credimus | creasse cætera omnia, ideo mundum ab eo fuisse aliquando creatum.*

Præterea, ubi dicit ideam Dei & animæ nostræ nobis 259

8 Après Dei, non à la ligne existentium, à la ligne (ib.). —
 (1re et 2e édit.). — 10-11 Après 23 Après creatum, à la ligne (ib.).

innatam esse, velim scire si animæ dormientium profunde sine insomnio cogitent. Si non, non habent eo tempore ideas ullas. Quare nulla idea est innata; nam quod est innatum, semper adest.

RESPONSIO.

5

Nihil eorum quæ Deo tribuimus, ab objectis externis tanquam ab exemplari potest esse profectum, quia nihil est in Deo simile iis quæ sunt in rebus externis, hoc est corporeis : quidquid autem iis dissimile cogitamus, manifestum est non ab ipsis, sed a causâ istius
10 diversitatis in cogitatione nostrâ proficisci.

Et quæro hîc quo pacto iste Philosophus intellecti-
nem Dei a rebus externis deducat. Quam autem ha-
beam ejus ideam, facile explico, dicendo me per
ideam intelligere id omne quod forma est alicujus
15 perceptionis. Quis enim est qui non percipiat se ali-
quid intelligere? ac proinde qui non habeat istam for-
mam, sive ideam intellecti-
260 extendendo, format ideam^a intellecti-
onis divinæ, & sic
de cæteris ejus attributis?
20

| Quoniam verò usi sumus ideâ Dei quæ in nobis est
ad ejus existentiam demonstrandam, atque in hac ideâ
tam immensa potentia continetur, ut intelligamus re-
pugnare, si Deus existat, aliquid aliud præter ipsum
existere, nisi quod ab ipso sit creatum, plane sequitur,
25 ex eo quòd demonstrata sit ejus existentia, demonstra-
tum etiam esse totum mundum, sive res omnes a Deo
diversas, quæcunque existunt, ab ipso esse creatas.

a. Voir t. III, p. 361, l. 3.

Denique, cùm dicimus ideam aliquam nobis esse innatam, non intelligimus illam nobis semper obverfari : fic enim nulla prorfus effet innata; fed tantùm nos habere in nobis ipsis facultatem illam eliciendi.

5

OBJECTIO XI.

Totaque vis argumenti in eo eft, quòd cognofcam fieri non poffe ut exiftam talis naturæ qualis fum, nempe ideam Dei | in me habens, nifi revera Deus 261 etiam exifteret, Deus, inquam, ille cujus idea in me
10 eft^a.

Quoniam ergo non eft demonftratum nos ideam Dei habere, & Chriftiana religio nos obligat credere Deum effe inconceptibilem, hoc eft, ut ego opinor, cujus idea non habetur, fequitur exiftentiam | Dei non effe demonftratam,
15 *multo minus creationem.*

RESPONSIO.

Cùm dicitur Deus inconceptibilis, intelligitur de conceptu adæquate illum comprehendente. Quomodo autem idea Dei habeatur, ad naufeam ufque
20 repetitum eft; ac nihil omnino hîc affertur, quod demonftrationes meas convellat.

6 cognofcam] agnofcam Desc. — 20-21 ac... convellat. manque (1re édit.).

a. Page 51, l. 29, à p. 52, l. 3

AD MEDITATIONEM
QUARTAM.
De vero & falso.

Atque ita certè intelligo errorem, quatenus error est, non esse quid reale, sed tantummodo defectum. Nec proinde ad errandum mihi opus esse aliquâ potestate ad hunc finem a Deo tributâ^a.

5

Certum est ignorantiam tantummodo esse defectum, neque opus esse facultate aliquâ positivâ ad ignorandum; sed de errore non est ita res manifesta. Videntur enim lapides & inanimata errare non posse, propter hoc solum quòd non habeant facultatem ratiocinandi, neque imaginandi: proinde pronum est colligere, quòd ad errandum opus sit facultate ratiocinandi, vel saltem imaginandi, quæ facultates sunt ambæ positivæ, tributæ omnibus & solis errantibus.

10

Præterea D. C. dicit sic: adverto illos (scilicet meos errores) a duabus | causis simul concurrentibus dependere, nempe a facultate cognoscendi quæ in me est, & a facultate eligendi, sive ab arbitrii libertate^b. Quod videtur præcedentibus contradictorium. Ubi notandum quoque arbitrii libertatem assumi sine probatione, contra opinionem Calvinistarum.

15

20

RESPONSIO.

Et si ad errandum opus sit facultate ratiocinandi (vel potius judicandi, sive affirmandi & negandi), quia nempe est ejus defectus, non ideo sequitur hunc de-

25

a. Page 54, l. 24-28.

b. Page 56, l. 11-14.

fectum esse realem, ut neque cœcitatem esse realem, quamvis lapides non dicantur cœci, propter hoc solum quòd non sint visus capaces. Mirorque me nullam hætenus rectam illationem in his objectionibus invenisse. Nihil autem de libertate hîc assumpsi, nisi quod omnes experimur in nobis; estque lumine naturali notissimum, nec intelligo | quam ob causam præcedentibus contradictorium esse dicatur.

10 Etsi verò forte multi sint qui, cùm ad | præordina- 264
tionem Dei respiciunt, capere non possunt quomodo cum ipsâ consistat nostra libertas, nemo tamen, cùm seipsum tantum respicit, non experitur unum & idem esse voluntarium & liberum. Neque hîc est locus examinandi quænam sit eâ de re opinio aliorum.

15

OBJECTIO XIII.

Exempli causâ, cùm examinarem his diebus, an aliquid in mundo existeret, atque adverterem ex hoc ipso quòd illud examinarem, evidenter sequi me existere, non potui quidem non judicare quod tam clare intelligebam verum esse, non quòd ab aliquâ vi externâ fuerim ad id coactus, sed quia ex magnâ luce in intellectu magna consequuta est propensio in voluntate, atque ita tanto magis sponte & libere illud credidi, quanto minus fui ad istud ipsum indifferens^a.

25 *Vox hæc, magna lux in intellectu, metaphorica est, nec igitur argumentativa. Unusquisque autem qui dubita-*

14 aliorum] Calvinistarum (1re édit.).

a. Page 58, l. 26, à p. 59, l. 4.

265 *tionem caret, talem lucem prætendit, & | habet propensionem voluntatis ad affirmandum id de | quo non dubitat, non minorem quàm qui revera scit. Potest ergo lux hæc esse causa quare quis obstinate opinionem aliquam defendat vel teneat, sed non quòd sciat veram eam esse.* 5

Præterea non modo scire aliquid verum esse, sed & credere vel assensum præbere, aliena sunt a voluntate; nam quæ validis argumentis probantur, vel ut credibilia narrantur, volentes nolentes credimus. Verum est, quòd affirmare & negare, propugnare & refellere propositiones, 10 sunt actus voluntatis; sed non ideo sequitur assensum internum dependere a voluntate.

Non itaque satis demonstratur conclusio quæ sequitur: atque in hoc liberi arbitrii non recto usu privatio illa inest quæ formam erroris constituit^a. 15

RESPONSIO.

Nihil ad rem attinet quærere an vox, *magna lux*, sit
266 *argumentativa, nec-ne, modò sit explicativa, ut | revera est. Nemo enim nescit per lucem in intellectu intelligi perspicuitatem cognitionis, quam forte non habent 20 omnes qui putant se habere; sed hoc non impedit quominus valde diversa sit ab obstinatâ opinione absque evidenti perceptione conceptâ.*

| Cùm autem hic dicitur nos rebus clare perspectis volentes nolentes assentiri, idem est ac si diceretur nos 25 bonum clare cognitum volentes nolentes appetere: verbum enim, *nolentes*, in talibus non habet locum, quia implicat nos idem velle & nolle.

a. Page 60, l. 6-7.

OBJECTIO XIV.

Ut cùm, exempli causâ, triangulum imaginor, etsi fortasse talis figura nullibi gentium extra cogitationem meam existat, nec unquam exstiterit, est tamen profecto determinata quædam ejus natura, sive essentia, sive forma immutabilis | & æterna, quæ a me non efficta est, nec a meâ mente dependet, ut patet ex eo quod possint demonstrari variæ proprietates de isto triangulo^a.

AD MEDITATIONE
QUINTAM.

De essentia rerum
materialium.

10 Si triangulum nullibi gentium existat, non intelligo quomodo naturam aliquam habeat; quod enim nullibi est, non est; neque ergo habet esse, seu naturam aliquam. Triangulum in mente oritur ex triangulo viso, vel ex visis ficto. Cùm autem | semel rem (unde putamus oriri
15 ideam trianguli) nomine trianguli appellaverimus, quamquam perit ipsum triangulum, nomen manet. Eodem modo, si cogitatione nostrâ semel conceperimus angulos trianguli omnes simul æquari duobus rectis, & nomen hoc alterum
20 dederimus triangulo, habens tres angulos æquales duobus rectis, etsi nullus angulus existeret in mundo, tamen nomen maneret, & sempiterna erit veritas propositionis istius: triangulum est habens tres angulos duobus rectis æquales. Sed non erit sempiterna natura trianguli, si forte omne triangulum periret.

25 | Vera similiter in æternum erit propositio, homo est animal, propter nomina æterna; sed pereunte genere humano, non erit amplius natura humana.

267

268

8 possint] possunt (1re édit.). — 20 Après rectis, à la ligne (1re édit.).

a. Page 64, l. 11-18.

(ŒUVRES. II.

Unde constat essentiam, quatenus distinguitur ab existentia, nihil aliud esse præter nominum copulationem per verbum, est. Ideoque essentia absque existentia est commentum nostrum. Et videtur esse ut imago hominis in animo ad hominem, ita esse essentiam ad existentiam; vel ut hæc propositio, Socrates est homo, ad hanc, Socrates est vel existit, ita Socratis essentia ad ejusdem existentiam. Jam, Socrates est homo, quando Socrates non existit, significat connexionem nominum tantum, & est, [sive esse, habet sub se imaginem unitatis rei duobus nominibus nominatæ.

RESPONSIO.

Nota est omnibus essentiæ ab existentia distinctio; & quæ hîc de nominibus æternis, loco conceptuum sive idearum æternæ veritatis, dicuntur, jam ante fuerunt satis explosa.

269

| OBJECTIO XV.

DE MEDITATIONEM
SEXTAM.
e rerum materia-
tium existentia.

Cùm enim nullam plane facultatem mihi dederit Deus ad hoc (*utrum ideæ emittantur a corporibus necne*) cognoscendum, sed contra magnam propensionem ad credendum illas a rebus corporeis emitti, non video quâ ratione possit intelligi ipsum non esse fallacem, si aliunde quàm a rebus corporeis emitterentur; ac proinde res corporeæ existunt^a.

5 *esse est à supprimer?* — 7 *essentia* lire *essentiam*? — 18 *Paranthèses introduites dans l'er-*

rata de la 1re édit., supprimées dans la 2e. — 19 *cognoscendum*] *agnoscendum. Desc.*

a. Page 79, l. 24, à p. 80, l. 4.

Communis est opinio, non peccare medicos qui ægrotos decipiunt ipsorum salutis causâ; neque patres qui filios suos fallunt | boni ipsorum gratiâ; neque crimen deceptionis consistere in falsitate dictorum, sed in injuriâ decipientium. Viderit igitur D. C. an vera sit propositio universaliter sumpta, Deus nullo casu potest nos fallere; nam si non sit vera ita universaliter, non sequitur conclusio illa, ergo res corporeæ existunt. 270

RESPONSIO.

10 Ad meam conclusionem non requiritur, ut nullo casu possimus falli (admissi enim ultro nos sæpe falli), sed ut non fallamur, cum iste noster error decipiendi voluntatem in Deo testaretur, qualem in eo esse repugnat. Rursusque hîc est mala illatio.

15

OBJECTIO ULTIMA.

Nunc enim adverto permagnum esse inter utrumque (hoc est inter vigiliam & insomnium) discrimen, in eo quòd nunquam insomnia cum reliquis omnibus actionibus vitæ a memoriâ conjungantur^a.

20 Quæro utrum sit hoc certum, quòd quis, somnians se dubitare an somniet necne, non possit somniare cohærere suum somnium cum ideis rerum longâ serie præteritarum. | Si potest, ea quæ somnianti videntur esse actiones vitæ suæ anteaactæ, possunt censerî pro veris, non minus
25 quàm si vigilaret. Præterea, quoniam, ut ipse affirmat, 271

a. Page 89, l. 21-24.

omnis scientiæ certitudo & veritas ab unâ veri Dei cognitione pendet, Atheus vel non potest colligere se vigilare ex memoriâ anteaçtæ vitæ, vel potest aliquis scire se vigilare sine veri Dei cognitione.

RESPONSIO.

5

Non potest somnians ea quæ somniat cum ideis rerum præteritarum revera connectere, quamvis somniare possit se connectere. Quis enim negat dormientem falli posse? Atqui postea experrectus errorem suum facile dignoscet.

10

Potest verò Atheus colligere se vigilare ex memoriâ anteaçtæ vitæ; sed non potest scire hoc signum sufficere ut certus sit se non errare, nisi sciat se a Deo non fallente esse creatum. |

272

|OBJECTIONES QUARTÆ^a.

15

Ad Virum Clarissimum Epistola.

Noluiſti, Vir Clariffime, gratis me beare: ſummi beneficii compenſationem exigis, & quidem gravem, dum eâ tantum lege ingenioſiſſimi operis participem me fieri vo-
luiſti, ut ſenſus de illo meos aperirem. Dura proſecro con-
ditio, quam res pulcherrimas noſcendi cupiditas extorſit,

20

9 Atqui] atque (1re édit.).

a. Voir t. III, p. 328, l. 24; p. 334, l. 2.

& adversus quam libentissime reclamarem, si, ut a Præ-
tore datur exceptio, si quid vi aut metu, ita novam pos-
sim obtinere, si quid suadente voluptate factum est.

Quid enim vis tibi? Meum de Authore judicium non
5 expectas, cujus | summam ingenii vim eruditionemque sin- 273
gularem quanti faciam jam pridem nosti. Non ignoras
etiam quàm molestis occupationibus detinear, nec, si quid
mihi tribuis amplius quàm deceat, sequitur ut ego meæ
tenuitatis conscius non sim; & tamen quod examinandum
10 præbes, cùm ingenium non vulgare, tum plurimum serenæ
mentis desiderat, ut a rerum omnium exteriorum strepitu
libera sibi ipsi vacet, quod nonnisi | attentâ meditatione &
defixo in seipsam obtutu fieri posse satis vides. Parendum
nihilominus, siquidem jubes; quidquid a me peccabitur,
15 penes te culpa erit, qui ab scribendum cogis. Quanquam
verò totum hoc opus Philosophia sibi vindicare possit,
quia tamen vir modestissimus ultro se Theologorum tri-
bunali sistit, duplicem hîc agam personam: proponamque
primùm quæ circa præcipuas de naturâ Mentis nostræ &
20 de Deo quæstiones a Philosophis opponi posse mihi vide-
buntur; tum verò scrupulos aperiam, quos in opere uni-
verso Theologus posset offendere.

| DE NATURA MENTIS HUMANÆ.

274

Hîc primum mirari subit, Virum Clarissimum idem pro
25 totius suæ Philosophiæ principio statuisse, quod statuit
D. Augustinus, acerrimi vir ingenii, nec in Theologicis
modo, sed etiam in Philosophicis rebus plane mirandus.
Lib. enim 2 de Libero arbitrio, cap. 3^a, Alipius cum Euo-

dio disputans probaturusque Deum esse : Prius, inquit, abs te quæro ut de manifestissimis capiamus exordium, utrùm tu ipse sis, an tu forte metuis ne hac in interrogatione fallaris, cùm utique, si non esses, falli omnino non | posses? Quibus similia sunt Authoris nostri verba : sed est deceptor nescio quis summe potens, summe callidus, | qui de industriâ me semper fallit; haud dubie ego etiam sum, si me fallit^a. Sed pergamus, & quod potius ad rem facit, videamus quo pacto ex hoc principio confici possit Mentem nostram a corpore esse separatam. 5 10

275 *Dubitare possum an corpus habeam, | imò an ullum sit in rerum naturâ corpus; nec tamen mihi licet dubitare quin sim, sive existam, quandiu dubito, sive cogito.*

Ego igitur, qui dubito, & cogito, corpus non sum; alioquin, de corpore dubitando, de me ipso dubitarem. 15

Imò, etiamsi obstinatâ mente contendam, nullum esse omnino corpus, manet nihilominus positio : ego aliquid sum, non sum igitur corpus.

Acute sane, sed opponet aliquis quod etiam sibi ipsi author objicit : quòd de corpore dubitem, vel corpus esse negem, non efficitur nullum esse corpus. Fortassis ergo contingit, ut hæc ipsa quæ suppono nihil esse, quia mihi sunt ignota, tamen in rei veritate non differant ab eo me quem novi. Nescio, inquit, de hac re non disputo; novi me existere; quæro quis sim ego ille quem novi; certissimum est hujus sic præcise sumpti notitiam non pendere ab iis quæ existere nondum novi^b. 20 25

20 Acute, non à la ligne (1re et 2e édit.). — 22 Fortassis, à la ligne (ib.).

a. Page 25; l. 5-8.

b. Page 27, l. 24, à p. 28, l. 1.

| *Verùm, cùm fateatur, per argumentum in Methodo pro-*
positum, rem eò tantùm deductam esse, ut quidquid corpo-
reum est excluderet a naturâ mentis | *sua*, non in ordine 276
 ad ipsam rei veritatem, sed dumtaxat in ordine ad
 5 suam perceptionem (adeo ut sensus esset se nihil plane
 cognoscere, quod ad essentiam suam sciret pertinere,
 præterquam quòd esset res cogitans^a), patet ex hac res-
 ponsione, in iisdem adhuc terminis disputationem hærrere,
 proinde integram restare quæstionem quam se soluturum
 10 spondet : quo pacto, ex eo quòd nihil aliud ad essen-
 tiam suam pertinere cognoscat, sequatur nihil etiam
 aliud reverà ad illam pertinere^b. Quod tamen ab illo
 prælitum esse totâ Meditatione 2, ut fatear tarditatem
 meam, deprehendere non potui. Sed, quantum conjicere
 15 possum, hujus rei probationem aggreditur in Meditatione
 6, eo quòd illam dependere judicavit a clarâ Dei notitiâ,
 quam Meditatione 2 sibi nondum compararat. Sic ergo
 rem istam probat :

Quoniam, inquit, scio omnia quæ clare & distincte
 20 intelligo, talia a Deo fieri posse qualia illa intel-
 ligo, satis est quòd possim unam rem absque alterâ
 clare & distincte intelligere, ut certus sim unam ab
 alterâ esse diversam, quia potest saltem a Deo | seor- 277
 sim poni; & non refert a quâ potentiâ id fiat, ut di-
 25 versa existimetur. | Quia ergo ex unâ parte claram &
 distinctam habeo ideam meî ipsius, quatenus sum
 tantùm res cogitans, non extensa, & ex aliâ parte
 distinctam ideam corporis, quatenus est tantùm res
 extensa, non cogitans, certum est me a corpore meo

a. Voir *Præfatio*, p. 8, l. 6-11.

b. *Ibidem*, l. 12-15.

revera esse distinctum, & absque illo posse existere^a.

Hic paulisper subsistendum; in his enim paucis verbis totius difficultatis cardo versari mihi videtur.

Ac primum quidem, ut vera sit illius syllogismi propositio, non de quâcunque, etiam clarâ & distinctâ, sed tantummodo de adæquatâ rei cognitione, intelligi debet. Fate- 5
tur enim V. C., in responsione ad Theologum, sufficere distinctionem formalem, nec requiri realem, ut unum ab alio distincte & seorsim concipiatur per abstractionem intellectûs rem inadæquate concipientis^b; unde in eo- 10
dem loco subsumit :

Atqui completè intelligo quid sit corpus, putando tantum illud esse extensum, figuratum, mobile &c., deque illo negando ea omnia quæ ad mentis naturam
278 pertinent : | & vice versâ intelligo mentem esse rem 15
completam, quæ dubitat, quæ intelligit, quæ vult &c., quamvis negem in eâ quidquam esse ex iis quæ in corporis ideâ continentur. Ergo inter corpus & mentem est distinctio realis^c.

Sed si quis hanc sumptionem in dubium | revocet, con- 20
tendatque inadæquatam tantum esse tuâ conceptionem, dum te concipis tanquam rem cogitantem, non extensam, simili-
terque cum te concipis tanquam rem extensam, non cogi-
tantem, videndum quomodo id in superioribus probatum sit.
Non enim arbitror rem istam ita claram esse, ut tanquam 25
principium indemonstrabile assumi debeat, non probari.

Et quidem, quod ad illius primam partem attinet, quòd scilicet complete intelligas quid sit corpus, putando

a. Page 78, l. 2-8, et l. 15-20.

b. Page 120, l. 19-21.

c. Page 121, l. 6-14.

tantum illud esse extensum, figuratum, mobile &c.,
 deque illo negando ea omnia quæ ad mentis naturam
 pertinent, *parum ad rem facit*. Qui enim contenderet
 mentem nostram esse corpoream, non ideo existimaret
 5 corpus omne mentem esse. Corpus ergo se haberet ad men-
 tem, sicut genus ad speciem. At genus potest intelligi sine 279
 specie, & de illo negando quidquid speciei proprium &
 peculiare est; unde vulgo Logici ajunt, negatâ specie, non
 negari genus: sic possum intelligere figuram absque eo
 10 quod intelligam ullam ex iis affectionibus quæ circulo pro-
 priæ sunt. Probandum ergo superest, mentem complete &
 adæquate posse intelligi sine corpore.

Non aliud in toto opere idoneum video ad hanc proba-
 tionem argumentum, præter illud quod initio propositum
 15 est: | possum negare ullum esse corpus, ullam rem ex-
 tensam, & tamen certum mihi est me esse, quandiu
 hoc nego, seu cogito; sum ergo res cogitans, non cor-
 pus, & ad meâ notitiam non pertinet corpus.

At ex eo confici tantum video, aliquam meâ notitiam
 20 parari posse absque notitiâ corporis; sed notitiam illam
 esse completam & adæquatam, ita ut certus sim me non
 falli, dum ab essentiâ meâ corpus excludo, mihi nondum
 plane perspicuum est. Rem exemplo declarabo.

Certo noverit aliquis angulum in semicirculo rectum 280
 25 esse, & proinde triangulum ex illo angulo & diametro cir-
 culi rectangulum esse; dubitet verò, necdum certo depre-
 henderit, imò sophismate aliquo delusus neget, quadratum
 basis rectanguli æquale esse quadratis laterum: eâdem
 ratione quam vir clarissimus proponit, videtur se in falsâ
 30 suâ persuasione confirmaturus: Ut enim, inquit, clare &
 distincte percipio triangulum illum esse rectangulum.

dubito tamen utrum illius basis quadratum æquale sit quadratis laterum; non ergo ad illius essentiam pertinet, quòd illius basis quadratum æquale sit quadratis laterum.

Deinde, etiamsi negavero quòd illius basis quadratum sit æquale quadratis laterum, certus tamen remaneo quòd sit rectan|gulus, & clara distinctaque remanet in meâ mente notitia, quòd unus ex illius angulis sit rectus; quo salvo, ne Deus quidem efficere possit ut non sit rectangulus. 5

Non ergo id de quo dubito, immo quo sublato, ea mihi remanet idea, ad illius essentiam pertinet. 10

281 | *Præterea, quoniam scio omnia quæ clare & distincte intelligo, talia a Deo fieri posse qualia illa intelligo, fatis est quòd possim rem unam absque alterâ clare & distincte intelligere, ut certus sim unam ab alterâ esse diversam, quia potest a Deo seorsim poni. At clare & distincte intelligo hunc triangulum esse rectangulum, absque eo quòd intelligam quadratum illius basis æquale esse quadratis laterum; ergo saltem a Deo fieri potest trian- 15 gulus rectangulus, cujus basis quadratum æquale non sit quadratis laterum.* 20

Non video quid hîc responderi possit, nisi illum hominem clare & distincte non percipere triangulum rectangulum. At unde habeo me clariùs percipere naturam mentis meæ, quàm ille percipiat naturam trianguli? Æque enim certus est ille triangulum in semicirculo habere unum angulum rectum, quæ est notio trianguli rectanguli, ac ego certus sum me existere, ex eo quòd cogitem. 25

282 *Quemadmodum ergo ille in eo fallitur | quòd ad illius trianguli naturam, | quem clare & distincte novit esse rectangulum, pertinere non arbitretur quòd illius basis* 30

quadratum sit &c. ; ita cur in eo fortasse non fallor, quòd ad mei naturam, quam certe & distincte novi esse rem cogitantem, nihil aliud pertinere arbitrer, quàm quòd sim res cogitans? cùm etiam forte ad illam pertineat, quòd sim res
5 extensa.

Et profecto, inquiet aliquis, mirum non est, si dum ex eo quòd cogitem, colligo me existere, idea quam de me hoc pacto cognito efformo, nihil aliud animo meo repræsentat quàm meipsum tanquam rem cogitantem, quippe
10 quæ ex solâ meâ cogitatione desumpta sit; ut proinde ex illâ ideâ nullum argumentum desumi posse videatur, nihil amplius ad mei essentiam pertinere, quàm quod in eâ continetur.

Accedit quòd hoc argumentum nimis probare videtur,
15 & nos in eam Platoniam opinionem deducere (quam tamen author refellit), nihil corporeum ad nostram essentiam pertinere, ita ut homo sit solus animus, corpus verò non nisi vehiculum animi; unde hominem definiunt animum utentem corpore. 283

Quòd si respondeas, corpus non simpliciter a mei essentiâ excludi, sed tantummodo quatenus præcise sum res cogitans, metuendum videtur ne quis hanc in suspicionem veniat, num forte notitia mei, quatenus sum res cogitans, non sit notitia alicujus entis complete & adæquate concepti,
20 sed tantum inadæquate & cum quâdam abstractione intellectûs.

Unde, sicut Geometræ concipiunt lineam tanquam longitudinem latitudinis expertem, & superficiem tanquam longitudinem simul & latitudinem absque profunditate,
30 etsi nulla sit longitudo sine latitudine, nec latitudo sine profunditate: ita forsan aliquis dubitare possit, num res

omnis cogitans sit etiam res extensa, sed cui tamen præter communes cum rebus aliis extensis affectiones, ut esse figurabile, mobile, &c., insit peculiaris cogitandi virtus. Unde fiat ut cum hac solâ virtute tanquam res cogitans, per abstractionem intellectûs, apprehendi possit, licet 5
 284 *revera rei cogitanti corporis affectiones convenient : sicut quantitas cum solâ longitudine concipi potest, licet omni quantitati reipsa conveniat simul cum longitudine latitudo & profunditas.*

*Difficultatem auget, quòd illa cogitandi vis corporeis organis affixa videatur, cum in infantibus sopita, in amen- 10
 tibus extincta judicari possit ; quod impii animorum car- nifices potissimum urgent.*

*| Hactenus de reali mentis nostræ a corpore distinctione. Cum verò V. C. demonstrandam suscepit animorum im- 15
 mortalitatem, meritò quæri possit an ex eâ separatione evidenter sequatur. In vulgaris enim Philosophiæ prin- cipiis id minime sequitur, cum vulgo velint brutorum ani- mas ab illorum corporibus esse distinctas, quæ tamen cum illis intereant.* 20

*Huc usque responsum protraxeram, & in animo erat ostendere quomodo secundum authoris nostri principia, quæ ex ejus philosophandi ratione collegisse mihi videbar, 285
 ex reali mentis a corpore distinctione, illius | immortalitas facillime concludatur, cum ad me perlata est nova Viri 25
 Clarissimi lucubratiuncula^a, quæ cum toti operi lucem mul- tam affert, tum in hac parte eadem prorsus adducit ad propositam quæstionem dissolvendam quæ eram allaturus.*

Quod verò spectat ad brutorum animas, satis insinuat

a. La *Synopsis* (ci-avant p. 12-16), envoyée par Descartes à Mersenne, le 31 décembre 1640, cinquante jours après les *Meditationes*.

aliis in locis nullam iis inesse, sed tantum corpus modo quodam certo configuratum, & variis organis ita conflatum, ut operationes omnes in illo & per illud fieri possint quas videmus.

- 5 *Sed vereor ut hæc persuasio in animis hominum fidem invenire possit, nisi validissimis rationibus comprobetur. Incredibile enim primâ fronte apparet, quomodo fieri possit sine ullius animæ ministerio, ut lumen a lupi corpore reflexum in ovis oculos tenuissima nervorum opticorum*
 10 *fila moveat, & ex illâ motione ad cerebrum usque pertingente spiritus animalis in nervos diffundatur eo pacto quo necesse est ad hoc, ut ovis fugam arripiat.*

- Unum hîc addam, quod de imagi\|nationis a cogitatione* 286
sive intelligentiâ distinctione, & illorum majori certitudine
 15 *quæ ratione comprehendimus, quàm quæ corporeis sensibus obversantur, Vir C. docet, summopere a me probari. Jamdudum enim ab Augustino, c. 15, de animæ quantitate^a, didici, procul abjiciendos esse qui sibi persuadent minùs esse certa quæ intelligentiâ cernimus, quàm quæ his*
 20 *corporeis oculis semper cum pituitâ bellum gerentibus. Unde etiam ait, Solil., l. 1, c. 4, sensus se in geometrico negotio quasi navim expertum esse. Nam cùm, inquit, ipsi me ad locum quò tendebam pervexerint, ubi eos dimisi, & jam in solo positus cœpi cogitatione ista vol-*
 25 *vere, diu mihi vestigia titubarunt : quare citiùs mihi videtur in terrâ posse navigari, quàm geometriam sensibus percipi, quamvis primò discentes aliquantum adjuvare videantur.*

9 ovis] ejus (1re et 2e édit.). — 28 videatur (ib.).

a. Voir t. III, p. 359, l. 1.

| DE DEO.

Prioris de existentiâ Dei demonstrationis, quam in Me-
 287 *ditatione 3 author explicat, duæ sunt partes : prior | est,*
quòd Deus sit, siquidem ejus idea in me sit ; posterior est,
quòd ego habens talem ideam non possim esse nisi a Deo. 5

Circa priorem partem id unum mihi non probatur, quòd
cùm Vir C. asseruisset non nisi in judiciis falsitatem pro-
prie reperiri, paulo post tamen admittat ideas, non for-
maliter quidem, sed materialiter, falsas esse posse^a ;
quod ab ejus principiis dissonum mihi videtur. 10

Sed vereor ut in re obscurissimâ animi mei sensa satis
dilucide possim explicare : res exemplo clarior fiet. Si,
inquit, frigus sit tantùm privatio caloris, idea frigoris,
quæ illud mihi tanquam rem positivam repræsentat,
materialiter falsa erit^b. 15

Imò, si frigus sit tantùm privatio, nulla poterit dari fri-
goris idea, quæ illud mihi tanquam rem positivam repræ-
sentet, & judicium hîc ab authore cum ideâ confunditur.

Quid enim est idea frigoris ? Frigus ipsum, quatenus est
objective in intellectu. At si frigus sit privatio, non potest
esse objective | in intellectu per ideam, cujus esse objecti-
 288 *vum sit ens positivum. | Ergo, si frigus sit tantùm privatio,*
nunquam illius poterit esse idea positiva, & proinde nulla
quæ materialiter falsa sit.

Confirmatur eodem argumento quo probat Vir C. ideam 25
entis infiniti non posse non esse veram ; nam quamvis fingi

a. Page 43, l. 26-29.

b. Page 44, l. 5-8.

possit tale ens non existere, non tamen fingi potest ejus ideam nihil reale mihi exhibere.

Ita plane de omni ideâ positivâ dici potest. Nam, quamvis fingi possit frigus, quod arbitror ideâ positivâ repræ-
sentari, non esse positivum, non tamen fingi potest ideam
positivam nihil reale & positivum mihi exhibere; cûm idea
positiva non dicatur secundum esse quod habet tanquam
modus cogitandi, eo enim modo omnes positivæ essent, sed ab
esse objectivo quod continet & menti nostræ exhibet. Potest
ergo illa idea non esse frigoris idea, sed non potest esse falsa.

Sed, inquires, eo ipso falsa est, quòd non est frigoris
idea. Imò judicium tuum falsum, si illam judicas esse fri-
goris ideam: ipsa verò in te verissima. Si|cut idea Dei ne
materialiter quidem falsa dici debet, quamvis illam quis
possit transferre ad rem quæ non sit Deus, sicut fecerunt
idololatræ.

[Denique, illa frigoris idea, quam dicis materialiter
falsam esse, quid menti tuæ exhibet? Privationem? Ergo
vera est. Ens positivum? Ergo non est frigoris idea. Et
præterea, quæ causa illius entis positivi objectivi, unde fieri
vis, ut materialiter falsa sit illa idea? Ego, inquis, qua-
tenus a nihilo sum. Ergo esse objectivum positivum ali-
cujus ideæ a nihilo esse potest, quod præcipua C. Viri fun-
damenta convellit.

Sed pergamus ad posteriorem demonstrationis partem,
quâ quæritur, utrum ipse habens ideam entis infiniti ab
alio esse possim quàm ab ente infinito, & præsertim

6-7 idea positiva] ideæ positivæ
 (1re édit.). — 7 dicatur] dicantur
 (ib.). — habet] sint (ib., 1re ti-
 rage), habent (2e tirage). —

8 modus] modi (ib.). — 9 con-
 tinet] continent (ib.). — exhibet]
 exhibent (ib.).

utrum a me ipso^a. *Contendit Vir C. me a me ipso esse non posse, eo quòd, si mihi ipse esse darem, darem etiam omnes perfectiones quarum ideam in me esse animadverto^b. Sed reponit acute Theologus : Esse a se non positive sumi debet, sed negative, ut sit idem quod non esse* 5
 290 *ab alio^c. Nunc verò, inquit, si aliquid a se est, id est non ab alio, quomodo probem istud omnia complecti & esse infinitum ? Jam enim non audio, si dicas : si a se est, sibi facile omnia dedisset ; nec enim a se est, ut a causâ, nec sibi ante prævius fuit, ut ante deli-* 10
geret, quod esset postmodum^d.

Ut hoc argumentum dissolvat, contendit Vir C. esse a se, non negative, sed positive^e, debere sumi, etiam quantum ad Deum | spectat ; ita ut Deus quodam modo idem præstet respectu suû ipsius quod causa efficiens respectu 15
sui effectûs^f. Quod sane durum mihi videtur, & falsum^g.

Itaque partim cum Viro C. consentio, partim ab illo dissentio. Fateor enim non posse me a me ipso esse nisi positive, nego verò idem de Deo dici debere. Imò arbitror manifestam esse contradictionem, quòd aliquid sit 20
a seipso positive & tanquam a causâ. Unde idem efficio quod author noster, sed aliâ plane viâ, in hunc scilicet modum.

Ut a me ipso essem, deberem a me ipso esse positive, &

2 ip[sic] ip[su] (1re édit.). — 3 omnes] & omnes (ib.).

a. Page 48, l. 1-6.

b. *Ib.*, l. 7-10.

c. Page 95, l. 6-7.

d. *Ib.*, l. 9-13.

e. Page 110, l. 30-31.

f. Page 111, l. 5-7. Voir t. III, p. 337, l. 17.

g. Voir t. III, p. 330, l. 15.

tanquam a causâ; ergo fieri non potest ut a me ipso sim.

Hujus syllogismi propositionem probant Viri rationes ex eo desumptæ, quòd, cùm temporis partes a se mutuo sejungì possint, ex eo quòd sim, non sequatur me futurum, nisi aliqua causa me quasi rursus efficiat singulis momentis^a. 291

Quod verò ad sumptionem attinet, illam arbitror adeo claram esse lumine naturali, ut vix probari possit nisi nugatorie, notum probando per minus notum. Imo illius veritatem Author videtur agnovisse, cùm aperte inficiari ausus non est. Hæc enim, quæso, verba pensentur in responsione ad Theologum : 10

Non dixi, inquit, impossibile esse ut aliquid sit causa efficiens sui ipsius; etsi enim aperte id verum sit, quando restringitur efficientis significatio ad illas causas quæ sunt effectibus tempore priores, vel quæ ab ipsis sunt diversæ, non tamen videtur in hac quæstione ita esse restringenda^b, quia lumen naturale non dicat ad rationem efficientis requiri ut tempore prior sit suo effectu^c. 10

Optime, quantum ad prius membrum; sed cur omissum posterius, nec additum idem lumen naturale non dicere ad rationem efficientis requiri, ut diversa sit a suo effectu, nisi quia per lumen ipsum naturale id asserere non licebat? 292

Et sane cùm effectus omnis a causâ dependeat, a causâ esse suum accipiat, nonne clarum est idem a seipso depen- 15

1 Après sim, non à la ligne sequitur (1re édit.). — 11 enim]
(1re et 2e édit.). — 4 sequatur] n. (abréviation, 1re et 2e édit.).

a. Page 49, l. 3-5.

b. Voir t. III, p. 337, l. 22.

c. Page 108, l. 7-16.

dere non posse, idem a seipso suum esse accipere non posse?

Præterea, causa omnis est effectus causa, & effectus causæ effectus, & proinde mutua est inter causam & effectum habitudo; at habitudo nonnisi duorum est.

Deinde, concipi sine absurditate non potest rem aliquam accipere esse, & tamen illud idem esse habere, priusquam conceperimus illud jam accepisse. At istud contingeret, si notiones causæ & effectus eidem rei respectu sui ipsius tribueremus. Quæ est enim notio causæ? Dare esse. Quæ notio effectus? Accipere esse. Prior est autem naturâ causæ notio, quàm notio effectus. 5 10

Jam verò concipere non possumus rem aliquam sub notione causæ ut dantem esse, nisi illam concipiamus habere esse; nemo enim dat quod non habet. Ergo prius rem conciperemus habere esse, quàm conciperemus illud eam accepisse; & tamen in eo qui accipit, prius est accipere quàm habere. 15

Aliter ea ratio formari potest: nemo dat quod non habet; ergo nemo potest sibi dare esse, nisi qui jam illud esse habeat; si autem jam habet, ut quid sibi illud daret? 20

Denique, asserit lumine naturali notum esse, creationem a conservatione solâ ratione distingui^a. At eodem lumine naturali notum est, nil seipsum creare posse; ergo nec seipsum conservare.

Verùm, si a thesi generali ad hypothesim de Deo specialem descendamus, res adhuc meo judicio manifestior erit, Deum a seipso positive esse non posse, sed tantum negative, id est non ab alio. 25

9 Dare] dans (1re et 2e édit.).

Ac primum quidem, id patet ex ratione quam affert V. C. ad probandum, si corpus a se sit, debere a seipso esse positive. Temporis enim, inquit, partes aliæ ab aliis non pendent; nec proinde, ex eo quod illud corpus
supponatur ad hoc usque tempus a se fuisse, id est sine
causâ, hoc sufficit ut etiam in posterum sit futurum,
nisi aliqua potentia in eo sit, ipsum continuo veluti
reproducens^a.

294

At tantum abest ut hæc ratio in ente summe perfecto,
sive infinito, locum habere possit, quin potius contrarium
ob contrarias causas evidenter deduci possit. In ideâ enim
entis infiniti continetur, quod ejus duratio sit etiam infi-
nita, scilicet nullis clausa limitibus, ac proinde indivisi-
bilis, permanens, tota simul, & in quâ non nisi per errorem
& intellectûs nostri imperfectionem concipi possit prius &
posterius.

Unde manifeste sequitur concipi non posse Ens infinitum
vel per momentum existere, quin simul concipiatur & sem-
per extitisse, & in æternum existentiam habiturum (quod
Author ipse alicubi docet)^b, ut proinde vanum sit quærere
cur in esse perseveret.

Imo, ut frequenter docet Augustinus (quo nemo unquam
post authores sacros dignius & sublimius de Deo locutus
est), in Deo nullum est vel fuisse vel futurum esse, sed semper
esse; ut hinc evidentius appareat, non nisi cum absurditate
quæri posse, cur Deus in esse perseveret, cum hæc quæstio
manifeste involvat prius & posterius, præteritum & futu-
rum, quæ ab Entis infiniti notione excludi debent.

295

| Præterea, Deus a se esse positive cogitari non potest.

a. Page 110, l. 14-19.

b. Page 68, l. 14-16.

quasi seipsum primo produxerit : fuisset enim antequam esset ; sed tantum (ut sæpius declarat Author), quia se revera conservat.

At in ens infinitum conservatio non magis cadit quàm prima productio. Quid enim, quæso, conservatio nisi continua quædam rei reproductio ? Unde conservatio omnis supponit primam productionem ; & propterea nomen ipsum continuationis, sicut & conservationis, potentialitatem quandam involvit. Ens autem infinitum actus est purissimus sine ullâ potentialitate.

Concludamus igitur, concipi non posse Deum esse a seipso positive, nisi per imperfectionem nostri intellectûs, Deum instar rerum creatarum concipientis. Quod magis adhuc constabit aliâ ratione.

296 *Causa efficiens rei alicujus non quæritur, nisi ratione existentia, non verò ratione essentia. Verbi gratiâ, si triangulum conspicio, causam efficientem quæram per quam factum sit ut hic triangulus existeret ; sed causam efficientem sine absurditate non quæram cur triangulus habeat tres angulos æquales duobus rectis ; & id quærenti non bene responderetur per causam efficientem, sed id tantum, quia ea est natura trianguli. Unde Mathematici, quia de sui objecti existentia non agunt, nihil demonstrant per efficientem & finem. At non minus est de essentia entis infiniti quòd existat, imò etiam, si velis, quòd in esse perseveret, quàm de essentia trianguli habere tres angulos æquales duobus rectis. Ergo, sicut quærenti cur triangulus tres angulos æquales duobus rectis habeat, responderi non debet per causam efficientem, sed dicendum solummodo eam esse æternam & immutabilem trianguli naturam : ita quærenti cur Deus sit, vel in esse per-*

severet, nulla, vel in Deo vel extra Deum, causa efficiens, vel quasi causa efficiens (de re enim, non de nomine, disputo), | quærenda est, sed id unum pro ratione asserendum, quia ea est natura entis summe perfecti. 297

- 5 Unde ad id quod ait V. C. : dictare lumen naturæ nullam rem existere de quâ non liceat petere cur existat, sive in ejus causam efficientem inquirere; aut si non habeat, cur illâ non indigeat, postulare^a, respondeo petenti cur Deus existat, non per causam efficientem
 10 respondendum esse, sed nihil aliud quàm quia Deus est, seu Ens infinitum. Et in ejus causam efficientem inquirenti, respondendum, causâ efficienti non indigere. Et rursus percontanti cur illâ non indigeat, respondendum, quia ens infinitum est, cujus existentia est sua essentia; | ea enim
 15 solummodo causâ efficienti indigere, in quibus existentiam actualem ab essentiâ distinguere licet.

Quamobrem corruunt quæ verbis citatis subjungit. Adeo, inquit, ut si putarem nullam rem idem quodammodo^b esse posse erga seipsam quod est causa efficiens
 20 erga effectum, tantum abest ut inde concluderem aliquam esse causam primam, | quin e contra ejus
 ipsius, quæ vocaretur prima, causam rursus inquirerem; & ita nunquam ad ullam omnium primam devenirem^c. 298

- 25 Imò verò, si putarem cujuscunque rei causam efficientem, vel quasi efficientem, esse quærendam, cujuscunque rei assignatæ causam ab eâ diversam inquirerem, cum evi-

21 contra] contrario (1re édit.).

a. Page 108, l. 18-22.

b. Voir t. III, p. 337, l. 4-16.

c. Page 108, l. 22, à p. 109, l. 3.

dentissimum mihi sit, nihil ullo modo erga seipsum esse posse, quod est causa efficiens erga effectum.

Monendus verò mihi videtur, ut hæc attente diligenterque consideret, quia certo scio vix ullum Theologum reperiri posse, qui non eâ propositione offendatur, quòd Deus a seipso sit positive, & tanquam a causâ. 5

Unicus mihi restat scrupulus, quomodo circulus ab eo non committatur, dum ait, non aliter nobis constare, quæ a nobis clare & distincte percipiuntur, vera esse, quàm quia Deus est^a. 10

299 *| At nobis constare non potest Deum esse, nisi quia id a nobis clare & evidenter percipitur; ergo, priusquam nobis constet Deum esse, nobis constare | debet, verum esse quodcunque a nobis clare & evidenter percipitur.*

Addo quod exciderat, falsum mihi videri, quod pro certo affirmat V. C., nihil in se, quatenus est res cogitans, esse posse, cujus conscius non sit^b. Per se enim, quatenus est res cogitans, nihil aliud intelligit quàm mentem suam, quatenus a corpore distincta est. At quis non videt, multa in mente esse posse, quorum mens conscia non sit? Mens infantis in matris utero habet vim cogitandi; at ejus conscia non est. Mitto innumera similia. 15 20

DE IIS QUÆ THEOLOGOS MORARI POSSUNT.

Ut tædiosum sermonem aliquando absolvam, libet hîc brevitati consulere, & res potius indicare, quàm de iis accuratius disputare. 25

Primum, vereor ne quosdam offendant liberior hæc Phi-

a. Page 69, l. 15, etc.

b. Page 49, l. 14-18.

lofophandi ratio, quâ omnia revocantur in dubium. Et sane Author ipse fatetur in Methodo^a, mediocribus | ingeniis hanc viam esse | periculofam; fateor tamen hanc inviam in Synopsi^b mitigari. 300

5 *Verumtamen haud scio an aliquâ præfatiunculâ hæc Meditatio præmuniri debeat, quâ significetur de iis rebus seriò non dubitari, sed ut, iis aliquantisper sepositis quæ vel minimam & hyperbolicam, ut Author ipse vocat alio in loco^c, dubitandi occasionem relinquunt, aliquid*
 10 *ita firmum & stabile reperiri possit, ut de eo ne pervicacissimo quidem liceat vel tantillum dubitare. Unde etiam fit, ut loco illorum verborum : quòd cùm Authorem meæ originis ignorarem, reponendum censerem : ignorare me fingerem^d.*

15 *In Meditatione 4, de Vero & Falso, multas ob causas, quas longum esset recensere, vehementer optarem, ut in ipsâ Meditatione vel in Synopsi duo significaret.*

Primum est, se, dum causam erroris inquit, de illo potissimum satagere qui committitur in dijudicatione veri & falsi, non autem de illo qui contingit in persecutione boni & mali. 20

Cùm enim prius illud sufficiat ad Authoris institutum & scopum, & quæ hic dicuntur de causâ erroris, in gravissimas objectiones incidant, si etiam ad posterius caput 301
 25 *se extendant, prudentia, nisi fallor, exigit, & flagitat docendi ordo, cujus | Author noster amantissimus est, ut quæcunque ad rem non faciunt, & altercationibus ansam*

a. Page 15, l. 12-17, de cette édition.

b. Ci-avant, p. 12 et 16.

c. Page 89, l. 19.

d. Page 77, l. 15-16.

præbere possunt, omittantur, ne, dum lector de superfluis inutiliter jurgatur, a necessariorum perceptione retardetur.

Alterum quod Authorem nostrum indicare velim, est se, dum asserit nulli nos rei assentiri debere, nisi quam clare & distincte noverimus, de iis tantum rebus agere, quæ ad disciplinas spectant & sub intelligentiam cadunt, non verò de iis quæ ad fidem pertinent, & ad vitam agendam; itaque se damnare opinantium temeritatem, non prudenter credentium persuasionem.

Tria enim sunt, ut sapienter monet B. Augustinus, de utilit. credendi, c. 15^a, velut finitima sibi met, in animis hominum distinctione dignissima : intelligere, credere, opinari.

302 | *Intelligit, qui certâ ratione aliquid comprehendit. Credit, qui gravi aliquâ autoritate commotus verum esse arbitratur etiam quod certâ ratione non comprehendit. Opinatur, qui, quod nesciat, se scire existimat.*

Opinari autem duas ob res turpissimum est : quòd ediscere non potest, qui sibi jam se scire persuasit, si modo illud disci potest; & per se ipsa temeritas non bene affecti animi signum est.

Quod intelligimus igitur, debemus rationi; quod credimus, authoritati; quod opinamur, | errori. Hæc dicta sunt, ut intelligeremus nos, retentâ fide illarum etiam rerum quas nondum comprehendimus, a temeritate opinantium vindicari.

Nam qui dicunt nihil esse credendum, nisi quod scimus, id unum cavent nomen opinionationis, quod

fatendum est turpe ac miserrimum. Sed si quis diligenter consideret plurimum interesse, utrum se scire quis putet, an quod nescire se intelligit, credat aliquâ autoritate commotus, profecto erroris & inhumanitatis atque superbiæ crimen vitabit.

Et paulo post, c. 12, subjungit : | Multa possunt afferri, quibus ostendatur, nihil omninò humanæ societatis incolume remanere, si nihil credere statuerimus, quod non potuerimus tenere perceptum. Huc usque
 10 *August(inus).* 303

Quanti momenti sit Virum C. hæc distinguere, ne multi, hoc tempore ad impietatem proclives, illius verbis ad everisionem fidei abuti possint, ipse faciliè pro suâ prudentiâ judicabit.

15 *Verum, quod maxime Theologis offendiculo fore prævideo, est quòd, secundum Viri C. dogmata, salva & integra remanere non posse videantur, quæ de sacrosanctis altaris mysteriis docet Ecclesia.*

Fide enim credimus, ablatâ ab Eucharistico pane panis
 20 *substantiâ, sola illic accidentia remanere : ea autem sunt extensio, figura, color, odor, sapor, aliæque sensiles qualitates.*

Qualitates sensiles nullas esse putat Vir C., sed tantummodo varias corpusculorum nobis adjacentium motiones, quibus varias illas impressiones percipimus, quas deinde coloris, saporis, odoris nominibus appellamus. Restant|ergo figura, extensio, mobilitas. At negat Author
 25 *facultates illas absque aliquâ substantiâ cui insint, posse* 304

6 L'alinéa ne commence qu'après subjungit (1re édit.). — 26 coloris | caloris (1re édit.).

intelligi, nec proinde etiam absque illâ existere; quod etiam repetit in responsione ad Theologum^a.

Nec agnoscit, inter illas affectiones & substantiam, distinctionem nisi formalem^b, quæ sufficere non videtur, ut quæ sic distinguuntur, a se invicem etiam divinitus separantur. 5

Non dubito quin, quâ pietate est Vir Clarissimus, id attente diligenterque perpendat, & summo sibi studio judicet incumbendum, ne, cùm Dei causam adversus impios agere meditatur, fidei, illius autoritate fundatæ, & cujus 10 beneficio immortalem illam vitam, quam hominibus persuadendam suscepit, se consecuturum sperat, aliquâ in re periculum creasse videatur.

||RESPONSIO

305

AD QUARTAS OBJECTIONES.

15

Non potuisssem optare magis perspicacem, nec simul magis officiosum scripti mei examinatorem, quàm illum esse experior cujus animadversiones ad me misisti : tam humaniter enim mecum agit, ut ipsum & mihi & causæ favere facile percipiam; & nihilominus 20 tam accurate illa quæ oppugnat circumspexit, tamque intime pervidit, ut sperem etiam in reliquis nihil ejus aciem effugisse; ac præterea tam acute illa urget quæ judicavit esse minùs probanda, ut non verear ne quis

a. Page 120, l. 24, etc.

b. *Ib.*, l. 15.

existimet illum quicquam gratiæ causâ dissimulasse ; ideoque non tam moveor iis quæ objecit, quàm gaudeo quòd in pluribus non adverfetur.

| *Responfio ad primam partem.*
de naturâ mentis humanæ.

306

5

Non hîc morabor in gratiis Viro Clariffimo agendis, quòd me divi Auguftini authoritate adjuvarit, rationesque meas ita propofuerit, ut timere videretur ne non fatis fortes aliis apparerent.

10 | Sed primùm dicam ubinam probare cœperim quo pacto, *ex eo quòd nihil aliud ad meam effentiam* (hoc est ad effentiam folius mentis) *pertinere cognofcam, præterquam quòd fim res cogitans, fequatur nihil etiam aliud revera ad illam pertinere*^a : nempe ubi probavi Deum
 15 exiftere, Deum fcilicet illum, qui poteft omnia quæ ego clare & diftincte ut poffibilia cognofco.

Etſi enim multa forte in me ſint quæ nondum ad-
 verto (ut revera illo in loco ſupponebam me nondum
 20 advertere mentem habere vim corpus movendi, vel illi eſſe ſubſtantialiter unitam), quia | tamen id quod ad-
 verto, mihi ſufficit ut cum hoc ſolo ſubſiſtam, certus
 ſum me a Deo potuiſſe creari abſque aliis quæ non
 adverto, atque ideo iſta alia ad mentis effentiam non
 pertinere.

25 Nihil enim eorum ſine quibus res aliqua eſſe poteſt, mihi videtur in ejus effentiâ comprehendî ; & quamvis mens ſit de effentiâ hominis, non tamen eſt proprie de effentiâ mentis, quòd humano corpori ſit unita.

a. Page 199, l. 10-12

Dicendum etiam est quo sensu intelligam, *distinctionem realem non inferri, ex eo quòd una res absque aliâ concipiatur per abstractionem intellectûs rem inadæquate concipientis, sed tantum ex eo quòd unaquæque res absque aliâ complete sive ut res completa intelligatur*^a.

5

| Neque enim existimo adæquatam rei cognitionem hic requiri, ut Vir C. assumit; sed in hoc differentia est, quòd, ut aliqua cognitio sit *adæquata*, debeant in eâ contineri omnes omnino proprietates quæ sunt in re cognitâ; & idcirco solus est Deus qui novit se habere cognitiones rerum omnium adæquatas.

10

308

| Intellectus autem creatus, etsi forte revera habeat rerum multarum, nunquam tamen potest scire se habere, nisi peculiariter ipsi Deus revelet. Ad hoc enim ut habeat adæquatam alicujus rei cognitionem, requiritur tantum ut vis cognoscendi quæ in ipso est adæquet istam rem; quod facile fieri potest. Ut autem sciat se illam habere, sive Deum nihil amplius posuisse in illâ re, quàm id quod cognoscit, oportet ut suâ vi cognoscendi adæquet infinitam Dei potestatem^b; quod fieri plane repugnat.

15

20

Jam verò, ad cognoscendam distinctionem realem inter duas res, non requiritur ut nostra de iis cognitio sit adæquata, nisi possimus scire ipsam esse adæquatam; sed nunquam possumus hoc scire, ut mox dictum est; ergo non requiritur ut sit adæquata.

25

Itaque ubi dixi, *non sufficere quòd una res absque aliâ*

5 Après intelligatur, non à la multarum, suppléez cognitiones
ligne (2e édit.).— 13 Après rerum adæquatas (l. 11 ci-dessus).

a. Page 200, l. 6-19.

b. Voir t. V, p. 151.

intelligatur per abstractionem intellectûs rem inadæquate concipientis^a, non | putavi inde posse inferri, ad distinctionem realem requiri cognitionem *adæquatam*, sed tantum cognitionem, quam nos ipsi per abstractionem
5 | intellectûs non redderemus *inadæquatam*. 309

Longe enim aliud est, cognitionem aliquam esse plane adæquatam, quod nunquam certo scire possumus an sit verum, nisi a Deo reveletur; & aliud, eousque esse adæquatam, ut a nobis per abstractionem
10 intellectûs inadæquatam non reddi percipiamus.

Eodemque modo, cum dixi rem intelligendam esse *complete*, sensus non erat intellectionem debere esse adæquatam, sed tantum rem satis debere intelligi, ut scirem esse *completam*.

15 Quod tam ex antecedentibus quam ex sequentibus putabam esse manifestum: distinxeram enim paulo ante *entia incompleta* a *completis*, dixeramque requiri *ut unumquodque* ex iis quæ realiter distinguuntur, *tantum ens per se & ab omni alio diversum intelligatur*^b.

20 Postea verò, eodem sensu quo dixi *me complete intelligere quid sit corpus*, statim subjunxi *me etiam intelligere mentem esse rem completam*^c, sumendo scilicet intelligere *complete* & intelligere esse rem completam, in unâ & eâdem significatione.

25 | Sed hic merito quæri potest quidnam in|telligam 310
per *rem completam*, & quomodo probem *sufficere ad distinctionem realem*, quòd *duæ res tanquam completæ una absque aliâ intelligentur*.

a. Page 200, l. 6, etc.

b. Page 120, l. 18 et l. 22-23.

c. Page 121, l. 6-7 et l. 10.

Itaque ad primum respondeo, me per *rem completam* nihil aliud intelligere, quàm substantiam indutam iis formis sive attributis, quæ sufficiunt ut ex iis agnoscam ipsam esse substantiam.

Neque enim substantias immediate cognoscimus, ut 5
alibi notatum est, sed tantum ex eo quod percipiamus quasdam formas sive attributa, quæ cum alicui rei debeant inesse ut existant, rem illam cui insunt vocamus *Substantiam*.

Si verò postea eandem illam substantiam spoliare vellemus iis attributis ex quibus illam cognoscimus, omnem nostram de ipsâ notitiam destrueremus; atque ita verba quidem aliqua de ipsâ possemus proferre, sed non quorum significationem clare & distincte perciperemus.

Non ignoro quasdam substantias vulgo vocari *incompletas*. Sed si dicantur incompletæ, quod per se solæ 15
esse non possint, fateor mihi contradictorium videri, ut sint substantiæ, hoc est, res | per se subsistentes, & simul incompletæ, hoc est, per se subsistere non valentes. Aliter autem dici possunt substantiæ incompletæ, ita scilicet ut, | quatenus sunt substantiæ, nihil quidem habeant incompleti, sed tantum quatenus referuntur ad aliquam aliam substantiam, cum quâ unum per se componunt.

Ita manus est substantia incompleta, cum refertur 25
ad totum corpus cuius est pars; sed est substantia completa, cum sola spectatur. Et eodem plane modo mens & corpus sunt substantiæ incompletæ, cum referuntur ad hominem quem componunt; sed, solæ spectatæ, sunt completæ. 30

13 Possemus] possumus, 2e édit. et à l'errata : possumus.

Quemadmodum enim esse extensum, divisibile, figuratum &c., sunt formæ sive attributa, ex quibus agnosco substantiam illam quæ vocatur *corpus*; ita esse intelligentem, volentem, dubitantem &c., sunt formæ,
 5 ex quibus agnosco substantiam quæ vocatur *mens*; nec minus intelligo substantiam cogitantem esse rem completam, quàm substantiam extensam.

|Nec ullo modo dici potest id quod Vir C. subjunxit, 312
corpus forte se habere ad mentem, sicut genus ad speciem^a;
 10 etsi enim genus possit intelligi sine hac vel illâ differentiâ specificâ, non potest tamen ullo modo species sine genere cogitari.

Nam, exempli causâ, facile intelligimus figuram, nihil cogitando de circulo (quamvis ista intellectio non
 15 sit distincta, nisi ad specialem aliquam figuram referatur, nec |de re completâ, nisi naturam corporis comprehendat); sed nullam circuli differentiam specificam intelligimus, quin simul de figurâ cogitemus.

Mens autem distincte & complete, sive quantum sufficit ut habeatur pro re completâ, percipi potest, sine
 20 ullâ ex iis formis sive attributis, ex quibus agnoscimus corpus esse substantiam, ut puto me in secundâ Meditatione satis ostendisse; corpusque intelligitur distincte atque ut res completa, sine iis quæ pertinent ad mentem.

Hic tamen urget Vir C.: *etsi aliqua meâ notitia parari possit absque notitiâ corporis, non tamen inde confici, notitiam illam esse completam & adequatam, ita ut certus sim me non falli, dum ab essentiâ meâ corpus excludo*^b. 313

28 Après excludo, à la ligne (1re édit. seule).

a. Page 201, l. 5-6.

b. Ibid., l. 19-22.

Remque declarat exemplo trianguli semicirculo inscripti, quem possumus clare & distincte intelligere esse rectangulum, quamvis ignoremus, vel etiam negemus, illius basis quadratum æquale esse quadratis laterum; nec tamen inde licet inferre, dari posse triangulum, cujus basis quadratum æquale non sit quadratis laterum. 5

Sed quantum ad hoc exemplum, multis modis differt a re propositâ.

Nam primò, quamvis forte triangulus sumi possit in concreto pro substantiâ figuram habente triangularem, certe proprietas habendi quadratum basis æquale quadratis laterum, non est substantia; nec proinde unumquodque ex his duobus potest intelligi ut res completa, quemadmodum intelliguntur *Mens & Corpus*; nec quidem potest *res* vocari, eo sensu quo dixi *satis esse quòd possim unam rem* (nempe rem completam) *absque alterâ intelligere, &c.^a*, ut sit manifestum ex verbis quæ sequebantur : *Præterea invenio in me facultates, &c.^b* Neque enim istas facultates dixi esse *res*, sed ipsas accurate a rebus sive substantiis distinxi. 10 15 20

Secundò, quamvis clare & distincte possimus intelligere triangulum in semicirculo esse rectangulum, absque eo quòd advertamus ejus basis quadratum æquale esse quadratis laterum, non tamen ita possumus clare intelligere triangulum in quo basis quadra- 25

7 Après laterum, non à la ligne (2e édit. seule). — 9 Après propositâ, non à la ligne (1re et

2e édit.). — 20 Après &c., à la ligne (1re édit. seule). — 21 Après distinxi, même remarque.

a. Page 78, l. 4-5.

b. *Ibid.*, l. 21.

tum sit æquale quadratis laterum, quin simul advertamus esse rectangulum. Atqui & mentem sine corpore, & corpus sine mente, clare & distincte percipimus.

Tertiò, quamvis conceptus trianguli semicirculo inscripti talis haberi possit, ut in eo æqualitas inter quadratum basis & quadrata laterum non contineatur, non potest tamen haberi talis ut nulla proportio inter basis quadratum & quadrata laterum ad hunc triangulum pertinere intelligatur; ac proinde, quamdiu ignoratur qualis sit ista proportio, nulla de eo potest
 | negari, nisi | quam clare intelligamus ad ipsum non
 | pertinere; quod de proportionem æqualitatis nunquam
 | potest intelligi. Sed nihil plane in corporis conceptu
 | includitur, quod pertineat ad mentem; nihilque in
 | conceptu mentis, quod pertineat ad corpus.

Itaque, quamvis dixerim, *fatis esse quòd possim unam rem absque alterâ clare & distincte intelligere &c.*, non ideo potest subsumi : *at clare & distincte intelligo hunc triangulum, &c.*^a. Primò, quia proportio inter quadratum basis & quadrata laterum non est res completa. Secundò, quia non clare intelligitur ista proportio æqualitatis, nisi in triangulo rectangulo. Tertiò, quia nequidem triangulus distincte potest intelligi, si negetur proportio quæ est inter quadrata ejus laterum & basis.

Sed jam dicendum est quo pacto *ex hoc solo quòd*

3 Après percipimus, non à la ligne (2e édit.). — 13 Après intelligi, à la ligne (1re et 2e édit.). — 19, 20, 22, Après &c., ...com-

pleta, ...rectangulo, à la ligne (1re édit. seule). La 2e édit. laisse, comme à l'ordinaire, un petit intervalle en blanc.

a. Page 202, l. 16.

unam substantiam absque alterâ clare & distincte intelligam, certus sim unam ab aliâ excludi^a.

316 Nempe hæc ipsa est notio *substantiæ*, | quòd per se,
hoc est absque ope ullius alterius substantiæ possit
existere; nec ullus unquam qui duas substantias per 5
duos diversos conceptus percepit, non judicavit illas
esse realiter distinctas.

Ideoque, nisi certitudinem vulgari majorem quæ-
sivissem, contentus fuisset ostendisse, in secundâ | Me-
ditatione, *Mentem* ut rem subsistentem intelligi, quam- 10
vis nihil plane illi tribuatur quod pertineat ad corpus,
& vice versâ etiam *Corpus* intelligi ut rem subsisten-
tem, etsi nihil illi tribuatur quod pertineat ad mentem.
Nihilque amplius addidissem ad demonstrandum men-
tem realiter a corpore distingui : quia vulgo res omnes 15
eodem modo se habere judicamus in ordine ad ipsam
veritatem, quo se habent in ordine ad nostram per-
ceptionem. Sed, quia inter hyperbolicas illas dubita-
tiones, quas in primâ Meditatione proposui, una eo-
usque processit ut de hoc ipso (nempe quòd res juxta 20
veritatem sint tales quales ipsas percipimus) certus
esse non possem, quandiu authorem meæ originis igno-
rare me | supponebam, idcirco omnia quæ de Deo & de
veritate in tertiâ, quartâ & quintâ Meditatione scripsi,
conferunt ad conclusionem de reali *mentis* a *corpore* di- 25
stinctione, quam demum in sextâ Meditatione perfeci.

2 Après excludi, non à la ligne
(2e édit.). — 7 Après distinctas,
à la ligne (1re édit. seule). —
17-18 Après perceptionem, à la

ligne (1re édit. seule). — 19 pri-
ma (2e édit., errata). Aupara-
vant : secunda (1re et 2e édit.).

Atqui, ait Vir C., *intelligo triangulum semicirculo inscriptum absque eo quòd sciam ejus basis quadratum æquale esse quadratis laterum*^a. Imò, potest quidem ille triangulus intelligi, etsi de proportionem quæ est inter
 5 quadrata ejus basis & laterum non cogitetur; sed non potest intelligi ipsam de eo esse negandam. Contrà verò de mente, non modo intelligimus illam esse sine corpore, sed etiam omnia illa quæ ad corpus pertinent, de ipsâ posse negari; hæc enim est natura sub-
 10 stantiarum, quòd sese mutuò excludant.

Neque mihi adversatur, quòd Vir C. adjunxit, *mirum non esse, si, dum ex eo quòd cogitem colligo me existere, idea quam hoc pacto efformo, me tantum repræsentet ut rem cogitantem*^b. Nam eodem modo, cùm naturam
 15 corporis | examino, nihil prorsus in eâ reperio quod redoleat cogitationem. Nullumque majus argumentum distinctionis inter duas res haberi potest, quàm quòd in utramvis nos convertamus, nihil plane in ipsâ deprehendamus quod ab alterâ non sit diversum. 318

Non etiam video quâ ratione hoc argumentum *nimis probet*^c. Nihil enim minus dici potest, ad ostendendum unam rem realiter ab alterâ distingui, quàm quòd per divinam potentiam possit ab ipsâ separari. Satisque diligenter cavere mihi visus sum, ne quis ideo putaret
 25 *hominem esse solum animum utentem corpore*^d. Nam in

3 Après laterum, à la ligne
 (1re édit. seule). — quidem omis
 (1re édit.). — 6 Après negan-

dam, à la ligne (1re édit. seule).
 — 25 Après corpore, à la ligne
 (1re édit. seule).

a. Page 202, l. 17.

b. Page 203, l. 6-9.

c. *Ib.*, l. 14.

d. *Ib.*, l. 18-19

cantio & familia, cùm fiunt animo non advertente. Cùmque illi qui ex alto decidunt, manus in terram præmittunt ut caput tueantur, nullo sane consilio rationis id faciunt, sed tantùm quia visio impendentis casûs, ad cerebrum usque pertingens, spiritus animales in nervos mittit, eo modo quo necesse est ad hunc motum, vel mente invitâ, & tanquam in machinâ, producendum. Cùmque hoc in nobis ipsis pro certo
 322 | experiamur, quid est quod tantopere miremur, si *lumen e lupi corpore in oris oculos reflexum*^a eandem habeat vim ad motum fugæ in ipsâ excitandum ? 10

Jam verò, si velimus uti ratione ad dignoscendum an aliqui brutorum motus similes sint iis qui peraguntur in nobis ope mentis, vel iis tantùm qui a solo spirituum influxu & organorum dispositione dependent, 15
 considerandæ sunt differentiæ quæ inter ipsos reperiuntur : nempe illæ quas in parte quintâ Differtationis de Methodo explicui, non enim alias puto inveniri ; tuncque facile apparebit, omnes brutorum actiones iis tantùm similes esse quæ sine ullâ ope mentis a nobis 20
 fiunt. Unde concludere cogemur nullum plane in ipsis principium motûs a nobis cognosci, præter solam dispositionem organorum, & continuum affluxum spirituum, qui a calore cordis sanguinem attenuantis producuntur. Simulque advertemus nihil nobis antehac 25
 323 | quòd illa duo principia motûs non distinguentes, cùm prius, quod a solis spiritibus & organis dependet, in

1 Après advertente, à la ligne
 (1re édit. seule). — 8 Après pro-

ducendum, même remarque. —
 21 Après fiunt, idem.

a. Page 205, l. 8-9.

brutis, tanquam in nobis, esse videremus, aliud etiam quod in mente, sive cogitatione, consistit, ipsis inesse inconsulte crederemus. Et sane quidquid ita nobis ab ineunte ætate persuasimus, quantumvis postea falsum
 5 esse rationibus ostendatur, non tamen facile, nisi diu & frequenter ad rationes istas attendamus, ab opinione nostrâ deletur.

*Responso ad alteram partem,
de Deo.*

10 Hactenus argumenta Viri Cl. dissolvere, ejusque impetum sustinere conatus sum; deinceps, ut ii qui cum fortioribus pugnant, non directe ipsi me opponam, sed ab icu potius declinabo.

De tribus tantum agit hac in parte, quæ facile possunt admitti, prout ipse illa intelligit; sed quæ scripseram, alio sensu intellexi, qui verus etiam mihi videtur.

[Primum est, quod quædam ideæ materialiter sint
falsæ^a, hoc est, ut ego interpretor, quod tales sint, ut
 20 iudicio materiam præbeant erroris. Ille verò, ideas formaliter sumptas considerando, nullam in iis falsitatem esse contendit.

Alterum est, quod Deus sit a se *positivus*, & tanquam a causa^b; ubi tantum intellexi rationem, propter quam
 25 Deus non indiget ullâ causâ efficiente ut existat, fundatam esse in re positivâ, nempe in ipsâmet Dei immen-

3 Après crederemus, à la ligne (1re édit. seule).

a. Page 266, l. 8-9.

b. Page 268, l. 12-13.

fitate, quâ nihil magis positivum esse potest. Ille verò probat Deum a se non produci, nec conservari, per positivum aliquem causæ efficientis influxum; quod plane etiam affirmo.

Tertium denique est, *quòd nihil in mente nostrâ esse possit cujus non simus conscii*^a; quod de operationibus intellexi, & ille de potentiis negat. 5

Sed, ut singula diligentius exequamur, ubi ait, *si frigus sit tantum privatio, nullam posse dari ideam quæ illud tanquam rem positivam repræsentet*^b, manifestum est ipsum agere tantum de ideâ *formaliter* sumptâ. 10

325 Nam, cum ipsæ ideæ sint formæ quædam, nec ex materiâ ullâ componantur, quoties considerantur quatenus aliquid repræsentant, non *materialiter*, sed *formaliter* sumuntur; si verò spectarentur, non prout hoc vel illud repræsentant, sed tantummodo prout sunt operationes intellectûs, dici quidem posset materialiter illas sumi, sed tunc nullo modo veritatem vel falsitatem objecto- 15
rum respicerent. Nec ideo mihi videtur illas alio sensu materialiter falsas dici posse, quàm eo quem jam explicui : nempe si frigus sit res positiva, si privatio, non aliam idcirco de ipso habeo ideam, sed manet in me eadem illa quam semper habui; quamque ipsam dico mihi præbere materiam erroris, si verum sit frigus esse privationem & non habere tantum realitatis quàm 20
calor; quia, utramque ideam caloris & frigoris considerando prout ambas a sensibus accepi, non possum 25

11 *Après sumptâ, à la ligne* (1re édit. seule). — 19 *Après respice-*
rent, à la ligne (1re édit. seule).

a. Page 214, l. 17.

b. Page 206, l. 16-18.

advertere plus mihi realitatis per unam quàm per alteram exhiberi.

Nec fane *judicium cum ideâ confudi*^a; nam in hac dixi reperiri falsitatem *materialem*, in illo verò non
5 potest esse nisi *formalis*.

326

Cùm autem ait Vir C., *ideam frigoris esse frigus ipsum prout est objective in intellectu*^b, distinctione arbitror opus esse: hoc enim sæpe contingit in ideis obscuris & confusis, inter quas hæ caloris & frigoris sunt
10 numerandæ, ut ad aliud quid referantur quàm ad id cujus revera ideæ sunt. Ita, si frigus sit | tantum privatio, frigoris idea non est frigus ipsum, prout est objective in intellectu, sed aliud quid quod perperam pro istâ privatione sumitur; nempe est sensus quidam nul-
15 lum habens esse extra intellectum.

Neque est par ratio de ideâ Dei, saltem de illâ quæ est clara & distincta, quia dici non potest ipsam referri ad aliquid cui non sit conformis. Quantum autem ad confusas Deorum ideas quæ ab idololatriis effinguntur,
20 non video cur non etiam materialiter falsæ dici possint, quatenus falsis ipsorum iudiciis materiam præbent. Quanquam fane illæ quæ vel nullam vel perexiguam iudicio dant occasionem erroris, non tam meritò materialiter falsæ dici videntur, quàm quæ | magnam :
25 unas autem majorem quàm alteras erroris occasionem præbere, facile est exemplis declarare. Neque enim

327

5 Après *formalis*, non à la ligne (1re et 2e édit.). — 11 Après *sunt*, à la ligne (1re édit. seule). —

18 Après *conformis*, même remarque. — 21, 26, après *præbent*, ...*declarare*, *idem*.

a. Page 206, l. 18.

b. *Ib.*, l. 19-20.

tanta est in confusis ideis ad arbitrium mentis efficiis
 (quales sunt ideæ falsorum Deorum), quanta est in iis
 quæ a sensibus confusæ adveniunt, ut sunt ideæ caloris
 & frigoris; si quidem, ut dixi, verum sit illas nihil
 reale exhibere. Omnium autem maxima est in ideis 5
 quæ ab appetitu sensitivo oriuntur: ut idea sitis in
 hydropico, nunquid revera ipsi materiam præbet er-
 roris, cum dat occasionem judicandi potum sibi esse
 profuturum, qui tamen sit nociturus?

[At petit Vir Cl. quidnam mihi exhibeat illa frigoris 10
 idea, quam dixi materialiter falsam esse: *Si enim, in-*
quit, exhibet privationem, ergo vera est; si ens positivum,
non est ergo frigoris idea^a. Recte, sed propter hoc tan-
 tum illam materialiter falsam appello, quod, cum sit
 obscura & confusa, non possim dijudicare an mihi 15
 quid exhibeat quod extra sensum meum sit positivum,
 necne; ideoque occasionem habeo judicandi | esse quid
 positivum, quamvis forte sit tantum privatio.

Nec proinde quæri debet, *quæ sit causa illius entis*
positivi objectivi, unde fieri ajo ut materialiter falsa sit 20
illa idea^b; quia non ajo illam fieri materialiter falsam
 ab aliquo ente positivo, sed a solâ obscuritate, quæ
 tamen ens aliquod positivum habet pro subiecto,
 nempe sensum ipsum.

Et quidem ens istud positivum in me est, quatenus 25
 ego sum res vera; obscuritas verò, quæ sola mihi dat
 occasionem judicandi istam ideam sensûs frigoris re-

5 Après exhibere, à la ligne (1re édit. seule). — 13 Après idea, même remarque.

a. Page 207, l. 19-20.

b. *Ib.*, l. 21-22.

præsentare objectum aliquod extra me positum, quod vocetur frigus, non habet causam realem, sed inde tantum oritur, quod natura mea non sit omni ex parte perfecta.

- 5 Neque hoc ullâ ratione fundamenta mea convellit. Vereretur autem ne forte, quia in | legendis Philosophorum libris nunquam valde multum temporis impendi, non satis ipsorum loquendi modum sequutus sim, cum dixi ideas, quæ judicio materiam præbent erroris, *ma-*
 10 *terialiter* falsas esse, nisi apud primum | authorem qui 329 mihi jam incidit in manus, vocem *materialiter* in eadem significatione sumptam invenirem : nempe apud Fr. Suarem, Metaphysicæ disput. 9, sectione 2, numero 4.
- 15 Sed pergamus ad ea quæ V. C. omnium maxime reprehendit. mihi autem minime omnium reprehensione digna videntur, nempe ubi dixi, *licere nobis cogitare Deum quodam modo idem præstare respectu sui ipsius quod causa efficiens respectu sui effectûs*^a. Hoc enim ipso
 20 negavi illud quod Viro Cl. *durum videtur & falsum*, nempe quod Deus sit causa efficiens sui ipsius, quia, dicendo *idem quodammodo præstare*, ostendi me non existimare idem esse; & præmittendo verba, *nobis omnino licet cogitare*, significavi me hæc tantum propter
 25 imperfectionem intellectûs humani sic explicare. Sed & in reliquo scripto idem ubique confirmavi : nam statim ab initio, ubi dixi, *nullam rem existere in cujus causam efficientem non liceat inquirere*, addidi, *vel, si*

19, 25, Après effectûs, ... explicare, à la ligne (1re édit. seule).

a. Page 208, l. 14-16.

330 *non habet, cur illâ non indigeat, postulare^a; quæ verba*
fatis indicant me | pul|tasse aliquid existere quod causâ
efficiente non indigeat. Quid autem tale esse potest
præter Deum? Dixique paulò post, in Deo esse tantam
& tam inexhaustam potentiam, ut nullius unquam ope 5
eguerit ut existeret, neque etiam nunc egeat ut conser-
vetur, atque adeo sit quodammodo sui causa; ubi verbum,
ui causa, nullo modo de efficiente potest intelligi, sed
tantum quòd inexhausta Dei potentia sit causa sive
ratio propter quam causâ non indiget. Cùmque illa 10
inexhausta potentia, sive essentiæ immensitas sit quam-
maxime positiva, idcirco dixi rationem sive causam ob
quam Deus non indiget causâ, esse positivam. Quod
idem dici non posset de ullâ re finitâ, quamvis in suo
genere summe perfectâ; sed si diceretur esse a se, hoc 15
tantum intelligi posset negative, quoniam nulla ratio a
positivâ ejus naturâ desumpta asserri posset, propter
quam intelligeremus ipsam causâ efficiente non in-
digere.

331 Atque eodem modo, in omnibus aliis | locis, ita con- 20
 tuli causam formalem, sive rationem ab essentiâ Dei
 petitam, propter quam ipse causâ non indiget ut exi-
 stat, neque ut conservetur, cum causâ efficiente, sine
 quâ res finitæ esse non possunt, ut ubique illam a causâ
 efficiente esse diversam ex ipsis meis verbis cognosca- 25
 tur. Nec ullibi dixi Deum se conservare per positivum
 aliquem influ|xum, ut res creatæ ab ipso conservantur,

3 Après indigeat, à la ligne sectâ, . . . indigere, même re-
 (1re édit. seule). — 7, 10, 15, 19, marque. — 25-26 Après cognos-
 après causa, . . . indiget, . . . per- catur, idem.

a. Page 108, l. 19-22; puis page 109, l. 3-6.

sed tantum immensitatem potentiae, sive essentiae, propter quam conservatore non indiget, esse rem *positivam*.

Itaque possum ultro admittere quaecunque a Viro Cl. afferuntur ad probandum Deum non esse causam efficientem sui ipsius, neque se conservare per ullum influxum positivum, sive per sui reproductionem continuam; quod solum ex ejus rationibus efficitur. Sed, ut spero, etiam ille non negabit immensitatem illam potentiae, propter quam Deus non indiget causa ut existat, esse in ipso rem *positivam*, nihilque ejusmodi quod sit *positivum* intelligi | posse in ullis aliis rebus, 332
propter quod causa efficiente non egeant ad existendum; quod solum significare volui, cum dixi nullas res posse intelligi esse *a se*, nisi *negative*, praeter unum
15 Deum. Nec quicquam amplius assumere mihi opus fuit, ad difficultatem quae proposita erat dissolvendam.

Sed, quia tam serio hic monet Vir Clar., *vix ullum Theologum reperiri posse, qui non eam propositione offendatur, quod Deus a se ipso sit positive, & tanquam a*
20 *causa*^a, paulo accuratius exponam quare iste loquendi modus in hac quaestione perutilis, atque etiam necessarius, & ab omni offensionis suspicione valde remotus, mihi videatur.

Scio Latinos Theologos non usurpare | nomen *causae*
25 in divinis, cum agitur de processione personarum sacrosanctae Trinitatis, illosque, ubi Graeci indifferenter αἰτία & ἀρχή dixerunt, solo *principii* nomine ut maxime generali uti malle, ne cui scilicet inde occa-

2 Après *positivam*, non à la ligne (2e édit.). — 7 Après *efficitur*, à la ligne (1re édit. seule).

a. Page 214, l. 4-6.

333 sionem dent judicandi Filium esse minorem Patre. | Sed
ubi nullum tale erroris periculum esse potest, nec agi-
tur de Deo ut trino, sed tantum ut uno, non video cur
nomen *causæ* sit tantopere fugiendum, præsertim cum
in talem locum incidimus, ut illo uti perutile ac pro- 5
pemodum necessarium esse videatur.

Nulla autem major hujus nominis utilitas esse po-
test, quam si Dei existentiae demonstrandæ inserviat;
nullaque major necessitas, quam si absque eo perspi-
cuae demonstrari non possit. 10

Atqui considerationem causæ efficientis esse pri-
mum & præcipuum medium, ne dicam unicum, quod
habeamus ad existentiam Dei probandam, puto omni-
bus esse manifestum. Illud autem accurate persequi
non possumus, nisi licentiam demus animo nostro in 15
rerum omnium, etiam ipsius Dei, causas efficientes
inquirendi : quo enim jure Deum inde exciperemus,
priusquam illum existere sit probatum ? Quærendum
igitur est de unâquâque re, an sit *a se*, vel *ab alio* : &
quidem per hoc medium | existentia Dei concludi po- 20
334 test, etsi non expresse explicetur | quo modo intelli-
gendum sit aliquid esse *a se*. Quicunque enim solius
luminis naturalis ductum sequuntur, sponte sibi for-
mant hoc in loco conceptum quendam causæ efficienti
& formali communem, ita scilicet ut quod est *ab alio*, 25
sit ab ipso tanquam a causâ efficiente ; quod autem
est *a se*, sit tanquam a causâ formali, hoc est, quia
talem habet essentiam, ut causâ efficiente non egeat ;

1 Après Patre, à la ligne (1re édit. seule). — 14 Après mani-
festum, à la ligne (1re édit.).

— 18 Après probatum, même
remarque. — 22 Après | a se,
idem.

ideoque istud in Medit. meis non explicui, sed tanquam per se notum prætermisi.

At cum illi qui assueti sunt judicare nihil esse posse causam efficientem sui ipsius, illamque a causa formali accurate distinguere, quæri vident an aliquid sit a seipso, facile sit ut, de solâ efficiente proprie dictâ cogitantes, non putent illud, *a se*, debere intelligi tanquam *a causâ*, sed tantummodo *negative* tanquam *sine causâ*, ita scilicet ut aliquid sit de quo non debeamus inquirere cur existat. Quæ interpretatio verbi *a se* si admitteretur, nulla posset ab effectibus haberi ratio ad existentiam Dei demonstrandam, ut recte in primis Objectionibus ab ipsarum Authore probatum est, ideoque nullo modo est admittenda.

Ut autem apposite ad ipsam respondeatur, existimo necesse esse ostendere inter *causam efficientem* proprie dictam & *nullam causam* esse quid intermedium, nempe *positivam rei essentiam*, ad quam causæ efficientis conceptus eodem modo potest extendi, quo solemus in Geometricis conceptum lineæ circularis quammaximæ ad conceptum lineæ rectæ, vel conceptum polygoni rectilinei, cujus indefinitus sit numerus laterum, ad conceptum circuli extendere. Hocque non mihi videor ullâ ratione melius explicare potuisse, quàm cum dixi, *causæ efficientis significationem non esse in hac quæstione restringendam ad illas causas quæ sunt effectibus tempore*

2 Après prætermisi, non à la ligne (2e édit.). — 10 Après existat, à la ligne (1re édit. seule). — 14 Après admittenda, non à la ligne (2e édit.). — 23 Après ex-

tendere, à la ligne (1re éd. seule). — Les mises à la ligne qui suivent, jusqu'à Notandumque (ci-après, p. 242, l. 5) non compris, ne se trouvent pas dans la 2e édit.

336 *priorēs, vel quæ ab ipsis sunt diversæ; tum quia esset nugatoria, cū nemo nesciat idem nec seipso prius nec a seipso diversum esse posse; tum quia una ex his duabus conditionibus ab ejus conceptu tolli potest, & nihilominus integra notio efficientis remanere^a.*

5

Nam, quòd non requiratur ut tempore sit prior, patet ex eo quòd non habeat rationem causæ, nisi quamdiu producit effectum, ut dictum est.

Ex eo verò quòd non possit alia conditio etiam tolli, debet tantum inferri non esse causam efficientem proprie dictam, quod concedo : non autem nullo modo esse causam positivam, quæ per analogiam ad efficientem referri possit, hocque tantum in re proposita requiritur. Eodem enim lumine naturali quo percipio me mihi daturum fuisse omnes perfectiones quarum idea aliqua in me est, siquidem existentiam mihi dedissem, percipio etiam nihil sibi ipsi existentiam dare posse modo illo, ad quem causæ efficientis proprie dictæ significatio restringi solet, ita scilicet ut idem, quatenus dat sibi esse, sit diversum a se ipso, quatenus accipit esse, quia contradictoria sunt idem & non idem sive diversum.

10

15

20

337 Ideoque, cū quæritur an aliquid sibi ipsi existentiam dare possit, non aliud est intelligendum, quàm si quæreretur, an alicujus rei natura sive essentia sit talis, ut causâ efficiente non indigeat ad existendum.

25

Cūque subsumitur, *si quid sit tale, illud sibi daturum esse omnes perfectiones quarum idea aliqua in ipso est, siquidem ipsas nondum habet^b*, sensus est fieri non posse

a. Page 108, l. 7, etc. Cf. page 209, l. 21-24.

b. Page 208, l. 2-4.

quin habeat actu omnes perfectiones quas cognoscit, quia lumine naturali percipimus illud cujus essentia tam immensa est ut causâ efficiente non indigeat ad existendum, hac etiam non indigere ad habendas omnes perfectiones quas cognoscit, propriamque essentiam dare ipsi eminenter illud omne quod possumus cogitare aliquibus aliis rebus a causâ efficiente dari posse.

Atque hæc verba, *si nondum habet, ipsum sibi esse daturum*, juvant tantum ad rem explicandam, quia eodem lumine naturali percipimus illud jam non posse habere vim & | voluntatem sibi dandi aliquid novi, sed ejus essentiam talem esse ut habuerit ab æterno illud omne, quod jam cogitare possu|mus ipsum sibi daturum esse, si nondum haberet. 338

Atqui nihilominus isti omnes modi loquendi, a causæ efficientis analogiâ petiti, pernecessarii sunt ad lumen naturale ita dirigendum, ut ista perspicue advertamus : eodem plane modo quo nonnulla de sphaerâ & aliis figuris curvilineis ex comparatione cum figuris rectilineis apud Archimedes demonstrantur, quæ vix aliter intelligi potuissent. Et quemadmodum istiusmodi demonstrationes non improbantur, etsi sphaera in illis instar polyedri sit considerata ; ita non puto me hoc in loco posse reprehendi, quòd analogiâ causæ efficientis usus sim ad ea quæ ad causam formalem, hoc est ad ipsammet Dei essentiam pertinent, explicanda.

Nec ullum hac in parte erroris periculum timeri potest, quoniam id unicum quod causæ efficientis pro-

22 Après potuissent, à la ligne (1re édit. seulement). — 27 essentiam | existentiam (1re édit.).

329 prium est, atque ad formalem non potest extendi, manifestam contradictionem involvit, ideoque a nemine credi posset : nempe quòd aliquid sit a seipso diversum, sive, idem simul & non idem.

Notandumque est causæ dignitatem sic a nobis Deo 5
fuisse tributam, ut nulla effectûs indignitas in ipso inde sequeretur. Nam, quem|admodum Theologi, cùm dicunt Patrem esse *principium* Filii, non ideo concedunt Filium esse *principiatum*; ita, quamvis admiserim Deum dici quodammodo posse *suâ causam*, nullibi ta- 10
men illum eodem modo *suû effectum* nominavi, quia scilicet effectus ad efficientem præcipue solet referri, & illâ esse ignobilior, quamvis sæpe sit nobilior aliis causis.

Cùm autem integram rei essentiam pro causâ for- 15
mali hîc fumo, Aristotelis vestigia tantum sequor : nam lib. 2 anal. post. c. 11, causâ materiali prætermis-
sâ, primam nominat αἰτίαν τὸ τί ἦν εἶναι, sive, ut vulgo vertunt Latini philosophi, *causam formalem*, illamque ad omnes omnium rerum essentias extendit, 20
quia nempe ibi non agit de causis compositi physici, ut neque ego etiam hîc, sed generalius de causis ex quibus aliqua cognitio peti possit.

340 Quòd verò fieri vix potuerit in re | propositâ ut a
causæ nomine Deo tribuendo abstinerem, vel ex eo 25
potest probari, quòd, cùm Vir Cl. aliâ viâ idem quod ego efficere conatus sit, non tamen id ullo modo præstiterit, saltem quantum mihi videtur. Nam, postquam multis verbis ostendit Deum non esse causam efficien-

22 ego omis (1re édit.). — 28 Après videtur, à la ligne (1re édit. seulement).

tem suū ipsius, quia requiritur ad rationem efficientis ut diversa sit a suo effectu; item non esse a se *positive*, intelligendo per verbum *positive* | positivum causæ influxum; itemque seipsum revera non conservare, sumendo *conservationem* pro continuā rei productione, quæ omnia lubens admitto; rursus probare contendit Deum non dici debere causam efficientem suū ipsius, quia, inquit, *causa efficiens rei alicujus non quæritur, nisi ratione existentiae, neutiquam verò ratione essentiae; at non minus est de essentiā entis infiniti quòd existat, quàm de essentiā trianguli habere tres angulos æquales duobus rectis: ergo non magis per efficientem est respondendum, cum quæritur cur Deus existat, quàm cum quæritur cur tres anguli trianguli sint æquales duobus rectis*^a. | Qui 341

15 syllogismus facile in illum potest retorqueri hoc pacto: etsi non quærat^rur efficiens ratione essentiae, quæri tamen potest ratione existentiae; at in Deo non distinguitur essentia ab existentia; ergo de Deo quæri potest efficiens.

20 Sed ut hæc duo simul concilientur, dici debet, quærenti cur Deus existat, non quidem esse respondendum per causam efficientem proprie dictam, sed tantum per ipsam rei essentiam, sive causam formalem, quæ propter hoc ipsum quòd in Deo existentia non

25 distinguatur ab essentiā, magnam habet analogiam cum efficiente, ideoque quasi causa efficiens vocari potest.

Denique, addit *in Dei causam efficientem inquirenti respondendum esse illum eā non indigere; & rursus per-*

14 Après rectis. à la ligne (1re édit. seulement).

a. Page 212, l. 15, etc.

342 *contanti cur illâ non indigeat, respondendum quia ens in-*
finitum est, cujus existentia est sua essentia; ea enim tan-
tummodo causâ efficienti indigere, in quibus existentiam
actualem ab essentiâ distinguere licet^a. Ex quibus ait cor-
ruere id quod dixeram, nempe, si putarem nullam rem 5
|idem quodammodo esse posse erga seipsam, quod causa effi-
ciens erga effectum, nunquam me in causas rerum inqui-
rendo ad ullam omnium primam deveniturum^b. Quod ta-
men nec corruiere, nec ullo modo concuti vel infirmari,
mihi videtur; & præcipua vis, non modo meæ, sed & 10
omnium omnino demonstrationum quæ afferri possunt
ad existentiam Dei ab effectibus probandam, ab eo
dependet. Nullam autem Theologi fere omnes, nisi ab
effectibus, afferri posse contendunt.

Itaque, tantum abest ut demonstrationem de Deo 15
 illustret, cum analogiam causæ efficientis illi erga
 seipsum tribui non permittit, quin potius ab illâ intelli-
 gendâ lectores avertit, præcipue in fine ubi concludit :
si putaret in cujusque rei causam efficientem, vel quasi effi-
cientem, esse inquirendum, se cujuscunque rei causam ab eâ 20
re diversam quæsiturum^c. Quomodo enim ii qui Deum
nondum norunt, in causam aliarum rerum efficientem
inquirerent, ut hoc pacto ad Dei cognitionem deveni-
rent, nisi putarent cujusque rei causam |efficientem
 343 *posse inquireri ? | Et quomodo tandem in Deo ut causâ* 25

4 Après licet, à la ligne (1re
 édit. seulement). — 14 Après con-
 tendunt, non à la ligne (2e édit.).

— 21, 25 Après quæsiturum,
 ...inquire, à la ligne (1re édit.
 seulement).

a. Page 213, l. 11-16.

b. *Ibid.*, l. 18-24.

c. *Ibid.*, l. 25-27.

primâ finem quærendi facerent, si putarent cujusque rei causam ab eâ re diversam esse quærendam?

Certe idem fecisse mihi videtur Vir Cl. hac in parte, ac si, postquam Archimedes, loquens de iis quæ de
 5 sphærâ per analogiam ad figuras rectilineas sphæræ inscriptas demonstravit, dixisset : si putarem sphæram pro figurâ rectilineâ vel quasi rectilineâ infinitorum
 laterum sumi non posse, nullam vim isti demonstrationi tribuerem, quia, non de sphærâ ut figurâ curvi-
 10 lineâ, sed tantum de ipsâ ut figurâ rectilineâ infinitorum laterum, recte procedit ; — si, inquam, Vir Cl., nolens sphæram ita nominari, & tamen Archimedis demonstrationem cupiens retinere, diceret : si putarem
 id quod ibi concluditur de figurâ rectilineâ infinitorum laterum esse intelligendum, id ipsum de sphærâ
 15 non admitterem, quia mihi certum & compertum est, sphæram nullo modo esse figuram rectilineam. Quibus sane verbis non idem quod Archimedes efficeret, sed contra prorsus ab ejus demonstratione recte intelli-
 20 gendâ seipsum aliosque avocaret. 344

Hæc verò paulo prolixius hîc persequutus sum quàm res fortè postulabat, ut ostendam summæ mihi curæ esse cavere | ne vel minimum quid in meis scriptis reperiatur, quod merito Theologi reprehendant^a.

25 Denique, quòd circulum non commiserim^b, cum dixi *non aliter nobis constare, quæ clare & distincte percipiuntur vera esse, quàm quia Deus est ; & nobis non con-*

11 Après procedit, à la ligne (1re édit. seulement). — 17 Après rectilineam, même remarque.

a. Page 214, l. 4.

b. *Ibid.*, l. 7. — Voir aussi I. V, p. 148.

stare Deum esse, nisi quia id clare percipitur; jam satis in
 responsione ad secundas Objectiones, numero 3 & 4,
 explicui^a, distinguendo scilicet id quod reipsa clare
 percipimus, ab eo quod recordamur nos antea clare
 percepisse. Primum enim, nobis constat Deum exi- 5
 stere, quoniam ad rationes quæ id probant attendimus;
 postea verò, sufficit ut recordemur nos aliquam rem
 clare percepisse, ut ipsam veram esse simus certi; quod
 non sufficeret, nisi Deum esse & non fallere sciremus.

345 Quòd autem *nihil in mente, quatenus est res cogitans,* 10
esse possit, cujus non sit conscia^b, per se notum mihi vi-
 detur, quia nihil in illà sic spectatà esse intelligimus,
 quod non sit cogitatio, vel a cogitatione dependens^c;
 alioqui enim ad mentem, quatenus est res cogitans,
 non pertineret; nec ulla potest in nobis esse cogitatio, 15
 cujus eodem illo momento, quo in nobis est, conscii
 non simus. Quamobrem non dubito^d quin mens, sta-
 tim atque infantis corpori infusa est, incipiat cogitare,
 simulque sibi suæ cogitationis conscia sit, etsi postea
 ejus rei non recordetur, quia species istarum cogita- 20
 tionum memoriæ non inhærent.

Sed notandum est, actuum quidem, sive operatio-
 num, nostræ mentis nos semper actu conscientes esse;
 facultatum, sive potentiarum, non semper, nisi poten-
 tià; ita scilicet ut, cum ad utendum aliquâ facultate 25
 nos accingimus, statim, si facultas illa sit in mente,

5 *Après* percepisse, à la ligne (1re édit. seulement). — 17 *Après*
 simus, même remarque.

a. Page 140, l. 12, et p. 142, l. 14.

b. Page 214, l. 15. — Voir t. V, p. 149.

c. Tome V, p. 149.

d. *Ibidem*.

fiamus ejus actu conscii; atque ideo negare possumus esse in mente, si ejus conscii fieri nequeamus.

| *Ad ea quæ Theologos morari possunt*^a.

346

Opposui me primis Viri Cl. rationibus, a secundis
5 declinavi: jam iis quæ sequuntur plane assentior, præterquam ultimæ, de quâ spero me non difficulter effecturum ut ipse mihi assentiatur.

Itaque, quòd ea quæ in primâ Meditatione atque etiam in reliquis continentur, ad omnium ingeniorum
10 captum non sint accommodata^b, plane concedo; idque, ubicunque sese obtulit occasio, testatus sum, atque in posterum testabor. Et hæc unica fuit causa cur eadem in Differtatione de Methodo, quæ gallice scripta erat, non tracta|rim, sed ad has Meditationes, quas a solis
15 ingeniosis & doctis legendas esse præmonui, reservarim. Neque dici debet rectius me facturum fuisse, si abstinuisssem ab iis scribendis a quibus legendis permulti debeant|abstinere; tam necessaria enim existimo,
20 ut sine ipsis nihil unquam firmum & stabile in philosophiâ statui posse, mihi persuadeam. Et quamvis ignis & ferrum ab imprudentibus aut pueris sine periculo non tractentur, quia tamen utilia sunt ad vitam, nemo est qui putet idcirco ipsis esse carendum.

347

Quòd verò in quartâ Meditatione tantum egerim *de*

12 *Après testabor, à la ligne (1re édit. seulement).* — 15-16 *Après reservarim, même remarque.* —

20 *Après persuadeam, idem.* — 23 *ipsis| ipsi (1re édit.).*

a. Pages 214 à 218.

b. Page 214, l. 27, à p. 215, l. 14.

errore qui committitur in dijudicatione veri & falsi, non autem de illo qui contingit in persecutione boni & mali^a; quòdque ea quæ ad fidem pertinent atque ad vitam agendam semper exceperim, cùm asserui nulli nos rei assentiri debere, nisi quam clare cognoscamus^b : totius scripti mei contextus ostendit; & expresse etiam in responsione ad secundas Objectiones, numero 5, explicui^c; nec-non & in Synopsi præmonui^d; ut ita, quantum Viri Cl. judicio tribuam, & quàm accepta mihi sint ejus consilia, declarem. 5 10

Supereſt ſacramentum Eucharistiæ, cum quo judicat Vir Cl. meas opiniones non convenire, *quia, inquit,* 348 *fide credimus, ablatâ ab | Eucharistico pane panis substantiâ, sola illic accidentia remanere^e; putat autem, me nulla accidentia realia admittere, sed tantùm modos, qui absque aliquâ substantiâ, cui insint, non possunt intelligi, nec proinde etiam absque illâ existere^f.* 15

Quam objectionem per facile possem eludere, dicendo me nunquam hæcenus accidentia realia negasse; nam, quamvis ipsis in Dioptricâ & Meteoris non usum ad ea de quibus agebam explicanda, dixi tamen expressis verbis in Meteoris, p. 164^g, me illa non negare. In his verò Meditationibus supposui quidem ipsa non-

17 *Après exister, non à la ligne (2e édit.). — 22 Après negare, à la ligne (1re édit. seulement).*

a. Page 215, l. 18-21.

b. Page 216, l. 5-6 et l. 8-9.

c. Page 149, l. 3-21.

d. Page 15, l. 7-12.

e. Page 217, l. 19-20.

f. Page 217, l. 23, à p. 218, l. 1.

g. Page 239, l. 5, de cette édition.

dum a me cognosci, sed non idcirco nulla esse ; modus enim scribendi analyticus, quem sequutus sum, id patitur ut quædam interdum supponantur quæ nondum sint satis explorata, ut patuit in primâ Meditatione, in quâ multa assumpseram, quæ deinde in sequentibus refutavi. Nec sane hîc quicquam de naturâ accidentium volui stabilire, sed ea tantum, quæ de ipsis tanquam primâ fronte apparuerunt, proposui. Ac denique, | ex eo quòd dixerim modos absque aliquâ substantiâ cui insint non posse intelligi, non debet inferri
 10 me negasse illos absque ipsâ per divinam potentiam poni posse, quia plane affirmo & credo Deum multa posse efficere, quæ nos intelligere non possumus.

| Sed, ut hîc agam liberalius, non dissimulabo me
 15 mihi persuadere, nihil plane aliud esse a quo sensus nostri afficiantur præter solam illam superficiem, quæ est terminus dimensionum ejus corporis quod sentitur : in solâ enim superficie fit contactus ; & nullum sensum affici nisi per contactum, non ego solus, sed fere
 20 omnes philosophi cum ipso Aristotele^a affirmant. Ita ut, exempli causâ, panis vel vinum non sentiatur, nisi quatenus ejus superficies, vel immediate a sensû organo, vel mediante aëre aliisve corporibus, ut ego judico, vel, ut ajunt plerique Philosophi, mediantibus
 25 speciebus intentionalibus, attingitur.

Notandum autem est, istam superficiem, non ex solâ corporum figurâ externâ quæ digitis tractatur, esse æstimandam, sed considerandos etiam esse omnes illos

6 *Après refutavi, à la ligne (1re édit. seulement).*

a. Voir ci-après, p. 251, l. 23.

exiguos meatus, qui inter pulvisculos farinæ ex quibus panis conflatus est, atque inter particulas spiritûs, aquæ, aceti, & fœcum seu tartari, ex quorum mixturâ vinum constat, itemque inter reliquorum corporum minutias reperiuntur. Nam fane particulæ istæ, cùm 5
diversas habeant figuras & motus, nunquam tam apte jungi possunt, quin multa inter ipsas spatia relinquantur, quæ vacua non sunt, sed vel aëre vel aliâ materiâ repleta : ut ad oculum videmus in pane spatia | ejus-
modi satis magna, quæ non modo aëre, sed etiam 10
aquâ, vel vino, aliisve liquoribus impleri possunt. Cùmque panis maneat semper ipse idem, quamvis aër, aliave materia ejus poris contenta mutetur, patet ista ad ejus substantiam non pertinere; ideoque ipsius superficiem non eam esse quæ brevissimo ambitu inte- 15
grum cingit, sed eam quæ singulis ejus particulis est immediate circumposita.

Notandum etiam est, hanc superficiem non modo
351 totam moveri, cùm totus panis ex uno loco in alium transfertur, sed etiam moveri ex parte, cùm aliquæ 20
panis particulæ ab aëre aliisve corporibus ejus poros ingredientibus agitantur : adeo ut, si quæ corpora talis sint naturæ, ut vel aliquæ, vel omnes eorum partes assidue moveantur (quod de plerisque partibus panis & de omnibus vini verum existimo), intelligenda etiam 25
sit ipsorum superficies in continuo quodam motu esse.

Notandum denique, per superficiem panis, aut vini, alteriusve corporis, non hîc intelligi partem ullam substantiæ nec quidem quantitatis ejusdem corporis, nec etiam partem corporum circumjacentium, sed tan- 30

5 Après reperiuntur, à la ligne (1re édit. seulement).

tummodo terminum illum qui medius esse concipitur inter singulas ejus particulas & corpora ipsas ambientia, qui|que nullam plane habet entitatem, nisi modalem^a.

Jam verò, cùm in hoc solo termino contactus fiat,
 5 & nihil nisi per contactum sentiatur, manifestum est, ex hoc uno quòd dicantur panis & vini substantiæ in alicujus alterius rei substantiam ita mutari, ut hæc nova substantia | sub eisdem plane terminis contineatur, sub quibus aliæ prius erant, sive in eodem præcise
 10 loco existat in quo panis & vinum prius existebant, vel potius (quia eorum termini assidue moventur), in quo jam existerent si adessent, sequi necessario novam illam substantiam eodem plane modo sensus omnes nostros afficere debere, quo panis & vinum illos afficerent, si nulla transubstantiatio facta esset.
 15

Docet autem Ecclesia, in Concilio Tridentino, sess. 13, can. 2 & 4, *conversionem fieri totius substantiæ panis in substantiam corporis Christi Domini nostri, manente duntaxat specie panis*. Ubi non video quidnam possit
 20 intelligi per speciem panis, præter illam superficiem, quæ media est inter singulas ejus particulas & corpora ipsas ambientia.

Ut enim jam dictum est, in hac solâ superficie fit contactus; &, fatente ipso Aristotele, non modo sensus
 25 ille, qui specialiter *tactus* vocatur, sed & alii sensus tactu sentiunt, lib. 3 de animâ, cap. 13 : καὶ τὰ ἄλλα αἰσθητήρια ἀφ' ἧς αἰσθάνεσθαι.

22 Après ambientia, non à la ligne (2e édit.). — 27 Après αἰσθάνεσθαι, même remarque.

a. Voir t. III, p. 387, l. 15; et t. IV, p. 163, l. 24.

353

Et nemo est qui putet hîc per speciem | aliud intelligi,
 quàm præcise id quod requiritur ad sensus afficiendos.
 Et nemo etiam est, qui credat conversionem panis in
 Christi corpus, quin simul putet hoc Christi corpus sub
 eâdem accurate superficie contineri, sub quâ contine- 5
 retur panis, si adesset; etiam si tamen ibi non sit tan-
 quam proprie in loco, *sed sacramentaliter, & eâ existendi*
ratione, quam etsi verbis exprimere vix possumus, possibi-
lem tamen esse DEO cogitatione per fidem illustratâ assequi
possumus, & constantissime credere debemus^a. Quæ omnia 10
 tam commodè ac tam rectè per mea principia expli-
 cantur, ut non modo nihil hîc habeam quod verear,
 ne orthodoxis Theologis offendiculo sit futurum, sed
 contrà potius magnam me ab ipsis gratiam initurum
 esse confidam, quòd eas in Physicâ proponam opinio- 15
 nes, quæ longe melius quàm vulgares cum Theologiâ
 consentiant. Nam sane nullibi unquam, saltem quod
 sciam, docuit Ecclesia species panis & vini remanentes
 in Sacramento Eucharistiæ esse accidentia quædam
 354 realia^b, | quæ, sublatâ substantiâ cui inhærebant, mi- 20
 raculose sola subsistant.

Sed^c, cùm forte primi Theologi qui hanc quæstio-
 nem Philosophico more explicare conati sunt, tam

21 *Après subsistant.]* Omitto
 cætera, quæ hîc requiri possent,
 donec fusiùs in summâ Philoso-
 phiæ, quam præ manibus habeo,
 ea omnia demonstrarem, ex quibus
 solutiones deducantur, quæ sin-

gulis obiectionibus hac in mate-
 riâ fieri solitis satisfaciant. | *Fin*
des Réponses aux 4es Objections
dans la 1re édition. Ce que nous im-
primons, p. 252, l. 22, à p. 256,
l. 8, ne se trouve que dans la 2e.

a. Voir t. IV, p. 165, l. 7, et p. 346, l. 15.

b. Tome III, p. 545, l. 15.

c. *Ibid.*, p. 340, l. 17; p. 349, l. 4; p. 416, l. 5; p. 449, l. 12.

firmiter sibi persuaderent accidentia illa quæ sensus
movent esse quid reale a substantiâ diversum, ut ne
adverterent quidem eâ de re posse unquam dubitari,
sine ullo examine ac sine justâ ratione supposuerant
5 species panis esse accidentia ejusmodi realia ; totique
deinde in eo fuerunt, ut explicarent quomodo ipsa sine
subjecto esse possint. Quâ in re tot difficultates inve-
nerunt, ut vel ex hoc uno (quemadmodum viatores,
cùm forte ad salebras & loca nullo modo pervia deve-
10 nerunt) se a vero itinere deflexisse judicare debuissent.

In primis enim non videntur sibi constare, saltem ii
qui omnem sensuum perceptionem per contactum fieri
concedunt, cùm in objectis aliquid aliud, quàm ipso-
rum superficies varie dispositas, ad movendos sensus
15 requiri supponunt : quia per se notum est ad contactum
solam superficiem sufficere. Si qui verò id non conce-
dant, nihil eâ de re asserre possunt quod ullam habeat
speciem veritatis.

Deinde non potest humana mens cogitare acciden-
20 tia panis esse realia & tamen absque ejus substantiâ
existere, quin simul illa per modum substantiæ concipi-
piat. Adeo ut implicare videatur, ut tota panis sub-
stantia mutetur, quemadmodum credit Ecclesia, &
interim ut aliquid reale, quod prius erat in pane, re-
25 maneat ; quia nihil reale potest intelligi remanere,
nisi quod subsistat, &, quamvis verbo vocetur accidens,
concipiatur tamen ut substantia. Ideoque in re idem
est ac si diceretur totam quidem panis substantiam
mutari, sed tamen illam ejus substantiæ partem, quæ

10 Après debuissent, non à la ligne (1re et 2e édit.). — 18 Après
veritatis, même remarque.

vocatur accidens reale, remanere : quod, si non in verbis, certe in conceptu contradictionem involvit.

Atque hæc præcipua ratio esse videtur ob quam nonnulli hac in parte ab Ecclesiâ Romanâ dissenserunt. Quis autem neget, ubi liberum est, & nulla ratio, nec
 5 Theologica, nec quidem Philosophica, cogit nos ad aliquas opiniones amplectendas, quin illæ potissimum sint eligendæ, quæ nullam aliis occasionem nec prætextum dare possint a veritate fidei deslektendi ? Quòd
 10 autem opinio, quæ realia ponit accidentia, cum Theologicis rationibus non conveniat, puto hîc satis perspicue ostendi ; quòdque Philosophicis plane adversetur, spero me in summâ Philosophiæ, quam jam habeo in manibus, clare esse demonstraturum ; ibique
 15 quo pacto color, sapor, gravitas, & reliqua omnia quæ sensus movent, a solâ extimâ corporum superficie dependeant, ostendam.

Denique non possunt accidentia realia supponi, quin miraculo transubstantiationis, quod solum ex verbis consecrationis concludi potest, aliud novum, & quidem
 20 incomprehensibile, gratis | addatur, per quod accidentia ista realia absque panis substantiâ ita existant, ut ipsa interim non fiant substantiæ ; quod non modo pugnat contra humanam rationem, sed etiam contra
 25 axioma Theologorum, qui dicunt verba ista consecrationis nihil efficere nisi suum significatum, & quæ per rationem naturalem possunt explicari, miraculo nolunt adscribi. Quæ omnes difficultates per meam hujus rei explicationem plane tolluntur : nam tantum abest ut

2 Après involvit, non à la ligne (1re et 2e édit.). — 17 Après ostendam, même remarque.

juxta ipsam opus sit aliquo miraculo ad conservanda
 accidentia post sublatam substantiam, quin potius sine
 novo miraculo (per quod scilicet dimensiones muten-
 tur) tolli non possint. Hocque aliquando contigisse me-
 5 moriæ proditum est, cùm, loco panis consecrati, caro
 vel puer in manibus sacerdotis apparuit; non enim id
 unquam per miraculi cessationem, sed omnino per
 novum miraculum, accidisse creditum est.

Præterea nihil est incomprehensibile aut difficile in
 10 eo quòd Deus creator omnium possit unam substantiam
 in aliam mutare, quòdque hæc posterior substantia sub
 eâdem plane superficie remaneat, sub quâ prior conti-
 nebatur. Nec etiam quicquam rationi magis consen-
 baneum dici potest, nec vulgo apud Philosophos ma-
 15 gis receptum, quàm non modo omnem sensum, sed
 generaliter omnem corporis in corpus|actionem, fieri
 per contactum, huncque contactum in solâ superficie
 esse posse : unde sequitur evidenter, eandem superfi-
 ciem, quantumvis substantia quæ sub eâ est mutetur,
 20 eodem semper modo agere ac pati debere.

Quapropter, si verum hîc sine invidiâ scribere licet,
 ausim sperare venturum tempus aliquando, quo illa
 opinio quæ ponit accidentia realia, ut a ratione aliena,
 & incomprehensibilis, & parum tuta in fide, a Theo-
 25 logis explodetur, & mea in ejus locum ut certa & in-
 dubitata recipietur. Quod hîc dissimulandum esse non
 putavi, ut, quantum in me est, occurram illorum ca-
 lumniis, qui, quoniam aliis doctiores videri volunt,
 nihil ægrius ferunt, quàm si quid novi in scientiis,
 30 quod sibi prius cognitum fuisse fingere non possint,

8 Après est, non à la ligne.

afferatur. Et sæpe in illud eo acrius invehuntur, quo verius & majoris momenti esse putant; quodque rationibus refutare non valent, Sacris Scripturis ac veritatibus fidei adversari absque ullâ ratione affirmant. Impii certe hac in parte quòd autoritate Ecclesiæ uti velint ad evertendam veritatem. Sed provoco ab istis ad pios & orthodoxos Theologos, quorum me judiciis & censuræ libentissime submitto.

355

|| OBJECTIONES QUINTÆ.

EXIMIO VIRO RENATO CARTESIO

10

P. GASSENDUS S.^a

Vir Eximie,

Beavit me Mersennus noster, cum tuarum illarum sublimium de primâ Philosophiâ Meditationum participem fecit. Quippe argumenti præstantia, ingenii perspicacia, nitorque dictionis mirifice placuit. Quare & lubens gratulator, quòd animo adeo excelso ac fælici aggredieris scientiarum fineis provehere, & res omnibus retrò sæculis abstrusissimas enucleare. Id mihi fuit durum, | quòd ille præterea amicitiae jure exegit, ut ad te perscriberem, si quis fortassis scrupulus ingereretur superessetve. Siquidem præsenſi nihil aliud me, quàm hebetudinem testaturum, si rationibus tuis non acquiescerem; vel potius, quàm temeritatem, si tantillum etiam in oppositum, quasi repu-

a. Voir t. III, p. 363-365, éclaircissement, et p. 384, l. 15.

gnando, hiscere auderem. Annui tamen viro amico, ratus aliunde te non tam meum, quàm illius, consilium æquibonique consulturum; | cùm eo nempe candore sis, ut facile putes nihil aliud me, quàm nudas tibi proponere
 5 meas dubitandi rationes voluisse. Testor sane abunde fore, si illas vel ad calcem usque legere sustinueris: nam, quòd te permovere debeant, ut vel de tuis ratiociniis minimum diffidas, vel ad respondendum tempus deteras melioribus curis destinatum, ipse profecto Author non sum. Quin-
 10 etiam non audeo, nisi cum rubore, illas coram te propagare, qui certo sum certior nullam esse earum, quæ non tibi pluries inter meditandum occurrerit, & quam tamen, certo consilio, vel contempseris, vel censueris | dissimulan- 357
 dam. Profero ergo, sed eâ mente, ut prolatas duntaxat
 15 velim; prolatas, inquam, non de rebus ipsis, quas demonstrandas suscipis, sed de methodo ac vi demonstrandi. Prefecto enim & ter-maximi Dei existentiam, & animorum nostrorum immortalitatem, profiteor; ac hæreo duntaxat circa energiam illius ratiocinii, quo tu tam ista, quàm
 20 alia Metaphysica cohærentia, probas.

| IN MEDITATIONEM I.

De iis, quæ in dubium revocari possunt.

Ac circa primam quidem Meditationem, non est quòd multum immorer: comprobo enim institutum, quo mentem
 25 tuam exuere omni præjudicio voluisti. Id unum non satis percipio: quamobrem satius non duxeris, simpliciter ac paucis verbis incerta habere quæ prænoveras, ut ea deinde seligeres, quæ vera deprehenderentur, quàm, habendo

358 *omnia pro falsis, non | tam vetus exuere, quàm induere
novum præjudicium. Et vide, ut necesse fuerit, quo tibi
ipsi faceres fidem, fingere Deum deceptorem, aut nescio
quem malum Genium delusorem; cùm visum fuisset suffi-
cere, humanæ mentis caliginem, solamve naturæ imbecil- 5
litate, caussari. Fingis præterea te somniare, ut in
dubium omnia revoces, & quicquid rerum agitur, pro
ludificatione ducas; sed an propterea a te extorques, ut
non vigilare te credas, & incerta falsaque habeas, quæ
coram te sunt aut geruntur? Quicquid dixeris, nemo 10
erit, qui persuadeatur te esse persuasum, nihil esse | verum
ex iis omnibus quæ cognoveris; ac tibi perpetuò vel sen-
sum, vel somnium, vel Deum, vel cacodæmonem impo-
suisse. An non futurum fuisset magis & philosophico can-
dore & veritatis amore dignum, res, ut se habent, & bonâ 15
fide ac simpliciter enunciare, quàm, quod objicere quis-
piam posset, recurrere ad machinam, captare præstigias,
seclari ambages? Quanquam, quia tibi ita est visum, no-
lim amplius contendere.*

359

| IN MEDITATIONEM II.

20

De naturâ Mentis humanæ; quòd ipsa sit notior,
quàm corpus.

*Circa secundam, video te adhuc in ludificatione per-
flare, & nihilominus animadvertere, saltem te esse, quî
ludificaris; atque idecirco statuere illud pronunciatum : 25
Ego sum, Ego existo, quoties a te profertur, vel mente*

7 quicquid] quidquid (2e édit.).

concipitur, esse verum^a. Attamen non video tibi opus fuisse tanto apparatu, quando aliunde certus eras, & verum erat, te esse; poterasque idem vel ex quâvis aliâ tuâ actione colligere, cum lumine naturali notum sit, quicquid agit, esse.

Subdis, te non propterea fatis intelligere quid sis^b. | Hoc autem serîo accipitur, & ultrò conceditur; id ipsumque opus ac labor. Nempe id absque ambagibus totâque illâ suppositione videtur fuisse requirendum.

10 Meditari vis consequenter, qualem te esse credideris, ut, subtractis dubiis, id solum remaneat, quod certum sit & inconcussum^c. Hoc verò nemine | non probante
facies. Rem aggressus, & cum te putaris esse hominem, quæris, quid sit homo; & dimissâ consultò definitione
15 vulgari, seligis ea, quæ primâ fronte tibi occurrebant, ut habere te vultum, manus, & cætera membra, quæ nomine corporis designabas; itemque, te nutrirî, incedere, sentire, cogitare, quæ referebas ad animam^d.
Hoc porro esto, modo caveamus distinctionem tuam inter
20 animam & corpus. Dicis te tunc non advertisse quid esset anima, sed imaginatum solum aliquid instar venti, ignis, vel ætheris, quod crassioribus tui corporis partibus esset infusum^e. *Isud memorabile est.* De corpore, non dubitasse naturam ejus in eo esse, ut sit quid
25 aptum figurari, circumscribi, spatium replere, & ex

5 Après esse, non à la ligne (2e édit.). — 9 Après requirendum, même remarque.
(1re édit.), intervalle en blanc

a. Page 25, l. 11-13.

b. *Ibid.*, l. 14.

c. *Ibid.*, l. 21-24.

d. Page 25, l. 26 et l. 31, à p. 26, l. 8.

e. Page 26, l. 8-11.

co omne aliud corpus excludere; tactu, visu, auditu, odoratu, gustu percipi, & pluribus modis moveri^a. *Potes verò hæc etiam hodie attribuere corporibus, dummodo non omnibus omnia: siquidem ventus corpus est, & non percipitur tamen visu; neque excludas adjuncta alia:* 5
nam ventus, ignis, & plura movent. Quod subjicis autem, 351 *negasse te corpori vim seipsum movendi^b, non apparet qui tueri jam possis: quasi corpus omne esse debeat suapte naturâ immobile, omnisque ejus motus a principio incorporeo procedere; & neque aqua fluere, neque animal ince-* 10
dere, sine incorporeo motore, censeatur.

2. *Exploras deinde, num, suppositâ adhuc deceptione, affirmare possis esse in te aliquid ex iis, quæ pertinere censuisti ad naturam corporis, &, attentissimo examine factò, dicis te nihil tale in te reperire^c. Hoc* 15
jam loco non spectas te quasi hominem integrum, sed quasi interiorem occultioremve partem, qualem cogitaras esse animam. Quæso te ergo, ô Anima, seu quocumque velis nomine censeris: emenda sine haclenus eam cogitationem, quâ prius imaginabaris te esse quidpiam instar venti simili- 20
lisve rei his membris infusæ? Non fecisti sane. Cur non possis igitur esse adhuc ventus, vel potius tenuissimus spiritus, qui calore cordis ex purissimo sanguine, aliundeve, aut ab aliâ causâ exciteris, serveris, & fusus per membra 362 *vitam illis tribuas, & cum oculo videas, cum aure* | *audias,* 25
cum cerebro cogites, cæteraque, quæ vulgo tibi tribuuntur, munia exsequaris? Id si ita sit, cur non habeas eandem figuram, quam totum hoc corpus, uti aër can-

a. Page 26, l. 11-18.

b. *Ibid.*, l. 20.

c. Page 26, l. 24, à p. 27, l. 2.

dem quam vas continens? Cur non censearis circum-
 scribi ab eodem ambiente, quo corpus, aut a corporis
 epidermide? Cur non replere spatium, sive parteis spatii,
 quas crassum corpus seu partes ipsius non replent? Quippe
 5 corpus crassum habet porulos, per quos ipsa diffundaris;
 adeo ut, ubi partes tuæ fuerint, partes illius non sint: eo-
 dem modo, quo in vino & aquâ mislis, ubi sunt partes unius,
 non sunt partes alterius, quantumcumque visus discernere
 nequeat. Cur non excludere corpus aliud ab eodem spatio?
 10 cū in quibuscunque spatiolis fueris, partes corporis cras-
 sioris esse simul nequeant. Cur non moveri pluribus mo-
 tibus? Cū tu enim plureis ipsis membris tribuas, quo-
 modo id possis, quin movearis ipsa? Certe neque moves
 immota, cū opus contentione sit; neque potes non mo-
 15 veri ad ipsius corporis motum. Si hæc igitur ita sint, cur
 | dicas in te nihil esse eorum, quæ ad naturam corporis 363
 spectant?

3. Pergis, neque esse in te ex iis, quæ animæ tri-
 buuntur, nutriri, vel incedere^a. At primum, potest
 20 aliquid esse corpus, nec tamen nutriri. Deinde, si tale sis
 corpus, qualem spiritum diximus, cur, cū crassiora illa
 membra crassiore substantiâ nutriuntur, non possis ipsa te-
 nuior tenuiore quoque nutriri? Et nonne, illo corpore,
 cujus ex sunt partes, adolescente, ipsa adolescis? & dum
 25 illud debilitatur, debilitaris quoque ipsa? Ad incesum
 quod attinet, cū membra incedant per te, & in locum nul-
 lum concedant, nisi agente & ferente te, quomodo id fiat
 sine tuo incesu? Quandoquidem, inquis, jam corpus
 non habeo, hæc nihil sunt, nisi figmenta^b. Verum, seu

a. Page 27, l. 2-3.

b. Ibid., l. 3-5.

nos ludis, seu ipsa deluderis, nihil nobis morandum. Sin loqueris seriò, probandum est tibi, neque te habere ullum corpus quod informes, neque te esse ejusmodi, quod unà nutriri incedereque valeat.

Pergis adhuc, neque te sentire^a. At ipsa profecto es, 5
 304 *quæ vides colores, audis sonos, &c. Hoc, inquis, | non fit*
sine corpore. Credo equidem; sed primum adest tibi cor-
pus, ipsaque es intra oculum, qui non videt sane absque
te; ac potes deinde esse tenüe corpus, quod per organum
sensus opereris. Per multa, inquis, visa sum sentire in 10
somnis, quæ me non sensisse postea animadverti. Enim-
vero tametsi fallaris, quòd non utens oculo videaris sentire
quod sine oculo non sentitur, non es tamen semper experta
eandem falsitatem, neque non usa es oculo, per quem sen-
seris, imaginesque hauseris, quibus jam sine oculo uti 15
possis.

Deprehendis tandem te cogitare^b. Id verò abnuendum
non est; sed probandum superest | tibi, vim cogitandi ita
esse supra naturam corpoream, ut neque spiritus, neque
aliud corpus agile, purum, tenüe, ullâ dispositione para- 20
bile sit, quòd cogitationis efficiatur capax. Probandum si-
mul animas brutorum esse incorporeas, videlicet quæ cogi-
tent, seu, præter functiones sensuum externorum, aliquid
interne, non vigilando modo, sed somniando etiam, cognos-
cant. Probandum rursus crassum hoc corpus ad cogitatio- 25
 365 *nem tuam | nihil prorsus conferre (cùm absque illo tamen*
nunquam fueris, neque ab illo sejuncta aliquid huc-usque

4 Après valeat, non à la ligne (1re et 2e édit.). — 16 Après possis, même remarque.

a. Page 27, l. 5-7.

b. Ibid., l. 7.

cogitaveris), ac te idcirco independenter ab eo cogitare : adeo ut neque impediri, neque turbari valeas a vaporibus sive fumis tætris crassisque, qui tam male cerebrum interdum afficiunt.

- 5 4. *Concludis : Sum igitur præcise Res cogitans, id est Mens, sive animus, intellectus, ratio^a. Heic ego agnosco me hallucinatum. Existimabam enim me alloqui animam humanam, seu internum illud principium, quo homo vivit, sentit, loco movetur, intelligit; & alloquebar*
 10 *tamen solam mentem, quippe quæ non modo corpus exiit, sed exiit quoque animam ipsam. Anne id facis, vir eximie, antiquorum illorum instar, qui, cùm putarent animam diffusam toto corpore, principem tamen partem τὸ ἡγε-*
 15 *μονικὸν habere sedem opinabantur in determinatâ parte corporis, ut in cerebro, aut in corde? Non quòd censerent animam quoque in eâ parte non reperiri, sed quòd crederent animæ illeic existenti mentem veluti superaddi, | coa-*
 20 *dunarique, & unâ cum illâ partem informare. Et debebam sane id commeminisse ex disputatis in illâ tuâ Dissertatione de Methodo : visus enim es in eâ velle munia hæc omnia, quæ animæ tam vegetativæ quàm sensitivæ tribuuntur, non*
 25 *dependere a rationali, posseque etiam exerceri, antequam illa adveniat, ut exercentur quoque in brutis, in quibus rationis nihil esse contendis. Sed nescio quo pacto oblitus id fueram, nisi quia dubius remanseram, illudne princi-*
 30 *pium, quo tam nos quàm bruta vegetamur atque senti-*
mus, non velles dici animam, sed animam propriè esse nostram mentem : cùm tamen illud principium dicatur propriè animare, mens nihil aliud præflet, quàm ut cogi-
temus, quod tu quidem fieri asseris. Utcumque id fue-

rit, dicare jam Mens, atque esto Res cogitans præcise.

Subdis folam cogitationem non posse divelli a te^a.
 Hoc verò non est cur tibi negetur, si præsertim sis sola
 Mens, & nolis tuam substantiam a substantiâ animæ plus
 quàm consideratione dislinctam. Quanquam hæreo, an, cum
 367 dicis non posse cogitationem divelli a te, intelligas te,
 quandiu es, indefinenter cogitare. Id sane conforme effato
 Philosophorum celebrium, qui immortalitatem tuam proba-
 turi assumpsere te perpetuo moveri, seu, ut ego quidem inter-
 pretor, cogitare perpetuo; verùm ii non persuadebuntur, 10
 qui non capient quo modo possis aut per soporem lethargi-
 cum, aut in utero etiam, cogitare. Quo loco hæreo præ-
 terea, an existimes te in corpus illiusve partem, intra ute-
 rum, aut ab exortu, esse infusam. Sed nolo molestius id
 inquirere, neque cogitare, an reminiscaris quid in utero, 15
 primisve ab exortu diebus, mensibus, aut annis, cogitaveris,
 neque, si id sis responsura, quamobrem oblita omnium fueris.
 Insinuo duntaxat, ut memineris, quàm obscura, quàm tenuis,
 quàm pene nulla esse potuerit temporibus illis tua cogitatio.

Pergis, te non esse compagem membrorum, quæ 20
 corpus humanum appellatur^b. Id verò admittendum est,
 quia spectaris solum ut res cogitans, & pars humani com-
 positi, ab hac exteriori crassioreque dislincta. Non sum
 368 etiam, inquis, tenuis aliquis aër istis membris infusus,
 non ventus, non ignis, non vapor, non halitus, non 25
 quicquid mihi fingo. Supposui enim ista nihil esse;

¹ Après præcise, non à la ligne
 (1re et 2e édit.). — 15 cogitare] mot
 suspect. Faut-il lire : agitare ?

— 19 Après cogitatio, non à la
 ligne (1re et 2e édit.).

a. Page 27, l. 8.

b. Ibid., l. 18-19.

maneat positio^a. *Heic autem confiste, ô Mens, & positiones, seu potius fictiones illæ, tandem faceffant. Non sum, inquis, aër, aut aliquid tale : at si anima tota tale | quidpiam est, quorsum tu, quæ censeri potes pars animæ nobilissima, non censearis quoque esse quasi flos, seu portio subtilissima, purissima, actuosissimaque illius ? Fortassis, inquis, hæc, quæ suppono nihil esse, sunt aliquid, neque diversum ab eo me quem novi; nescio tamen, nec de hoc jam disputo^b. Sed si nescis, si non disputas, cur te nihil esse istorum assumis ? Novi, inquis, me existere; hujus autem rei notitia præcise non potest pendere ab eo, quod non novi^c. Hoc esto; sed memineris te nondum fidem fecisse, quòd non sis aër, non vapor, non alia.*

5. *Describis consequenter quid sit, quod imaginationem appellas. Dicis quippe, imaginari nihil esse aliud, quàm contemplari figuram imaginemve rei corporeæ^d; videlicet, ut inferas te aliâ cogitationis specie, quàm imaginatione, | cognoscere naturam tuam. Attamen, cùm tibi pro tuo arbitratu imaginationem definire liceat, quæso te, si corporea sis, ut nondum probasti oppositum, cur non contemplari te possis sub figurâ imagineve corporeâ ? Et quæso te, dum contemplaris, quidnam experiris tibi obversari, præter substantiam quandam puram, perspicuam, tenuem, inslar auræ universum corpus vel cerebrum certe illiusve partem pervadentis, animantis, functiones tuas illeic obcuntis ? Cognosco, inquis, nihil eorum, quæ possum imaginationis ope comprehendere, ad hanc, quam de*

a. Page 27, l. 20-23. — Var. : « manet positio » (*Disquisitio etc.*).

b. *Ibid.*, l. 24-27.

c. *Ibid.*, l. 28, à p. 28, l. 1.

d. Page 28, l. 4-5.

me habeo, notitiam pertinere^a. Verum, quomodo cognoscas, non dicis; & cum paulò ante statuisses nescire te adhuc istane ad te pertinerent, undenam, quæso, id jam concludis?

6. *Pergis*: Mentem esse ab istis diligentissime evocandam, ut suam ipsa naturam quàm distinctissime percipiat^b. *Id recte mones; sed postquam ipsa te diligentissime avocasti, renuncia, quæso, quàm distincte naturam tuam*
 370 *perceperis. Nam dicere solum te esse Rem* | *cogitantem,*
operationem memoras, quam omnes prius tenebamus; sed 10
operantem substantiam, qualis nempe sit, quomodo cohæ-
reat, quomodo ad agendum tam varia tam varie sese
comparet, ac hujusmodi cætera prius ignorata nobis non
declaras.

Dicis, percipi intellectu, quod imaginatione (quam 15
idem esse statuis cum sensu communi) non potest^c. Sed,
ô bona Mens, docerene potes plureis intus esse, & non uni-
cam simplicemve facultatem, quâ quidvis demum cognos-
camus? Cum ego Solem oculis apertis intueor, mani-
festa est sensio. Cum deinde oculis clausis Solem apud 20
me cogito, manifesta est interna cognitio. At quomodo
tandem discernere valeam, me sensu communi, seu facul-
tate imaginatrice, non verò mente, seu intellectu perci-
pere Solem, adeo ut possim pro libitu, nunc intellectu,
quæ non sit imaginatio, nunc imaginatione, quæ non sit 25
intellectio, Solem comprehendere? Sane, si cerebro tur-

5-6 evocandam] avocandam,
 Desc.; et cp. l. 8, avocasti. —

14 Après declares, non à la ligne
 (1re édit.), blanc (2e édit.).

a. Page 28, l. 15-17.

b. *Ibid.*, l. 17-19.

c. Page 34, l. 1-3. Cf. p. 32, l. 18-19.

bato, & imaginatrice læsâ, intellectus conflaret, qui fun-
 ctiones proprias purasque obiret, tum posset in|tellectio tam 371
 dici distingui ab imaginatione, quàm imaginatio a sensu
 externâ; at quia secus esse contingit, facile profecto non
 5 est appositum statuere discrimen.

Dicere certe, ut tu facis, imaginationem tunc esse,
 cum rei corporeæ contemplamur imaginem^a, vides,
 cum non aliâ ratione contemplari corpora liceat, fore igitur
 corpora imaginatione solum cognoscenda; aut ita certe,
 10 ut facultas alia cognoscens discerni non valeat.

Dicis fieri adhuc non posse, quin putes res corpo-
 reas, quarum imagines cogitatione formantur, explo-
 ranturque sensibus, distinctius agnosci, quàm istud
 nescio quid tuû, quod in imaginationem non cadit : ut
 15 mirum sit res dubias & a te alienas distinctius cognosci
 atque comprehendî^b. Sed primùm, peroptime facis, cum
 dicis, illud nescio quid tuû : revera enim nescis quid sit,
 seu quæ natura ejus sit; nec proinde potes certior fieri,
 idne hujusmodi sit, quod in imaginationem cadere non
 20 possit. Deinde omnis nostra notitia videtur plane ducere
 originem a sensibus; | & quamvis tu neges, quicquid est
 in intellectu, præesse debere in sensu, videtur id esse 372
 nihilominus verum, cum nisi solâ incurfione, *κατὰ περι-
 πτωσιν*, ut loquuntur, fiat, perficiatur tamen analogiâ,
 25 compositione, divisione, ampliacione, extenuacione, aliisque
 similibus modis, quos commemorare nihil est necesse. Nihil
 proinde mirum, si ea, quæ per se incurrunt & percellunt

5 Après discrimen, non à la blanc (2e édit.). — 10 Après
 ligne (1re édit.), interralle en valeat, même remarque.

a Page 28, l. 4-5.

b Page 29, l. 20-28.

sensum, impressionem vehementiorem in animo faciant, quàm quæ animus, acceptâ solùm occasione, ex rebus in sensum incidentibus sibi ipsa fingit atque comprehendit. Et vocas tu quidem dubias res corporeas; sed si verum fateri vis, non minus certa es existere corpus, intra quod versaris, & ista omnia, quæ te circumstant, quàm existere teipsam. Et cum ipsa te tibi ipsi solâ operatione, quæ cogitatio dicitur, manifestas, quid hoc est, respectu manifestationis hujusmodi rerum? Quippe non modo manifestantur variis operationibus, sed & aliis præterea multis evidentissimis accidentibus, magnitudine, figurâ, soliditate, colore, sapore &c., adeo ut, quamvis extra te sint, nihil mirum, si ipsas distinclius, quàm te, cognoscas comprehendasque. At quonam modo fieri potest, ut rem alienam melius quàm teipsam intelligas? Quo nempe modo oculus videt cætera, non videt seipsum.

| 7. Sed, *inquis*, quid sum igitur? Res cogitans. Quid est hoc? Nempe dubitans, intelligens, affirmans, negans, volens, nolens, imaginans quoque, & sentiens^a. Multa heic dicis, in quibus singulis non hæreo: in hoc uno hæreo, quòd te rem sentientem dicis. Id nempe mirum, cum jam ante asserueris oppositum. An dicere fortè voluisti, esse præter te facultatem corpoream residentem in oculo, aure, cæterisque organis, quæ, species rerum sensillum excipiens, sensationem ita inchoet, ut tu deinde perficias, ipsaque sis, quæ revera videas, audias, & cætera sentias? Hac nempe de causâ, ut puto, tam ipsam sensationem, quàm etiam imaginationem, cogitationis speciem facis. Id porro

3 ipsa] lire ipse. — 8 manifestes (errata, 1re édit.): manifestas (2e édit.).

a. Page 28, l. 20-22.

esto : sed vide tamen, an non quæ sensio in brutis est, cum non sit tuæ abfimilis, cogitatio quoque dici valeat, sicque in ipsis etiam brutis mens sit non dissimilis tuâ.

374

- Ego, inquires, arcem in cerebro tenens, excipio quic-
 5 quid per spiritus nervis traductos renunciatur; sicque
 apud me peragitur sensio, quæ dicitur fieri toto cor-
 pore. *Esto : sed sunt in brutis nervi, sunt spiritus, est cere-*
brum, est in cerebro principium cognoscens, quod renun-
ciata per spiritus parimodo excipiat, sensationemque perficiat.
 10 *Dices illud principium in brutorum cerebro non esse*
aliud quàm Phantasiam, sive facultatem imaginatri-
cem. At tu ostende te aliud in cerebro esse, quàm Phanta-
siam, imaginatricemve humanam. Quærebam mox antè
criterium, quo te probares aliam; at non es, opinor, illud
 15 *allatura. Afferes sane operationes longe præstantiores,*
quàm quæ eliciuntur a brutis : at quemadmodum, licet homo
sit præstantissimum animalium, non eximitur tamen ex ani-
malium numero, ita, quamvis tu exinde proberis imagina-
tricum sive Phantasiarum præstantissima, non eximere ta-
 20 *men ex numero earum. Nam & quòd te mentem specialiter*
voces, nomen esse potest dignioris, sed non diversæ propte-
rea, naturæ. Sane, ut te esse diversæ (hoc est, ut contendis,
incorporeæ) naturæ probares, deberes quandam operatio-
 25 *nem aliâ ratione exserere, quàm exserant bruta, ac nisi ex-*
tra cerebrum, saltem independentè a cerebro : quod tamen
non facis. Siquidem illo perturbato perturbaris ipsa, eodem
oppresso opprimeris, & si quæ rerum species ex eo excidant,
non retines ipsa ullius vesligium. Fiunt omnia, inquis, in
brutis impulsione cæcâ spirituum cæterorumque orga-

375

3 Après tui, non à la ligne
 (1re et 2e édit.). — 18-19 imagi-

naticum sive] imaginari, cum sis
 (Disquisitio), mauvaise leçon.

norum : eo modo, quo in horologio machinâve aliâ per-
 raguntur motus. *Sed, utcunque id verum sit circa func-
 tiones cæteras, ut nutritionis, pulsationis arteriarum, & simi-
 leis, quæ ipsæ quoque pari ratione peraguntur in homine ;*
asserine potest vel actiones sensuum, vel quas passiones 5
animæ dicunt, exferi in brutis cæco impetu, non exferi verò
in nobis ? Emittit ossa in oculum canis sui speciem, quæ,
in cerebrum usque trajecla, quibusdam quasi hamulis hæret
animæ ; ipsaque anima proinde, & cohærens ipsi totum cor-
 376 *pus, quibusdam quasi catenulis subtilissimis rapitur ad* 10
offam. Emittit etiam lapis intentatus sui speciem, quæ vectis
instar animam propellat, corpusque unâ abigat, seu fugere
cogat. Sed nonne hæc eadem in homine fiunt ? Nisi for-
tassis alius est modus, quo fieri ista concipis, quemque si
doceas, valde obstringas. 15

Ego, *inquis*, libera sum, estque in meâ potestate, ut
 hominem æque a fugâ & prosecutione avertam. *Sed*
nempe facit idem in bruto cognoscens illud principium ; &
licet canis, nihil interdum minas ictusque reveritus, in offam
conspiciam profiliat, quàm facit homo sæpe similia ! Latrat, 20
inquis, canis mero impetu, & non ex delectu, ut loqui-
tur homo. Sed & causæ homini sunt, ut loqui censeatur ex
impetu ; nam & quod tribuis delectui, ex majore impetu
est, & suus quoque bruto est delectus, ubi major est impe-
tus. Vidi certe canem sic latratum suum attemperantem 25
ad lituum, ut omneis soni acuti, gravis, lenti, celeris | mu-
tationes imitaretur : quantumcumque illæ, pro lubitu & ex
inopinato, aut crebrescerent, aut producerentur. Ratione,
 377 *inquis, carent bruta. | Sed nimirum carent humanâ,*

15 Après obstringas, non à la ligne (1re et 2e édit.). — 16 inquires
 (1re édit.).

non suâ ; adeo proinde ut non videantur ἄλογα dicenda, nisi comparata ad nos, seu ad nostram speciem, cum alioquin λόγος seu Ratio tam videatur esse generalis, posseque illis attribui, quàm facultas cognoscens, sensusve
 5 internus. Dicis ea non ratiocinari. Verùm, cum non ratiocinentur tam perfecte, deque tot rebus, ac homines, & ratiocinantur tamen, & nihil videtur discriminis, nisi secundum magis & minus. Dicis ea non loqui. Sed, cum non proferant voces humanas (scilicet homines non sunt),
 10 proferunt tamen proprias, iisque, ut nos nostris, perinde utuntur. Potest, inquis, etiam delirus plureis voces contexere ad aliquid significandum ; cum nihilominus id non possit brutorum sapientissimum. Sed vide, an sis satis æquus, qui voces humanas exigis in bruto, nec attendis
 15 ad proprias. Verùm hæc longioris sunt disquisitionis.

8. Adfers deinde exemplum ceræ, ac circa illud plurima habes, ut significes aliud esse, quæ vocant accidentia ceræ, aliud ipsam ceram ejusve substantiam ; ac | opus esse solius mentis sive intellectûs, non verò
 20 sensûs aut imaginationis, ipsammet ceram ejusve substantiam distincte percipere ^a. At primò, illud ipsum est, quod omnes vulgo profitentur, abstrahi posse conceptum ceræ substantiæ ejus a conceptibus accidentium. An verò propterea ipsa substantia seu natura ceræ distincte
 25 concipitur ? Concipimus quidem præter colorem, figuram, liquabilitatem &c., esse aliquid, quod sit subiectum accidentium, mutationumque observatarum ; sed quidnam aut quale illud sit, nescimus. Quippe latet semper, & solùm, quasi conjiciendo, subesse debere aliquid putatur. Heinc
 30 miror qui dicas te, peractâ illâ detractione formarum

a. Page 30, l. 3, à p. 31, l. 28. Cf. p. 34, l. 1-3.

*quasi vestium, perfectius atque evidentius percipere quid
 cera sit. Nam percipis quidem ceram ejusve substantiam
 debere esse aliquid præter ejusmodi formas; at quid illud
 sit, non percipis, nisi nos fallis. Neque enim id tibi reve-
 latur, ut revelari potest homo, cujus prius vesteis pi- 5
 leumque solum conspeximus, dum ista illi detrahimus, ut
 379 quis, aut qualis sit, noscatur. Deinde, cum putes id te
 quomodocumque percipere, quomodo, quæso, percipis? An-
 non ut aliquid fustum extensumque? Neque enim tanquam
 punctum concipis, tametsi hujusmodi sit, ut nunc latius, 10
 nunc contractius extendatur. Et cum hujusmodi extensio
 infinita non sit, habeatque terminum, an non illud etiam
 concipis quâdam ratione figuratum? Et cum videaris tibi
 illud quasi videre, nonne illi præterea nescio quem, ta-
 met si confusum, colorem affingis? Habes id certe, ut cor- 15
 pulentius, ita visibilis, quàm merum inane. Quare & tua
 intellectio imaginatio quædam est. Si dicas te absque ullâ
 extensione, figurâ, coloreque concipere, dic, bonâ fide :
 qualenam ergo?*

*Illud, quod habes de hominibus visis, seu mente 20
 perceptis, quorum tamen non nisi pileos, aut vesteis,
 conspiciamus^a, non arguit mentem potius esse quàm imagi-
 natricem, quæ dijudicet. Certe & canis, in quo parem tibi
 mentem non admittis, simili modo dijudicat, cum non
 herum suum, sed pileum solum aut vesteis videt. Quid, 25
 380 quòd tametsi herus stet, sedeat, cubet, reclinetur, contra-
 hatur, effundatur, agnoscit tamen semper herum, qui sub
 omnibus illis formis esse potest, cum tamen non sub unâ*

19 Après ergo, non à la ligne (1re et 2e édit.).

a. Page 32, l. 6-10.

potius quàm sub aliâ, sit eâdem proportione, quâ cera? Et cùm leporem currentem venatur, integrumque & mortuum, ac postea excoriatum discerptumque in frustra, videt, putas, non existimat eundem semper leporem esse?

- 5 *Quod proinde dicis, perceptionem coloris, duritiei, & similium, esse non visionem, non tactionem, sed solius mentis inspectionem^a; esto: dummodo mens non differat ab imagina|trice reipsâ. Cùm verò addis, eam inspectionem esse posse imperfectam & confusam, vel*
 10 *perfectam & distinctam, prout minus vel magis ad illa, ex quibus constat cera, attenditur^b; id sane arguit, non inspectionem mente factam illius nescio cujus rei quæ est præter omneis formas, esse claram distin-*
 15 *ctamque cognitionem ceræ, sed inspectionem per sensus factam omnium, quantum fieri potest, accidentium muta-*
tionumque, quarum cera est capax. Ex his certe concipere & explicare poterimus, quid| nomine ceræ intelligamus; 381
at nudam illam vel potius occultatam substantiam, neque ipsi concipere, neque explicare aliis valemus.

- 20 9. *Subdis consequenter: Quid autem dicam de hac ipsâ mente, sive de meipso? Nihildum enim aliud admitto in me esse præter mentem. Quid, inquam, ego, qui hanc ceram videor tam distincte percipere? Nun-*
 25 *quid meipsum non tantum multo verius, multo certius, sed etiam multo distinctius evidentiusque cognosco? Nam, si judico ceram existere, ex eo ipso quòd hanc videam, quantò magis me? Fieri enim potest, ut hoc quod video vere non sit cera. Fieri potest, ut nequidem oculos habeam, quibus quic-*

a. Page 31, l. 23-25.

b. *Ib.*, l. 25-28.

quam videam. Sed fieri plane non potest, cùm videam, sive (quod jam non distinguo) cùm cogitem me videre, ut ipse ego cogitans non aliquid sim. Simili ratione, si judico | ceram esse, ex eo quòd hanc tangam, idem rursus efficietur, me esse. Si ex eo quòd imaginer, 5 vel quâvis aliâ ex causâ, idem plane. Sed & hoc ipsum, quod de cerâ animadverto, ad reliqua omnia, quæ sunt extra me posita, licet applicare^a. *Tot tua sunt verba, quæ ideo | repono, ut animadvertas demon-* 10 *strare illa quidem te distincte cognoscere quòd existas, ex eo quòd distincte videas cognoscasve existere ceram illaque ejus accidentia, at non probare te propterea cognoscere quæ aut qualis sis, nec distincte, nec indistincte; quod operæ pretium tamen fuerat : nam, quòd existas, non du-* 15 *bitatur. Vide interim, ut heic non insistas, ut neque prius institi circa id, quòd, cùm nihil in te admittas præter solam mentem, atque idcirco oculos, manus, cæteraque organa corporea excludas, nihilominus loqueris de cerâ ejusque accidentibus, quæ videas, quæ tangas, &c.; quæ pro-* 20 *feculo neque videre sine oculis, neque tangere sine manibus (seu, ut tecum loquar, cogitare te videre & tangere) potes.*

Pergis : Si magis distincta visa sit ceræ perceptio, postquàm mihi, non ex solo visu vel tactu, sed pluri- 25 *bus ex causis innotuit, quanto distinctius meipsum a me nunc cognosci fatendum est : quandoquidem nullæ rationes vel ad ceræ, vel ad cujuspiam corporis per-*

19 *Troisième quæ (leçon de la Disquisition,)] & quæ (1re et 2e édit.).— 22 Après potes, non à*

la ligne (1re et 2e édit.). — 23 distincta] distinctè (1re édit.); corrigé à l'errata de la 2e édit.

a. Page 33, l. 1-19.

ceptionem possunt juvare, quin eadem omnes mentis
meæ | naturam probent^a ? | *Verum, ut quæ de cerâ de-*

383

duxisti, probant tantum perceptionem existentia mentis,
non verò naturæ illius, ita non probabunt amplius omnia
5 *alia. Quòd si velis præterea deducere aliquid ex perceptâ*
ceræ aliarumque rerum substantiâ, inferes solum, quemad-
modum substantiam illam confuse solum & ut nescio quid
concipimus, ita mentem quoque concipi; adeò ut vere re-
petere liceat quod est a te dictum, illud nescio quid tuî^b.

10 *Concludis : Atque ecce tandem sponte sum reversus*
eò quò volebam. Nam, cùm mihi nunc notum sit ip-
sam Mentem & corpora, non proprie a sensibus vel
ab imaginandi facultate, sed a solo intellectu percipi,
nec ex eo percipi, quòd tangatur aut videatur, aperte
15 *cognosco nihil facilius aut evidentius meâ mente*
posse percipi^c. Ita tu quidem; at ego non video, undenam
deducas, aut aperte cognoscas, aliud posse percipi de tuâ
Mente, quàm quòd existat. Unde & quod fuerat ipso titulo
Meditationis promissum, fore ut per ipsam mens humana
20 *efficeretur corpore notior, non video qui præstitum sit.*
Neque enim tuum institutum | fuit, probare esse mentem
humanam, ejusre existentiam esse existentia corporis notio-
rem, cùm saltem, an sit existatve, controversatur a nemine;
sed voluisti haud-dubie facere illius naturam notio-
25 *naturâ corporeâ, & hoc tamen non præstitisti. De naturâ*
certe | corporeâ recensuisti ipsa, ô Mens, quàm multa

384

9 Après tuî, non à la ligne (1re et 2e édit.).

a. Page 33, l. 19-26.

b. Page 29, l. 23-24.

c. Page 33, l. 30, à p. 34, l. 6. — Gassend a ajouté *Mentem* (l. 12), lisant *ipsam* & *corpora*, tandis que Descartes n'avait parlé que des corps : *ipsamet corpora*.

noscamus, extensionem, figuram, occupationem spatii, &c.
 De te verò ecquidnam tandem? Non es compages cor-
 poreæ, non aër, non ventus, non res incedens, non sentiens,
 non alia. Hæc ut concedantur (quorum tamen quædam tu
 quoque refellisti), non ea sunt tamen, quæ expectamus. 5
 Scilicet negationes sunt, & non postulatur quid non sis,
 sed quid tandem sis. Itaque refers nobis ad summum te
 esse Rem cogitantem, id est dubitantem, affirmantem,
 &c. Sed dicere primum te esse Rem, est nihil notum
 dicere. Hæc enim vox est generalis, indiscreta, vaga, 10
 & te non magis attinens, quàm quicquid in toto est
 mundo, quàm quicquid non est prorsus nihil. Tu es
 Res? id est, nihil non es; seu, quod est idem, aliquid
 385 es. Sed la|pis etiam nihil non est, seu aliquid est, & musca
 similiter, & cætera omnia. Deinde, quòd te cogitantem 15
 dicis, rem quidem notam dicis, sed tamen non prius igno-
 tam, neque requisitam a te. Quis dubitet enim quin sis
 cogitans? Quod nos latet, quod quæritur, intima tua sub-
 stantia est, cujus proprium est cogitare. Quocirca, ut
 inquirere, sic concludere oporteret, non quòd sis res cogi- 20
 tans, sed qualis sis res, quæ es cogitans. An-non, si quærat
 ex te Vini notitia supra vulgarem, non satis erit tibi
 dicere: Vinum est res | liquida, ex uvis expressa, alba vel
 rubra, dulcis, inebrians, &c.; sed conabere explorare
 declarareque, utcumque internam ejus substantiam, prout 25
 contexta observatur, ex spiritu, phlegmate, tartaro, cæte-
 risque partibus, hac aliâve quantitate temperationeque
 inter se commistis? Pari ergo modo, cùm tuâ notitia supra
 vulgarem, hoc est hæcenus habitam, quærat, vides haud

7 quid] quis (1re édit.), corrigé en quid (voir errata), non corrigé
 (2e édit.).

dubie non satis esse, si nobis renuncies te esse rem cogitantem, dubitantem, intelligentem, &c. ; sed incumbere tibi, ut labore | quodam quasi chymico teipsam ita examines, ut internam tuam substantiam & detegere & demonstrare nobis possis. Hoc certe si præstiteris, explorabimus ipsimet, sis-ne ipso corpore notior, quod anatomia, quod chymia, quod tot aliæ artes, tot sensus, tot experimenta, cujuscumque sit, multum manifestant. 386

IN MEDITATIONEM III.

10

De Deo, quòd existat.

1. *Circa tertiam, ex eo quòd agnoveris claram distinctamque notitiam illius propositionis, Ego sum res cogitans, | causam esse certitudinis, quam de illâ habes, inferes te posse statuere generalem hanc Regulam : illud omne verum est, quod valde clare & distincte percipio^a. Cæterùm, licet hæcenus Regula nulla melior in tantâ rerum caligine inveniri potuerit : cùm videamus tamen ingenia tam magna, quæ videntur debuisse tam clare tamque distincte plurima percipere, censuisse rerum | veritatem vel in Deo vel in putco esse absconsam : an-non suspicari par est Regulam forte esse fallacem ? Et certe, cùm tibi ignota Scepticorum argumenta non sint, quid est, quod possimus verum inferre, tanquam clare & distincte perceptum, nisi apparere id, quod cuique apparet ? Ego saporem peponis gratum clare distincteque percipio : itaque verum est peponis saporem apparere mihi hujusce-* 387

a. Page 35, l. 14-15.

modi. At quòd propterea verum sit talem in ipso pepone
 esse, quomodo mihi persuadeam? qui, puer cùm essem ac
 bene valerem, secus judicavi, nimirum clare distinc-
 ctueque alium in pepone saporem percipiens. Video & multis ho-
 minibus secus videri; video & multis animalibus, quæ 5
 gustu pollent, optimeque valent. An ergo verum vero re-
 pugnat? An potius, non ex eo quòd aliquid clare distinc-
 ctueque percipitur, id secundùm se verum est, sed verum
 solummodo est, quòd clare distinc-ctueque tale per-
 cipiat? Idem pene est dicendum de iis, quæ ad mentem spe- 10
 ctant. Jurasssem aliàs non posse a minore quantitate ad
 388 majorem transfiri, nisi transeundo per æqualem; non posse
 item duas lineas, ad sese continuo magis accedenteis, si
 producerentur infinite, non tandem concurrere. Nempe
 videbar mihi ista adeo clare distinc-ctueque percipere, ut pro 15
 axiomatibus verissimis indubitatissimisque haberem : &
 postea tamen fuere argumenta, quæ oppositum suaserint,
 veluti perceptum clarius distinctiusque. Nunc verò rursus
 ambigo, cùm ad Mathematicarum suppositionum naturam
 attendo. Quare & dici quidem potest verum esse me taleis 20
 taleisque propositiones agnoscere, prout quantitatem, li-
 neas, & similia, hoc se habere modo suppono aut concipio;
 at quòd illæ propterea veræ secundum se sint, pronunciari
 tutò non potest. Et quicquid sit de rebus Mathematicis,
 quæso te, quòd ad cæteras, de quibus jam quæritur, spectat, 25
 cur-nam tot tamque variæ sunt inter homines opiniones?
 Putat unusquisque se clare distinc-ctueque eam percipere,
 quam defendit. Et ne dicas plerosque aut hærare, aut
 389 fingere, sunt ecce, qui pro iis, quas | habent, opinionibus
 etiam mortem oppetant, tametsi videant alios pro oppositis 30
 oppetenteis : nisi verò putas | tum demum a pectore imo

veras voces non ejici. Et attingis quidem ipse difficultatem, quòd prius multa ut omnino certa ac manifesta admiseris, quæ postea deprehenderis dubia^a. Verùm hoc loco neque solvis, neque firmas Regulam; sed occasionem
5 solùm captas differendi de Ideis, quibus deludi potueris, ut repræsentantibus quidpiam extra te, quod extra te tamen fortassis non fuerit, iterumque tractas de Deo deceptore, a quo falli potueris circa illas propositiones : duo & tria sunt quinque, quadratum non habet plura latera quàm
10 quatuor^b; quo nempe innuas expectandam confirmationem Regulæ, donec Deum esse ostenderis, qui non possit esse deceptor. Quanquam, ut hoc præmoneam, non tam est tibi laborandum, ut confirmes hanc Regulam, ex quâ proclive adeò est falsum pro vero admittere, quàm ut propo-
15 nas Methodum, dirigentem nos, ac docentem quando fallamur aut non fallamur, quoties existimamus | nos clare 390
distincteque aliquid percipere.

2. Distinguis consequenter Ideas (quas vis esse cogitationes, prout sunt tanquam imagines) in innatas, adventitias, factitias. Et primi quidem generis statuis, quòd
20 intelligas quid sit res, quid veritas, quid cogitatio; secundi, quòd strepitum audias, solem videas, ignem sentias; tertii, quòd Sirenas & Hippogrylphes fingas. Ac subdis posse forte omneis esse adventitias, vel om-
25 neis innatas, vel omneis factas, quatenus nondum originem illarum clare perspexisti^c. Porrò, ne aliqua interea, donec perspexeris, fallacia subrepat, adnotare placet videri omneis Ideas esse adventitias, procedere a rebus

a. Page 35, l. 16-18.

b. Page 36, l. 2.

c. Page 37, l. 29, à p. 38, l. 10.

extra ipsam mentem existentibus, & cadentibus in aliquem sensum. Videlicet mens facultatem habet (vel ipsa potius facultas est) non perspiciendi modò ipsas Ideas adventitias, seu quas ex rebus per sensus trajectas accipit, perspiciendi, inquam, nudas & distinctas, & omnino quales in se recipit ; 5
sed præterea illas varie componendi, dividendi, contrahendi, ampliandi, com\parandi, & id genus similia^a. 391

Heinc tertium saltem Idearum genus distinctum non est a secundo : nam Idea chimærx alia non est, quàm Idea capitis leonis, ventris capræ, caudæ serpentis, ex quibus 10
mens unam componit, cum illæ seorsim, sive singulæ, adventitiæ sint. Sic Idea Gigantis, hominisve instar montis aut mundi totius concepti, non alia est, quàm adventitia : Idea puta hominis magnitudinis vulgaris, quam mens ampliat pro libitu, tametsi tantò confusiùs, quantò amplius concipit 15
illam. Sic Idea Pyramidis, urbis, aut alterius rei nunquam visæ, non \ alia est, quàm adventitia visæ antea Pyramidis, urbis, aut alterius rei, non nihil deformata, ac proinde confusâ aliquâ ratione multiplicata comparataque.

Quod spectat ad species, quas dicis innatas, eæ profectò 20
nullæ videntur, & quæcunque dicuntur tales, videntur originem quoque habere adventitiam. Habeo, inquis, a meâ naturâ, quòd intelligam quid sit Res^b. Non puto verò te velle loqui de ipsâ vi intelligendi, de quâ nec dubium, nec 25
quæstio est ; sed potius de Ideâ Rei. | Non loqueris etiam de Ideâ alicujus Rei particularis : nam Sol, hic lapis, omnia singularia, sunt Res, quarum esse Ideas innatas non dicis. Loqueris ergo de Ideâ Rei universe consideratæ, &

a. La 1re et la 2e édition ne mettent point à la ligne dans tout le cours de ce paragraphe 2.

b. Page 38, l. 1-4.

prout cum ente synonyma est, ac tam late quàm illud patet. Quæso te verò, hæc Idea quomodo esse potest in mente, nisi simul sint tot res singulares, illarumque genera, ex quibus mens abstrahat formetque conceptum, qui nullius singularium proprius sit, & omnibus tamen conveniat? Profectò si Idea Rei innata est, innata quoque erit Idea animalis, plantæ, lapidis, omnium universalium. Nihilque erit opus, ut nos fatigemus ad internoscendum plura singularia, quo reserctis variis discriminibus, id solum retineamus, quod
 10 *videbitur omnibus commune, seu, quod idem est, generis Ideam.*

Dicis | quoque te habere a tuâ naturâ, ut intelligas quid sit veritas, seu, ut ego interpretor, Ideam veritatis. Porro, si veritas nihil aliud est, quàm conformitas judicii
 15 *cum re, de quâ fertur judicium, veritas est quædam relatio, ac proinde nihil distinctum ab ipsis re Ideâque ad se relatis, seu, quod idem est, ab ipsâ rei Ideâ : quippe quæ & se*
 ' *& rem, qualis est, repræsentat. Quare & non alia est veritatis Idea, quàm Idea rei, quatenus rei conformis est, seu*
 20 *quatenus ipsam repræsentat cujusmodi est : adeo proinde, ut, si Idea rei non innata, sed adventitia sit, Idea quoque veritatis adventitia sit, non innata. Et cum id de quâlibet veritate singulari intelligatur, intelligi etiam potest un-*
verse de veritate, cujus notio, seu Idea (ut jam dictum est
 25 *de ideâ rei) ex notionibus seu Ideis singularium eruitur.*

Dicis rursus te habere a tuâ naturâ, ut intelligas quid sit cogitatio (interpretor semper Ideam cogitationis). Verum, ut mens ex Ideâ unius urbis fingit Ideam alterius, ita ex Ideâ unius actionis, ut visionis, vel gustationis, fingere potest Ideam alterius, ipsius puta cogitationis. Nempe analogia agnoscitur quædam inter facultates
 30

cognoscenteis, unaque ad alterius notitiam facile deducit. Quanquam de Ideâ cogitationis laborandum non est, sed de
 394 *Ideâ potius | ipsius men|tis, atque adeo animæ, quam si in-*
natam dederimus, nihil erit incommodi admittere quoque
Ideam cogitationis innatam. Quare & expectandum est, 5
donec probata res fuerit de ipsâ mente, seu animâ.

3. *Videris postea vertere in dubium non tantum*
utrum Ideæ aliquæ procedant ex rebus externis, sed
etiam utrum omninò sint externæ res aliquæ. Videris-
que proinde inferre : quamvis sint in te Ideæ rerum, 10
quæ dicuntur externæ, non tamen Ideas arguere, quòd
res sint, quoniam non ab ipsis necessario procedant,
sed possint vel a te, vel modo alio nescio quo esse. Hac
puto de causâ ante dicebas : te non percepisse prius ter-
ram, cælum, sidera, sed terræ, cœli, siderum Ideas, a 15
quibus posset esse delusio. Itaque, si nondum credis ter-
ram, cælum, sidera, & cætera esse, cur, quæso, supra ter-
ram ambulas, promoveſve corpus, ut respectes Solem? Cur
ducis ad ignem, ut calorem sentias? Cur ad mensam, aut
cibum, ut famem exſaties? Cur moves linguam, ut loqua- 20
ris, aut manum, ut hæc ad nos scribas? Certe ista quidem
 395 *aut dici, aut excogi|tari subtiliter possunt; at negotium*
nihil promonent. Et cum revera non dubites, quin res istæ
extra te sint, agamus seriò ac bonâ fide, & ut res sunt, ita
loquamur. Sin, | suppositâ existienciâ rerum externarum, 25
putas abunde demonstratum non posse, nos ex illis mutuari
quas habemus ipsarum Ideas, solvendæ tibi rationes sunt,
non modò quas ipse tibi objicis, sed quæ præterea objici
possunt^a.

a. Pour ce paragraphe 3, les deux premières éditions ne donnent aucune division d'alinéas.

Scilicet ita accipis, quali ideæ admittantur provenire ex rebus, quia ita videmur docti a naturâ, & quia experimur illas a nobis nostrâve voluntate non pendere^a. Verum, ut nihil neque de rationibus, neque de solutionibus dicamus, opponendum quoque & solvendum erat inter cætera, quamobrem in cæco nato nulla sit idea coloris, aut in surdo vocis, nisi quia istæ res externæ non potuerunt ex se immittere in infælicis illius mentem ullam sui speciem: quòd fores a nativitate conclusæ, obicesque illis
 5 *trajiciendis fuerint perpetuo positi.*

Urges postea exemplum Solis, cujus cum duæ sint ideæ, una hausta ex sensibus, ut puta quâ parvus apparet; altera ex rationibus Astronomicis, quâ ingens esse concipitur: illa similior ac verior est, quæ non ex
 15 *sensibus ducta est, sed ex notionibus innatis elicitæ, vel quâcumque aliâ ratione effecta^b. Enimverò geminæ illæ Solis ideæ similes sunt, & veræ, seu Soli conformes; sed una magis, alia minus. Eodem modo, quo duæ ejusdem hominis ideæ, una emissæ ex decimo passu, alia ex centesimo, aut millesimo, similes, & veræ, seu conformes sunt:*
 20 *sed illa magis, ista minus, eo quòd illa, quæ propior venit, deteritur minus, quæ longius, magis, ut explicaretur, si liceret, paucis, neque tu ipse satis caperes.*

Quòd autem mente solâ percipiamus vastam illam ideam solis, non ea propterea elicitur ex innatâ quâdam notione; sed ea, quæ per sensum incurrit, quatenus experientia probat & ratio illi innixa confirmat res distantes apparere minores seipsis vicinis, tantum ampliatur ipsâ vi mentis,

10 Fuerint (1re et 2e édit.) fuerunt (Disquisitio Metaphysica).

a. Page 38, l. 13-16.

b. Page 39, l. 18-25.

quantum constat Solem a nobis distare, exæquarique diametro suâ tot illis terrenis semidiamentris.

Et capere vis hujusce ideæ nihil a naturâ esse insitum?
 397 *Illam require ex cæco nato. Experiere | primûm non esse in*
illius mente coloratam aut lucidam; experiere deinde neque 5
esse rotundam, nisi quis illum monuerit, ipseque prius corpus
rotundum manibus attrectaverit; experiere denique
non esse tantam, nisi vel ratione, vel authoritate motus
præacceptam ampliaverit.

Quanquam, ut istud interjiciam, quæso te: nos ipsi, qui 10
toties Solem conspeximus, qui toties apparentem ejus diam-
etrum observavimus, qui toties de verâ ratiocinati sumus,
quæso te, inquam, habemusne aliam, quàm vulgarem ima-
ginem Solis? Colligimus quidem ratione esse Solem ma-
jorem terrâ centum sexaginta & pluribus vicibus: at 15
propterea ideamne tam vasti corporis habemus? Amplia-
mus hanc sane sensibus acceptam, quantum possumus; con-
tendimus mentem, quantum possumus. At nihil tamen aliud,
quàm tenebras meras nobis facimus; & quoties habere
distinctam de Sole cogitationem volumus, oportet mens 20
redeat ad speciem, quam intercedente oculo accepit. Suffi-
 398 *cit illi, si non abnuat, quin Sol reverâ | major sit, quin, si*
oculus propius admoveatur, ampliorem ideam adeptura sit;
& interea tamen quantam obtinet, ad tantam attendat.

4. *Agnosce deinde inæqualitatem & diversitatem idea-* 25
rum: Procul dubio, inquis, illæ quæ substantiam mihi
exhibent, majus aliquid sunt, atque, ut ita loquar,
plus realitatis objectivæ in se continent, quàm illæ,
quæ tantum modos sive accidentia repræsentant. Et
rursus illa, per quam summum aliquem Deum, æter- 30
num, infinitum, omnipotentem, rerum omnium, quæ

præter ipsum sunt, creatorem intelligo, plus profecto
 realitatis objectivæ in se habet, quàm illæ per quas
 finitæ substantiæ exhibentur^a. *Incedis porrò heic passu
 grandi ; quare nonnihil sistenda es. Ac non hæreo quidem*
 5 *circa id, quod vocas realitem objectivam. Satis est, quòd,*
cùm vulgo dicant res externas esse subjective seu formaliter
in seipsis, objective autem seu idealiter in intellectu,
videaris tu nihil aliud velle, quàm debere ideam confor-
mari rei, cujus est idea : adeo ut repræsentative nihil
 10 *contineat, quod ipso facto non sit in ipsamet re, & | tanto 399*
plus repræsentet realitatis, quanto res repræsentata plus
realitatis in seipsâ habuerit. Distinguis certe statim post
realitatem objectivam a formali, quæ, ut interpretor,
sit ipsa idea, non ut repræsentans, sed ut entitas aliqua.
 15 *Cæterum constat seu ideam, seu realitatem objectivam ejus*
non esse mensurandam penes totam realitatem formalem
rei, seu quam res ipsa habet in se ; sed penes eam duntaxat
partem, cujus intellectus notitiam accepit, seu, quod est
idem, penes notitiam, quam intellectus habet de re. Sic
 20 *nempe esse in te dicetur idea perfecta ejus hominis, quem*
attente & sæpius & in omnem faciem circumspexeris ; at
illius, quem in transcurso, quem semel, quem ex parte so-
lùm videris, erit profectò imperfecta. Quòd si non ipsum
hominem, sed larvam faciei obduciam, & vestreis corpus
 25 *undequaque contegenteis adspexeris : aut dicendum est non*
esse in te illius ideam, aut si est aliqua, illam esse imper-
fectissimam summeque confusam^b.

Ex quo dico haberi quidem ideam distinctam germanam-
que accidentium ; | at substantiæ sub iis latentis non nisi con- 400

a. Page 40, l. 12-20.

b. Même remarque que pour le paragraphe 3 (page 282, note a).

*fusam ficiamque ad summum. Adeo | ut, cùm dicis plus esse
realitatis objectivæ in ideâ substantiæ, quàm in ideâ
accidentium, primùm negandum sit substantiæ esse veram
ideam seu repræsentationem, atque idcirco ullam ipsius
realitatem objectivam; ac deinde, ubi fuerit aliqua con- 5
cessa, negandum quoque sit eam esse majorem, quàm sit in
ideis accidentium, cùm quicquid realitatis hujusmodi habet,
habeat ex ideis eorum accidentium, sub quibus vel quorum
instar concipi substantiam supra diximus, declarantes illam
concipi non posse, nisi ut extensum, figuratum, coloratum 10
aliquid.*

*Circa id, quod subdis de Ideâ Dei, quæso te, cùm tibi
nondum constet an sit Deus, quomodo nosti Deum repræ-
sentari per suâ ideam, summum, æternum, infinitum,
omnipotentem, omnium creatorem? Annon ex præcon- 15
ceptâ de Deo notitiâ, quatenus audiisti illa attributa de
Deo enunciari? Quippe si nihil tale hæcenus audiisses,
itane describeres? Dices hoc jam solum afferri in exem-
401 plum, absque eo, quòd quidpiam | adhuc definiatur. Esto :
sed vide ne postea id habeas quasi præjudicatum. 20*

*Dicis esse in ideâ Dei infiniti plus realitatis objecti-
væ, quàm in ideâ rei finitæ^a. Sed primò, cùm humanus
intellectus non sit concipiendæ infinitatis capax, ideo neque
habet neque respicit ideam infinitæ rei repræsentatricem.
| Quare & qui infinitum quid dicit, attribuit rei, quam 25
non capit, nomen quod non intelligit; quoniam, ut res
extenditur ultra omnem illius captum, ita finis negatio
extensioni illi attributa, ab eo non intelligitur, cujus intel-
ligentia sine aliquo semper coërcetur.*

Deinde, cùm maximæ quæque perfectiones soleant Deo 30

attribui, videntur eæ omnes desumptæ ex rebus, quas vulgo
 miramur in nobis, cujusmodi sunt diuturnitas, potentia,
 scientia, bonitas, beatitudo &c., quæ quantum possumus am-
 pliantes, pronunciamus Deum æternum, omnipotentem,
 5 omniscium, optimum, beatissimum, &c. Quæ idea porro
 hæc omnia repræsentat, non habet propterea plus reali-
 tatis objectivæ, quàm habeant res finitæ simul sumptæ, ex
 quarum ideis | idea illa compacta est, ac deinde modo jam 402
 dicto adaucta. Nam neque qui dicit æternum, complectitur
 10 propterea mente totam extensionem ejus durationis, quæ
 nunquam cæpit, & nunquam desitura est; neque qui omni-
 potentem, totam multitudinem effectuum possibilem; at-
 que ita de cæteris.

Postremò, ecquis dici potest habere ideam de Deo ger-
 15 manam, seu quæ repræsentet Deum qualis est? Quàm
 pusilla res esset Deus, nisi esset alius, haberetque alia, quàm
 nostra hæc quantillacumque! Annon censenda est esse minor
 perfectionum | proportio inter Deum & hominem, quàm
 inter elephantem & intercutaneum animalculum acari?
 20 An ergo, si quis, ex observatis acari perfectionibus,
 efformaret in se ideam, quam elephantis diceret, germa-
 namque asseveraret, ineptissimus haberetur, & sibi plaudet,
 si quis ex visis hominis perfectionibus ideam efformet,
 quam & Dei esse, & germanam esse contendat? Quæso
 25 etiam, pauculas istas, quas in nobis esse deprehendimus,
 quomodo in Deo agnoscimus esse? Et ubi agnoverimus,
 | qualemnam licebit propterea ejus essentiam imaginari? 403
 Est profectò Deus supra omnem captum infinitis inter-
 vallis; & cùm mens nostra ad illius contemplationem com-

20 Acari (errata de la 2e édit. et Disquis. Met.); auaparavant in
 acari.

paratur, non modò caligat, sed & nulla est. Quare neque est, cur dicamus germanam ullam esse ideam, quæ Deum repræsentet; abundeque est, si, ex analogiâ harum rerum nostratum, qualemcumque & ad usum nostrum eliciamus formemusque ideam, quæ captum humanum non superet, neque realitatem contineat, quam in rebus cæteris, cæterarumve rerum occasione, non percipiamus. 5

5. *Assumis consequenter manifestum esse naturali lumine tantumdem ad minimum debere esse in causâ efficiente & totali, quantum in effectû est^a. Idque ut inferas, tantumdem | saltem esse debere realitatis formalis in causâ ideæ, quantum objectivæ in ideâ est^b. Passus nempe hîc etiam grandis, & in quo nonnihil consistendum sit.* 10

Primò, vulgare illud dictum, nihil esse in effectû, quod non sit in causâ, videtur debere potius de materiâ, quàm de efficiente intelligi. Quippe efficiens externum est, & diversæ plerumque naturæ ab effectû. Et quamvis effectus dicatur habere realitatem ab efficiente, habet tamen, non quam efficiens habeat necessario in se, sed quam mutuari aliunde possit. Patet res perspicue in effectû artis. Nam, quamvis domus habeat totam suam realitatem ab artifice, artifex tamen illam non a se, sed aliunde acceptam tribuit. Idem facit Sol, cùm materiam inferiorem varie commutat, variaque animalia procreat. Imò etiam parens, a quo licet proles habeat materiæ aliquid, illud tamen non ut a principio efficiente, sed ut a materiali habet. Quod objicis, esse effectûs debere vel formaliter vel eminen- 15 20 25

14 Après *sit non* à la ligne (1re et 2e édit.).

a. Page 40, l. 22-24.

b. Page 41, l. 22-23.

ter contineri in causâ, nihil amplius arguit, quàm effectum aliquando habere formam similem formæ suæ causæ, aliquando dissimilem & imperfectiorem quidem, adeo ut forma causæ supra illam emineat. Sed non
 5 sequitur ut propterea vel eminens causa det aliquid de suo esse, vel quæ continet | formaliter, partiatur suam formam cum effectu; nam & quamvis id fieri vi|deatur 405
 in generatione viventium, quæ est ex semine, non dices tamen, opinor, patrem, cùm generat filium, refecare
 10 dareque illi rationalis animæ partem. Uno verbo, causa efficiens non aliâ ratione continet effectum, quàm quatenus illum ex certâ materiâ adumbrare potest ac perficere.

Deinde circa illud, quod infero de realitate objectivâ, exemplum usurpo imaginis meæ, quæ spectari potest, vel
 15 in speculo cui me objicio, vel in tabulâ quam pictor adornat. Ut enim ego ipse sum causa imaginis in speculo, quatenus ex me emitto mei speciem in speculum, & pictor causa imaginis, quæ exhibetur in tabulâ : ita, cùm idea vel imago mei sit in te vel quovis alio intellectu, quæri
 20 potest, an ego ipse sim causa illius, quatenus emitto mei speciem in oculum, & intercedente oculo in ipsum usque intellectum ; an verò sit causa quæpiam alia, quæ illam quodam quasi penicillo stylove in intellectu delineet. Videtur porrò non alia causa præter me esse requirenda; nam &
 25 quamvis postea intellectus mei | ideam ampliare, minuere, 406
 componere, aliâ ratione tractare possit, ipse sum tamen causa primaria totius realitatis, quam illa habet in se.

7 et 24 : & (sic, 1re et 2e édit., ainsi que *Disquis. Met.*) paraît inutile. Cependant on trouve de même ci-après : Certe & nisi

(p. 299, l. 23)... Quare & futura (p. 302, l. 3-4)... — 21 & (*Disquis. Met.*)] &c. (faute, 1re et 2e édit.).

Et quod heic dicitur de me, idem intelligendum est de quolibet objecto externo.

Jam realitas illa ideæ distinguitur duplex per te; & formalis quidem alia esse non potest, quàm tenuis illa substantia, quæ ex me effluxit, & in intellectu recepta, inque ideam conformata est. (Nisi velis autem speciem ex objecto procedentem effluxionem esse substantialem, fac quodcumque lubuerit, realitatem semper imminues.) Objectiva autem nihil esse potest præter repræsentationem seu similitudinem meâ, quam gerit idea, aut certe præter symmetriam, quâ partes ideæ ita disponuntur, ut me referant. Quocumque modo acceperis, nihil esse quidem reale videtur; quoniam est sola relatio partium inter se & ad me, vel modus realitatis formalis, quatenus hoc modo conformata est. Sed nihil refert : dicatur, quia placet, realitas objectiva.

Hoc posito, videreris tu quidem debere comparare realitatem formalem ideæ cum realitate meâ formali seu cum meâ substantiâ, & realitatem objectivam ideæ cum symmetriâ partium meâ seu delineatione & formâ externâ; at placet tamen tibi comparare realitatem objectivam ideæ cum realitate meâ formali.

Porrò quicquid sit de explicatione superioris axiomatis, patet non modò esse in me tantumdem realitatis formalis, quantum est objectivæ in meâ ideâ, sed realitatem etiam formalem ideæ nihil pene esse, respectu meæ formalis, seu totius meæ substantiæ. Quocirca & tibi concedendum esse tantumdem saltem esse debere realitatis formalis in causâ ideæ, quantum objectivæ in ideâ

2 Après externo, non à la ligne
(1re et 2e édit.). De même pour les

alinéas suivants, jusqu'au paragraphe 6.

est^a, quando totum quicquid in ideâ est, nihil pene est comparatione ipsius causæ.

6. *Subsumis* : si in te sit idea, cujus realitas objectiva sit tanta, ut nec eminenter nec formaliter illam continueris, atque adeò illius causa esse non potueris, tum demum sequi necessariò, existere aliquid præter te in mundo : cùm secus careas argumento, quo certus reddaris esse aliquid^b. *Verùm ex jam dictis tu causa non es | realitatis idearum, sed ipsæmet res per* 408
 10 *ideas repræsentatæ, quatenus emittunt imagines sui in te ut in speculum ; licet tu ex ipsis occasionem possis aliquando sumere chimærarum depingendarum. Sed, seu ipsa sis causa, seu non, an propterea incerta es, esse aliquid præter te in mundo ? Bona verba, quæso ; nam opus*
 15 *non est, ut, quicquid de ideis sit, argumenta ad id quæramus.*

Percurris deinceps ideas, quæ in te sunt, ac, præter ideam tuâ, numeras ideas Dei, rerum corporearum inanimatarumque, angelorum, animalium, hominum : idque, ut, cùm de ideâ tuâ difficultatem non esse dicas, inferas ideas hominum, animalium, angelorum, | componi posse ex iis, quas habes tuâ, Dei, rerum corporalium, & ideas rerum corporalium potuisse quoque a te proficisci^c. Hoc verò loco mirari 25
subit, quâ dicaris habere ideam tuâ (& fecundam adeo, ut ex illâ possis tot alias depromere), ac rem carere difficul-

15-16 Après quæramus, non à la ligne. Aucun alinéa avant le paragraphe 7 (1re et 2e édit.).

a. Page 41, l. 23-24.

b. Page 42, l. 18-26.

c. Page 12, l. 29, à p. 43, l. 9.

tate ; cùm revera tamen aut ideam tuâ nullam habeas, aut
 illam admodum confusam atque imperfectam, prout jam
 409 observavimus in superiorem Meditationem. Et inferebas
 tu in illâ, nihil posse facilius atque evidentius a te percipi,
 quàm te ipsam. Quid, si, cùm non habeas nec habere pos- 5
 sis tui ideam, dicaris posse quidvis aliud facilius atque
 evidentius quàm teipsam percipere ?

Cogitanti certe mihi quorsum fieri possit, ut neque visus
 seipsum videat, neque intellectus seipsum intelligat, illud
 in mentem subiit, quòd nihil agat in seipsum : quippe nec 10
 manus (aut in ipsâ digitus summus) se verberat, nec pes
 sibi calcem impingit. Cùm aliunde verò, ad notitiam ali-
 cujus rei eliciendam, necesse sit rem agere in facultatem
 cognoscentem, immittere nempe in illam suâ speciem, sive
 suâ specie illam informare : perspicuum videtur ipsam 15
 facultatem, cùm extra seipsam non sit, non posse illam suâ
 speciem in seipsam transmittere, neque suâ notitiam con-
 sequenter elicere, sive, quod idem est, percipere seipsam.
 Et quare, putas, oculus, cùm se in seipso non videat, videt
 tamen in speculo ? Nempe quia inter oculum speculumque 20
 410 est interstitium, & oculus ita agit in speculum, immit-
 tens in illud suâ speciem, ut speculum in ipsum reagat, pro-
 priam ejus speciem in illum remittens. Dato mihi porrò
 speculum, in quod ipsa perinde agas : spondeo fore ut, eo
 reflectente in teipsam tuâ speciem, tum demum te, non 25
 directâ quidem, sed reflexâ tamen, cognitione percipias ;
 quousque autem non dederis, spes non est, ut te ipsam
 nôris.

Possẽ heic quoque insistere : quâ dicaris habere ideam
 Dei ? nisi forte qualem, & quo modo jam diximus. Quâ 30
 Angelorum ? de quibus, nisi aliquid audiisses, nescio an

unquam cogitaffes. Quî animalium, cæterarumque rerum? quarum, si in sensus non incidissent, pene certum te nullas ideas fuisse habituram : ut & nullam habes innumerarum rerum, quarum ad te neque adspectus, neque
 5 fama pervenit. Sed his dimissis, illud admitto, ideas diversarum rerum in mente existentibus ita posse componi, ut plures aliarum formæ cooriantur, tametsi quas enumeras, non videantur sufficere ad istam tantam diversitatem, imò neque ad distinctam determinatamque certæ cujuspiam
 10 rei ideam.

411

Hæreo autem solùm circa ideas rerum corporearum, | quòd difficultas non parva sit, quomodo ex solâ tuâ ideâ, dum te pro incorporeâ geris, teque ut talem consideras, eas deducere ex te possis^a. Nam, si solam substantiam
 15 incorpoream nosti, quomodo fieri potest, ut capias præterea substantiam corpoream? Est-ne aliqua inter hanc & illam analogia? Dicis utramque convenire in eo, quòd sit apta existere; at ista convenientia non intelligitur, nisi prius res utraque, quæ convenit, intelligatur. Notio-
 20 nem quippe communem facis, quæ priusquam formetur, oportet particularia intelligi. Profectò, si ex intellectu substantiâ incorporeâ potest intellectus formare ideam substantiæ corporeæ, non est cur dubitemus quin cæcus, vel qui a nativitate detentus fuerit in densissimis tenebris,
 25 formare apud se ideam & lucis & colorum possit. Dicis posse consequenter haberi ideas extensionis, figuræ, motûs^b, aliorumque sensibilibium communium; sed facile mirum dicis. Id mirum : cur non lucem, colorem, alia, faci-

22 Formare (2e édit., et *Disquis. Met.*)] formam (faute, 1re édit.).

a. Page 44, l. 18-20.

b. Page 45, l. 4.

412 *litate pari deducas? Verum immorandum in istis non est.*

7. *Concludis : Itaque sola restat idea Dei, in quâ considerandum est, an aliquid sit, quod a meipso non potuerit proficisci. Dei nomine intelligo substantiam quandam indefinitam, independentem, summe intelligentem, summe potentem, & a quâ tum ego ipse, tum aliud | omne, si quid aliud exstat, quodcumque exstat, est creatum. Quæ sane omnia talia sunt, ut, quo diligentius attendo, tanto minus a me solo profecta esse posse videantur; ideoque ex antedictis, Deum necessariò existere, est concludendum^a. Scilicet huc est, quo tendebas. Ego verò, ut conclusionem amplector, ita non video quâ sic concludas. Dicis ista, quæ de Deo intelligis, hujusmodi esse, ut proficisci a te solo non potuerint : id nempe intendens, ut debuerint ab ipso Deo proficisci. Sed primùm, nihil verius est, quàm quòd a te solo profecta non fuerint, seu quòd illorum intelligentiam a te vel per te duntaxat non haberis; sunt enim profecta habitaque a rebus, a parentibus, a magistris, a doctoribus, a societate hominum, | in quâ es versatus. At mens sola sum, inquires; nihil admitto extra me, ne aures quidem quibus audierim, neque homines mecum colloquutos. Hæc dicere potes; sed dicereſne, nisi auribus nos audires, ac nisi essent homines, a quibus verba acciperes? Loquamur seriò, & dic bonâ fide : Voces illas, quas de Deo effers, nonne habes a societate hominum,*

5 indefinitam (1re et 2e édit.)] infinitam (Disquis. Met.). — 8 exstat] existat (faute, 2e édit., corrigée à l'errata : extat). —

15 intendens (1re édit., et Disquis. Met.)] intendes (2e édit., errata : intendis).

a. Page 45, l. 8-17.

quibus convixisti? Et cum ab illis voces habeas, nonne & notiones subjectas designatasque vocibus? Igitur non sint a te solo, videntur tamen non propterea a Deo, sed aliunde esse. Deinde, quidnam in illis est, quod, acceptâ primûm a
 5 rebus occasione, habere ex te ipse deinceps non potueris? Anne propterea aliquid capis, quod sit supra humanum captum? Sane si intelligeres Deum, cujuscmodi est, esset cur a Deo te doctum putares; hæc verò omnia, quæ Deo attribuis, nihil aliud sunt, quàm observatæ aliquæ in homi-
 10 nibus aliisque rebus perfectiones, quas mens humana valeat intelligere, colligere & amplificare, ut aliquoties dictum jam est.

| Dicis : cum ex te possit esse idea substantiæ, quia 414 substantia es, non posse tamen ideam substantiæ infinitæ, quia infinitus non es^a. Verum nulla est propterea in te infinitæ substantiæ idea, nisi nomine tenus, & quatenus homines comprehendere (quod est reverâ non comprehendere) infinitum dicuntur. Adeo ut necesse proinde non sit, talem ideam a substantiâ infinitâ proficisci : ea
 20 nempe fieri componendo ampliandoque potest, quemadmodum jam dictum est. Nisi, cum prisca Philosophi ex comprehenso hoc visibili spatio, hoc unico mundo, his paucis principiis, ipsorum ideas sic in se habuerunt, ut illas ampliantes ideas efformaverint infiniti universi, infinitorum
 25 mundorum, infinitorum principiorum : dicturus sis illos non efformasse taleis ideas | ex vi suæ mentis, sed eas processisse in mentem ex infinito universo, infinitis mundis, infinitis principiis. Quod defendis autem, te percipere infinitum per veram ideam^b, sane, si illa esset vera, repræsentaret

a. Page 45, l. 19-21.

b. *Ib.*, l. 23-24.

415 *infinitum cujusmodi est, ac proinde perciperes quod est in ipso præcipuum, & de quo nunc agitur, videlicet infinitatem. Verùm cogitatio tua semper terminatur ad finitum aliquid, solùmque infinitum dicis, quia non percipis quod est ultra tuam perceptionem, ut proinde non male censearis percipere infinitum per negationem finiti. Neque sufficit dicere percipere te plus realitatis in infinitâ substantiâ quàm infinitâ^a. Oporteret enim te percipere realitatem infinitam, quod tamen non facis. Quinetiam revera non plus percipis, quoniam finitam solùm amplias, ac deinde imaginaris esse amplius realitatis in eo quod dilatatum est, quàm in eodem, dum est contractum. Nisi velis quoque Philosophos illos plus percepisse realitatis, quæ revera esset, cùm plures mundos conciperent, quàm dum unicum in mente haberent. Ex quo obiter adnoto causam, cur mens nostra tantò magis confundatur, quantò aliquam speciem sive Ideam magis ampliat, ex eo esse videri, quòd hujusmodi speciem a suo situ distrahit, distinctionem partium illi adimit, ac ita totam attenuat, ut tandem evanida fiat. Ne memorem mentem perinde confundi ob causam oppositam, cùm nimis contrahit Ideam.*

416 *Dicis, non obstare quòd non comprehendas infinitum aut omnia quæ in illo sunt, sed sufficere ut pauca quædam intelligas, quo veram & maxime claram distinctamque ideam habere dicaris^b. Imò verò non habes veram ideam infiniti, sed finiti solùm, si non comprehendas*

4 dicis (1re édit. et *Disquis. Met.*) dicit, à tort (2e édit.). — 20 ob (1re et 2e édit.) ad (*Disquis. Met.*), corrigé à Perrata : ob. —

21 comprehendas (1re et 2e édit.) apprehendas (*Disquis. Met.*), leçon fautive (voir ci-dessous, l. 25 : comprehendas).

a. Page 45, l. 26-27.

b. Page 46, l. 18-28.

infinitum, sed finitum duntaxat. Dici potes ad summum cognoscere partem infiniti, at non propterea ipsum infinitum : ut ille qui, nunquam egressus specum subterraneam, dici quidem potest cognoscere partem mundi, at non
 5 *propterea ipsum mundum; adeo ut propterea ineptus evasurus sit, si tam angustæ partis ideam censeat esse ideam veram germanamque totius mundi. At, inquis, de ratione infiniti est, ut a te, qui finitus es, non comprehendatur^a. Credo equidem; at non est de ratione veræ ideæ rei*
 10 *infinitæ, ut illius tantum partem minimam, sive potius nullam ob nullam cum toto proportionem, repræsentet. Sufficere ais, ut pauca hæc a te clare percepta intelligas. Sed nempe, ut sufficit videre extremum capillum ejus hominis, cujus vis habere germanam Ideam. Annon*
 15 *esset mei egregia effigies, si pictor unum mei capillum ejusve extremum duntaxat depingeret? At minor, non dico longe, aut longissime, sed infinite etiam, est proportio eorum omnium quæ de infinito seu de Deo cognoscimus, quàm unius mei capilli apicisve ejus ad meipsum totum.*
 20 *Uno verbo, hæc de Deo nihil probant, quod non probent etiam de infinitis illis mundis; ac tantò magis, quantò illi potuerunt clarius ex hoc uno clare perspecto intelligi, quàm Deus vel ens infinitum ex tuâ substantiâ, quæ cujusmodi sit, nondum tibi constat.*

25 8. *Argumentaris aliunde sic : Quàm enim ratione intelligerem me dubitare, me cupere, hoc est aliquid mihi deesse, & me non esse omninò perfectum, si nulla idea entis perfectioris in me esset, ex cujus comparatione defectus meos agnoscerem^b? Verum, si de re ali-*

a. Page 46, l. 21-23.

b. Page 45, l. 30, à p. 46, l. 4.

418 *quâ dubitas, si aliquam cupis, si agnoscis quidpiam tibi
 deesse, quid mirum, cum non nôris omnia, cum non sis
 omnia, cum non habeas omnia? Agnoscis te non esse
 proinde omnino perfectum? Et hoc profectò verum est,
 dicique citra invidiam potest. Ergo intelligis esse aliquid 5
 te perfectius? Quidni? tametsi quicquid cupis, non sit
 semper te, quâcumque ratione, perfectius. Quippe, cum
 panem desideras, non est panis te vel corpore tuo unde-
 quaque perfectior; sed perfectior solum eâ inanitate, | quâ
 in stomacho tuo est. Quomodo ergo colligas esse aliquid te 10
 perfectius? Nempe quatenus vides universitatem rerum,
 quâ & te, & panem, & cætera complectitur: adeo ut, cum
 singulæ partes universi aliquid perfectionis habeant, &
 aliæ aliis inserviant, advenireque valeant, facile sit intel-
 ligere plus perfectionis esse in toto, quàm in parte; ac 15
 proinde te, cum sis solum pars, debere agnoscere quidpiam
 te perfectius. Hoc igitur modo esse potest in te idea entis
 perfectioris, ex cujus comparatione defectus agnoscas. Ut
 præteream posse quoque parteis alias perfectiores esse, te
 419 cupere quod illæ habent, & ex iisdem | tecum comparatis 20
 posse tuos defectus agnosci. Quippe cognoscere potuisti
 hominem, qui foret sanior, robustior, pulchrior, doctior,
 moderatior, ac proinde perfectior; neque fuit tibi difficile
 concipere illius ideam, & ex illius comparatione intelligere
 non esse in te gradum sanitatis, roboris, aliarumque per- 25
 fectionum, quâ in illo forent.*

*Objicis tibi post-modum: Sed forte majus aliquid sum,
 quàm ipsa intelligam, omnesque illæ perfectiones,
 quas Deo tribuo, potentiâ quâdam in me sunt, etiam si
 nondum ad actum reducantur, ut fieri potest, si mea 30*

cognitio magis magisque augeatur in infinitum^a. *Respondes autem* : Ut verum sit meam cognitionem gradatim augeri, & multa esse in me potentiâ, quæ actu nondum sunt, nihil tamen horum ad ideam Dei pertinet, in quâ nihil est potentiale : namque hoc ipsum, gradatim augeri, certissimum est imperfectionis argumentum^b. *Porrò verum quidem est illa, quæ in ideâ percipis, esse actu in ipsâ ideâ ; at non sunt tamen propterea actu in ipsâmet re, cujus est idea. Architectus quippe sibi fingit ideam domûs, quæ | idea actu constat ex designatis* 420 *parietibus, tabulatis, tectis, fenestris &c., & tamen domus illa ipsiusque partes nondum actu sunt, sed potentiâ tantum. Sic illa Philosophorum idea continet actu infinitos mundos ; at non dices propterea illos infinitos actu esse. Quare, sive* 15 *quid in te sit, sine non sit potentiâ, satis est, quòd idea vel cognitio tua gradatim augeri ampliarive possit ; neque propterea inferri debet, quod per eam repræsentatur cognosciturve, actu esse. Quod agnoscis deinde, cognitionem tuam nunquam fore infinitam^c, ultro accipitur ;* 20 *sed nempe agnoscere debes neque fore in te unquam veram germanamque Dei ideam, de quo semper amplius (imò infinite) cognoscendum reflet, quàm de homine, cujus videris extremum duntaxat capillum. Certe & nisi hominem illum totum videris, vidisti tamen alium, ex cujus comparatione aliquam facere de illo conje|cturam valeas ; at ali-* 25 *quid simile Deo illiusque immensitati nunquam est datum cognoscere.*

Dicis te judicare Deum actu infinitum, | ut nihil per- 421

a. Page 46, l. 29, à p. 47, l. 4.

b. Page 47, l. 9-14.

c. *Ib.*, l. 16-17.

fectioni ejus addi valeat^a. *Sed judicas nempe quod ignoras, & ex præsumptione solum judicas, ut judicabant Philosophi infinitos mundos, infinita principia, ac infinitum universum, cujus immensitati nihil addi posset. Quod subjicis : esse objectivum ideæ non pendere abesse potentiali, sed ab actuali^b, vide quâ possit esse verum, si verum sit, quod jam diximus de ideâ Architecti & antiquorum Philosophorum ; ac præsertim, ubi memineris hujuscemodi ideas conflatas esse ex aliis, quas intellectus præhabuerit ab existentibus actu causis.*

9. *Quæris deinceps, an jam habens ideam entis te perfectioris, esse ipsa posses, si tale ens nullum existeret ? Et respondes : Nempe a quo essem ? a me scilicet ? vel a parentibus ? vel ab aliis quibullibet Deo minus perfectis^c ? Probas consequenter, te non esse a te^d ; sed hoc nihil necesse. Rationem etiam reddis, cur non semper fueris^e ; sed id quoque superfluum, nisi quatenus vis simul inferre habere te causam tuâ non productricem modò, sed & conservatricem. Nempe, ex eo | quòd tempus vitæ tuæ plureis parteis habet, inferis te creari debere in partibus singulis, ob multam illarum a se independentiam. Sed vide quâ id intelligi possit. Nam sunt nonnulli quidem effectus, qui ut perseverent, neque momento quolibet deficiant, indigent præsentia continuâque efficientia causæ, per quam primum esse cœperunt : cujusmodi est solis lux (quanquam hujusmodi effectus non tam iidem reipsâ sunt, quàm æquivalenter, ut de fluminis aquâ dicitur). At*

a. Page 47, l. 19-20.

b. *Ib.*, l. 20-23.

c. Page 48, l. 1-4.

d. *Ib.*, l. 7-24.

e. *Ib.*, l. 25 et sq.

videmus alios, qui perseverent, non modo eâ causâ, quam agnoscunt, non amplius agente, sed, si velis, etiam corruptâ reducâque in nihilum : hujus generis sunt tot res genitæ factæque, ut recensere pigeat, sufficitque te esse
 5 unam ex illis, quæcunque tandem tuâ causa sit. At partes tui temporis non dependent aliæ ab aliis. Heic instari posset, quænam sit excogitabilis res, cujus partes sint a se invicem inseparabiles magis ? inter cujus parteis sit inviolabilior series & connexio ? cujus quæ sunt partes
 10 posteriores, possint minus averti, magis coherere, magis dependere a prioribus ? Sed ne hæc urgeamus, quid propterea facit hæc seu dependentia seu independentia partium temporis, quæ externæ sunt, successivæ sunt, activæ non sunt, ad tui productionem reproductionemve ? Profectò nihil magis, quàm fluxus ac pertransitio partium aquæ, ad productionem reproductionemve alicujus rupis, quam fluvius præterfluit. At, ex eo quòd paulò ante fueris, non sequitur te nunc esse debere. Credo sane :
 15 verùm non ex eo quòd causa requiratur, quæ te de novo creet, sed quòd non teneatur abesse causa, quæ te possit destruere, vel tu non debeas in te habere imbecillitatem, quâ tandem deficias.

Dicis proinde esse manifestum naturali lumine, conservationem a creatione non-nisi ratione differre^a. Sed
 25 quomodo est manifestum, nisi forte in ipsâ luce, effectibusve similibus ? Subdis non esse in te vim, per quam paulo post sis futura, quòd conscia illius non sis, cùm sis tamen res cogitans^b. Verùm est in te aliqua vis, quâ possis existimare te quoque paulo post futuram : non tamen neces-

a. Page 49, l. 9-10.

b. *Ib.*, l. 12-18.

424 *fariorum aut indubie, quia illa tua vis seu naturalis constitu-*
tio, quaecumque ea sit, eò non extenditur, ut omnem causam
corruptentem, seu internam, seu externam, arceat. Quare
& futura es, quòd vim habeas, non quæ te de novo produ-
cat, sed quæ, ut perseveres, præstare sufficiat, nisi corrup- 5
pens causa superveniat. Quod autem colligis, dependere
te ab aliquo ente diverso a te^a, bene colligis, non tamen
quasi de novo ab eo produciris, sed quasi producta ab ipso
olim fueris. Pergis tale ens non esse parentes aliasve
causas quolibet. Sed quare parentes non sint, a quibus vi- 10
deris adeo manifeste unà cum corpore producta? ne aliquid
dicam de Sole cæterisque causis concurrentibus. At ego,
inquis, sum res cogitans, ideamque Dei in me habens.
Verùm nonne parentes tui mentesve illorum fuere quoque
res cogitantes habentesque ideam Dei? Ut propterea heic 15
urgeri non debeat effatum illud, de quo jam ante: tantum-
dem ad minimum esse debere in causâ, quantum in
effectu^b. Si sit alia, inquis, præter Deum causa, quæri
 425 *potest, an sit a se, vel ab aliâ? | Nam si a se, erit Deus;*
si ab aliâ, toties quæretur, donec ad illam perveniatur, 20
quæ sit a se, & sit Deus, cùm in infinitum progredi non
liceat^c. Verùm, si causa fuere parentes, ea potuit esse,
non a se, sed ab aliâ; illaque rursus ab aliâ, atque ita in
infinitum. Neque absurdum probaveris progressum istum
infinitum, nisi simul probes cœpisse aliquando mundum, ac 25
ideò fuisse parentem primum, cujus parens non fuerit.
Infinitus certe progressus videtur duntaxat absurdus in
causis ita inter se connexis subordinatisque, ut inferior

a. Page 45, l. 19-20.

b. Page 49, l. 24-25.

c. Page 49, l. 29, à p. 50, l. 10.

agere sine superiore morente non possit : ut, dum lapis quid-
 piam impellit, impulsus a baculo, quem impellit manus :
 vel cum infimus annulus catenæ pondus trahit, tractus ipse
 a superiore, & iste ab alio ; sic enim per|veniendum est ad
 5 unum movens, quod primum moveat. At in causis ita ordi-
 natis, ut, priore destructâ, ea quæ ab illâ pendet, supersit
 possitque agere, non videtur esse perinde absurdum. Heine,
 cum dicis : satis apertum, progressum heic infinitum
 non dari^a, vide an fuerit adeò apertum Aristoteli, qui
 10 per|suasus tantopere fuit nullum fuisse parentem primum. 426
 Pergis : nec plureis causas partiales ad te efficien-
 dum convenisse, ex quibus ideas variarum perfectio-
 num Deo attributarum acceperis ; cum illæ reperiri
 non possint, nisi in uno ac solo Deo, cujus unitas seu
 15 simplicitas est præcipua perfectio^b. Veruntamen, seu
 una, seu plures tuæ causæ fuerint, non est propterea necesse,
 ut illæ in te impresserint suarum perfectionum ideas, quas
 adunare potueris. Interea verò occasionem facis quærendi a
 te, cur, nisi plures tuæ causæ, saltem res plures esse potuerint,
 20 quarum perfectiones mirata, beatam illam rem duxeris, in
 quâ existerent omnes simul. Nosti ut Pandoram Poetæ des-
 cribant. Quidni tu, mirata in hominibus variis eminentem
 quandam scientiam, sapientiam, justitiam, constantiam,
 potentiam, sanitatem, pulchritudinem, beatitudinem, diu-
 25 turnitatem, & alia, componere hæc omnia non potuisti, &
 suspiciendum existimare, si quis omnia simul haberet ? Cur
 non deinceps omneis per|fectiones variis gradibus adau-

1 agere] agens (1re édit.), cor-
 rigé à l'errata, non corrigé (2^e

édit.). — 25 non (1re et 2e édit.),
 omis (Disquis. Met.).

a. Page 50, l. 7-8.

b. *Ib.*, l. 11, etc.

427 gere, donec ille magis videretur suspicien|
 dus, si ejus scientiæ, potentiæ, durationi & cæteris nihil deesset, addive
 posset, sicque foret omniscius, omnipotens, æternus, & cæ-
 tera omnia? Et cum videres tales perfectiones in huma-
 nam naturam cadere non posse, cur non potuisti existimare 5
 beatam fore illam naturam, si cui ista competerent? Cur
 non dignum putare investigatione, talisne esset aliqua,
 an-non? Cur non argumentis quibusdam induci, ut con-
 sentaneum magis videretur esse, quàm non esse? Cur non
 consequenter ipsi adimere corporeitatem, limitationem, & 10
 cætera omnia, quæ imperfectionem quandam connotarent?
 Ita profectò processisse plurimi videntur; cum, existentibus
 tamen variis ratiocinationis modis gradibusque, aliqui cor-
 poreum reliquerint Deum, aliqui membra humana haben-
 tem, aliqui non unum, sed multiplicem, & quæ sunt alia 15
 nimis vulgaria. Circa illud, de perfectione unitatis, nihil
 repugnat omneis perfectiones Deo attributas concipere ut
 intime junctas & inseparabiles; tametsi idea, quam habes
 428 illarum, non ab ipso | fuerit in te posita, sed a te hausta
 ex rebus perspectis, ampliataque, ut dictum est. Sic certe 20
 depingunt non modò Pandoram, omnibus donis perfectio-
 nibusque ornatam deam, sed perfectam etiam Rempu-
 blicam, perfectum Oratorem, &c. Denique, ex eo quòd
 existas, entisque perfectissimi ideam in te habeas,
 concludis, demonstrari evidentissime existere Deum. 25
 At, cum conclusio vera sit, Deum nempe existere, non
 apparet tamen ex dictis, eam esse a te evidentissime de-
 monstratam.

10. Superest, inquis, ut examinem, quâ ratione ideam
 istam a Deo accepi: neque enim illam a sensibus hausi; 30
 nec etiam a me efficta est (nam nihil ab illâ detrachere,

nihil illi superaddere plane possum); ac proinde superest, ut mihi sit innata, quemadmodum etiam mihi est innata idea meî ipsius^a. *Enimverò, ut illam partim haurire a sensibus, partim effingere potueris, aliquoties jam dictum est. Quod autem dicis te nihil posse illi ad-*
dere, aut detrahere, cogita ut initio non æque perfectam habueris. Cogita ut possint esse homines, vel Angeli, aut alia | *naturæ te doctiores, a quibus aliqua moneri de Deo* 429
valeas, quæ nondum novisti. Cogita posse saltem Deum te
sic erudire, eaque claritate, sive in hac vitâ, sive in aliâ perficere, ut reputari nihilum, quicquid de illo jam nosti, possit. Quicquid demum sit, cogita, ut ex perfectionibus rerum creatarum fieri ascensus valeat ad cognitionem perfectionum Dei, & ut illæ omnes non uno momen|to
noscentur, possuntque & plures & plures in dies detegi. ita posse ideam Dei non uno momento haberi perfectam, sed magis magisque in dies perfectiorem. Pergis : Et sane non mirum est Deum in creando, ideam illam mihi indidisse, ut esset tanquam nota artificis operi
suo impressa. Nec opus est, ut nota illa sit aliqua res ab opere ipso diversa; sed ex hoc uno quòd Deus me creavit, valde credibile est me quodammodo ad imaginem & similitudinem ejus factum esse; illamque similitudinem, in quâ idea Dei continetur, a me
percipi per eandem facultatem, quâ ego ipse a me percipior : h. e., dum meipsum intelligo, non modò intelligo me esse rem incompletam & ab|alio dependentem, 430
remque ad majora sive meliora indefinite aspirantem, sed simul etiam intelligo illum, a quo pendeo, majora ista omnia, non indefinite & potentiâ tantum, sed re-

a. Page 51, l. 6-14.

ipsâ infinite, in se habere, atque ita Deum esse^a. *Ac tu speciose quidem hæc omnia, ipseque non esse vera non objicio : sed quæsierim tamen undenam probentur? Ut antedicta enim præteream : Si idea Dei est in te, ut nota artificis operi impressa, quisnam est modus impressionis? Quænam est forma istius notæ? Quonam modo illam discernis? Si non est aliud ab opere sive a reipsâ, tu ipsa ergo es idea? Tu ipsa nihil aliud es, quàm cogitationis | modus? Tu ipsa es & nota impressa & subiectum impressionis? Credibile est, inquis, te factam ad imaginem & similitudinem Dei. Credibile sane religiosâ fide; at ratione naturali, quâ liceat intelligere, nisi Deum facias hominiformem? Et in quonam consistere potest hæc similitudo? An tu, cum sis pulvis & cinis, præsumere te similem potes æternæ illi, incorporeæ, immensæ, perfectissimæ, 15
431 gloriosissimæ, | & quod caput est, invisibilissimæ, incomprehensibilissimæque naturæ? An illam de facie novisti, ut te cum ipsâ comparans, asseverare conformem possis? Credibile dicis, ex eo quòd creavit. Sed ex eo potius incredibile est. Siquidem opus operanti simile non est, nisi 20
cum ab eo generatur per communicationem naturæ. At tu hoc modo genita a Deo non es : neque enim es ejus proles, naturæve ejus particeps; sed creata solùm es, hoc est ab eo facta secundum ideam : adeo ut non possis te dicere illi magis similem, quàm sit domus fabro murario. Atque id 25
quidem, suppositâ tuî, quam nondum probasti, a Deo creatione. Percipis, inquis, similitudinem, dum intelligis te rem incompletam, dependentem, & ad majora*

24 facta] ficta, corrigé (1re édit., errata), non corrigé (2e édit.).

melioraque aspirantem. Sed quare non hoc potius sit
 dissimilitudinis argumentum, cum Deus ex opposito sit
 completissimus, independentissimus, | sibi sufficientissimus,
 quippe maximus optimusque? Ut præteream, cum te
 5 dependentem intelligis, non propterea statim intelligere
 te id, a quo dependes, esse aliud, | quàm parentes; vel si 432
 aliud intelligis, non subesse causam, cur te ipsi similem
 putes. Ut præteream quoque mirum esse, cur non cæteri
 hominum, sive mentium, idem quod tu intelligant; ac præ-
 10 fertim, cum non sit ratio, cur non credatur Deum illis,
 perinde ac tibi, impressisse ideam suâ. Profec̃lò vel hoc
 unum arguit, non esse ideam a Deo impressam; quando-
 quidem, si ita esset, & omnibus, & simul una eademque,
 impressa esset, hominesque omnes conciperent Deum si-
 15 mili formâ ac specie, eadem illi tribuerent, eadem plane
 de eo sentirent; cum oppositum tamen notissimum sit. Sed
 de his tamen multa jam nimis.

| IN MEDITATIONEM IV.

433

De Vero, & Falso.

20 1. Circa quartam^a, recenset initio quæ putas in supe-
 rioribus demonstrata, quibusque factam viam præsumis ad
 progrediendum ulterius. Ipse, ne remoram | injiciam, non
 insistam continuò debuisse te illa firmitus demonstrare;
 abunde erit, si memineras quid concessum fuerit, quid non,
 25 ne res trahatur in præjudicium.

18 IV] IIII (1re édit.). — 25 Après præjudicium, non à la ligne
 (1re et 2e édit.).

a. Ci-avant, p. 52.

*Ratiocinarius consequenter non posse Deum fallere te^a,
 & ut facultatem fallacem errorive obnoxiam, quam ab ipso
 habes, excuses, conjicis culpam in nihilum, cujus tibi
 ideam quandam obversari dicis, ex quo te ais parti-
 cipare, inter quod & Deum te medium assumis^b. Ac 5
 pulchra quidem ratiocinatio ; sed ut præteream explicari
 non posse, quomodo habeatur aut qualis sit nihili idea,
 quomodo participemus ex nihilo, & alia, observo solum
 ex distinctione hac non tolli, quin Deus potuerit dare
 434 homini facultatem judicandi erroris immunem. Nam, 10
 quamvis non dedisset infinitam, ejusmodi tamen dare pote-
 rat, quæ errori non assentiretur, adeò ut, quæ nosset qui-
 dem, ea clare perciperet ; quæ non nosset, non pronuncia-
 ret esse hujusmodi, potius quàm alia.*

*Id tibi objiciens, non mirandum censes, si aliqua a 15
 Deo fiant, quorum rationem non intelligas^c. Et id
 quidem recte ; sed mirandum tamen, esse in te ideam veram,
 quæ repræsentet Deum omniscium, omnipotentem, omninò
 bonum, & videre te nihilominus aliqua ejus opera non om-
 ninò absoluta : adeo ut, cum saltem potuerit perfectiora 20
 condere, neque tamen condiderit, argumento esse videat-
 ur, quòd aut nescierit, aut non potuerit, aut noluerit. Ac
 saltem in eo imperfectus fuerit, quòd, si sciens & potens
 noluerit, posthabuerit perfectionem imperfectioni.*

*Quòd autem a Physicâ consideratione rejicis usum 25
 causarum finalium^d, aliâ fortassis occasione potuisses recte*

14 Après alia, non à la ligne (1re et 2e édit.).

a. Page 53, l. 23-24.

b. Page 54, l. 12-17, et l. 21-22.

c. Page 55, l. 14-16.

d. Ibid., l. 23-25.

facere ; at de Deo cùm agitur, verendum profectò ne præcipuum argumentum rejicias, quo divina sapientia, providentia, potentia, atque adeò existentia lumine naturæ stabiliri potest. Quippe, ut mundum universum, ut cælum
 5 & alias ejus præcipuas partes præteream, undenam aut quomodo melius argumentari valeas, quàm ex usu partium in plantis, in animalibus, in hominibus, in teipsà (aut corpore tuo) quæ similitudinem Dei geris? Videmus profectò magnos quosque viros ex speculatione anatomicâ corporis
 10 humani non assurgere modò ad Dei notitiam, sed hymnum quoque ipsi canere, quòd omnes partes ita conformaverit, collocaveritque ad usus, ut sit omninò propter solertiam atque providentiam incomparabilem commendandus.

Dices Physicas esse causas hujusmodi formæ ac sitûs,
 15 quæ investigari debeant, ineptosque esse, qui ad finem, potius quàm | ad agens aut materiam recurrant. Sed, cùm nemo mortalium possit intelligere necdum explicare, quod agens formet collocetque, eo quo observamus modo, valvulas illas, quæ ad vasorum orificia in sinibus cordis constitutæ sunt ; cujus conditionis, | aut unde mutuetur materiam, ex quâ illas elaborat ; quomodo sese ad agendum applicet ; quibus utatur organis, aut quomodo illa usurpet ;
 20 quid opus illi, ut eâ temperie, consistentiâ, cohærentiâ, flexilitate, magnitudine, figurâ, situ illas perficiat : cùm, inquam, nemo Physicorum hæc & alia perspicere declarareque valeat, quid est cur non saltem miretur præstantissimum illum usum & ineffabilem providentiam, quæ tam apposite ad illum taleis valvulas concinnavit? Cur non laudetur, si exinde primam quandam causam necessariò admittendam agnoscat, quæ ista cæteraque omnia
 30

7 teipsà (Disquis. Met. et errata 1re edit.) | teipso (1re et 2e edit.).

aliquæ universi partes forent errori obnoxia, quo clarent magis quæ forent immunes.

Dicis : non habere te jus conquerendi, quod Deus te eam in mundo sustinere personam voluerit, quæ non esset omnium præcipua & maxime perfecta^a. Sed hoc 5
 440 *non | tollit dubium, cur satis illi non fuerit sustinendam dare personam, quæ ex perfectis minima esset, & non etiam tibi dare imperfectam. Nam & quamvis principi vitio non vertatur, quod non omnes cives ad sublimia munera vocet, sed aliquos habeat in mediis, aliquos in infimis,* 10
verteretur tamen, si non aliquos modò destinaret operibus vilissimis, sed aliquos etiam destinaret pravis.

Dicis : te non posse rationem afferre, quâ probes Deum tibi majorem cognoscendi facultatem, quàm dederit, dare debuisse; atque quantumvis peritum 15
artificem esse intelligas, non ideò tamen putare te illum in singulis operibus omnes perfectiones ponere debuisse, quas in aliquibus potest ponere^b. Verùm
viget semper quod modò dicebam; vidēsque non tam | diffi-
cultatem esse, cur Deus tibi facultatem cognoscendi ma- 20
jorem non dederit, quàm cur dederit errantem; neque controverti cur artifex summus perfectiones omnes dare nolit omnibus operibus, sed cur etiam aliquibus tribuere velit imperfectiones.

441 *| Dicis : tametsi non valeas ab erroribus abstinere* 25
ex evidenti perceptione rerum, posse tamen ex instituto, quo firmiter tibi proponas nulli rei assentiri, quam evidenter non perceperis^c. Sed, utcumque possis

a. Page 61, l. 23-26.

b. Page 56, l. 21-26.

c. Page 61, l. 27, à p. 62, l. 2.

eâ semper attentione esse, nonne semper est imperfectio, ea, quæ dijudicare est opus, non percipere evidenter, ac errandi periculo esse perpetuò obnoxium?

Dicis : errorem inesse in ipsâ operatione, quatenus a te procedit & privatio quædam est, non in facultate quam a Deo accepisti, neque etiam ab operatione, quatenus ab illo dependet^a. Sed, non sit error in facultate a Deo acceptâ proxime, est tamen remote, quatenus cum eâ imperfectione creata est, ut errare possit. Quare non est quidem, ut ais, quòd conquerare de Deo, qui revera tibi nihil debuit, & tamen illa bona tribuit, ob quæ debes illi gratias agere^b; sed est semper quòd admiremur, cur perfectiora non dederit, si scivit quidem, si potuit, si livore ductus non fuit.

15 | Addis : neque esse cur conquerare, quòd tecum concurrat ad errandi actum : cum | actus omnes sint veri & boni, quatenus a Deo dependent, majorque quodammodo perfectio in te sit, elicere illos posse, quàm non posse; & privatio, in quâ solâ falsitatis & culpæ est ratio formalis, concursu Dei nullo indigeat, quia neque sit res, neque ad eum relata^c. Verùm, cum sit illa subtilis distinctio, non tamen plane satisfacit. Si- quidem non concurrat Deus ad privationem quæ est in actu falsitasque & error est, concurrit tamen ad actum; 20 ad quem si non concurreret, privatio non esset. Et aliunde ipse est Author potentiæ quæ fallitur aut errat, atque adeò, ut ita dicam, impotentis potentiæ. Sicque defectus,

10 ais (1re édit. et *Disquis. Met.*), aias, faule (2e édit.).

a. Page 60, l. 7-10.

b. *Ibid.*, l. 11-19.

c. *Ibid.*, l. 26, à p. 61, l. 2.

aliquæ universi partes forent errori obnoxia, quo clarent magis quæ forent immunes.

Dicis : non habere te jus conquerendi, quod Deus te eam in mundo sustinere personam voluerit, quæ non esset omnium præcipua & maxime perfecta^a. Sed hoc 5
 440 *non | tollit dubium, cur satis illi non fuerit sustinendam dare personam, quæ ex perfectis minima esset, & non etiam tibi dare imperfectam. Nam & quamvis principi vitio non vertatur, quod non omnes cives ad sublimia munera vocet, sed aliquos habeat in mediis, aliquos in infimis,* 10
verteretur tamen, si non aliquos modò destina- ret operibus vilissimis, sed aliquos etiam destina- ret pravis.

Dicis : te non posse rationem afferre, quâ probes Deum tibi majorem cognoscendi facultatem, quàm dederit, dare debuisse; atque quantumvis peritum 15
artificem esse intelligas, non ideò tamen putare te illum in singulis operibus omnes perfectiones ponere debuisse, quas in aliquibus potest ponere^b. Verùm riget semper quod modò dicebam; vidēsque non tam | diffi-
cultatem esse, cur Deus tibi facultatem cognoscendi ma- 20
jorem non dederit, quàm cur dederit errantem; neque controverti cur artifex summus perfectiones omnes dare nolit omnibus operibus, sed cur etiam aliquibus tribuere velit imperfectiones.

441 *| Dicis : tametsi non valeas ab erroribus abstinere* 25
ex evidenti perceptione rerum, posse tamen ex insti- tuto, quo firmiter tibi proponas nulli rei assentiri, quam evidenter non perceperis^c. Sed, utcumque possis

a. Page 61, l. 23-26.

b. Page 56, l. 21-26.

c. Page 61, l. 27, à p. 62, l. 2.

câ semper attentione esse, nonne semper est imperfectio, ea, quæ dijudicare est opus, non percipere evidenter, ac errandi periculo esse perpetuò obnoxium?

Dicis : errorem inesse in ipsâ operatione, quatenus
 5 *a te procedit & privatio quædam est, non in facultate quam a Deo accepisti, neque etiam ab operatione, quatenus ab illo dependet^a. Sed, non sit error in facultate a Deo acceptâ proxime, est tamen remote, quatenus cum eâ imperfectione creata est, ut errare possit. Quare*
 10 *non est quidem, ut ais, quòd conquerare de Deo, qui revera tibi nihil debuit, & tamen illa bona tribuit, ob quæ debes illi gratias agere^b; sed est semper quòd admiremur, cur perfectiora non dederit, si scivit quidem, si potuit, si livore ductus non fuit.*

15 *| Addis : neque esse cur conquerare, quòd tecum concurrat ad errandi actum : cum | actus omnes sint* 442
veri & boni, quatenus a Deo dependent, majorque quodammodo perfectio in te sit, elicere illos posse, quàm non posse; & privatio, in quâ solâ falsitatis & culpæ est ratio formalis, concursu Dei nullo indigeat,
 20 *quia neque sit res, neque ad eum relata^c. Verùm, cum sit illa subtilis distinctio, non tamen plane satisfacit. Si quidem non concurrat Deus ad privationem quæ est in actu falsitasque & error est, concurrat tamen ad actum;*
 25 *ad quem si non concurreret, privatio non esset. Et aliunde ipse est Author potentiæ quæ fallitur aut errat, atque adeò, ut ita dicam, impotentis potentiæ. Sicque defectus,*

10 ais (1re édit. et *Disquis. Met.*), aias, faute (2e édit.).

a. Page 60, l. 7-10.

b. *Ibid.*, l. 11-19.

c. *Ibid.*, l. 26, à p. 61, l. 2.

qui est in actu, non tam ad illam, quæ impotens est, quàm ad Authorem, qui impotentem fecit, nec potentem potentiorēve, cū posset, voluit facere, videtur esse referendus. Certe, ut fabro non vertitur vitio, quòd aperiendo
 5 seriniolo prægrandem clavim non elaboret, sed quòd, pusillam fabricatus, formam aperiendo aut inhabilem aut
 difficilem tribuat : ita non est quidem culpa in Deo, quòd,
 443 facultatem judicatricem tribuens | homuncioni, non tantam illi dederit, quantam rebus vel omnibus vel plurimis vel maximis suffecluram arbitraretur ; sed permirum
 10 est, cur ad pauca | illa, quæ dijudicari ab homine voluit, imparem, implicitam incertamque tribuerit.

3. Requiris proinde quænam sit in te falsitatis vel erroris causa^a. Ac primum quidem hîc non disputo, cur intellectum voces solam facultatem noscendi ideas, seu
 15 res ipsas simpliciter & absque ullâ affirmatione aut negatione apprehendendi, voluntatem verò ac liberum arbitrium voces facultatem judicandi, cujus sit affirmare aut negare, assentiri aut dissentire. Propono solum : quare voluntas libertasve arbitrii limitibus nullis circumscribatur per te, circumscribatur intellectus? Sane enim vi-
 20 dentur hæc duæ facultates æque late patere, & non intellectus saltem minùs quàm voluntas, cū in nullam rem voluntas feratur, quam intellectus non præviderit.

Dixi non saltem minùs; quippe videtur intellectus
 25 444 etiam latius quàm | voluntas patere. Siquidem non modò voluntas, sive arbitrium, judicium, & consequenter electio, prosequutio, fuga, de nullâ re est, quam non apprehenderimus, seu cujus idea percepta & proposita ab intellectu non fuerit ; sed etiam multa obscure intelligimus, de
 30

quibus nullum judicium, prosequutio, aut fuga est. Et facultas judicandi ita sæpe est anceps, ut, paribus rationum momentis, nullisve existentibus, nullum sequatur judicium, cum intellectus interim apprehendat ea quæ remanent injudicata.

Quod porrò dicis : te posse semper majora majoraque intelligere, ac nominatim facultatem ipsam intellectûs, cujus ideam etiam infinitam formare valeas^a, hoc ipsum arguit intellectum non esse magis limitatum quàm voluntatem, quando sese extendere ad usque objectum infinitum potest. Quòd verò agnoscis voluntatem tuam exæquari voluntati divinæ, non extensive quidem, sed formaliter^b, vide quorsum idem non possit de intellectu quoque dici, ubi formalem intellectûs non secus atque voluntatis notionem definiveris. Sed, paucis, dic nobis, ad quid se voluntas extendere possit, quod intellectum effugiat? Non videtur proinde error ex eo nasci, ut asseris, quòd voluntas latius quàm intellectus pateat, & sese ad illa judicanda extendat, quæ intellectus non percipit^c, sed ex eo quòd, cum æque late pateant, intellectus aliquid percipit non bene, & voluntas judicat non bene.

Quare neque est cur voluntatem ultra fines intellectûs promoveas, cum neque judicet de rebus quas intellectus non percipit, & prave solum judicet quod intellectus prave percipiat.

26 Non à la ligne (1re et 2e autres alinéas, jusqu'à : Denique édit.). De même pour tous les ergo... (p. 317, l. 6).

a. Page 57, l. 1-6.

b. Cf. p. 57, l. 11-21.

c. Page 58, l. 21-23.

Quod exemplum de te ipsâ^a adfers circa ratiocinium a te factum de rerum | existentiâ, procedit quidem recte, quantum ad iudicium de tuâ existentiâ spectat; sed quantum spectat ad alia, videtur non recte assumptum : cum quicquid dicas, vel potius ludas, reverâ non dubites, sed omnino iudices esse aliquid præter te, & a te distinctum; quippe aliquid præter te, & a te distinctum præintelligens. Quod supponis, nullam rationem occurrere, quæ unum persuadeat magis quàm | aliud^b, supponere potes; at simul debes supponere, nullum sequuturum iudicium, sed voluntatem semper fore indifferentem, neque se ad iudicandum determinaturam, quousque intellectui major aliqua verisimilitudo ex unâ parte quàm ex aliâ occurrerit.

Quod proinde dicis : hanc indifferentiam ita extendi ad ea, quæ non satis perspicue cognoscuntur, ut quantumvis probabiles conjecturæ te in unam partem trahant, sola cognitio, quòd sint conjecturæ, te impellere ad contrariam assensionem possit^c, id nullo modo videtur verum. Quippe cognitio illa, quòd sint solum conjecturæ, faciet quidem ut iudicium de eâ parte, in quam te trahunt, cum aliquâ formidine & hæsitatione feras; sed numquam faciet, ut iudicium feras de parte contrariâ, nisi postquàm occurrerint conjecturæ non modò æque probabiles, verùm etiam probabiliores.

Quod subdis : te id fuisse expertam his diebus, cum falsa esse suppo|suisti, quæ maxime vera esse credide-

¹ te ipsâ (errata, 1re édit.)] re ipsâ (1re et 2e édit. et Disquis. Met.).

a. Page 58, l. 26.

b. Page 59, l. 10-12.

c. Ibid., l. 15-23.

ras ^a, memento id tibi non fuisse concessum. Neque enim
 revera sensisse aut persuasisse tibi potes, non vidiſſe te
 ſolē, terram, homines, alia, non audiſſe ſonos, non am- 447
 bulaſſe, non comediſſe, non ſcripſiſſe, non loquutam fuiſſe
 5 (uſam ſcilicet corpore organiſve ejus), non alia.

Denique ergo forma erroris non tam videtur confi-
 ſlere in non recto uſu liberi arbitrii ^b, ſicut aſſeris, quàm
 in diſſonantiâ judiciî a re judicatâ, & ex eo quidem ortâ,
 quòd intellectus illam rem, ſecus quàm ſeſe habeat, appre-
 10 hendat. Quare & non tam videtur eſſe culpa arbitrii,
 quòd non recte judicet, quàm intellectus, quòd non recte
 demonſtret. Quippe ea videtur arbitrii ab intellectu de-
 pendentia, ut, ſi intellectus quidem aliquid clare percipiat
 videaturre percipere, arbitrium ferat judicium ratum
 15 atque determinatum, ſeu id reipſâ verum ſit, ſeu verum
 eſſe exiſtimetur; ſin autem obſcure, tum arbitrium ferat
 judicium dubium ac formidoloſum, & pro tempore tamen
 habitum verius quàm oppoſitum, ſeu in re ipſâ veritas,
 ſeu falſitas ſubſit. Ex quo ſit ut non tam cavere poſſimus
 20 ne erremus, quàm ne in errore perſeveremus, expendamus
 que propria judicia, non tam vim facientes arbitrio, 448
 quàm applicantes intellectum ad clariorem notitiam, quam
 judicium ſemper ſecuturum ſit.

4. Concludis fructum exaggerando, quem ex hac Me-
 25 ditatione potes confequi, ac præſcribis quid ſit agendum,
 ut aſſequaris veritatem: nempe aſſequuturum te dicis,
 ſi tantum ad omnia quæ perfecte intelligis fatiſ at-
 tendas, atque illa a reliquis, quæ confuſius & obſcu-
 rius apprehendis, ſecernas ^c.

a. Page 59, l. 23-27.

b. *Ibid.*, l. 28, etc.

c. Page 62, l. 21-25.

Hoc porrò non modò est verum, sed etiam hujusmodi, ut tota præcedens Meditatio, sine quâ potuit intelligi, videatur fuisse supervacanea. Attende tamen, eximie Vir, difficultatem non videri an, ut non fallamur, debeamus clare atque distincte intelligere aliquid, sed quâ arte aut methodo discernere liceat, ita nos habere claram distinctamque intelligentiam, ut ea vera sit, nec fieri possit ut fallamur. Quippe initio objecimus, nos non rarò falli, tamen si nobis videamur aliquid adeò clare distincteque cognoscere, ut nihil possit clarius & distinctius. Tu quoque id tibi ipse objecisti, & expectamus tamen adhuc istam artem, seu methodum, cui præcipue sit incumbendum.

| IN MEDITATIONEM V.

De essentiâ rerum materialium; & iterùm de Deo, quòd existat.

1. Circa quintam, dicis primum te distincte imaginari quantitatem, hoc est extensionem in longum, latum & profundum; itemque numerum, figuram, situm, motum, durationem^a. Ex his omnibus, quorum te ideas habere dicis, seligis figuram, & ex figuris triangulum, de quo hæc habes: etsi fortassis talis figura nullibi gentium extra cogitationem meam existat, nec unquam extiterit, est tamen profecto determinata quædam ejus natura, quæ a me non efficta est, nec a mente meâ dependet, ut patet ex eo quòd demonstrari pos-

13 Après V] Quæ est ajoutée (Disquis. Met.).

a. Page 63, l. 16-21.

sint variæ proprietates de isto triangulo, nempe quòd
ejus tres anguli sint æquales duobus rectis, quòd
maximo ejus angulo maximum latus subtendatur, &
similes, quas, velim nolim, | clare nunc agnosco, 450

5 etiamsi de iis nullo modo ante cogitaverim, cùm
triangulum imaginatus sum, nec proinde a me fue-
rint effectæ^a. *Et tantum habes de essentiâ rerum materia-*
lium; nam quæ paucula subjicis, eodem | pertinent. Ac
hærare quidem hîc nolo; insinuo solum durum videri
10 *statuere aliquam naturam immutabilem & æternam,*
præter Deum termaximum.

Dices te proferre nihil aliud, quàm quod in scholis effe-
runt, naturas seu essentias rerum esse æternas, fierique de
ipsis propositiones sempiternæ veritatis. Sed hoc durum
15 *perinde est, & capi aliunde non potest esse naturam huma-*
nam, cùm nullus est homo, aut dici rosam esse florem, cùm
ne rosa quidem est.

Dicunt aliud esse loqui de essentiâ, aliud de existentiâ
rerum, & non esse quidem ab æterno existentiam rerum,
20 *sed esse tamen essentiam. Verùm, cùm præcipuum, quod*
est in rebus, sit essentia, ecquidnam magni Deus facit,
quando producit existentiam? Videlicet non amplius facit,
quàm dum sartor veste | induit hominem. Quanquam qui 451
defendent essentiam hominis, quæ est in Platone, esse æter-
25 *nam & independentem a Deo? Ut universalis est, inquit?*
At in Platone nihil est, nisi singulare. Et solet quidem in-
tellectus ex visis Platonis, Socratis, ac cæterorum hominum
consimilibus naturis abstrahere quendam conceptum com-
muniem, in quo omnes conveniant, & qui proinde censerî
30 *possit universalis natura essentiave hominis, quatenus omni*

a. Page 64. l. 12-24.

| homini intelligitur convenire; at universalem fuisse, antequam Plato & cæteri essent & intellectus abstraheret, explicari sane non potest.

Dices : numquid, homine etiam non existente, atque idcirco ab æterno, vera propositio hæc est, homo est animal? Sed videtur plane non esse, nisi eo sensu quòd, quandocumque fuerit homo, futurus sit animal. Certe enim, licet discrimen videatur inter duas illas propositiones : homo est, & homo est animal, quòd priore existentia diserte magis significetur, & posteriore essentia, attamen neque ab illâ essentia excluditur, neque ab istâ existentia; sed cum dicitur: homo est, intelligitur homo animal; & cum dicitur : homo est animal, intelligitur homo dum existit. Præterea autem, cum hæc propositio : homo est animal, non sit majoris necessitatis quàm ista : Plato est homo, fore igitur etiam istam sempiternæ veritatis, & singularem essentiam Platonis non fore minus independentem a Deo, quàm universalem hominis; & alia similia, quæ prosequi piget. Et addo tamen, cum dicitur hominem esse talis naturæ, ut esse non possit quin sit animal, non esse propterea imaginandum, talem naturam esse aliquid aut alicubi præter intellectum; sed sensum solummodo esse, ad hoc | ut aliquid sit homo, debere ipsum simile esse cæteris iis rebus, quibus propter similitudinem mutuam eadem hominis denominatio tributa est; similitudinem, inquam, naturarum singularium, ex quâ intellectus accepit ansam efformandi conceptum seu ideam formamve naturæ communis, a quâ dissidere non debeat quicquid homo futurum est.

453 | Hinc eadem de tuo triangulo illiusve naturâ dico. 30
Nam triangulus quidem mentalis est veluti regula, quâ

explores an aliquid mereatur dici triangulum; at non est propterea dicendum, talem triangulum esse reale quid veramque naturam præter intellectum, qui solus, visis triangulis materialibus, illam, perinde ac dictum est de
 5 naturâ humanâ, formavit & communem fecit.

Unde neque est existimandum, proprietates demonstratas de triangulis materialibus, idcirco ipsis convenire, quòd illas mutuentur ab ideali triangulo; cum ipsi potius in se habeant, & idealis non habeat, nisi quatenus intel-
 10 lectus ex ipsis inspectis easdem illi tribuit, redditurus postea inter demonstrandum. Eodem modo, quo proprietates naturæ humanæ non sunt in Platone & Socrate, quasi ipsi illas a naturâ universali acceperint, cum potius natura
 | universalis ideo habeat, quòd intellectus ipsi eas tribuit,
 15 postquàm in Platone, Socrate & cæteris animadvertit, redditurus illis deinceps, cum | ratiocinatione opus fuerit.

454

Notum est enim intellectum ex visis Platone, Socrate & aliis, omnibus rationalibus, collegisse hanc universalem propositionem : omnis homo est rationalis; ac deinde,
 20 cum vult probare Platonem rationalem esse, illam pro principio in syllogismum induere. Et dicis, tu quidem, ô Mens : habere te trianguli ideam, habituramque illam fuisse, tametsi nullam unquam in corporibus triangularem figuram vidisses, quemadmodum habes aliarum
 25 figurarum complurium, quæ tibi in sensus nunquam incurrerunt ^a.

Verùm, si, ut supra dicebam, sic fuisses hæcenus orbata omnibus sensuum functionibus, ut nunquam neque vidiisses,

21 induere (1re et 2e édit.)] inducere (Disquis. Met.).

a. Page 64, l. 25, à p. 65, l. 2.

ŒUVRES. II.

neque tetigisses varias superficies sive extrema corporum, putas ideam trianguli alteriusve figuræ habere aut efformare in te potuisses? Habes jam complures in te, quæ in te illapsæ per sensus non sint^a. Sed nimirum facile habes, quia ex iis, quæ illapsæ sunt, ipsas effingis, formasque varias, modis superius expositis. 5

455 | *Dicendum hîc præterea foret de falsâ illâ | trianguli naturâ, quæ supponitur constare ex lineis, quæ latitudine careant, continere aream, quæ profunditate, terminari ad tria puncta, quæ omnibus partibus. Attamen nimium evagaremur.* 10

2. *Aggrederis consequenter demonstrare Dei existentiam, visque argumenti est in illis verbis : Attendenti fit manifestum, non magis posse existentiam ab essentiâ Dei separari, quàm ab essentiâ trianguli magnitudinem trium ejus angulorum æqualium duobus rectis, sive ab ideâ montis ideam vallis : adeo ut non magis repugnet Deum cogitari (hoc est ens summe perfectum) cui desit existentia (hoc est, cui desit aliqua perfectio), quàm cogitare montem, cui desit vallis^b. Enimverò adtendendum est, videri tuam hujusmodi comparisonem non satis justam.* 15 20

Nam rite quidem comparas essentiam cum essentiâ : verùm non comparas deinde aut existentiam cum existentia, aut proprietatem cum proprietate, sed existentiam cum proprie|tate. Hinc vel dicendum fuisse videtur, non 25
456

5 habes] habet (2e édit.), corrigé à l'errata. — ip[s]as] ipsa (1re édit.). — 8 quæ] qua (1re et

2e édit.), fautive corrigée (errata, 2e édit.).

a. Page 64, l. 28-30.

b. Page 66, l. 7-14.

posse magis separari omnipotentiam, v. c., a Dei essentiâ,
quàm ab essentiâ trianguli illam magnitudinis angulorum
æqualitatem; vel certe, non posse magis separari Dei exi-
5 stentiam ab ejus essentiâ, quàm ab essentiâ trianguli ejus
existentiam. Sic enim bene | processisset utraque comparatio,
& non modò prior fuisset concessa, verùm etiam posterior,
quanquam non propterea evicisses Deum necessariò existere,
quia neque triangulus necessariò existit, tametsi illius
essentia existentiaque separari reipsâ non valeant, quan-
10 tumcumque mente separentur sive seorsim cogitentur, ut
cogitari etiam essentia existentiaque divina possunt.

Deinde adtendendum est te collocare existentiam inter
divinas perfectiones, & non collocare tamen inter perfe-
ctiones trianguli aut montis, cùm perinde tamen, & suo
15 cujusque modo, perfectio dici valeat. Sed nimirum, neque
in Deo, neque in ullâ aliâ re existentia perfectio est, sed
id, | sine quo non sunt perfectiones.

457

Siquidem id, quod non existit, neque perfectionem neque
imperfectionem habet; & quod existit pluresque perfe-
20 ctiones habet, non habet existentiam ut perfectionem sin-
gularem unamque ex eo numero, sed ut illud, quo tam
ipsum quàm perfectiones existentes sunt, & sine quo nec
ipsum habere, nec perfectiones haberi dicuntur. Hinc ne-
que existentia perfectionum instar existere in re dicitur,
25 neque, si res careat existentia, tam imperfècta (sive pri-
vata perfectione) dicitur quàm nulla.

Quamobrem, ut enumerando perfectiones trianguli non
recenses existentiam, neque proinde concludis existere
triangulum: ita, enumerando perfectiones Dei, non de-
30 buisti in illis ponere existentiam, ut concluderes Deum
existere, nisi principium petere velles.

Dicis : in aliis omnibus rebus distingui existentiam ab essentiâ, non verò in Deo. Sed quomodo, quæso, existentiâ Platonis & essentia Platonis distinguuntur | inter se, nisi cogitatione duntaxat? Fac enim Platonem non amplius existere : ubinam erit ejus essentia? Nonne porrò in Deo pari modo essentia & existentia cogitatione distinguuntur?

Objicis tibi ipse : Fortè, ut cogitando montem cum valle, aut equum alatum, non sequitur propterea aut montem, aut talem equum existere; ita ex eo quòd cogites Deum ut existentem, non sequi illum existere^a : ac tum latere sophisma arguis. Verùm non fuit difficile solvere sophisma, quod ipse finxisti, assumendo præsertim id quod tam manifeste repugnat, Deum existentem non existere, neque perinde assumendo hominem aut equum.

At si accepisses, ut montem cum valle & | equum cum alis, ita Deum cum scientiâ, potentiâ attributivè aliis, tum difficultas processisset, explicandumque tibi incubisset, quì fieri possit, ut mons declivis, aut equus alatus cogitari valeat, absque eo quòd existat; Deus sciens & potens cogitari, absque eo quòd existat, non valeat.

| Dicis : liberum non esse cogitare Deum absque existentia, h. e. ens summe perfectum absque summâ perfectione, ut liberum est equum cum alis vel sine alis imaginari^b. Sed nihil addendum, nisi quòd, ut liberum est cogitare equum non habentem alas, non cogitatâ existentia, quæ si advenerit, perfectio, per te, in eo fuerit: ita liberum est cogitare Deum habentem scientiam, potentiam & perfectiones cæteras, non cogitatâ existentia, quam

a. Page 66, l. 15-20.

b. Page 67, l. 6-9.

*si habuerit, tum consummata sit perfectionis. Quare, ut
 ex eo quòd equus, cogitatus perfectionem alarum habens,
 non propterea colligitur habere existentiam, perfectio-*
 5 *num, per te, præcipuam : ita neque ex eo quòd Deus cogi-*
tatur habens scientiam perfectionesque cæteras, colligitur
propterea ejus existentia, sed ea demùm probanda est. Et
quamvis dicas : tam existentiam quàm perfectiones cæ-
teras in ideâ entis summe perfecti comprehendi^a, id
dicis, quod probandum est, & conclusionem pro principio
 10 *assumis. Nam etiam alioquin | dicerem in ideâ Pegasi per-*
fecti contineri, non tantùm perfectionem | illam, quòd ha-
beat alas, sed etiam illam, quòd existat. Ut enim Deus
cogitatur perfectus in omni genere perfectionis, ita Pega-
sus cogitatur perfectus in suo genere ; nihilque hîc posse
 15 *instari videtur, quod, proportionem servatâ, usurpari utrim-*
que non valeat.

460

Dicis : ut cogitando triangulum non est necesse cogi-
tare quòd treis angulos habeat pareis duobus rectis,
licet id minus verum non sit, ut attendenti postea pa-
 20 *tet ; ita posse quidem cogitari alias Dei perfectiones,*
non cogitatâ existentia, sed illam non esse propterea
minus veram, cùm attenditur perfectionem esse^b. At-
tamen vides quid dici possit. Nempe, ut illa proprietas
attenditur postea esse in triangulo, quia demonstratione
 25 *probatur : ita, ut existentia attendatur esse in Deo, de-*
monstratione probandam esse. Secus profecto quidlibet in
quolibet esse facillè evincam.

Dicis : te attribuentem Deo omnes perfectiones, non
perinde facere, ac si putes omnes quadrilateras figu-

a. Cf. p. 67, l. 10-26.

b. *Ibid.*, l. 27-31.

ras circulo inscribi : quoniam, ut heic falleris, quia
 461 illic | falleris, quia postea existentiam Deo convenire
 prehendis^a. *Sed perinde prorsus facere videris ; aut, si
 non facis, necesse est ut ostendas Deo non repugnare exi-* 5
*stentiam, quemadmodum ostenditur | repugnare rhombo
 circulo inscribi. Cætera prætereo, quæ vel non explicas, vel
 non probas, vel ex jam allatis solvuntur, ut : nihil posse
 excogitari, ad cujus essentiam existentia pertineat,
 præter solum Deum ; non posse duos, aut plureis* 10
ejusmodi Deos intelligi ; talem Deum ab æterno existi-
tisse, & in æternum esse mansurum ; percipere te multa
alia in Deo, quibus nihil possit detrahi, nec mutari^b.
Oportere ista propius inspicere, ac diligentius investigari,
ut detegantur, certaque habeantur, &c. 15

3. *Declaras postremò omnis scientiæ certitudinem &*
veritatem ab unâ veri Dei cognitione ita pendere, ut,
hac non habitâ, nulla certitudo aut scientia vera ha-
beri possit^c. *Exemplum adfers : cùm enim, inquis, natu-* 20
ram trianguli considero, evidentissime quidem mihi,
utpote Geometriæ principiis imbuto, apparet ejus tres
angulos æqualeis esse duobus rectis ; nec possum non
 462 *credere id verum esse, quandiu | ad ejus demonstratio-*
nem attendo. Sed statim atque mentis aciem ab illâ
deflexi, quantumvis adhuc recorder me illam clarif- 25
sime perspexisse, facilè tamen potest accidere, ut du-

14 Oportere, *faute probable*, esse (2e édit. et *Disquis. Met.*)
 pour oporteret. — 23 id verum verum esse id (1re édit.).

a. Page 67, l. 10-17.

b. Page 68, l. 11-18.

c. Page 69, l. 12-14.

bitem an sit vera, siquidem Deum ignorem. Possem enim mihi persuadere, me talem a naturâ factum esse, ut interdum in iis fallar, quæ me puto quàm evidentissime percipere : cùm præsertim meminerim me
 5 multa pro veris & certis habuisse, quæ postmodum, aliis rationibus adductus, falsa esse | judicavi. Postquam verò percepi Deum esse, quia simul intellexi cætera omnia ab eo pendere, illumque non esse fallacem, atque inde collegi illa omnia, quæ clare & distincte
 10 percipio, necessario esse vera : etiamsi non attendam amplius ad rationes, propter quas istud verum esse judicavi : modò tamen recorder me clare & distincte percepisse, nulla ratio contraria asserri potest, quæ me ad dubitandum impellat ; sed veram & certam de hoc
 15 habeo scientiam. Neque de hoc tantum ; sed & de reliquis omnibus, quæ memini me aliquando demonstrasse, ut de Geometricis, & similibus^a.

Ad ista porrò, Vir eximie, cùm admittam te serio loqui, 463
nihil aliud licet dicere, nisi quòd videris ægre a quoquam
 20 *fidem impetraturus, te, ante id tempus quo superiora de Deo es ratiocinatus, minùs fuisse certum illarum Geometricarum demonstrationum, quàm postmodum fueris. Profecto enim eæ demonstrationes ejus evidentia ac certitudinis videntur, ut per se assensum extorqueant, & semel*
 25 *perceptæ intellectum amplius hæere non sinant ; adeo ut etiam pravo illi Genio tam facilè sit laqueum mandaturus, ac dum (tametsi Deo nondum cognito) tam animose asseverasti non posse tibi imponi circa illam propositionem illationemve : ego cogito, itaque existo. Quinetiam*
 30 *quantumvis sit verum, uti nihil | verius, Deum existere,*

a. Page 69, l. 25, à p. 70, l. 20.

esse illum omnium Authorem, non esse fallacem, quia
 tamen hæc esse videntur minus evidentia, quàm demonstra-
 tiones illæ Geometricæ, vel eo argumento quòd Dei exi-
 stentiam, rerum creationem, & alia de Deo multi contro-
 vertant, has demonstrationes nemo inficietur, ecquis est, 5
 464 quem persuadeas istas ab illis evidentiam| certitudinemque
 mutuari? Et quis capiat Diagoram, Theodorum, aut si
 qui similes sunt athei, certos omnino reddi non posse hu-
 jusmodi demonstrationum? Et quotusquisque credentium
 est, quem si rogaris, cur certus sit in triangulo quadra- 10
 tum baseos æquale esse quadratis crurum, responsurus sit :
 quia scio Deum esse, & Deum non posse fallere, & ipsum
 esse tam hujus rei quàm aliorum omnium Authorem? &
 non respondeat potius : quoniam illud scio, ac persuadeor
 indubitata demonstratione? Quanto magis id responde- 15
 rent Pythagoras, Plato, Archimedes, Euclides, cæteri
 Mathematici, quorum nemo esse videtur qui de Deo co-
 gitet, ut demonstrationum certissimus fiat! Quanquam,
 quia fortè non de aliis, sed de teipso solo spondebis, id-
 que aliunde pium est, non est profecto quare contendam. 20

465

|| IN MEDITATIONEM VI.

De rerum materialium existentiâ,
 & reali mentis a corpore
 distinctione.

1. Circa sextam, id non moror quod initio dicis : Res 25
 materiales, ut sunt objectum puræ Matheſeos, posse

10 Après triangulo] rectangulo ajouté (Disquis. Met.).

existere^a; cùm tamen res materiales sint objectum mixtæ, non puræ, matheſeos; & objectum puræ matheſeos, ut punctum, linea, superficies, constantiaque ex iis indivisibilia, indivisibiliterque se habentia, existere reipsâ non possint. In eo solùm hæreo, quòd heic iterum imaginatio-

5 nem ab intellectu distinguis. Quippe, ô Mens, hæ duæ videntur unius ejusdemque facultatis actiones, ut supra insinuavimus; & si quid sit discriminis, id non videtur amplius esse, quàm secundum magis & minus; & vide

10 ut illa inde jam probentur.

Dixisti supra: imaginari nihil esse aliud, quàm contemplari figuram imaginemve | rei corporeæ. Heic 466 verò non abnuis intelligere esse contemplari Trigonum, Pentagonum, Chiliogonum, Myriogonum, & hujusmodi cætera, quæ figuræ sunt rerum corporearum.

15 Et discrimen quidem jam statuis, quòd imaginatio sit cum quâdam applicatione facultatis cognoscitivæ ad corpus, intellectio verò talem applicationem seu contentionem non exigat. Adeo ut, cùm simpliciter & sine

20 labore percipis Trigonum ut figuram constantem tribus angulis, id intelligere te dicas. Et cùm non sine aliquâ tuâ contentione figuram quasi præsentem habes, inspicis, exploras, distincteque & sigillatim agnoscis, discernisque treis angulos, id te dicas imaginari. Ac

25 proinde, cùm percipias quidem absque labore Chiliogonum esse figuram mille angulorum, neque tamen, applicando & contendendo teipsam, discernere possis,

14 Chiliogonum (1re et 2e édit.)]
Chiliogonum (Disquis. Met.). —
Miriogonum (1re et 2e édit.)] Mi-

riogonum (Disquis. Met.). De
même ci-après, p. 330, l. 3, &c.

a. Page 71, l. 14-15.

& quasi præsenteis habere, figillatimque discernere omneis illius angulos; sed te perinde confuse habeas, ac circa Myriogonum, aut quamcumque aliam hujusmodi figurarum; idcirco censeas, respectu Chiliogoni aut Myriogoni, Intellectionem esse, non Imaginationem^a. 5

467 | Veruntamen nihil sane obstat quin, ut ad Trigonum, sic ad Chiliogonum, quemadmodum intellectionem, ita imaginationem extendas. Nam & nonnihil contendis, ut figuram illam tam multorum angulorum aliquo modo 10 imaginieris, licet multitudo illa angulorum tanta sit, ut ipsam distincte capere non possis; & aliunde percipis quidem voce Chiliogoni significari figuram mille angulorum, sed hæc est tantum vis nominis; nam non propterea in eâ figurâ intelligis magis mille angulos, quàm 15 imaginaris.

Attendendum verò ut amittatur distinctio & acquiratur confusio per gradus. Tetragonum enim, confusius quàm Trigonum, percipies imaginaberisve aut intelliges, sed distinctius quàm Pentagonum; tum hoc confusius Tetragono, Hexagono distinctius, atque ita consequenter, donec 20 non habeas quid discrete tibi proponas; & quia jam discrete capere non possis, contendere teipsam ut plurimum negligas.

468 Quamobrem, si velis quidem imaginationem simul & 25 intellectionem | vocare, quandiu figuram distincte & cum sensibili quâdam contentione cognoscis; intellectionem verò solum, dum confuse solum & cum nullâ aut perexi-

22 discrete, sic (1re et 2e édit.). Lire distincte ? ou discrete ?

a. Cf. p. 72 et 73.

guâ contentione specularis, licebit profecto. At non erit
 propterea, cur plusquàm unum genus internæ cognitionis
 adstruas, cui accidentarium solummodo sit, ut, secundùm
 magis & minus, distincte vel confuse, intente vel remisse,
 5 figuram quampiam intuearis. Et certe, cùm Heptago-
 num, Octagonum, cæterasque porro figuras ad Chiliogo-
 num aut Myriogonum usque percurrere voluerimus, | & ad
 majorem minoremque distinctionem vel remissionem sem-
 per continuoque attenderimus, dicerene poterimus, ubi-
 10 nam, seu in quâ figurâ, imaginatio desinat, intellectio sola
 remaneat? Nisi potius non apparebit series tenorque unius-
 modi cognitionis, cujus continuò insensibiliterque decre-
 scat distinctio & contentio, crescat confusio & remissio.
 Aliàs certe considera, ut intellectiōnem deprimas, imagi-
 15 nationem extollas. Quid enim aliud, quàm illi ludi|brium, 469
 isti commendationem quæris, dum illi negligentiam & con-
 fusionem tribuis, huic verò diligentiam & perspicuitatem
 adscribis?

Afferis postea : vim imaginandi, prout a vi intelli-
 20 gendi distinguitur, ad tuâ essentiam non requiri^a.
 Quomodo id verò, si una eademque vis sit, cujus func-
 tiones differant secundùm magis & minus duntaxat?

Subjicis : mentem, imaginando, sese convertere ad
 corpus, intelligendo, ad seipsam ideamve quam habet
 25 in se^b. Quid ita verò, si non potest mens sese ad seipsam
 ideamve ullam convertere, quin simul sese convertat ad
 aliquid corporeum, ideare corporeâ repræsentatum? Nam
 Trigonum quidem, Pentagonum, Chiliogonum, Myrio-
 gonum, cæteræque figuræ earumve ideæ corporeæ omnino

a. Page 73, l. 5-7.

b. Ibid., l. 15-18.

sunt; neque potest mens ad illas, | nisi ut corporeas corpo-
 rearumve inflar, intelligendo attendere. Quod spectat ad
 ideas rerum immaterialium creditarum, ut Dei, Angeli,
 animæ humanæ seu mentis, constat etiam quascumque
 470 habemus de ipsis ideas, esse vel corporeas, | vel quasi cor- 5
 poreas, ex formâ scilicet humanâ & ex rebus aliâs tenuis-
 simis, simplicissimis, insensibilissimis, cujusmodi sunt aër
 ætherve, desumptas, ut supra quoque attigimus. Quod
 autem dicis conjicere te probabiliter solum aliquod
 corpus existere^a, quia non potes dicere serio, idcirco 10
 morandum non est.

2. Disputas deinceps^b de Sensu, ac præclare primùm
 enumerationem instituis eorum, quæ per sensus innotue-
 rant & credita vera a te fuerant, solâ judice ac duce na-
 turâ. Refers subinde experimenta^c, quæ habitam sensibus 15
 fidem ita labefactaverint, ut eò te adegerint, quò te recep-
 tam vidimus circa Meditationem primam.

Hoc porro loco mens mihi non est de veritate sensuum
 intendere litem. Tametsi enim fallaciâ falsitasve sit, non
 in sensu, qui mere passive se habet, refertque solum ea 20
 quæ apparent, quæque talia ex suis causis apparere neces-
 sum est, sed in judicio, sive in mente, quæ circumspec-
 tatis non agit, neque advertit ea quæ procul sunt, ex hisce
 471 | aliisve causis apparere confusiora mihi noraque seipsis, dum
 prope sunt, & ita de cæteris: attamen, ubicumque fallacia 25
 sit, negandum non est quin aliqua sit. Solumque difficul-
 tas est, sicne semper sit, ut nunquam de rei cujuspiam sen-
 sibus perceptæ veritate constare possit.

a. Page 73, l. 23.

b. Page 74, l. 1, à p. 76, l. 20.

c. Page 76, l. 21, à p. 78, l. 1.

Sane verò nihil est necesse exempla obvia conquirere. Dico solùm ad ea, quæ profers sive potius objicis, constare omninò videri, cùm turrin & prope spectamus & contingimus, certos nos esse quòd sit quadrata, qui, remotiores, habueramus ansam judicandi rotundam; vel certe dubitandi, quadratane an rotunda an alterius figuræ esset.

Sic sensus ille doloris^a, qui apparet adhuc esse in pede aut manu, postquàm ea membra rescissa sunt, fallere aliquando potest, in iis scilicet quibus sunt rescissa, idque ob spiritus sensorios assuetos in ipsa deferre inque ipsis sensum exprimere; attamen qui integri sunt, tam certi sunt se in pede aut manu, quam compungi vident, dolorem sentire, ut dubitare non valeant. 472

Sic, cùm vigilemus somniemusque per vices, donec vivimus, fallacia quidem per somnium est, quòd ea videri coram appareant, quæ coram non sunt; attamen nec semper somniamus, nec, dum reverà vigilamus, dubitare possumus vigilemusne an somniemus potius.

Sic, cùm cogitare possimus nos esse naturæ fallaciis obnoxiiæ, etiam in rebus verissimis visis, nihilominus cogitamus etiam nos esse a naturâ veritatis capaces. Et ut aliquando fallimur, ut non detecto sophismate, vel baculo mediâ ex parte in aquam immerso; ita aliquando intelligimus verum, ut in Geometricâ demonstratione, aut in baculo ex aquâ educito, adeo ut de neutrius veritate dubitare plane possimus. Et ut dubitare de cæteris liceat, saltem de eo dubitare non licet, quòd res tales appareant; nec potest non esse verissimum taleis apparere.

28 Après apparere, non à la ligne (1re et 2e édit.).

a. Page 77, l. 1-7.

Quòd autem ratio multa diffuadeat, ad quæ nos natura
 impellit, non tollit hoc saltem veritatem ejus quod apparet,
 473 τοῦ φαίνοντός. | Tametsi nihil est necesse heic disquirere,
 ratio-ne sensûs impulsui repugnet, eo duntaxat modo, quo
 dextera manus prolabentem lævam præ lassitudine susten- 5
 tat, an verò quodam alio.

3. Accedis consequenter ad institutum, sed levi quasi
 velitatione. Pergis enim : Nunc autem, postquam inci-
 pio meipsum, meæque authorem originis melius nosse,
 non quidem omnia, quæ habere videor a sensibus, 10
 puto esse temere admittenda, sed neque etiam | omnia
 in dubium revocanda^a. Bene hoc habet, quanquam &
 antea idem haud dubie putaveras.

Sequitur : Et primò, quoniam scio omnia quæ clare
 & distincte intelligo, talia a Deo fieri posse, qualia illa 15
 intelligo, satis est quòd possim unam rem absque al-
 terâ clare & distincte intelligere, ut certus sim unam
 ab alterâ esse diversam, quia potest saltem a Deo seor-
 fim poni ; & non refert a quâ potentiâ id fiat, ut di-
 versa existimetur^b. Ad hoc nihil aliud dicendum est, quàm 20
 probare te clarum ex obscuro, ne causser esse obscuritatem
 474 in illatione aliquam. Ac non hæreo quidem in eo, | quòd
 probare prius oportuerit, existere Deum, & ad quæ poten-
 tia ejus se extendat, ad ostendendum facere eum posse
 quicquid tu potes intelligere. Quæsierim solùm, nonne 25
 tu clare distincteque intelligis in triangulo proprietatem
 illam, quòd majora latera majoribus angulis subten-

²³ oportuerit (errata 1re édit.)] oporteat (1re et 2e édit., et Dis-
 quis. Met.).

a. Page 77, l. 28, à p. 78, l. 1.

b. Page 78, l. 2-8.

dantur, *separatim ab aliâ, quâ tres simul anguli habentur pares duobus rectis? Et admittisne propterea Deum ita posse illam proprietatem ab hac separare & seorsim ponere, ut triangulus istam, & non illam, habeat, vel ista*

5 *quoque præterea sit seorsim a triangulo?*

Sed, ne te heic remorer, quòd hæc separatio parum ad rem faciat, subjicis: Ac proinde ex hoc ipso, quòd sciam me existere, | quòdque interim nihil plane aliud ad naturam sive essentiam meam pertinere animadvertam,
 10 *præter hoc solum, quòd sim res cogitans, recte concludo meam essentiam in hoc uno consistere, quòd sim res cogitans^a. Heic remorarer; sed vel repetere sufficit quæ circa Meditationem secundam dicta sunt, vel expectandum quid inferre velis.*

15 *| Postremò enim: Et quamvis, inquis, fortasse (vel 475 potius, ut postmodum dicam, pro certo) habeam corpus, quod mihi valde arcte conjunctum est, quia tamen ex unâ parte claram & distinctam habeo ideam meî ipsius, quatenus sum tantum res cogitans, non*
 20 *extensa, & ex aliâ parte distinctam ideam corporis, quatenus est tantum res extensa, non cogitans; certum est me a corpore meo reverâ esse distinctam, & absque illo posse existere^b.*

Videlicet huc properabas? Ergo, quia cardo difficultatis heic potissimum vertitur, consistendum nonnihil est,
 25 *ut pateat quî illum stabiliat. Agitur heic primum de distinctione inter te & corpus. Quod porro corpus intelli-*

5 Après triangulo, non à la ligne (1re et 2e édit.). — 10 et 12 sim] sum (1re édit.).

a. Page 78, l. 8-12.

b. Ibid., l. 13-20.

gis? Nempe hoc crassum ex membris constans, de quo sunt haud dubie hæc verba : habeo mihi conjunctum, & certum est me a corpore meo esse distinctam &c.

Atqui, ô Mens, de hoc corpore non est difficultas. Effet quidem, si objicerem cum plerisque Philosophis te esse 5
ἐντελέχειαν, | perfectionem, actum, formam, speciem, & ut vulgari modo loquar, modum corporis. Quippe illi non
476 | magis te ab isto corpore distinctam separabilemque agnos-
cunt, quàm figuram modumve alium ; idque, seu sis anima
tota, seu sis præterea etiam νοῦς δυνάμει, νοῦς παθητικός, 10
intellectus possibilis, seu passibilis, ut loquuntur. Sed agere placet tecum liberalius, te nimirum considerando ut νοῦν ποιητικόν, intellectum agentem, imò & χωριστόν, separa-
bilem, tametsi aliâ, quâ illi, ratione.

Cùm illi enim istum statuerent omnibus hominibus (nisi 15
potius rebus) communem, præstantemque intellectui possi-
bili, ut intelligat, eâdem prorsus ratione ac necessitate,
quâ lux oculo, ut videat (unde solari lumini comparare soliti erant, spectareque proinde ipsum, ut advenientem
extrinsecus), ipse te potius considero (nam & tu quoque id 20
bene vis) ut intellectum quendam specialem, qui domineris
in corpore.

Repeto autem difficultatem non esse, si ne separabilis, annon, ab hoc corpore (unde & paulò ante innuebam non
fuisse necessarium recurrere ad Dei potentiam, quâ illa 25
sint separabilia, quæ separatim intelligis), sed de corpore,
477 | quod ipsamet sis : quasi possis ipsa esse tenue corpus, intra
crassum istud diffusum, aut in ejus parte sedem obtinens.
| Cæterum nondum fecisti fidem, esse te aliquid pure in-

8 distinctum (1re édit., faute corrigée à l'errata). — 15 istum

ajouté (Disquis. Met.), omis (1re et 2e édit.).

corporeum. Et cùm in secundâ Meditatione enunciaſſes te eſſe non ventum, non ignem, non vaporem, non halitum^a, admonita proſectò es, id ſine probatione fuiſſe enunciatum.

5 *Dicebas te de iſtis rebus illeic loci non diſputare^b; at deinceps non diſputaſti, neque ullâ ratione probaſti non eſſe te corpus hujusmodi. Spes erat, ut heic id præſtares; & ſi quid tamen diſputas, ſi quid probas, diſputas & probas te non eſſe craſſum corpus hoc, de quo, ut jam dixi,*
10 *non eſt difficultas.*

4. At, *inquis, habeo ex unâ parte claram & diſtinctam ideam meî ipſius, quatenus ſum tantùm res cogitans, non extenſa, & ex aliâ parte diſtinctam ideam corporis, quatenus eſt tantùm res extenſa, non cogitans. Enimverò, quod ſpectat primùm ad ideam corporis,*
15 *non videtur multum de eâ laborandum. Nam, ſi id quidem pronunciares de ideâ corpo|ris univerſe, repetendum eſſet,* 478
quod objecimus, probandum eſſe tibi, repugnare naturæ corporeæ ut ſit cogitationis capax. Sicque principium peteretur, cùm quæſtio de te inſtituta ſit, an tenue nempe
20 *corpus non ſis, quaſi cogitare corpori repugnet.*

Verùm, quia id pronuncias & agis cer|te ſolùm de craſſo iſto corpore, a quo te eſſe diſtinctam & ſeparabilem contendis, ideo non tam inficior, quin habeas ipſius ideam,
25 *quàm te habere poſſe inficior, ſi inextenſa quidem res ſis. Quæſo te enim, quomodo exiſtimes in te, ſubjecto inextenſo, recipi poſſe ſpeciem ideamve corporis, quod extenſum eſt? Seu enim talis ſpecies procedit ex corpore, illa haud dubie corporea eſt, habetque partes extra partes, atque adeo ex-*

a. Page 27, l. 21.

b. *Ibid.*, l. 27.

*tenſa eſt. Seu aliunde impreſſa eſt, quia neceſſarium ſem-
per eſt, ut repræſentet corpus extenſum, oportet adhuc ut
habeat partes, & perinde extenſa ſit. Alioquin certe, ſi par-
tibus careat, quomodo partes repræſentabit? Si extenſione,
quomodo rem extenſam? Si figurâ, quomodo rem figura- 5
tam? Si poſitione, quomodo rem habentem ſuperiores,
inferiores, dexteras, ſiniſtras, obliquas partes? Si varie-
tate, quomodo colores varios &c.? Non ergo videtur idea
extenſione prorſus carere; niſi verò careat, quonam modo
tu, ſi inextenſa fueris, illi ſubjicieris? Quomodo illam tibi 10
aptabis? Quomodo uſurpabis? Quomodo ſenſim oblite-
rari evaneſcereque tandem experieris?*

*Deinde, quod ſpectat ad ideam tuâ, nihil eſt addendum
ad ea quæ jam dicta ſunt, ac in Meditationem præſertim
ſecundam. Exinde enim evincitur, tantum abeſſe ut ideam 15
tuâ claram diſtinctamque habeas, quin penitus nullam
habere videaris. Quippe quia, tametſi agnoſcas cogitare
te, neſcias tamen qualis res ſis, quæ cogitas; adeo ut, cum
ſola hæc operatio nota ſit, lateat te tamen quod eſt præci-
puum, ſubſtantia nempe, quæ operatur. Unde ſuccurrit 20
comparatio, quâ dici poteſ ſimilis cæco, qui, calorem ſen-
tiens, admonitusque eum eſſe a ſole, putet ſe habere cla-
ram & diſtinctam ideam ſolis, quatenus, ſi ex eo quæritur
quid ſit ſol, reſpon\dere poſſit : eſt res calefaciens.*

*Sed, inquires, heic addo, non tantum quòd ſim res cogi- 25
tans, ſed etiam, quòd res non extenſa. Veruntamen, ut
taceam ſine probatione id dici, cum in quæſtione tamen ſit,
quæſo primum : idcircone ideam tuâ claram & diſtinctam
habeſ? Dicis te non extenſam; dicis quid non ſis, non
verò quid ſis. An ad habendum claram diſtinctamque, ſeu, 30*

quod idem est, veram germanamque alicujus rei ideam, non est necesse ipsammet rem positive, & ut ita dicam, affirmate nosse, sufficitque nosse, quòd illa non sit alia quæpiam res? Ergone clara distinctaque erit Bucephali idea,
 5 *si quis saltem norit de Bucephalo, quòd musca non sit?*

Sed, ne hoc urgeam, requiro potius : tu igitur res non extensa es, annon es diffusa per corpus? Nescio quid | res-
ponsura sis; nam, licet ego ab initio te agnoverim in cere-
bro solùm, id tamen conjiciendo potius quàm plane asse-
 10 *quando opinionem tuam. Conjecturam duxi ex iis verbis,*
quæ postea sequuntur, dum ais te non ab omnibus cor-
poris partibus affici, sed tantummodo a cerebro, vel
| etiam ab unâ tantùm exiguâ ejus parte^a. Verùm certus 481
plane non fui, an esses propterea tantùm in cerebro parteve
 15 *illius, cùm possis esse in corpore toto, & in unâ solùm parte*
affici : ut vulgo fatemur animam diffusam toto corpore,
& in oculo tamen duntaxat videre.

Dubium similiter moverunt verba illa sequentia, &
quamvis toti corpori tota mens unita esse videatur,
 20 *&c.^b. Quippe illeic loci non asseris quidem te esse uni-*
tam toti corpori; sed te esse tamen unitam non negas.
Utcumque sit, esto primùm, si placet, diffusa toto cor-
pore. Sive idem cum animâ sis, sive quid diversum, quæso
 25 *te, inextensa es, quæ es a capite ad calcem protensa? quæ*
coæquaris corpori? quæ tot illius partibus correspon-
teis parteis habes? An dices te ideo esse inextensam, quòd
tota in toto sis, & tota in quâlibet parte? Quæso te, si

5 Après sit, non à la ligne (1re et Disquis. Met.]) dixi (2e édit.)
 et 2e édit.). — 10 duxi (1re édit. — 26 dices] dicis (2e édit.).

a. Page 86, l. 16-18.

b. Ibid., l. 4-5.

482 *dicas, quomodo id capis? Itane potest unum quid esse simul
 totum in pluribus locis? Fides nos id doceat de sacro my-
 sterio; de te, ut de re naturali, disputatur heic, & ex lu-
 mine quidem natu|rali. Licetne intelligere|plura esse loca,
 & non esse plura locata? Et nunquid centum sunt plura 5
 uno? Et nunquid, si res aliqua tota est in uno loco, poterit
 esse in aliis, nisi ipsa sit extra se, uti locus est extra loca?
 Dico quod voles: saltem & obscurum & incertum erit,
 si sine in quâlibet parte tota, & non potius in singulis par-
 tibus per singulas tuâ parteis. Et cum sit longe evidentius 10
 nihil posse totum simul esse in pluribus locis, etiam eviden-
 tius evadet non esse te totam in singulis partibus, sed totam
 duntaxat in toto, atque adeo per tuâ parteis diffusam per
 totum, sicque habere extensionem.*

*Esto deinde in cerebro solùm, aut in exiguâ solùm ejus 15
 parte. Cernis idem plane incommodi esse; quoniam, quan-
 tulacumque sit illa pars, extensa tamen est, & tu illi coex-
 tenderis, atque idcirco extenderis, particulasque particulis
 illius respondenteis habes. An dices te cerebri partem pro
 puncto accipere? Incredibile sane; sed esto punctum. Si 20
 illud quidem Physicum sit, eadem remanet difficultas, quia
 tale punctum extensum est, neque partibus prorsus caret.
 483 Si| Mathematicum, nosti primum id nisi imaginatione non
 dari. Sed detur, vel fingatur potius dari in cerebro Ma-
 thematicum punctum, cui tu adjungaris, & in quo exi- 25
 stas: vide quàm futura sit inutilis fictio. Nam, ut | fin-
 gatur, sic fingi debet, ut sis in concursu nervorum per
 quos omnes partes informatæ animâ transmittunt in cere-
 brum ideas seu species rerum sensibus perceptarum. At
 primum, nervi omnes in punctum non coeunt, seu quia, 30
 cerebro continuato in spinalem medullam, multi nervi toto*

dorso in eam abeunt : seu quia qui tendunt in medium caput, non in eundem cerebri locum desinere deprehenduntur. Sed demus concurrere omneis ; nihilominus concursus illorum in mathematico puncto esse nequit, quia
 5 videlicet corpora, non mathematicæ lineæ sunt, ut coire possint in mathematicum punctum. Et ut demus coire, spiritus per illos traducti exire e nervis aut subire nervos non poterunt, utpote cum corpora sint, & corpus esse in non loco, seu transire per non locum, cujusmodi est punctum
 10 mathematicum, non possit. Et quamvis demus esse, & transire posse, attamen tu, in puncto existens, in quo non sunt plagæ dextra, sinistra, superior, inferior, aut alia, judicare non potes unde adveniant, aut quid renuncient.

Idem autem dico de iis, quos tu debeas ad sentiendum
 15 renunciandumve, & ad movendum transmittere. Ut præteream capi non posse, quomodo tu motum illis imprimas, si ipsa in puncto sis, nisi ipsa corpus sis, seu nisi corpus habeas, | quo illos contingas, simulque propellas. Nam, si dicas illos per se moveri, ac te solummodo dirigere ipsorum
 20 motum, memento te alicubi negasse moveri corpus per se^a, ut proinde inferri possit te esse motus illius causam. Ac deinde explica nobis, quomodo talis directio sine aliquâ tuâ contentione atque adeo motione esse valeat? Quomodo contentio in rem aliquam, & motio illius, sine contactu mutuo moventis & mobilis? Quomodo contactus sine
 25 corpore, quando (ut lumine naturali est adeo perspicuum)

Tangere nec tangi sine corpore nulla potest res^b?

13 Après renuncient, non à la Tangere et après res, non à la
 ligne (1re et 2e édit.). — 27 Avant ligne (1re et 2e édit.).

a. Page 26, l. 18-19.

b. LUCRÈCE, *De natura rerum*, I, 305 :

Tangere enim et tangi, nisi corpus, nulla potest res.

485

| *Quanquam quid in his immoror, cum tibi ipsi incumbat probare, esse te rem inextensam atque idcirco incorpoream? Neque verò, quantum opinor, argumentum ex eo duces, quòd homo constare vulgo dicitur ex corpore & animo; quasi, cum una pars corpus dicatur, alia non corpus dici debeat. Si enim faceres, ita distinguendi occasionem dares: constare hominem ex duplici corpore, crasso scilicet, & subtili; adeò ut, cum illud retineat commune nomen corporis, isti nomen animæ detur. Ut præteream idem de aliis animalibus dictum iri, quibus tu mentem tibi ipsi parem non concesseris: beatis illis sane, si vel animam, te authore, habeant. Heinc igitur, quando concludis, certum esse te a corpore tuo reverà esse distinctam^a, vides concessum id quidem iri, sed non concessum iri propterea, esse te incorpoream, & non potius speciem tenuissimi corporis a crassiore isto distincti.*

486

Addis & te proinde posse absque illo existere^b. Verum, ubi concessum fuerit te perinde posse absque crasso isto corpore existere, ac existit vapor odoratus, | dum e pomo exiliens in auras dispergitur, quidnam exinde lucrata eris? Certe aliquid amplius, quàm quod Philosophi memorati^c volunt, qui perire te penitus in ipsâ morte opinantur: instar figuræ scilicet, quæ ex superficiei immutatione ita evanescit, ut deinceps nulla, seu nihil plane sit. Siquidem, cum fueris præterea corporea quædam seu tenuis substantia, non diceris ipsa in morte penitus evanescere, abireve plane in nihilum, sed per tuâ parteis dissi-

16 Après distincti, non à la ligne (1re et 2e édit.).

a. Page 78, l. 19-20.

b. *Ibid.*, l. 20.

c. Page 328, l. 7.

*patas subsistere, quantumcumque ob distractionem cogitatura amplius non sis, & neque res cogitans, neque mens, neque anima sis dicenda. Quæ tamen omnia semper ob-
 5 vi demonstrationis a te expositæ diffidens.*

*§. Interspergis consequenter nonnulla eodem pertinen-
 tia, quibus omnibus non est insistendum. Id noto, quod ais
 docere naturam per sensum doloris, famis, sitis &c.,
 | te non adesse corpori, ut nauta adest navigio, sed
 10 esse te illi arctissime conjunctam, & quasi permistam,
 | adeo ut unum quid cum illo componas. Alioquin
 enim, *inquis*, cum corpus læditur, ego, qui nihil aliud
 sum quam res cogitans, non sentirem idcirco dolo-
 rem, sed puro intellectu læsionem istam perciperem,
 15 ut nauta visu percipit, si quid in nave frangatur. Et
 cum corpus cibo vel potu indiget, hoc ipsum expresse
 intelligerem, non confusos famis & sitis sensus habere-
 rem. Nam certe isti sensus sitis & famis, doloris &c.,
 nihil aliud sunt, quam confusi quidam modi ab unione
 20 & quasi permistione mentis cum corpore exorti².*

*Ac bene quidem se ista habent; sed explicandum super-
 est, quonam modo ista conjunctio & quasi permistio aut
 confusio competere tibi, si sis incorporea, inextensa & in-
 divisibilis, possit. Si puncto enim grandior non es, quo-
 25 modo conjungeris toti corpori, quod est magnitudinis
 tantæ? Quomodo saltem cerebro, aut exiguæ illius parti,
 quæ (ut dictum est) quantulacumque sit, magnitudinem
 tamen seu extensionem habet? Si partibus omnino cares,*

20 Après exorti, non à la ligne (1re et 2e édit.).

488 quomodo miſceris, aut quaſi miſceris, partis hujus parti-
culis? | neque enim eſt miſtio ſine partibus commiſcibili-
bus utrinque. Et, ſi diſcreta plane es, quomodo confun-
deris, unumque componis cum ipſâ materiâ? Et, cùm
compoſitio, con|junctio ſeu unio inter parteis aliquas ſit, 5
nonne debet eſſe proportio inter parteis hujusmodi? Quæ-
nam verò corporeæ cum incorporeâ intelligi poteſt?
Capimusne quomodo lapis & aër ita compingantur, v. c.
in pumice, ut germana inde fiat compoſitio? Et major
tamen eſt proportio inter lapidem & aërem, qui ipſe quoque 10
corpus eſt, quàm inter corpus & animam, mentemve plane
incorpoream. Et nonne debet unio per contactum intimum
fieri? Quomodo id verò, ut ante dicebam, ſine corpore?
Quomodo quod corporeum eſt, apprehendet quod incorpo-
reum, ut ſibi junctum teneat, aut quomodo incorporeum 15
apprehendet corporeum, ut ſibi devinctum reciproce ha-
beat, ſi nihil prorſus in illo ſit, neque quo apprehendatur,
neque quo apprehendat?

Heinc, quia te fateris ſentire dolorem, quæſo te, quo-
489 | modo te putes, ſi incorporea & inextenſa ſis, ſenſûs doloris 20
eſſe capacem? Quippe doloris affectio non niſi ex quâdam
partium diſtractione intelligitur, cùm quidpiam interji-
citur, quod continuitatis ſolutionem faciat. Videlicet ſtatus
doloris eſt quidam ſtatus præter naturam; quomodo verò
poteſt præter naturam eſſe, afficive, quod, per naturam, 25
uniuſmodi, ſimplex, indiviſibile, intransmutabileque eſt?
Et, cùm dolor aut alteratio, aut non | ſine alteratione ſit,
quomodo poteſt id alterari, quod, cùm ſit puncto imparti-
bilius, non poteſt fieri alterum, deſinereve eſſe cujuſmodi
eſt, quin in nihilum redigatur? Addo &, cùm dolor ex 30

18 Après apprehendat, non à la ligne (1re et 2e édit.).

pede, ex brachio, partibusve aliis simul advenit, nonne oportet in te esse partes varias, in quibus illum varie excipias, ne confuse & quasi unius duntaxat partis dolorem sentias? Sed uno verbo, generalis semper difficultas manet,
 5 *quomodo corporeum cum incorporeo communicare valeat, quam proportionem statuere alterius cum altero liceat.*

| 6. *Cætera prætereo, quæ fuse & eleganter prosequeris, ut ostendas esse aliquid præter te ac Deum. Deducis enim esse tuum corpus facultatesque corporeas; itemque*
 10 *alia corpora, quæ in tuos sensus ac teipsam immittant sui species, efficiantque voluptatis & doloris passiones, unde sunt in te prosequutio & fuga.* 490

Ex quibus hunc tandem fructum colligis, ut, cum omnes sensus circa ea, quæ ad corporis commodum spectant, multo frequentius verum indicent quàm falsum^a, idcirco inferas te amplius vereri non debere, ne ea falsa sint, quæ tibi quotidie a sensibus exhibentur^b. Idem consequenter dicis de insomniis, quæ, quia non perinde cum reliquis omnibus actionibus vitæ a memoriâ | conjunguntur, ut ea quæ vigilianti occurrunt^c, ideo statuis tibi res veras, non in somnis, sed vigilianti, 20 occurrere^d. Et, ex eo, inquis, quòd Deus non sit fallax, sequitur omnino in talibus te non falli^e. Quod, ut admodum pie dicis, ita, cum postremò concludis: esse humanam vitam erroribus obnoxiam, nostræque naturæ infirmitatem esse agnoscendam, facis profecto quàm optime^f. 491

a. Page 89, l. 11-13.

b. *Ibid.*, l. 17-18.

c. *Ibid.*, l. 23-25.

d. Page 90, l. 6.

e. *Ibid.*, l. 10-12.

f. *Ibid.*, l. 14-16.

*Hæc sunt, Vir eximie, quæ mihi circa Meditationes tuas
adnotanda occurrerunt. Repeto non esse cur ipse ea cures,
quòd meum iudicium tanti non sit, ut haberi debeat apud
te tantilli momenti. Ut enim, cùm aliquis cibus palato
meo suavis est, quem displicere aliis video, non defendo 5
gustatum meum esse alieno perfectiorem; ita, cùm menti
placet opinio, quæ non arridet cæteris, longe absum ut
tuear me in veriore incidisse. Id potius puto vere dictum,
suo quemque sensu abundare; ac tam prope iniquum habeo,
velle ut omnes eâdem sententiâ, quàm ut omnes eodem sint 10
gustu. Quod dico, ut existimes tibi, per me, liberum esse,
hæc, quæ censui, omnia flocci-facere, nulloque plane loco
habere. Abunde erit, si pronum meum erga te affectum
agnoscas, & non ducas pro nihilo venerationem tuæ vir-
tutis. Potest fortè aliquid esse inconsideratius prolatum, ut 15
492 inter | dissen | tiendum proclivius nihil est. Id si occurrat,
plane devoveo; tu duc lituram, & sic habe, nihil mihi fuisse
antiquius, quàm ut demererer & sartam teclamque tuerer
amicitiam tuam. Vale. Scribebam Parisiis, Postridie Eidus
Majas, an. sal. 1641. 20*

Vir præstantissime,

Tam eleganti & accuratâ differtatione Meditationes
 5 meas impugnasti, quæque ad earum veritatem illu-
 strandam adeo profutura esse mihi videtur, ut multum
 me tibi debere existimem, quòd ipsam perscripseris,
 multumque etiam R. P. Mercenno, quòd te ad scri-
 bendum incitarit. Quippe optime novit vir ille rerum
 10 omnium studiosissimus indagator, & eorum præcipue
 |quæ spectant ad gloriam Dei promotor indefessus, 494
 nullâ viâ melius |cognosci posse an meæ rationes pro
 veris demonstrationibus habendæ sint, quàm si ali-
 quot ex iis, qui doctrinâ & ingenio reliquos antece-
 15 dunt, ipsas examinarent ac totis viribus impugnarent,
 ut deinde fieret periculum an ego satis commode ad
 omnia quæ ab iis proposita essent responderem^b. Id-
 circo quamplurimos ad hoc provocavit, a nonnullis
 impetravit, & gaudeo quòd etiam a te. Quamvis enim
 20 non tam Philosophicis rationibus usus fueris ad opi-
 niones meas refutandas, quàm oratoriis quibusdam
 artibus ad illas eludendas, hoc tamen ipsum ideo
 mihi gratum est, quòd inde conjiciam non faciliè in
 me rationes afferri potuisse diversas ab iis quæ in præ-

a. Voir t. III, p. 384, l. 2 ; p. 386, l. 18, et p. 388, l. 25.

b. Voir t. III, p. 416, l. 20.

cedentibus aliorum objectionibus quas legisti continentur. Neque enim, si quæ essent, ingenium & diligentiam tuam effugissent, & judico te hîc non aliud habuisse institutum, quàm ut eorum me admoneres, quibus meæ rationes, ab iis quorum ingenia sensibus
 495 ita immerfa sunt ut a Metaphysicis cogitationibus prorsus abhorreant, eludi possent, atque ita mihi dares occasionem iis occurrendi. Quamobrem ego hîc, non tanquam tibi Philosopho acutissimo, sed tanquam alicui ex hominibus istis carneis respondebo. 10

| *De iis quæ*

IN MEDITATIONEM PRIMAM

objecta sunt.

Ais te *comprobare institutum quo mentem præjudiciis exuere* conatus sum, utpote quod nemo fingere potest
 15 esse improbandum; sed velles ut *simpliciter ac paucis verbis*^a, hoc est, perfunctorie tantum id effecissem. Quasi scilicet tam facile sit omnibus se erroribus liberare, quibus ab infantiâ imbuti sumus? & quasi nimis accurate id fieri possit, quod nemo negat esse facien-
 20 dum? Sed nempe indicare voluisti plerosque homines fateri quidem verbo tenus præjudicia esse vitanda, sed tamen nunquam illa vitare, quia nullum studium aut laborem in hoc impendunt, nullaque ex iis quæ
 25 semel ut vera admiserunt pro præjudiciis habenda
 496 | esse arbitrantur. Tu certe hîc illorum personam egregie agis, & nihil eorum quæ ab ipsis dici possent omit-

a. Page 257, l. 24-27.

tis; sed interim nihil affers quod Philosophum redolere videatur. Ubi enim ais opus non esse *Deum fingere deceptorem*, neque *nos somniare*^a, nec talia, Philosophus putasset sibi addendam esse rationem cur
 5 illa non possint in dubium revocari; vel, si nullam habuisset, ut reverâ nulla est, id non | dixisset. Neque addidisset *sufficere hoc in loco humanæ mentis caliginem*, aut *naturæ nostræ imbecillitatem causari*^b. Nihil enim prodest ad errores nostros emendandos, quòd
 10 dicatur nos errare, quia nostra mens caligat vel natura est imbecilla; idem enim est ac si tantum diceretur nos errare, quia sumus erroribus obnoxii; & manifeste utilius est attendere, ut feci, ad omnia in quibus contingere potest ut erremus, ne ipsis temere
 15 assentiamur. Non etiam dixisset Philosophus, *me, habendo dubia omnia pro falsis, non tam vetus exuere quàm induere novum præjudicium*^c; vel prius probare conatus fuisset ex tali suppositione oriri | periculum alicujus deceptionis. Sed tu è contra paulo post affirmas me
 20 non posse *a me extorquere, ut illa pro incertis falsisque habeam quæ falsa supposui*^d, hoc est, ut novum illud induam præjudicium quod ne induerem verebaris. Nec magis miraretur Philosophus istiusmodi suppositionem, quàm quòd aliquando, ut baculum qui curvus est rectum reddamus, illum in contrariam partem recurvemus. Novit enim sæpe falsa pro veris
 25 utiliter sic assumi ad veritatem illustrandam : ut cùm

497

a. Page 258, l. 3 et 6.

b. *Ibid.*, l. 4-5.

c. Page 257, l. 28, à p. 258, l. 2.

d. Page 258, l. 8-10.

Astronomi Æquatorem, Zodiacum, aliosque circulos in cœlo imaginantur, cùm Geometræ novas lineas datis figuris adjungunt, & sæpe Philosophi multis in locis. Qui autem hoc vocat, *recurrere ad machinam, captare præstigias, sectari ambages*, aitque *Philosophico candore ac veritatis amore esse indignum*^a, non certe ipse Philosophico candore nec ullâ ratione, sed Rhetorico tantum fucò, uti se velle testatur. 5

498

| *De iis quæ*

IN SECUNDAM MEDITATIONEM

10

objecta sunt^b.

1. Pergis hîc Rhetoricam simulationem loco rationis usurpare; fingis enim me ludificari, ubi ferio ago; & ferio accipis, tanquam vere dictum & affirmatum, quod tantum interrogando & ex vulgari aliorum senti- 15
tentiâ proposui, ut de eo ulterius inquirerem. Quod enim dixi, *omnia sensuum testimonia pro incertis, imo etiam pro falsis, esse habenda*^c, omnino serium est, & ad meas Meditationes intelligendas adeo necessarium, ut quisquis illud admittere non vult, aut non potest, nihil 20
in ipsas responsione dignum objiciendi sit capax. Sed advertenda est distinctio, variis in locis a me inculcata, inter actiones vitæ & inquisitionem veritatis^d.

11 *Après sunt] numero primo ajouté (1re édit.).*

a. Page 258, l. 14-18.

b. *Ibid.*, l. 20.

c. Page 24, l. 14.

d. Voir t. III, p. 398, l. 9.

cùm enim de regendâ vitâ quæstio est, ineptum sane
 esset sensibus non credere, planeque ridendi | fuerunt
 illi Sceptici qui res humanas eò usque negligebant, ut,
 ne se in præcipitia conjicerent, ab amicis deberent
 5 affervari; atque idcirco alicubi admonui, *neminem* 499
sanæ mentis de talibus seriò dubitare^a. Cùm autem,
 quidnam certissime ab humano ingenio cognosci pos-
 sit, inquiritur, plane a ratione alienum est, eadem
 nolle ut dubia, imo etiam ut falsa, seriò rejicere, ad
 10 animadvertendum alia quædam, quæ sic rejici non pos-
 sunt, hoc ipso esse certiora, nobisque reverâ notiora.

Quod autem dixi, me nondum satis intelligere quis
 sit ille qui cogitat, non bonâ fide ut seriò dictum acci-
 pis, cùm id ipsum explicuerim; nec etiam quod dixe-
 15 rim, me non dubitasse de eo in quo natura corporis
 consistebat, nullamque vim seipsum movendi illi tri-
 buisse, meque imaginatum esse animam instar venti,
 vel ignis, & talia, quæ ibi tantùm ex vulgi opinione
 retuli, ut suis locis falsa esse ostenderem.

20 Quâ autem fide ais *nutriri, incedere, sentire &c.*, *a*
me referri ad animam, ut statim subjungas : *esto, modò*
caveamus distinctionem tuam inter animam & corpus^b?
 Ego enim paulo post expressis verbis nutritionem re-
 tuli ad solum corpus, incesum verò & sensum maximâ
 25 ex parte refero etiam | ad corpus, nihilque quod ad 500
 illos pertineat animæ tribuo, præter id solum quod
 est cogitatio.

11 La 1re et la 2e édition n'ont point d'alinéa jusqu'au para-
 graphe 2.

a. Page 16, l. 2-3.

b. Page 259, l. 17-20.

Quam | deinde habes rationem ut dicas *non opus fuisse tanto apparatu ad probandum me existere*^a? Certe ego ex his ipsismet tuis verbis optimam mihi videor habere rationem judicandi, nondum me ibi satis magno apparatu usum fuisse, quandoquidem efficere
 nondum potui ut rem recte intelligas. Cum enim ais
me idem potuisse ex quavis aliâ meâ actione colligere^b,
 multum a vero aberras, quia nullius meæ actionis
 omnino certus sum (nempe certitudine illâ Metaphy-
 sicâ, de quâ solâ hîc quæstio est), præterquàm solius
 cogitationis. Nec licet inferre, exempli causâ : *ego
 ambulo, ergo sum*, nisi quatenus ambulandi conscien-
 tia cogitatio est, de quâ solâ hæc illatio est certa, non
 de motu corporis, qui aliquando nullus est in somnis,
 cum tamen etiam mihi videor ambulare ; adeo ut ex
 hoc quòd putem me ambulare, optime inferam exi-
 stentiam mentis quæ hoc putat, non autem corporis
 quod ambulet. Atque idem est de cæteris.

501 |2. Incipis deinde non injucundâ prosopopeiâ me,
 non amplius ut hominem integrum, sed ut animam
 separatam, interrogare^c ; quo me videris admonere
 hæc objectiones, non a mente subtilis Philosophi,
 sed a solâ carne, factas fuisse. Quæso te igitur, ô caro,
 seu quocunque velis nomine | cenferi, habesne tam
 parum cum mente consortii, ut advertere non potue-
 ris quandonam emendavi illam vulgi imaginationem,
 per quam fingitur id quod cogitat, esse instar venti
 similisve corporis ? Emendavi enim illam profecto,

a. Page 259, l. 1-2.

b. *Ibid.*, l. 3-4.

c. Page 260, l. 18.

cùm ostendi supponi posse, nullum ventum nec aliud corpus in mundo esse, ac nihilominus illa omnia, ex quibus me ut rem cogitantem agnosco, remanere. Ac proinde quæcunque postea interrogas, *cur non possim*
 5 *igitur esse adhuc ventus, cur non replere spatium, cur non moveri pluribus motibus*^a, & talia, tam inania sunt, ut responsione non egeant.

3. Nec magis urgent quæ subjungis : *si sim tenue quoddam corpus, cur non possim nutriri*^b, & reliqua.
 10 Nego enim | me esse corpus. Atque, ut semel absolvam, quia fere semper eodem stilo uteris, nec meas rationes impugnas, sed ipsas, tanquam si nullæ essent, dissimulando, vel imperfectas tantùm & truncatas re-
 15 ferendo, colligis varias difficultates, quæ vulgo ab imperitis in meas conclusiones, aliasve iis affines, aut etiam dissimiles, moveri solent, quæque vel ad rem non pertinent, vel jam a me suis locis sublatae sunt aut solutæ, non operæ pretium est ut ad singula quæ
 20 interrogas respondeam ; centies enim eadem | quæ jam ante scripsi essent repetenda. Sed breviter tantùm de iis agam quæ lectores non plane ineptos morari posse videbuntur. Et quantum ad illos qui non tam ad vim rationum, quàm ad verborum multitudinem attendunt, eorum approbationem tanti non facio ut,
 25 ejus promerendæ gratiâ, verbosior fieri velim.

Primùm itaque hîc notabo, tibi non credi, cùm ais *mentem adolescere ac debilitari cum corpore*^c, nullâque

25 *Après velim, non à la ligne (1re et 2e édit.).*

a. Page 260, l. 21, et p. 261, l. 1 et 1-12.

b. Page 261, l. 19-20.

c. *Ibid.*, l. 23-25.

503 ratione id probas; nam, ex eo quòd non tam perfecte
 agat in corpore infantis quàm adulti, ac sæpe a vino
 aliisque rebus corporeis ejus actiones possint impediri,
 sequitur tantum illam, quandiu corpori est adjuncta,
 ipso uti ut instrumento ad eas operationes, quibus ut 5
 plurimum occupatur, non autem perfectiorem vel im-
 perfectiorem reddi a corpore ^a : nec melius hoc inde
 inferre, quàm si, ex eo quòd artifex non recte operetur
 quoties malo utitur instrumento, inferres ipsum artis
 suæ peritiam ab instrumenti bonitate nancisci. 10

Notandum etiam te plane non videri intelligere,
 ô caro, quidnam sit ratione uti, quandoquidem, ut
 probes sensuum fidem mihi non debere esse suspectam,
 dicis, *etsi aliquando non utens oculo visus sim ea sentire*
quæ sine oculo non sentiuntur, me | tamen non esse semper 15
expertum eandem falsitatem ^b : tanquam si non sufficiat
 ad dubitandum, quòd errorem aliquando deprehende-
 rimus; & tanquam si fieri posset ut semper, quoties
 fallimur, adverteremus nos falli, cùm e contrà in hoc
 ipso error consistat, quòd a nobis sub specie erroris 20
 non advertatur.

504 Denique quia sæpe a me petis rationes, cùm ipsa,
 ô caro, nullas habes, & tibi probandi onus incumbit,
 advertendum est ad recte philosophandum non opus
 esse ut ea omnia quæ non admittimus, quia ignoramus 25
 an sint vera, probemus falsa esse; sed tantummodo
 esse summopere cavendum ne quid ut verum admit-
 tamus, quod non possimus probare verum esse. Ita,

21 Après advertatur, non à la ligne (1re et 2e édit.).

a. Voir t. III, p. 400, l. 1.

b. Page 262, l. 12-14.

cùm deprehendo me esse substantiam cogitantem, formoque clarum & distinctum istius substantiæ cogitantis conceptum, in quo nihil eorum quæ ad conceptum substantiæ corporeæ pertinent, continetur,
 5 hoc plane sufficit ut affirmem me, quatenus me ipsum novi, nihil aliud esse quàm rem cogitantem, quod solum in 2. Meditatione, de quâ jam agitur, affirmavi. Nec debui admittere istam substantiam cogitantem esse quoddam corpus agile, purum, tenue
 10 &c., quandoquidem nullam habui rationem quæ id mihi persuaderet; tu, si quam habes, tuum est ipsam docere, non autem exigere a me ut probem | id falsum esse quod non aliam ob cau[sam] admittere recusavi, 505
 quàm quia mihi erat ignotum. Idem enim facis ac si
 15 dicenti me jam in Hollandiâ versari, negares esse credendum, nisi probarem me non esse etiam in Chinâ, nec in ullâ aliâ mundi parte, quia fortè fieri potest ut idem corpus per divinam potentiam duobus in locis diversis existat. Cùm verò addis, *mihi etiam proban-*
 20 *dum animas brutorum esse incorporeas, & crassum corpus nihil conferre ad cogitationes*^a, testaris te non modò ignorare cujus sint partes probandi, sed etiam quid a quoque sit probandum; nam ego neque animas brutorum puto esse incorporeas, nec crassum corpus
 25 nihil conferre ad cogitationem, sed tantùm istarum rerum considerationem nullo modo esse hujus loci.

4. Quæris hîc^b obscuritatem ex æquivocatione vocis *anima*, sed quam ego tam accurate sustuli suis locis, ut hîc pigeat repetere. Itaque dicam tantùm

a. Page 261, l. 21 et 25.

b. Page 263, l. 7.

nomina rebus ut plurimum imposita fuisse ab imperi-
tis, ideoque non semper satis apte rebus respondere ;
506 nostrum autem non esse illa mutare, postquam usu
recepta sunt, sed tantum licere ipsorum significa-
tiones emendare, cum advertimus illas ab aliis non
recte intelligi. Sic, quia fortè primi homines non
distinxerunt in nobis illud principium quo nutrimur,
crescimus, & reliqua omnia nobiscum brutis commu-
nia sine ullâ cogitatione peragimus, ab eo quo cogi-
tamus, utrumque unico *animæ* nomine appellarunt ; 10
ac deinde animadvertentes cogitationem a nutritione
esse distinctam, id quod cogitat vocarunt *mentem*,
hancque animæ præcipuam partem esse crediderunt.
Ego verò, animadvertens principium quo nutrimur
toto genere distingui ab eo quo cogitamus, dixi 15
animæ nomen, cum pro utroque sumitur, esse æqui-
vocum ; atque ut specialiter sumatur pro *actu primo*
sive *præcipuâ hominis formâ*, intelligendum tantum
esse de principio quo cogitamus, hocque nomine *men-*
tis ut plurimum appellavi ad vitandam æquivocatio- 20
nem ; *mentem* enim non ut animæ partem, sed ut totam
507 illam animam | quæ cogitat confidero.

Hæres verò, inquis, *an ergo existimem animam sem-*
per cogitare^a. Sed quidni semper cogitaret, cum sit sub-
stantia cogitans ? & quid miri quòd non recordemur 25
cogitationum quas habuit in matris utero, vel in lethar-
gico &c., cum nequidem recordemur plurimarum,
quas tamen scimus nos habuisse, dum essemus adulti,

¹ rebus *omis* (2e édit.). — 22 *Après confidero, non à la ligne* (1re et 2e édit.).

a. Page 264, l. 5-7.

fani, & vigilantes. Ad recordationem enim cogitationum quas mens habuit, quandiu corpori est conjuncta, requiritur ut quædam | ipsarum vestigia in cerebro impressa sint, ad quæ se convertendo, sive se applicando,
 5 recordatur : quid autem miri, si cerebrum infantis vel lethargici vestigiis istis recipiendis sit ineptum^a ?

Denique, ubi dixi, *forſan fieri poſſe, ut id quod nondum novi* (nempe meum corpus) *non ſit diverſum ab eo me quem novi* (nempe a meâ mente), *neſcio, de hac re*
 10 *non diſputo, &c.* ; objicis : *ſi neſcis, ſi non diſputas, cur te nihil eſſe iſtorum aſſumis*^b ? Ubi falſum eſt me quicquam aſſumpſiſſe quod neſcirem ; nam plane e contra, quia neſciebam | eſſetne corpus idem quod mens
 15 ſideravi, donec poſtea, in 6. Meditatione, illam realiter a corpore diſtingui, non aſſumpſi, ſed demonſtravi. Tu verò, ô caro, in hoc plurimum peccas, quòd, cùm nullam vel minimam habeas rationem ad probandum mentem a corpore non diſtingui, nihilo-
 20 minus tamen id aſſumis.

5. Quæ de imaginatione ſcripſi^c, ſatis clara ſunt attendenti ; ſed nihil miri, ſi fortè iis qui non meditantur ſint perobſcura. Moneo autem ipſos, ea quæ ad hanc quam de me habeo notitiam non pertinere affir-
 25 mavi, non pugnare cum iis quæ dixeram antea me neſcire an ad me pertinerent ; quia | plane aliud eſt, pertinere ad me ipſum quàm pertinere ad eam quam de me habeo notitiam^d.

a. Voir t. III, p. 400, l. 8.

b. Page 265, l. 9-10.

c. *Ibid.*, l. 14.

d. Voir t. III, p. 400, l. 24.

6. Quæcunque hîc habes^a, ô caro optima, non tam mihi videntur esse objectiones, quàm obmurmurationes quædam nullâ responsione indigentes.

509 7. Hîc etiam^b multa obmurmuras, | sed quæ, non
magis quàm præcedentia, egent responsione. Nam, 5
quæ de brutis inquiris, non sunt hujus loci, quia
mens meditabunda apud se ipsam potest experiri se
cogitare, non autem an bruta etiam cogitent necne ;
sed hoc postea ex eorum operationibus a posteriori
tantum investigat. Nec hæreo in iis quæ me inepte 10
loquentem introducis abnegandis, quia mihi satis est
semel monuisse, te non omnia mea fideliter referre.
Sæpe verò attuli criterium, quo dignoscitur mentem
aliam esse a corpore : nempe quòd tota mentis na-
tura consistat in eo quòd cogitet, tota autem natura 15
corporis in eo quòd sit res extensa, nihilque prorsus
commune sit inter cogitationem & extensionem.
Ostendi etiam sæpe distincte, mentem posse independenter
a cerebro operari ; nam sane nullus cerebri
usus esse potest ad pure intelligendum, sed tantum ad 20
imaginandum vel sentiendum. Et quamvis, forti accedente
imaginatione vel sensu | (ut sit cum cerebrum
perturbatur), non facile mens aliis rebus intelligendis
510 va|cet, experimur tamen, cum imaginatio est minus
fortis, nos sæpe aliquid ab ipsâ plane diversum intel- 25
ligere : ut, cum inter dormiendum advertimus nos
somnia, opus quidem est imaginationis quòd som-

21-22 accedente (*errata 2e édit. et Disquis. Met.*)] accidente (*1re et 2e édit.*).

a. Page 266, l. 5.

b. Page 268, l. 17.

niemus, sed quòd nos fomniare advertamus, opus est folius intellectûs.

8. Hîc^a, ut sæpe alibi, tantum ostendis te non satis intelligere illa quæ conaris reprehendere. Neque enim abstraxi^b conceptum ceræ ab ejus accidentium conceptu; sed potius indicare volui quo pacto ejus substantia per accidentia manifestetur, & quomodo ejus perceptio reflexa & distincta, qualem nullam, ô caro, videris unquam habuisse, differat a vulgari & confusâ. Nec video quonam fretus argumento pro certo affirmes canem simili modo atque nos dijudicare, nisi quia, cum videas illum etiam carne constare, eadem omnia quæ in te sunt, putas esse etiam in illo; sed ego, qui nullam in eo mentem animadverto, nihil simile iis quæ in mente cognosco, in ipso reor inveniri.

9. Miror te hîc^c fateri, omnia illa quæ in cerâ considero, *demonstrare quidem me distincte cognoscere quòd existam, non autem quis aut qualis sim*^d, cum unum sine alio non demonstretur. Nec video quid amplius | eâ de re expectes, nisi ut dicatur cujus coloris, odoris & saporis sit mens humana, vel ex quo sale, sulphure & mercurio sit conflata; vis enim ut ipsam, instar vini, *labore quodam Chymico*^e examinemus. Quod te profecto dignum est, ô caro, & iis omnibus

24 Après examinemus, à la ligne (1re édit. seulement).

a. Page 271, l. 16.

b. Voir t. V, p. 151.

c. Page 273, l. 20, à p. 274, l. 8.

d. Page 274, l. 9-13.

e. Page 277, l. 3.

qui, cùm nihil nisi admodum confuse concipiant, quid
 de quâque re quærendum sit ignorant ; sed quantum
 ad me, nihil unquam aliud requiri putavi ad manife-
 standam substantiam, præter varia ejus attributa, adeo
 ut, quo plura alicujus substantiæ attributa cognosca- 5
 mus, eo perfectius ejus naturam intelligamus. Atque,
 ut multa diversa attributa in cerâ distinguere possu-
 mus, unum quòd sit alba, aliud quòd sit dura, aliud
 512 quòd ex durâ fiat liquida &c. ; | ita etiam in mente to-
 tidem sunt, unum quòd habeat vim cognoscendi albe- 10
 dinem ceræ, aliud quòd habeat vim cognoscendi ejus
 duritiem, aliud quòd mutationem duritiei sive lique-
 factionem &c. ; potest enim quis nosse duritiem, qui
 non ideò novit albedinem, nempe qui cæcus natus
 est ; & ita de cæteris. Unde clare colligitur nullius 15
 rei tot attributa cognosci, quàm nostræ mentis, quia,
 quotcunque cognoscuntur in quâlibet aliâ re, tot
 etiam numerari possunt in mente, ex eo quòd illa
 cognoscat ; atque ideo ejus natura omnium | est no-
 tissima. Denique hîc obiter reprehendis^a quòd, cùm 20
nihil in me esse admiserim præter mentem, nihilominus
loquar de cerâ quam videam, quam tangam, quod sine
oculis & manibus fieri non potest. Sed notare debuisti
 me accurate monuisse, non ibi agi de visu & tactu,
 quæ fiunt ope organorum, sed de solâ cogitatione 25
 videndi & tangendi, ad quam organa ista non requiri
 quotidie in somnis experimur. Nec sane hoc non
 notasti, sed tantum monere voluisti quàm absurdæ

9 Après &c., à la ligne (1re édit. seulement).

a. Page 274, l. 16-22.

fæpe atque injuſtæ cavillationes ab iis qui non tam
aliquid intelligere quàm impugnare fatagunt, exco-
gitentur. 513

De iis quæ

5

IN TERTIAM MEDITATIONEM

objecta ſunt^a.

1. Euge : hîc tandem aliquam contra me affers ra-
tionem, quod nullibi prius te feciſſe animadverti. Ut
enim probes *non eſſe regulam certam, quòd ea quæ valde*
10 *clare & diſtincte percipimus ſint vera^b*, dicis ingenia
permagna, quæ videntur debuiſſe plurima clare &
diſtincte percipere, cenſuiſſe nihilominus rerum veri-
tatem vel in Deo vel in puteo eſſe abſconſam. In quo
| fateor te recte ab authoritate argumentari; ſed me-
15 miniſſe debuiſſes, ô caro, te hîc affari mentem a rebus
corporeis ſic abductam, ut nequidem ſciat ullos un-
quam homines ante ſe extitiſſe, nec proinde ipſorum
authoritate moveatur. Quod deinde affers de Scepti-
cis, locus eſt communis non malus, ſed nihil probans,
20 ut neque quòd quidam pro falſis opinionibus mortem
oppetant^c, quia probari | nunquam poteſt illos clare 514
& diſtincte percipere id quod pertinaciter affirmant.
Quod denique addis, non tam de veritate regulæ eſſe
laborandum, quàm de Methodo ad dignoſcendum an
25 fallamur necne, cùm exiſtimamus nos aliquid clare
percipere, non inficior; ſed hoc ipſum accurate a me

a. Page 277, l. 9.

b. *Ibid.*, l. 14-16.

c. Voir t. III, p. 401, l. 19.

præstitum fuisse contendo fuis in locis, ubi primùm abstuli omnia præjudicia, & postea enumeravi omnes præcipuas ideas, ac distinxì claras ab obscuris aut confusis.

2. Miror verò ratiocinium quo probare vis omnes nostras ideas esse adventitias, nullasque a nobis factas, quia, inquis, *mens facultatem habet non tantùm percipiendi ipsas ideas adventitias, sed præterea illas varie componendi, dividendi, contrahendi, ampliandi, comparandi, & id genus similia*^a : unde concludis ideas Chimærarum, quas mens facit componendo, dividendo &c., non esse ab ipsâ factas, sed adventitias. Quo pacto etiam posses probare nec signa ulla facta fuisse a Praxitele, quoniam a se non habuit marmor ex quo illa exculperet, nec te has objectiones fecisse, quia ex verbis non a te inventis, sed ab aliis mutuatis, ipsas composuisti. At certe nec forma chimærae in partibus caprae aut leonis, nec forma tuarum objectionum in singulis verbis quibus usus es, sed in solâ compositione, consistit.

Mirabile etiam est quòd ideam *Rei* non posse esse in mente sustineas, nisi simul sint *ideæ animalis, plantæ, lapidis, omniumque universalium*^b. Tanquam si, ut agnoscam me esse rem cogitantem, debeam agnoscere animalia & plantas, quoniam debeo *Rem*, sive quid sit *Res*, agnoscere^c. Nec verius hîc de *veritate* agis. Ac denique, cùm ea tantùm de quibus nihil affirmavi impugnes, non nisi in ventos præliaris.

19 Après consistit, non à la ligne (1re et 2e édit.).

a. Page 280, l. 2-7.

b. Ci-avant, p. 281, l. 5-7.

c. Voir t. III, p. 403, l. 1.

3. Hic^a ut convellas rationes ob quas de rerum materialium existentiâ censui esse dubitandum, quæris *cur ergo supra terram ambulem &c.*^b. In quo manifeste principium petitur : assumis enim id quod esset
 5 probandum, nempe tam certum esse me supra terram ambulare, ut de eo non possit dubitari.

Et cùm rationibus, quas mihi objeci & refutavi, 516
 unam vis addere, *quamobrem in cæco nato nulla sit idea coloris, aut in surdo vocis*^c, plane ostendis te nullam
 10 habere ullius momenti. Quî enim scis nullam esse ideam colorum in cæco nato ? cùm interdum in nobis, etsi claudamus oculos, nihilominus sensus lucis & colorum excitentur. Et, quamvis quod ais concedatur, nunquid eodem jure dici potest ab eo qui negat exi-
 15 stentiam rerum materialium, cæcum natum non habere ideas colorum, quia ejus mens facultate illas formandi est destituta, quo a te dicitur ipsum easdem non habere, quia oculis est privatus ?

Quæ subjungis de duabus ideis solis^d, nihil probant ; sed, cùm ambas pro unâ accipis, quoniam ad
 20 unum solem referuntur, idem est ac si diceres verum & falsum non differre, cùm de eodem subjecto affirmantur. Et cùm illam, quam ex rationibus astronomicis colligimus, negas esse ideam, nomen ideæ ad

4 petitur (2e édit. et *Disquis. Met.*)] petis (1re édit.). — 6 Après dubitari, non à la ligne (1re et

2e édit.). — 18 Après privatus, même remarque.

a. Ci-avant, p. 281, l. 12.

b. Page 282, l. 17, etc.

c. Page 283, l. 6-7.

d. *Ibid.*, l. 11, etc.

solas imagines in phantasiâ depictas, contra id quod expresse assumpsi, restringis.

4. Idem hîc^a facis, cùm negas substantiæ esse veram ideam, quia nempe | substantia non imaginatione, sed solo intellectu percipitur. Atqui dudum ego protestatus sum, ô caro, nihil mihi negotii esse cum illis qui solâ suâ imaginatione, non autem intellectu, uti volunt.

Ubi verò ais *substantiæ ideam nihil habere realitatis, quod non habeat ex ideis eorum accidentium, sub quibus* | *vel quorum instar concipitur*^b, probas te revera nullam habere distinctam, quia nunquam substantia instar accidentium concipi potest, nec suam realitatem ab iis mutuari; sed contrà vulgo a Philosophis accidentia substantiarum instar concipiuntur, nempe quoties realia esse dicuntur. Nulla enim accidentibus realitas (hoc est nulla entitas plusquam modalis) tribui potest, quæ non ab ideâ substantiæ defumatur.

Porro ubi ais ideam Dei haberi tantum *ex eo quod audiverimus quædam attributa de Deo enuntiari*^c, vellem adderes undenam ergo primi homines, a quibus ista audivimus, eandem Dei ideam habuerint. Si enim a se ipsis, cur non etiam eandem a nobis habere possumus? Si verò a Deo revelante, ergo Deus existit.

| Cùm autem addis, *eum qui infinitum quid dicit, attribuire rei, quam non capit, nomen quod non intel-*

8 Après *volunt*, non à la ligne (1re et 2e édit.). — 18 Après *defumatur*, même remarque.

a. Page 284, l. 25.

b. Page 286, l. 7-9.

c. *Ibid.*, l. 16-17.

ligit^a, non distinguis intellectionem modulo ingenii nostri conformem, qualem de infinito nos habere unusquisque apud se satis experitur, a conceptu rerum adæquato, qualem nemo habet, non modò de infinito,
 5 sed nec fortè etiam de ullâ aliâ re quantumvis parvâ. Nec verum est intelligi infinitum per finis sive limitationis negationem^b, cùm e contrâ omnis limitatio negationem infiniti contineat.

| Nec verum etiam est *ideam, omnes illas perfectiones*
 10 *quas Deo tribuimus repræsentantem, non habere plus realitatis objectivæ quàm habeant res finitæ*^c. Fateris enim ipsemet istas perfectiones ab intellectu nostro ampliari ut Deo tribuantur. An ergo existimas illa quæ sic ampliata sunt, non ideo majora esse non ampliatis ? Et unde esse potest facultas omnes perfectio-
 15 nes creatas ampliandi, hoc est aliquid ipsis majus sive amplius concipiendi, nisi ex eo quòd idea rei majoris, nempe Dei, sit in nobis ? Nec denique verum est, *per-*
pusillum fore | Deum, si non sit major quàm a nobis intel-
 20 *ligatur* ; intelligitur enim esse infinitus, atque infinito nihil majus esse potest. Atqui confundis intellectionem cum imaginatione, fingisque nos Deum imaginari instar hominis alicujus permagni, tanquam si quis nunquam visum elephantem imaginaretur esse instar
 25 animalculi acari quammaximi ; quod tecum fateor esse ineptissimum.

519

8 Après contineat, non à la ligne (1re et 2e édit.).

a. Page 286, p. 25-26.

b. Voir t. III, p. 403, l. 17.

c. Ci-avant, p. 287, l. 5-7.

5. Multa hîc^a dicis ut mihi videaris contradicere ; nec tamen ullo modo contradicis, cùm plane idem quod ego concludas. Sed tamen multa hinc inde permisces, a quibus valde dissentio, ut quòd axioma, *nihil est in effectu quod non præextiterit in causâ*^b, de causâ materiali potius quàm de efficiente sit intelligendum ; nunquam enim perfectio formæ | in causâ materiali, sed in solâ efficiente, præexistere potest intelligi. Et, *quòd formalis realitas ideæ sit substantia*^c, & talia. 5

6. Si quid haberes ad existentiam rerum materialium probandam, procul dubio hîc^d attulisses. Sed 520 cùm tan|tùm interrogas, *an ergo mea mens incerta sit esse aliquid præter se in mundo*^e, & fingas non opus esse ut argumenta ad id quæras, atque ita provoces tantùm ad præjudicatas opiniones, multo clarius ostendis 15 nullam te ejus quod affirmas dare posse rationem, quàm si omnino tacuisses.

Quæcumque verò hîc disputas de ideis^f, non egent responsione, quia tu nomen ideæ ad solas imagines in phantasiâ depictas restringis, ego verò ad id omne 20 quod cogitatur, extendo.

Sed obiter quærere libet, quo argumento probes, *nihil agere in se ipsum*^g. Nempe non soles uti argu-

17 Après tacuisses, non à la ligne (1re et 2e édit.). — 21 Après extendo, même remarque.

a. Page 288, l. 8.

b. *Ibid.*, l. 15-16.

c. Page 290, l. 17-19.

d. Page 291, l. 3.

e. *Ibid.*, l. 13-14.

f. *Ibid.*, l. 17.

g. Page 292, l. 10.

mentis. Hoc autem probasti exemplo digiti, qui se ipsum non verberat, & oculi qui se in seipso non videt, sed in speculo. Quibus facile est respondere, non esse oculum qui speculum videt magis quàm seipsum, sed
 5 mentem quæ sola, & speculum, & oculum, & seipsam quoque, agnoscit. Atque etiam dari possunt alia exempla in rebus corporeis; ut cùm turbo se in gyrum vertit, nunquid ista conversio actio est quam in se ipsum exercet^a?

10 Denique notandum est, me non affirmasse *ideas* | *rerum materialium* | *ex mente deduci*^b, ut non satis bonâ
 fide hîc fingis. Expressè enim postea ostendi, ipsas a
 corporibus sæpe advenire, ac per hoc corporum existentiam probari. Hîc verò tantùm exposui, nullam in
 15 iis tantam realitatem inveniri, ut, ex eo quòd nihil sit in effectu quod non formaliter vel eminenter præexisterit in causâ, concludi debeat illas a solâ mente non potuisse proficisci, quod nullo modo impugnas.

7. Hîc^c nulla habes quæ non jam ante dixeris, & a
 20 me fuerint explosa. Unum monebo de ideâ infiniti, *quam ais non posse esse veram, nisi comprehendam infinitum, dicique posse ad summum me cognoscere partem infiniti, & quidem partem minimam, quæ non melius infinitum refert, quàm exigui capilli effigies hominem integrum*
 25 *repræsentat*^d. Moneo, inquam, e contrâ plane repu-

6 agnoscit (2e édit. et Disquis. Met)] cognoscit (1re édit.). —

9 Après exercet, non à la ligne (1re et 2e édit.).

a. Voir t. III, p. 404, l. 14.

b. Ci-avant, p. 293, l. 11, etc. Voir aussi t. III, p. 404, l. 19.

c. Page 294, l. 2.

d. Page 296, l. 24, et p. 297, l. 1, 10, 16.

gnare, si quid comprehendam, ut id quod comprehendo sit infinitum; idea enim infiniti, ut sit vera, nullo modo debet comprehendi, quoniam ipsa incomprehensibilitas in ratione formali infiniti continetur. 522 Et nihilominus est manifestum, ideam quam | habemus 5 infiniti, non repræsentare tantum aliquam ejus partem, sed revera totum infinitum, eo modo quo debet repræsentari per humanam ideam, etsi procul dubio alia multo perfectior, hoc est accuratior & distinctior, haberi possit a Deo, aliâve naturâ intelligente, quæ 10 sit humanâ perfectior. Eâdem ratione quâ non dubitamus quin Geometriæ imperitus totius trianguli ideam habeat, cum figuram esse tribus lineis comprehensam intelligit, etsi a Geometris alia multa de eodem triangulo cognosci possint atque in ejus ideâ animadverti, quæ ab illo ignorantur. Ut enim sufficit 15 intelligere figuram tribus lineis contentam, ad habendam ideam totius trianguli; sic quoque sufficit intelligere rem nullis limitibus comprehensam, ut vera & integra idea totius infiniti habeatur^a. 20

8. Eundem hîc^b repetis errorem, cum veram ideam Dei haberi negas. Etsi enim omnia quæ in Deo sunt non cognoscamus, omnia ea nihilominus sunt vera, quæ in eo esse cognoscimus. Quæ verò intermiscas, ut 523 *panem non esse eo, qui panem desiderat, perfectiorem^c; 25 ex eo quod percipiam aliquid esse actu in ideâ, non ideo esse actu in re cujus est idea^d; me judicare id quod ignoro^e,*

a. Voir t. III, p. 403, l. 22.

b. Ci-avant, p. 297, l. 25.

c. Page 298, l. 8.

d. Page 299, l. 7.

e. Page 300, l. 1.

& talia, testantur tantum te, ô caro, multa temere velle
 impugnare, quorum sensum non assequeris. Neque
 enim *ex eo quod quis panem desideret, infertur panem*
esse ipso perfectiorem, sed tantum illum qui pane eget,
 5 *esse imperfectiorem se ipso, cum non eget. Et ex eo quod*
aliquid sit in ideâ, non infero idem esse in rerum naturâ,
 nisi cum nulla alia istius ideæ causa reddi potest, præ-
 ter rem quam repræsentat actu existentem ; quod non
 de pluribus mundis, nec de ullâ aliâ re, præterquam
 10 *de solo Deo, verum esse demonstravi. Nec judico id*
quod ignoro ; rationes enim attuli cur id judicarem,
 & quidem tam firmas ut nullam ex ipsis vel minimum
 impugnare potueris.

9. Cum negas^a *nos continuo causæ primæ influxu in-*
 15 *digere, ut conservemur*, negas rem quam Metaphysici
 omnes ut manifestam affirmant, sed de quâ sæpe illi-
 terati non cogitant, quia tantum ad causas *secundum*
fieri, non autem *secundum esse*, attendunt. Sic Archi-
 20 tectus est causa domûs & pater filii *secundum fieri* tan-
 tum, ideoque, cum opus absolutum est, potest absque
 istiusmodi causâ remanere ; sed sol est causa lucis ab
 ipso procedentis, & Deus est causa rerum creatarum,
 non modò *secundum fieri*, sed etiam *secundum esse*, ideo-
 que debet semper eodem modo influere in effectum,
 25 ut eundem conservet^b.

Hocque apertè demonstratur ex eo quod explicui
 de partium temporis independentiâ, quodque frustra
 conaris eludere, proponendo *necessitatem consecutionis*

25 *Après conservet, non à la ligne (1re et 2e édit.).*

a. Page 300, l. 11.

b. Voir t. III, p. 405, l. 3.

quæ est inter partes temporis in abstracto considerati^a ;
de quo hîc non est quæstio, sed de tempore, seu dura-
tione rei durantis, cujus non negas singula momenta
posse a vicinis separari, hoc est rem durantem singulis
momentis desinere esse.

5

Cùmque ais, *vim esse in nobis, quæ ut perseveremus
præstare sufficiat, nisi corrumpens causa superveniat*^b,
non advertis te creaturæ tribuere perfectionem crea-
toris, quòd nempe independenter ab alio in esse per-
severet, ac creatori imperfectionem creaturæ, quòd
nempe per positivam actionem tendere debeat in non
ens, si quando velit efficere ut esse desinamus.

525

10

Quod deinde addis *de progressu in infinitum*, nempe
non absurdum esse illum dari^c, a te ipso postea infirma-
tur. Fateris enim *absurdum esse in causis ita inter se*
connexis ut inferior sine superiore agere non possit^d ;
de talibus enim tantùm hîc quæstio est, nempe de cau-
sis *in esse*, non de causis *in fieri*, ut sunt parentes^e.
Nec proinde Aristotelis autoritas hic mihi adversa-
tur ; ut neque etiam id quod ais de Pandorâ : fateris
enim omnes perfectiones quas in hominibus animad-
verto, variis gradibus posse a me adaugeri, adeo ut
postea videam tales esse, ut in humanam naturam
cadere non possint : quod omnino mihi sufficit ad Dei
existentiam demonstrandam. Est enim illa ipsa vis

15

20

25

5 Après *esse*, non à la ligne (1re et 2e édit.). — 12 Après *desinamus*,
même remarque.

a. Page 301, l. 6, etc.

b. Page 302, l. 4-6.

c. *Ibid.*, l. 24.

d. *Ibid.*, l. 27, à p. 303, l. 1.

e. Voir t. III, p. 406, l. 20.

perfectiões omnes humanas eousque ampliandi, ut
 plusquam humanæ esse cognoscantur, quam urgeo &
 contendo non futuram fuisse in nobis, nisi a Deo facti
 essemus^a. Atqui, | quòd tibi non appareat me istud
 5 evidentissime demonstrasse, nequaquam miror, quia
 non hactenus animadverti te ullam ex meis rationibus
 recte percepisse.

| 10. Cùm reprehendis id quid dixi, *nihil ideæ Dei* 526
addi, nihilque ab eâ detrahi posse^b, non videris atten-
 10 disse ad id quod vulgò aiunt Philosophi, essentias re-
 rum esse indivisibiles. Idea enim repræsentat rei essen-
 tiam, cui si quid addatur, aut detrahatur, protinus fit
 alterius rei idea : sic Pandora, sic falsi omnes Dii ab iis,
 qui verum Deum non recte concipiunt, effinguntur.
 15 At postquàm semel concepta est idea veri Dei, quam-
 vis novæ detegi possint in ipso perfectiões quæ non-
 dum fuerant animadversæ, non ideo tamen augetur
 ejus idea, sed tantùm distinctior redditur & expressior,
 quia omnes in eâdem illâ, quæ prius habebatur, de-
 20 buerunt contineri, quandoquidem supponitur fuisse
 vera. Ut neque augetur idea trianguli, cùm variæ in
 eo proprietates, quæ prius fuerunt ignoratæ, adver-
 tuntur. Neque enim, ut scias, *idea Dei formatur a nobis*
successive ex perfectionibus creaturarum ampliatis^c, sed
 25 tota simul ex hoc quòd ens infinitum omnisque amplia-
 tionis incapax mente attingamus.

26 incapacem (1re édit.). — Après attingamus, non à la ligne (1re et
 2e édit.).

a. Voir t. III, p. 403, l. 27.

b.² Page 305, l. 5.

c. *Ibid.*, l. 12.

527 Cum autem petis undenam probem ideam Dei | esse
 in nobis tanquam notam artificis operi impressam, & quis
 sit mo|dus impressionis, quæve forma istius notæ^a, idem
 est ac si aliquâ in tabellâ tantum artificii deprehen-
 dens ut ipsam a solo Apelle pingi potuisse judicarem, 5
 diceremque inimitabile istud artificium esse veluti
 quandam notam, quam Apelles tabellis omnibus suis
 impressit ut ab aliis dignoscantur, tu verò quæ-
 reris : quæ forma istius notæ, quivē modus impres-
 sionis? Certe risu potius quàm responsione dignus 10
 videreris.

Quid, cum pergis : *si non est aliud ab opere, tu ipsa*
ergo es idea, tu ipsa nihil aliud es quàm cogitationis mo-
du, tu ipsa es & nota impressa, & subiectum impressionis^b?
 Nunquid æque acutum est ac si dixissem artificium 15
 illud, quo Apellis tabellæ ab aliis dignoscuntur, non
 esse quid diversum ab ipsis tabellis, urgeres : ergo ta-
 bellas istas nihil aliud esse quàm artificium, nec ex
 ullâ materiâ constare; ergo ipsas esse tantum modum
 pingendi &c. ? 20

Quid, cum ut neges nos ad imaginem Dei factos esse,
 dicis, ergo Deum esse hominiformem^c, & ea colligis in
 528 quibus | humana natura differt a divinâ? esne in eo
 acutior quàm si, ut negares quasdam Apellis tabellas
 ad similitudinem Alexandri factas fuisse, diceres ergo 25
 Alexandrum fuisse instar tabellæ, tabellas autem ex
 ligno & pigmentis compositas esse, non ex ossibus &

11 Après videreris, non à la ligne (1re et 2e édit.).

a. Page 306, l. 3-6.

b. Ibid., l. 7-10.

c. Ibid., l. 10-13.

carne, ut Alexander? Nempe non est de | ratione ima-
 ginis, ut in omnibus eadem sit cum re cujus est imago,
 sed tantum ut illam in aliquibus imitetur; & perspi-
 cum est perfectissimam illam vim cogitandi, quam in
 5 Deo esse intelligimus, per illam minus perfectam, quæ
 in nobis est, repræsentari.

Cum verò mavis conferre Dei creationem cum fabri
 operatione, quàm cum generatione parentis^a, sine ullâ
 ratione id facis. Etsi enim illi tres agendi modi toto
 10 genere diversi sint, propius tamen est a productione
 naturali ad divinam quàm ab artificiali argumentari.
 Sed nec tantam similitudinem esse dixi inter nos &
 Deum, quanta est inter filios & parentes; nec etiam
 semper nulla est similitudo inter opus | fabri & ipsum
 15 fabrum, ut patet cum statuarius sibi simile signum
 exculpsit.

529

Quàm malâ autem fide refers mea verba, cum fingis
 me dixisse *a me percipi similitudinem in eo quod sim res*
incompleta & dependens^b, cum e contra ista in dissimili-
 20 tudinis argumentum attulerim, ne putaretur me velle
 homines Deo æquare. Dixi enim, me non modò perci-
 pere me in istis Deo esse inferiorem, & interim ad ma-
 jora aspirantem, sed etiam majora ista in Deo esse,
 quibus majoribus aliquid simile in me sit, cum ad ipsa
 25 ausim aspirare^c.

1 Après Alexander, à la ligne
 (1re édit. seulement). — 6 Après re-
 præsentari, non à la ligne (1re et 2^e
 édit.). — 11 Après argumentari,

à la ligne (1re édit. seulement).
 — 16 Après exculpsit, non à la
 ligne (1re et 2e édit.). — 25 Après
 aspirare, même remarque.

a. Page 306, l. 20.

b. Ibid., l. 27.

c. Page 51, l. 24, etc.

Denique, cùm mirum esse ais *cur non cæteri hominum idem quod ego de Deo intelligant, cùm in illis, æque ac in me, | impresserit ideam sui^a*, idem est ac si mirareris quòd, cùm omnes norint ideam trianguli, non tamen omnes æque multa in ipsâ animadvertant, & fortè nonnulli falsa quædam de ipsâ ratiocinentur. 5

530

| *De iis quæ*

IN MEDITATIONEM QUARTAM

objecta sunt.

1. Quamnam *nihili* ideam habeamus, & quomodo 10
de *non ente* participemus^b, satis explicui, vocando illam negativam, & dicendo nihil hoc aliud significare quàm nos non esse summum ens, & nobis deesse quamplurima. Sed tu nodos ubique in scirpo quæris.

Et cùm ais *me videre aliqua Dei opera non omnino* 15
absoluta^c, plane affingis id quod nullibi scripsi nec censui, sed tantum, si quædam spectarentur, non prout habent in mundo rationem partis, sed ut totum quid, tunc videri posse imperfecta.

Quæcunque deinde affers pro causâ finali^d, ad effici- 20
cientem sunt referenda; ita ex usu partium in plantis, in animalibus &c., effectorem Deum mirari, & ex inspectione operum cognoscere ac glorificare opificem,

14 *Après quæris, non à la ligne (1re et 2e édit.).* — 19 *Après imperfecta, même remarque.*

a. Page 307, l. 8-11. — Voir aussi t. III, p. 407, l. 13.

b. Page 308, l. 3.

c. *Ibid.*, l. 19.

d. *Ibid.*, l. 25.

par est, non autem quo fine quidque fecerit divinare. Ac quamvis in Ethicis, ubi | sæpe conjecturis uti licet, aliquando sit pium considerare quem finem conjicere
 5 possimus Deum sibi in regendo universo proposuisse, 531
 certe in Physicis, ubi omnia firmissimis rationibus niti debent, est ineptum. Nec fingi potest aliquos Dei fines, magis quàm alios, in propatulo esse; omnes enim in imperscrutabili ejus sapientiæ abyſso sunt eodem modo reconditi. Nec etiam fingere debes neminem
 10 mortalium causas alias posse intelligere; nulla enim non est cognitu multò facilior quàm Dei finis^a; & eas ipsas quas in exemplum difficultatis proponis, non nemo existimat se novisse.

Denique, quia hîc tam ingenue interrogas, *quas pu-*
 15 *tem mentem meam habituram fuisse Dei & suâ ideas, si, ex*
quo infusa est in corpus, mansisset huc usque in eo clausis
oculis, & absque ullo aliorum sensuum usu^b, ingenue & candidè respondeo me non dubitare (modò ipsam in cogitando non impeditam a corpore, ut neque etiam
 20 adjutam, supponamus), quin easdem, quas nunc habet, Dei & suâ ideas fuisset habitura, nisi tantum quòd multo puriores & clariores habuisset. Sensus enim ipsam in multis impediunt, ac in nullis ad illas | perci- 532
 piendas juvant; & nihil obstat quominus omnes ho-
 25 mines easdem se habere æque animadvertant, quàm quia in rerum corporearum imaginibus percipiendis nimium occupantur.

9 reconditæ (1re édit.). — 13 Après novisse, non à la ligne (1re et 2e édit.).

a. Voir t. III, p. 408, l. 13.

b. Ci-avant, p. 310, l. 21-28.

| 2. Hic^a ubique male assumis pro positivâ imperfectione, *quòd simus erroribus obnoxii*, cùm tamen sit tantum (præsertim respectu Dei) majoris perfectionis in creaturis negatio. Nec recte quadrat comparatio civium Reipublicæ cum partibus universi : civium enim malitia, cùm refertur ad Rempublicam, est aliquid positivum; non autem quòd homo sit errori obnoxius, sive quòd non habeat omnes perfectiones, cùm refertur ad bonum universi. Sed melius institui potest comparatio inter eum qui vellet totum humanum corpus oculis tegi, ut elegantior appareret, quia nulla ejus pars oculo pulchrior videtur, & eum qui putat nullas creaturas in mundo errori obnoxias, hoc est non plane perfectas, esse debuisse.

Planeque falsum est quod supponis, *Deum nos destinare operibus pravis, nobisque tribuere imperfectiones*^b,
 533 | & talia. Ut etiam plane falsum est, *Deum ad illa pauca, quæ dijudicari ab homine voluit, imparem, implicitam, incertamque facultatem judicatricem ei tribuisse*^c.

3. Vis ut hic paucis dicam ad quid se voluntas possit extendere, quod intellectum effugiat^d. Nempe ad id omne in quo contingit nos errare. Ita cùm judicas mentem esse tenue quoddam corpus, intelligere quidem potes, ipsam esse mentem, hoc est, rem | cogitantem, itemque tenue corpus esse rem extensam; unam autem & eandem esse rem quæ cogitet & quæ

14 Après debuisse, non à la ligne (1re et 2e édit.).

a. Page 310, l. 29, et p. 311, l. 11, etc.

b. Page 312, l. 11.

c. Page 314, l. 11-12.

d. Page 315, l. 15.

sit extensa, profecto non intelligis, sed tantummodo
 vis credere, quia jam ante credidisti, nec libenter de
 sententiâ decedis. Ita cum pomum, quod fortè vene-
 natum est, judicas tibi in alimentum convenire, intel-
 5 ligis quidem ejus odorem, colorem, & talia grata
 esse, non autem ideo ipsum pomum tibi esse utile in
 alimentum; sed quia ita vis, ita judicas. Atque sic
 fateor quidem nihil nos velle de quo non aliquid ali-
 quo modo intelligamus; sed nego nos æque intelli-
 10 gere ac velle; possumus enim de eâdem re velle per-
 multa, & perpauca tantum cognoscere. Cum autem 534
 prave judicamus, non ideo prave volumus, sed fortè
 pravum quid; nec quidquam prave intelligimus, sed
 tantum dicimur prave intelligere, quando judicamus
 15 nos aliquid amplius intelligere quam revera intelli-
 gamus.

Quæ postea de indifferentiâ voluntatis negas^a, etsi
 per se manifesta sint, nolo tamen coram te probanda
 suscipere. Talia enim sunt ut ipsa quilibet apud se
 20 debeat experiri, potius quam rationibus persuaderi;
 tuque, ô caro, ad ea quæ mens intra se agit, non vide-
 ris attendere. Ne sis igitur libera, si non lubet; ego
 certe meâ libertate gaudebo, cum & illam apud me
 experiar, & a te nullâ | ratione, sed nudis tantum ne-
 25 gationibus, impugnetur. Majoremque fortè apud alios
 merebor fidem, quia id affirmo quod expertus sum, &
 quilibet apud se poterit experiri, quam tu, quæ idem
 negas ob id tantum, quod fortè non experta sis.

15-16 *Après intelligamus, non à la ligne (1re et 2e édit.). — 28 Après
 sis, même remarque.*

a. Page 316, l. 15.

535 Quanquam etiam evinci possit ex tuis verbis, te id
 ipsum esse expertam. Negando enim *nos cavere posse*
ne erremus, quia non vis voluntatem in|quicquam ferri
 ad quod non determinetur ab intellectu, simul con-
 cedis *cavere nos posse ne in errore perseveremus*^a; quod 5
 omnino fieri nequit absque illâ voluntatis libertate,
 se ipsam sine determinatione intellectûs in unam aut
 alteram partem movendi, quam negabas. Nam, si
 semel intellectus determinavit voluntatem ad falsum
 aliquod judicium proferendum, quæro a te : cùm pri- 10
 mùm ipsa incipit cavere ne in errore perseveret, a
 quonam ad id determinatur ? Si a se ipsâ, ergo potest
 ad aliquid ferri, ad quod ab intellectu non impellitur,
 quod tamen negabas, & de quo solo controversia est.
 Si verò ab intellectu, ergo ipsa non cavet ; sed tan- 15
 tummodo, sicut prius ferebatur in falsum quod ipsi
 ab intellectu proponebatur, ita jam casu contingit ut
 feratur in verum, quia intellectus ei verum proponit^b.
 Sed præterea vellem scire quam naturam falsi conci-
 pias, & quo pacto putes illud esse posse objectum|in- 20
 tellectûs. Ego enim, qui per falsum nihil aliud intel-
 ligo quàm veri privationem, plane repugnare mihi
 536 persuadeo, ut in|tellectus falsum sub ratione veri ap-
 prehendat ; quod tamen esset necesse, si determinaret
 unquam voluntatem ad falsum amplectendum. 25

4. Quantum ad fructum harum Meditationum^c,
 fatis præmonui, in præfatiunculâ quam te legisse exi-
 stimo, non magnum illum futurum pro iis *qui, ratio-*

a. Page 317, p. 19-20.

b. Voir t. III, p. 408, l. 22.

c. Ci-avant, p. 317, l. 24.

num mearum seriem & nexum comprehendere non curantes, in singulas tantum earum partes disputare studebunt^a. Et quantum ad Methodum quâ possimus ea dignoscere, quæ revera clare percipiuntur, ab iis quæ clare percipi tantum putantur, etsi credam ipsam a me satis accurate traditam esse^b, ut jam dictum est, nequaquam tamen confido illos, qui de præjudiciis exuendis tam parum laborant, ut querantur quòd non *simpli-*
 5 *citer ac paucis verbis*^c de ipsis sim loquutus, eam facile
 10 esse percepturos.

|| De iis quæ

537

IN QUINTAM MEDITATIONEM

objecta sunt.

1. Quia hîc, relatis pauculis meis verbis, addis *me*
 15 *ea tantum habere de quæstione propositâ*^d, cogor monere te non satis ad cohærentiam eorum quæ scripsi attendisse. Talem enim illam puto, ut ad cujusque rei probationem conferant omnia quæ ipsam præcedunt, & maxima pars eorum quæ sequuntur : adeo ut bonâ
 20 fide non possis referre quantum de aliquâ quæstione habeam, nisi etiam totum id, quod de reliquis scripsi, recenseas.

9 de ipsis, *omis* (1re édit.). —
 12 quintam] sextam, *faute non*
corrigée (1re édit.). — 22 Après

recenseas, *non à la ligne* (1re et
 2e édit.).

a. Page 9, l. 28, etc.

b. Voir t. III, p. 402, l. 4.

c. Page 257, l. 26-27.

d. Page 319, l. 7.

Quod verò ais *tibi durum videri, flatuere aliquid immutabile & æternum præter Deum*^a, merito sic videtur, si de re existente quæstio esset, vel tantum, si quid ita immutabile statuerem, ut ejus immutabilitas a Deo non penderet. Sed, quemadmodum Poëtæ fin-
gunt a Iove quidem fata fuisse condita, sed postquam condita fuere, ipsum se iis servandis obstrinxisse; ita ego non puto essentias rerum, mathematicasque illas
538 veritates quæ de ipsis | cognosci possunt, esse independentes a Deo^b; sed puto nihilominus, quia Deus sic
voluit, quia sic disposuit, ipsas esse immutabiles | & æternas. Quod seu durum, seu molle esse velis, sufficit mihi quòd sit verum. 10

Quæ deinde contra Dialecticorum universalia habes, me non tangunt, utpote qui ipsa, non ut illi,
15 intelligam. Sed quantum ad essentias quæ clare & distincte cognoscuntur, qualis est ea trianguli alteriusve cujuscvis figuræ Geometricæ, facile cogam te ut fatearis illarum ideas, quæ in nobis sunt, a singularibus non esse desumptas; hîc enim illas falsas
20 dicis, quia scilicet cum præconceptâ tuâ de naturâ rerum opinione non conveniunt. 15

Et paulo post ais *objectum puræ Matheſeos, ut punctum, lineam, superficiem, constantiaque ex iis indivisibilia, indivisibiliterque se habentia, existere reipsâ non posse*^c; unde sequitur nullum triangulum, nihilque
25 omnino ex iis quæ ad ipsius aliarumve figurarum

22 Après conveniunt, non à la ligne (1re édit. seulement).

a. Page 319, l. 9-11.

b. Voir t. III, p. 406, l. 15.

c. Voir *Object. à la 6e Médit.*, p. 329, l. 2-5.

Geometricarum essentias pertinere intelliguntur, unquam extitisse, ac proinde istas essentias non esse | ab 539
 ullis rebus existentibus desumptas. At, inquis, sunt falsæ. Opinione tuâ scilicet, quia naturam rerum
 5 talem esse supponis, ut eæ non sint ipsi conformes. Sed, nisi omnem Geometriam falsam quoque esse contendas, negare non potes quin de ipsis multæ veritates demonstrentur, quæ, cum eadem semper sint, merito dicuntur immutabiles & æternæ. Quòd au-
 10 tem fortè non | sint conformes ei rerum naturæ quam tu supponis, ut nec etiam illi quam Democritus & Epicurus ex atomis effinxerunt, est tantum ipsis denominatio extrinseca quæ nihil mutat; & nihilominus haud dubie sunt conformes veræ illi rerum naturæ
 15 quæ a vero Deo condita est. Non quòd sint in mundo substantiæ longitudinem habentes sine latitudine, aut latitudinem sine profunditate; sed quia figuræ Geometricæ non considerantur ut substantiæ, sed ut termini sub quibus substantia continetur.

20 Interim autem non concedo *ideas istarum figurarum nobis unquam per sensus fuisse illapsas*^a, ut vulgo omnes sibi | persuadent. Et si enim haud dubie dari possint in 540
 mundo, quales a Geometris considerantur, nego tamen ullas dari circa nos, nisi fortè tam minutas, ut
 25 nullo modo sensus nostros attingant. Nam componuntur ut plurimum ex lineis rectis; at nequidem unquam ulla pars lineæ, quæ revera recta esset, sensus nostros movit, quippe cum illas, quæ maxime rectæ

9 Après æternæ, à la ligne continetur, non à la ligne (1re et (1re édit. seulement). — 19 Après 2e édit.). — 20 istorum (1re édit.).

nobis visæ sunt, pulicario per spicillo examinamus,
 plane irregulares & undulatim ubique incurvas esse
 prehendimus. Ac proinde^a, cum primum olim in
 infantia figuram triangularem in charta depictam
 aspeximus, non potuit illa figura nos docere quo
 pacto verus triangulus, ut a Geometris consideratur,
 | esset concipiendus, quia non aliter in eâ contine-
 batur quam velut in rudi ligno Mercurius. Sed quia
 jam ante in nobis erat idea veri trianguli^b, & facilius
 a mente nostrâ, quam magis composita figura picti
 trianguli, concipi poterat, idcirco, visâ istâ figurâ
 compositâ, non illam ipsam, sed potius verum trian-
 541 gulum apprehendimus. | Eodem plane modo quo, dum
 respicimus in chartam, in quâ lineolæ atramento ita
 ductæ sunt ut faciem hominis repræsentent, non tam
 excitatur in nobis idea istarum lineolarum, quam ho-
 minis : quod omnino non contingeret, nisi facies
 humana nobis aliunde nota fuisset, atque effemus
 magis affueti de illâ quam de lineolis istis cogitare,
 quippe quas sæpe etiam, cum aliquantulum a nobis
 remotæ sunt, ab invicem distinguere nequimus. Ita
 fane triangulum Geometricum, ex eo qui in charta
 pictus est, agnoscere non possemus, nisi aliunde mens
 nostra ejus ideam habuisset.

2. Hic^c non video cujus generis rerum velis esse
 existentiam, nec quare non æque proprietas atque
 omnipotentia dici possit, fumendo scilicet nomen

13 *Après apprehendimus, à la ligne (1re édit. seulement).*

a. Voir t. V, p. 161.

b. Voir t. III, p. 409, l. 7.

c. Page 322, l. 12.

proprietas pro quolibet attributo, sive pro omni
eo quod de re potest prædicari, ut hîc omnino sumi
debet. Quim etiam existentia necessaria est revera in
Deo proprietas stric|tissimo modo sumpta, quia illi
5 soli competit, & in eo solo essentia^a partem facit.
Nec | proinde existentia trianguli cum existentia Dei 542
debet conferri, quia manifeste aliam habet relatio-
nem ad essentiam in Deo quàm in triangulo.

Nec magis est petitio principii^b, quòd *existentia inter*
10 *ea, quæ ad essentiam Dei pertinent, numeretur*, quàm
quòd æqualitas trium angulorum cum duobus rectis
inter trianguli proprietates recenseatur.

Nec verum est *essentiam & existentiam in Deo*, quem-
admodum in triangulo, *unam absque aliâ posse cogi-*
15 *tari*^c, quia Deus est suum esse^d, non autem trian-
gulus. Nec tamen inficior quin existentia possibilis sit
perfectio in ideâ trianguli, ut existentia necessaria est
perfectio in ideâ Dei ; efficit enim illam præstantiorem
quàm sint ideæ illarum Chimærarum, quarum exi-
20 stentia nulla esse posse supponitur. Nec proinde vel
minimum ullâ in re argumenti mei vires infregisti,
hæresque semper delusus illo *sophismate*, quod ais *tam*
facile a me solvi potuisse^e.

Ad ea autem quæ subjungis, jam alibi satis res-
25 pondi. Et plane falleris, cùm ais *non demonstrari exi-*

8 Après triangulo, non à la ligne (1re et 2e édit.). — 12 Après recenseatur, même remarque. — 23 Après potuiffé (id.).

a. Voir t. III, p. 416, l. 25.

b. Page 323, l. 31.

c. Page 324, l. 1.

d. Voir t. III, p. 410, l. 14.

e. Page 324, l. 12-13.

543 *ſentiam de Deo, ut demonſtratur | de triangulo quòd ejus
tres anguli ſint æquales duobus rectis*^a : utriuſque enim
eſt par ratio, niſi quòd demonſtratio probans in Deo
exiſtentiam ſit alterâ | multo ſimplicior & clarior.
Cætera denique prætereo, quia, dum ais *me nihil* 5
explicare^b, nihil ipſe explicas & nihil probas, niſi tan-
tùm te probare nihil poſſe.

3. Contra ea quæ hîc habes de Diagorâ, Theodoro,
Pythagorâ aliisque^c, oppono Scepticos, qui de ipſis
Geometricis demonſtrationibus dubitabant; & affirmo 10
ipſos id facturos non fuiſſe, ſi Deum, ut par eſt, co-
gnoviſſent^d. Nec recte probatur unam rem aliâ eſſe
notiorem, ex eo quòd pluribus vera videatur, ſed
tantùm ex eo quòd illis, qui utramque, ut par eſt,
cognoſcunt, appareat eſſe cognitu prior, evidentior 15
& certior.

544

| *De iis quæ*

IN 6. MEDITATIONEM

objecta ſunt.

1. De eo quòd *neges res materiales, ut ſunt objectum* 20
puræ Matheſeos, exiſtere^e, jam ante egi.

Falſum autem eſt intellectionem Chiliogoni eſſe
confuſam; diſtinctiſſimè enim & clariſſimè multa de

21 *Après egi, non à la ligne (1re et 2e édit.).*

a. Page 325, l. 23-27.

b. Page 326, l. 7.

c. Page 328, l. 7, etc.

d. Voir t. III, p. 410, l. 18.

e. Page 328, l. 25.

eo possunt demonstrari, quod certe non fieret, si non nisi confuse, vel, ut ais, *nomine tenus*^a perciperetur. Sed revera illud totum simul clare intelligimus, etsi non possimus totum simul imaginari; ex quo patet
 5 vires | intelligendi & imaginandi non differre tantum secundum magis & minus, sed ut duos modos operandi plane diversos. Quippe in intellectione mens se solâ utitur, in imaginatione verò formam corpoream contemplatur. Ac quamvis figuræ Geometricæ
 10 sint omnino corporeæ, non tamen idcirco ideæ illæ, per quas intelliguntur, quando sub imaginationem non cadunt, corporeæ sunt putandæ.

Ac denique te solâ dignum est, ô caro, existimare
ideas Dei, Angeli, & mentis humanæ esse corporeas, vel
 15 *quasi corporeas, ex formâ scilicet humanâ, & ex rebus aliis tenuissimis, simplicissimis, insensibilissimis, cujuscumque sunt aër ætherve, desumptas*^b. Quisquis enim Deum aut mentem ita sibi repræsentat, rem non imaginabilem conatur imaginari, & nihil nisi corpoream ideam
 20 effingit, cui nomen Dei vel mentis falso tribuit. Nam in verâ mentis ideâ sola cogitatio cum ejus attributis, quorum nulla corporea sunt, continetur.

2. Hic^c manifeste ostendis te præjudiciis tantum niti, nunquamque illa exuere, cum velis nos in iis,
 25 in quibus falsitatem nunquam deteximus, nullam falsitatem suspicari; atque ideo, cum *turrim & prope speculamur & contingimus, certos nos esse quod sit quadrata*^d,

12 Après putandæ, non à la ligne (1re et 2e édit.).

a. Page 330, l. 14.

b. Page 332, l. 3-8.

c. *Ibid.*, l. 12.

d. Page 333, l. 3-4.

si quadrata appareat; & cum revera vigilamus, *dubitare nos non posse vigilemusne an somnietur*^a, & talia. Nullam enim habes rationem existimandi omnia, in quibus error esse potest, jam olim a te fuisse animadversa; & facile probari posset, te in iis interdum falli 5
 546 quæ | certa esse sic admittis. Cum autem eò redis, *ut saltem dubitare non liceat quin res tales appareant quales apparent*^b, ad viam redis, hocque ipsum in secundâ Meditatione asserui. Sed hîc de veritate rerum extra nos positarum quæstio erat, de quâ nihil veri attulisti. 10
 3. Non hîc hæreo in iis quæ tædiose sæpe repetisti^c : *me quædam non probasse*, quæ tamen demonstravi; *me egisse de crasso tantum corpore*, cum tamen egi de quolibet, etiam quàm maxime subtili; & talia. Quid enim istiusmodi affirmationibus nullâ ratione 15
 fulcitis opponi debet aliud quàm negatio? Sed obiter tamen vellem scire quo argumento probes, me potius de crasso corpore quàm de subtili egisse^d. Nempe quia dixi : *habeo mihi conjunctum, & certum est me a corpore meo esse distinctam*. Quæ verba non video cur non æque 20
 subtili ac crasso corpori convenient, nec puto præter te quemquam videre. Cæterum in 2 Meditatione fidem feci^e, mentem intelligi posse ut substantiam existentem, etsi nihil intelligamus existere quod sit ventus, vel
 547 | ignis, vel vapor, vel halitus, vel quodvis | aliud corpus 25
 quantumvis subtile & tenue. An verò in rei veritate

8 hocque] hoc enim (1re édit.).

a. Page 333, l. 17-18.

b. *Ibid.*, l. 26-28.

c. Page 334, l. 21.

d. Page 336, l. 1-3.

e. *Ibid.*, l. 29.

ab omni corpore effet diversa, dixi me ibi non disputare; hîc autem de eo ipso disputavi & demonstravi. Tu verò, quæstionem de eo quod potest intelligi cum quæstione de eo quod revera est confundendo, nihil
 5 horum te intellexisse testaris.

4. Hîc quæris *quomodo existimem in me, subjecto inextenso, recipi posse speciem ideamve corporis, quod extensum est*^a. Respondeo nullam speciem corpoream in mente recipi, sed puram intellectionem tam rei corporeæ quàm incorporeæ fieri absque ullâ specie corporeâ. Ad imaginationem verò, quæ non nisi de rebus corporeis esse potest, opus quidem esse specie quæ sit verum corpus, & ad quam mens se applicet, sed non quæ in mente recipiatur.

15 Quod ais *de ideâ solis, quam ex solo ejus calore cæcus elicit*^b, facilè refutatur. Potest enim cæcus ille claram & distinctam habere ideam solis ut rei calefacientis, etsi non habeat ejusdem ut rei illuminantis. Nec recte
 20 me illi cæco comparas : primò, quia | cognitio rei 548
 cogitantis multo latius patet quàm rei calefacientis, imò etiam latius quàm quicquid de ullâ aliâ re cognoscimus, ut suo loco ostensum est; ac deinde, quia nulli possunt arguere ideam illam solis, quam format cæcus, non omnia quæ | de sole percipi possunt continere, nisi qui, visu præditi, ejus lumen & figuram
 25 insuper agnoscunt. Tu verò, non modo nihil amplius, sed nequidem id ipsum quod ego, de mente cognoscis;

13 mens, ajouté (2e édit., errata), omis auparavant. —

14 Après recipiatur, non à la ligne (1re et 2e édit.).

a. Page 337, l. 26-27.

b. Page 338, l. 20.

adeo ut hac in parte tu potius cæcus, ego ad summum lusciosus cum totâ humanâ gente dici possim.

Neque verò addidi *mentem non esse extensam*^a, ut quid ipsa esset explicarem, sed tantum ut monerem illos errare qui putant esse extensam^b. Eodem modo quo, si qui affirmarent *Bucephalum esse Musicam*, id non frustra de ipso ab aliis negaretur. Et sane in iis quæ hîc subjungis ut probes mentem esse extensam, quia scilicet corpore utitur quod est extensum, non melius ratiocinari mihi videris quàm si ex eo quòd Bucephalus hinniat vel mugiat, & ita edat sonos qui referri possunt ad | *Muscam*, concluderes de Bucephalo, quòd sit *Musica*^c. Et si enim mens sit unita

2 Après possim, non à la ligne (1re et 2e édit.).

a. Page 338, l. 28.

b. Voir t. III, p. 411, l. 16.

c. Revius, dans un pamphlet contre Descartes et contre Heereboord, disciple de Descartes, *Statera Philosophiæ Cartesianæ*, en 1650, fait les réflexions suivantes sur ce passage : « Eruditissimus Gassendus, descriptio-
» nem quandam animæ apud Cartesium examinans, in eo videlicet quòd
» cam diceret *rem non extensam* : quæso, inquit, *primum, idcircone ideam*
» *tui claram & distinctam habes ? Dicis te non extensam. Dicis quid non*
» *sis, non verò quid sis. Et post nonnulla : Ergone clara distinctaque erit*
» *Bucephali idea, si quis saltem norit de Bucephalo, quod MVSCA non sit ?*
» Hæc cum ita scripta essent à Gassendo, & à Cartesii utroque typographo
» ita expressa (Parisiensi pag. 480, Amstelodamensi pag. 397), tamen Lyn-
» ceus noster Cartesius pro MVSCA legit MVSICAM. Et ridiculam exposi-
» tionem addidit. Ita enim respondet (prioris edit. p. 548, posterioris 452).
» *Neque vero addidi, mentem non esse extensam, ut quid ipsa esset expli-*
» *carem, sed tantum ut monerem, illos errare qui putant esse extensam.*
» *Eodem modo quo, si qui affirmarent Bucephalum esse MVSICAM, id non*
» *frustra de ipso ab aliis negaretur. Et sane in iis quæ hic subjungis, ut*
» *probes mentem esse extensam, quia scilicet corpore utitur, quod est*
» *extensum, non melius ratiocinari mihi videris, quàm si ex eo quòd*
» *Bucephalus hinniat vel mugiat, & ita edat sonos qui referri possunt ad*
» *MVSICAM, concluderes de Bucephalo, quòd sit MVSICA.* Habemus erra-
» tum quod diximus joculari, in eo qui se extra omne errandi periculum

toti corpori, non inde sequitur ipsam esse extensam per corpus, quia non est de ratione ipsius, ut sit extensa, sed tantum ut cogitet. Nec intelligit extensionem per speciem extensam in se existentem, quamvis eandem imaginetur convertendo se ad speciem corpoream quæ est extensa, ut jam dictum est. Nec denique necesse est ut ipsa sit corpus, etsi habeat vim movendi corpus.

5 5. Quæ hîc habes *de unione mentis cum corpore*^a,
10 similia sunt præcedentibus. Nihil ullibi in meas ra-

» ponit. Nunc audiamus pervicaciam inauditam. Quum enim ab adversario, Disquisitionis in suam Metaphysicam pag. 305, de hoc lapsu modo dexte admonitus esset, hisce verbis : *video te (seu sponte, seu errore ledionis nescio) comparare Bucephalum cum MUSICA, quem ego & ex sensu communi, & ex lectione Typographi, comparavi cum MUSCA* ; quid fecit? An quod peccatum erat correxit? An quicquam mutavit? Imo in Gallicâ versione & MUSCAM in verbis Gassendi, & MUSICAM in suis, ut erant, reliquit, quamvis vastius inter hæc duo vocabula in illâ linguâ sit divortium quàm in Romanâ. Legantur verba Gassendi, p. 523 : *Et celui la auroit il une Idee claire & distincte de Bucephal, qui connoistroit du moins qu'il n'est pas une MOVCHIE?* Subjiciatur responsum Cartesii, p. 589 : *Or ie n'ay pas adjouté, &c. Tout de mesme que, s'il se trouvoit quelques uns qui voulussent dire que Bucephal est une MUSIQUE, &c. Et mox : il me semble que vous ne raisonnez pas mieux, que si de ce que Bucephal hantait (mugitum omisit interpres, quum videret eum equo non convenire ; sed reliqua, ut invenit, posuit ; addit enim) & ainsi pousse des sons qui peuvent estre rapportez à la MUSIQUE, vous tiriez cette consequence que Bucephal est donc une MUSIQUE.* Quis non hic exclamet : ô cor Zenonis ! ô jecur Cratetis ! Cartesium τὸν πανεπιστήμονα non vidisse, ut in S. literis culex camelo, in prophanis musca elephanti opponitur, ita Gassendum muscam Bucephalo opposuisse ! et ita à communi sensu se derelictum hic ostendisse, ut pro muscâ legeret musicam ! imo ne sine ratione insanire videretur, etiam rationem commentum esse quâ hoc delirium illustraret ! graphicum fane nugatorem !

» *Fabula suppositam narrat pro virgine cervam,*
» *At nunc pro MUSCA MUSICA supposita est,*
» Sed de his hælenus. »

REVIUS, *Statera Phil. Cartesianæ*, p. 231-234.)

a. Page 343, l. 21.

tiones objicis, sed tantum dubia proponis, quæ tibi
 ex meis conclusionibus sequi videntur, etsi revera ex
 eo tantum oriantur, quod ea, quæ ex naturâ suâ sub
 imaginationem non cadunt, ad ejus tamen examen
 velis revocare. Ita hîc ubi mentis & corporis permi- 5
 sionem cum permissione duorum corporum vis com-
 parare, sufficit ut respondeam nullam inter talia insti-
 tuti debere comparisonem, quia sunt toto genere
 diversa, partesque in mente non esse imaginandas, ex
 550 eo | quod ipsa partes in corpore intelligat. Unde enim 10
 habes id omne quod mens intelligit, in ipsâ esse de-
 bere? Profecto si hoc esset, cum magnitudinem orbis
 terrarum intelligit, illam etiam in se haberet, atque
 ita non modo esset extensa, sed etiam extensione major
 orbe terrarum. 15

6. Hîc^a nullâ in re mihi contradicis, & satis multa
 nihilominus dicis, ut nempe lector inde cognoscat ex
 prolixitate verborum, rationum tuarum multitudinem
 non esse æstimandam.

Haecenus verò mens cum carne differuit, atque, ut 20
 par erat, in multis ab ipsâ dissensit; sed jam in con-
 clusione verum Gassendum agnosco, illumque ut præ-
 stantissimum Philosophum suspicio, ut virum candore
 animi atque integritate vitæ celebrem amplector, | &
 ejus semper amicitiam quibuscunque potero obse- 25
 quii demereri conabor. Itaque rogo ne illi grave sit,
 quod libertate Philosophicâ usus fuerim in ejus ob-
 jectionibus refutandis, ut mihi profecto pergratum
 fuit quicquid in ipsis continetur; & inter cætera gavi-

a. Page 345, l. 7.

5 fus sum, quòd | a viro tanti nominis, in Differtatione 551
 tam longâ & tam accurate conscriptâ, nulla ratio
 allata sit quæ meas rationes oppugnaret, nullaque
 etiam in meas conclusiones, ad quam mihi non per-
 facile fuerit respondere^a.

ADDITION

AUX 5mes OBJECTIONS ET RÉPONSES.

Les *Objections* de Gassend et les *Réponses* de Descartes furent publiées dès la première édition des *Méditations*, à Paris, chez Soly (achevé d'imprimer le 28 août 1641). Gassend répliqua dans de longues *Instances*, qui furent achevées le 15 mars 1642. Il ne se décida pas cependant à les imprimer aussitôt, se contentant de les faire circuler dans un petit cercle d'amis. Descartes le sut, et s'en plaignit en Hollande : la plainte devint publique, dans un passage de son *Epître au P. Dinet*, imprimée à Amsterdam, en 1642, avec la seconde édition des *Méditations*. D'autre part, un ami de Gassend, Sorbière, obtint enfin de celui-ci le manuscrit des *Instances*, et les fit imprimer à Amsterdam. Il réimprima en même temps les premières *Objections* de Gassend et les *Réponses* de Descartes. Seulement, au lieu de donner tout d'une suite les *Objections* comme une seule et même lettre, et ensuite, de la même manière, les *Réponses*, il donna séparément les différentes parties, en suivant les numéros indiqués, et put ainsi intercaler à leur place les *Instances*, selon qu'elles se rapportaient à telle ou telle *Objection* et *Réponse*. Ainsi chaque *Objection* se trouve détachée des autres et suivie immédiatement de la *Réponse* ; après celle-ci vient aussitôt l'*Instance*, ou les *Instances*. De là le titre nouveau de l'ouvrage : PETRI GASSENDI DISQVISITIO METAPHYSICA. Seu DVBITATIONES ET INSTANTIÆ : adversus RENATI CARTESII *Metaphysicam*, et *Responsa*. (Amsterodami, apud Iohannem Blaeu, CIO IO C XLIV.) Les *Dubitationes* désignent les *Objectiones* de 1641. En outre cet ouvrage contient un *Index* très complet, qui donne le sommaire, non seulement de chaque *Instance*, mais aussi de chaque *Réponse* et de chaque *Objection*.

Nous reproduisons ici, à titre de documents, d'abord deux pièces, qui sont en tête de cet ouvrage, à savoir une lettre d'envoi de Gassend à Sorbière, et un avis de l'Imprimeur au Lecteur, puis tout au long l'*Index*, qui vient aussitôt après, enfin quelques passages de la première *Instance*, à cause de l'intérêt qu'ils présentent pour l'histoire de cette publication.

a. Voir t. III, p. 416, l. 10.

I

« SAMVELI SORBERIO

» P. GASSENDVS

» S. »

« Facio tandem fatis, Sorberi: mitto scilicet quem jamdudum efflagi-
 » tasti codicem mearum adversus Cartesii Metaphysicam Instantiarum.
 » Nisi prius feci, causam ad te scripsit præclarus ille juvenis iuque
 » amans Thomas Martellus, qui est conscius illum abiisse, exulasseque
 » procul a me, & vix nunc per varias ambages rediisse in meas manus.
 » Nempe amici variè habuerunt invicemque, ac etiam longè extra urbem
 » communicarunt; neque te id latuit, qui significasti dixisse tibi Cartesium
 » se, cum est publicè conquestus de scriptis adversum se libris, qui non in
 » lucem emitterentur, sed privatim læstarentur^a, meum subnotare præ-
 » ferim voluisse. Quod tu verò ipsum non legendi modò, sed & evulgandi
 » licentiam deposcis, ut tibi sanè, qui sic me amas, qui sic deposcis, vide-
 » bitur, tamen res mihi non videtur tanti. Quippe opus quidem con-
 » scripsi, ut amicis gratificarer, cum non ferrent virum eo solum sine
 » habere voluisse ex me aliisque privatas censuras, ut jactare publicè posset
 » non carere se adversariis, qui reverà habuerat nullos (me saltem non
 » habuerat). Sed cum ipsi tamen amicis satisfecisse visus sim, mihi ipse
 » non satisfeci. Cum illi enim censuerint, ut, quemadmodum prius fue-
 » ram contextus seriem insequutus, & Cartesius suas Responsiones singulis
 » Epistolæ meæ articulis accommodarat, sic ordine eodem instarem in Res-
 » ponsiones singulas; mihi tamen ipsi opus videbatur esse futurum longè
 » concinnius, si, proposito causæ statu, quæ dicenda haberem omnia
 » speciali quâdam cohærenteque dispositione contexerentur. Et exceperè
 » illi quidem, id demùm præstandum, si fortè Cartesius quidpiam dein-
 » ceptis reponeret, quod novam manum sollicitaret; sed interim tamen est
 » quamobrem verear, ne, quâ res est compagine, si edendam censueris,
 » non sit fatis lectu futura jucunda. Tu tamen, ubi res legendo fuerit
 » perspectior, id videris; nisi quod sum author, ut, si velle pergas, quot-
 » quot fuerant articuli in meâ Epistolâ distincti, distinguantur jam, atque
 » inscribantur Dubitationes totidem, ac Tituli fiant, qui & tedium levent,
 » & argumentis appositis, quid in unaquaque contineatur, doceant. Nam
 » tamen Epistola (alio fine scripta, quàm ut fundamentum disputationis
 » sterneretur) non sic digesta fuerit, ut quilibet articulus specialis quædam
 » objectio seu Dubitatio fieret (aliàs siquidem unamquamque suâ con-
 » clusione suisque probationibus tanquam numeris absolvissimè), nihilo-
 » minus, quia sic res tulit, & Cartesius me privatim monentem traduxit
 » in publicum jurgium, enitendum est, quantum licet, ne res indecorè

a. *Lettre au P. Dinet*, imprimée ci-après, à la suite des 7mes Objections, en 1642. Voir p. 206 de l'édition *princeps*.

» procedat. Certè & quamvis urgeam nunc multa circa Meditationem
 » primam, non ideò tamen distinguendas plureis Dubitationes censeo,
 » quando initio circa ipsam non-nisi caput unicum fuit; idque cùm vix
 » dicere plura circa cæteras cogitarem, qui sensim tamen abreptus sum ad
 » commemorandum tam multa. Satis erit articulos Instantiæ facere dis-
 » cretos, summulis seu ad marginem seu ad frontem appositis; cùm &
 » possit idem circa cæteras ac etiam circa Præfationem sive Occasionem
 » scribendi præstari. Nimirum ex hac discretione appositioneque lux est
 » affulsura, ac præmissio potissimum Elencho, sive indice, quem si lectores
 » percurrerint, possint ut summam operis nosse, sic deligere, si quid fortè
 » sit, quod cognoscere potissimum velint. Vale, & amicos optimos saluta.
 » Parisiis, V. Eid. Iun. M.DCC.XLIII. »

II

TYPOGRAPHVS

CANDIDO & ERUDITO LECTORI.

« Venit in manus nostras, lector candide, summi viri Petri Gassendi
 » *Disquisitio Metaphysica*, cujus editionem, tum ob subjectam materiam,
 » tum ob Auctoris nec non Cartesii in quem scripta est famam, summè
 » fuisse expetitam scio. Obstitit tamen totum fermè biennium viri optimi
 » modestia, qui, aliunde clarus postgenitis futurus, insuper habuit alter-
 » cationis funem trahere, apud amicos tantum interioris notæ, quibus
 » folis codicem suum manuscriptum communicarat, ostendens quàm fa-
 » cili negotio diluere posset adversarii ratiocinia & acerbiora dicta ridere.
 » Sed tandem victus amici, ad quem misit codicem suum, importunâ
 » efflagitatione, quippe qui nullum precibus finem faciebat, libertatem ipse
 » fecit evulgandi. Spero, nec vana fides, magno eruditorum omnium
 » plausu opus istud exceptum iri, utpote quo nullum in isto scriptio-
 » nis genere potuisset accuratius scribi. Quàm diligenter enim doctissimus ille
 » vir omnia rimatur adversarii dicta! Quantâ solertiâ cuniculos detegit!
 » Quanto acumine intricata solvit! Quàm validè spicula in adversarium
 » retorquet! Quàm firma velligia in lubrico & præcipiti loco ponit!
 » Quanto judicio rem difficilem tractat! Quàm docte differit! Quàm mo-
 » destè de se ipso loquitur! Quàm lenis in adversarium, præ cæteris male
 » habentem virum, quem præ cæteris suspicere & revereri debebat! Quan-
 » tus nitor, quanta sermonis elegantia! Intererat sanè bonæ mentis flu-
 » dioforum, ne tot numeris absolutus liber diutius premeretur, & natus in
 » publica commoda privatis tantum paucorum usibus inserviret. Ἀγροῦ
 » γὰρ ἔρις ἥδε βροτοῖσι. Quæstio gravis est, digna procul dubio in quam
 » ingenua & excelsa ingenia vires suas exerceant. Qui contendunt viri
 » sunt omni exceptione majores. Unum doceo, Gassendum non fuisse satis

» notum Cartelio : unde vir bonus, ingeniosus, & cujus præclaris conatibus
 » nemo non debet favere, cum ex indole cæterorum philosophantium
 » Gassendi indolem æstimaret, secus accepit verbulum unum & alterum
 » atque ab illo fuerat benignè prolatum;prehendens autem ἀφορητον λάβην,
 » factum est ut paulatim vehementissimè animo commoveretur, & sui
 » oblitus, rationis quoque oblivisceretur, ad quam tamen erat in primis
 » attendendum. Sed tu videbis, lector candide, & judicabis. Non est quòd
 » te diutiùs morer. Hæc enim in vestibulo præmittere volui, ut te roga-
 » rem gratam habere operam nostram qualemcunque, & mihi extorquere
 » ab auctore nostro, quâ valebis apud illum gratiâ, Exercitationum Phi-
 » losophicarum opus, quod ajunt immensâ fruge refertum; cujus spes
 » ante aliquot annos literatis est facta. Vale. E Typographeio nostro. »

III

DUBITATIONVM & INSTANTIARVM

INDEX

SCRIBENDI OCCASIO (p. 256, l. 10) ^a	Pag. 1
RESPONSIO (p. 347).....	2

INSTANTIA.

1. Instandi necessitas.....	3
2. Non agi heic de rerum Veritate, sed de ratiociniorum vi.....	4
3. Si Demonstrationes fuerunt, nihil fuisse necesse implorare Sor- bonæ decretum.....	6
4. Non vituperandos, qui jactatas Demonstrationes non suspi- ciunt, aliisque viis ad Dei animæque naturam affurgunt.....	8
5. Demonstrationum vim non ex sui jactatione neque ex aliorum ignoratione æstimandam esse.....	10

IN MEDITATIONEM I, quæ est,
De iis, quæ in dubium revocari possunt.

DUBITATIO VNICA.

De Methodo, quâ omnis cognitio, seu vera, seu falsa, etiam ad- hibitis machinis, jubetur extrudi (p. 257, l. 23).....	11
RESPONSIO (p. 348, l. 14).....	12

a. La pagination entre parenthèses est celle de la présente édition. Les autres numéros renvoient aux pages de la *Disquisitio* (édit. 1644).

INSTANTIA.

1. Philosophum esse non jaclatorem, sed studiosum sapientiæ.... 13
2. Falsò supponi omnia præjudicia posse exui, ac deinceps certissima evidentissimaque principia haberi..... 14
3. Itemque omnia præjudicia ita haberi aliquandiu dubia ac falsa, ut deinceps prava consuetudo non detorqueat ampliùs mentem a rectâ rerum perceptione..... 16
4. In purgandâ ab opinionibus mente habendum delectum, ut in purgandis humoribus; nempe ut non omnes etiam laudabiles egerantur..... 18
5. Esse quidem omnem sensum fallacem; at non omnem sensuionem falsam; neque eum qui vigilat, non certiozem esse quòd vigilet, quàm quòd dormiat..... 20
6. Immeritò haberi Deum quasi deceptorem, ut dubium faciamus, an-non sortè in iis, quæ evidentissima ac certissima nobis videntur, decipiamur. 21
7. Mentem perperâm in falsitatem conjici, eâ spe ut faciliùs ad veritatem assurgat..... 23
8. Injuriâ recurri ad malum Genium, ut persuadeamur nos decipi, dum esse cælum, nos habere manus, cæteraque existimamus, aut plusquàm pro infomniis habemus..... 25
9. Non concludi legitimè propositam Methodum legitimam esse. 26

IN MEDITATIONEM II, quæ est,

De Natura Mentis humanæ :

Quòd ipsa sit notior, quàm Corpus.

DUBITATIO I.

- De Inutilitate superioris apparatus, ut quis inferat, *se esse, quia cogitat*, & ex isto quasi principio omnia certò deducat, ac specialiter se non esse corpus (p. 258, l. 23)..... 26
- RESPONSIO (p. 350, l. 12)..... 27

INSTANTIA.

1. Fuisse omnia bonâ fide objecta etiam circa Ludificationem 28
2. Scepticos abs re suggillari, qui meliùs & actiones vitæ & τὰ ζῆνόμενα reliquerunt, ac solùm de rebus reverâ obscuris incertisque controversiam fecerunt..... 30
3. Ut quis inquirat, *Quid ipse sit ?* non esse necessarium ut fictione & operosâ molitione esse se seu existere probet..... 32
4. Quæ summa ac series istius residuarumque Meditationum..... 34

5. Frustrâ defudari in stabiliendo, tanquam inconcussum principium, illud *Ego sum*, ac illi præfertim qui spoliatus sit omni præjudicio 36
6. Vanitas apparatus ad illam consequutionem: *Ego cogito, igitur existo*..... 38
7. Ex hoc constituto principio cætera, quæ noscuntur omnia, connexionem necessariâ deduci, falsum..... 39

DUBITATIO II.

- De non demonstratâ animâ incorporeâ, ex eo quòd quispiam deceptus, & tamen advertens, affirmat se nihil corporeum in se reperire, & ne quidpiam quidem, quod sit quasi spiritus, ventus, aut aliud corpus tenue (p. 260, l. 12)..... 41
- RESPONSIO (p. 352, l. 19) 42

INSTANTIA.

1. Eum, qui se nihil corporeum, sed puram esse Mentem dicit, stomachari immeritò, si quis cum ipso agens alloquatur ut solam mentem 42
2. Non probari Animam non esse corpus tenue, si nihil aliud, quàm supponatur nullum planè esse corpus in mundo. Et varia quidem, sed vana effugia..... 44
3. Demonstrationem non esse, si quis, ut probet non habere se aliquid, quod ad corporis naturam pertineat, nihil aliud afferat, quàm se a malo Genio delusum, attendere tamen, & nihil tale posse affirmare 46

DUBITATIO III.

- De non demonstratâ Animâ incorporeâ, ex eo quòd idem affirmet se, pari modo delusum, non deprehendere quòd nutriatur, incedat, sentiat, ac deprehendat interim sese cogitare (p. 261, l. 18)..... 47
- RESPONSIO (p. 353, l. 8)..... 48

INSTANTIA.

1. Nihil-ne impugnatum, ac propositum, quod fuerit responsione dignum..... 50
2. Illum non demonstrare, sed quæsitum petere, qui, probaturus Animam non adolescere, debilitari, aut turbari cum corpore, nihil aliud dicat, quàm uti Animam corpore tanquam instrumento..... 51
3. Postulari jure Demonstrationes ab eo qui se demonstrare gloriatur; & male remitti probandum in Meditationem VI, quod ille sic supponitur in istâ probatum, ubi tamen probatum non est..... 52

4. Illum, qui dicit non habere se rationem, quare Animam dicat corpus tenue, non idcirco demonstrare, quod anima corpus tenue non sit 54
5. Non ex eo quod cogitationis & corporeitatis distincti conceptus sunt, probari res esse reipsâ distinctas; ac non debuisse dissimulari, quod objectum fuerat de Brutorum ratiocinio deque cerebri ad ratiocinandum necessitate 56

DUBITATIO IV.

- De non probatâ consequutione illâ : *Sum igitur præcisè res cogitans, id est Mens, Animus, intellectus, ratio* (p. 263, l. 5)..... 57
- RESPONSIO (p. 355, l. 27) 59

INSTANTIA.

1. De usurpatione vocum Animæ ac Mentis; deque cogitatione in utero, & per Lethargum 60
2. Responsionem de ineptitudine cerebri in infante aut lethargico ad rerum vestigia recipienda, nullam esse 61
3. Iterum non præstari heic, quod in Meditatione sextâ supponitur præstitum, ac vitiosam esse consequutionem : *Cognosco me præcisè tantum rem cogitantem, ergo sum tantum res cogitans* 62

DUBITATIO V.

- De non probatâ Intellectûs & Imaginationis distinctione, quasi Intellectio sine imaginatione sit (p. 265, l. 14)..... 64
- RESPONSIO (p. 357, l. 21) 66

INSTANTIA.

1. Eum, qui cognoscit aliquid sui, non propterea se cognoscere totum. Et qui dicit se nihil agnoscere in se, quod in imaginationem cadat, non eum propterea suam naturam distinctissimè percipere.... 66
2. Declinatam fuisse difficultatem de corporeâ imagine, sine quâ mens intelligere non possit 67
3. Declinatam quoque illam de criterio, quo discernatur, quando-nam imaginatione, quæ intellectio non sit, aut intellectio, quæ non sit imaginatio, quidpiam concipiamus 69

DUBITATIO VI.

- De Mente Brutis visâ asserendâ, si Mens sit res sentiens, imaginans, &c (p. 268, l. 17)..... 71
- RESPONSIO (p. 358, l. 4) 73

INSTANTIA.

1. Difficultatem de Brutorum ratiocinatione declinatam immeritò fuisse..... 73
2. Esse non criterium, sed petitionem principii circa distinctionem Mentis & corporis, quòd illa dicatur *Res cogitans*, istud *extensa*; falsumque esse, quòd tota illius natura *in cogitatione*, hujus *in extensione* consistat..... 74
3. Iterùm longè abesse, ut qui perspectum habet mentem cogitare, totam propterea seu intimam mentis naturam perspectam habeat.... 77
4. Non fuisse probatum intelligere mentem independentem a cerebro, etiam cùm inter somniandum se somniare advertit..... 79

DUBITATIO VII.

- De exemplo Cerae : quòd, detractis mente omnibus illius accidentibus, non propterea intima illius natura clare distincteque & intellectui quidem absque imaginatione noscatur (p. 271, l. 16)..... 81
- RESPONSIO (p. 359, l. 3)..... 82

INSTANTIA.

1. Nihil non fuisse jure objectum ex ipsâ verborum commemoratione..... 83
2. Dissimulatas interim difficultates præcipuas de substantiâ cerae manente occultâ, ac substantiâ Mentis similiter, quantumcumque cognitâ detractisque nonnullis accidentibus spectentur..... 84

DUBITATIO VIII.

- De Naturâ mentis non declaratâ; tantùm abest ut probatum sit, *eam esse notiozem quàm corpus* (p. 273, l. 20)..... 86
- RESPONSIO (p. 359, l. 17)..... 89

INSTANTIA.

1. Difficultates præcipuas dissimulatas fuisse..... 89
2. Quicquid de rebus cognoscimus, non esse intimam illarum naturam; quam voluit Deus latere nos, ut ejus notitia non perinde nobis ac accidentium necessaria..... 90
3. Effugium esse lepidum, tot proprietates mentis agnosci, quot res singulares possunt ab eâ cognosci; ut inde arguatur *pleniorẽ illius quàm ullius alterius rei haberi notitiam*..... 92
4. Tota Secunda Meditatio in Syllogismum cogitur, ut ratiocinationis imbecillitas magis pateat; ac varia notantur circa id quòd *Mens* dicitur *esse notior quàm corpus*..... 94

IN MEDITATIONEM III, quæ est
De Deo, quòd existat.

DUBITATIO I.

De habendâ Regulâ, non quâ statuatur <i>id esse verum, quod clare distincteque percipimus</i> ; sed quâ cognoscamus <i>nos ita clare & distincte percipere, ut non fallamur</i> (p. 277, l. 11).....	95
RESPONSIO (p. 361, l. 7).....	97

INSTANTIA.

1. De connexione Meditationum, & quæ pignantia consequantur ex Regulâ heic suppositâ, & non habitâ, quæ supponitur futura, de Deo notitiâ.....	98
2. Declinatam fuisse dissimulatamque difficultatem præcipuam, quæ fuit adversus Regulam applicationemve illius objecta.....	100
3. Defiderari adhuc Regulam, sive Methodum, quâ putantes nos aliquid clare distincteque percipere, certi sumus omnia esse circum- specta, ut nihil possit suboriri, unde errasse deprehendamus.....	102

DUBITATIO II.

De adventitiâ omnium Idearum origine, etiam Chimærarum, etiam Rei, Veritatis, cogitationis (p. 279, l. 18).....	103
RESPONSIO (p. 362, l. 5).....	105

INSTANTIA.

1. Declinatas fuisse difficultates præcipuas, quibus efficitur non esse ideas, nisi adventitias; & quo artificio aliæ ideæ in exemplum assumptæ, aliæ prætermittæ.....	105
2. Declinatum specialiter quod objectum fuerat circa Ideam Rei non formatam, nisi ex perspectis singularibus, præhabitisque illorum ideis: & eum, qui postquam affectavit exuere omnia præjudicia, deprehendit in se aliquas ideas, dicere non posse eas esse innatas....	107

DUBITATIO III.

De adventitiâ Idearum origine, ex iis quæ cæco & furdo defunt comprobatâ; & de Ideâ unicâ Solis, quæ sensu habita ratione ampliatur (p. 282, l. 7).....	109
RESPONSIO (p. 363, l. 1).....	110

INSTANTIA.

1. Objectionem factam de cæco & furdo esse insolutam. Neque ex quibusdam solum propositis id quod intenditur legitime concludi...	111
--	-----

2. Difficultatem præcipuam de Ideâ Solis diffimulatam. Ideam propriè imaginem esse. Aliqua per veram ideam percipi, aliqua vi consequutionis..... 113

DUBITATIO IV.

De Ideâ substantiæ non propriâ, & per accidentia, ac instar ipsorum. Deque ideâ Dei defumptâ ex rebus earumve perfectionibus (p. 284, l. 25)..... 115

RESPONSIO (p. 364, l. 3)..... 118

INSTANTIA.

1. Videri intellectionem non posse ab imaginatione sejungi; & eandem esse sive obversari in utrâque imaginem..... 119

2. Falsum videri substantiam, non imaginatione, sed intellectu solo percipi; & quam habemus illius ideam, non pendere ab iis quas habemus accidentium..... 121

3. Quâ ratione videantur primi homines Dei Ideam habere potuisse, si non habuerunt ingenitam; & ut ratiocinetur, qui habere se ingenitam putat..... 123

4. Dei, cùm infinitus sit, non haberi veram ideam. Infinitum negatione solâ cognosci. Unde sit ideæ ampliatio. Injuriâ negari fore perpuillum Deum, si major non sit, quàm a nobis intelligatur..... 126

DUBITATIO V.

De illo effato, *nihil est in effectu, quod non sit in causâ*, intelligendo de causâ materiali. Et quatenus verum esse possit, *tantum saltem esse debere realitatis formalis in causâ ideæ, quantum objectivæ in ideâ est* (p. 288, l. 8)..... 128

RESPONSIO (p. 366, l. 1)..... 130

INSTANTIA.

1. Haud jure relinqui regiam viam, quâ Dei existentia probatur ex effectibus in universo manifestis, ut per vocatam objectivam ideæ realitatem probetur. Realitatis vocem impropriè usurpari..... 130

2. Videri Ideam cum suâ realitate objectivâ sese habere ut figuram ceræ impressam cum suâ sigilli repræsentatione; adeo ut, quemadmodum figura repræsentativa est sigillum repræsentabile, sic idea habeat realitatem objectivam, seu repræsentationem causæ, ipsa causâ realitatem formalem, seu repræsentabilitatem..... 132

3. Diffimulatas difficultates fuisse: & quatenus verum aut non verum sit præexistere effectum in causâ, ut de objectivâ ideæ realitate concludatur..... 134

DUBITATIO VI.

De non habente ex se sui ipsius ideam mente (quæ non videatur posse seipsam magis intelligere, quàm oculus seipsum videre), & neque Dei, neque Angelorum, neque corporearum potissimum rerum (p. 291, l. 3)..... 137
 RESPONSIO (p. 366, l. 10)..... 139

INSTANTIA.

1. Non ineptiendum. Difficultates declinatas fuisse. Omnem ideam esse imaginem : quare in intellectu, non minus quàm in imaginatrice, imaginem esse..... 140
 2. Probatum non fuisse, *idem non agere in seipsum*, suggillari immeritò, & retorqueri in doctorem culpam. In circumductione turbinis non agere idem in seipsum..... 141
 3. Nihil confictum fuisse, cùm objectum est, dictam esse mentem posse deducere ex se ideas rerum corporearum ; neque responsum fuisse ad difficultatem, quæ proposita fuerat eà de re..... 142

DUBITATIO VII.

De Capitali Demonstratione pro *Dei existentiâ* ex præcedente apparatu ; ad cujus imitationem conficiatur existere reipsâ infinitos Mundos, quorum habita est idea ab antiquis Philosophis (p. 294, l. 2) 144
 RESPONSIO (p. 367, l. 19)..... 147

INSTANTIA.

1. Capitalis illa Demonstratio proponitur formâ Syllogisticâ ; ejusque imbecillitas univèrse primùm ac varie monstratur..... 147
 2. Monstratur deinde speciatim ac varie in Majore Prosyllogismi propositione..... 149
 3. Similiterque in Minore sive Assumptione..... 151
 4. Ac rursus in Sub-assumptione ; ubi & de Consequutione pro existentiâ infinitorum Mundorum..... 153
 5. Falsum, quam habemus ideam Entis infiniti, repræsentare reverâ, non partem, sed totum infinitum. Et qui differat idea, quam Deus habet sui, ab eâ, quam homo habet de Deo..... 156

DUBITATIO VIII.

De subsidiariâ Demonstratione, ex eo quòd, qui sibi deesse sentit aliquid, inferre debeat dari Ens, quod sit infinite perfectius (p. 297, l. 25)..... 158
 RESPONSIO (p. 368, l. 21)..... 160

INSTANTIA.

1. Diffimulatam difficultatem fuisse circa illam consequentiam :
Si unum alio perfectius est, igitur illud est infinitum..... 161
2. Committi semper Paralogismos, quibus ex esse actuali ideæ colligitur esse actuale rei ; ex finitudine cognitionis, quæ possit adhuc crescere, infinitudo cogniti ; ex eo quòd aliquid in ideâ est, existentia illius ut causæ..... 162

DUBITATIO IX.

- De aliâ subsidiariâ Demonstratione, ex eo quòd aliquid fieri aut existere non posset, si Ens infinitum non existeret ; quòdque partes temporis sint inter se independentes (p. 300, l. 11)..... 165
- RESPONSIO (p. 369, l. 14)..... 168

INSTANTIA.

1. Non fuisse demonstratum in antecedentibus esse Deum creatorem ; ut neque esse Deum causam rerum, eo modo quo Sol lucis causa est..... 169
2. Remanere Paralogismum ex assumptâ Temporis conditione seu naturâ aliâ quàm sit..... 170
3. Varie peccare demonstrationem, ex independentiâ partium temporis inter se deductam..... 173
4. Non agi heic de veritate Rei ipsius, sed de vi Ratiocinii, adversus quam quæ objecta præsertim fuerant, aut insoluta sunt aut intacta... 176
5. Prave detortum quod objectum fuerat de progressu infinito in causis essentialiter & accidentaliter subordinatis..... 177
6. Non ex eo quòd perfectio aliqua mente ampliatur, illam ampliatam reipsâ dari..... 178

DUBITATIO X.

- De modo impressionis ideæ Dei in mente, ut notæ impressæ ab Artifice, cujus similitudinem mens gerit (p. 304, l. 28)..... 179
- RESPONSIO (p. 371, l. 8)..... 181

INSTANTIA.

1. Quæ conclusa ad calcem Meditationis III Syllogisticâ formâ exhibentur, ut quid virium habeant uno prospectu pateat..... 182
2. Falsum, ideis, quas de rebus habemus, nihil posse addi aut adimi..... 185
3. Falsum, nihil addi posse ideæ, quam de Deo semel habemus. Quo sensu rerum essentialiter sint indivisibiles, etiam divina : & de divinis attributis 187

4. Declaratur varie, ut habita semel de Deo idea ampliatur.....	189
5. Difficultatem lepide elusam, quasi agatur de ideâ, quæ sit non similitudo artificis, sed nota peritiæ illius.....	192
6. Debere in imagine, non omnimodam quidem, sed saltem tamen aliquam esse similitudinem cum eo cujus est imago.....	193
7. Prætextu comparationis Trianguli non appositæ, declinatam difficultatem de iis, qui ideam Dei vel nullam habent, vel eandem non habent.....	195

IN MEDITATIONEM IV, quæ est,
De vero & falso.

DUBITATIO I.

De creatâ a Deo facultate judicandi erroris non immuni; deque rejectâ a Physicâ causarum finalium consideratione (p. 307, l. 20).	198
RESPONSIO (p. 374, l. 10).....	200

INSTANTIA.

1. Difficultatem pro more dissimulatam circa creationem facultatis erroris obnoxie. Id statui tanquam principium, quod inferius probandum sit; ac supponi demonstratum, quod demonstratum non fuit.....	201
2. Necessariam maxime finium considerationem in Physicâ, ut Deus tum Rector, tum Author Universi agnoscat.....	203
3. Non esse incomptos hominibus omneis finis Dei; idque vel ex variarum partium corporis humani finibus constare.....	205
4. Inexplicabileis esse difficultates propositas de causâ efficiente valvularum cordis, cum tamen finis sive usus videatur perspectissimus.	206
5. Falsum, si quis ab utero absque omni sensuum usu maneret, habiturum easdem (ac etiam puriores) rerum ideas, quàm habeat usus sensibus.....	208

DUBITATIO II.

De judicandi facultate erroris obnoxia homini tributâ a Deo, qui tamen immunem tribuere illi potuerit (p. 310, l. 29).....	209
RESPONSIO (p. 376, l. 1).....	211

INSTANTIA.

1. Difficultatem declinatam fuisse. Comparationem Mundi cum Republicâ, in quâ præstet neminem esse civem malum, fuisse appositam; non item illam cum homine, cujus nulla pars oculus non sit..	212
--	-----

2. Difficultatem iterùm dissimulatam adversus imbecillitatem Ratiocinii, quo facultas judicandi, quæ est in homine, concluditur esse perfecta	213
---	-----

DUBITATIO III.

De causâ erroris vel falsitatis : sit-ne ex eo, quòd voluntas aut judicandi facultas latius pateat, quàm intellectus (p. 314, l. 13).....	215
RESPONSIO (p. 376, l. 20)	217

INSTANTIA.

1. Vitandæ confusionis gratiâ debere intellectum & voluntatem ita distingui, ut quicquid cognitionis & judicii est, ad Intellectum pertineat; quicquid appetitionis electionisque, ad Voluntatem.....	218
2. Progressus Intellectus a primâ operatione in secundam, & ab hac in tertiam, eamque multiplicem, absque ullâ actionum voluntatis intermissione.....	219
3. Omnem actionem voluntatis supponere intellectus de re expectandâ aut non expectandâ judicium; etiam cùm ipsi intellectui imperat, ut dijudicet aliquid.....	220
4. Non patere latius voluntatem quàm intellectum (imò nec tam latè), & objectus-ne meritò propriæ sententiæ amor fuerit	222
5. Non nasci errores ex eo, quòd voluntas, aut etiam judicium, latius pateat, quàm intellectus aut simplex apprehensio.....	224
6. Indifferentiam intellectus videri radicem indifferentiæ voluntatis, in quâ est libertas, & hanc ab illo determinari; ac non tam <i>libertatem</i> quàm <i>libentiam</i> esse, cùm voluntas hæret, summo bono clare perspecto.....	226
7. Ut voluntas corrigatur, corrigendum prius intellectus judicium ex correctâ apprehensione rerum; & voluntatem non imperare intellectui, nisi ipsomet prælucente.....	228
8. Quatenus falsitas in rebus sit, cùm non sit proprie, nisi in intellectu.....	230

DUBITATIO IV.

De desideratâ adhuc Methodo, quâ agnoscamus nos ita clare distincteque aliquid percipere, ut periculum ne erremus non subsit (p. 317, l. 24).....	231
RESPONSIO (p. 378, l. 26)	232

INSTANTIA.

1. Ut agnosci posset, an promissa Methodus foret tradita, fuisse præcipuas Meditationum particulas sigillatim expendendas.....	232
--	-----

2. Circulum commissum, probando esse Deum, ipsumque veracem, quia clara distinctaque est ejus notitia; & notitiam Dei esse claram distinctamque, quia Deus est, ipseque verax. Desideratam denique Methodum adhuc desiderari. 233

IN MEDITATIONEM V, quæ est,
De essentiâ rerum Materialium; & iterum de Deo,
quòd existat.

DUBITATIO I.

De cognitâ ex solâ quantitate, figurâ, &c. rerum Materialium essentiâ; deque attributâ ideis ac Universalibus æternâ immutabilique naturâ (p. 318, l. 16) 236
RESPONSIO (p. 379, l. 14) 238

INSTANTIA.

1. Visam haud immeritò fuisse tractationem de essentiâ rerum materialium admodum jejunam 240
2. Naturas rerum æternas ac reales nullas esse, & quas ut ideas habemus in mente, ab ipsâ mente ex inspectis rebus singularibus fieri. 242
3. Falsum, ideas figurarum Geometricarum non esse hausas a sensibus, ac dari in mundo taleis posse, quales a Geometris considerantur, h. e. indivisibilibus 244
4. Falsum, experiri puerum habere se trianguli ideam, priusquam triangulum aliamve figuram, ex cujus analogiâ ratiocinetur, viderit. 245
5. Animalis, aut alterius rei, quæ sensu percepta non fuerit, nullam esse in mente ideam, experienciâ ipsâ convinci 246

DUBITATIO II.

De probatâ Dei existentiâ ex eo quòd Ens summe perfectum existentiam sic exigat, ut triangulus æqualitatem trium angulorum cum duobus rectis (p. 322, l. 12.) 247
RESPONSIO (p. 382, l. 25) 250

INSTANTIA.

1. Existentiam non esse proprietatem, neque esse ullius determinati generis rerum 251
2. Paralogismum fuisse, ac perseverare, ob mutatam suppositionem ex statu ideali in statum realem 252
3. Non aliâ ratione fuisse probatum Deum existere, quàm quia Deus existit 254

DUBITATIO III.

De certitudine ac veritate omnis cognitionis, quatenus asseritur pendere a clarâ evidenteque notitiâ, quòd Deus sit, & quòd sit verax (p. 326, l. 16)	256
RESPONSIO (p. 384, l. 8)	258

INSTANTIA.

1. Scepticos non disputasse adversus apparentia (in quibus habuere propositiones Geometricas), sed adversus hypotheseis & arrogantiam dogmaticorum	258
2. Res divinas esse magis necessarias, at non magis notas, quàm Geometricas; neque proinde harum evidentiam ab illarum evidentiâ pendere	259

IN MEDITATIONEM VI, quæ est,
*De rerum Materialium existentia, & reali Mentis
a corpore distinctione*

DUBITATIO I.

De Distinctione Intellectionis & Imaginationis (p. 328, l. 25)	261
RESPONSIO (p. 384, l. 20)	263

INSTANTIA.

1. Difficultates dissimulatas. Falsum esse, Chiliagonum clarè distincteque sine imaginatione intelligi, & Trigonum non clarius distinctiusque intelligi cum imaginatione	264
2. Nullam intellectionem sine imagine corporeâ esse. Difficultatem dissimulatam. Intelligi etiam Deum, Angelum, Mentem sub aliquâ specie corporeâ	266

DUBITATIO II.

De sensu non semper fallente (p. 332, l. 12)	268
RESPONSIO (p. 385, l. 23)	269

INSTANTIA.

1. Quis a præjudiciis cavere præsertim dicendus	270
2. Et si fallamur aliquando, dum turrim eminens spectatam judicamus teretem, posse tamen non falli nos, dum eam cominus exploramus	271

DUBITATIO III.

- De capitali demonstratione pro *mentis exsistentiâ separatim a corpore*, ex eo quòd ipsa sit res cogitans & corpus res extensa (p. 334, l. 7)..... 273
 RESPONSIO (p. 386, l. 11)..... 275

INSTANTIA.

1. Sponte revelari dissimulatum Paralogismum de separatione rerum ex separatione conceptuum. Falso assumi ut demonstratum, posse Deum quicquid a quoquam clare distincteque intelligitur..... 275
2. Vere objectum fuisse demonstrationis verba intelligi de corpore crasso & ex membris constante, non de corpore tenui aut quolibet.. 277
3. Etsi ex II Meditatione colligatur Mentem *concipi* ut substantiam, seu rem existentem per se, non colligi tamen *esse* propterea substantiam, sive rem per se existentem..... 279
4. Demonstratio perturbate proposita reducitur in syllogisticam formam 281
5. Vitiosus demonstrandi modus, ex eo quod quis dicit se in seipso experiri. Paralogismum heic repeti, qui fuit inculcatus in Meditatione II, de separabilitate rerum ex separabilitate conceptuum..... 282
6. Ex Responsis ad alios, colligi quid ad objectum de duabus trianguli proprietatibus, quæ concipi quidem, sed existere tamen separatim non possint, responderi potuerit..... 284
7. Quæstionem male institutam. Non quæri, *an duæ completæ substantiæ sint separabiles*; sed *an duo quædam separatim intellecta sint duæ completæ substantiæ*..... 286
8. Frustra recurri ad distinctionem adæquatæ & inadæquatæ cognitionis, cum nulla adæquata sit, aut cognosci adæquata possit..... 287
9. Quæstionem esse de speciali cogitatione & extensione; ac probatum adhuc non esse, repugnare rei extensioni corporeæve, ut cogitet. 289
10. Licet esse extensio sine cogitatione, & cogitatio sine extensione possit, nondum tamen esse probatum non posse simul utrumque esse in eodem tenui corpore, quale esse possit anima, idque etiam ex retortis exemplis 291
11. Ex præcisione conceptuum propositâ tam inferri mentem esse corpoream, imo confici potius inseparabilem, quàm separabilem esse. 293

DUBITATIO IV.

- De specie rei corporeæ, quæ non videatur recipi posse in mente incorporeâ; & de mente, quæ si coexistat corpori seu rei extensioni, non videatur esse posse inextensa (p. 337, l. 11) 294
 RESPONSIO (p. 387, l. 6) 298

INSTANTIA.

1. Artificioſa evaſio. Ad intellectionem quoque requiri ſpeciem ſeu imaginem; & imaginem rei extenſæ ſine extensione non eſſe. . . . 299
2. Non infirmari comparationem ejus, qui dicit, *ſe clare noſſe naturam mentis*, quia dicere poteſt, *Eſt res cogitans*, cum cæco qui dicit, *ſe clarè noſſe naturam Solis*, quia dicere poteſt, *Eſt res calefaciens* 301
3. Ex eo quòd quis dicere non poſſit, quid aliud ſit mens quàm res cogitans, colligi non poſſe illam igitur nihil eſſe præterea. 303
4. Remanere difficultatem, quòd dicere Mentem rem non extenſam, ſit dicere, non quid ſit, ſed quid non ſit; ut ſi dicatur de Bucephalo, quòd non ſit muſca. Peti principium. Authoritatem propriam aſſumi pro demonſtratione. Difficultates præcipuas diſſimulari. 305

DUBITATIO V.

- De commiſſione Mentis cum corpore, deque doloris ſenſu; quod ſcilicet fieri poſſe non videatur, ſi mens inextenſa & incorporea ſit (p. 343, l. 6) 307
- RESPONSIO (p. 389, l. 9) 308

INSTANTIA.

1. Difficultates, quæ videntur in concluſiones objici, impetere ipſas rationes ſeu principia, quæ debitæ firmitatis non ſunt. 309
2. Petitum fuiſſe principium, & declinatas difficultates circa objecta adverſus commiſſionem Mentis & ſenſum doloris, ſi mens quidem ſit inextenſa. 310
3. Etſi ſpecies extenſa ſit, non ſequi propterea eam eſſe tantam, quantum objectum, quod repræſentat 311
4. Quâ ratione imago rei viſibilis magna in parvâ oculi capacitate imprimitur, eâdem videri imprimi in longe minore cerebri aut mentis 313

. PRÆTERITIO.

- De quibuſdam capitibus ſuperſtitibus ex poſtremâ Meditatione (p. 345, l. 7) 315
- RESPONSIO (p. 390, l. 16) 315

INSTANTIA.

- Fuiſſe occaſionem inſultandi abs re & præpoſtere (ſed de induſtriâ tamen) captatam. 315

CONCLUSIO.

CONCLUSIO (p. 346, l. 1).....	317
RESPONSIO (p. 390, l. 20).....	317

INSTANTIA.

Fuisse objectiones absque duplicitate. Actum non de rerum Veritate, sed de Ratiociniorum vi. Benevolentia testatio grate excipitur ac refertur.....	318
---	-----

FINIS.

IV

Après cet *Index*, la *Disquisitio* commence par l'en-tête, que Gassend a mis à ses *Objections*, et qu'on peut très bien appeler *Scribendi occasio* : « Beavit me Mersennus noster... » (Ci-avant, p. 256, l. 12.) Vient ensuite la *Réponse* de Descartes à ce préliminaire : « Tam eleganti et accurata... » (Page 347, l. 3.) A cela Gassend réplique par une *Instance*, divisée en plusieurs parties; la première porte en marge ce titre : *Instanti necessitas*. Elle donne des détails intéressants sur les circonstances de cette polémique. Nous la reproduisons donc ci-dessous :

« Prodiere e prælo superiore autumn^o tuæ illæ Meditationes, quarum
 » exemplum MS. Mersennus mecum communicarat. Adjuncta iis fuit
 » Objectionum Responſionumque congeries, quas me, cùm ad te scribe-
 » rem, legiſſe haud vere ſupponis : quippe oblatas a Merſenno videre pro-
 » ſus nolueram, ne præoccupatus accederem ad Meditationum examen.
 » Cætera inter tibi Objecta, meam quoque Epiſtolam ſatis prolixam
 » editam vidi. Reſponſionem poſtquàm perlegi, mirari ſatis non potui,
 » quo erga me genio fueris animatus. Nam quòd conſcripta quidem a me
 » floccifacienda cenſueris, etiam mihi pro votis fuit, qui nihil meum tanti
 » æſtimo, ut habendum pretii alicujus putem. At non potui majorem
 » quandam non deſiderare candorem, quo, ſi nihil tibi videbatur alicujus
 » eſſe momenti, debebas potius ſilentio tenebrisque involvere, quàm pro-
 » palando ſic inſultare. Ego certè ad te, non ultrò, ſed rogatus perſcrip-

a. La 1re édition des *Meditationes*, à Paris, chez Michel Soly, porte cette date : « Acheué d'imprimer, le 28 Aouſt 1641. » — La *Disquisitio Metaphyſica* de Gassend, publiée d'ailleurs en 1644 ſeulement, ſe termine ainſi : « Pariſiis, Eidib. Mart. MDCXLII. »

» feram; & dissentiendo a te, difficultates, non publice, sed privatim
 » significâram. Ea scilicet mihi mens fuerat, ut tibi ingenue amiceque
 » proponerem, quos observâram inter legendum mihi subnasci scrupulos;
 » quo, si res videretur tanti, posses lectionem facere aliquantò explana-
 » tiorem; nisi videretur, tum esset in te, ut rem planè suppresseres. Puta-
 » bam enim velle te id exemplum mihi aliisque legi, ut, judicia varia
 » expertus, providere posses, autographum-ne, priusquam edi procurares,
 » aliquâ ratione foret emendandum. At verò tu plenum benevolentiae
 » consilium ita excepisti, quasi hostiliter provocassem; & nihil privatim
 » rescribens, pugnam publicè instituisti, declarans reipsâ exemplum fuisse
 » demonstratum a te, non quasi ratum non haberes quicquid a te scrip-
 » tum semel fuerat, sed quòd excitari velles aliquos, adversus quos posses
 » vireis experiri. Annon proinde mihi fecisti propugnationem necessariam,
 » qui visus es velle facere nihil aliud, quàm ex amico adversarium, &
 » nihil tale cogitantem, in arenam compellere? Quòd enim bona quædam
 » verba præmiseris subjunxerisque, illa, quâ consentaneum est, excipio
 » gratitudine (quantumvis me ut puerum habueris, cui poculum circum
 » contingitur melle, ut tetrum absinthii laticem perpotet). Quod superest
 » verò, sic gessisti te, ut periculum fecisse videaris, num me probares dege-
 » nerem, eumque, qui tibi porrigerem herbam. Conditiones ergo accipio;
 » qui in recessu non invidebo, si, prout cœpisti tibi plausum dare, ita ova-
 » tionem & triumphum captes. Hoc unum cavebo: ne, quia te agnosco
 » offensum, quòd te Meditationibus totis sub nomine Mentis loquentem
 » nomine Mentis interpellarim, ut si fecissem ironicè, quòd factum fuit
 » prorsus ingenuè, quemadmodum postea memorandum est; ne, inquam,
 » te amplius Mentem vocitem; sed te, tametsi non loquentem, nisi ut par-
 » tem hominis, alloquar ut hominem totum. Tu me, ut voles; nam, per
 » me quidem, integrum tibi est affari non modò ut Carnem, quæ vox fol-
 » lertiæ tuæ occurrit, ut esset menti ἀντίθετος; sed etiam, ut saxum, ut
 » plumbum, &, si quid putes esse obtusius. Quippe quòd te heic respondere
 » dicis: *Non tanquam mihi Philosopho acutissimo, sed tanquam uni ex*
 » *hominibus carneis*, gratias primùm habeo, qualeis debeo, tibi que tan-
 » quam melius merenti *acutissimi ἐπιθετον* reddo; ac deinde me, qui
 » scripsi ad te, illum non inficio, cui ipse respondes. Nimirum ago longè
 » simplicius, quàm ut distinctionem hanc nòrim; & qui dissimulare nescio,
 » duplicem personam mihi non assumo. Illam proinde ingenuè respuo,
 » quam tu facis sepositam, aliamque sustineo, quam reliquam facis. Ac si
 » ageretur quidem de rei veritate, ut puta de Dei existentia animorumque
 » immortalis naturâ, eo sanè casu abnegarem; quòd videri posset ex Lite-
 » rarum Sacrarum sensu adversari caro spiritui; sed quia non amplius
 » agitur quàm de vi tui Ratiocinii, sicque privata tua causa est, ac tibi soli
 » est repugnandum, non apparet cur mihi potius detestanda persona sit,
 » quàm ipsi Aristoteli, cùm est adversatus Anaxagoræ, qui Mens vulgò
 » appellabatur. Tametsi enim carneum me dicas, non ideò facis exani-
 » mem; ut neque, tametsi te mentalem geras, te dcircò facis excarnem.

» Quare & permittendum tibi, ut pro genio loquaris tuo; sufficitque ut,
 » Deo propitio, neque ego sim planè caro sine mente, neque tu planè
 » mens sine carne; & neque tu supra, neque ego infra conditionem homi-
 » nis simus; quamvis tu quod est humanum recuses, ego id a me alienum
 » non putem... » (Page 3-4.)

Le passage suivant de la même *Instance* offre un certain intérêt historique :

Quin-etiam, cùm me nullius tuarum jaclatarum demonstrationum vim experiri agnoscerem, quæsi ab aliquot viris magni nominis & impensè doctis, qui Meditationes tuas legerant, ecquidnam ipsis videretur; de-
 5 prehendi autem illos, perinde ac me, demonstrationis vim non sensisse. Quàm-putas verò condoluimus, cùm a te, tanto viro, & tantâ in re, tantum exspectantes, spe excidimus? Communis sanè hæc vox fuit : Fieri-ne potest, ut ille vir Mathematicis studiis innutritus, & quæ
 10 res demonstratio sit tantopere sciens, eas rationes habeat evulgetque pro demonstrationibus germanis, quæ a nobis tamen adeò attentis, adeò bene animatis, elicere assensum non valeant? An forte elatus applausu, quo aliqua nova in Geometricis excogitavit demonstravitque,
 15 eò adductus fuit, ut consideret posse se circa cætera, ac metaphysica præsertim, pariter esse felicitatis? An nihili, ut cæteros, sic Ptolemæum quoque fecit, qui Mathematicen
 20 prosequutus, dixit se intactam Theologiam Physicamque relinquere, istam ob materiæ conditionem instabilem, illam ob rerum divinarum incomprehensibilem naturam? An, postquam in suâ Synopsi tantam promissit segetem, putavit Lectores fore spe contentos, neque studiose requisituros utrum plenæ essent an inanes spicæ? (Page 6.)

Enfin, toujours dans la même première *Instance*, un dernier passage éclaire un point curieux. La Réponse aux 4mes „ Objections

(d'Arnauld) avait une fin, que Descartes ne laissa pas imprimer dans la 1re édition (1641), mais qu'il rétablit dans la 2me (1642), (voir ci-avant, p. 252, l. 22, à p. 256, l. 8). Mersenne cependant l'avait montrée en manuscrit à diverses personnes; Gassend, entre autres, en avait eu connaissance, comme le prouve le passage suivant de sa première *Instantia*, imprimée en 1644, mais écrite avant le 15 mars 1642, c'est-à-dire lorsque la 2e édition, qui donne la réponse complète, n'avait pas encore paru :

« *Nempe ne sint impii, qui.... firmiores saltem rationes ex ipsismet Doctoribus repetere negligent, quos decrevisse putarunt, nullam viam humano ingenio patere, per quam meliores inveniri unquam possint^a. Quo loco verba illa prætereo, quæ ad ipsorum unum es scribere 5*
ausus : Quapropter, si verum hîc sine invidiâ scribere licet, ausim sperare venturum tempus aliquando, quo illa opinio, quæ ponit accidentia realia, ut a ratione aliena, & incomprehensibilis, & parum tuta in fide, a Theologis explodetur, & mea in ejus locum ut certa 10
 & indubitata recipietur. Quod hîc dissimulandum esse non putavi, ut &c.^b. » (Page 8.)

||OBJECTIONES SEXTÆ^c.

Perlectis attentissime tuis Meditationibus, & iis quæ haclenus objectis respondiſti, nonnulli etiamnum scrupuli 15
superſunt, quos a te juſtum eſt auferri.

16 Après auferri, non à la ligne (2e édit.).

a. Voir ci-avant, p. 4, l. 9-10.

b. *Ibid.*, p. 255, l. 21-27.

c. Voir t. III, p. 282, l. 18; p. 382, l. 3; p. 385, l. 1 et 15.

Primus est, non videri adeo certum nos esse, ex eo quòd cogitemus^a. Ut enim certus sis te cogitare, debes scire quid sit cogitare seu cogitatio, quidve existentia tua; cùmque necdum scias quid sint illa, quí nosse potes te cogitare vel existere? Cùm igitur, dicens cogito, nescias quid dicas, cùmque, addens sum igitur, nescias etiam quid dicas, | imò nequidem scias te dicere vel cogitare quidpiam, 553 quoniam ad hoc necesse videtur ut scias te scire quid dicas, iterumque ut noveris quòd scias te scire quid dicas, & sic in infinitum, constat te scire non posse an sis, vel etiam an cogites.

Sed, ut sit secundus scrupulus, cùm ais te cogitare & existere^b, contendet quispiam te decipi, neque cogitare, sed tantùm moveri, teque nihil aliud esse quàm motum corporeum, cùm nullus dum tuam demonstrationem animo complecti potuerit, quâ putas te demonstrasse nullum motum corporeum | esse posse, quam vocas, cogitationem. An igitur eâ quâ uteris Analyfi motus omnes tuæ materiæ subtilis ita secuisi, ut certus sis, nobisque attentissimis & ut putamus, satis perspicacibus ostendere possis, repugnare cogitationes nostras in illos motus corporeos refundi?

Tertius scrupulus persimilis est: cùm enim nonnulli Patres Ecclesiæ cum Platonice existimarint Angelos esse corporeos, unde & Concilium Lateranense conclusit illos pingi posse, idemque penitus de animâ rationali putarint, 554 quippe quam opinarentur ex eis aliqui profectam ex traduce, dixerunt tamen tam Angelos quàm animam cogitare, quod proinde fieri posse per motus corporeos, vel etiam ipsos esse motus corporeos, censuisse videantur, a quibus

a. Page 25, l. 12, etc.

b. Page 78, l. 12.

cogitationem minime distinxerint. Quod & simiarum, canum & aliorum animalium cogitationibus confirmari potest : canes enim dormiendo latrant, ac si lepores vel fures insequerentur, sciuntque se vigilando currere, imò & somnians latrare, quamvis nihil tecum in iis a corporibus
 5 distinctum agnoscimus. Quòd si negaris canem scire se currere aut cogitare, præterquam quòd id dicis nec probas, ipse canis de nobis forsan simile iudicium efformat, nempe nos nescire an curramus aut cogitemus, dum currimus vel cogitamus : | neque enim modum illius inter-
 10 num operandi vides, quemadmodum nec ille tuum inspicit, nec desunt viri magni qui belluis rationem concedant, olimque tribuerint. Tantumque abest ut credamus omnes
 555 illarum operationes, absque sensu, vitâ & animâ, ope Mechanicæ posse satis explicari, quin illud & ἀδύνατον
 15 & risu dignum quolibet pignore certare velimus. Ac denique non desunt plures, qui hominem ipsum etiam absque sensu & intellectu dicturi sint, & omnia posse facere beneficio elateriorum mechanicorum, & absque ullâ mente,
 20 si tandem simia, canis & elephas hocce modo suis omnibus operationibus fungi queant, cùm, si ratio mediocris bel-
 luarum differat a ratione hominis, secundum plus & minus solummodo differant, quæ non mutant essentiam^a.

Quartus scrupulus est de scientiâ Athei^b, quam contendit esse certissimam, & etiam, juxta tuam regulam, evi-
 25 dentissimam, dum asserit : si ab æqualibus æqualia demantur, quæ supersunt æqualia fore; tres angulos trianguli rectilinei æquales esse duobus rectis, & mille similia; quandoquidem de iis cogitare nequit, quin ea cer-

a. Voir t. III, p. 415, l. 11-15, et p. 385, l. 5-6.

b. Ci-avant, p. 141, l. 3.

tissima credat. Quod contendit ita verum esse, ut, etiamsi neque Deus existat, neque sit possibilis, ut ille putat, non minus sit certus de illis|veritatibus, quàm si revera existeret. Negat|que ullam dubitandi rationem ei posse afferri, quæ 556
 5 *tantisper eum deturbet, aut dubium efficiat. Quam enim afferes? An Deum, si sit, illum posse decipere? Sed negabit se in his etiam a Deo suam omnipotentiam exerente posse decipi.*

Hincque nascitur quintus scrupulus, qui radices figit
 10 *in illâ deceptione, quam ipsi Deo penitus denegas^a. Cùm enim plurimi Theologi censeant continuò damnatos, tum angelos, tum homines, per ideam ignis torquentis sibi a Deo inditam decipi, adeo ut firmissime credant, clarissimæque videre atque percipere putent, se revera torqueri*
 15 *ab igne, licet nullus sit ignis, nunquid similibus ideis nos Deus potest decipere, nobisque continuò illudere speciebus vel ideis in animas nostras immissis? Adeo ut existimemus nos clare videre, & singulis sensibus percipere, quæ tamen non sint extra nos, ut neque cælum sit aut terra, neque*
 20 *brachia, pedes, oculos &c. habeamus. Quod quidem facere potest absque injuriâ & iniquitate, cùm|sit supremus om-* 557
nium Dominus, deque suis absolute possit disponere; præsertim cùm id efficere queat ad deprimendam hominum superbiam & illorum punienda peccata, vel propter peccatum originale, aut alias ob causas nobis occultas. Quæ
 25 *fane confirmari videntur illis Scripturæ|locis, quæ probant nos scire nihil posse, qualis est locus Pauli, I ad Cor., cap. 8, vers. 2 : Si quis, inquit, se existimat aliquid scire,*

2 ille (1re édit.)] illi, faute (2e édit.). — 27 Cor.] Corin. (1re édit.).

a. Ci-avant, p. 52, l. 7, et]p. 53, l. 23.

nondum cognovit quemadmodum oporteat eum scire;
 & *locus Ecclesiastæ*, c. 8, v. 17 : Intellexi quòd omnium
 operum Dei nullam potest homo invenire rationem
 eorum quæ fiunt sub sole; & quanto plus laboraverit
 ad quærendum, tanto minus inveniet; etiamsi dixerit 5
 sapiens se nosse, non poterit reperire. *Quòd autem sa-*
piens^a id dixerit ob præmeditatas rationes, & non per
transennam, vel incogitanter & ex abrupto, constat ex toto
illius libro, præsertim ubi quæstio proponitur de mente,
quam contendis immortalem. Nam versic. 19, c. 3, ait 10
eundem esse interitum hominis & jumentorum. Quod
ne respondeas de solo corpore intelligi, subjungit homi-
 nem | nihil amplius habere jumento. *Et loquens de ipso*
spiritu hominis, negat ullum esse qui noverit an ille sur-
sum ascendat, hoc est an sit immortalis, an verò cum spi- 15
ritibus jumentorum descendat, hoc est corrumpatur.
Nec est quòd dicas in personâ impiorum loqui : alioqui eâ
de re serio monere, & quæ attulerat refellere debuisset;
vel etiam neges te ad ea respondere debere, quòd ad Theo-
logos Scriptura pertineat : cum enim sis Christianus, te 20
paratum esse decet ad omnibus aliquid adversus fidem,
præsertim verò adversus ea quæ | statuere cupis, objicien-
tibus respondendum, & pro viribus satisfaciendum.

Sextus scrupulus oritur ex indifferentiâ judicii, seu li-
 bertatis^b, quam negas ad arbitrii perfectionem attingere, 25
 sed ad solam imperfectionem, adeo ut indifferentia tolla-
 tur, quoties mens clare perspicit quæ credenda, vel fa-
 cienda, vel omittenda sunt. Quibus positis, numquid vides

2 v.] vers. (1re édit.). — 6 reperire] recipere (*ibid.*).

a. Voir t. III, p. 415, l. 9-11.

b. Page 57, l. 27, etc.

te Dei libertatem destruere, a quâ tollis indifferentiam, dum creat mundum hunc potius quàm alium aut nullum condit? cum sit tamen de fide | Deum ab æterno fuisse in- 559
differentem, ut conderet unum, vel innumeros, vel etiam
5 nullum. Quis verò dubitat Deum omnia, tam agenda quàm
omittenda, semper clarissimo intuitu perspexisse? Non igitur
clarissima rerum visio atque perceptio tollit arbitrii
indifferentiam; quæ, si non possit humanæ libertati con-
venire, neque divinæ congruet, quandoquidem essentiæ re-
10 rum sunt, instar numerorum, indivisibiles & immutabiles.
Quapropter non minus includitur indifferentia in divini
quàm in humani arbitrii libertate.

Septimus scrupulus erit de superficie, in quâ vel cujus
ope ais fieri omnes sensationes^a. Non enim intelligimus
15 quâ fieri possit, ut neque sit pars corporum quæ sentiuntur,
neque pars ipsius aëris, & vaporum, quorum | illam negas
esse partem ullam, vel etiam extremum. Necdum etiam
capimus nulla esse cujuslibet corporis aut substantiæ acci-
dentia realia, quæ virtute divinâ possint absque ullo sub-
20 jectō existere, reque verâ existant in Altaris Sacramento,
uti asseris. Non est tamen quòd Doctores nostri | moveantur, 560
donec viderint num sis illa demonstraturus in tuâ Physicâ,
cujus nobis spem facis, quamque vix credunt ea nobis adeo
clare proposituram, ut ipsa possint vel debeant amplecti,
25 rejectis antiquioribus.

Octavus scrupulus oritur ex tuâ responsione ad quintas
Objectiones. Quâ fieri possit ut veritates Geometriæ aut
Metaphysicæ, quales sunt a te memoratæ, sint immutabiles
& æternæ, nec tamen independentes a Deo^b? Nam in quo

a. Page 250, l. 27, etc. — Voir t. III, p. 415, l. 11-15, et p. 385, l. 5-6.

b. Page 380, l. 1-13. — Voir t. III, p. 415, l. 15-18.

genere causæ dependent ab eo? Numquid ergo potuit efficere, ut natura trianguli non fuerit? Et quâ ratione, amabo, potuisset ab æterno facere, ut non fuisset verum bis 4 esse octo? aut triangulum non habere tres angulos? Vel igitur istæ veritates pendent ab intellectu solo, dum hæc cogitat, vel a rebus existentibus; vel sunt independentes, cum Deus non videatur efficere potuisse ut ulla ex istis essentiis seu veritatibus non fuerit ab æterno. 5

Nonus denique serupulus maxime nos urget, cum ais sensuum operationibus esse diffidendum, & intellectus certitudinem sensuum certitudine longe majorem esse^a. Quid enim, si nullâ possit intellectus certitudine gaudere, nisi prius eam a sensibus bene dispositis habeat? Siquidem non potest ille alicujus sensus errorem corrigere, nisi prius alter sensus prædictum emendet errorem. Apparet baculus fractus in aquâ ob refractionem, qui tamen rectus sit : quis corriget illum errorem? An intellectus? Nusquam, sed tactus. Idemque de reliquis eslo judicium. Itaque si sensus omnes rite dispositos adhibeas, qui semper idem renuntient, maximam omnium certitudinem, cujus homo sit naturaliter capax, assequeris; quæ sæpenumero te fugiet, si mentis operationi fidas, quæ sæpe aberrat in iis, de quibus nequidem dubitari posse credebat. 10 15 20

Hæc sunt præcipue quæ nobis remoram injiciunt. Quibus etiam jungas certam rationem, certosque characteres, qui nos certissimos reddant, quandonam rem aliquam ita complete absque aliâ intelligimus, ut certum sit unam ab aliâ ita distingui, ut seorsim possint, saltem Dei virtute, subsistere : hoc est, quomodo possimus certo, clare dis- 25 30

a. Voir ci-avant, p. 18, l. 19, et p. 82, l. 25.

*tincteque cognoscere illam intellectiōnis distinctionem non ab ipso fieri intellectu, sed ab ipsis rebus procedere^a. Enim-
verò cū immensitatem Dei contemplamur, | non cogitan-
tes de illius iustitiā; vel cū de illius existentiā, non co-
5 gitantes de Filio vel Spiritu sancto; numquid complete
percipimus illam existentiā, vel Deum existentem, absque
illis personis, quas peræque possit aliquis infidelis negare,
atque negas mentem vel cogitationem de corpore? Quem-
admodum igitur male quis concludet, Filium & Spiri-
10 tum sanctum a Deo Patre essentialiter esse distinctos, aut
ab eo separari posse, ita neque tibi concesserit quispiam,
cogitationem vel mentem humanam a corpore distinguī,
licet unum absque alio concipias, & unum de alio perne-
ges, neque putes id fieri per ullam tuæ mentis abstractio-
15 nem. Quibus sane si satisfacias, nil penitus nobis superesse
videtur, quod Theologis nostris displiceat.*

| APPENDIX.

563

Pauca quædam ab aliis quæsitā hīc subjunguntur,
ut conjunctim ad ipsa & ad proxime præcedentia res-
20 pondeatur, quia sunt ejusdem argumenti. Quidam
itaque ex doctissimis & perspicacissimis hæc tria dili-
gentius explicari voluerunt^b.

| 1. *Quomodo certo sciam me habere claram ideam ani-
mæ meæ.*

25 2. *Quomodo certo sciam ideam illam esse prorsus di-
versam a quâcumque aliâ re.*

a. Page 78, l. 2.

b. *Ibid.*, l. 2-20.

3. *Quomodo certo sciam illam nihil prorsus habere corporeitatis*^a.

Alii verò proposuerunt ea quæ sequuntur.

PHILOSOPHI & GEOMETRÆ

AD

5

Dominum Cartesium.

Quantumvis apud nos cogitemus, num revera mentis nostræ seu humanæ Idola^b, hoc est cognitio atque perceptio, quidpiam corporeum in se contineat, asserere non aude-
 564 mus, nulli corpori, quocunque velis motu affecto, id | quod 10
 vocamus cogitationem ullâ ratione convenire. Cum enim cernamus quædam corpora quæ non cogitant, & alia, utpote humana & fortè brutorum, quæ cogitant, numquid ipse nos sophismatis reos perages, & audaciæ nimix, si propterea concludamus nulla esse corpora quæ cogitant? Vix 15
 ut dubitemus nos a te continuò deridendos, si primi argumentum illud ex ideis, tam pro mente quàm pro Deo, propositum cudissemus, & | illud deinde tuâ censuisses Analyfi. Quâ te ipsum præoccupasse & prævenisse videris, adeo ut jam tuæ ipse menti callum obduxisse videaris, quæ non sit 20
 deinceps libera ut videat singulas, quas in te reperis, animæ proprietates vel operationes a motibus corporeis dependere.

Vel nodum solvas, quo vinculis adamantinis existimas nos ipsos detineri, quominus mentes nostræ corpus omne

2 Après corporeitatis, non à la (1re édit.)] consuis (2e édit.). — ligne (1re et 2e édit.). — 18 cudissemus (errata, 1re édit.)] audissemus (1re et 2e édit.). — censuis (1re et 2e édit.). — 19 videris] videaris (1re édit.). — 22 Après dependere, non à la ligne (1re et 2e édit.).

a. Voir t. III, p. 420, l. 3-11.

b. Mot suspect : la version de Clerselier suppose *Idea*.

prætervolent. Nodus est, nos optime percipere 3 & 2 facere 5, & si æqualia ab æqualibus auferas, adhuc æqualia futura; his & mille aliis convincimur, idemque penes te reperies. Cur similiter non convincimur ex ideis 565
 5 tuis vel nostris, animam hominis esse distinctam a corpore, & Deum existere? Dices, te non posse nobis hanc veritatem in os, nisi meditemur tecum, ingerere. En septies legimus quæ scripsisti, & mentem, Angelorum instar, pro viribus attollimus; necdum tamen persuademur. Neque tamen
 10 existimamus te potius dicturum mentes omnes nostras bruto fascino infectas, & Metaphysicis rebus, quibus a 30 annis assueti sumus, prorsus ineptas, quàm ut fatearis tuas rationes, hæcenus ex ideis mentis & Dei haustas, non esse
 15 tanti ponderis, tantarumque virium, ut mentes hominum doctorum, totis viribus e massâ corporeâ se proripientium, sibi possint atque debeant subdicere. Quin potius arbitramur te prorsus idem fassurum, si Meditationes tuas eo relegas animo, quo illas ad examen analyticum revocares, si ab inimico tibi propositæ fuissent.
 20 Denique, quamdiu nescimus quid a corporibus & illorum motibus fieri possit, cum & fatearis nullum omnia scire posse, quæ Deus in aliquo subiecto posuit atque ponere valet, absque ipsius Dei revelatione, quæ scire potuisti hanc a Deo non fuisse positam in quibusdam corporibus vim & proprietatem ut dubitent, cogitent &c. ? 566

Hæc sunt sive argumenta, sive mavis præjudicia nostra, quibus si medearis, quantas, Deus immortalis, tibi gratias omnes simul habituri sumus, Vir Clarissime, qui nos ab istis

1 Après prætervolent, à la ligne (1re et 2e édit.). — 16 Après subdicere, même remarque. —

19 Après fuissent, non à la ligne (1re et 2e édit.). — 25 Après etc., même remarque.

spinis tuam sementem suffocantibus eripueris! Quod faxit Deus Opt. Max., cujus uni gloriæ cernimus te fœliciter tua omnia obstrinxisse.

| RESPONSIO

AD SEXTAS OBJECTIONES.

5

1. Verum quidem est *neminem posse esse certum se cogitare, nec se existere, nisi sciat quid sit cogitatio, & quid existentia*^a. Non quòd ad hoc requiratur scientia reflexa, vel per demonstrationem acquisita, & multo minus scientia scientiæ reflexæ, per quam sciat se scire, iterum-
 567 que se scire se scire, atque ita in infinitum, qualis de nullâ unquam re haberi potest. Sed | omnino sufficit ut id sciat cognitione illâ internâ, quæ reflexam semper antecedit, & quæ omnibus hominibus de cogitatione & existentia ita innata est, ut, quamvis fortè præjudiciis
 obruti, & ad verba magis quàm ad verborum significationes attenti, fingere possimus nos illam non habere, non possimus tamen reverâ non habere. Cùm itaque quis advertit se cogitare, atque inde sequi se existere, quamvis fortè nunquam antea quæsi-verit quid sit
 20 cògitatio, nec quid existentia, non potest tamen non utramque satis nosse, ut sibi in hac parte satisfaciat.

| 2. Nec etiam fieri potest, cùm quis advertit se cogitare, intelligitque quid sit moveri, ut putet *se decipi, seque non cogitare, sed tantùm moveri*^b. Cùm enim
 25 plane aliam habeat ideam sive notionem cogitationis,

a. Voir ci-avant, p. 413, l. 2-3.

b. *Ibid.*, l. 13-14.

quàm motûs corporei, necesse est ut unum tanquam
ab alio diversum intelligat; etsi, propter consuetudi-
nem plures diversas proprietates, & inter quas nulla
connexio cognoscitur, uni & eidem subjecto tribuendi,
5 fieri possit ut dubitet, vel etiam ut affirmet, | se esse 568
unum & eundem, qui cogitat & qui loco movetur.
Notandumque est duobus modis ea, quorum diversas
habemus ideas, pro unâ & eâdem re sumi posse :
nempe vel unitate & identitate naturæ, vel tantum
10 unitate compositionis. Ita, exempli causâ, non ean-
dem quidem habemus ideam figuræ & motûs; ut ne-
que eandem habemus intellectionis & volitionis;
neque etiam ossium & carnis, neque cogitationis
& rei extensæ. Atqui nihilominus clare percipimus
15 illi eidem substantiæ, cui competit ut sit figurata,
competere etiam ut possit moveri, adeo ut figuratum
& mobile sit unum & idem unitate naturæ; itemque
rem intelligentem & volentem esse etiam unam & ean-
dem unitate naturæ. Non autem idem percipimus de
20 re, quam consideramus sub formâ ossis, & de re, quam
consideramus sub formâ carnis; nec ideo possumus
illas pro unâ & eâdem re sumere unitate naturæ,
sed tantum unitate compositionis, quatenus scilicet
unum & idem est animal quod habet ossa & carnes.
25 Jam verò quæstio est, an rem cogitantem & rem ex- 569
tensam percipiamus esse unam & eandem unitate
naturæ, ita scilicet ut inter cogitationem & exten-
sionem aliquam talem affinitatem sive connexionem
inveniamus, qualem inter figuram & motum, vel
30 intellectionem & volitionem advertimus; an potius

5 Premier ut] &, faute, (2e édit.).

dicantur tantum esse unum & idem unitate compositionis, quatenus in eodem homine reperiuntur, ut ossa & carnes in eodem animali. Quod ultimum affirmo, quia distinctionem sive diversitatem omnimodam inter naturam rei extensæ & rei cogitantis, non minus quàm inter ossa & carnes, animadverto. 5

Quia verò etiam autoritate hîc certatur, ne fortè ipsa veritati præjudicet, ad id quod additur, *neminem adhuc meam demonstrationem animo complecti potuisse*^a, cogor respondere, quamvis nondum a multis fuerit 10 examinata, nonnullos tamen esse qui se illam intelligere affirmant. Et quemadmodum unus testis, qui, postquam in Americam navigavit, ait se vidisse Antipodas, majorem meretur fidem, quàm mille alii qui 15 |ne|garunt illos esse, propter hoc solum quòd ignorarent; ita etiam apud eos qui rationum momenta, ut par est, examinant, pluris facienda est autoritas unius, dicentis se aliquam demonstrationem recte intelligere, quàm mille aliorum, qui eandem a nemine posse intelligi nullâ adjunctâ ratione affirmant. Et si 20 enim ipsi non intelligant, hoc non impedit quominus ab aliis possit intelligi; & quia, hoc ex illo concludentes, ostendunt se non satis accurate ratiocinari, non valde magnam fidem merentur.

Ad id denique quod quæritur : *an eâ quâ utor Analy- 25 lysi motus omnes meæ materiæ subtilis ita secuerim, ut certus sim, virisque attentissimis atque, ut putant, satis perspicacibus ostendere possim, repugnare cogitationes in motus corporeos refundi*^b, hoc est, ut interpretor, cogi-

a. Page 413, l. 15-16.

b. *Ibid.*, l. 17-21.

- tationes & motus corporeos esse unum & idem, respondeo mihi quidem esse certissimum, sed non ideo spondere aliis, quantumvis attentis & suo judicio perspicacibus, idem posse persuaderi, saltem quandiu
 5 non ad res pure intelligibiles, sed tantum ad imaginabiles, attentio[n]em suam convertent, ut apparet illos fecisse, qui distinctionem cogitationis a motu per dissectionem alicujus materiae subtilis intelligendam esse finxerunt. Nam ex eo tantum intelligitur, quod
 10 notiones rei cogitantis & | rei extensae sive mobilis sint plane diversae, atque a se mutuo independentes, repugnetque ut illae res, quae a nobis tanquam diversae & independentes clare intelliguntur, separatim, saltem a Deo, poni non possint. Adeo ut quotiescunque
 15 illas in uno & eodem subiecto reperimus, ut cogitationem & motum corporeum in eodem homine, non debeamus idcirco existimare ipsas ibi esse unum & idem unitate naturae, sed tantum unitate compositionis.
- 20 3. Quod hic^a de Platonice eorumque sectatoribus assertur, jam ab universâ Ecclesiâ Catholicâ & vulgo ab omnibus Philosophis explosum est. Concilium autem Lateranense conclusit quidem Angelos pingi posse, non autem ideo concessit esse corporeos. Et
 25 quamvis revera corporei crederentur, non certe magis in ipsis, quam in hominibus, mentes a corporibus inseparabiles | possent intelligi. Nec quoque si fingeretur animam humanam esse ex traduce, ideo concludi posset esse corpoream, sed tantum, ut corpus
 30 nascitur a corpore parentum, ita ipsam ab eorum

a Page 413, l. 22.

animâ proficisci. Quantum ad canes & simias^a, etsi concederem in iis esse cogitationem, non inde ullo modo sequeretur mentem humanam a corpore non distingui, sed contrâ potius in aliis quoque animalibus mentes a corporibus esse distinctas : quod illi ipsi Platonici, quorum autoritas mox laudabatur, post Pythagoricos censuerunt, ut ex eorum metempsychosi manifestum est. At verò nullam plane in brutis esse cogitationem non modò dixi, ut hîc assumitur, sed etiam firmissimis rationibus, & quæ a nemine hactenus fuerunt refutatae, probavi. Atqui revera illi qui affirmant *canes scire se vigilando currere, imò & somnando latrare*, tanquam si in ipsorum cordibus verfarentur, id dicunt, & non probant. Etsi enim addant *se non credere operationes belluarum absque sensu, vitâ, & animâ* (hoc est, ut interpretor, absque cogitatione ; 573 neque enim | id quod vulgo vocatur vita, nec anima corporea, nec sensus organicus, brutis a me denegatur) *ope Mechanicæ posse explicari, quin illud & ἀδύνατον & risu dignum quolibet pignore certare velint*, id pro ratione haberi non debet. Idemque de quâlibet aliâ re quantumvis verâ dici posset ; quin & pignoribus certari non solet, nisi ubi rationes defunt ad probandum ; & cùm olim eodem fere modo viri magni Antipodas irriferint, non statim pro falso habendum puto 25 quidquid ab aliquibus irridetur.

Quod denique subjungitur^b, *non deesse plures, qui hominem ipsum etiam absque sensu & intellectu dicturi sint, & omnia posse facere | beneficio elateriorum Mecha-*

a. Page 414, l. 1-16.

b. *Ibid.*, l. 16-21.

nicorum, absque ullâ mente, si tandem simia, canis & elephas hocce modo suis omnibus operationibus fungi queant,
 non sane etiam ratio est quâ quicquam probetur, nisi
 5 fortè quosdam homines tam confuse omnia concipere,
 & anticipatis opinionibus, verbo tenus intellectis,
 adeo tenaciter adhærere, ut, potius quàm illas mutent,
 de se ipsis id negent quod non possunt non semper
 apud se | experiri. Nam sane fieri non potest quin semper
 10 apud nosmetipsos experiamur nos cogitare; nec
 proinde ex eo quòd ostendatur bruta animantia omni-
 bus suis operationibus absque ullâ cogitatione fungi
 posse, quisquam concludet seipsum ergo etiam non
 cogitare, nisi qui, cùm prius sibi persuaferit se non
 aliter operari quàm bruta, propter hoc scilicet quòd
 15 illis cogitationem tribuerit, adeo pertinaciter adhæ-
 rebit istis verbis, *homines & bruta eodem modo ope-*
rantur, ut, cùm illi ostendetur bruta non cogitare,
 malit se etiam illâ suâ, cujus non potest non esse sibi
 conscius, cogitatione exuere, quàm mutare opinio-
 20 nem quòd ipse eodem modo ac bruta operetur. Cujus
 tamen generis hominum multos esse non mihi faciliè
 persuadeo; sed sane multo plures & majori cum ra-
 tione invenientur, qui, si concedatur *cogitationem a*
motu corporeo non distingui, eandem | illam in brutis
 25 atque in nobis esse contendunt, quoniam omnes motus
 corporeos in illis, quemadmodum in nobis, animad-
 vertent; addentesque *differentiam, quæ est tantum se-*
cundum plus & minus, non mutare essentiam, quamvis
 575 fortè minus rationis esse putent in belluis quàm in
 30 nobis, mentes tamen esse in ipsis ejusdem plane spe-
 ciei cum nostris optimo jure concludent.

4. Quantum ad scientiam Athei^a, facile est demonstrare illam non esse immutabilem & certam. Ut enim jam ante dixi, quo minus potentem originis suæ authorem assignabit, tanto majorem habebit occasionem dubitandi, an fortè tam imperfectæ sit naturæ, ut fallatur etiam in iis quæ sibi quàm evidentissima apparebunt; illoque dubio liberari nunquam poterit, nisi a vero & fallere nescio Deo se creatum esse prius agnoscat. 5

576 5. Quòd autem repugnet homines a Deo decipi^b, 10
clare demonstratur, ex eo quòd forma deceptionis sit non ens, in quod non potest ferri summum ens. Et in hoc omnes Theologi consentiunt, omnisque fidei Christianæ certitudo ex hoc pendet. Cur enim revelatis a Deo crederemus, si nos interdum ab ipso decipi arbitraremur? Et quamvis | vulgo Theologi affirmant dam- 15
natos igne inferni torqueri, non ideo tamen censent ipsos *decipi per falsam ideam ignis torquentis sibi a Deo inditam*, sed potius ab igne vere torqueri, quia, *ut viventis hominis incorporeus spiritus tenetur naturaliter in corpore, sic facilè per divinam potentiam teneri potest post mortem corporeo igne, &c.* Vide Mag. lib. 4 sent. 20
dist. 44. 25

Quantum autem ad loca Scripturæ, non existimo meum esse ad ipsa respondere, nisi si quando videantur adversari alicui opinioni quæ mihi sit peculiaris. Cùm enim tantùm afferuntur in illas quæ apud omnes Christianos sunt vulgares, quales sunt eæ quæ hîc im-

23 Après 44, non à la ligne (1re et 2e édit.).

a. Page 414, l. 24.

b. Page 415, l. 9.

pugnantur, nempe quòd aliquid sciri possit, & quòd animæ humanæ non sint similes iis jumentorum, vereretur crimen arrogantiae, si non mallet responsionibus ab aliis jam inventis contentus esse, quàm novas excogitare, quia nunquam me Theologicis studiis immiscui, nisi in quantum ad privatam meam institutionem conferebant, nec tantum in me divinæ gratiæ experior, ut ad illa sacra vocatum putem. Itaque profiteor me | nihil in posterum de talibus responsurum; 577

10 sed nondum id fervabo hac vice, ne fortè aliquibus occasionem præbeam existimandi me ideo tacere, quòd loca proposita non satis commode possim explicare.

In primis igitur aio locum D. Pauli, I ad Corinth., cap. 8, vers. 2^a, debere tantum intelligi de scientiâ

15 quæ | non est cum charitate conjuncta, hoc est, de scientiâ Atheorum, quia quisquis Deum, ut par est, novit, non potest ipsum non diligere, nec charitatem non habere. Hocque probatur ex verbis proxime præcedentibus : *Scientia inflat, charitas verò ædificat*, & ex

20 proxime sequentibus : *Si quis autem diligit Deum, hic* (nempe Deus) *cognitus est ab eo*. Ita enim non vult Apostolus nullam plane scientiam haberi posse, quia fatetur diligentes Deum ipsum cognoscere, hoc est, de ipso habere scientiam; sed ait tantum eos qui non

25 habent charitatem, nec proinde satis Deum norunt, etsi fortè in cæteris rebus aliquid se scire existiment, nondum tamen cognoscere quemadmodum oporteat scire, quia nempe incipiendum est a Dei cognitione,

12 Après explicare, non à la ligne (1re et 2e edit.).

578 ac deinde aliarum omnium rerum cognitiones huic
 uni sunt subordinandæ, quod in meis Meditationibus
 explicui. Atque ideo hic ipse locus, qui contra me
 afferebatur, meam hac de re opinionem tam aperte
 confirmat, ut non putem ipsum ab iis, qui a me dif- 5
 sentiunt, posse recte explicari. Quod si quis conten-
 dat pronomen *hic* non referri ad Deum, sed ad ho-
 minem qui a Deo cognoscatur & approbetur, alius
 Apostolus, nempe D. Ioannes, Epist. I, cap. 2, meæ
 explicationi prorsus favet. Nam, vers. 2, hæc habet : 10
in hoc scimus quoniam cognovimus eum, si mandata ejus
observamus; cap. 4, vers. 7 : qui diligit, ex Deo natus
est, & cognoscit Deum.

Nec dispar ratio est de locis Ecclesiastæ^a. Notan-
 dum enim Salomonem, in illo libro, non quidem agere 15
 personam impiorum, sed suam tantum, quatenus sci-
 licet, cum peccator & a Deo averfus ante fuisset, ibi
 pœnitentiam agens, ait a se quidem, humanâ tantum
 utente sapientiâ, & illam ad Deum non referente,
 nihil inveniri potuisse quod plane satisfaceret, sive in 20
 579 quo non esset vanitas. | Ideoque hinc inde variis in
 locis monet oportere converti ad Deum, ut expresse
 in cap. 11, vers. 9 : *Et scito quod pro omnibus his addu-*
cet te Deus in iudicium, & in sequentibus, usque ad
 libri finem. Specialiter autem, in cap. 8, vers. decimo 25
 septimo, hæc verba : *Et intellexi quod omnium operum*
Dei nullam possit homo invenire rationem eorum quæ
fiunt sub sole &c., non intelligenda sunt de quovis
 homine, sed de eo quem descripsit in versu præce-
 denti : *Est homo qui diebus & noctibus somnum non capit* 30

a. Page 416, l. 2.

oculis. Tanquam si vellet ibi Propheta monere, illos qui nimis assidui sunt in studiis, non aptos esse ad assequendam veritatem; hocque profecto non facile ii, quibus sum notus, de me dictum esse existimabunt.

- 5 Sed præcipue attendendum est ad hæc verba : *quæ fiunt sub | sole*. Sæpius enim repetuntur in illo libro, & semper designant res naturales, ad exclusionem earum subordinationis ad Deum, quia nempe, cum Deus sit supra omnia, non continetur inter ea quæ sunt sub
 10 sole. Adeo ut loci citati verus sensus sit, hominem non posse res naturales recte scire, quandiu Deum non | cognoscit, ut ego etiam affirmavi. Denique in cap. 5, vers. 19, manifestum est non dici *eundem esse interitum hominis & jumentorum*, neque etiam *hominem nihil am-*
 15 *plius habere jumento*, nisi tantum ratione corporis : nam ibi fit tantum mentio eorum quæ pertinent ad corpus; & statim postea subjungitur seorsim de animâ : *Quis novit si spiritus filiorum Adam ascendat sursum, & si spiritus jumentorum descendat deorsum?* Hoc est, an
 20 humanæ animæ beatitudine cœlesti fruituræ sint, quis hoc novit per humanas rationes, & quandiu ad Deum se non convertit? Certe humanam animam non esse corpoream naturali ratione probare conatus sum; sed an sursum sit ascensura, solâ fide cognosci posse
 25 concedo.

6. Quantum ad arbitrii libertatem^a, longe alia ejus ratio est in Deo, quam in nobis. Repugnat enim Dei voluntatem non fuisse ab æterno indifferentem ad

3 profecto] ideo (*1re édit.*). — 6 repetuntur] repetitur (*ibid.*). — 7 designant] designat (*ibid.*).

a. Page 416, l. 24.

omnia quæ facta sunt aut unquam fient, quia nullum
bonum, vel verum, nullumve creden|dum, vel facien-
581 dum, vel omittendum fingi potest, cujus idea| in in-
tellectu divino prius fuerit^a, quàm ejus voluntas se
determinarit ad efficiendum ut id tale esset. Neque 5
hîc loquor de prioritatem temporis, sed ne quidem prius
fuit ordine, vel naturâ, vel ratione ratiocinatâ, ut vo-
cant, ita scilicet ut ista boni idea impulerit Deum ad
unum potius quàm aliud eligendum. Nempe, exempli
causâ, non ideo voluit mundum creare in tempore, 10
quia vidit melius sic fore, quàm si creasset ab æterno;
nec voluit tres angulos trianguli æquales esse duobus
rectis, quia cognovit aliter fieri non posse &c. Sed
contrâ, quia voluit mundum creare in tempore, ideo
sic melius est, quàm si creatus fuisset ab æterno; & 15
quia voluit tres angulos trianguli necessariò æquales
esse duobus rectis, idcirco jam hoc verum est, & fieri
aliter non potest; atque ita de reliquis. Nec obstat
quòd dici possit, merita sanctorum esse causam cur
vitam æternam consequantur; neque enim ita ejus 20
sunt causa, ut Deum determinant ad aliquid volen-
dum, sed tantum sunt causa effectûs, cujus Deus
582 voluit ab æterno ut causa essent. Et ita| summa indif-
ferentia in Deo summum est ejus omnipotentiae argu-
mentum. Sed quantum ad hominem, cum naturam 25
omnis boni & veri jam a Deo determinatam inveniatur,
nec | in aliud ejus voluntas ferri possit, evidens est ip-
sum eo libentius, ac proinde etiam liberius, bonum &
verum amplecti, quo illud clarius videt, nunquamque
esse indifferentem, nisi quando quidnam sit melius aut 30

a. Voir t. V, p. 159.

verius ignorat, vel certe quando tam perspicue non videt, quin de eo possit dubitare. Atque ita longe alia indifferentia humanæ libertati convenit quàm divinæ. Neque hîc refert quòd essentia rerum dicantur esse
 5 indivisibiles : nam primò, nulla essentia potest univoce Deo & creaturæ convenire ; ac denique indifferentia non pertinet ad essentiam humanæ libertatis, cùm non modò simus liberi, quando ignorantia recti nos reddit indifferentes, sed maxime etiam quando clara per-
 10 ceptio ad aliquid prosequendum impellit.

7. Non aliter concipio superficiem^a, a quâ sensus nostros affici puto, quàm ab | omnibus Mathematicis 583 vel Philosophis concipi solet (vel saltem debet) illa, quam a corpore distinguunt, & omni profunditate carere supponunt. Sed duobus modis superfici ei nomen
 15 apud Mathematicos usurpatur : nempe vel pro corpore, ad cujus solam longitudinem & latitudinem attenditur, quodque nullâ cum profunditate spectatur^b, etsi non negetur ipsum aliquam habere ; vel tantùm pro
 20 corporis modo, quando scilicet | omnis ei profunditas denegatur. Et idcirco ad vitandam ambiguitatem, dixi me loqui de eâ superficie, quæ, cùm sit tantùm modus, non potest esse pars corporis ; corpus enim est substantia, & modus non potest esse pars substantiæ.
 25 Sed non negavi esse corporis extremum ; quin e contrà, maxime proprie vocari potest extremitas tam corporis contenti quàm continentis, eo sensu quo dicuntur ea corpora esse contigua, quorum extremitates

18 quodque nullâ (2e édit.) nullâque (1re édit.).

a. Page 417, l. 13.

b. Voir t. V, p. 164.

funt simul^a. Nam sane, cùm duo corpora se mutuo tangunt, una & eadem est utriusque extremitas, quæ neutrius pars est, sed utriusque idem modus, qui etiam
 584 potest manere, quamvis ista corpora tollantur, modò tantum alia, quæ sint ejusdem accurate magnitudinis 5 & figuræ, in ipsorum loca succedant. Quin & locus ille, qui ab Aristotelicis dicitur esse superficies corporis ambientis, non potest intelligi esse alia superficies, quàm hæc, quæ non est substantia, sed modus. Neque enim mutatur locus turris, etsi aër ipsam 10 ambiens mutetur, vel aliud corpus in locum ipsius turris substituatur, nec proinde superficies, quæ hîc pro loco sumitur, pars ulla est aëris ambientis, vel turris.

Ad accidentium autem realitatem explodendam, 15 non mihi videtur opus esse expectare alias rationes ab iis quæ jam a me tractatæ sunt. Nam primò, | cùm omnis sensus tactu fiat, nihil præter superficiem corporum potest sentiri; atqui, si quæ sint accidentia realia, debent esse quid diversum ab istâ superficie, quæ nihil 20 aliud est quàm modus; ergo, si quæ sint, non possunt sentiri. Quis autem unquam existimavit illa esse, nisi quia putavit sentiri? Ac deinde, omnino repugnat dari accidentia realia, quia quicquid est reale, potest
 585 separatim ab omni alio subjecto existere; quicquid 25 autem ita separatim potest existere, est substantia, non accidens. Nec refert quòd dicatur accidentia realia, non naturaliter, sed tantum per divinam poten-

14 Après turris, non à la ligne (1re et 2e édit.).

a. Voir t. V, p. 164.

tiam, a subiectis suis sejungi posse; nihil enim aliud est fieri naturaliter, quàm fieri per potentiam Dei ordinariam, quæ nullo modo differt ab ejus potentiâ extraordinariâ, nec aliud quicquam ponit in rebus :
 5 adeo ut si omne id, quod naturaliter sine subiecto esse potest, sit substantia, quicquid etiam per quantumvis extraordinariam Dei potentiam potest esse sine subiecto, substantia est dicendum. Fateor quidem unam substantiam alteri substantiæ posse accidere;
 10 atqui, cùm hoc contingit, non ipsa substantia est quæ habet formam accidentis, sed solus modus quo accidit, ut, cùm vestis accidit homini, non ipsa vestis, sed tantummodo *vestitum esse* est accidens. Quia verò præcipua ratio quæ | movit Philosophos ad ponenda
 15 accidentia realia, fuit, quòd putarint sine illis sensuum perceptiones explicari | non posse, promisi me id 586 minutatim de singulis sensibus in Physicis expositurum; non quòd velim ut mihi ullâ in re credatur, sed quia ex iis quæ jam de visu in Dioptricâ explicui,
 20 putavi recte judicantes facilè facturos esse conjecturam de eo quod in cæteris præstare possim.

8. Attendenti ad Dei immensitatem^a, manifestum est nihil omnino esse posse, quod ab ipso non pendeat : non modò nihil subsistens, sed etiam nullum
 25 ordinem, nullam legem, nullamve rationem veri & boni; alioqui enim, ut paulo ante dicebatur, non fuisset plane indifferens ad ea creanda quæ creavit. Nam si quæ ratio boni ejus præordinationem antecessisset, illa ipsum determinasset ad id quod optimum
 30 est faciendum; sed contrà, quia se determinavit ad ea

a. Ci-avant, p. 417, l. 26.

quæ jam sunt facienda, idcirco, ut habetur in Genesi, *sunt valde bona*, hoc est, ratio eorum bonitatis ex eo pendet, quòd voluerit ipsa sic facere. Nec opus est
 587 quærere in quonam genere causæ ista bonitas, aliæve, tam Mathematicæ quàm Metaphysicæ, veritates a Deo
 5 dependeant; cùm enim causarum genera fuerint ab iis enumerata, qui fortè ad hanc causandi rationem
 | non attendebant, minime mirum esset, si nullum ei nomen imposuissent. Sed tamen imposuerunt: potest
 enim vocari efficiens, eâdem ratione quâ Rex est legis
 10 effector, etsi lex ipsa non sit res physice existens, sed tantùm, ut vocant, ens morale. Nec opus etiam est
 quærere quâ ratione Deus potuisset ab æterno facere, ut non fuisset verum, bis 4 esse 8, &c.; fateor enim id
 a nobis intelligi non posse. Atqui, cùm ex aliâ parte
 15 recte intelligam nihil in ullo genere entis esse posse, quod a Deo non pendeat, & facile illi fuisse quædam
 ita instituere, ut a nobis hominibus non intelligatur ipsa posse aliter se habere quàm se habent, esset a ra-
 20 tione alienum, propter hoc quod nec intelligimus nec advertimus a nobis debere intelligi, de eo quod
 recte intelligimus dubitare. Nec proinde putandum est *æternas veritates pendere ab humano intellectu, vel*
ab aliis rebus existentibus, sed a solo Deo, qui ipsas ab
 25 æterno, ut summus legislator, instituit.

588 | 9. Ut recte advertamus quænam sit sensûs certitudo^a, tres quasi gradus in ipso sunt distinguendi. Ad primum pertinet tantùm illud quo immediate afficitur organum corporeum ab objectis externis, quodque nihil aliud esse potest quàm motus particularum istius
 30

a. Page 418, l. 10.

organi, & figuræ ac sitûs mutatio ex illo motu procedens. Secun|
 5 dus continet id omne quod immediate resultat in mente ex eo quòd organo corporeo sic affecto unita sit, talesque sunt perceptiones doloris, titillationis, sitis, famis, colorum, soni, saporis, odoris, caloris, frigoris, & similibus, quas oriri ex unione ac
 10 quasi permissione mentis cum corpore in sextâ Meditatione dictum est. Tertius denique comprehendit omnia illa iudicia, quæ, occasione motuum organi corporei, de rebus extra nos ab ineunte ætate facere
 15 consuevimus.

Ut, exempli causâ, cùm baculum video, non putandum est aliquas *species intentionales* ab ipso ad oculum
 15 advolare, sed tantum radios luminis, ex isto baculo reflexos, quosdam motus in nervo optico, & illo median|te, etiam in cerebro excitare, ut satis prolixè in
 20 Dioptricâ explicui; atque in hoc cerebri motu, qui nobis cum brutis communis est, primus sentiendi gradus consistit. Ex ipso verò sequitur secundus, qui ad
 25 solam coloris luminisve ex baculo reflexi perceptionem se extendit, oriturque ex eo quòd mens cerebro tam intime conjuncta sit, ut a motibus qui in ipso
 30 fiunt afficiatur; atque nihil aliud ad sensum esset referendum, si accurate illum ab intellectu distinguere vellemus. Nam, quòd ex isto coloris sensu, quo afficior, iudicem baculum, extra me positum, esse coloratum, itemque | quòd ex istius coloris extensione, terminatione, ac sitûs relatione ad partes cerebri, de ejusdem baculi magnitudine, figurâ & distantia ratio-
 35 ciner, etsi vulgo sensui tribuatur, ideoque hic ad ter-

11 Après consuevimus, non à la ligne (1re et 2e édit.).

tium sentiendi gradum retulerim, manifestum tamen
est a solo intellectu pendere. Atque magnitudinem,
distantiam & figuram per solam ratiocinationem unas
ex aliis percipi posse in Diop. demonstravi. Sed in hoc
590 tantum differentia est, quod ea quæ nunc pri- 5
mum ob
novam aliquam animadversionem judicamus, intel-
lectui tribuamus; quæ verò a primâ ætate, eodem
plane modo atque nunc, de iis quæ sensus nostros
afficiebant judicavimus, aut etiam ratiocinando con-
clusimus, referamus ad sensum, quia nempe de iis 10
tam celeriter propter consuetudinem ratiocinamur &
judicamus, aut potius judiciorum jam olim a nobis
de rebus similibus factorum recordamur, ut has ope-
rationes a simplici sensûs perceptione non distin-
guamus. 15

Ex quibus patet, cum dicimus *intellectus certitudinem
sensuum certitudine longe esse majorem*, significari tan-
tum ea judicia, quæ jam provectâ ætate ob novas ali-
quas animadversiones facimus, certiora esse iis, quæ
a primâ infantiâ & absque ullâ consideratione forma- 20
vimus; quod absque dubio est verum. Nam de primo
& secundo sentiendi gradu manifestum est hîc non
agi, quia nulla in ipsis falsitas esse potest. Cum itaque
dicitur *baculum apparere fractum in aquâ ob refractionem* ^a, idem est ac si diceretur, eo illum modo nobis 25
591 apparere, ex quo infans judicaret ipsum fractum esse,
& ex quo etiam nos, secundum præjudicia quibus ab

5 et 18 ob] ad (1re édit.). — 14-15 Après distinguer, non à la
ligne (1re et 2e édit.).

a. Page 418, l. 16-17.

ineunte ætate affuevimus, idem judicamus. Quod autem hîc additur, nempe *illum errorem non intellectu, sed tactu corrigi*^a, non potest a me concedi : quia, etsi ex tactu baculum rectum esse judicamus, idque eo judicandi modo, cui ab infantiâ sumus affueti, quique idcirco *sensus* vocatur, non tamen hoc sufficit ad errorem visûs emendandum, sed insuper operæ est, ut aliquam rationem habeamus, quæ nos doceat credendum esse hac de re iudicio ex tactu, potius quàm iudicio ex visu, elicitò : quæ ratio, cùm in nobis ab infantiâ non fuerit, non sensui, sed tantùm intellectui, est tribuenda. Atque ideo in hoc ipso exemplo solus est intellectus, qui sensûs errorem emendat; nec ullum unquam afferri potest, in quo error ex eo contingat, quòd mentis operationi magis quàm sensui fidamus.

10. Quandoquidem ea quæ supersunt^b, tanquam dubia, potius quàm tanquam objectiones, proponuntur, non mihi tantum assumo ut ausim spondere | me illa, de quibus vi|deo plerosque doctissimos & ingeniosissimos viros adhuc dubitare, sufficienter esse expositurum. Sed tamen, ut quicquid in me est præstem & causæ non desim, dicam ingenue quâ ratione contigerit, ut meipsum iisdem dubiis plane liberarim. Sic enim, si fortè aliis eadem usui sint, gaudebo; sin minus, saltem nullius temeritatis conscius mihi ero^c.

592

9 iudicio après quàm omis (1re édit.). — 26 Après ero, non à la ligne (1re et 2e édit.).

a. Page 418, l. 18-19.

b. *Ibid.*, l. 25, etc.

c. Voir t. III, p. 420, l. 3, à p. 421, l. 20.

Cùm primùm ex rationibus in his Meditationibus
 expositis mentem humanam realiter a corpore distin-
 gui, & notiozem esse quàm corpus, & reliqua colle-
 gissem, cogebar quidem ad assensionem, quia nihil in
 ipsis non cohærens, atque ex evidentibus principiis 5
 juxta Logicæ regulas conclusum, advertēbam. Sed fa-
 teor me non idcirco fuisse plane persuasum, idemque
 fere contigisse quod Astronomis, qui, postquam Solem
 esse aliquoties Terrâ majorem rationibus evicerunt,
 non possunt tamen a se impetrare, dum in illum oculos 10
 convertunt, ut judicent non esse minorem. Postquam
 autem ulterius perrexi, & iisdem innixus fundamentis
 593 ad rerum Physicarum consi|derationem transivi, primò
 attendendo ad ideas, sive notiones, quas de unâquâque
 re apud me inveniebam, & unas ab aliis diligenter dis- 15
 tinguendo, ut judicia omnia mea cum ipsis consen-
 tirent, adverti nihil plane ad rationem corporis perti-
 nere, nisi tantùm | quòd sit res longa, lata & profunda,
 variarum figurarum, variorumque motuum capax;
 ejusque figuras ac motus esse tantùm modos, qui per 20
 nullam potentiam sine ipso possunt existere; colores
 verò, odores, sapes, & talia, esse tantùm sensus quos-
 dam in cogitatione meâ existentes, nec minus a corpo-
 ribus differentes, quàm dolor differt a figurâ & motu
 teli dolorem incutientis; ac denique gravitatem, duri- 25
 tiem, vires calefaciendi, attrahendi, purgandi, aliasque
 omnes qualitates, quas in corporibus experimur, in
 solo motu motûsve privatione, partiumque configura-
 tione ac situ consistere.

Quæ opiniones cùm plurimum different ab iis, 30

29 *Après consister, non à la ligne (1re et 2e édit.).*

5 quas prius de iisdem rebus habueram, cœpi deinde
 considerare quas ob causas aliter antea credidissem;
 præcipuamque esse animadverti, quòd primùm ab in- 594
 fantiâ varia de rebus Physicis, utpote quæ ad vitæ,
 5 quam ingrediebar, conservationem conferebant, judi-
 cia tulissem, easdemque postea opiniones, quas tunc
 de ipsis præconceperam, retinuissem. Cùmque mens,
 illâ ætate, minus recte organis corporeis uteretur,
 iisque firmiter affixa nihil absque ipsis cogitaret, res
 10 tantùm confusas advertebat; & quamvis propriæ suæ
 naturæ sibi conscia esset, nec minus apud se ideam co-
 gitationis quàm extensionis haberet, quia tamen | nihil
 intelligebat, quin simul etiam aliquid imaginaretur,
 utrumque pro uno & eodem sumebat, notionesque
 15 omnes, quas de rebus intellectualibus habebat, ad
 corpus referebat. Et cùm deinde in reliquâ vitâ nun-
 quam me illis præjudiciis liberaissem, nihil omnino
 satis distincte cognoscebam, nihilque quod non sup-
 ponerem esse corporeum; etiamsi earum rerum, quas
 20 corporeas esse supponebam, tales sæpe ideas sive con-
 ceptus effingerem, ut mentes potius quàm corpora
 referrent.

Nam cùm, exempli causâ, concipiebam gravitatem
 instar qualitatæ cujusdam realis, quæ crassis corpori- 595
 25 bus inesset, etsi vocarem illam *qualitatem*, quatenus
 scilicet ad corpora, quibus inerat, ipsam referebam,
 quia tamen addebam esse *realem*, revera putabam esse
 substantiam: eodem modo quo vestis, in se spectata,
 substantia est, etsi, cùm ad hominem vestitum refer-

10 confusa (1re édit.). — 22 Après referrent, non à la ligne (1re et 2e édit.).

tur, sit qualitas; atque etiam mens, etsi revera substantia sit, nihilominus tamen corporis, cui adjuncta est, qualitas dici potest. Et quamvis gravitatem per totum corpus, quod grave est, sparsam esse imaginarer, non tamen ipsi eandem illam extensionem, quæ corporis naturam constituit, tribuebam; vera enim corporis extensio talis est, ut omnem partium penetrabilitatem excludat; tantundem autem gravitatis, quantum | est in ligno decem pedum, putabam esse in massâ auri alteriusve metalli unius pedis; quin & illam eandem omnem in punctum Mathematicum contrahi posse judicabam. Quin etiam, dum corpori gravi manebat coëxtensa, totam suam vim in quâlibet ejus parte exercere posse videbam, quia ex | quâcunque parte corpus illud funi appenderetur, totâ suâ gravitate funem trahebat, eodem plane modo ac si gravitas ista in solâ parte funem tangente, non etiam per reliquas, sparsa fuisset. Nec sane jam mentem aliâ ratione corpori coëxtensam, totamque in toto, & totam in quâlibet ejus parte esse intelligo. Sed ex eo præcipue apparet illam gravitatis ideam fuisse ex parte ab illâ, quam habebam mentis, desumptam, quòd putarem gravitatem deferre corpora versus centrum terræ, tanquam si aliquam ejus cognitionem in se contineret. Neque enim hoc profecto sine cognitione fieri, neque ulla cognitio nisi in mente esse potest. Attamen alia etiam nonnulla gravitati tribuebam, quæ non eodem modo de mente possunt intelligi : ut quòd esset divisibilis, mensurabilis &c.

Postquam autem hæc fati animadverti, & mentis

29 Après &c., non à la ligne (1re et 2e édil. .

ideam a corporis motûsque corporei ideis accurate
 distinxi, omnesque alias qualitatû realium forma-
 rumve substantia|lium ideas, quas ante habueram, ex
 ipsis a me conflatas effectasve fuisse|deprehendi, per- 597
 5 facile me omnibus dubiis, quæ hîc proposita sunt,
 exolvi. Nam primò, non dubitavi quin *claram haberem*
ideam meæ mentis^a, utpote cujus mihi intime conscius
 eram; nec quin *idea illa ab aliarum rerum ideis esset*
plane diversa^b, *nihilque corporeitatis haberet*^c, quia,
 10 cùm cæterarum etiam rerum veras ideas quæsissem,
 ipsasque omnes in genere cognoscere mihi viderer,
 nihil plane in iis, quod ab ideâ mentis non omnino
 differret, inveniebam. Et longe majorem distinctionem
 esse videbam inter ea, quæ, quamvis de utroque at-
 15 tente cogitarem, nihilominus distincta apparebant,
 qualia sunt mens & corpus, quàm inter ea, quorum
 quidem unum possumus intelligere non cogitantes de
 alio, sed quorum tamen unum non videmus absque
 alio esse posse, cùm de utroque cogitamus. Ut sane
 20 immensitas Dei potest intelligi^d, quamvis ad ejus ju-
 stitiam non attendatur; sed plane repugnat ut, ad
 utramque attendentes, ipsum immensum & tamen
 non justum esse putemus. Potestque etiam Dei exis-
 tentia recte cognos|ci^e, quamvis personæ sacrosanctæ 598
 25 Trinitatis ignorentur, utpote quæ non nisi a mente
 per fidem illustratâ percipi possunt; atqui, cùm per-
 ceptæ sunt, nego in|ter ipsas distinctionem realem ra-

a. Page 419, l. 23-24.

b. *Ibid.*, l. 25-26.

c. Page 420, l. 1-2.

d. Page 419, l. 3-4.

e. *Ibid.*, l. 5-6.

tione essentiae divinae posse intelligi, quamvis ratione relationum admittatur.

Ac denique non timui ne me meâ forsan Analyfi præoccupassẽm^a ac decepissem, cùm ex eo quòd viderem quædam *esse corpora quæ non cogitant*, vel potius
5
clare intelligerem quædam corpora sine cogitatione
esse posse, malui arguere cogitationem ad naturam
corporis non pertinere, quàm ex eo quòd viderem
quædam alia corpora, utpote humana, quæ cogitant^b, con-
cludere cogitationem esse corporis modum. Nam
10
revera nunquam vidi aut percepi humana corpora cogitare, sed tantum eosdem esse homines, qui habent
& cogitationem & corpus. Hocque fieri per compositionem rei cogitantis cum corporeâ ex eo perspexi,
quòd, rem cogitantem separatim examinando, nihil
15
in illâ deprehenderim, quod ad corpus pertineret, ut
599 neque ullam cogitationem in naturâ corporeâ seorsim
consideratâ; contrâ autem, examinando modos omnes
tam corporis quàm mentis, nullum plane animadverti,
cujus conceptus a rei, cujus erat modus, conceptu
20
non penderet. Atque ex eo quòd duo quædam simul
juncta sæpe videamus, non licet concludere ipsa esse
unum & idem; sed ex eo quòd aliquando unum ex
ipsis absque alio advertamus, optime infertur esse di-
versa. Neque ab hac illatione potentia Dei nos debet
25
deterrire, quia non minus conceptui repugnat ut ea,
quæ tanquam duo diversa clare percipimus, fiant in-

2 Après admittatur, non à la ligne (1re et 2e édit.).

a. Page 420, l. 19.

b. *Ibid.*, l. 12-13.

trinfece & absque compositione unum & idem, quàm ut ea, quæ nullo modo distincta sunt, separentur : atque ideo, si Deus quibusdam corporibus vim cogitandi indiderit (ut revera illam humanis indidit), hanc ipsam
 5 vim potest ab iis separare, sicque nihilominus est ab ipsis realiter distincta.

Nec miror quòd olim, antequam me sensuum præjudiciis liberasssem, recte quidem perceperim 2 & 3
facere 5, & cum ab æqualibus æqualia auferuntur, quæ
 10 *remanent esse* | *æqualia*, & multa ejusmodi, cum tamen 600
animam hominis ab ejus corpore distinctam esse non putarem^a. Nam facilè adverto non contigisse, dum adhuc plane infans essem, ut de propositionibus istis, quas omnes æque admittunt, quicquam falsi judicarem,
 15 quia tunc nondum mihi usui erant, nec pueri discunt prius numerare 2 & 3 quàm capaces sint judicandi an sint 5 &c. Contrà autem a primâ infantia mentem & corpus (ex quibus scilicet me compositum esse confuse advertebam) tanquam unum quid concepì; atque id in
 20 omni fere imperfectâ cognitione contingit, ut multa simul instar unius apprehendantur, quæ postea per accuratius examen sunt distin|guenda.

Sed valde miror doctos homines, & *Metaphysicis rebus a triginta annis assuetos*, postquam Meditationes
 25 meas *septies* legerunt^b, arbitrari, me, si easdem eo relegerem animo, quo ipsas ad examen analyticum revocarem,

6 Après distincta, non à la ligne (1re et 2e édit.). — 22 Après distinguenda, même remarque.

a. Page 421, l. 3-7.

b. *Ibid.*, l. 7 et 11-12.

fi mihi ab inimico propositæ essent^a, rationes in iis contentas non crediturum tantî esse ponderis, tantarumve virium, ut iis debeant omnes assentiri^b, cùm interim
 601 ipsi | nullum plane vitium in istis meis rationibus ostendant. Ac profecto multo plus mihi tribuunt quàm debent, vel etiam quàm ulli homini sit tribuendum, si putent me aliquâ uti Analyfi, cujus ope vel veræ demonstrationes evertantur, vel falsæ ita tegantur & adornentur, ut a nemine alio everti possint : cùm e
 contrâ eam tantùm me quæsisse profitear, quâ verarum rationum certitudo ac falsarum vitia cognoscantur. Atque ideo non ita moveor, quòd viri docti nondum meis conclusionibus assentiantur, quàm quòd, post attentam & sæpius repetitam mearum rationum lectionem, nihil in ipsis vel male assumptum vel non recte
 15 illatum esse ostendant. Nam quòd conclusiones ægre admittant, id facilè tribui potest inveteratæ consuetudini aliter de ipsis judicandi; ut jam ante notatum est Astronomos non facilè imaginari Solem esse majorem Terrâ, quamvis certissimis rationibus id demonstrent. Non autem video causam ullam esse posse
 20 cur nec ipsi, nec ulli alii, quod sciam, quicquam hætenus in rationibus meis reprehenderint, nisi quia sunt omnino veræ ac certæ, cùm præsertim ipsæ ex nullis obscuris ignotisve principiis, sed primùm a summâ rerum omnium dubitatione, ac deinde ex iis quæ menti præjudiciis liberæ omnium evidentissima & certissima esse apparent, gradatim deductæ sint; hinc enim sequitur, plane nullos in iis errores esse posse, quin
 25

a. Page 421, l. 17-19.

b. *Ibid.*, l. 12-16.

facile a quovis mediocri ingenio prædito advertantur. Atque hîc idcirco mihi videor meritò posse concludere, non tam ea quæ scripsi infirmari autoritate doctissimorum virorum, qui ipsîs sæpe perlectis non-
 5 dum possunt assentiri, quàm e contrà eorundem autoritate confirmantur, ex eo quòd nullos errores sive paralogismos, post tot accurata examina, in demonstrationibus meis annotarint.

FINIS*.

a. Ici se termine le texte de la première édition, comme celui de la première pagination de la seconde édition. Vient ensuite, dans la première édition, un feuillet qui contient l'*Extraît du Priuilege du Roy* (voir ci-après) et l'*Errata*, précédé de la note suivante :

« Quoniam hæc absente Authore, atque ab exemplari, non ab eius manuscripto, typis mandata sunt, nulla diligentia potuit impedire, quin
 » aliqui errores irrepserint, quorum præcipui sic corrigentur. »

Dans la seconde édition, la page 496 est suivie du faux-titre de la seconde pagination.

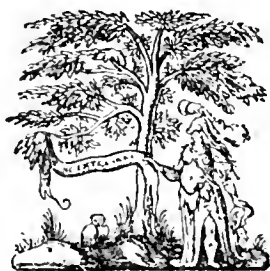
EXTRAICT DV PRIVILEGE DV ROY

Par grace & Priuilege du Roy tres-Chrestien, il est permis à l'Auteur du Liure intitulé, Meditationes Metaphysicæ, de prima Philosophia, de faire imprimer ses Œuures par tel Imprimeur & Libraire, & en telle part que bon luy semblera, dedans & dehors le Royaume de France, & ce pendant le terme de dix années consecutiues, à compter du iour qu'il sera acheué d'imprimer, sans qu'aucun autre que le Libraire qu'il aura choisi le puisse imprimer, ou faire imprimer, en tout ny en partie, sous quelque pretexte & déguisement que ce soit, ny en vendre ou debiter d'autre impression que de celle qui aura esté faite par sa permission, à peine de mille liures d'amende, confiscation de tous les exemplaires, & ainsi qu'il est plus amplement déclaré par les Lettres données à Paris le 4. iour de May 1637. Par le Roy, en son Conseil, CEBERET. Et sellées du grand Sceau de cire iaune, sur simple queue.

¶ Le Sieur René des-Cartes a permis à Michel Soly, marchand Libraire à Paris, d'imprimer le present Liure, intitulé, *Meditationes Metaphysicæ de prima Philosophia*, & de iouir du Priuilege, pour le temps, & aux conditions entr'eux accordées. A Paris, le 2. Aoust 1641.

Acheué d'imprimer le 28. Aoust 1641.

Objectiones septimæ
IN
MEDITATIONES
De prima Philosophia cum
notis Authoris.

Amstelodami,
Apud Ludovicum Elzevirium, 1642.
Cum Authoris consensu.

OBJECTIONES SEPTIMÆ

CUM NOTIS AUTHORIS

SIVE

DISSERTATIO DE PRIMA PHILOSOPHIA

5 *Multa ex me quæris, V(ir) C(larissime), circa novam A*
vestigandi veri methodum, iisque ut respondeam, non modo
postulas, sed instanter urges. Silebo tamen, nec morem B
geram, mihi nisi illud ante concesseris : abducamus ani-
mum penitus totâ in dissertatione ab iis, qui eâ de re aut
10 *scripsere aut dixere aliquid; addoque, quæsitâ tua sic com-*
ponas, ut ne videaris postulare quid senserint, & quo animo,
quo exitu, rectene an secus; sed perinde quasi nemo sen-
serit, scripserit, dixerit iis de rebus quicquam, quæras
dumtaxat ea, quæ meditati tibi, & novam aliquam philo-
15 *sophandi methodum vestiganti, aliquid difficultatis habere*
videbuntur, ut hoc pacto, & verum quæramus, & ita quæ-
ramus, ut amicitia observantiaque leges erga viros doctos 4
salvæ & incolumes retineantur. Quia annuis & spondes,
ego quoque tuos ad nutus respondeo. Itaque

20

NOTÆ.

Multa ex me quæris. Cùm hanc dissertationem ab A
ejus authore acceperim, postquam enixe rogassẽ,
ut ea quæ ab ipso, in meas Meditationes de primâ
Philosophiâ, conscripta fuissẽ audiebam, « vel in lucem

» ederet, vel faltem ad me mitteret, ut reliquis ob-
 » jectionibus in easdem Meditationes ab aliis factis
 » adjungerentur^a » : non potui recusare quin illam hîc
 adjungerem, nec etiam dubitare quin ego is sim quem
 ille hoc in loco alloquitur, etsi profecto non memi- 5
 nerim me unquam ab eo quæsisse quid *de meâ vesti-*
gandi veri methodo sentiret. Quin è contra, cùm ante
 sesquiannum Velitationem quamdam ab ipso in me
 conscriptam vidissem, in quâ veritatem non quæri, sed
 ea quæ nunquam scripsi nec cogitavi, mihi affingi ju-
 dicabam, non dissimulavi me in posterum quicquid ab
 illo solo veniret responsione indignum crediturum.
 Sed quoniam addictus est Societati, ob doctrinam ac
 pietatem celeberrimæ, cujusque omnia membra ita 15
 inter se conjuncta sunt, ut rarò quicquam ab uno ex
 ipsis fiat, quod non ab omnibus approbetur : fateor me
 5 non modò postulasse, sed & instanter urxisse, ut | aliqui
 ex eâ Societate mea scripta examinare, ac quicquid in
 iis a veritate alienum esset, mihi indicare dignarentur.
 Rationes etiam multas addidi, ob quas id mihi non 20
 recusatum iri sperabam ; ac monui, me ob hanc spem
 « quicquid in posterum, vel ab hoc authore, vel a
 » quovis alio ejusdem Societatis, de meis opinionibus
 » scriberetur, maximi esse facturum ; atque non dubi-
 » taturum quin illud, cujuscunque tandem nomen 25
 » ferret, non ab illo uno, sed a pluribus ex doctissimis
 » & prudentissimis ejusdem Societatis esset compo-
 » tum, examinatum & correctum, atque ideo nullas
 » contineret cavillationes, nulla sophismata, nulla

a. Lettre à Mersenne, du 22 déc. 1641. — Voir t. III, p. 466, l. 26, à
 p. 467, l. 2.

» convitia, nullamque inanem loquacitatem, sed tan-
 » tùm firmissimas & solidissimas rationes; atque ex iis
 » argumentis, quæ jure in me afferri possunt, nullum
 » in eo esset omissum : adeo ut per illud unum scrip-
 5 » tum erroribus me omnibus meis liberatum iri confi-
 » derem; & si quid ex iis quæ vulgavi non foret in eo
 » refutatum, a nemine posse refutari, sed omnino ve-
 » rum & certum esse, arbitrarer^a ». Quamobrem nunc
 hæc omnia de hac Dissertatione judicarem, crede-
 10 remque ipsam totius Societatis jussu scriptam esse, si
 nullas in eâ cavillationes, nulla sophismata, nulla con-
 vitia, nullamque inanem loquacitatem contineri certus
 essem. Sed sane, si quæ sint, nefas puto illam a tam
 sanctis viris profectam esse suspicari : & | quoniam hac 6
 15 in re judicio meo non fido, dicam hîc ingenuè ac can-
 dide quid mihi videatur, non ut ullo modo meis verbis
 lector credat, sed tantùm ut ipsi præbeam occasionem
 ad examinandam veritatem.

Silebo tamen &c. Hîc promittit author noster se nul- B
 20 lius scriptum impugnaturum, sed tantùm ad ea quæ
 ab ipso quæsi responsurum. Et tamen nihil unquam
 ab ipso quæsi; nec quidem unquam hominem sum
 alloquutus, aut vidi. Atque ea quæ me simulat a se
 quærere, componit ut plurimum ex verbis, quæ in
 25 Meditationibus meis habentur : adeo ut sit plane ma-
 nifestum nihil præter illas ab ipso impugnari. Causæ
 autem cur contrarium fingat, fortasse sunt honestæ ac
 piæ; sed ego non alias possum suspicari, quàm quòd
 credat sibi hoc pacto magis liberum esse quidlibet mihi

a. Lettre à Mersenne, du 30 août 1640. — Voir t. III, p. 172, l. 21. à p. 173, l. 5.

affingere, quia nempe ex meis scriptis mendacii argui non poterit, cum se illa non impugnare profiteatur; ac præterea, quod cavere velit ne lectoribus suis occasionem det ea examinandi : daret enim fortasse, si de iis loqueretur; quòdque malit me tam ineptum atque imperitum describere, ut ipsos ab omnibus iis, quæ unquam a me proficiscuntur, legendis absterreat. Ita larvâ quâdam, ex fragmentis mearum Meditationum male compactâ, vultum meum non tegere, sed deformare conatur. Ego verò illam detraho & rejicio, tum quia Histrioniæ faciendæ non sum affuetus, tum etiam quia hîc, ubi mihi cum viro religioso de re admodum seriâ quæstio est, parum decet.

QUÆSTIO PRIMA.

AN ET QUO PACTO DUBIA PRO FALSIS HABENDA.

Quæris primò sitne legitima lex illa vestigandi veri : quidquid habet vel minimum dubitationis, illud pro falso habendum est.

Ut respondeam, quærenda mihi sunt a te nonnulla :

1. *Quid sit istud Minimum dubitationis ?*
2. *Quid illud Habendum pro falso ?*
3. *Quatenus habendum pro falso ?*

18 Après est, il n'y a pas d'alinéa jusqu'après attinet (l. 2, p. 455). Vient ensuite le titre du

§ 1, puis à la ligne : Quid est istud, etc.

§ 1. QUID MINIMUM DUBITATIONIS ?

Ac dubitationem quod attinet, quid est istud Minimum?
pluribus, ais, te non morabor. Illud habet dubitationis
aliquid, de quo possum dubitare, an sit vel an ita se habeat,
 5 *non temere quidem, sed validas ob rationes. Præterea illud* C
habet dubitationis aliquid, circa quod, etsi mihi clarum
videatur, possum decipi a malo aliquo Genio, qui mihi
velit illudere, & artibus suis ac præstigiis efficere, ut id
clarum & certum appareat, quod revera sit falsum. Pri-
 10 *mum | dubitationis habet non parum; secundum nonnihil* 8
quidem, sed illud minimum, fatis tamen ut illud dubium
vocetur & sit. Vis exemplum? Esse terram, cælum, colo-
res; te habere caput, te oculos, te corpus & mentem, dubia
sunt primi generis. Secundi verò hæc : 2 & 3 faciunt 5;
 15 *totum est suâ parte majus; & similia.*

Præclare sane. At ita si se res habet, quid, quæso, erit,
quod dubitationis habeat nonnihil? Quid immune ab eo
metu, quem vaser intentat Genius? Nihil, ais, omnino D
nihil, quoad Deum esse, nec posse decipere, certò &
 20 *firmissimis ex Metaphysicæ principiis exploratum ha-*
beamus, ut ea sit lex unica : ignoratâ illâ re, an sit
Deus, &, si sit, an possit esse deceptor, non videor de
ullâ aliâ re plane certus esse unquam posse. Et verò,
ut hîc mentem meam penitus agnoscas, nisi scivero Deum
 25 *esse, & veracem Deum, qui genium illum malum coërceat,*
vereri semper potero ac debebo, ut ne mihi illudatur, &
falsum veri specie veluti clarum & certum obtrudatur. Ubi
verò penitus intellexero Deum esse, nec eum posse & decipi
& decipere, adeoque necessario impedire, mihi ne Genius

imponat in iis, quæ clare & distincte intellexero, tum enimverò, si quæ erunt talia, si quid clare & distincte percipero, hæc vera, hæc certa esse dicam, ut tunc temporis
 9 *ca sit regula veri certique : Illud omne est verum, quod*
valde clare & distincte percipio. Nihil est, quod ultra 5
quæram : venio ad secundam, ac

§ 2. QUID, PRO FALSO HABENDUM ?

Dicis gratiâ, cùm dubium sit habere te oculos, te caput, te corpus, adeoque illud habere debeas pro falso, ex te
scire velim quid sit illud habere pro falso. An credere 10
& dicere : falsum est me habere oculos, caput, corpus? An
credere, & voluntate plane in contrarium versâ dicere :
non habeo oculos, caput, corpus; sive, ut verbo dicam,
 E *credere, dicere, ponere oppositum ejus, quod dubium est?*
Hoc ipsum, ais. Belle. At respondeas adhuc velim. Non est 15
certum 2 & 3 facere 5. An ergo credam & ponam : 2 & 3
non faciunt 5? Crede, ais, & pone. Pergo. Non est certum
me, ista dum loquor, vigilare & non somniare. An ergo
credam & dicam : ita dum loquor, non vigilo, sed somnio?
Crede, ais, & dic. Apponam & hoc ultimum, ut ne sim 20
molestus. Non est certum id quod dubitanti vigiletne an
dormiat, apparet clarum & certum, certum esse & clarum.
An ergo credam & dicam : quod dubitanti vigiletne an
dormiat, apparet clarum & certum, id non est clarum &
certum, sed obscurum & falsum? Quid hæres? Plus æquo 25
 10 *indulgere non potes diffidentiae. | An tibi numquam con-*
tigit, quod bene multis, ut somnianti certa & clara ea vi-
derentur, quæ dubia postea, quæ falsa compereris? Sane
prudentiæ est numquam illis plane confidere, qui te

vel semel decipere. *At, ais, alia summe certorum ratio* F
est. Sunt ea istiusmodi, ut vel somniantibus aut deliris ap-
parere non possint dubia. Serionè loqueris, amabo te, qui
illa summe certa sic confingas, ut ne somniantibus quidem
 5 *aut deliris apparere possint dubia? Quæ sunt illa porro?*
Ac si dormientibus, si male sanis, quæ ridicula sunt, quæ
absurda, certa interdum videntur, & summe certa, quidni
etiam certa, & summe certa, falsa videantur & dubia? Novi
ego, qui dormitabundus aliquando pulsari horam quartam
 10 *audiverit, & sic numeravit: Una, Una, Una, Una; ac tum*
præ rei absurditate, quam animo concipiebat, exclamavit:
Næ delirat horologium! quater pulsavit horam primam.
Et verò quid adeo est absurdum & a ratione alienum, quod
 15 *dormienti, quod deliro venire non possit in mentem? quod*
non probet somnians, non credat, & de eo tanquam a se
præclare invento excogitatoque non gratuletur? Sane, ut
ne pluribus tecum contendam, nunquam effeceris, ut hoc
effatum: Quod dubitanti somnietne an vigilet, videtur
 20 *certum, est certum, & ita certum, ut statui possit velut* 11
fundamentum|scientiæ alicujus & Metaphysicæ summe
certæ & accuratæ; hoc, inquam, habeam tam certum atque
illud: 2 & 3 faciunt 5, nedum tam certum, ut de eo nullo
modo quisquam dubitare possit, nec decipi circa illud a
Genio aliquo malo; nec vereor tamen, eâ si in mente persti-
 25 *tero, ut me quisquam putet pervicacem. Quare aut ex lege*
illâ tuâ sic dicam: non est certum id esse certum, quod appa-
ret certum ei qui dubitat vigiletne an dormiat; ergo quod
dubitanti vigiletne an dormiat apparet certum, id repu-
 30 *tari potest ac debet tanquam falsum, & omnino pro falso*
habendum est. Aut sane, si quam habes aliam peculiarem
tibi regulam, mecum communicabis. Venio ad tertiam, &

§ 3. QUATENUS HABENDUM PRO FALSO?

Quæro, cum certum non videatur 2 & 3 facere 5, cumque ex præcedenti regulâ debeam credere & dicere : 2 & 3 non faciunt 5, an continuo illud ita debeam credere, ut mihi persuadeam aliter habere se non posse, 5
 atque illud certum esse. Miraris quæsitum illud meum. Nec mihi mirum, cum ipse mirer. Respondeas tamen necesse est, a me si responsum expectas. Vis habeam illud certum : 2 & 3 non faciunt 5? Imò vis illud esse & videri
 12 omnibus certum, & | ita certum, ut etiam ab artibus mali 10
 Genii tutum sit?

Rides, ais : Id sano homini quî veniat in mentem?

Quid igitur? Dubium erit & incertum, perinde atque illud : 2 & 3 faciunt 5? Hoc si ita est, si dubium est illud : 2 & 3 non faciunt 5, credam, & tuâ ex lege dicam, illud 15
 esse falsum, adeoque ponam contrarium, & ita statuam : 2 & 3 faciunt 5. Atque eodem modo in cæteris me geram; & quia certum non videtur esse corpus aliquod, dicam : Nullum est corpus; & quia certum non est illud, Nullum est corpus, dicam, voluntate penitus in contrarium versâ : 20
 Aliquod est corpus; simulque & corpus erit, & non erit.

G Ita est, ais; atque illud est dubitare, in orbem ferri, ire, redire, hoc & illud affirmare & negare, clavum figere & refigere.

Præclare omnino. At, ut iis utar quæ dubia erunt, quid 25
 faciam? Quid de illo : 2 & 3 faciunt 5? Et de isto : aliquod est corpus? Ponamne? An negabo?

Nec pones, ais, nec negabis. Neutro uteris; utrumque habebis velut falsum, nec ab iis, quæ sic nutant, quidquam

expectabis, nisi illud quoque nutans, dubium & incertum.

Quia nihil supereſt quod rogem, reſpondeo viciffim, ubi tamen doctrinæ tuæ brevem | fecero ſyllabum.

13

1. *De rebus omnibus, ac præſertim de materialibus, poſſumus dubitare, quandiu ſcilicet non habemus alia ſcientiarum fundamenta, quàm ea quæ antehac habuimus.*

2. *Aliquid habere pro falſo eſt aſſenſionem ſuam ab eo tanquam ab aperte falſo cohibere, & voluntate plane in contrarium verſâ, opinionem ſuam de eo tanquam falſam & imaginariam fingere.*

3. *Eatenus id quod dubium <eſt> haberi debet pro falſo, ut oppoſitum illius ſit quoque dubium & pro falſo habeatur^a.*

NOTÆ.

15 Puderet me eſſe nimis diligentem, & multa verba impendere, in omnibus annotandis, quæ, meis fere verbis hîc expreſſa, pro meis tamen non agnoſco. Sed rogo tantùm lectores ut memoriâ repetant ea quæ in 1 Meditatione, atque initio 2 ac 3, ipſarumque ſynopſi
20 a me ſcripta ſunt; agnoſcent enim fere omnia quæ hîc habentur, inde quidem eſſe deſumpta, ſed ita turbata, diſtorta & perperam interpretata proponi, ut, quamvis ibi nihil non valde conſentaneum rationi contineant, hîc tamen magnâ ex parte abſurdiſſima videantur.

25 *Validas ob rationes^b. Dixi ſub finem 1 Meditationis, C*
nos poſſe de iis omnibus, quæ nunquam adhuc ſatis

3 *Après ſyllabum, il n'y a pas de miſe à la ligne juſqu'aux Notæ.*

a. Voir la ſuite, p. 462, l. 16, ci-après.

b. Ci-avant, p. 455, l. 5.

- 14 clare perspeximus, dubitare « ob | validas & meditatatas
 » rationes », quia nempe ibi tantum agebatur de
 summâ illâ dubitatione, quam sæpe metaphysicam,
 hyperbolicam, atque ad usum vitæ nullo modo trans-
 ferendam esse inculcavi, & ad quam id omne, quod 5
 vel minimum suspicionis afferre potest, pro satis va-
 lidâ ratione sumi debet. Hic verò vir amicus & candi-
 dus proponit in exemplum eorum, de quibus dixi dubi-
 tati « ob validas rationes », an sit terra, an habeam
 corpus, & similia, ut nempe sui lectores, qui de hac 10
 Metaphysicâ dubitatione nihil scient, ipsam ad usum
 vitæ referentes, me non sanæ mentis esse arbitrentur.
- D *Nihil, ais, omnino nihil*^a. Quo sensu istud *Nihil* debeat
 intelligi, satis explicui variis in locis : ita nempe, ut,
 quandiu attendimus ad aliquam veritatem, quam valde 15
 clare percipimus, non possimus quidem de ipsâ dubi-
 tare; sed quando, ut sæpe accidit, ad nullam sic atten-
 dimus, etsi recordemur nos antea multas ita perspe-
 xisse, nulla tamen sit de quâ non meritò dubitemus, si
 nesciamus id omne quod clare percipimus verum esse. 20
 Hic verò vir accuratus hoc *Nihil* ita intelligit, ut ex
 eo quòd semel dixerim nihil esse de quo non liceat
 dubitare, nempe in primâ Meditatione, in quâ sup-
 ponebam me non attendere ad quicquam quod clare
 perciperem, concludat me etiam in sequentibus nihil 25
 certi posse cognoscere : tanquam si rationes, quas in-
 terdum habemus ad dubitandum de re aliquâ, non sint
 15 legitimæ | ac validæ, nisi probent de eâdem re semper
 esse dubitandum.

- E *Credere, dicere, ponere oppositum ejus quod dubium* 30

a. Page 455, l. 18.

est^a. Ubi dixi dubia esse aliquandiu pro falsis habenda, sive tanquam falsa rejicienda, tam manifeste explicui me tantum intelligere, ad veritates metaphysice certas investigandas, non majorem habendam esse rationem
 5 dubiorum, quam plane falsorum, ut nemo sanæ mentis videatur posse aliter mea verba interpretari; & nemo mihi affingere, me voluisse credere oppositum ejus quod dubium est, præsertim, ut paulò post habetur, *ita credere ut mihi persuadeam aliter habere se non*
 10 *posse, atque illud certum esse*^b, nisi qui pro cavillatore haberi non erubescat. Et quamvis hoc ultimum ab Authore nostro non affirmetur, sed ut dubium tantum proponatur, miror tamen virum tam sanctum voluisse hac in parte imitari pessimos illos detractores, qui sæpe
 15 sic tantum narrant ea quæ de aliis credi volunt, ad dentes se ipsos non credere, ut impunius maledicant.

Alia summe certorum ratio est. Sunt ea istiusmodi ut vel F
somniantibus aut deliris apparere non possint dubia^c. Nescio per quam Analysin vir subtilissimus hoc ex meis
 20 scriptis deducere potuerit; non enim memini me quicquam tale unquam vel per somnium cogitasse. Concludere quidem potuisset ex meis, id omne quod ab aliquo clare & distincte percipitur esse | verum, quam- 16
 vis ille aliquis possit interim dubitare somnietne an
 25 vigilet, imò etiam, si lubet, quamvis somniet, quamvis sit delirus: quia nihil potest clare ac distincte percipi, a quocunque demum percipiatur, quod non sit tale quale percipitur, hoc est, quod non sit verum. Sed

a. Page 456, l. 14.

b. Page 458, l. 4-6.

c. Page 457, l. 1-3.

quia soli prudentes recte distinguunt inter id quod ita percipitur, & id quod tantum videtur vel apparet, nolo mirari quod vir bonus unum pro altero hinc sumat.

- G *Atque illud est dubitare, in orbem ferri^a &c.* Dixi dubiorum non majorem habendam esse rationem quam si omnino falsa essent, ut ab illis cogitatio plane avocetur, non autem ut modò unum, modò ejus contrarium affirmetur. Sed nullam author noster occasionem cavillandi non quæsit. Interim verò notatu dignum est, ipsum hinc in fine, ubi ait se brevem facere doctrinæ meæ syllabum, nihil eorum mihi tribuere, quæ in præcedentibus aut sequentibus reprehendit vel irridet, ut nempe sciamus illum ista tantum mihi per jocum affinxisse, non seriò credidisse. 15

RESPONSIO.

- Resp. 1. Si lex illa, in vestigando vero, id quod vel minimum dubitationis habet pro falso habendum est, sic intelligatur: cum vestigamus quid sit certum, non debemus ullo modo niti iis, quæ non sunt certa, aut quæ* 20
17 *habent dubitationis aliquid, legitima est, usu recepta, & communissima apud omnes Philosophos.*

Resp. 2. Si dicta lex ita intelligatur: cum vestigamus quid sit certum, ita debemus rejicere omnia quæ certa non sunt, aut aliquo modo dubia, ut illis nullo pacto utamur, adeoque ea spectemus perinde quasi non essent, aut potius ea non spectemus omnino, sed ab iis penitus abducamus animum, legitima quoque est, tuta, tritaque etiam 25

a tyronibus, atque affinitatem habet tantam cum præcedenti, ut ab eâ vix differat.

Resp. 3. Si dicta lex ita sumatur : cùm vestigamus quid certum sit, ita debemus rejicere dubia omnia, ut ponamus
 5 ea de facto non esse, aut esse illorum oppositum revera, & utamur eâ suppositione tanquam certo aliquo fundamento, sive utamur iis non existentibus, aut nitamur eorum non
 existentiâ, illegitima est, fallax, & cum bonâ pugnans Philosophiâ, ut quæ supponat dubii aliquid & incerti ad vesti-
 10 gandum verum & certum, aut quæ supponat tanquam certum id quod alio atque alio modo se potest habere, puta ea quæ dubia sunt de facto non existere, cùm fieri possit ut existant.

Resp. 4. Si quis, eâ lege intellectuâ ut paulò ante, vellet
 15 uti ad vestigandum verum certumque, is oleum & operam perderet. | ac versaret molam citra mercedem, ut qui non
 magis conficeret id quod quærit, quàm illius oppositum. 18
 Vis exemplum? Vestigat aliquis an possit esse corpus, aut corporeus, eoque inter cætera utitur : non est certum, cor-
 20 pus aliquod existere; ergo, ex lege latâ, ponam & dicam :
 nullum corpus existit. Tum resumet : nullum corpus existit; H
 sum verò ego & existo, ut mihi aliunde probe compertum
 est; ergo non possum esse corpus. Præclare quidem; at ecce
 ut eodem ex capite ducat oppositum. Non est certum, ait,
 25 aliquod corpus existere; ergo ex lege ponam dicamque :
 nullum corpus existit. At quale illud : nullum corpus
 existit? Dubium sane & incertum. Quis illud præstet?
 unde? Consecra res est. Dubium illud est : nullum corpus
 existit; ergo ex lege dicam : aliquod corpus existit. Sum
 30 verò & existo; ergo possum corpus esse, si aliud vetat nihil.
 En possum esse corpus, & non possum esse corpus. An feci

*fatis? Vereor ut ne plane fecerim, quantum ex quæsitis
sequentibus colligo. Itaque*^a

NOTÆ.

Hic in duabus primis responsionibus omne id approbat, quod de re propositâ censui, quodve ex meis
 49 scriptis elici potest. Sed | addit *esse communissimum, tri-*
tumque etiam a tyronibus^b. In duabus autem ultimis id
 reprehendit quod me censuisse vult credi, quamvis sit
 tam absurdum ut in mentem nullius hominis sani ve-
 nire possit. Astute sane, ut quicunque Meditationes 10
 meas non legerunt, vel non tam attente legerunt, ut
 recte sciant quid in iis contineatur, ipsius autoritate
 commoti, me ridiculas opiniones habere arbitrentur;
 atque ut aliis, qui id non credent, saltem persuadeat,
 nihil a me allatum, quod non sit *communissimum, tri-*
tumque etiam a tyronibus. Ego verò de hoc ultimo non 15
 disputo. Neque ullam unquam ex novitate mearum
 opinionum laudem quæsi : nam contrà ipsas omnium
 antiquissimas puto, quia verissimas; & nulli rei magis
 soleo studere, quàm simplicissimis quibusdam verita- 20
 tibus animadvertendis, quæ cùm mentibus nostris sint
 innatæ, statim atque alius admonetur, non putat se
 illas unquam ignorasse. Ac certe facile potest intelligi
 hunc authorem non aliam ob causam mea impugnare,
 quàm quia & bona & nova esse arbitratur : nam sane, 25
 si tam absurda crederet ac fingit, contemptu & silentio

a. Voir la suite, *Quæstio Secunda*, ci-après.

b. Page 462, l. 22, et p. 463, l. 1.

potius quàm tam longâ & affectatâ refutatione digna judicasset.

Ergo, ex legè latâ, ponam & dicam oppositum^a. Vellem H
scire quibus in tabulis istam unquam legem scriptam
5 invenerit. Iam quidem supra satis illam inculcavit;
sed ibi etiam satis | negavi meam esse, nempe in notis 20
ad verba : *Credere, dicere, ponere oppositum ejus quod
dubium est*. Nec ille, opinor, meam esse sustinebit, si eâ
de re interrogetur. Induxit enim me, supra in 3 §, de
10 iis quæ dubia sunt sic loquentem : *Nec pones, nec nega-
bis, neutro uteris, utrumque habebis velut falsum*^b. Ac
paulo post, in suo doctrinæ meæ syllabo, oportere *as-
sensionem suam a dubio, tanquam ab aperte falso, cohibere;
ac voluntate plane in contrarium versâ opinionem suam de*
15 *eo tanquam falsam & imaginariam fingere*^c, quod plane
aliud est quàm *ponere & dicere oppositum*, ita scilicet ut
istud oppositum pro vero habeatur, quemadmodum hîc
supponit. Atque ubi ego, in 1 Meditatione, dixi me velle
aliquandiu conari mihi persuadere oppositum eorum
20 quæ antea temere credideram, statim addidi me id velle,
ut velut æquatis utrimque præjudiciorum ponderibus
non magis in unum quàm in aliud propenderem, non
autem ut alterutrum pro vero fumerem, idve tanquam
scientiæ summe certæ fundamentum statuerem, ut
25 alibi etiam cavillatur. Itaque vellem scire quo instituto
legem illam suam attulerit. Si ut ipsam mihi affingat,
desidero ejus candorem; patet enim ex dictis ipsum
recte scire meam non esse, quia fieri non potest ut quis

a. Page 463, l. 20.

b. Page 458, l. 28.

c. Page 459, l. 7.

putet utrumque habendum esse velut falsum, sicut dixit
 me putare, ac simul unius oppositum ponat & dicat esse
 21 verum, ut in hac lege habetur. | Si verò tantum animi
 causâ ipsam attulit, ut aliquid haberet quod impugna-
 ret, miror acumen ejus ingenii, quòd nihil magis veri- 5
 simile aut subtile potuerit excogitare. Miror otium,
 quòd tam multa verba impenderit in refutandâ opi-
 nione tam absurdâ, ut nequidem ulli puero septuenni
 probabilis videri possit; notandum enim est illum huc
 usque nihil prorsus præter ineptissimam istam legem 10
 impugnasse. Miror denique vim ejus imaginationis,
 quòd cum tantum in istam vanissimam & ex cerebro
 suoeductam chimæram præliaretur, eodem tamen
 plane modo composuerit gradum, iisdemque semper
 15 usus sit verbis, ac si me adversarium habuisset, sibi
 repugnantem coram vidisset.

QUÆSTIO SECUNDA.

AN SIT BONA METHODUS PHILOSOPHANDI PER
 ABDICATIONEM DUBIORUM OMNIUM.

Quæris 2 : *An bona sit methodus philosophandi per ab-* 20
dicationem eorum omnium, quæ quovis modo dubia sunt.
Hanc nisi methodum fusius aperias, non est quòd a me res-
ponsum expectes; sic verò facis.

Ut philosopher, ais, *ut vestigem sitne aliquid certi, &*
summe certi, & quid illud sit, sic facio. Omnia quæ olim 25
 I *credidi, quæ antehac scivi, cum dubia sint & incerta,*

pro\ falsis habeo, eaque penitus abdicō, ac mihi persuadeo 22
 nec esse terram, nec cælum, nec quidquam eorum quæ olim
 credidi in mundo esse, sed nec mundum ipsum, nec corpus
 ullum, nec mentem, verbo dico, nihil. Tum factâ illâ ge-
 5 nerali abdicatione, atque obtestatus nihil esse, penitus phi-
 losophiam ingredior meam, eaque duce verum & certum
 vestigo caute, prudenter, perinde tanquam esset Genius
 aliquis potentissimus & callidissimus, qui me vellet in erro-
 rem inducere. Quare, ut ne decipiar, circumspicio attente,
 10 atque illud habeo plane constitutum, nihil admittere, quod
 non sit istiusmodi, ut in eo, quantumvis nitatur Genius ille
 raserimus, mihi nullo modo possit imponere, sed ne ipse
 quidem possim a me extorquere id ut esse dissimulem, ne-
 dum negem. Cogito igitur, volvo & revolvō, quoad occur-
 15 rat aliquid tale, atque illud ubi offendi, eo tanquam Ar-
 chimedeo puncto utor ad eruenda cætera, eoque pacto alia
 ex aliis certa penitus & explorata indipiscor.

Præclare omnino, ac, speciem quod attinet, facile res-
 ponderem Methodum illam videri mihi illustrem & emi-
 20 nentem; verum, quia responsum expectas accuratum, nec
 illud a me reddi potest, nisi antea usu & exercitatione ali-
 quâ tentem illam tuam methodum, tritam tutamque inea-
 mus viam, ex\ploremus ipsi, quid in eâ sit tandem; & quia 23
 flexus illius nosse, calles & diverticula, teque in eâ diu
 25 exercuisti, ducem mihi te præbe. Age, fare : expeditum
 habes aut socium aut discipulum. Quid jubes? Ad illud
 iter, etsi novum & mihi tenebris non assueto formidandum,
 accedo lubens, adeo me veri species potenter allicit. Audio
 te : jubes id faciam quod te facientem videro; ibi pedem
 30 figam, ubi fixeris. Præclara sane imperandi ducendique
 ratio. Ut mihi places! Audio.

§ 1. ADITUS APERITUR IN METHODUM.

Principio, ais, ut vetera revolvi animo, cogor tandem fateri nihil esse ex iis quæ olim vera putabam, de quo non liceat dubitare, idque non per inconsiderantiam vel levitatem, sed propter validas & meditata rationes; ideoque etiam ab iisdem, non minus quàm ab aperte falsis, assensionem esse cohibendam, si quid certi velim invenire^a. Quare non male agam, si, voluntate plane in contrarium versâ, meipsum fallam, ac veteres illas opinionones aliquandiu omnino falsas imaginariasque esse fingam, donec tandem, velut æquatis præjudiciorum ponderibus, nulla amplius prava consuetudo iudicium meum a rectâ rerum perceptione detorqueat^b. Supponam igitur Genium aliquem malignum, | eundemque summe potentem & callidum, omnem suam industriam in eo posuisse, ut me falleret. Putabo cælum, aërem, terram, colores, figuras, sonos, cunctaque externa nihil aliud esse quàm ludificationes somniorum, quibus insidias credulitati meæ tetendit^c. Persuadebo mihi nihil plane esse in mundo, nullum cælum, nullam terram, nullas mentes, nulla corpora, aio nullas mentes, nulla corpora, &c.; hæc meta fit, & princeps meta. Considerabo meipsum tanquam manus non habentem, non oculos, non carnem, non sanguinem, non aliquem sensum, sed hæc omnia me habere falso opinantem. Manebo obstinate in hac meditatione defixus^d.

a. Voir ci-avant, p. 21, l. 27, à p. 22, l. 2.

b. Page 22, l. 12-18.

c. *Ibid.*, l. 23-29.

d. Page 22, l. 29, à p. 23, l. 4.

Hic, si placet, subsistamus aliquantulum, ut novos resumamus spiritus. Rei novitas me nonnihil commovit. Iubes abdicem vetera omnia?

Iubeo, ais, omnia.

5 *Omniane? omnia qui dicit, nihil excipit.*

L

Omnia, addis.

Ægre sane, facio tamen. At oppido durum est, atque ut ingenue fatear, non sine scrupulo id facio; ac nisi eum mihi eximis, vereor ut ne pro voto aditus ille noster succedat. Fateris vetera omnia dubia esse, & ut ais, coactus fateris. Quidni eam mihi vim pateris inferri, ut etiam ipse coactus fatear? Quid te, quæso, coëgit? Audivi quidem ex te mo'dò validas fuisse & meditatas rationes. At quæ sunt illæ tandem? Si validæ, cur abdicas? quin retines? Si dubiæ & suspicionum plenæ, quâ te illæ vi coëgere?

M

25

En, ais, sunt in propatulo. Has, uti fundibularios, soleo præmittere, ut pugnam inchoent. Nempe sensus nos aliquando decipiunt. Aliquando somniamus. Delirant interdum nonnulli, atque ea se videre credunt, quæ minime vident, quæ nusquam sunt.

Dixisti? Validas cum promisti, cum meditatas, expectavi certas, & omnis dubitationis expertes, quales nempe tua deposcit libella, quâ nunc utimur, usque adeo accurata, ut vel umbram dubitationis recuset. An verò sunt tales illæ tuæ? Non dubitationes meræ, & suspensiones dumtaxat? « Sensus nos aliquando decipiunt. » « Aliquando somniamus. » « Delirant nonnulli. » Id verò unde habes certò, & citra dubitationem ullam, & ex regulâ illâ tuâ, quam semper habes in manibus: Summopere cavendum est ne quid ut verum admittamus, quod non possimus

probare verum esse ? *An fuit tempus aliquod, in quo dicereres certò : « Indubitanter nunc me sensus decipiunt, hoc probe scio. » « Nunc somnio. » « Paulo antè somniabam. » « Hic phrenesim patitur, & videre se putat quæ minime videt, nec mentitur » ? Si fuisse dicis, vide ut probes : 5*
 26 | *illuſerit tibi : atque omnino verendum est, ne dum dicis modò, tanquam validi aliquid & meditati, « Sensus nos aliquando decipiunt », vaſer ille digito te commonſtret, & illudat illuſo. Si verò negas, cur tam fidenter aſſeris : 10*
 N | *« Somniamus interdum » ? Quin ex lege tuâ primâ ſic tecum ſtatuis : « Non eſt omnino certum ſensus nos aliquando decepiſſe, ſomniaſſe nos aliquando, aliquando deliraſſe homines ; ergo ſic dicam & ſtatuam, nunquam nos ſensus decipiunt, ſomniamus nunquam, delirat nemo » ? 15*

At, ais, ſuſpicor.

Hic nempe ſcrupulus meus. Ubi pedem admovi, validas illas rationes ſenſi molles, & inſtar ſuſpicionum evanidas, adeoque premere formidavi. Suſpicor.

Ita, ais, ſuſpicor. Sat ſi ſuſpicere. Sat ſi dicas : Vigilemne an dormiam, nescio. Nescio an me ſensus fallant, an non fallant. 20

Tuâ pace dixero, haud mihi eſt ſatis. Nec plane video cur ita colligas : vigilemne an ſomniem, nescio ; ergo aliquando ſomnio. Quid ſi nunquam ? Quid ſi ſemper ? 25
Quid ſi ne ſomniare quidem poſſis, te verò cachinnis excipiat Genius eo, quia tibi tandem ſuaſit ſomniare te aliquando, te decipi, cùm id minime fiat ? Crede mihi : ex quo Genium illum induxiſti, ex quo validas & meditatatas 30
 27 | *rationes ad illud « forſan » revocaſti, malum | induxiſti, a*
 O | *quo boni habeas nihil. Quid, ſi catus ille omnia tibi velut*

dubia & nutantia proponat, cum firma sint, cum certa, atque eâ quidem mente, ut, cum abdicaris omnia, nudum te in foveam agat præcipitem? Num consultius egeris si, priusquam te abdicēs, certam tibi legem proponas, ex quâ, 5 quæ abdicabuntur, bene sint abdicata? Magna profectio P res est, & momenti summi, generalis illa veterum omnium abdicatio; ac si me audis, cogitationes tuas vocabis in senatum, ut serio deliberes.

Imo, ais, plus æquo diffidentiae indulgere non possum, ac scio nihil inde periculi vel erroris sequuturum^a. 10

Quid ais: scio? An certò, & citra dubitationem omnem, Q ut hæ saltem reliquæ tanti naufragii Veritatis tholo appendantur? aut, quia novam Philosophiam aperis, deque 15 familiâ cogitas, hoc in propylæo literis aureis inscribatur: Plus æquo diffidentiae indulgere non possum, ut, inquam, adyta illa tua intraturi jubeantur vetus illud ponere « 2 & 3 faciunt 5 », hoc verò retinere « Plus æquo diffidentiae indulgere non possum »? At si tyroni contingat ut obmurmuret, ut illud frangat dentibus: Ponere 20 jubeor illud vetus, a nemine unquam vocatum in dubitationem, « 2 & 3 faciunt 5 », quia fieri potest ut mihi Genius illudat aliquis; jubeor verò retinere | hoc anceps, R 28 hoc rimarum plenum « Plus æquo diffidentiae indulgere non possum », quasi in eo mihi Genius non possit imponere; 25 quid dices? Et verò an tu mihi illud præstabis, ut non verear modò, non formidem, metus mihi non sit a malo Genio? Sane me licet confirmes manu & verbo, non sine S timore ingenti nimis diffidentiae hæc vetera & mihi prope ingenita ab dico, & ejuro velut falsa: « Argumentum in

a. *Medit. I*, ci-avant, p. 22, l. 18-20.

Barbara recte concludit. » Item : « Sum aliquid constans ex corpore & animâ ». Ac, si mihi licet ex vultu & voce conjicere, nequidem ipse tu, qui ducem te cæteris præbes, qui viam munis, immunis es a formidine. Age ingenue & candidè, ut soles; an sine scrupulo hoc vetus abdicas : « Habeo ideam claram & distinctam Dei » ? An illud : « Id omne verum est, quod valde clare & distincte percipio » ? An istud, « Cogitare, nutriri, sentire, minime pertinent ad corpus, sed ad mentem » ? Quid sexcenta id genus persequar ? De iisdem serio anquiro, responde, amabo te. Potes, hoc in exitu veteris Philosophiæ & in aditu novæ, hæc excutere, exuere, ejurare velut falsa, aio ex animo ? An dices & pones oppositum : « nunc, modò non habeo ideam claram & distinctam Dei » ; « male hætenus credidi nutriri, cogitare, sentire, ad corpus minime pertinere, sed ad mentem » ? Sed ô me propositi immemorem ! Quid feci ? Totum me tibi principio commiseram, me socium, me discipulum, & ecce hæreo in aditu, & meticulosus, & obstinatus. Ignosce ; peccavi largiter, & tenuitatem ingenii mei probavi dumtaxat. Debueram, omni metu posito, in abdicationis caliginem intrepide me inferre, & hæsi, & restiti. Compensabo, si parcis, & factum male, amplâ ac liberali manumissione veterum omnium, plane delebo. Abdico, abjuro vetera omnia. Nec ægre feres, si cælum, aut terram, quæ nulla esse vis, non obtester. Nihil est omnino, nihil. Age, præi, sequor. Te sane facilem ! Sic præire non renuis.

NOTÆ.

I Quæ antehac scivi, cum dubia sint^a. Hic posuit scivi

a. Page 466, l. 26.

pro *scire putavi*. Est enim contrarietas inter verba *scivi* & *dubia sunt*, quam tamen haud dubie non animadvertit. Nec illi est malitiæ tribuendum : alioqui enim non tam leviter attigisset, sed fingens a me esse profectam, multis ipsam verbis exagitasset.

Aio nullas mentes, nulla corpora^a. Hoc ait, ut infra K
diu multumque cavilletur, quòd initio, cùm suppone-
rem mentis naturam nondum mihi esse satis perspe-
ctam, illam inter res dubias|enumerarim; postea verò, 30
10 advertens rem quæ cogitat non posse non existere,
illamque rem cogitantem nomine mentis appellans,
dixerim mentem existere; tanquam si fuisset oblitus
me prius idem negasse, cùm mentem pro re mihi
ignotâ fumebam, & tanquam si ea, quæ tunc, quia
15 mihi dubia erant, negabam, in perpetuum neganda esse
censuissem, nec fieri posset ut evidentia & certa mihi
postea redderentur. Notandumque ipsum ubique con-
siderare dubitationem & certitudinem, non ut rela-
tiones cognitionis nostræ ad objecta, sed ut proprie-
20 tates objectorum quæ perpetuo ipsis inhæreant, adeo
ut ea, quæ semel dubia esse cognovimus, non possint
unquam reddi certa. Quod tantum ejus bonitati, non
malitiæ, est tribuendum.

Omniane^b? Hic cavillatur in verbo *omnia*, ut supra L
25 in verbo *nihil*, inaniter.

Coælus fateris^c. Hic ludit in verbo *coælus* æque ina- M
niter. Eæ enim sunt satis validæ rationes ad cogendum
nos ut dubitemus, quæ ipsæ dubiæ sunt, nec proinde

a. Page 468, l. 21.

b. Page 469, l. 5.

c. *Ibid.*, l. 12.

retinendæ, ut jam supra notatum est. Atque validæ quidem sunt, quandiu nullas alias habemus, quæ dubitationem tollendo certitudinem inducant. Et quia tales nullas inveniebam in 1 Meditatione, quantumvis circumspicerem & meditarer, idcirco eas, quas habui ad dubitandum, dixi esse validas & meditatas. Sed hoc non est ad captum nostri authoris; addit enim : *Validas*
 31 *cùm | promissisti, expectavi certas, quales tua deposcit libella*^a, tanquam si hæc quam fingit libella ad ea quæ in primâ Meditatione dicta sunt referri possit. Et paulo post ait : *An fuit tempus aliquod in quo diceres certò : Indubitanter nunc me sensus decipiunt, hoc probe scio &c*^b? non videns hîc rursus inesse contrarietatem, quòd aliquid indubitanter teneatur, & simul de illo ipso dubitetur. Nempe est vir bonus. 15

N *Cur tam fidenter asseris : somniamus interdum?*^c Hîc rursus sine malitiâ errat. Nihil enim prorsus fidenter asserui, in primâ Meditatione, quæ tota dubitationis plena est, & ex quâ solâ hæc verba desumpsit. Eâdemque ratione potuit in eâ invenire : « somniamus nunquam », atque « somniamus interdum ». Et cùm paulo post addit : *Nec plane video cur ita colligas : Vigilemne an somniem nescio, ergo aliquando somnio*^d : affingit mihi ratiocinationem se solo dignam, quia nempe est vir bonus. 20 25

O *Quid, si catus ille (Genius) omnia tibi velut dubia & nutantia proponat, cùm firma sint, cùm certa?*^e Hîc clare

a. Page 469, l. 22.

b. Page 470, l. 1.

c. *Ibid.*, l. 10.

d. *Ibid.*, l. 23.

e. *Ibid.*, l. 31.

patet, quod supra monui, dubitationem & certitudinem considerari ab illo tanquam in objectis, non tanquam in nostrâ cogitatione. Alioqui enim quomodo posset fingere aliquid mihi proponi tanquam dubium, quod non esset dubium, sed certum? cùm ex hoc solo, quòd proponatur ut dubium, dubium reddatur. Sed forte Genius impedivit ne videret esse repugnantiam in suis verbis. Dolendum est quòd ejus cogitationi Genius ille tam sæpe obversetur. 32

10 *Magna profectores est, & momenti summi, generalis illa veterum omnium abdicatio*^a. Hoc ego satis monui in fine responsionis ad 4 objectiones^b, atque in præfatione harum Meditationum, quas idcirco non nisi solidioribus ingeniis legendas obtuli^c. Præmonui etiam illud
15 idem valde expresse in Dissertatione de Methodo gallice editâ anno 1637, pag. 16 & 17, ubi quia duo genera ingeniorum descripsi, quibus abdicatio ista summopere est vitanda, si forte horum alterutrum in Authore nostro reperiatur, non mihi debet imputare suos errores.

20 *Quid ais : scio*^d &c. Cùm dixi me scire nihil mihi periculi esse ex illâ abdicatione, addidi : *quia tunc non rebus agendis, sed tantum cognoscendis incumbebam*^e : ex quo tam clare patet, me ibi tantum loquutum esse de morali sciendi modo, qui sufficit ad vitam regendam,
25 & quem a Metaphysico illo, de quo hîc quæstio est, plurimum differre sæpe inculcavi, ut solus Author noster id videatur posse ignorare.

a. Page 471, l. 5.

b. Page 247, l. 8-23.

c. Page 9, l. 25.

d. Page 471, l. 12.

e. Page 22, l. 20-22.

- R *Hoc anceps, hoc rimarum plenum : Plus æquo diffidentiae indulgere non possum*^a. Hic rursus repugnantia est in ejus verbis. Nemo enim nescit eum qui diffidit, quando diffidit, nec proinde quicquam affirmat, nec negat, ne ab ullo quidem Genio in errorem induci posse; a 5
- 33 |quo tamen eum, qui 2 & 3 simul addit, posse decipi probat exemplum, quod supra ipsemet attulit, de eo qui quater numerabat horam primam.
- S *Non sine timore ingenti nimiae diffidentiae hæc vetera abdicō*^b, &c. Et si multis hic verbis conetur persuadere 10 non esse nimium diffidendum, notatu tamen dignum est illum ne minimam quidem speciem rationis afferre ad id probandum, nisi tantum quod timeat, si diffidat ne non sit diffidendum. In quo rursus repugnantia est; nam ex eo quod timeat tantum, non autem certo 15 sciat sibi non esse diffidendum, sequitur ipsi esse diffidendum.
- T *An sine scrupulo vetus hoc abdicas, « Habeo ideam claram & distinctam Dei » ? An illud, « Id omne verum est, quod valde clare & distincte percipio »*^c ? Vetera hæc vocat, quia 20 timet ne pro novis & a me primum animadversis habeantur. Sed per me licet. Scrupulum etiam vult injicere de Deo, sed obiter tantum : forte ne qui nōrunt quā studiosē omnia quæ ad pietatem, ac generaliter ad mores spectant, ab hac abdicatione exceperim, ipsum 25 calumniari arbitrentur. Denique non videt abdicationem non pertinere nisi ad eum qui nondum quicquā clare ac distincte percipit. Ut, exempli causā, Sceptici,

a. Page 471, l. 23.

b. *Ibid.*, l. 28.

c. Page 472, l. 5.

quibus est familiaris, nihil unquam, quatenus Sceptici, clare perceperunt. Ex hoc enim ipso quòd aliquid clare percepissent, de eo dubitare ac | Sceptici esse desin-
 5 nem quicquam clare unquam percipiunt, eâ scilicet claritate quæ ad certitudinem metaphysicam requiritur, idcirco hæc abdicatio perutilis est iis qui tam claræ cognitionis sunt capaces, illamque nondum habent; non autem authori nostro, ut res judicat, sed
 10 existimo ipsi ab illâ studiose esse cavendum.

An istud « Cogitare, nutriri, sentire, minime pertinent ad corpus, sed ad mentem^a » ? Hæc verba refert tanquam mea, & simul tanquam tam certa, ut a nemine in dubium possint revocari. Sed tamen nihil magis notabile
 15 est in meis Meditationibus, quàm quòd nutritionem referam ad solum corpus, non autem ad mentem, sive ad eam hominis partem quæ cogitat. Adeo ut ex hoc uno clare probetur, primò illum eas minime intelligere, quamvis refutandas suscepit, falsumque esse ex
 20 eo quòd in 2 ex vulgi opinione loquens nutritionem ad animam retulerim; ac deinde ipsum multa pro indubitatis habere quæ non sine examine sunt admit-
 tendæ. Sed tandem hîc in fine verissime concludit, se in his omnibus tenuitatem ingenii sui probasse dumtaxat^b.

25 § 2. PARATUR INGRESSUS IN METHODUM.

Vetera, ais, ubi abdicavi omnia, philosophari sic incipio : Sum, cogito ; sum, dum cogito. Hoc pronuntia- X

a. Page 472, l. 7.

b. *Ibid.*, l. 19.

35 tum, « Ego | existo », quoties a me profertur vel mente concipitur, necessario est verum ^a.

Præclare, Vir eximie. Archimedeum punctum occupas : mundum haud dubie, si lubet, movebis; en jam nutant omnia. Ac te quæso (vis enim, opinor, ad vivum refecari omnia, ut nihil sit tuâ in Methodo non aptum, non cohærens, non necessarium)^b, cur mentis meministi, cùm ais mente concipitur? An non exulare jussisti corpus & mentem? Sed fortè excidit : adeo est arduum, etiam expertis, oblivisci penitus eorum quibus a pueris assuevimus, ut mihi rudi, si fors vacillem, haud male sit sperandum. Sed perge, obsecro. 5 10

Denuo, ais, meditabor quidnam sim, quidnam me olim crediderim, priusquam in has cogitationes incidissem; ex quo deinde subducam quidquid allatis rationibus vel minimum potuit infirmari, ut ita præcise remaneat illud tantum quod certum est & inconcussum ^c. 15

Audebone, priusquam intro pedem feras, ex te sciscitari, quo consilio tu, qui vetera omnia tanquam dubia & falsa abdicaris solenni ritu, ea iterum velis inspicere, perinde quasi ex panniculis illis speres certi aliquid? Quid si male olim de te credidisti? Imo, quia omnia, quæ paulo ante ejurasti, dubia erant & incerta (secus cur abdicas(es)?), qui fiet, ut eadem modò dubia non sint & incerta? Nisi forte abdicatio illa sit veluti quoddam Circæum medicamentum, ut ne dicam lixivium. Quanquam malo suspicere consilium tuum & venerari. Sæpe fit ut, 20 25

a. Page 25, l. 11-13.

b. Non entre parenthèses, l. 5-7.

c. Page 25, l. 19-24.

qui amicos inducunt in palatia & basilicas videndi causâ, posticis familiaribus, non prætoriâ aut decumanâ portâ, ingrediantur. Sequor etiam per specus subterraneos, dum ad veritatem aspirem aliquando.

5 Quidnam igitur, *ais*, antehac me esse putavi ? Hominem scilicet ^a.

Hic etiam patiere artem tuam admirer, qui, ut certa vestiges, utare dubiis; ut nos educas in lucem, jubeas in tenebras mergi. Vis consulam quem me olim esse credi- Z
 10 *derim ? Vis resumam centonem illum veterem & detritum, & jam diu abdicatum, « Sum homo » ? Quid, si Pythagoras, aut ex discipulis illius unus aliquis, hîc adsit ? Quid, si dicat tibi, fuisse se olim gallum gallinaceum ? Ut ne ceritos, & phanaticos, & deliros, & phræneticos inducam. Sed*
 15 *peritus es, & ductor expertus; flexus nosti & diverticula. Sperabo bene.*

Quid est homo ? *ais* ^b.

Si vis ut respondeam, rogem ante permittite : quem quæris hominem ? aut quid quæris, cum quæris quid sit homo ?
 20 *An homo ille, quem mihi fingebam olim, quem me | esse* 37
credebam, & quem, ex quo abdicavi tuâ gratiâ, pono me non esse ? Hunc si quæris, si quem mihi formabam male, est conflatum quoddam ex animâ & corpore. An feci satis ? Opinor, quia sic pergis ^c :

25

NOTÆ.

Philosophari sic incipio : Sum, cogito. Sum, dum cogito ^d. X

a. Page 25, l. 25-26.

b. *Ibid.*, l. 26.

c. Voir ci-après : § 3. *Quid corpus*, p. 483.

d. Page 477, l. 26.

Notandum est illum hîc fateri, initium philosophandi, sive initium firmæ alicujus propositionis statuendæ, a me factum esse a cognitione propriæ existentiae : ut sciaturn ipsum aliis in locis, ubi finxit me illud a positivâ sive affirmativâ dubiorum omnium abdicatione fecisse, contrarium ejus quod revera sentiebat affirmasse. Non addo, quàm subtiliter hîc me philosophari incipientem inducat : Sum, cogito &c. ; satis enim in omnibus, vel me tacente, candor ejus agnoscipotest. 5 10

Y *Cur mentis meministi, cùm ais « mente concipitur » ? An non exulare jussisti corpus & mentem ?^a* Iamdudum præmonui illum parare has argutias ex verbo *mentis*. Sed *mente concipitur* nihil hîc aliud significat, quàm *cogitur* ; & ideo male supponit fieri mentionem *mentis* quatenus est pars hominis. Præterea, etsi corpus & mentem cum reliquis omnibus antea rejecerim, tanquam dubia sive nondum a me clare percepta, hoc non impedit quo minus eadem | postea resumam, si contingat ut ipsa clare percipiam. Sed nempe Author noster hoc non capit, quia putat dubitationem esse aliquid objectis inseparabiliter inhærens. Quærit enim paulo post : *Qui fiet ut eadem modò* (quæ scilicet antea dubia erant) *non amplius dubia sint & incerta^b ?* vultque me ipsa solenni ritu ejurasse ; ac miratur artem meam, qui, ut certa vestigem, utar dubiis, &c., tanquam si pro fundamento Philosophiæ sumpsissem, dubia omnia semper habenda esse pro falsis. 15 20 25

Z *Vis consulam quem me olim esse crediderim ? vis resu-*

a. Page 478, l. 7.

b. *Ibid.*, l. 25.

nam centonem illum &c^a? Utar hîc exemplo valde fam-
 iliari, ad facti mei rationem ipsi explicandam, ne
 deinceps illam non intelligat, aut se non intelligere
 aufit simulare. Si fortè haberet corbem pomis plenam,
 5 & vereretur ne aliqua ex pomis istis essent putrida,
 velletque ipsa auferre, ne reliqua corrumpèrent, quo
 pacto id faceret? An non in primis omnia omnino ex
 corbe rejiceret? ac deinde singula ordine perlustrans,
 ea sola, quæ agnosceret non esse corrupta, resumeret,
 10 atque in corbem reponeret, aliis relictis? Eâdem ergo
 ratione, ii qui nunquam recte philosophati sunt, varias
 habent in mente suâ opiniones, quas cùm a pueritiâ
 coacervare cœperint, meritò timent ne pleræque ex iis
 non sint veræ, ipsasque ab aliis separare conantur, ne
 15 ob earum misturam reddantur omnes incertæ. Hocque
 nullâ meliore viâ facere possunt, quàm si omnes simul
 & semel, tanquam incertas falsasve, rejiciant; ac deinde
 singulas ordine perlustrantes, eas solas resumant, quas
 veras & indubitatas esse cognoscent. Atque ita non
 20 male initio omnia rejeci; deinde advertens nihil cer-
 tius evidentiusque a me cognoscei, quàm quòd ego co-
 gitans existerem, non male etiam hoc primum asserui;
 ac denique non male quæsivi postea, quem me olim
 esse credidissem, non ut eadem omnia de me adhuc
 25 crederem, sed ut, si quæ perciperem vera esse, resu-
 merem, si quæ falsa, rejicerem, & si quæ incerta, in
 aliud tempus examinanda reservarem. Unde patet
 Authorem nostrum inepte hoc vocare *artem eliciendi*
certa ex incertis, vel, ut infra, *methodum somniandi^b*;

a. Page 479, l. 9.

b. Voir ci-avant, p. 479, l. 7, et ci-après, p. 484, l. 15, et p. 495, l. 8.

& ea quæ hîc de Pythagoræ gallo gallinaceo, atque in duobus fequentibus paragraphis de aliorum opinionibus circa naturam corporis & animæ nugatur, nihil plane ad rem pertinere : cùm ego nec debuerim nec voluerim recensere quicquid alii unquam de iis crediderunt, fed tantùm quid fponte ac naturâ duce mihi olim vifum fuerit, aut vulgo aliis videatur, five id verum fit, five falſum, quia non recensui ut ipſa crederem, fed tantùm ut examinarem. 5

§ 3. QUID CORPUS ?

10

Quid, ais, corpus? Quid per corpus intelligebam olim?
 40 | Non ægre feres, ſi omnia circumſpiciam, ſi ubique rear, ut ne in plagas incidam. Quare quonam, quæſo, de corpore interrogas? An de eo, quod mihi olim in animo proponebam, certis ex proprietatibus conſtans, & quidem, 15
 ut ſuppono ex legibus abdicationis, male? An de quovis alio, ſi fortè eſſe poteſt? Quid enim ſcio? Dubito, poſſit necne. Si primum quæris, facilè respondebo : per corpus intelligebam illud omne quod aptum eſt figurâ aliquâ terminari, loco circumſcribi, ſpatium ſic replere, ut 20
 ex eo aliud omne corpus excludat, ſenſu percipi, nec non moveri ab alio quopiam a quo tangatur^a. En primum quod ita intellexi, ut quidquid haberet ea quæ per-
 cenſui, illud a me vocaretur corpus, nec continuò tamen putarem, præter illud, nihil aliud aut eſſe aut vocari poſſe 25
 corpus, maxime cùm aliud fit « intelligebam, per corpus, hoc aut illud », aliud « intelligebam nihil, præter hoc aut illud eſſe corpus ». Si ſecundum, respondebo ex recentio-

a. Page 26, l. 14-19.

rum Philosophorum opinione (neque enim tam sensum
 meum exigis, quàm quid sentire quis possit)^a : per corpus
 intelligo illud omne quod aptum est vel loco circumferibi,
 ut lapis; vel definiri loco, adeo ut sit in eo toto totum, &
 5 totum in quâvis parte, ut indivisibilia quantitatis, aut la-
 pidis, & similium, quæ nonnulli recentiores inducunt | ad 41
 instar Angelorum aut animarum indivisibilium, & do-
 cent, non sine plausu, saltem suo, ut videre est apud Ovie-
 donem : vel extendi actu, ut lapis, vel virtute, ut dicta
 10 indivisibilia; vel esse partibilia^b in partes aliquot, ut lapis,
 vel impartibile, ut indivisibilia præfata; vel moveri ab
 alio, ut lapis sursum, vel a se, ut lapis deorsum; vel sen- Aa
 tire, ut canis, vel cogitare, ut simia, vel imaginari, ut
 mulus. Ac si quid olim offendi, quod aut moveretur ab
 15 alio vel a se, quod sentiret, quod imaginaretur, quod cogi-
 taret, id, aliud nisi obstitit, vocavi corpus, & etiam nunc
 voco.

At male, ais, & perperam. Namque habere vim seip-
 sum movendi, item sentiendi, vel cogitandi, nullo
 20 pacto ad naturam corporis pertinere judicabam^c.

Iudicabas? Quia dicis, credo; liberæ sunt cogita-
 tiones. At dum ita cogitabas, suum cuique sensum sinebas
 esse liberum; neque cum te credam, ut esse volueris arbi-
 ter cogitationum omnium, has ut rejiceres, illas probares;
 25 nisi fortè aliquis tibi fuit canon certus & expeditus, de
 quo quia siluisti, cum nos abdicare jussisti omnia, utar
 concessâ nobis a naturâ libertate. Olim judicabas; judi-
 cabam olim. Ego quidem sic, tu verò aliter, fortè ambo

a. Ligne 1-2, non entre parenthèses (1re édit.).

b. Lire partibile?

c. Page 26, l. 19-22.

42 *male ; certe non sine dubitatione aliquâ, si | quidem & tibi & mihi primo in aditu exuenda fuit ea vetus opinio. Quare, ut ne diu lis ista protrahatur, si tuo peculiari ex sensu corpus velis definire, uti primo loco factum est, nihil veto ; ultro admitto, dum sis memor tuâ illâ definitione* 5
non omne universim corpus, sed certum quoddam genus a te comprehensum describi, omitti verò cætera, quæ ex virorum doctorum mente, an sint an esse possint, vocantur in disceptationem, aut sane de quibus nihil certò, eâ saltem, quam requiris, certitudine, possumus definire, fierine 10
possint an non ; adeo ut, rectene an secus definitum sit omne corpus hæcenus, dubium sit & incertum. Quare perge, si placet, dum sequor, & sane tam lubens, quàm ipsa est lubentia : adeo me trahit nova illa & inaudita expectatio trahendi certi ex incerto. 15

NOTÆ.

Aa *Vel sentire, ut canis ; vel cogitare, ut simia ; vel imaginari, ut mulus*^a. Hic logomachiam parat, atque ut possit efficere, me male posuisse differentiam inter mentem & corpus, in eo quòd illa cogitet, hoc verò non, sed 20
 43 *tur, quod cogitat, a | se corpus vocari. Sed sane vocet etiam mulum aut simiam, si lubet ; atque si unquam possit efficere, ut nova ista nomina sint usu recepta ; ipsis uti non recusabo. Interim verò nullum habet jus* 25
reprehendendi, quòd utar receptis.

a. Page 483, l. 12-13.

§ 4. QUID ANIMA.

Quid, ais, anima? Quid per animam intelligebam? Nempe quid hæc esset, vel non advertebam, vel exigui nescio quid imaginabar instar venti, ignis, vel ætheris,
 5 *quod crassioribus mei partibus esset infusum^a : ad illam verò referebam nutriri, incedere, sentire, cogitare^b.*

Abunde sane. At patieris, opinor, hic a te rogi non-nihil. De animo cùm quæris, sensa nostra vetera, & quæ
 10 *olim de eo credidimus, exposcis?*

Ita est, ais.

Bb

An verò putas nos sensisse bene, ut hac tuâ methodo nihil sit opus? an deerrasse neminem tantis in tenebris? Sane tam variæ sunt, & tam discrepantes, Philosophorum
 15 *sententiæ circa animam, ut mirari satis non possim artem illam tuam, quæ tam vili ex fæce medicamentum certum & salubre confecturam confidat; quamquam viperino ex veneno sit theriaca. Vis igitur addam ad illam tuam de animâ opinionem, | quid sentiant aut sentire possint non-*
 20 *nulli? Bene an male, ex me non quæris; sat si ita opinentur, ut a suâ mente abduci se posse nullis rationum momentis existiment. Animam dicent nonnulli esse certum quoddam genus corporis ita vocitatum. Quid stupes? Is eorum sensus; nec sine aliquâ, ut putant, veri specie.*
 25 *Nempe cùm corpus appelletur, & verò sit illud omne, quod est extensum, quod trinam habet dimensionem, quod est divisibile certas in partes, cùmque in equo, dicis gratiâ,*

a. Page 26, l. 8-11.

b. *Ibid.*, l. 6-8.

aliquid animadvertant extensum, ac partibile, puta carnem, ossa, ac compagem illam externam, quæ incurrit in sensus, concludant verò, vi & momento rationum, præter illam compagem esse adhuc internum aliquid, & illud quidem tenue, fusum, & extensum per compagem, & dimensum trine, & partibile, adeo ut, abscisso pede, abscindatur quoque illius interni pars quædam: intelligunt conflatum equum ex duobus extensis, & trine dimensis, & partibilibus, adeoque ex corporibus duobus, quæ, ut differunt inter se, ita & nominibus distinguuntur, atque alterum, puta externum, Corporis appellationem retinet, alterum, quod interius est, vocatur Anima. Porro sensum quod attinet, quod imaginationem, quod cogitationem, putant | illi tum sentiendi, tum cogitandi & imaginandi vim inesse animæ, sive interno corpori, cum habitudine tamen aliquâ ad externum, sine quo nullus sit sensus. Alii aliud dicent & comminiscuntur; ut quid enim singula persequar? Nec deerunt, qui putent omnes omnino animas esse tales, quales paulo ante sunt descriptæ.

Apage, ais, hoc impium.

Ita sane impium. At cur quæris? Quid Atheis facias? quid carnis hominibus, quorum cogitationes omnes in sæcibus ita sunt defixæ, ut præter corpus & carnem sentiant nihil? Imo verò quia tuâ illâ methodo stabilire vis & demonstrare hominis animum esse incorporeum & spiritualem, id minime debes supponere, sed potius suadere tibi adfuturos ex adverso, qui hoc negent, qui saltem, disputandi gratiâ, dicant id quod ex me audisti. Quare finge hic illorum esse unum aliquem, qui roganti tibi quid sit animus, respondeat, ut tute ipse antea: Animus est aliquid corporeum, tenue, & subtile, & fusum per corpus

externum, & sensus omnis, & imaginationis, & cogitationis principium, adeo ut 3 sint gradus, Corpus, Corporeum sive animus, & Mens sive spiritus, cujus existentia quæritur. Quare deinceps tres illos gradus tribus his vocibus exprimamus, | Corpus, Animus, Mens. Sit, inquam, 46
qui tibi roganti sic respondeat. An fecerit satis? Sed artem tuam nolo prævertere; sequor. Sic ergo progredieris^a.

NOTÆ.

Ita est, ais^b. Hic, & fere omnibus aliis in locis, inducit me sibi ea, quæ ab opinione meâ plane diversa sunt, respondentem. Sed nimis tædiosum esset omnia ejus figmenta recensere. Bb

Imo verò quia stabilire vis & demonstrare animum hominis esse incorporeum, id minime debes supponere^c. Falsò hîc fingit me supponere id quod debui probare. Atque ad talia, quæ tam libere finguntur, & nullâ vel minimâ ratione fulciri possunt, nihil aliud responderi debet, quàm falsa esse. Nec ullo modo de eo, quod vocandum est corpus, vel animus, vel mens, disputavi; sed duo explicui, nempe id quod cogitat, & id quod est extensum, ad quæ alia omnia referri probavi, hæcque esse duas substantias realiter distinctas rationibus evici. Unam autem ex his substantiis vocavi mentem, aliam corpus; quæ nomina si ipsi displicent, alia potest iis tribuere, non repugnabo. Cc

a. Suite ci-après : § 5, p. 488.

b. Page 485, l. 11.

c. Page 486, l. 24.

Bene est, ais; jacta sunt fundamenta feliciter. Ego sum, dum cogito. Hoc certum, hoc inconcussum. Extruendum deinceps, ac providendum caute, ne mihi Genius
malus imponat. Sum. Sed quid sum? Haud dubie aliquid eorum quæ olim censebam. Esse verò hominem cre-
debam: hominem habere corpus & animam. An ergo sum corpus? An mens? Corpus est extensum, loco comprehen-
sum, impermeabile, aspecabile. An quidquam illorum est in me? Extensio? Qui in me esset, cum nulla sit? hanc
principio abdicavi. An tangi posse, posse videri? Etsi sane
putem modò me videri, me a memet tangi, attamen non
videor, non tangor. Hoc certum mihi, ex quo abdicavi. Quid ergo? Attendo, cogito, volvo, revolvò, nihil occur-
rit. Fatigor eadem repetere. Nihil eorum, quæ ad corpus
pertinent, in me reperio. Non sum corpus. Sum tamen, & esse me cognosco; & dum cognosco me esse, nihil quod
fit corporis cognosco. Sumne igitur mens? Quid olim mentis esse credebam? An aliquid illorum in me est? Putabam mentis esse cogitare. At at cogito. Εὑρίζω, εὑρίζω.
Sum, cogito. Sum, dum cogito, sum res | cogitans, sum mens, intellectus, ratio. En Methodum illam meam, quâ feliciter sum prætergressus. Tu sequere, sodes.

O te felicem, tantis qui in tenebris uno prope saltu evaseris in lucem! At, te quæso, manum ne recuses, ut nutantem firmes, tuis dum infislo vestigiis. Ea ut eadem repeto, sed, meo pro modulo, paulo lentius. Sum, cogito. Sed quid sum? An aliquid eorum, quæ olim me esse credebam? Sed an credebam bene? Id incertum. Dubia ab-

dicavi omnia, & habeo tanquam falsa. Non bene credidi. Gg

Imo verò, clamas, ibi pedem fige.

Figam? Nutant omnia. Quid si aliud sim?

Meticulosus es, addis. Aut corpus es, aut mens.

5 *Sim igitur. Quanquam haud dubie vacillo. Manum licet prehenses, vix audeo insistere. Quid, te quæso, quid, si sim animus? Quid si aliud quid? Nescio.*

Perinde est, ais; aut corpus, aut mens.

Hh

Eslo igitur. Sum corpus, aut mens. Annon corpus? Ero
10 *haud dubie corpus, si quid in me reperero, quod esse corporis olim credideram. Quanquam vereor ut bene crediderim.*

Euge, addis, verendum nihil.

Audebo igitur, quia sic facis animos. | Credideram 49
15 *olim cogitare esse aliquid corporis. At at cogito. Εὑρηκα, εὑρηκα. Sum, cogito. Sum res cogitans, sum corporeum quid, sum extensio, divisibile aliquid, voces mihi prius significationis ignotæ. Quid succenses, & præterveclum manu repellis? Ripam teneo, & quo tu stas in littore, slo*
20 *ego, tuâ & abdicationis illius tuæ gratiâ.*

At perperam, addis.

Quippe quid peccavi?

Male, apponis, olim credideras cogitare esse aliquid li
corporis. Credere debueras esse aliquid mentis.

25 *Quin ergo monueras principio? Quin, ubi me accin-
ctum vidiſti & paratum ad vetera prorsus abdicanda, jus-
sisti ut saltem hoc retinerem, imo a te sumerem veluti
Naulum: « Cogitare est aliquid mentis »? Atque omnino
sum tibi author, hoc ut essatum Tyronibus deinceps in-
30 *culces, ac ne cum cæteris, ne cum illo vetere « Duo & 3
faciunt 5 » abjurent, accurate præcipias. Quanquam**

*sintne illi obsecuturi, haud facile præstabo. Suus cuique
 est sensus, ac paucos reperias, qui id tibi, quod olim si-
 lentes Pythagoræ, in eo ἀντὶς ἔφατ conquiescant. Quid si
 sint qui renuant? qui recusent? qui suâ illâ in veteri
 50 opinione perstent? Quid facies? Ac cæteros ne ap|pel- 5
 lem, unum te volo. Cùm polliceris te confecturum vi &
 momento rationum animam humanam non esse corpo-
 ream, sed plane spirituales, hoc si proposueris veluti
 demonstrationum tuarum fundamentum, « Cogitare est
 « aliquid proprium mentis, sive rei plane spiritualis 10
 & incorporeæ », annon videbere id novis verbis postu-
 lare, quod veteri in quæstione sit positum? Quasi
 quisquam sit ita stupidus, ut si credat « Cogitare esse
 « aliquid proprium rei spiritualis & incorporeæ », sciat
 verò & sibi sit conscius se cogitare (quotusquisque porrò 15
 est, qui venam illam divitem cogitationis in se non repe-
 rerit, ut monitore sit opus?), dubitare possit in se ali-
 quid esse spirituale & minime corporatum! Ac, ne putes
 hæc a me jaclari gratis, quammulti sunt, iique graves
 Philosophi, qui bruta velint cogitare, adeoque qui putent 20
 cogitationem, non quidem esse communem cujuslibet cor-
 poris, sed animæ extensæ, qualis est in brutis, adeoque non
 esse propriam quarto modo mentis & rei spiritualis! Quid
 ii, quæso, cùm jubebuntur hanc suam opinionem abdicare,
 ut tuam gratis induant? Ac tu ipse, ista dum postulas, num 25
 gratiam petis, num principium? Sed quid contendo? Si
 male sum prætervectus, vis ut repedem^a?*

a. Suite ci-après : § 6, p. 493.

|NOTÆ.

51

Sed quid sum? Haud dubie aliquid eorum quæ olim Dd
censebam^a. Hoc, ut & alia innumera, suo more sine ullâ
 veri specie mihi affingit.

5 *Hoc certum mihi, ex quo abdicavi*^b. Falsum hîc rursus Ee
 mihi affingit. Nunquam enim conclusi quidquam, ex
 eo quòd abdicassem; sed contrarium expresse monui,
 per hæc verba : « Fortassis verò contingit ut hæc ipsa
 quæ suppono nihil esse, quia mihi sunt ignota, in rei
 10 tamen veritate non differant ab eo me quem novi &c.^c »

Summe igitur mens^d? Falsum etiam est me quæsiuisse Ff
 an mens essem : nondum enim quid nomine mentis in-
 telligerem explicueram ; sed quæsiui an aliquid in me
 esset ex iis, quæ animæ prius a me descriptæ tribue-
 15 bam, cùmque non omnia quæ ad ipsam retuleram in
 me invenirem, sed solam cogitationem, ideo non dixi
 me esse animam, sed tantum rem cogitantem, atque
 huic rei cogitanti nomen mentis, sive intellectûs, sive
 rationis, imposui, non ut aliquid amplius significarem
 20 nomine mentis quàm nomine rei cogitantis, atque ideo
 εὑρηξα, εὑρηξα, exclamarem, ut hîc ineptissime cavi-
 latur. Nam contrà expresse addidi : « voces illas mihi
 prius fuisse significationis ignotæ^e »; adeo ut dubitari 52
 non possit quin præcise idem tantum per illas ac per
 25 nomen rei cogitantis intellexerim.

a. Page 488, l. 5.

b. *Ibid.*, l. 13.

c. *Medit. II*, ci-avant, p. 27, l. 24-26.

d. Page 488, l. 18.

e. Page 27, l. 15.

Gg *Non bene credidi. Imo verò, clamas^a. Hoc rursus falsissimum. Nullibi enim unquam supposui ea, quæ ante credideram, esse vera, sed tantum examinavi an vera essent.*

Hh *Aut sum corpus, aut mens^b. Falsum rursus me unquam hoc posuisse.* 5

Ii *Male, apponis, olim credideras cogitare esse aliquid corporis; credere debueras esse aliquid mentis^c. Falsum quoque me hoc apponere; dicat enim, si velit, rem quæ cogitat melius vocari corpus quàm mentem, per me licet: non ipsi mecum eâ de re, sed cum Grammaticis, est disputandum. Sed si fingat me aliquid amplius nomine mentis quàm nomine rei cogitantis significasse, meum est negare: ut paulo post, ubi addit: *Hoc si posueris, cogitare est aliquid proprium mentis, sive rei plane spiritualis & incorporeæ &c., num gratiam petis, num principium^d?* nego me ullo modo posuisse mentem esse incorpoream, sed in 6 demum Meditatione demonstrasse.* 10 15

Tædet autem me toties ipsum falsitatis arguere; dissimulabo deinceps, & reliquos ejus ludos, ad finem usque, cum silentio spectabo. Quanquam sane disputat videre P. R., præ nimiâ cavillandi cupiditate, comicum soccum induisse; atque hîc, seipsum ut meticulosum, lentum, parvi ingenii, describendo, non 20 25

53 *Epidicos aut Parmenones^e veteris Comœdiæ, sed ho-*

a. Page 489, l. 1-2.

b. *Ibid.*, l. 8.

c. *Ibid.*, l. 23.

d. Page 490, l. 9-11 et 25-26.

e. Epidicus et Parmenon, noms d'esclaves, le premier dans une comédie de Plaute ainsi intitulée, le second dans deux comédies de Térence, l'*Hécyre* et l'*Eunuque*.

diernæ vilissimam illam personam, quæ infultitate suâ risum movere affectat, imitari voluisse.

§ 6. ITERUM TENTATUR INGRESSUS.

Placet, ais, dum mea proxime premas vestigia.

5 *Obsequor, nec te vel transversum unguem defero. Resume.*

Cogito, ais.

Ego quoque.

Sum, addis, dum cogito.

10 *Sum pariter ego, dum cogito.*

Quid verò sum? apponis.

O sapienter! hoc enim quæro, tecumque dico lubens : quid verò sum?

Pergis : Quem me olim esse credidi? De me quis mihi
15 *olim fuit sensus?*

Verba ne, quæso, ingemines; sat illa audio. At at, precor, adjuva. Ubi ponam vestigium tantis in tenebris, non video.

Dic, ais, mecum; mecum vestiga. Quidnam me olim esse
20 *credidi?*

Olim? Fuitne olim? Olimne credidi?

Kk

Erras, addis.

Imo tu ipse, si pateris, dum « olim » ingeris. Vetera abdicavi omnia; etiam illud « olim » nihil fuit, nihil est.

25 *At te benignum ductorem! Ut manum præhensas, ut* 54 *trahis!*

Cogito, ais, sum.

Ita est. Cogito, sum. Hoc habeo, & unum habeo; ac præter illud unum, nihil est, nihil fuit.

Euge, addis; quid de te olim credidisti?

Vis, opinor, me probare, an dies 15 vel mensem integrum in tyrocinio illo abdicationis posuerim; horam quidem posui hic dumtaxat tecum, at oppido tantâ contentione animi, ut extensionem temporis operationis intensio compenset: posui mensem, & si vis, annum. En cogito, sum. Nihil præterea est. Abdicavi omnia. 5

Sed recordare, ais, memineris.

Quid est hoc « recordare »? Cogito quidem modò, olim me cogitasse; at an continuò olim cogitavi, quòd modò cogitem, me olim cogitasse? 10

Timidus es, ais. Umbram vereris. Resume. Cogito.

O me infelicem! Intenduntur tenebræ, nec illud « Cogito », quod mihi antea clarum apparebat, modò animadverto. Somnio me cogitare, non cogito. 15

Imo, ais, qui somniat cogitat.

Allucet. Somniare cogitare est, & cogitare somniare.

55 Kk | *Nusquam, ais, latiùs patet cogitare quàm somniare. Qui somniat cogitat; qui verò cogitat, non continuò somniat, sed vigilans cogitat.* 20

Itane verò? sed an illud somnias? an verò cogitas? Quid, si somnias cogitare patere latiùs, an ideo latiùs patebit? Sane, si lubet, somniabo latiùs patere somniare quàm cogitare. Sed unde habes latiùs patere cogitare, si nullum est, sed somniare dumtaxat? Quid, si quoties putasti te cogitare vigilantem, non cogitasti vigilans, sed somniasti te cogitare vigilantem, ut hoc unum sit dumtaxat somniare, cujus operâ somnias interdum te somniare, interdum te vigilantem cogitare? Quid hîc facias? files. Vin' me audire? vadam aliud vestigemus, hoc dubium est & infidum, ut mirari satis non possim, cur intentatum 25 30

antea mihi modò aperire volueris. Ex me igitur ne quæras quem me olim esse crediderim, sed quem me modò somniem olim me somniaſſe. Si facis, respondeo. Ac ne verba illa ſomniantium ſermonem noſtrum interturbent, verbis
 5 utor vigilantium, dum ſis memor « cogitare » deinceps nihil aliud ſignificare quàm « ſomniare », & nihilo plus ponas tuis in cogitatis, quàm ſomnians ſuis in ſomniis; imo Methodum illam tuam inſcribas Methodum | ſomniandi, ſitque
 10 nict. Placet, opinor, conſilium, quia ſic pergis. 56 Kk

Quidnam igitur antehac me eſſe putavi?

En lapidem, ad quem paulo ante offenderam. Cavendum tibi mihiq; quare patere ex te quæram, cur illud non præmittas, velut effatum « Sum aliquid eorum, quæ
 15 eſſe olim credideram », aut « Sum illud, quod olim credidi me eſſe » ? L1

Non eſt opus, ais.

Imo, tuâ pace, opus maxime, aut inani labore fatigaris, dum veſtigas quid te olim fuiſſe putaveris. Et verò
 20 fac fieri poſſe, ut non ſis illud quod olim te eſſe credidiſti, ut Pythagoræ contigit, ſed aliquid aliud; an non fruſtra quæres quid te olim fuiſſe credideris?

At, ais, effatum illud vetus eſt, & abdicatum.

Eſt omnino, ſi quidem abdicata ſunt omnia. At quid
 25 facias? Aut ſiſtendum hîc, aut utendum eo.

Imo, ais, tentandum iterum, & aliâ viâ. En: ſum vel corpus, vel mens. An corpus?

Ne ultra, quæſo. Unde habes iſtud « Sum corpus vel mens », cùm & corpus & mentem abdicaris? Imo quid, ſi
 30 neque ſis | corpus, neque mens, ſed animus, aut aliquid 57

noffem, haud ita fatigarer. Neque enim velim putes, deambulandi aut spatiandi tantum gratiâ, has me in abdicationis oras, plenas caliginis & timoris, venisse: una me certi spes aut trahit, aut impellit.

Resumamus igitur, ais. Sum vel corpus, vel aliquid non corpus, sive non corporeum. 5

Aliud iter, & novum, ingrederis modò. At an illud certum?

Certissimum, ais, & necessarium.

Cur ergo abdicasti? An non verebar meritò ut ne quid esset retinendum, ac fieri posse, ut plus æquo diffidentiae indulgeres? Sed esto. Sit hoc certum. Quid tandem? 10

An sum corpus? pergis. An quidquam reperio in me eorum, quæ olim ad corpus pertinere censui?

En alterum offendiculum. Impingemus haud dubie, nisi 15
 L1 *hanc præmiseris cynosuram: « Recte olim censui de iis quæ pertinent ad corpus »; vel « Nihil ad corpus pertinet, præter ea quæ olim pertinere intellexi ».*

Quippe cur, ais?

58 *Nempe si omisisti aliquid olim, si cen\suisti male (homo es, & humani a te nihil alienum putas)^a, supervacaneus erit omnis ille labor tuus, atque omnino vereri debes, tibi ut* 20

Mm *ne contingat quod rustico nuper. Is ubi primum vidit lupum a longe, hæsit, & egit ita cum hero suo adolescente ingenuo quem comitabatur: « Quid video? Animal haud* 25
» dubie: movetur, ingreditur. Quodnam verò animal?
» Nempe unum aliquod eorum quæ novi. Quæ porro illa
» sunt? Bos, Equus, Capra, Asinus. An est bos? Non: cornua non habet. An equus? Vix caudatum est; non est. An
» capra? Barbata illa, hoc imberbe; capra non est. Asinus 30

a. Cf. TÉRENCE, *Heautontimorumenos*, acte I, scène 1, v. 25.

» ergo est, cum nec bos, nec equus, nec capra sit. » Quid rides? exitum fabulæ expecta. « Attenim, ait adolescens

» herus, quidni esse equum perinde conficis atque asinum?

» Age. An est bos? Non: cornua non habet. An asinus?

5 » Minime: auriculas non video. An capra? Nihil barbæ

» habet; non est. Est ergo equus. » Turbatus nonnihil rusti-

cus Analyfi illâ novâ: « At at, exclamavit, non est animal.

» Nempe animalia, quæ novi, sunt bos, equus, capra, asinus.

» Non est bos, non equus, non capra, non asinus. Ergo »,

10 affiliens & triumphans: « non est animal. Ergo aliquid

» non animal. » Strenuum sane Philosophum, non ex

Lycæo, sed ex armento! Vis peccatum illius?

| Sat, ais, video. Male posuit apud se in animo, etsi reti-

cuit: « Novi animalia omnia », aut: « Nullum est animal

15 præter ea quæ novi ». At quid illud nostrum ad institutum?

Nempe lacti lacte non videtur similis. Ne dissimules.

Taces nonnihil, quod habes in animo. An non istud: « Novi

» omnia quæ spectant & spectare possunt ad corpus »,

aut illud: « Nihil ad corpus pertinet, præter illud quod

20 » olim pertinere intellexi »? Et verò si omnia non nosti,

si ommisisti vel unum, si aliquid, quod revera sit corporis,

aut rei corporeæ ut animæ, menti tribuisti, si cogitatio-

nem, si sensum, si imaginationem male removisti a cor-

pore aut animâ corporeâ, addo, si vel suspicaris aliquid

25 illorum a te commissum: an vereri non debes eundem exit-

um, ut quidquid concludas sit conclusum male? Sane,

licet trahas, cum nisi obicem removes, obstinatus hinc per-

slo, nec pedem ultra moveo.

Repedemus, ais, & tertio tentemus ingressum. Aditus

30 omnes, vias, flexus, & meandros obeamus.

Placet admodum, at eâ lege ut, quæ occurrent dubia,

non tondeamus modò, sed eradamus. Age, præi, nihil non ad vivum refeco. Pergis.

60

|§ 7. TERTIO TENTATUR INGRESSUS.

Nn *Cogito, ais.*

Nego. Somnias te cogitare.

5

Hoc, ais, voco « cogitare ».

Male vocas. Ficum ego ficum voco. Somnias. Hoc habes.

Perge.

Sum, ais, dum cogito.

Eslo. Quia sic loqui vis, non rixabor.

10

Hoc certum, addis, & evidens.

Nn *Nego. Somnias dumtaxat esse tibi certum & evidens.*

Perstas : Ergo saltem certum est & evidens somnianti.

Nego. Videtur dumtaxat, apparet. Non est.

*Urget : De eo non dubito ; hoc mihi sum conscius, nec in
eo me genius decipit, etsi moliatur.*

15

*Nego. Somnias te tibi esse conscius, te non dubitare, hoc tibi esse evidens. Sunt duo illa admodum diversa : somnianti (adde & vigilant) aliquid videtur certum & evidens, & somnianti (perinde ac vigilant) aliquid est
certum & evidens. Atque hæc meta est ; non ultra. Quærendus est alius aditus, ut ne somniantes ætatem hîc teramus. Quanquam dandum aliquid, & ut metatur sementis
facienda. Certus es, perge. Facis.*

20

61 | *Quem, ais, me olim esse credidi ?*

25

Apage « olim ». Invia illa via est. Quoties dixi occlusa esse vetera omnia ? Es dum cogitas, & certus es te esse dum cogitas. Aio « dum cogitas », præteritum omne dubium est & incertum, ac solum tibi supereff præsens.

Perſſas tamen. Amo te, quem nec adverſa fortuna frangat.

Nihil, ais, eſt in me qui ſum, qui cogito, qui ſum res cogitans, nihil, inquam, eorum quæ ad corpus aut rem corpoream pertinent.

5 *Nego. Probas.*

Ex quo, ais, abdicavi omnia, nullum eſt corpus, nullus animus, nulla mens, verbo, nihil. Ergo ſi ſum, uti ſum certus me eſſe, non ſum corpus aut quidquam corporeum.

10 *Ut mihi places, dum ita incaleſcis, dum ratiocinaris, teque ad formam paulatim refers! Perge, hac viâ citiùs labyrinthorum iſtorum reperiemus exitum, & quia liberalis es, ero liberalior. Nego ego, & antecedens, & conſe-*
quens, & conſequentiam. Nec ſtupeas, quæſo: non abs re
 15 *nego. En cauſas. Nego conſequentiam, eo quia tu pari modo poſſes arguere oppoſitum hoc pacto: « Ex quo abdi-*
cavi omnia, non eſt mens, non animus, non corpus, verbo,
nihil. Ergo, ſi ſum, uti ſum, non ſum mens ». En nucem 62
carioſam, cujus tu vitia agnoſces ex ſequentibus. Interim
 20 *tecum ipſe delibera, num melius tuo ex antecedenti ita deinceps ſis concludſurus. « Ergo ſi ſum, uti ſum, nihil ſum ».*
Aut ſane male poſitum fuit antecedens; vel, poſitum, de-
ſtruitur poſtea allatâ conditionali: « Si ſum ». Quare nego
antecedens illud: « Ex quo abdicavi omnia, non eſt ullum
 25 *corpus, non animus, non mens, non aliud quid », & quidem meritò. Etenim, dum abdicas omnia, vel male abdicas omnia, vel omnia non omnino abdicas; nec enim poteſ,*
cùm neceſſariò ſis ipſe, qui abdicas. Atque ut accurate reſpondeam: Cùm dicis Nihil eſt, non corpus, non ani-
 30 *mus, non mens &c., aut excludis te a propoſitione illâ tuâ Nihil eſt, &c., & intelligis: Nihil eſt, &c. præter me;*

quod necessariò debes facere, ut propositio illa tua fiat, & perseveret; perinde atque in Logicâ de iis vulgo dicitur : « Omnis propositio scripta in hoc libro est falsa »; « Ego mentior », & sexcentis istiusmodi, quæ seipsas excludunt. Aut temet ipse quoque includis, ut neque esse velis, dum ab-
 5 dicas, dum dicis : Nihil est, &c. Si primum, stare nequit propositio : « Ex quo abdicavi omnia, nihil est, &c. » Es enim, & aliquid es; & necessariò es vel corpus, vel animus, vel mens,
 63 vel quidpiam aliud, | adeoque existit necessariò vel corpus, vel animus, vel mens, vel quid aliud. Si secundum, peccas, 10
 & quidem peccatum geminum : tum quòd satagas id quod fieri nequit, ac velis nihil esse, cum sis; tum quòd propositum illud tuum destruas in consequente, dum addis : « Ergo si sum, uti sum, &c. » Etenim quí fieri potest, ut sis, si nihil sit? Et quandiu ponis nihil esse, quí potes ponere te 15
 esse? Et si ponis te esse, annon destruis paulo ante positum « Nihil est &c. » ? Falsum igitur est antecedens, falsum & consequens. At pugnam instauras.

Dum, ais, dico « Nihil est », non sum certus me esse corpus, me animum, me mentem, aut aliud quid. Imò non 20
 sum certus esse aliquod aliud corpus, aut animum, aut mentem. Ergo ex lege abdicationis, quâ dubia ponuntur velut falsa, dicam & ponam : Non est corpus, non animus, non mens, non aliquid aliud. Ergo si sum, uti sum, non 25
 sum corpus.

Oo Præclare omnino. At, te quæso, patere ut singula singillatim excutiam, ut librem, ut trutinem. Dum dico
 « Nihil est, &c. ; non sum certus me esse corpus, animum,
 » mentem, aliud quid », distinguo antecedens : Non es cer- 30
 tus te esse corpus determinate, te animum determinate, te
 64 men|tem determinate, te aliquid aliud determinate. Esto

antecedens, hoc enim quæris. Non es certus te esse inde-
 terminate vel corpus, vel animum, vel mentem, vel aliud
 quid. Nego antecedens. Es enim, & es aliquid, & es neces-
 sariò vel corpus, vel animus, vel mens, vel aliud quid-
 5 piam; neque id potes seriò in dubium vocare, te quan-
 tumvis sollicitet Genius. Venio ad consequens: Ergo ex
 lege abdicationis dicam: Non est corpus, non animus, non
 mens, non aliud quidpiam. Distinguo consequens. Dicam:
 10 determinate non est corpus, non animus, non mens, non
 aliud quid; esto consequentia. Dicam: indeterminate non
 est vel corpus, vel animus, vel mens, vel aliquid aliud;
 nego consequentiam. Atque eodem modo distinguam illud
 tuum ultimum consequens: Ergo si sum, uti sum, non sum
 corpus. Determinate, concedo. Indeterminate, nego. En
 15 me liberalem: propositiones tuas altero tanto auxi. At
 animum non despondes; aciem restituis. Ut te amo!

Novi, ais, me existere. Quæro quis sim ego ille quem Pp
 novi. Certissimum est hujus sic præcise sumpti notitiam
 non pendere ab iis, quæ existere nondum novi!

20 Quid præterea? Omniane dixisti? Consequentiam ego
 aliquam, ut paulo ante, expectabam. Fortè veritus es ne 65
 meliorem exitum non fortiretur. Prudenter sane, tuo pro
 more; sed resumo singula. Nosti te existere. Eslo. Quæris
 quis sis ille quem nosti. Ita est, & tecum quæro, & diu est
 25 ex quo quærimus. Notitia illius, quem quæris, non pendet
 ex iis quæ nondum nosti existere. Quid dicam, nondum
 liquet satis; nec satis video, quo pertineat essatum illud
 tuum. Et verò, si quæris quis sis ille quem nosti, quæro
 ego quoque. Cur quæris, si nosti? Pp

30 At novi, ais, me esse; non novi quis sim.

Præclare. At unde agnosces quis sis ille qui es, nisi

ab iis quæ aut nosli olim aut olim scies? Non, opinor, ab iis quæ olim nosli: dubiis scatent, & abdicata sunt. Ergo ab iis quæ nondum scis, scies verò postea; nec video, cur hic commovearis adeo.

Nondum, ais, novi ista existere.

5

Spera bene, cognosces aliquando.

At, addis, quid faciam interea?

Expectabis. Quanquam te diu non patiar ancipitem. Distingnam ut ante. Non nosli quis sis determinate & clare: concedo. Non nosli quis sis indeterminate & confuse: nego. Nosli enim te esse aliquid, & necessario vel
 66 *corpus, vel animum, vel mentem, vel aliquid aliud. At*
quid tum? Nosces te postea clare & determinate. Quid hinc
 Pp *facias? Unus te ille echinus: Determinate, Indeterminate, sæculum integrum remorabitur. Aliud iter, si quod*
 15 *est residuum, implora. Aude tamen; nec enim hastas abjeci. Res magnæ & novæ novis & magnis difficultatibus obrallantur.*

Una, ais, restat via, quæ si habet obicem, si vel offendiculum, æclum est; pedem referam, nec me unquam hæ
 20 *abdicationis oræ videbunt erronem. Vis hanc etiam explorare?*

Placet; at eâ lege ut, quia extrema est, extrema omnia expectes a me. Præi.

§ 8. QUARTO TENTATUR INGRESSUS, & DESPERATUR.

25

Qq *Sum, ais.*

Nego.

Pergis: cogito.

Nego.

Addis : quid tu negas ?

Nego te esse, te cogitare. Ac probe novi quid feci, cum dixi : nihil est. Omnino facinus insigne : uno icū amputavi omnia. Nihil est : non es, non cogitas.

5 *At, te quæso, ais : certus sum, mihi | sum conscius, hæc mea conscientia est, me esse, me cogitare.* 67

Vel si manum pectori admoveas, vel si jures & obtestere, nego. Nihil est, non es, non cogitas, non es tibi conscius. En remora, quam, ut probe noscas, ut rites, en
 10 *pono ob oculos. Si vera est hæc propositio « Nihil est », vera quoque est hæc & necessaria « Non es, non cogitas ». Sed vera est hæc « Nihil est », ut vis. Ergo vera quoque illa « Non es, non cogitas ».*

Nimius est, ais, iste rigor. Emolliendus nonnihil.

15 *Quia rogas, facio, & ultro. Es : permitto. Cogitas : do. Es res cogitans, adde, substantia cogitans, adeo verbis delectaris magnificis : gaudeo, gratulor ; at ne plura. Vis tamen, & sic ultimos colligis spiritus :*

Sum, ais, substantia cogitans, & novi me existere sub- Q9
 20 *stantiam cogitantem, & novi substantiam existere cogitantem, & habeo clarum & distinctum substantiæ istius cogitantis conceptum, & tamen non novi existere corpus, non novi quidquam eorum, quæ ad conceptum substantiæ corporeæ pertinent ; imò corpus non existit, non res ulla cor-*
 25 *porea, abdicavi omnia. Ergo notitia existentiae aut existentis rei cogitantis, non pendet ex notitiâ existentiae | aut* 63
existentis corporis. Ergo cum existam, & existam substantia cogitans, & corpus non existat, non sum corpus. Ergo mens. Hæc sunt, hæc, quæ me cogunt ut assentiar. cum
 30 *nihil in ipsis sit non coherens, atque ex evidentibus principiis juxta Logicæ regulas conclusum.*

O Cygneam vocem ! At quin antea sic loquebare, clare
 & perspicue amissâ^a procul abdicatione illâ tuâ ? Est pro-
 fecto de te quod querar, qui nos hic diu errare sis passus,
 imò duxeris per aria & invia, cùm uno passu has ad metas
 nos potueris fislere; est quod & succenseam, atque omnino, 5
 nisi admodum esses amicus, in te stomachum erumperem :
 nec enim agis ut solebas olim, candide & rotunde, imò est
 tibi quod asserves velut peculiari in penu, nec mecum com-
 munes. Stupes. Diu te non tenebo. En querelæ caput.
 Rr Quærebas paulo ante, rix ante passus centum, quis ille esses, 10
 quem noras : nunc non modò scis quis ille sit, sed & clarum
 & distinctum habes illius conceptum. Aut tegebas nonnihil,
 teque ignorare simulabas. quod calleres maxime; aut venam
 veri certique habes subterraneam, quam occultas. Quan-
 quam malo quærere si digitum intendis in fontes, quàm 15
 queri. Unde, quæso, habes clarum illum & distinctum sub-
 stantiæ cogitantis conceptum ? Si averbis, ab ipsâ re, adeo
 69 est clara & evidens. postulabo etiam atque etiam, eum ut
 mihi conceptum tam clarum, tam distinctum, vel semel osten-
 das, ejus ut aspectu reficiar, maxime cùm ab illo penè uno
 veritatem, quam vestigamus tantis laboribus, expectemus. 20

Rr Nempe, ais, certò scio me esse, me cogitare, me exi-
 slere substantiam cogitantem.

Expecta, si placet, me ut formando conceptui tam arduo
 comparem. Scio ego quoque & probe novi me existere, me 25
 cogitare, me existere substantiam cogitantem. Perge nunc
 demum, si placet.

Imò, ais, actum est. Cum cogitavi me existere substan-
 tiam cogitantem, formavi conceptum clarum & distinctum
 substantiæ cogitantis. 30

a. Lire omiffâ ou missâ ?

Papæ! Quàm subtilis es & acutus! Ut momento penetras & pervadis omnia, quæ sunt & quæ non sunt, & quæ esse queunt & quæ nequeunt! Formas conceptum clarum & distinctum substantiæ cogitantis, dum concipis clare & distincte existere substantiam cogitantem. An ergo, si clare cognoscas, ut cognoscis profecto, adeo es felicitis ingenii, nullum montem existere sine valle, continuo habebis conceptum clarum & distinctum montis sine valle? Sed artem quia non novi, factum demiror novum. Aperi, quæso, & qui clarus sit & distinctus ille conceptus, ostende. Rr 70

In promptu est, ais. Concipio clare & distincte existere substantiam cogitantem, & nihil concipio corporeum, nihil spirituale, nihil aliud præterea, sed solam substantiam cogitantem. Ergo conceptus ille meus substantiæ cogitantis clarus est & distinctus. 15

Audio te tandem, ac, ni fallor, capio. Clarus est conceptus ille tuus, quia certo cognoscis; distinctus est, quia nihil aliud cognoscis. An rem digito attingi? Opinor. Nam addis:

Illud, ais, plane sufficit, ut affirmem me, quatenus me ipsum novi, nihil esse aliud quàm rem cogitantem. 20

Abunde omnino; ac si clare mentem tuam cepi, conceptus clarus & distinctus substantiæ cogitantis, quem formas, in eo est, quòd repræsentet tibi substantiam existere cogitantem, nihil attendendo ad corpus, ad animum, ad mentem, ad quidquam aliud, sed tantum quòd existat. Atque ita dicis, te, quatenus te nosli, nihil aliud esse quàm substantiam cogitantem, non verò corpus, non animum, non mentem, non quid aliud: adeo ut, si accurate existeres quatenus te nosli, esses tantum substantia cogitans, & præterea nihil. Tibi, opinor, & arrides, & applaudis, ac putas me longo 71

*isto, quo utor præter morem, verborum ductu moras ne-
cèere, pugnam defugere, ut infractam tuam illam aciem
declinem. At profecto alia mihi mens est. Vis apparatus
illum omnem & triarios, quos in extremam dimicationem
caute servasli, etsi cuneatim & ferratim ordinales, verbo 5
unico difflem? Faciam tribus, ut ne vel nuncius restet^a.*

Rr *En primum. A nosse ad esse non valet consequentia. Hoc
meditare saltem dies 15, & meditationis extabit fructus,
& ille quidem non pœnitendus, si oculos subinde referas
ad sequentem abacum. Substantia cogitans ea est, quæ vel 10
intelligit, vel vult, vel dubitat, vel somniat, vel imagi-
natur, vel sentit; adeoque actus cogitativi, ut intelligere,
velle, imaginari, sentire, omnes sub ratione communi co-
gitationis, sive perceptionis, sive conscientiæ, conveniunt,
atque substantiam, cui insunt, dicimus esse rem cogi- 15
tantem.*

72

| Substantia cogitans

Corporea, sive habens corpus, & illo utens				Incorporea, sive non habens corpus, nec illo utens		20
Extensa & partibilis		Inextensa & impartibilis		Deus	Angelus	
Anima equi	Anima canis	Mens Socratis	Mens Platonis			

Rr *En secundum. Determinatè, indeterminatè. Distinctè, con-
fusè. Explicitè, implicitè. Atque illud quoque animo vol-
vas & revolas ad dies 5. Erit operæ pretium, si tuis ipse 25
propositionibus singula, ut decet, applices, si divides, si
distinguas. Nec verò facere defugerem modò, nisi vereretur
lædium. En tertium. Quod nimis concludit, nihil conclu-
dit. Nec meditando tempus assignatur. Instat, urget. Age,
refer animum ad tua illa, & vide num eodem modo pro- 30*

a. Après *restet*, non à la ligne (1re édit.).

grediar. Sum res cogitans, novi me esse substantiam cogitantem, substantiam cogitantem existere, & tamen nondum novi mentem existere, imò nulla mens existit : nihil est, abdicata sunt omnia. Ergo notitia existentiae aut existentis
5 substantiae cogitantis non pendet a notitiâ existentiae aut existentis mentis. Ergo cum existam, & existam res cogitans, & mens non existat, non sum mens; ergo corpus. 73
Quid files? quid pedem refers? Necdum ego spem abjeci omnem. Sequere me nunc demum. Euge, macie animo, reterem formam admoveo, & methodum regendæ rationis
10 antiquis omnibus, quid ajo? omnibus omnino hominibus familiarem. Patere, quæso, nec ægre feras : tuli ego te. Viam illa forsitan aperiet, ut solet intricatis & desperatis in rebus. Aut sane, si minus id præsliterit, saltem, dum
15 nos recipimus, methodi illius tuæ, si quod sit vitium, digito commonestrabit. Ecce igitur rem tuam in formâ.

§ 9. TUTO FIT RECEPTUS IN VETERI FORMA.

Nulla res, quæ talis est ut de eâ dubitare possim an existat, de facto existit. 88
20 Omne corpus est tale ut de eo dubitare possim an existat. Ergo nullum corpus existit de facto.
Annon major propositio tua est, ut ne vetera revocem? Est & minor propositio, ut tua quoque sit conclusio. Resumo igitur :
25 Nullum corpus existit de facto.
Ergo nullum de facto existens est corpus^a. 88
Pergo : Nullum de facto existens est corpus.
|Ego (ego substantia cogitans) sum existens de facto. 74

a. Non à la ligne (*Edit. princeps*).

Ergo ego (ego substantia cogitans) non sum corpus.

Quid vultus renidet, in eoque se ver aperit novum? Arridet, credo, forma, & quod formâ conficitur. At ecce risum sardonium. Loco corporis pone mentem, & tunc bonâ ex formâ colliges: Ergo ego (ego substantia cogitans) non sum mens. Nempe:

Nulla res, quæ talis est ut de eâ dubitare possim an existat, de facto existit.

Omnis mens est talis ut de eâ dubitare possim an existat.

Ergo nulla mens existit de facto.

Nulla mens existit de facto.

Ergo nullum de facto existens est mens.

Nullum existens de facto est mens.

Ego (ego substantia cogitans) sum existens de facto.

Ergo ego (ego substantia cogitans) non sum mens.

Quid ergo? Forma bona est, legitima; nusquam peccat, nusquam falsum conficit, nisi fors ex falso. Ergo quod vitium displicet in consequenti, non a formâ sit, necesse est, sed ab aliquo male posito in præmissis. Et verò an bene positum putas hoc tuæ peregrinationis firmamentum: « Nulla res, quæ talis est ut de eâ dubitare possim an existat aut an vera sit, de facto existit, aut vera est »? An certum illud? An ita exploratum, ut firmo & libero animo huic possis insistere? Fare, quæso, cur illud negas: « habeo corpus »? Haud dubie quia dubium videtur tibi. An verò illud quoque dubium non est: « non habeo corpus »? An quisquam est, qui scientiæ suæ omnis & disciplinæ, atque illius maxime, quam cæteris uti magistram velit imponere, fundamentum stabiliat illud, quod prudenter falsum existimet? Sed abunde. Hæc meta ultima, & errorum finis; nihil est quod sperem deinceps.

Quare quæsito tuo « An sit bona Methodus philosophandi per abdicationem dubiorum omnium »^a, respondeo, ut expectas, ingenue, libere, & citra verborum involucra.

NOTÆ.

5 Hucusque R. P. jocatus est; & quia in sequentibus seriò agere, ac plane aliam personam induere velle videtur, hîc breviter ea interim ponam quæ in his joci animadverti^b.

Hæc ejus verba : *Olim? Fuitne olim^c? &, Somnio* Kk
 10 *me cogitare, non cogito^d, & talia, facetiæ sunt, personâ quam | sumpsit dignissimæ. Ut & gravis quæstio :* 76
An cogitare latius pateat quàm somniare^e? atque argutum dictum, De Methodo somniandi, &, Ut quis bene ratiocinetur, somniet^f. Sed non puto me istis ullam vel
 15 *minimam dedisse occasionem, quia expresse significavi me, dum loquebar de abdicatis, non affirmare quòd essent, sed tantummodo quòd viderentur; adeo ut, quærendo quid me olim esse putassem, quærerem tantum quid mihi tunc videretur me olim putasse. Ac*
 20 *dum dixi me cogitare, non inquisivi an cogitarem vigilans an somnians. Et miror eam ab illo vocari Methodum somniandi a quâ non parum videtur fuisse excitatus.*

a. Voir ci-avant, p. 466, l. 18, et ci-après la *Responsio* de l'auteur des Objections, p. 96 de l'édition *princeps*.

b. Non à la ligne.

c. Page 493, l. 21.

d. Page 494, l. 15.

e. *Ibid.*, l. 18.

f. Page 495, l. 8-10.

L1 Ratiocinatur etiam convenienter suæ personæ, cùm,
 ut quæram quid me antehac esse putarim, vult a me
 præmitti velut effatum : *Sum aliquid eorum quæ me esse
 olim credideram*, aut : *Sum illud quod olim credidi me
 esse*^a. Ac paulo post, ad quærendum an sim corpus, 5
 vult præmitti hanc Cynosuram : *Recte olim censui de
 iis quæ pertinent ad corpus*, vel : *Nihil ad corpus perti-
 net, præter ea quæ olim pertinere intellexi*^b. Nam dicta,
 quæ rationi manifeste repugnant, apta sunt ad risum
 movendum ; & manifestum est utiliter a me quæri 10
 potuisse, quid olim me esse credideram, atque an es-
 sem corpus, etsi nescirem an quidquam essem eorum
 77 quæ credideram, nec an bene credidissem, ut nempe
 auxilio eorum, quæ tunc de novo essem percepturus,
 istud ipsum examinarem ; atque, si nihil aliud, saltem 15
 addiscerem nihil a me illâ viâ posse inveniri.

Mm Egregie rursus personam suam agit, narrando fa-
 bellam de rustico^c ; nihilque in eâ magis ridiculum,
 quàm quòd ille, putando ipsam meis verbis applicare,
 applicet tantum suis. Mox enim me reprehendebat, 20
 quòd non supposuissem hoc effatum : *Recte olim censui
 de iis quæ pertinent ad corpus*, vel : *Nihil ad corpus
 pertinet, præter ea quæ olim pertinere intellexi*^d. Nunc
 autem hoc ipsum, quod querebatur a me dictum non
 fuisse, quodque totum ex suâ imaginatione eduxit, 25
 tanquam si meum esset reprehendit, & cum absurdâ
 rustici sui ratiocinatione comparat. Ego verò nun-
 quam negavi rem cogitantem esse corpus, propterea

a. Page 495, l. 14-16.

b. Page 496, l. 16-18.

c. *Ibid.*, l. 23.

d. Rapprocher *ibid.*, l. 16-18, et p. 497, l. 19-20.

quòd supposuerim me olim de naturâ corporis recte
cenfuisse, sed propterea quòd hoc nomine *corpus* non
utendo, nisi ad rem mihi satis notam, nempe substan-
tiam extensam significandam, agnoverim rem cogi-
5 tantem ab eâ differre.

Elegantiae jam sæpius dictæ, quæ hîc repetuntur, Nn
Cogito, ais. Nego, somnias^a; & *Certum, addis, & evi-*
dens. Nego, somnias; Videtur dumtaxat, apparet, non est,
&c.^b, hoc nomine saltem risum movent, quòd in | eo 78
10 qui seriò ageret essent ineptæ. Ne verò tyrones forte
hîc errent, putantes dubitanti vigiletne an somniet,
nihil aliud posse esse certum & evidens, sed tantum
videri, aut apparere, velim ut recordentur ejus quod
ante notatum est (ad F)^c, nempe id quod clare perci-
15 pitur, a quocunque demum percipiatur, verum esse,
non autem videri, aut apparere verum dumtaxat. Et si
profecto pauci sint, qui recte distinguant inter id,
quod revera percipitur, & id quod percipi putatur,
quia pauci claris ac distinctis perceptionibus sunt
20 affueti.

Huc usque Actor noster nullius memorandi præ- Oo
lii imaginem nobis exhibuit, sed exiguos tantum obi-
ces sibi proposuit, in quos ubi aliquandiu gesticulatus
est, statim cecinit receptui, & in aliam partem se con-
25 vertit. Hîc^d primùm incipit ingens certamen, in hostem
suâ scenâ dignissimum, nempe in umbram meam, nul-
lis quidem aliis visibilem, sed quam ex proprio suo ce-
rebro eduxit, & ne non satis vana videretur, ex ipso

a. Page 498, l. 4-5.

b. *Ibid.*, l. 11-14.

c. Page 461, l. 17.

d. Page 499, l. 2.

Nihilo conflavit. Serio verò in ipsam certat, argumentatur, fudat, facit inducias, Logicam in auxilium vocat, instaurat pugnam, singula excutit, librat, trutinat^a. Et quia tam valentis adversarii ictus clypeo non audet excipere, corpore ipsos declinat, distinguit, & 5
 79 denique per diverticula, *Determinatè & in|determinatè*^b, fugiens evadit. Cujus sane rei spectaculum est perjurandum; præsertim si tanti dissidii causa intelligatur. Nempe cùm in meis scriptis fortè legisset, si quas veras opiniones, antequam serio philosophemur, habeamus, eas tam multis aliis, vel falsis, vel saltem dubiis esse permistas, ut, ad illas ab his secernendas, optimum sit omnes initio rejicere, sive nihil plane ex iis non abdicare, ut postea commodius quæ veræ fuerant, agnosci, vel novæ inveniri, ac solæ veræ admitti possint. 10
 Quod plane idem est, ac si dixissem, ad cavendum, ne in canistro vel corbe pomis pleno aliqua corrupta haberentur, principio omnia esse effundenda, nihilque prorsus in eo relinquendum, & deinde ea sola, 15
 vel resumenda, vel aliunde assumenda, in quibus nulum vitium esse cognosceretur. At ille rem tam altæ speculationis non capiens, vel certe, ut fit, simulans se non capere, miratus est præcipue quod diceretur « Nihil non esse abdicandum », ac diu multumque de isto *Nihilo* cogitando, sic illud cerebro suo infixit, ut 20
 quamvis nunc in ipsum sæpe prælietur, non facile tamen eo se possit liberare. 25

Pp Post tam secundum prælium, opinione victoriæ elatus, novum hostem laceffit, quem quidem rursus putat

a. Page 500, l. 26-27.

b. *Ibid.*, l. 30-31.

esse umbram meam, | ea enim perpetuo ejus phantasiæ 80
 obversatur, sed nunc ipsam ex novâ materiâ compo-
 nit, nempe ex verbis : *Novi me existere ; quæro quis sim,*
 &c.^a. Et, quia hæc minus ipsi nota est quàm præce-
 5 dens, cautius aggreditur, & eminus dumtaxat. Pri-
 mum telum, quod jacet, hoc est : *Cur quæris, si nosti^b ?*
 Quod quia putat ab hoste excipi hoc umbone : *Novi*
me esse, non novi quis sim, statim hanc longiorem ha-
 stam intorquet : *Unde agnosces quis sis, nisi ab iis, quæ*
 10 *aut nosti olim, aut olim scies ? Non ab iis, quæ olim nosti :*
dubiis scatent, & abdicata sunt. Ergo ab iis quæ nondum
scis, scies verò postea. Quo ictu miserabilem umbram
 valde commotam ac prope prostratam audire se putat
 exclamantem : *Nondum novi ista existere.* Tuncque,
 15 iram suam in misericordiam mutans, eam solatur his
 verbis : *Spera bene, cognosces aliquando.* Ad quæ ipsam
 voce querulâ & supplici sic respondentem inducit :
Quid faciam interea ? Ille verò imperiose, ut victorem
 decet : *Expectabis,* inquit. Verumtamen, quia est mise-
 20 ricors, non diu patitur ancipitem, sed rursus fugiens
 ad diverticula : *Determinate, indeterminate ; clare, con-*
fuse^c, quia neminem ibi se insequentem videt, solus
 triumphat. Quæ profecto omnia eximia sunt, in eo ge-
 nere facetiarum, quod petitur ab inexpectatâ stultitiæ
 25 simulatione in viro cujus | vultus & vestitus multum 81
 sapientiæ gravitatisque promittebant. Sed, ut hoc
 clarius pateat, considerandus est Actor noster tan-
 quam vir gravis & doctus, qui, ad impugnandam cam

a. Page 501, l. 17.

b. *Ibidem*, l. 29 et suiv.

c. Page 502, l. 14.

Methodum quærendæ veritatis, quæ jubet ut, rejectis omnibus incertis, incipiamus a cognitione propriæ existentiae, atque inde progrediamur ad examen naturæ nostræ, sive ejus rei quam jam existere cognoscimus, probare conatur per hanc viam nullum aditum patere ad ulteriorem cognitionem, hacque utitur ratione : *Cum noveris tantum te esse, non autem quis sis, non potes hoc discere ab iis quæ olim nosti, cum omnia abdicaveris; ergo ab iis quæ nondum scis.* Ad quæ vel puer triennis posset respondere, nihil ob stare quominus disceret ab iis quæ olim noverat, quia, etsi fuissent abdicata, cum dubia erant, poterant tamen resumî postea, cum vera esse constaret; ac præterea, etsi concederetur disci nihil posse ab olim cognitis, saltem alteram viam, per ea quæ nondum noverat, sed studio & animadversione esset cogniturus, omnino patere. Sed hîc noster fingit sibi adversarium, qui non modò priorem viam concedit esse occlusam, sed etiam qui alteram ipsemet claudit hoc verbulo : *Non novi ista existere.* Tanquam si nova existentiae cognitio nulla posset acquiri, ac tanquam si ejus ignoratio omnem essentiae cognitionem impediret. Quod sane est quàm
82 | maxime insulsum. Sed nempe alludit ad mea verba; scripsi enim, fieri non posse ut ea, quam jam habeo, notitia rei, quam novi existere, pendeat a notitiâ ejus, quod existere nondum novi^a. Atque hoc, quod tantum dixi de præsentî, ridicule transfert ad futurum, eâdem ratione ac si, quia jam non possumus videre illos, qui nondum nati sunt, sed hoc anno nascentur, concluderet nos nunquam videre ipsos posse. Nam sane
30

a. Page 27, l. 29, à p. 28, l. 1.

perspicuum est, rei, quæ cognoscitur ut existens, notitiam illam, quæ jam habetur, non pendere a notitiâ ejus, quod nondum cognoscitur ut existens; quia hoc ipso quòd aliquid percipiatur ut pertinens ad rem
 5 existentem, necessario etiam percipitur existere. Sed longe aliud est de futuro, quia nihil obstat quominus notitia ejus rei, quam novi existere, augeatur aliis rebus, quas existere nondum novi, sed tum demum sum cogniturus, cum eas ad ipsam pertinere percipiam.
 10 Pergit verò inquiring: *Spera bene, cognosces aliquando*^a; ac deinde: *Te diu non patiar ancipitem*. Quibus verbis jubet nos a se expectare, vel ut demonstret per viam propositam ad nullam ulteriorem cognitionem posse deveniri; vel certe, si supponat illam ab adversario esse occlusam (quod tamen esset ineptum),
 15 ut aliquam aliam aperiat. Sed tantummodo subjungit: *Nosti quis sis indeterminate & confuse, non autem determinate & clare*. Ex quibus verbis nihil proclivius est, quàm ut concludamus, nobis ergo viam patere ad ulteriorem cognitionem, quia meditando & advertendo possumus efficere, ut id quod indeterminate ac confuse dumtaxat cognoscimus, clare ac determinate postmodum percipiamus. Sed nihilominus ille concludit,
 20 verba *Determinate, indeterminate, esse echinum quod nos sæculum possit remorari*, atque ideo aliud iter esse quærendum. Quibus omnibus nihil aptius, ad summam ineptitudinem & imbecillitatem ingenii proprii simulandam, excogitari ab eo potuisse mihi videtur.

Sum, ais. — Nego. — Pergis: cogito. — Nego &c^b. Qq

a. Page 502, l. 6, puis l. 8, 9-11, 14-15.

b. *Ibid.*, l. 26-29, puis p. 503, l. 3.

Hic rursus præliatur in priorem umbram, putansque se statim in primo congressu ipsam obtruncasse, gloriabundus exclamat : *Omnino facinus insigne, uno ictu amputavi omnia*. Sed quia hæc umbra ab ejus cerebro vitam habet, nec nisi simul cum illo mori potest, etiam 5 obtruncata reviviscit. Et manum pectori admovens jurat se esse, se cogitare. Quo novo precandi genere mollitus, veniam illi vivendi concedit, ac multa, spiritibus ultimis collectis^a, ineptissime garriendi, quæ ipse non refutat, sed potius amicitiam cum illâ contrahit, 10 atque ad alias delicias transit.

84 Rr Primò sic ipsam objurgat : *Quærebas paulo | ante, vix ante passus centum, quæ esses; nunc non modò scis, sed & clarum & distinctum habes illius conceptum*^b. Deinde rogat *conceptum tam clarum, tam distinctum, sibi ostendi, ejus ut aspectu reficiatur*^c. Tum fingit illum sibi ostendi 15 in his verbis : *Certò scio me esse, me cogitare, me existere substantiam cogitantem; actum est*^d. Quæ non sufficere probat hoc exemplo : *Cognoscis etiam nullum montem existere sine valle, ergo habes conceptum clarum & distinctum montis sine valle*^e. Idemque sic interpretatur : *Clarus est conceptus ille tuus, quia certò cognoscis; distinctus est, quia nihil aliud cognoscis...* Atque adeo conceptus clarus & distinctus, quem formas, in eo est, quòd repræsentet 20 tibi substantiam existere cogitantem, nihil attendendo ad corpus, ad animum, ad mentem, ad quicquam aliud, sed 25

a. Page 503, l. 18 et suiv.

b. Page 504, l. 10-12.

c. *Ibid.*, l. 19-20.

d. *Ibid.*, l. 22 et 28.

e. Page 505, l. 6-8.

tantum quod existat^a. Postremò, stratioticos animos resumendo, putat se ibi videre *magnum apparatus, triariosque cuneatim ac ferratim ordinatos*^b, quos omnes novus Pyrgopolinices difflat spiritu,

5 Quasi ventus solia, aut panicula tectoria^c,

& ita ut ne vel nuntius reslet. Primo flatu emittit hæc verba: *A nosse ad esse non valet consequentia*^d, simulque ostentat, instar | vexilli, abacum quemdam in quo sub-

85

stantiam cogitantem pro arbitrio descripsit. Secundo
10 flatu emittit hæc : *Determinate, indeterminate. Distincte, confuse. Explicite, implicite*^e. Tertio hæc : *Quod nimis concludit, nihil concludit*^f. Hocque ultimum ita explicat : *Novi me existere substantiam cogitantem, & tamen nondum novi mentem existere. Ergo notitia existentia*
15 *meæ non pendet a notitiâ existentis mentis. Ergo cum existam, & mens non existat, non sum mens. Ergo corpus*^g. Quibus auditis, illa filet, pedem refert, animum despondet, ac se captivam duci ab eo patitur in triumphum. Ubi multa immortalis risu digna possem ostendere;
20 sed malo parcere Actoris togæ, ac etiam meum esse non puto de rebus tam levibus diu ridere. Quapropter hîc ea tantum notabo, quæ a veritate aliena cum sint, fortè tamen ab aliquibus crederentur tanquam a me concessa, si de ipsis plane tacerem.

24 *Après tacerem, non à la ligne (édit. princeps).*

a. Page 505, l. 16 et l. 22.

b. Page 506, l. 3-5.

c. PLAUTE, *Mil.*, I, 1, 17. Il faut lire : **aut paniculam tectoriam**.

d. Page 506, l. 7.

e. *Ibid.*, l. 23-24.

f. *Ibid.*, l. 28.

g. Page 507, l. 1-7.

In primis nego cum julte queri, quasi dixissem me habere clarum & distinctum meum conceptum, priusquam sufficienter explicuissem quâ ratione habeatur, atque, ut ait, cum *vix ante passus centum quaesivissem quis essem*^a. Nam, inter ista duo, recensui omnes proprietates rei cogitantis, nempe quod intelligat, velit, imaginetur, recordetur, sentiat &c.; itemque omnes alias proprietates vulgo notas, quæ ad ejus conceptum
 86 non | pertinent, ut unas ab aliis distinguerem, quod solum post sublata præjudicia potuit optari. Sed factor illos, qui præjudicia non exuunt, non facile ullius unquam rei clarum & distinctum conceptum habere posse: manifestum enim est eos conceptus, quos in pueritiâ habuimus, claros & distinctos non fuisse; ac proinde ab ipsis, nisi fuerint depositi, alios, quoscunque postea acquirimus, obscuros reddi & confusos. 15
 Cum itaque vult sibi ostendi *clarum istum & distinctum conceptum ejus ut aspectu reficiatur*^b, nugas agit; ut etiam cum me inducit illum sibi ostendentem in his verbis: *Certò scio me esse &c*^c. Cum verò vult eas ipsas nugas refutare hoc exemplo: *Certò etiam scis nullum montem existere sine valle; ergo habes conceptum clarum & distinctum montis sine valle*^d, sophismate se ipsum fallit. Nam ex antecedentibus tantum sequitur: *Ergo clare & distincte percipis nullum montem existere sine*
 20 *valle*, non autem: *Habes conceptum montis sine valle*, quia, cum nullus sit, non debet haberi, ut percipiatur nullum montem esse sine valle. Sed nempe est adeo
 25

a. Page 504, l. 10.

b. *Ibid.*, l. 19-20.

c. *Ibid.*, l. 22.

d. Page 505, l. 6-8.

felicis ingenii, ut ipsasmet illas ineptias, quas finxit, non possit sine novis ineptiis refutare.

Cùm verò ait postea, *me concipere substantiam cogitantem, & nihil concipere corporeum, nihil spirituale &c.*^a,
 5 de corporeo concedo, quia prius explicueram quid per nomen corporis vel rei corporeæ intelligerem : nempe
 id tantum quod est extensum, sive in cujus conceptu
 extensio continetur. Quod autem addit de spiritali,
 crasse affingit, ut & aliis pluribus in locis, ubi me in-
 10 ducit dicentem : *Sum res cogitans, sed non sum corpus, nec animus, nec mens*^b, &c. Non possum enim de re cogitante negare, nisi ea in quorum conceptu nullam cogitationem contineri scio, quod me scire de animo vel de mente nunquam scripsi nec cogitavi.

15 Cùmque postea dicit *se recte capere meam mentem, ac me putare clarum esse conceptum meum, quia certò cognosco, & distinctum, quia nihil aliud agnosco*^c, se ipsum valde tardi ingenii esse fingit. Aliud enim est clare percipere, ac certò scire, cùm multa, non tantum ex fide
 20 divinâ, sed etiam quia prius ea clare perspeximus, jam certò sciamus, quæ tamen non clare jam percipimus ; & aliarum rerum cognitio minime impedit quominus ea, quam habemus alicujus rei, sit distincta ; nec ullum, vel minimum, verbum unquam scripsi, ex quo tales
 25 affaniæ deduci possent.

Præterea effatum ejus : *A nosse ad esse non valet con-*

2 point d'alinéa (édit. princeps). — 14, 25, même remarque.

a. Page 505, l. 11-13.

b. *Ibid.*, l. 27-28.

c. *Ibid.*, l. 16-18.

sequentia^a, est plane falsum. Et si enim, ex eo quòd noscamus alicujus rei essentiam, non sequatur illam existere; nec ex eo quòd putemus nos aliquid cognoscere, sequatur illud esse, si fieri possit ut | fallamur :
 88 omnino tamen *a nosse ad esse valet consequentia*, quia 5
 plane fieri non potest, ut aliquam rem noscamus, nisi revera ipsa sit prout illam cognoscimus : nempe vel existens, si eam existere percipimus, vel hujus aut illius naturæ, si tantum ejus natura nobis sit nota.

Falsum etiam est, aut saltem ab illo absque ullâ vel
 10 minimâ ratione affirmatum, *aliquam substantiam cogitantem esse partibilem*^b, ut habet in illo abaco, in quo diversas substantiæ cogitantis species, tanquam ab oraculo aliquo edoctus, proponit. Nullam enim possu-
 15 mus cogitationis extensionem aut partibilitatem intelligere, ac omnino est absurdum id verbo affirmare ut verum, quod nec a Deo est revelatum, nec assequi-
 mur intellectu. Atque hîc tacere non possum opinionem istam, de partibilitate substantiæ cogitantis, periculosissimam ac religioni Christianæ quàm maxime
 20 adversantem mihi videri : quia, quamdiu quis illam admittet, realem humanæ animæ a corpore distinctionem nunquam vi rationis agnoscet.

Verba *Determinate, indeterminate. Distincte, confuse. Explicite, implicite*^c, cùm sola, ut hîc, ponuntur, nul-
 25 lum plane habent sensum; nec aliud sunt quàm offusivæ, quibus videtur Author noster velle discipulis suis

9 point d'alinéa (édit. princeps). — 23 même remarque.

a. Page 506, l. 7.

b. *Ibid.*, l. 20.

c. *Ibid.*, l. 23-24.

persuadere, cùm nihil boni habet quod dicat, se tamen aliquid boni cogitare.

Aliud etiam ejus effatum : *Quod nimis concludit, nihil concludit*^a, non sine distinctione debet admitti. 89

- 5 Nam si per verbum *nimis* intelligat tantum aliquid amplius quàm id quod quærebat, ut cùm infra^b reprehendit argumenta quibus existentiam Dei demonstravi, ob id quod putet per illa plus concludi quàm leges prudentiæ exigant, aut quisquam mortalium deprecatur, plane falsum est & ineptum, quia, quo plus concluditur, modò recte concludatur, tanto melius est, nec ullæ unquam prudentiæ leges huic rei possunt adversari. Si verò intelligat per verbum *nimis* non simpliciter aliquid amplius quàm quærebat, sed aliquid
- 15 quod sine controversiâ sit falsum, tunc quidem est verum; sed plane errat R. P., cùm tale quid mihi affingere conatur. Cùm enim ita scripsi : « Notitia eorum » quæ novi existere, non pendet a notitiâ eorum quæ » existere nondum novi; atqui novi rem cogitantem
- 20 » existere, ac nondum novi corpus existere; ergo notitia rei cogitantis non pendet a notitiâ corporis^c », nihil nimis & nihil non recte conclusi. Cùm verò assumit : *Novi rem cogitantem existere, ac nondum novi mentem existere, imo nulla mens existit, nihil est, abdicata*
- 25 *sunt omnia*^d, rem plane nugatoriam ac falsam assumit. Non enim possum quidquam affirmare aut negare de

2 point d'alinéa (édit. princeps).

a. Page 506, l. 28-29.

b. Respons. 4 (p. 100 de l'édit. princeps).

c. Cf. *Medit. II*, ci-avant, p. 27, l. 28 et suiv.

d. Page 507, l. 1-4.

mente, nisi sciam quid per hoc nomen *Mens* intelligam; nihilque possum | intelligere, ex iis quæ per illud solent intelligi, in quo non contineatur cogitatio. Adeo ut repugnet, ut quis cognoscat rem cogitantem existere, ac non cognoscat mentem, sive aliquid ejus quod significatur nomine mentis, existere. Quodque subjungit : *Imo nulla mens existit, nihil est, abdicata sunt omnia*, tam absurdum est, ut responsionem non mereatur. Cum enim post abdicationem agnita sit existentia rei cogitantis, agnita simul est existentia mentis (saltem quatenus hoc nomine res cogitans significatur), nec proinde amplius est abdicata. 5 10

Cum denique, usus syllogismo in formâ, id extollit tanquam *Methodum aliquam regendæ rationis*^a, quam meæ opponat, videtur velle persuadere, me syllogismorum formas non probare, ac proinde Methodum aliquam a ratione valde alienam habere. Hoc autem falsum esse satis patet ex meis scriptis, in quibus nunquam non usus sum syllogismis, cum locus id postulavit. 15 20

Hic^b affert syllogismum ex falsis præmissis, quas meas esse affirmat, ego verò nego & pernego. Nam quantum ad hanc majorem : *Nulla res, quæ talis est ut de eâ dubitare possim an existat, de facto existit*^b, tam absurda est, ut non verear ne ullis persuadere possit eam a me esse prosectam, nisi quibus unâ persuadeat me rationis compotem non esse. Nec possum satis mirari quo consilio, quâ fide, | quâ spe, quâ confidentiâ id 25

¹² non à la ligne (édit. princeps).

a. Page 507, l. 10.

b. *Ibid.*, l. 18.

susceperit. Nempe in primâ Meditatione, in quâ non-
 dum de ullâ veritate statuendâ, sed tantummodo de
 præjudiciis tollendis agebam, postquam ostendi cas
 opiniones, quibus credendis quammaxime fueram
 5 affuetus, in dubium posse revocari, ac proinde ab iis,
 non minus quàm ab aperte falsis, assensionem esse co-
 hibendam, ne quo mihi in veritate quærendâ impedi-
 mento esse possent, addidi hæc verba : « Sed nondum
 » satis est hoc advertisse; curandum est ut recorder.
 10 » Assidue enim recurrunt consuetæ *opiniones*, occu-
 » pantque credulitatem meam, tanquam longo usu &
 » familiaritatis jure sibi devinctam, fere etiam me in-
 » vito; nec unquam iis assentiri & confidere desues-
 » cam, quamdiu tales esse supponam quales sunt
 15 » revera, nempe *aliquo* quidem *modo dubias*, ut jam
 » jam ostensum est, sed nihilominus valde probabiles,
 » & quas multo magis rationi consentaneum sit cre-
 » dere quàm negare. Quapropter, ut opinor, non
 » male agam, si, *voluntate plane in contrarium versâ*, me
 20 » ipsum fallam, illasque aliquandiu *omnino falsas ima-*
 » *ginariasque esse fingam*, donec tandem, velut æquatis
 » utrimque præjudiciorum ponderibus, nulla amplius
 » prava consuetudo iudicium meum a rectâ rerum
 » perceptione detorqueat^a. » Ex quibus Author noster
 25 elegit hæc verba, cæteris rejectis, | « *opiniones aliquo* 92
 » *modo dubias* », « *voluntate plane in contrarium versâ* »,
 » *omnino falsas imaginariasque esse fingam* ». Ac præ-
 » terea in locum verbi *fingam* substituit *ponam, credam*,
 » & ita *credam ut contrarium ejus quod dubium est pro*
 30 *vero affirmem*. Voluitque hoc esse tanquam essatum live

a. Ci-avant, p. 22, l. 3-18.

regulam certam quâ semper uterer, non ad præjudicia tollenda, sed ad fundamenta Metaphysicæ summe certæ & accuratæ statuenda. Primò tamen cunctanter tantum & per ambages hoc proposuit, nempe in §. 2 & 3 primæ suæ Quæstionis^a. Quin & in 3 illo §., postquam supposuit ex istâ regulâ se debere credere, 2 & 3 non facere §, quærit *an continuo illud ita debeat credere, ut sibi persuadeat aliter habere se non posse*^b. Ad quod absurdissimum quæsitum inducit me, post aliquot ambages & verba superflua, sic denique respondentem : *Nec pones, nec negabis; neutro uteris, utrumque habebis velut falsum*^c. Ex quibus verbis, mihi ab illo ipso tributis, plane manifestum est eum recte scivisse, me ut verum non credere contrarium ejus quod dubium est, ac neminem ex meâ sententiâ eo uti posse pro majore propositione alicujus syllogismi ex quo certa conclusio expectetur, contradictoria enim sunt, nec ponere nec negare, neutro uti, atque unum ex iis ut verum affirmare, atque eo uti. Sed sensim postea eorum, quæ
 93 | tanquam mea retulerat, oblitus, non modò contrarium affirmavit, sed & tam sæpe inculcavit, ut sere hoc unum in totâ suâ dissertatione reprehendat, & omnia illa duodecim peccata, quæ deinceps ad finem usque mihi affingit^d, ex hoc uno componat.

Unde profecto, tum hîc, ubi hanc majorem : *Nulla res quæ talis est ut de eâ dubitare possim an existat, de facto*

24 non à la ligne (édit. princeps).

a. Page 456, l. 7, et p. 458, l. 1.

b. Page 458, l. 4-5.

c. *Ibid.*, l. 28-29.

d. Voir la *Responsio* ci-après (p. 527, l. 15)

existit, meam esse affirmat, tum aliis omnibus in locis
 ubi quid tale mihi tribuit, nisi prorsus ignorem quid
 verbum *mentiri* significet, illum inexcusabiliter men-
 5 tiri, sive contra mentem & conscientiam loqui, eviden-
 tissime demonstratur. Et quamvis admodum invitustam
 inhonesto verbo utar, exigit tamen hoc a me defensio
 veritatis, quam suscepi, ut quod ille tam aperte facere
 non erubescit, ego saltem nomine proprio vocare non
 recusem. Cùmque in toto hoc scripto nihil aliud fere
 10 agat, quàm ut hoc idem ineptissimum mendacium,
 sexcentis variis modis expressum, lectori persuadeat
 & inculcet, non video ipsum aliter posse excusari,
 quàm quia fortè tam sæpe idem affirmavit, ut paulatim
 sibi ipsi persuaserit esse verum, nec amplius pro men-
 15 dacio suo cognoscat. Quantum deinde ad minorem :
Omne corpus est tale, ut de eo dubitare possim an existat^a,
 vel : *Omnis mens est talis, ut de eâ dubitare possim an*
existat, si de quovis tempore indefinite intelligatur, ut
 ad ejus conclusionem debet intelligi, est quoque falsa,
 20 & nego meam esse. Nam statim post initia secundæ
 Meditationis, ubi certò perspexi rem cogitantem exi-
 stere, quæ res cogitans ex vulgari usu *mens* appella-
 tur, non amplius dubitare potui quin mens existeret;
 ut etiam post sextam Meditationem, in quâ corporis
 25 existentiam cognovi, non amplius de ipsâ potui dubi-
 tare. Quàm stupendi verò ingenii est author noster,
 qui duas falsas præmissas tam artificiose potuit excogi-
 tare, ut ex iis, in bonâ formâ, conclusio falsa sequeretur!
 Sed non intelligo cur hîc mihi *risum sardonium*^b

a. Page 507, l. 20, et p. 508, l. 9.

b. Page 508, l. 4.

adferibat, cùm lætitiæ causam dumtaxat, non quidem permagnæ, sed certe veræ ac solidæ, in ejus Differtatione repererim : nempe quòd ille, multa ibi reprehendendo, quæ non mea sunt, sed a se mihi afficta, clare ostendat se nullum non movisse lapidem, ut aliquid reprehensione dignum inveniret in meis scriptis, & tamen nihil omnino invenisse. 5

Tt At certe, illum non ex animo hæcenus risisse, satis declarant, tum seria objurgatio quâ hanc partem concludit^a. tum maxime sequentes ejus responsiones, in quibus non modò tristis & severus, sed etiam profecto est crudelis^b. Nam cùm nullas odii habeat causas, nihilque invenerit reprehendendum, præter illud unum
95 absurdum, quod mihi prudens & sciens affinxit, quodque paulo ante non potui honestiùs quàm *mendacium* ejus nominare : quia tamen putat se jam illud lectori suo plane persuasisse (non quidem vi rationum, utpote quas nullas habet ; sed primò admirabili affirmandi confidentiâ, quæ, in viro pietatem & charitatem Christianam peculiariter professò, tanta, & tam sine pudore, de re falsâ esse posse nunquam putatur ; ac
20 deinde pertinaci & frequenti ejusdem repetitione, quâ sæpe fit ut, ex consuetudine audiendi etiam res quas falsas scimus, consuetudinem eas pro veris habendi acquiramus : atque hæ duæ machinæ apud plebem, illosque omnes qui res accurate non examinant, omni
25 pondere rationum potentiores esse solent), nunc victo superbe insultat, & me tanquam puerum gravis Pædagogus objurgat, pluriumque peccatorum reum facit

a. Page 508, l. 19 et suiv.

b. Ci-après, p. 527 et suiv.

in fequentibus 12 refponfionibus, quàm in Decalogo præcepta habeantur. Excufandus tamen eft R. P., quia non ampliùs apud fe effe videtur; fed, cùm plufculum poti duas tantùm res pro unâ foleant videre, tanto
 5 ille charitatis zelo turbatus eft, ut in unico contra mentem & confcientiam propriam dicto fuo duodecim peccata mihi tribuenda inueniat. Quæ, niſi me aperte ac citra verborum involucra hîc loqui puderet, non deberem aliter quàm | convitia & calumnias vocare; 96
 10 fed, quia jam puto meas effe vices jocandi, hallucinationes tantùm dicam, & velim ut Lector animadvertat, ne minimum quidem verbum ab ipſo contra me in fequentibus haberi, in quo non fit hallucinatus.

RESPONSIO ^a.

15 Reſp. 1. *Peccat Methodus circa principia. Nempe nulla habet, & infinita habet. Ac cæteræ quidem facultates, ut ex certis educant certa, clara, evidentia & innata ſibi ponunt principia: Totum eſt ſuâ parte majus; ex nihilo nihil fit, & ſexcenta id genus, quibus ſubnixæ ev-*
 20 *hunt ſeſe in altum & ad veritatem tutò contendunt. Hæc verò ſecus, ut faciat aliquid, non ex aliquo, ſed ex nihilo, amputat, abdicat, ejurat omnia ad unum principia vetera; ac voluntate plane in contrarium verſâ, ne videatur aliſ omnibus carere, fingit & aptat ſibi e cerâ, ac principia*
 25 *ponit nova veterum plane contraria. Atque eo pacto vetera exuit præjudicia, ut induat nova; certa deponit, ut aſſumat dubia; alas ſibi aptat, ſed cereas; ſubvehit ſeſe in*

a. Réponſe à la 2e Queſtion, ci-avant, p. 466, l. 17.

altum, at ut cadat; denique ex nihilo molitur aliquid, ut faciat nihil.

- 97 | Resp. 2. *Peccat Methodus circa media. Nempe nulla habet, dum tollit vetera, nec adhibet nova. Reliquæ disciplinæ formas habent logicas, & syllogismos, & modos argumentorum certos, quorum ductu, velut Ariadnæo filo, ex labyrinthis expediant sese, & res involutas extricent facile & tutò. Hæc verò contrà formam veterem deturpat, dum novo pallet metu, quem sibi a Genio fingit, dum veretur ut ne somniet, dum dubitat an deliret. Propone syllogismum. Pallebit ad majorem, quæcunque sit illa tandem. Fortè, ait, Genius me decipit. Quid verò ad minorem? Trepidabit, dubiam dicet. Quid si somniem? Quoties somnianti visa sunt certa & clara, quæ post somnium falsa comperta sunt? Quid denique faciet ad conclusionem? Omnes omnino velut laqueos & pedicas fugitabit. Annon deliri, & pueri, & amentes præclare se credunt ratiocinari, cùm omni mente & judicio deficiantur? Quid si mihi idem contingat modò? Quid, si fucum faciat & offucias Genius? Malus est; necdum Deum novi existere, & ab eo deceptorem coerceri. Quid hîc facias? Quid cùm dicet, & obstinato animo, consequentiam dubiam esse, nisi antea certò scias, te nec somniare, nec desipere, sed esse Deum, & veracem Deum, & ab eo Genium malum haberi in vinculis? Quid, cùm syllogismi hujus repudiat materiam & formam? « Idem est dicere aliquid in rei alicujus naturâ sive conceptu contineri, ac dicere ipsum de eâ re esse verum. Atqui existentia &c. » Quid alia id genus? Quæ si urgeas: Expecta, dicet, quoad esse Deum sciam, & Genium videam ligatum. At saltem, ais, id habet commodi: dum nullos adhibet syllogismos, tutò vitat pa-*
- 5
10
15
20
25
30

ralogismos. Præclare enimverò, ut, ne mucosus sit puer, denasetur. Num melius cæteræ matres suos emungunt? Quare unum hoc habeo, quod dicam : Sublatâ omni formâ, nihil remanet, nisi informe.

- 5 *Resp. 3. Peccat Methodus contra finem, dum nihil certi assequitur. Sed nec potest assequi, cùm ipsa sibi vias omnes ad veritatem occludat. Ipsemet vidisti & expertus es tuis in erroribus Ulyssæis, quibus te meque socium fatigasti. Contendebas te esse mentem, aut habere mentem :*
- 10 *id verò minime potuisti conficere, sed hæsisisti in salebris & vepribus, & quidem toties, ut meminisse vix possim. Quanquam & recordari proderit modò, ut responsioni huicce nostræ suum sit robur. En igitur summa capita, quibus ipsa sibi | Methodus nervos succidit, omnemque* 99
- 15 *plane spem ad veritatis lucem præcludit. 1. Nescis an somnies an vigiles, adeoque nihilo plus debes tuis in cogitatis & ratiocinationibus (si quas tamen habes, non verò somnias dumtaxat te habere) ponere, quàm somnians in suis. Hinc dubia omnia & nutantia, & ipsæ conclusiones*
- 20 *incertæ. Exempli non afferam; obi ipse, & percurre apothecas memoriæ tuæ, & si quid repereris, quod eâ labe non sit infectum, profer : gratulabor. 2. Antequam sciam Deum existere, qui Genium malum liget, dubitare debeo de omni re, & omnem omnino propositionem habere sus-*
- 25 *pectam; aut sane, quæ vulgaris est philosophia & vetus ratiocinandi methodus, ante omnia definiendum est an sint, & quæ, illæ tandem propositiones immunes, deque iis retinendis monendi sunt tyrones. Hinc, perinde atque ex præcedenti, dubia omnia, & ad resligandum verum prorsus inutilia. 3. Si quid sit quod habeat vel minimum du-*
- 30 *bitationis, id, voluntate plane in contrarium versâ, falsum*

esse crede. & crede oppositum, coque utere tanquam principio. Hinc aditus omnes ad veritatem præclusi. Quid enim speres ab illo : Caput non habeo ; nullum est corpus, 100 nulla mens, & sexcentis istiusmodi ? Neque verò dicas abdicationem illam non esse perpetuam, sed, justitii instar, 5 ad tempus, ad mensem, ad dies 15, ut quisque majori contentione in illam incumbet. Eslo enim, sit ad tempus ; at est eo tempore quo veritatem vestigas, quo uteris abdicatis & abuteris, perinde quasi ab iis veritas omnis pendeat, & in iis, veluti necessario in stercemate, consistat. At, ais, 10 eâ utor, ut stylobatam & columnam stabiliam, ut solenne est Architectis. Annon illi machinas extemporaneas extruunt, iis utuntur, ut columnam elevent & suo in loco stabiliant, tum, velut præclare suo defunctam^a munere, dissolvunt & amovent ? Quidni illos imiter ? Imitare, per me 15 licet, at vide ne & stylobata & columna extemporaneæ illi machinæ sic innitantur, ut, hac remotâ, illa concidant. Atque illud est quod in Methodo reprehensione dignum putem. Falsa ponit fundamenta, iisque ita nititur, ut, remotis illis, illa quoque sit amovenda. 20

Resp. 4. Methodus peccat excessu. Hoc est, plus molitur quàm ab eâ prudentiæ leges exigant, plus quàm ab eâ quisquam mortalium deprecatur. Petunt quidem nonnulli, sibi ut demonstretur Dei existentia, & humanæ mentis immortalitas ; at profecto nemo repertus est hæcenus, qui sibi 25 satis esse non duxerit, si Deum existere, & mundum ab eo administrari, & animas hominum esse spirituales & immortales, tam certò sciat atque illud, 2 & 3 faciunt 5, aut istud, habeo caput, habeo corpus, ut superflua sit omnis cura majoris alicujus certitudinis vestigandæ. Præterea, 30

a. Lire defunctas ?

ut in practicis aut agundis rebus certi sunt fines certitudinis, qui sufficiant abunde, ut quisque prudenter & tutò se gerat : ita in meditandis & speculandis rebus definiti sunt limites, quos qui attingit certus est, & ita certus, ut meritò,
 5 *aut desperatis aut damnatis aliis, quæ quis ulterius tentare vellet, in eo prudenter ac secure conquiescat : Ne plus ultra, Ne quid nimis. At, ais, hæc laus non vulgaris: Metas promoverè, & vadium ab omnibus retro seculis intentatum pervadere. Ita sane laus eximia, at dum vadium vadari pos-*
 10 *sit citra naufragium. Quare :*

Resp. 5. Peccat deffectu. Hoc est, dum plus stringit quàm sit par, nihil colligit. Unum te volo testem, te judicem. Quid præstitisti apparatu illo magnifico? Quid abdicatione illâ tam solenni, adeo generali & generosâ, ut ne
 15 *tibi ipsi peperceris, nisi hoc tritum Cogito, sum, sum res cogitans? hoc, inquam, ita vel plebeculæ familiare, ut nemo repertus sit ab orbe | condito, qui de eo vel leviter* 102
dubitarit, nedum qui seriò poposcerit probari sibi, se esse, se existere, se cogitare, se esse rem cogitantem, ut meritò
 20 *gratias tibi nemo sit habiturus, nisi fortè, quod ego meâ pro amicitia & singulari erga te voluntate facio, ut prolixam tuam erga genus humanum voluntatem probet, & laudet conatum.*

Resp. 6. Peccat commune peccatum, quod in cæteris arguit. Nempe miratur mortales omnes omnino hæc dicere & ponere tam confidenter : Habeo caput, habeo oculos, &c. Et seipsam non miratur, dum pari confidentiâ dicit : Non
 25 *habeo caput, &c.*

Resp. 7. Peccat peculiare sibi peccatum. Nempe, quod
 30 *cæteri hominum aliquatenus certum habent, & sufficienter : « Habeo caput, est corpus, est mens », illa, singulari*

sibi consilio, oppositum : « Non habeo caput, non est corpus, non mens », non modò certum, sed ita certum, ut in eo fundari possit accurata Metaphysica, ponit, coque nititur usque eò, ut hoc si fulcrum removeris, in vultum procumbat.

5

103 Resp. 8. *Peccat imprudens. Nempe non advertens, dubium esse gladium ancipitem : dum alteram fugit aciem, ab alterâ læditur. Dubium illi est « an aliquod corpus | existat » ; quia dubium, removet, & ponit oppositum : « nullum est corpus », atque in hoc dubio, tanquam si esset* 10
certum, dum imprudens nititur, vulneratur.

Resp. 9. *Peccat prudens, dum sciens ac volens & monita occæcat sese, & voluntariâ abdicatione eorum quæ sunt necessaria ad vestigandum verum, suâ deludi se finit* 15
Analyysi, non modò id conficiens quod < non > intendit, sed illud etiam, quod maxime reformidat.

Resp. 10. *Peccat commissione, dum, quod vetat solenni edicto, redit ad vetera, & contra leges abdicationis, repetit abdicata. Sat recordaris.*

Resp. 11. *Peccat omissione, dum, quod præscribit uti* 20
firmamentum : Summopere cavendum est ne quid ut verum admittamus, quod non possimus probare verum esse, non semel prætergreditur, impune assumens uti summe certum & verum, nec probans : Sensus nos aliquando deludunt ; somniamus omnes ; nonnulli deli- 25
rant, & alia id genus.

Resp. 12. *Methodus aut nihil habet boni, aut nihil novi, plurimum verò superflui.*

Etenim si dicat suâ illâ abdicatione dubiorum se intel- 30
ligere abstractionem, ut vocant, Metaphysicam, quâ dubia

15 non aj. (cf. p. 552, l. 23). — 28 Après superflui, non à la ligne.

non considerantur nisi ut dubia, adeoque ab | iis animus 104
avocatur, ubi quæritur certi aliquid, neque tunc in iis
plus ponitur quàm in falsis : boni aliquid dicet, sed nihil
novi, nec nova erit illa abstractio, sed vetus, & omnium
5 philosophorum ad unum.

Si abdicatione illâ dubiorum ita velit amandari dubia,
ut supponantur & dicantur esse falsa, & iis tanquam falsis,
aut eorum oppositis tanquam veris, utatur : novi dicet ali-
quid, sed nihil boni, eritque abdicatio illa quidem nova,
10 sed spuria.

Si dicat se vi & momento rationum id conficere certò &
evidenter : « Ego sum res cogitans, & quâ cogitans, nec
» sum mens, nec animus, nec corpus, sed res ab iis sic
» abducta, ut possim intelligi, nondum intellectis illis,
15 » perinde atque intelligitur animal, sive res sentiens, non-
» dum intellectâ re hinniēte, rugiente, &c. » : boni ali-
quit dicet, sed nihil novi, cùm id ubique pulpita resonent,
ac disertis verbis id doceant quotquot animantes aliquas
consent cogitare, ac, si cogitatio etiam sensum complecti-
20 tur, ut illud quoque cogitet, quod sentiat, videat, audiat,
quotquot existimant bruta sentire, hoc est ad unum omnes.

Si dicat probatum a se rationibus validis & meditatīs,
se revera existere rem & | substantiam cogitantem, & 105
dum existit, non existere reapse mentem, non corpus, non
25 animum : novi dicet aliquid, sed nihil boni, & nihilo plus
quàm si diceret existere animal, nec esse tamen leonem,
aut vulpem, &c.

Si dicat se cogitare, hoc est se intelligere, velle, imagi-
nari, sentire ; & sic cogitare, ut suam illam cogitationem
30 actu reflexo intueatur & consideret ; adeoque cogitet, sive
sciat & consideret se cogitare (quod vere est esse consciū,

& alicujus habere conscientiam); id verò esse proprium facultatis aut rei, quæ sit posita supra materiam, quæque sit plane spiritualis; eoque pacto se esse mentem, se spiritum : dicet quod nondum dixit, & quod debuit dicere, & quod expectabam ut diceret, & quod sæpius sæpe, 5
ubi vidi parturientem, sed inani conatu, volui suggerere : dicet, inquam, boni aliquid, sed novi nihil, cum illud nos a nostris olim præceptoribus acceperimus, & illi a suis, atque, opinor, alii ab aliis jam inde ab Adamo.

Id porro si dicat, quæ & quanta supererunt ? Quæ re- 10
dundabunt ? Quanta battologia ? Quæ machinæ aut ad pompam aut ad præsligias ? Quorsum fallaciæ sensuum, somniantium illusiones, ludibria delirantium ? Quis finis
106 abdicationis illius adeo | austera, ut ne nobis plus residui
esse patiat, quàm hilum ? Cur peregrinationes tam 15
longæ, ita diuturnæ, exterius in oras, procul a sensibus, umbras inter & spectra ? Quid faciunt illa tandem ad stabilendum Dei existentiam, perinde quasi stare illa non possit, nisi omnia sus deque vertantur ? Sed cur interpola-
tiones opinionum tot ac tantæ, ut veteres ponantur, in- 20
duantur novæ, iisque abjectis rursus veteres assumantur ? An fortè, ut sacris olim Bonæ Deæ, & Conscii^a, & cæterorum, sui singulis erant ritus, ita hæ novorum arcanorum novæ sunt cærimonie ? At quin illa, procul amissis
ambagibus, nitide, clare, breviter, sic verbo veritatem 25
exhibuit : « Cogito, habeo cogitationis conscientiam, ergo sum mens » ?

Denique, si dicat intelligere, velle, imaginari, sentire, hoc est cogitare, sic esse propria mentis, ut nulla prorsus animalia, præter hominem, cogitent, nulla imaginentur, 30

a. Lire Confi ?

sentiant, videant, audiant, &c., novi dicet aliquid, sed nihil boni, & illud quidem gratis, & ingratis, nisi fors aliquid affervat & abscondit (quod unicum supereſt perfugium) ſuo tempore velut e machinâ ſtupentibus exhibendum. At illud,
 5 *quandiu eſt, ex quo expectatur, ut plane ſit desperandum?*

| Reſp. ult. *Hic vereris, opinor, Methodo illi tuæ, quam* 107
amas, quam amplecteris, ignoſco, quam uti filiolum oſcu-
laris tuam. Times ut ne, quia tot peccatorum feci ream,
quia, ut ipſe vides, rimas agit & undique diſſluit, veteres
 10 *ad teſtas abjiciendam putem. Ne vereare, amicus ſum.*
Vincam expectationem tuam, aut ſane fallam; ſilebo &
expectabo. Novi te, & aciem ingenii tui acrem ac perſpi-
cacem. Ubi tempus aliquod ad meditandum acceperis, ac
maxime ubi Analyſim illam tuam fidam ſecreto in reſeſſu
 15 *conſulueris, pulverem excuties, ſordes ablues, terſam &*
politam Methodum noſtris ſiſtes aſpectibus. Interea hoc
habe, meque audi, tuis dum quæſitis pergo reſpondere,
iis que complector bene multa, quæ brevitatis ſtudio per-
ſtrinxi leviter, ut ea, quæ mentem attinent, quæ conceptum
 20 *clarum ac diſtinctum, quæ verum, quæ falſum, & ſimilia;*
ſed ea ipſe relegis, quæ prudentibus excidere, &

QUÆSTIO TERTIA.

AN POSSIT INSTAURARI METHODUS.

*Quæris 3, an**. Plura non miſſa ſunt à R. P. Cùmque
 25 *reliqua ab eo rogarentur, reſpondit ſibi nunc otium*
non eſſe plura componendi. Nobis verò religio fuit, 103
vel minimam ejus ſcripti ſyllabam omittere.

NOTÆ.

Satis esse putarem egregium hoc de meâ quâ-
 cunque investigandi veri Methodo judicium retulisse,
 ad ejus falsitatem & absurditatem declarandam, si pro-
 fectum esset ab ignoto. Sed quia ejus Author in tali
 loco est constitutus, ut non facîle ab ullo credatur,
 ipsum esse vel non compotem suû, vel eximie menda-
 cem, & maledicum, & impudentem, ne nimia ejus
 autoritas contra manifestam veritatem aliquid possit,
 rogo lectores ut meminerint illum supra, ante has res-
 ponsiones, nullam vel minimam rem contra me pro-
 basse, sed ineptis tantum cavillationibus usum fuisse,
 ad opiniones mihi tam ridiculas affingendas, ut ne re-
 futatione quidem indigerent; nunc verò in his respon-
 sionibus ipsum ne conari quidem aliquid probare, sed
 falso supponere omnia, quæ mihi affingit, jam ante a
 se fuisse probata; utque æquitas ejus judicii magis
 appareat, illum prius in accusando jocatum tantum
 fuisse, hîc autem postea in judicando maxime serium
 esse ac severum; atque in undecim primis responsio-
 nibus indubitanter & decretorie me condemnare, ac
 demum in duodecimâ deliberare, & distinguere : *Si*
 109 *dicat | hoc, nihil habet novi; si hoc, nihil boni &c.*, cum
 tamen in iis omnibus agat tantum de unâ & eâdem re
 diversis modis spectatâ : nempe de uno suo figmento,
 25
 cujus absurditatem atque insulsitatem similitudine hîc
 declarabo.

Testatus sum ubique in meis scriptis, me Archite-
 ctos in eo imitari, quòd, ut solida ædificia construant,

- in locis ubi faxum, vel argilla, vel aliud quodcunque firmum solum arenosâ superficie confectum^a est, fossas primùm excavent, omnemque ex iis arenam, & alia quævis arenæ nixa aut permixta, rejiciant, ut deinde
 5 in solo firmo ponant fundamenta. Sic enim ego dubia omnia, instar arenæ, primùm rejeci; ac deinde animadvertens dubitari non posse quin saltem substantia dubitans sive cogitans existat, hoc usus sum tanquam faxo in quo Philosophiæ meæ fundamenta locavi.
 10 Author autem noster similis est Cæmentario cuidam, qui cùm in suâ urbe magnus artifex haberi vellet, atque ideo summopere invideret Architecto facellum ibi construenti, studiosissime quæsit occasiones ad ejus artem reprehendendam; sed quia erat tam rudis,
 15 ut nihil eorum quæ ab illo fiebant capere posset, nihil aliud ausus est attingere, quàm prima & maxime obvia initia. Nempe notavit eum principio fodere, ac non modò arenam & terram mobilem, sed & ligna, & lapides, & quævis alia arenæ admixta rejicere, ut ad
 20 solum firmum perveniret, ibique facelli jaceret fundamenta. Et præterea audivit ipsum aliquando, quærentibus cur ita foderet, respondisse, terræ superficiem, cui insistimus, non semper esse satis firmam ad magna ædificia sustinenda; & arenam præcipue esse
 25 instabilem, quia non modò magnis ponderibus pressa subsidet, sed etiam aquæ præterfluentes eam non rarò secum abducunt, unde sequitur inexpectata ruina eorum quæ ab ipsâ sustinentur; & denique, cùm tales ruinæ in fodinis interdum accidunt, earum causam ad
 30 Lemures, aut malos Genios loca subterranea inhabi-

a. Lire contedum.

tantes, solere a fossoribus referri. Ex quibus sumpsit
 occasionem fingendi fossionem illam, quâ Architectus
 utebatur, haberi ab ipso pro facelli constructione;
 atque vel fossam, vel saxum in ejus fundo relictum,
 vel certe id quod supra fossam ita construeretur, ut 5
 ipsa interim vacua remaneret, pro facello construendo;
 ipsumque Architectum esse tam fatuum, ut timeret ne
 terra, cui insistebat, sub pedibus suis fatisceret, neve
 a Lemuribus everteretur. Quæ cum fortè persuasisset
 quibusdam pueris, aliisque Architecturæ tam ignaris, 10
 ut iis novum esset ac mirum, fossas fieri ad locanda
 ædificiorum fundamenta; & qui facile credebant illi
 quem norant, satisque peritum artis suæ ac probum
 virum esse putabant, de Architecto sibi ignoto, & quem
 114 nihil adhuc struxisse, sed | fossas tantum excavasse au- 15
 diebant: tantoperè delectatus est hoc suo figmento, ut
 speraverit se idem universo mundo esse persuasurum.
 Et quamvis jam Architectus omnes fossas a se primum
 factas lapidibus implevisset, atque ibi facellum suum
 ex solidissimâ materiâ firmissime construxisset, omni- 20
 busque videndum exhiberet, manebat ille nihilominus
 in eadem spe & instituto, nugas suas cunctis hominibus
 persuadendi. Atque in hunc finem stans quotidie in
 plateis, ludos de Architecto plebi transeunti exhibe-
 bat. Quorum tale erat argumentum. 25

Primò inducebat illum jubentem ut fossæ fierent,
 & non modò ex iis arena omnis, sed etiam ea omnia
 quæ arenæ essent admista aut superstructa, etiam cæ-
 menta, etiam lapides quadrati, verbo *omnia* rejiceren-
 tur, & *nihil* plane relinqueretur. Atque hæc verba, 30
nihil, omnia, etiam cæmenta, etiam lapides, valde incul-

cabat; simulque fingeat se velle artem illam ab eo addiscere, ac cum ipso descendere in istas fossas. *Ducem te præbe*, ajebat. *Age, fare : expeditum habes aut socium aut discipulum. Quid jubes? Ad illud iter, etsi*
 5 *novum, & mihi tenebris non assucto formidandum, accedo lubens. Audio te : jubes id faciam quod te facientem videro, ibi pedem figam ubi fixeris. Præclara sane imperandi ducendique ratio! Ut mihi places! Audio*^a.

| Deinde, simulans sibi metum esse a Lemuribus in 442
 10 istis fossis, ita risum spectatorum elicere conabatur : *Et verò, an tu mihi illud præstabis, ut non verear modò, non formidem, metus mihi non sit a malo Genio? Sane, me licet confirmes manu & verbo, non sine timore ingenti*^b
istuc descendo. Ac paulo post : Sed ó me propositi immemorem!
 15 *Quid feci? Totum me tibi principio commiseram, me socium, me discipulum, & ecce hæreo in aditu, & meticulosus, & obstinatus. Ignosce : peccavi largiter, & tenuitatem ingenii mei probavi dumtaxat. Debueram, omni metu deposito, in istius fossæ caliginem intrepide me in-*
 20 *ferre, & hæsi, & restiti*^c.

Tertiò, repræsentabat Architectum sibi ostendentem in fossæ fundo lapidem, sive saxum, cui totum ædificium suum inniti vellet. Hocque ita risu excipiebat : *Præclare, Vir eximie. Archimedeum punctum occupas;*
 25 *mundum haud dubie, si lubet, movebis. En jam nutant omnia. At, te quæso (vis enim, opinor, ad vivum refecari omnia, ut nihil sit tuum in arte non aptum, non cohærens, non necessarium), cur lapidem hic retines? An non exu-*

a. Page 467 ci-avant, l. 25-31.

b. Page 471, l. 26-29.

c. Page 472, l. 16-21.

443 *lare jussisti lapides cum arenâ? Sed fortè excidit; adeo est
 arduum, etiam expertis, oblivisci penitus eorum quibus a
 pueris assuevimus, ut mihi rudi, si fors vacillem, haud
 male sit sperandum^a, &c. Item Architectus rudera quæ-
 dam simul cum arenâ ex fossis rejecta colligebat, ut 5
 iis ad ædificandum uteretur; quâ de re alter ita joca-
 batur: Audebone, priusquam intro pedem feras, ex te
 sciscitari quo consilio tu, qui rudera omnia ut non satis
 firma rejeceris solenni ritu, ea iterum velis inspicere, pe-
 rinde quasi ex panniculis illis speres firmi aliquid^b? &c. 10
 Imò, quia omnia, quæ paulo ante rejecisti, nutantia erant
 & infirma (secus cur rejecisses?), qui fiet ut eadem modò
 non nutantia sint & infirma? &c. Et paulo post: Hic
 etiam patiëre artem tuam admirer, qui, ut firma stabilias,
 utare infirmis; ut nos educas in lucem, jubeas in tenebris 15
 mergi^c, &c. Atque hîc multa ineptissime differebat de
 nominibus & officiis Architecti & Cæmentarii, nihil
 ad rem facientia, nisi ut, nominum significatione con-
 fusâ, unum ab alio distingui minus posset.*

Quarto actû, stabant uterque in fossæ fundo, ibique 20
 Architectus sacelli sui constructionem incipere cona-
 batur; sed frustra. Nam primò, cùm ibi lapidem qua-
 dratum locare vellet, statim a Cæmentario monebatur
 se jussisse ut lapides omnes rejicerentur, atque hoc
 ideo pugnare cum regulis suæ artis: quo verbo, tan- 25
 quam Archimedeâ demonstratione victus, ab opere
 444 desistere cogebatur. Cùmque deinde cæmenta, | cùm
 lateres, cùm caleem aquâ & fabulo fermentatam, five

a. Page 478, l. 3-11.

b. *Ibid.*, l. 19-22.

c. Page 478, l. 23-26, et p. 479, l. 7-9.

quidvis aliud assumebat, semper ingerebat Cæmentarius : « Omnia rejecisti, Nihil retinuisti », solisque istis verbis Nihil, Omnia &c., tanquam incantamenti quibusdam, omnia ejus opera destruebat, Atque utebatur
 5 oratione tam simili iis quæ suprà a § ad 9 §. habentur^a, ut hîc non opus sit eam referre.

Quinto denique, cùm videbat fatis magnam plebis coronam circa se esse collectam, Comœdiæ suæ hilaritatem, novo more, in tragicam severitatem mutabat,
 10 calcisque maculis ex facie suâ absterfis, serio vultu assumpto, censoriâ voce, omnes Architecti errores (eos scilicet quos supponebat in præcedentibus actibus esse demonstratos) enumerabat & condemnabat. Totumque hoc enarrabo ejus judicium, quale ipsum protulit
 15 ultimâ vice, quâ hos ludos populo dedit, ut, quàm accurate illud Author noster sit imitatus, agnoscat. Fingebat se rogatum fuisse ab Architecto, ut suum de ejus arte judicium expromeret, eique respondebat hoc pacto.

20 *Primò peccat Ars illa circâ fundamenta. Nempe nulla habet, & infinita habet. Ac cæteræ quidem domuum construendarum artes fundamenta ponunt firmissima, ut lapides quadratos, lateres, cæmenta, & sexcenta id genus, quibus subnixa | ædificia evahunt in altum. Hæc verò* 115
 25 *secus, ut construat aliquid, non ex aliquo, sed ex nihilo, diruit, effodit, rejicit omnia ad unum fundamenta vetera, ac voluntate plane in contrarium versâ, ne videatur alis omnino carere, fingit & aptat sibi e cerâ, ac fundamenta ponit nova, veterum plane contraria. Atque eo pacto veterum vitat instabilitatem, ut incurrat in novam : firma*
 30

a. Ci-avant, p. 488 à 509.

evertit, ut assumat infirma : alas sibi aptat, sed cereas : tollit ædificium in altum, at ut cadat : denique ex nihilo molitur aliquid, ut faciat nihil^a.

Quæ omnia vel solum facellum ab Architecto jam constructum irridendæ falsitatis arguebat. In eo enim erat manifestum, & firmissima ipsum posuisse fundamenta ; & nihil destruxisse, quod non fuisset destruendum ; & nullâ in re ab aliorum præceptis deflexisse, nisi ubi aliquid melius habuerat ; & ædificium ita in altum sustulisse, ut nullam ruinam minaretur ; & denique, non ex nihilo, sed ex solidissimâ materiâ, non nihil, sed firmum & duraturum facellum, in honorem Dei construxisse. Ut & consimilia etiam, in quibus hallucinatus est Author noster, ex solis Meditationibus a me editis satis patent. Nec verò arguendus est Historicus, ex quo Cæmentarii verba exscripsi, quòd eum induxerit alas Architecturæ tribuentem, & alia multa, quæ | parum ipsi videntur convenire : hoc enim de industriâ forsan fecit, ut perturbationem animi talia dicentis exprimeret. Atque profecto eadem omnia Methodo quærendæ veritatis non melius conveniunt, cui tamen ab Authore nostro tribuuntur.

Responderebat 2 : *Peccat Architectura illa circa media. Nempe nulla habet, dum tollit vetera, nec adhibet nova. Reliquæ ejusmodi artes normam habent, & libellam, & perpendiculum, quorum ductu, velut Ariadneo filo, ex labyrinthis expediant sese, & cæmenta quantumvis informia disponant faciliè & recte. Hæc verò contrà formam veterem deturpat, dum novo pallet metu, quem sibi a Lemuribus fingit, dum veretur ne terra subsidat, dum dubitat*

a. Comparez ci-avant, p. 527, l. 15, à p. 528, l. 2.

*an non arena diffugiet. Propone columnnam. Pallebit ad
 stercobatam & basim, quæcunque sit illa tandem. Fortè,
 ait, Lemures illam dejicient. Quid verò ad scapum? Tre-
 pidabit, infirmum dicet. Quid, si ex gypso tantum sit, non
 5 ex marmore? Quoties alia nobis visa sunt dura & firma,
 quæ, facto experimento, fragilia comperta sunt? Quid
 denique faciet ad epistylum? Omnia omnino velut laqueos
 & pedicas fugitabit. Annon mali Architecti alia sæpe
 struxerunt, quæ, quamvis firma putarent, sponte tamen
 10 sunt collapsa? Quid, | si huic idem contingat modò? 117
 Quid, si Lemures solum concutiant? Mali sunt. Necdum
 novi basim subnixam saxo tam firmo, ut in illud Lemures
 nihil possint. Quid hîc facias? Quid, cum dicet, & obli-
 nato animo, epistylîi firmitatem dubiam esse, nisi antea
 15 certò scias, nec columnam ex fragili materiâ constare,
 nec arenæ inniti, sed firmo saxo, & saxo quod nulli un-
 quam Lemures valeant commovere? Quid, cum columnæ
 hujus repudiabit materiam & formam? (Hîc joculari au-
 daciâ proferebat effigiem unius ex illis ipsis columnis,
 20 quas Architectus in facello suo posuerat.) Quid alia
 id genus? Quæ si urgeas: Expecta, dicet, quoad saxum
 subesse sciam, nullosque ibi Lemures versari. At saltem,
 ais, id habet commodi, dum nullas adhibet columnas, tutò
 cavet ne quas male construat. Præclare enimverò, ut, ne
 25 mucosus &c., ut supra^a; hoc enim est nimis sordidum,
 ut repetatur, & rogo lectorem, ut singulas hæc res-
 ponsiones cum earum comparibus Authoris nostri
 velit conferre.*

Atque hæc responsio, ut præcedens, vel a solo fa-
 30 cello impudentissimi mendacii arguebatur, quoniam

a. Page 528, l. 3, à p. 529, l. 4.

& in eo multæ solidissimæ columnæ extabant, & inter
 cæteras illa ipsa, cujus, tanquam ab Architecto repu-
 diatæ, effigiem ostendebat. Eâdemque ratione, me non
 118 |improbare syllogismos, nec earum^a veterem formam
 deturpare, satis judicant^b mea scripta, in quibus sem-
 per iis usus sum, cùm fuit opus. Et inter cæteros illum
 ipsum, cujus hic fingit me repudiare materiam & for-
 mam, ex me exscripsit; habeo enim illum in fine res-
 ponsionis ad primas^c Objectiones, Propositione 1, ubi
 Deum existere demonstro^d. Nec video quo instituto 10
 id fingat, nisi fortè ad innuendum ea omnia, quæ
 ut vera & certa proposui, pugnare cum abdicatione
 dubiorum, quam solam nomine meæ Methodi vult
 intelligi. Quod plane idem est, & non minus puerile
 ac ineptum, quàm figmentum Cæmentarii fumentis 15
 fossionem, quæ sit ad jacienda ædificiorum funda-
 menta, pro totâ arte Architecti, & id omne quod ab
 eo construitur, tanquam pugnans cum istâ fossione,
 reprehendentis.

Respondebat 3 : *Peccat ars illa contra finem, dum* 20
nihil firmi construit. Sed nec potest construere, cùm ipsa
sibi vias omnes ad opus faciendum occludat. Ipsemet
vidisti & expertus es, tuis in erroribus Ulysseis, quibus te
meque socium fatigasti. Contendebas te esse Architectum,
aut habere artem Architecti : id verò minime potuisti con- 25
ficere, sed hæsisisti in salebris & vepribus, & quidem toties,
ut meminisse vix possim. Quanquam & recordari proderit
 119 *modò, ut responsioni huicce nostræ suum sit robur. En*

a. earum imprimé pour eorum.

b. Lire indicant ?

c. Lire secundas.

d. Page 166 ci-avant, l. 19 et p. 528, l. 26-28.

igitur summa capita, quibus ipsa sibi ars illa nervos succidit, omnemque plane spem ad opus promovendum præcludit.

1. Nescis an infra superficiem terræ sit arena vel saxum, adeoque nihilo plus debes fidere saxo (si cui tamen unquam
 5 saxo insistas) quàm arenæ. Hinc dubia omnia & nutantia, & ipsæ structuræ infirmæ. Exempla non afferam; obi ipse, & percurre apothecas memoriæ tuæ, & si quid repereris, quod eâ labe non sit infectum, profer: gratulabor. 2. Antequam invenerim solum firmum, infra quod nullam arenam
 10 mobilem esse sciam, nullosque Lemures ipsam commoventes, debeo omnia rejicere, & omnem omnino materiam habere suspectam; aut sane, quæ vulgaris est Architectura & vetus, ante omnia definiendum est an sint, & quæ, illæ tandem materiæ non rejiciendæ, deque illis in fossâ retinendis monendi sunt fossores. Hinc, perinde atque ex præcedenti,
 15 infirma omnia, & ad constructionem ædificiorum prorsus inutilia. 3. Si quid sit quod vel minimum concuti possit, id, voluntate plane in contrarium versâ, jam collapsum esse crede, & crede esse effodiendum, & utere fossâ vacuâ tanquam fundamento. Hinc aditus omnes ad ædificationem
 20 præclusi. Quid enim speres ab illo: | « Nulla hic jam est terra, nulla arena, nulli lapides », & sexcenta^a istiusmodi? Neque verò dicas fossionem illam non esse perpetuam, sed, justitii instar, ad tempus & ad altitudinem quamdam, ut
 25 quoque in loco magis alta est arena. Eslo enim, sit ad tempus; at est eo tempore quo putas te ædificare, quo uteris fossæ vacuitate, & abuteris, perinde quasi ab eâ ædificatio omnis pendeat, & in eâ, veluti necessario in slercomate, consistat. At, ais, eâ utor ut stylobatam & columnam stabiliam, ut solenne est aliis Architectis. Annon illi machi-

120

a. Lire sexcentis ? Voir p. 530 ci-avant, l. 4.

nās extemporaneas extruunt, iis utuntur, ut columnam elevent? &c., ut supra^a.

In quibus etiam nihil est magis ridicule a Cæmentario quàm ab Authore nostro excogitatum. Quòd enim rejectione dubiorum non magis mihi vias præ- 5
cluserim ad cognitionem veritatis, quàm Architectus fossione ad facelli constructionem, satis declarant ea quæ postea demonstravi; vel certe aliquid in iis, aut falsum, aut incertum, notare debuisset : quod cum nec faciat, nec possit, ipsum inexcusabiliter hallucinari est 10
confitendum. Nec magis unquam laboravi, ut probarem me, sive rem cogitantem, esse mentem, quàm alter, ut probaret se esse Architectum; sed sane Author noster magno conatu & labore nihil hîc probavit, nisi 121
se mentem, saltem bonam, non habere. | Nec, ex eo 15
quòd metaphysica dubitatio eò usque procedat, ut quis supponat se nescire an somniet, an vigilet, magis sequitur eum nihil certi posse invenire, quàm, ex eo quòd Architectus, dum fodere incipit, nondum sciat an saxum, an argillam, an quid aliud infra arenam sit in- 20
venturus, sequitur illum ibi non posse saxum invenire, vel invento fidere non debere. Nec, ex eo quòd, antequam quis sciat Deum existere, habeat occasionem dubitandi de omni re (nempe de omni re cujus claram perceptionem animo suo præsentem non habet, ut ali- 25
quoties exposui), magis sequitur omnia esse ad vestigandum verum inutilia, quàm, ex eo quòd Architectus omnia ex fossis suis rejici curasset, antequam firmum solum esset inventum, sequebatur nulla rudera aut alia in ipsis fuisse, quæ sibi postea in jaciendis fundamentis 30

a. Page 529, l. 5, à p. 530, l. 20.

ufui fore judicaret. Nec magis inepte errabat Cæmentarius, dicendo, juxta vulgarem & veterem Architecturam, illa non esse ex fossis rejicienda, & de iis retinendis monendos esse fossiores, quàm errat Author noster,

 5 tum dicendo *ante omnia definiendum esse an sint, & quæ, illæ tandem propositiones a dubitatione immunes* (quî enim definiri possent ab eo quem nullas adhuc nosse supponimus?), tum affirmando hoc esse præceptum vulgaris ac veteris Philosophiæ (in eâ enim nihil tale

 10 reperitur). Nec magis infulse fingeat Cæmentarius Architectum velle uti fossâ vacuâ pro fundamento, omnemque ejus ædificationem ab eâ pendere, quàm

 aperte hallucinatur Author noster, dicendo *me uti opposito ejus quod dubium est, ut principio, & abuti abdicatis,*

 15 *perinde quasi ab iis veritas omnis pendeat, & in iis, veluti necessario in stereomate, consistat*^a, immemor verborum quæ pro meis suprâ retulerat : *Nec pones, nec negabis, neutro uteris, utrumque habebis velut falsum*^b. Nec denique imperitiam suam magis declarabat Cæmentarius,

 20 fossam ad jacienda fundamenta excavatam comparando extemporaneæ machinæ, cujus usus esset ad columnam erigendam, quàm Author noster, eidem machinæ comparando abdicationem dubiorum.

Respondebat 4 : *Ars illa peccat excessu. Hoc est, plus*

 25 *molitur quàm ab eâ prudentiæ leges exigant, plus quàm ab eâ quisquam mortalium deponat. Petunt quidem nonnulli sibi ut firma ædificia construantur; at profecto nemo repertus est hactenus, qui sibi satis esse non duxerit, si ædes,*

4 monendos] movendos (1re édit.). — 6-8 et 9-10 Signes de parenthèse omis.

a. Page 530, l. 1-2 et l. 8-10.

b. Page 524, l. 11-12, et p. 458, l. 28.

in quibus habitaret, æque firmæ essent ac ipsa terra quæ nos sustinet, ut superflua sit omnis cura majoris alicujus firmitatis quærendæ. Præterea, ut ad inambulandum certi sunt fines stabilitatis soli, qui sufficiant abunde, ut quisque supra illud tutò incedat, ita in domibus ædificandis certi sunt limites, quos qui attingit certus est &c., ut supra^a. 5

123 Ubi quamvis injuste Architectus a Cæmentario culparetur, multo tamen injustius in re simili ab Authore nostro reprehendor. Verum enim est, in domibus construendis certos esse fines, infra summam firmitatem soli, ultra quos progredi operæ pretium esse non solet, iique varii sunt pro magnitudine molis construendæ : nam & humiliores casæ ipsi arenæ tutò imponuntur, neque hæc minus firma est ad illas sustinendas, quàm saxum ad altas turres. Sed falsissimum est, in fundamentis Philosophiæ statuendis, tales esse aliquos dubitandi limites infra summam certitudinem, in quibus prudenter ac secure conquiescere possimus. Cùm enim veritas in indivisibili consistat, potest contingere, ut quod non agnoscimus esse summe certum, quantumvis probabile appareat, sit plane falsum; nec sane ille prudenter philosopharetur, qui ea scientiæ omnis suæ poneret fundamenta, quæ cognosceret esse fortasse falsa. Et verò, quid respondebit Scepticis, qui omnes dubitationis limites transcendunt? Quâ ratione ipsos refutabit? Nempe desperatis aut damnatis annumerabit. Egregie certe; sed quibus illi eum interim annumerabunt? Neque putandum est eorum sectam dudum esse extinctam. Viget enim hodie quàm maxime, ac fere omnes, qui se aliquid ingenii præ cæte- 30

a. Page 530, l. 21, à p. 531, l. 10.

ris habere putant, nihil invenientes in vulgari Philo-
sophiâ quod ipsis satisfaciât, aliamque veriore non
videntes, ad Scepticam transfugiunt. Atque ii sunt
præcipue, qui Dei | existentiam & humanæ mentis im- 124
5 mortalitatem sibi demonstrari exposcunt. Adeo ut valde
mali exempli ea sint, quæ ab Authore nostro hîc di-
cuntur, præsertim cùm eruditus clueat : ostendunt
enim ipsum non putare Atheorum Scepticorum erro-
res posse refutari; atque ita illos, quantum in se est,
10 fulcit & confirmat. Quippe omnes hodierni Sceptici
non dubitant quidem in praxi, quin habeant caput,
quin 2 & 3 faciant 5, & talia; sed dicunt se tantùm iis
uti tanquam veris, quia sic apparent, non autem certò
credere, quia nullis certis rationibus ad id impellun-
15 tur. Et quia non eodem modo ipsis apparet Deum
existere, mentemque humanam esse immortalem, ideo
his nequidem in praxi tanquam veris utendum putant,
nisi prius sibi probata fuerint, rationibus magis certis
quàm sint ullæ ex iis ob quas apparentia omnia am-
20 plectuntur. Quæ cùm a me sic probata sint, & a ne-
mine ante me, saltem quod sciam, nulla major & indi-
gnior maledicentia excogitari posse mihi videtur,
quàm ea est Authoris nostri, dum in totâ hac suâ Dis-
sertatione unum illum errorem, in quo Scepticorum
25 secta consistit, nempe nimiam dubitationem, continue
mihi affingit & sexcenties inculcat. Estque profecto
liberalis in meis peccatis recensendis; etsi enim hîc
dicat *laudem esse non vulgarem metas promovere, & va-*
dum ab omnibus retro sæculis intentatum pervadere^a,
30 nullamque habeat rationem suspicandi, hoc a me 125

a. Page 531, l. 7-9.

factum non esse in eadem illâ re de quâ agit, ut mox ostendam, hoc tamen ipsum pro peccato mihi apponit, quia, inquit, *est sane laus eximia, at dum vadum vadari possit citra naufragium*^a: nempe vult a lectoribus credi, me ibi naufragium fecisse, sive errorem aliquem commisisse : quod tamen ipsemet nec credit, nec quidem ullâ ratione suspicatur. Nam sane, si vel minimam excogitare potuisset rationem, ad suspicandum me aliquid errasse in toto illo itinere, in quo mentem a cognitione propriæ existentiae ad cognitionem existentiae Dei & distinctionem sui ipsius a corpore perduxì, procul dubio ipsam in Dissertatione tam longâ, tam verbosâ, & rationum tam vacuâ, non omisisset; longeque maluisset illam proferre, quàm mutare quæstionem, ut semper fecit, quoties argumentum postulabat ut eâ de re loqueretur, ac inepte me inducere disputantem an res cogitans esset Mens. Non habuit itaque rationem ullam ad suspicandum me aliquid errasse in iis quæ asserui, & quibus Scepticorum dubitationem omnium primus everti. Fatetur hoc eximiâ laude dignum esse; ac nihilominus satis habet frontis, ut hoc nomine me reprehendat, ipsamque illam dubitationem affingat, quæ cæteris omnibus mortalibus, qui eam nunquam refutarunt, meliori jure quàm uni mihi tribui posset. Cæmentarius autem

126 Respondebat 5 : *Peccat defectu. Hoc est, | dum plus molitur quàm sit par, nihil absolvit. Unum te volo testem, te judicem. Quid præstitisti apparatu illo magnifico? Quid fossione illâ tam solenni, adeo generali & generosâ, ut ne quidem firmissimis lapidibus peperceris, nisi hoc tritum :*

a. Page 531, l. 9-10.

« *Saxum, quod invenitur infra omnem arenam, est solidum & firmum* » ? Hoc, inquam, ita vel plebeculæ familiare &c. ut supra^a.

Hicque expectabam, tum a Cæmentario, tum etiam
 5 ab Authore nostro, ut aliquid probaretur. Sed, ut ille
 petebat tantum quid Architectus præstitisset fossione,
 nisi quod saxum retexisset, dissimulando ipsum ei saxo
 facellum suum superstruxisse : ita noster quærit dum-
 taxat quid præstiterim dubiorum rejectione, nisi hoc
 10 tritum: *Cogito, sum*, quia nempe pro nihilo ducit, quod
 ex his & Dei existentiam & reliqua multa demonstra-
 rim. Atque unum me vult testem, tam insignis scilicet
 audaciæ suæ; ut & alibi, de aliis etiam non veris, ait :
Credere ad unum omnes. Ubique pulpita resonare. Se à
 15 *præceptoribus suis accepisse, illosque ab aliis, jam inde ab*
Adamo^b, & talia. Quibus non major debetur fides,
 quam juramentis quorundam hominum, qui eo pluri-
 bus uti solent, quo id, quod volunt persuadere, magis
 incredibile ac falsum putant. Alter verò

20 Respondebat 6 : *Peccat commune peccatum, quod in* 127
cæteris arguit. Nempe miratur mortales omnes omnino
hæc dicere & ponere tam confidenter : « Satis firma est
arena quæ nos suslinet. Hoc solum in quo stamus non
movetur &c. » ; & se ipsam non miratur, dum pari confi-
 25 *dentiâ dicit : « Arena est rejicienda &c.^c. »*

Quod non magis erat ineptum, quam quod Author
 noster in re simili affirmat.

Respondebat 7 : *Peccat peculiare sibi peccatum. Nempe*

a. Page 531, l. 11-23.

b. Page 533, l. 17 et 21, et p. 534, l. 7-9.

c. Page 531, l. 24.

quod cæteri hominum aliquatenus firmum habent, & sufficienter, terram in quâ stamus, arenam, lapides; illa, singulari sibi consilio, oppositum, fossam scilicet, ex quâ arena, lapides & reliqua sublata sunt, non modò pro re firmâ, sed pro tam firmâ, ut in eâ fundari possit solidissimum facellum, sumit, eoque nititur usque eò, ut hoc si fulcrum removeris, in vultum procumbat^a. 5

Ubi non magis hallucinatur, quàm Author noster, dum immemor est verborum : *Nec pones, nec negabis, &c.* 10

Respondebat 8 : *Peccat imprudens. Nempe non advertens instabilitatem soli esse gladium ancipitem : dum alteram fugit aciem, ab alterâ læditur. Arena non est illi solum satis stabile; quia^b illam removet, & ponit oppositum, fossam scilicet arenâ vacuam, atque in hac fossâ, tanquam si esset* 15
128 *res firma, dum imprudens nititur, vulneratur^c.*

Ubi rursus meminisse tantùm oportet verborum : *Nec pones nec negabis.* Hocque de gladio dignius est sapientiâ Cæmentarii, quàm Authoris nostri.

Respondebat 9 : *Peccat prudens, dum sciens ac volens* 20
& monita occæcat sese, & voluntariâ rejectione eorum, quæ sunt necessaria ad ædificandas domos, suâ deludi se finit regulâ, non modò id conficiens quod non intendit, sed illud etiam, quod maxime reformidat^d.

Quod quàm verum esset de Architecto, constructio 25
facelli, & quàm simile verum sit de me, quæ demonstravi declarant.

a. Page 531, l. 29, à p. 532, l. 5.

b. Mal calqué sur la phrase de la p. 532, l. 9. *Quia* pour *quapropter*.

c. Page 532, l. 6-11.

d. *Ibid.*, l. 12-16.

Respondēbat 10 : *Peccat commissione, dum, quod vetat solenni edicto, redit ad vetera, & contra leges fossionis, resumit rejecta. Sat recordaris*^a.

Quod imitando, Author noster non recordatur verborum : *Nec pones, nec negabis, &c.* Alioqui enim quâ fronte fingeret, id solenni edicto vetitum, quod nequidem negandum esse prius dixit ?

Respondēbat 11 : *Peccat omissione, dum quod præscribit uti firmamentum : « Summopere cavendum est, ne quid » ut verum admittamus, quod non possimus probare verum » esse », non semel prætergreditur, im'pune assumens uti summe certum & verum, nec probans : « Arenosum solum » non satis firmum est ad ædificia sustinenda », & alia id genus*^b.

Ubi plane, ut Author noster, hallucinabatur, applicans fossioni, ut noster dubiorum rejectioni, quod pertinet tantum ad structionem, tam ædificiorum, quàm Philosophiæ. Verissimum enim est, nihil admittendum esse ut verum, quod non possimus probare esse verum, cum de eo statuendo vel affirmando quæstio est; sed, cum tantum de effodiendo vel abdicando, sufficit quod suspicemur.

Respondēbat 12 : *Ars illa aut nihil habet boni, aut nihil novi, plurimum verò superflui. Etenim, 1. si dicat suâ illâ rejectione arenæ se intelligere fossionem illam, quâ cæteri utuntur Architecli, dum arenam non rejiciunt, nisi quatenus non est satis firma ad ædificiorum molem sustinendam : boni aliquid dicet, sed nihil novi; nec nova erit illa fossio, sed vetus, & omnium Architectorum ad unum*^c.

a. Page 532, l. 17-19.

b. *Ibid.*, l. 20-26.

c. Page 532, l. 27, à p. 533, l. 5.

2. Si fossione illâ arenæ ita velit amandari omnem arenam, ut tollatur & nihil ejus retineatur, & eâ tanquam nullâ, aut ejus opposito, nempe vacuitate loci quem illa prius implebat, tanquam re solidâ & firmâ utamur : novi dicet aliquid, sed nihil boni, eritque fossio illa quidem 5
nova, sed, spuria^a.

130 | 3. Si dicat se vi & momento rationum id conficere certò & evidenter : « Ego sum peritus Architecturæ, illamque » exerceo ; & tamen, quâ talis, nec sum Architectus, nec » Cæmentarius, nec Bajulus, sed res ab iis sic abducta, ut 10
» possim intelligi, nondum intellectis illis, perinde atque » intelligitur animal, sive res sentiens, nondum intellectâ » re hinniente, rugiente, &c. » : boni aliquid dicet, sed nihil novi, cum id ubique compita resonent, ac disertis 15
verbis < id > doceant quotquot homines aliquos censent Architecturæ esse peritos ; ac, si Architectura etiam parietum constructionem complectitur, ut illi quoque Architecturam sciant, qui calcem cum arenâ temperant, qui lapides cædunt, qui materiam apportant, quotquot existimant operarios id agere, hoc est ad unum omnes^b. 20

4. Si dicat probatum a se rationibus validis & meditationis se revera existere, & esse Architecturæ peritum, & dum existit, non existere reapse Architectum, non Cæmentarium, non Bajulum : novi dicet aliquid, sed nihil boni, & nihilo plus quàm si diceret existere animal, nec esse 25
tamen leonem, aut vulpem, &c.^c.

131 5. Si dicat se ædificare, hoc est Architecturâ uti in ædificiis construendis, & sic ædificare, ut suam illam actionem actu reflexo intueatur & consideret, adeoque sciat | & con-

a. Page 533, l. 6-10.

b. Ibid., l. 11-21.

c. Ibid., l. 22-27.

sideret se ædificare (quod vere est esse consciunt, & alicujus habere conscientiam), id verò esse proprium Architecturæ, sive artis quæ sit posita supra peritiam bajulorum, eoque pacto se esse Architectum: dicet quod nondum
 5 *dixit, & quod debuit dicere, & quod expectabam ut diceret, & quod sæpius sæpe, ubi vidi parturientem, sed inani conatu, volui suggerere: dicet, inquam, boni aliquid, sed novi nihil, cum illud nos a nostris olim præceptoribus acceperimus, & illi a suis, atque, opinor, alii ab aliis, jam*
 10 *inde ab Adamo^a.*

Id porro si dicat, quæ & quanta supererunt? Quæ redundabunt? Quanta battologia? Quæ machinæ aut ad pompam aut ad præstigias? Quorsum arenæ instabilitas, & terræ commotiones, & Lemures, sive inania terricula-
 15 *menta? Quis finis fossionis illius adeo profundæ, ut ne nobis plus residui esse patiatur quàm hilum? Cur peregrinationes tam longæ, ita diuturnæ, exterarum in oras, procul a sensibus, umbras inter & spectra? Quid faciunt illa tandem ad stabiliendum sacellum, perinde quasi stare illud*
 20 *non possit, nisi omnia susque deque vertantur? Sed cur interpolationes materialium tot ac tantæ, ut veteres ponantur, eligantur novæ, iisque abjectis rursum veteres assumantur? An fortè, ut, dum sumus in templo, vel coram magnatibus, aliter nos gerere debemus, quàm in gurgustio vel popinâ, ita hæ novorum arcanorum novæ sunt*
 25 *cærimonix? At quin illa, procul amissis ambagibus, nitide, clare, breviter, sic verbo veritatem exhibuit: « Ædifico, » habeo istius ædificationis conscientiam, ergo sum Archi- » tectus^b » ?*

a. Page 533, l. 28, à p. 534, l. 9.

b. Page 534, l. 10-27.

6. Denique, si dicat domos construere, earum cubicula, cellas, porticus, januas, fenestras, columnas, & reliqua, mente præordinare, disponere, ac deinde ad ea construenda materiariis, latomis, cæmentariis, scandulariis, bajulis, operariisque cæteris præesse, ipsorumque opera dirigere, 5
ita esse proprium Architecti, ut nulli prorsus alii artifices id possint : novi dicet aliquid, sed nihil boni, & illud quidem gratis & ingratis, nisi fors aliquid asservat & abscondit (quod unum superest perfugium) suo tempore velut e machinâ stupentibus exhibendum. At illud quamdiu est, ex 10
quo expectatur, ut plane sit desperandum^a ?

Resp. ult. : Hic vereris, opinor, arti illi tuæ, quam amas, quam amplecteris, ignosco, quam uti filiolum oscularis tuam. Times ut ne, quia tot peccatorum feci ream, quia, ut ipse vides, rimas agit & undique diffluit, veteres 15
ad testas abjiciendam putem. Ne vereare, amicus sum. Vincam expectationem tuam, aut sane fallam. Silebo & expectabo. Novi te, & aciem ingenii tui acrem ac perspicacem. Ubi temporis aliquid ad meditandum acceperis, ac maxime ubi regulam illam tuam fidam secreto in recessu 20
consulueris, pulverem excuties, sordes ablues, tersam & politam Architecturam nostris sisles aspectibus. Interea hoc habe, meque audi, tuis dum quæsis pergo respondere, iisque complector bene multa, quæ brevitatis studio perstrinxi leviter, ut ea, quæ fornices attinent, quæ fenestrarum aperturas, quæ columnas, quæ porticus, & similia^b. 25
Sed en Programma novæ Comœdiæ.

a. Page 534, l. 28, à p. 535, l. 5.

b. Page 535, l. 6-20.

AN POSSIT INSTAURARI ARCHITECTURA.

Quæris 3. an... Ad quæ verba cùm pervenisset, aliquot ejus amici, videntes nimiam invidentiam & odium, quibus percellebatur, jam plane in morbum
 5 transiisse, non passi sunt ipsum diutius ita in plateis declamare, sed protinus ad Medicum deduxerunt.

Ego certe non ausim quidquam tale de Authore nostro suspicari; sed pergam tantùm hîc notare, quàm accurate illum in omnibus sit imitatus. Eodem plane
 10 modo agit judicem, integerrimum scilicet, ac valde circumspecte ac religiose caventem, ne quid temere pronunciet. Cùm postquam undecies me condemnavit, ob id | unum quòd dubia rejecerim ad certa stabilienda, & quasi fossas fecerim ad jacienda ædificii
 15 fundamenta, duodecimâ demum vice rem examinat, aitque :

1. Si eam intellexerim, ut revera scit me intellexisse, patetque ex verbis, *Nec pones nec negabis*, &c. ab ipso mihi tributis : tunc quidem me aliquid *boni*
 20 habere, sed nihil *novi*.

2. Si verò intellexerim alio illo modo, ex quo præcedentia undecim peccata desumpsit, & quem tamen ab omni sensu meo tam remotum esse novit, ut supra in 3 §. primæ suæ quæstionis induxerit me de ipso cum
 25 admiratione ac risu dicentem : *Id fano homini qui veniat in mentem*^a? tunc me scilicet aliquid *novi* habere, sed

16 non à la ligne. — 20 même remarque.

a. Page 458, l. 12.

nihil *boni*. Quis unquam in conviciando, non dicam tam impudens, tam mendax, tam veri omnis verisimilisque contemptor, sed tam imprudens & immemor fuit, ut in meditatâ atque elaboratâ Dissertatione, sexcenties unam & eandem opinionem alicui exprobraret, a quâ falsus esset, in principio ejusdem Dissertationis, illum ipsum, cui eam exprobrabat, adeo abhorrere, ut ipsam nulli homini sano in mentem venire posse putaret?

Quantum ad quæstiones quæ sequuntur (n. 3, 4, 5), tam apud Authorem nostrum quàm apud Cæmentarium, nihil plane ad rem pertinent, nec a me vel Architecto unquam sunt motæ. Sed verisimile est ipsas primum a Cæmentario fuisse excogitatas, ut, cum
 135 nihil eorum] quæ ab Architecto facta fuerant, auderet
 attingere, ne imperitiam suam nimis declararet, aliquid tamen amplius quàm solam ejus fossionem reprehendere videretur; Authoremque nostrum illum etiam hac in parte esse imitatum.

3. Cum enim ait, rem cogitantem posse intelligi, non intellectâ mente, nec animo, nec corpore, non melius philosophatur quam Cæmentarius, cum ait Architecturæ peritum non esse magis Architectum, quàm Cæmentarium, aut Bajulum, & sine ullo ex iis posse intelligi.

4. Ut etiam fane æque ineptum est, dicere rem cogitantem existere, non existente mente, quàm Architecturæ peritum, non existente Architecto (saltem cum sumitur nomen mentis, ut illud, usu consentiente, a me sumi significavi). Et non magis repugnat rem

cogitantem existere sine corpore, quàm Architecturæ peritum sine Cæmentario, vel Bajulo.

5. Item cùm ait non sufficere quòd substantia aliqua sit cogitans, ut sit posita supra materiam, & plane spiritualis, quam solam vult vocari mentem, sed insuper requiri ut actu reflexo cogitet se cogitare, sive habeat cogitationis suæ conscientiam, æque hallucinatur ac Cæmentarius, cùm ait Architecturæ peritum debere actu reflexo considerare se habere illam peritiam, priusquam esse possit Architectus. Etsi enim revera nemo sit Architectus, qui non sæpe considerarit, aut saltem considerare potuerit, se habere ædificandi peritiam, manifestum tamen | est istam considerationem non requiri ut sit Architectus. Nec magis etiam similis
15 consideratio sive reflexio requiritur, ut substantia cogitans sit posita supra materiam. Etenim prima quævis cogitatio, per quam aliquid advertimus, non magis differt a secundâ per quam advertimus nos istud prius advertisse, quàm hæc a tertiâ per quam advertimus
20 nos advertisse nos advertisse : nec ulla vel minima ratio afferri potest, si prima concedatur rei corporeæ, cur non etiam secunda. Quapropter notandum est Authorem nostrum multo periculosius errare hac in parte quàm Cæmentarium: tollendo enim veram &
25 maxime intelligibilem differentiam, quæ est inter res corporeas & incorporeas, quòd nempe hæ cogitent, illæ non item, & aliam in ejus locum substituendo, quæ nullo modo essentialis videri potest, quòd nempe hæ considerent se cogitare, illæ non considerent, facit omne quod in se est ad impediendum ne realis
30

2 non à la ligne.

136

humanæ mentis a corpore distinctio intelligatur.

6. Minus etiam est excusandus quòd brutorum animalium causæ faveat, eisque non minus quàm hominibus cogitationem tribui velit, quàm Cæmentarius quòd sibi, & suî similibus, Architecturæ peritiam, non minus quàm Architectis arrogare sit conatus. 5

Ac denique in omnibus fatis apparet, utrumque eodem modo, non quid verum aut verisimile esset, cogitasse, sed tantummodo quid fingi posset ad detrahendum de inimico, illumque apud eos, | qui ipsum non 10
noissent, nec de rei veritate curiosius inquirere curarent, ut plane imperitum & stultum describendum. Et quidem apposite Historicus Cæmentarii, ad insanam ejus invidiam exprimendam, refert illum Architecti fossionem, ut apparatus magnificum, extulisse, saxum 15
verò fossione istâ resectum, facellumque ipsi superstructum, ut rem nullius momenti, contempsisse; nec minus tamen pro amicitia & singulari erga ipsum voluntate gratias egisse, &c. Itemque in conclusione inducit ipsum egregia hæc epiphonemata proferentem : 20
Id porro si dicat, quæ & quanta supererunt? quæ redundabunt? Quanta battologia? Quæ machinæ aut ad pompam aut ad præstigias^a? &c. Et paulo post : *Hic vereris, opinor, arti illi tuæ, quam amas, quam amplecteris, ignosco^b &c.* Itemque : *Ne vereare, amicus sum^c &c.* Hæc enim omnia 25
Cæmentarii morbum tam graphice repræsentant, ut nihil ad id aptius ab ullo poetâ fingi potuisse videatur.

¹ non à la ligne.

a. Page 555, l. 11-13.

b. Page 556, l. 12-13.

c. *Ibid.*, l. 16.

At mirum est Authorem nostrum eadem omnia tanto cum affectu imitari, ut quid ipse agat non advertat, illoque cogitationis actu reflexo, quo mox ajebat homines a brutis distingui, non utatur. Non enim profectò diceret nimium esse apparatus verborum in
 5 meis scriptis, si consideraret quanto majorem habeat, ad unicam dubitationem de quâ egi, non dico impugnandam, quia nullis rationibus impugnat, sed (liceat uti verbo duriusculo, quia nullum aliud æque aptum
 10 | ad rei veritatem exprimendam occurrit) allatrândam, 438 quàm ego ad eandem proponendam. Nec etiam *batto-*
logiæ meminisset, si adverteret quàm prolixâ, quàm superfluâ, quàm inani loquacitate usus sit in totâ suâ
 15 Dissertatione, in cujus tamen fine affirmat se brevitati studuisse. Quia verò ibidem ait se mihi esse amicum, ut quàm amicissime cum ipso agam, quemadmodum Cæmentarius ab amicis suis ad Medicum ductus fuit, ita ego hunc nostrum Superiori suo commendabo^a.

a. Ces mots semblent annoncer la lettre *Admodum Reverendo Patri DINET*, qui, en effet, dans l'édition *princeps* de 1642, fait suite immédiatement aux *Objectiones et Responsiones septimæ*.

ADMODUM REVERENDO PATRI

PATRI DINET

SOCIETATIS JESU

PRÆPOSITO PROVINCIALI PER FRANCIAM

5

RENATUS DES CARTES S. D. *

Cùm nuper R. P. Mercenno per literas significaf-
sem^b me valde cupere, ut Differtatio, quam audiebam
a R. P.* in me scriptam esse, vel ab ipso R. P.* in lu-
cem ederetur, vel saltem ad me mitteretur, ut eam cum
10 reliquis Objectionibus ab aliis ad me missis edi cura-
rem, rogassemque ut hoc, vel ab illo, vel certe, quia
æquissimum esse judicabam, a Reverentiâ tuâ impe-
trare conaretur : respondit se literas illas meas R. tuæ
legendas tradidisse, ipsasque non modò tibi fuisse gra-
15 tas, fed & multa singularis prudentiæ, humanitatis, ac 110
benevolentiae erga me tuæ signa sibi a te esse demon-
strata. Hocque etiam re sum expertus, quia statim
postea ista Differtatio ad me fuit missa^c. Quæ me non
modò ad agendas tibi maximas gratias impellunt, fed
20 etiam ad opinionem meam de illâ Differtatione libere

a. Voir pour la composition et la date de cette *Epître*, t. III, p. 564 et 565, et aussi, p. 523, l. 6, et p. 558, *éclaircissement*. — L'astérisque après les lettres R. P. remplace le nom de Bourdin.

b. Voir *Correspondance*, t. III, p. 464-465, et 469-470, lettres du 22 déc. 1641.

c. Janvier 1642. Voir *ibid.*, t. III, et p. 481, l. 16, et p. 523, l. 6.

aperiendam, simulque ad consilium de studiorum meorum instituto petendum invitant.

Equidem cum primum illam in manibus meis tenui, tanquam de magno thesauro gaudebam : nihil enim mihi optatius est quam, vel opinionum mearum certitudinem experiri, si fortè, a magnis viris examinatae, nullâ in parte falsæ reperiuntur; vel saltem errorum admoneri, ut ipsos emendem. Et quemadmodum in corporibus bene constitutis talis est partium omnium inter se communicatio & consensus, ut singulae non
 141 | suis privatis viribus tantum utantur, sed præcipue etiam commune quoddam sit totius robur, quod ad unamquamque, dum operatur, accedit : ita, cum scirem quam arcta soleat esse inter omnes vestros animorum conjunctio, non unius R. P.* Dissertationem, sed totius Societatis æquum & accuratum de opinionibus meis judicium habere me arbitrabar.

Ubi verò illam legi, plane obstupui, & longe aliud mihi de ipsâ credendum esse cognovi. Nam sane, si perfecta esset ab Authore qui eodem spiritu quo tota vestra Societas regeretur, major aut saltem non minor in eâ benignitas, & mansuetudo, & modestia, quam in privatorum eâdem de re scriptis, appareret : at contra, si cum aliorum in meas Meditationes objectionibus conferatur, nemo non credet illas potius a
 142 | Religiosis factas, hanc autem | tantâ cum acerbitate scriptam esse, ut ne privatum quidem, & nullis specialibus votis magis quam reliquos homines ad virtutem impulsam, decere possit. Appareret etiam amor Dei, ejusque promovendæ gloriæ desiderium ardens : at

contrà principia, ex quibus existentiam Dei & humanæ
 animæ a corpore distinctionem deduxi, magno in eâ
 studio, contrà rationem ac veritatem, falsâ autoritate
 ac figmentis impugnantur. Appareret quoque doctri-
 5 na, & ratio, & ingenium : at, nisi forsan latinæ linguæ
 notitiam, qualem olim plebecula Romæ habebat, pro
 doctrinâ numeremus, nullam plane in eâ inveni, nul-
 lumque ratiocinium non illegitimum aut falsum, nec
 etiam ullum acumen ingenii, quod non cæmentario
 10 dignius sit quàm Patre Societatis. Omitto prudentiam,
 cæterasque virtutes, quæ | cùm in Societate vestrà exi-
 miæ sint, nullæ tamen in istâ Dissertatione apparent, 143
 nec ullum vel minimum suū odorem in ipsam transfu-
 derunt. Sed appareret saltem veritatis reverentia, &
 15 probitas, & candor : at contrà patet ex Notis^a, quas
 ei adjunxi, nullum convicium fingi posse ab omni veri
 specie magis remotum, quàm id totum quod mihi in
 ipsâ exprobratur. Ac proinde, ut magna unius partis a
 communi totius corporis lege dissensio indicat ipsam
 20 morbo aliquo sibi peculiari laborare, ita omnino ex
 Dissertatione R. P. * manifestum est ipsum eâ sanitate
 non frui, quæ in reliquo vestro corpore existit. Neque
 verò minoris facimus vel caput vel totum hominem,
 ob id quòd fortè pravi humores, contra ejus volun-
 25 tatem ac citra culpam, in pedem aut digitum influxe-
 rint ; sed contrà æstimamus constantiam ac virtutem,
 | cùm dolorem curationis ferre non recusat : & nemo 144
 unquam contempsit C. Marium quòd varices in cruri-
 bus haberet, sed non minùs sæpe laudatur quòd unam
 30 forti animo secari sit passus, quàm ob septem suos

a. Ci-avant, pages 451, 459, 464, 472, 479, etc.

consulatus & plurimas victorias ab hostibus reportatas. Eodemque modo, cum non ignorem quam pio & paterno affectu omnes tuos prosequaris, quo deterior Dissertatio illa mihi videtur, eo pluris facio integritatem ac prudentiam tuam, quod illam ad me mitti 5
volueris, eoque magis totam Societatem suspicio & colo. Sed quia ipsemet R. P. * suam Dissertationem ad me mittendam dedit, ne temere videar judicare id illum sponte non fecisse, quid me ad hoc credendum impellat, & simul omnia quæ mihi hæcenus cum ipso 10
intercefferunt, enarrabo.

145 Scripsit jam ante, anno 1640, alios | quosdam in me Tractatus de Opticis, quos audio ipsum discipulis suis legisse, ac etiam exscribendos dedisse, non fortè omnibus, id enim ignoro, sed saltem nonnullis (nempe, ut 15
credibile est, maxime charis & fidelibus : cum enim ab uno, in cujus manibus visi fuerant, exemplar peti curassem, non potuit impetrari). Deinde Theses de iis edidit, quas per triduum in Collegio vestro Parisiensi 20
magno cum apparatu & insolitâ celebritate ventilavit : ubi quidem de nonnullis etiam aliis rebus, sed præcipue de meis opinionibus disputavit, multasque de me (nempe haud difficiles de absente) victorias reportavit^a. Quin & vidi Velitationem sive Præfationem 25
istarum Disputationum initio recitatam & a R. P. * elucubratam, in quâ de nullâ plane aliâ re quàm de me
146 impugnando agebatur, & nullum tamen | verbum ut

11 non à la ligne (édit. princeps).

a. Voir *Correspondance*, t. III, p. 94-95, et. p. 96.

meum reprehendebatur, quod unquam scripserim aut cogitarim, quodque non sit tam aperte absurdum, ut non magis quàm ea, quæ in Dissertatione mihi affingit, ulli homini sano venire possit in mentem, ut Notis in
 5 ipsam factis, & ad Authorem, quem nondum sciebam esse ex Societate, privatim missis, tunc explicui^a.

In Thesisibus autem, non modò quasdam meas opiniones falsas esse ajebat, quod sane cuilibet licet, præsertim si rationes habeat ad id probandum; sed etiam,
 10 ut candore solito uteretur, verborum quorundam significationes mutabat, ut, exempli causâ, angulo, qui hætenus ab opticis *refractus* fuit appellatus, dabat nomen anguli *refractionis*, pari acumine quo in suâ Dissertatione per *corpus* dicit a se intelligi *id quod*
 15 *cogitat*, & per *animam*, *id quod est extensum*; atque hujus | artificii ope, nonnulla mea inventa, verbis a 147
 meis valde diversis expressa, tanquam sua proferebat, meque, tanquam si de illis aliud quid plane ineptum sensissem, arguebat.

20 Quorum ubi fui admonitus, dedi statim literas ad R. P. Rectorem ejus Collegii^b, quibus rogabam « ut,
 » quandoquidem opiniones meæ dignæ visæ fuerant,
 » quæ ibi publice refutarentur, me quoque non indi-
 » gnum judicaret, ad quem refutationes istas mitte-
 25 » ret, quique inter vestros discipulos censerî pos-
 » sem^c ». Aliaque multa addebam, quibus omnino mihi videbar id debere impetrare, ut inter cætera,

6 non à la ligne (édit. princeps). — 19 même remarque.

a. Voir *Correspondance*, t. III, p. 105-119. Lettre du 29 juillet 1640.

b. Lettre CXCVI, du 22 juillet 1640, t. III, p. 97.

c. Tome III, p. 99, l. 25-30.

« quòd longe malim a vestris quàm ab ullis aliis
 » doceri, quia vos ut Præceptores adhuc meos, &
 » totius meæ primæ ætatis institutores unicos, sum-
 » moperere colo & observo^a; quòdque tam expresse
 » in Differtatione de Methodo pag. 75 rogarim omnes, 5
 148 » ut me errorum, quos in scriptis | meis invenirent,
 » monere dignarentur, tamque paratum ad illos
 » emendandos me esse ostenderim, ut non putarim
 » quemquam fore, præsertim religiosam vitam pro-
 » fectum, qui me mallet absentem apud alios erroris 10
 » condemnare, quàm mihimetipsi meos errores often-
 » dere, de cujus saltem charitate erga proximum non
 » mihi liceret dubitare^b ».

Ad quæ, non ipse R. P. Rector, sed R. P. * princi-
 pio respondit, se Tractatus suos, sive rationes quibus 15
 meas opiniones impugnabat, intra octiduum esse mis-
 surum. Ac paulo pòst alii quidam Patres Societatis
 idem intra sex menses ejus nomine promiserunt :
 fortè quia, cùm Tractatus istos non probarent (ex-
 presse enim eorum, quæ ab illo in me suscepta fue- 20
 rant, conscios se non fuisse fatebantur), id temporis
 ad illos emendandos requirebant. Ac denique R. P. *
 149 literas ad me dedit^c, non solum suâ | manu scriptas,
 sed etiam communi Societatis sigillo munitas, ut tunc
 tandem illum ex Superiorum voluntate scribere ap- 25
 pareret; iisque significavit : 1. *sibi a R. P. Rectore*

13 non à la ligne (édit. princeps).

a. Lettre CCV, du 30 août 1640 (envoyée le 15 sept.), t. III, p. 169, l. 9-13.

b. *Ibid.*, p. 169, l. 22-30.

c. Lettre perdue. Cf. t. III, p. 205, l. 1, à p. 207, l. 7, et p. 222.

præceptum esse, ut cùm literæ, quas ad illum scripseram, se præsertim spectarent, ipse ad eas responderet, suique instituti rationem aperiret. 2. Nullum a se suscipi, sed nec iri susceptum peculiare prælium adversus meas
opinionēs^a. 3. Quòd nihil dedisset petitioni quam proposui Methodi p. 75, id suæ tribuendum ignorantia, quia Methodum non perlegerat^b. 4. De Notis meis in suam pro-
lusionem, se nihil addere, ab eo quod pridem significarat, fuissetque scripturus, nisi aliter suassissent amici^c;
 10 *hoc est, nihil omnino, quia nihil antea significarat, nisi tantum se rationes, quas contra me habebat, esse missurum : adeo ut tantum per hæc verba declararet se nunquam eas esse missurum, quia dissuasissent amici.* 150

Ex quibus omnibus etsi erat manifestum illum
 15 *summo de me maledicendi studio flagrasse, idque privato consilio, & non consentientibus reliquis Patribus Societatis, suscepisse, ac proinde alio quàm vos spiritu agi, & denique nihil minus velle, quàm ut ea videam, quæ in me scribit : etsi etiam mihi valde indignum*
 20 *videretur, hominem religiosum, cum quo nulla mihi unquam inimicitia nec quidem notitia intercefferat, tam publice, tam aperte, tam insolenter de me maledixisse, nihilque aliud habere excusationis, quàm quòd diceret se Dissertationem meam de Methodo non legisse :*
 25 *quod quàm verum esset, clare patebat ex eo, quòd Analysis meam, tum in Thesis, tum in prolusione, aliquoties reprehendisset, quamvis nullibi de ipsâ egissem,*

13 non à la ligne (édit. princeps).

a. Cf. t. III, p. 222, l. 12-14.

b. *Ibid.*, p. 223, l. 10-14.

c. *Ibid.*, p. 225, l. 13-14.

151 nec quidem nomen Analyseos scripſiſſem, præterquam in eâ Diſſertatione de Methodo, quam ſe non legiſſe fingebat : verumtamen, quia ſe in poſterum quieturum eſſe promittebat, libenter præterita diſſimulabam.

Et minime mirabar R. P. Rectorem nihil ſeverius 5
pro primâ vice in illum decreviſſe, quàm ut ipſemet mihi facti fui rationem aperiret ; atque ita non occulte fateretur, ſe nihil eorum, quæ contra me in Theſibus, Diſputatione ac Tractatibus ſuis magno cum faſtu protulerat, coràm me tueri poſſe ; nihilque habere, quod 10
ad Notas, quas in ejus Velitationem ſcripſeram, reſponderet. At certe miror hunc R. P. * tanto me laceſſendi deſiderio ariſſe, ut, quamvis ei prior illa Velitatio tam parum fœliciter ſucceſſiſſet, atque ex quo
nullum ſe peculiare prælium in meas opiniones ſuſceptu- 15
152 *rum eſſe* promiſerat, nihil mihi novi cum illo vel alio ullo ex veſtris interceſſiſſet, Diſſertationem tamen ſuam poſtea ſcripſerit. Niſi enim in eâ *peculiare præ-*
lium adverſus meas opiniones contineatur, neſcio certe quidnam ſit in opiniones alicujus præliari : niſi 20
forſan eo nomine ſe excuſet, quòd non reverâ meas opiniones, ſed alias plane iſſanas, mihi a ſe per calumniam affictas, impugnet ; vel etiam quòd non ſperarit illam unquam ad manus meas eſſe perventuram. Nam ſane patet ex ſtylo non eo inſtituto fuiſſe con- 25
ſcriptam, ut Objectionibus in meas Meditationes factis annumeraretur ; patetque etiam ex aliis illis Tractatibus, quos a me noluit videri (quid enim in iis pejus quàm in ipſâ potuit eſſe ?) ; patet denique ex mirâ ejus

4 non à la ligne (édit. princeps). — 28-29 point de signes de parenthèse.

licentiâ opiniones a meis quammaxime diversas mihi
affingendi : neque enim | tantâ usus fuisset, si hoc sibi 153
unquam a me publice exprobratum iri putasset. Ideo-
que, quòd ipsam acceperim, non fane illi, sed Socie-
tati, ac tibi, maximas gratias habeo atque ago.

Vellemque ut ea qualiscunque occasio, quæ mihi
nunc datur, gratiam referendi, cum ejus in me inju-
riarum dissimulatione, potius quàm cum aliquâ ul-
tione, conjungi posset, ne id meâ causâ facere videar :
10 quod reverâ non committerem, nisi etiam ad laudem
Societatis, & tuam, veritatumque scitu perutilium pa-
tensationem, conducere existimarem. Sed, cùm R. P. *
Mathesim doceat in vestro Collegio Parisiensi, quod
spectari potest ut primarium totius orbis terrarum,
15 Mathesis autem sit facultas, quâ ego præcipue uti di-
cor : ut nullus est in totâ vestrâ Societate qui autori-
tate suâ plus possit ad meas opiniones impugnandas, 154
ita nullus etiam est cujus errores eâ in re admissi faci-
lius vobis omnibus tribuerentur, si de ipsis tacerem.
20 Multi enim sibi persuaderent illum unum ex universo
vestro corpore fuisse delectum ad judicium de meis
ferendum, ideoque non minus ei soli, quàm vobis om-
nibus, simul sumptis, hac de re credi oportere, nec
etiam aliter de vobis, quàm de ipso, esse judicandum.
25 Ac præterea consilium sequutus est, ut ad cogni-
tionem veritatis aliquandiu impediendam & retardan-
dam valde efficax, sic ad ipsam plane supprimendam
non sufficiens, quodque, cùm tandem detegeretur,
nullo^a vobis honori esset. Quippe non conatus est

5 non à la ligne (édit. princeps). — 24 même remarque.

a. « Nullo », sic pro « nulli ». Ou peut-être : nullo < modo > ?

meas opiniones rationibus refutare, sed alias plane ineptas & absurdas, verbis fere meis expressas, pro meis proposuit, ac tanquam refutatione indignas derisit. Quo artificio facile omnes eos, qui me non norunt nec scripta mea viderunt, ab iis legendis aver-
tisset, ac etiam eos, qui viderunt quidem, sed nondum satis intelligunt, hoc est fere omnes qui viderunt, ab ipsis ulterius examinandis revocasset : nunquam enim suspicati fuissent hominem religiosum, præsertim ex vestrà Societate, adeo confidenter opiniones pro meis proponere, & irridere, quæ reverâ meæ non essent.

Atque ad hoc multum juvisset, quòd suam Dissertationem non palam omnibus, sed privatim tantum amicis suis lectitasset : ita enim facile cavisset, ne ulli eam viderent, qui possent ejus figmenta dignoscere ; ac cæteri majorem ei fidem ideo habuissent, quòd putassent eum nolle ipsam in lucem edere, ne famæ meæ noceret, ac mihi esse amicum. Nec interim fuisset periculum ne a non satis multis legeretur : nam, si tantum Sociis suis, in vestro Parisiensi Collegio, id quod sperabat persuasisset, hinc facile ad omnes alios vestræ Societatis, toto orbe sparsos, eadem opinio transiisset ; atque ab his etiam ad alios homines fere omnes, qui Societatis vestræ authoritati credidissent. Nec sane mirarer, si hoc contigisset : nam, cum vestri sint semper suis quisque studiis quammaxime occupati, fieri non potest ut singuli examinent omnes novos libros, qui quotidie magno numero prodeunt in lucem, sed crediderim expectari judicium ejus, qui primus ex So-

12 non à la ligne (édit. princeps).

cietate quemque librum legendum fuscipit, ac prout ille de eo judicat, cæteros postea vel etiam legere, vel abstinere. Jamque mihi videor ejus rei fecisse experimentum circa Tractatum quem edidi de Meteoris: cùm
 5 enim partem Philosophiæ | contineat, quæ, nisi admodum fallor, accuratiùs & veriùs in ipso explicatur, 157
 quàm in ullis scriptis aliorum^a, nullam puto esse causam cur Philosophi, qui Meteora singulis annis in unoquoque ex vestris Collegiis docent, illum prætermittant, quàm quia fortè, falsis de me R. P. * judiciis
 10 credentes, nunquam legerunt.

At quandiu tantùm illa ex meis, quæ ad Physicam aut Mathesim pertinebant, impugnavit, parum curavi. Cùm autem in suâ Dissertatione principia illa Meta-
 15 physica, quorum ope Dei existentiam realemque humanæ animæ a corpore distinctionem demonstravi, non rationibus, sed maledictis, evertenda suscepit, harum veritatum cognitio tanti est momenti, ut ne-
 mini probo possit displicere, quòd ea, quæ de illis
 20 scripsi, pro viribus defendam. Nec sane difficulter id præstabo : cùm enim | mihi nihil aliud quàm nimiam 158
 dubitationem objecerit, non opus est, ad ostendendum quàm injuste ipsam mihi affingat, ut referam loca omnia mearum Meditationum, in quibus eam diligenter,
 25 ac, ni fallor, accuratiùs quàm ullus alius cujus scripta habeamus, refutavi & sustuli; sed satis est si moneam ejus quod expresse scripsi, initio meæ responsionis ad tertias Objectiones : nempe nullas dubitandi rationes

11 non à la ligne (édit. princeps).

a. Cf. *Discours de la Méthode et Essais*, p. 455, l. 18-26, de cette édition.

fuisse a me propositas, eo fine ut ipsas persuaderem, sed contrà ut refutarem; eodem plane modo, quo « Medecinæ scriptores morbos describunt, quorum » curandorum Methodum volunt docere^a ». Quis tam audax & tam impudens in calumniando unquam fuit, ut accusaret Hippocratem aut Galenum, quòd causas ex quibus morbi nasci solent exponant, atque inde concluderet, ipsos nihil aliud docere | quàm Methodum ægrotandi? 5

Certe, qui tantam in R. P. * audaciam fuisse sciunt, non facilè sibi persuaderent ipsum hac in re privato tantum consilio usum esse, nisi ego ipse testarer, notumque facerem quo pacto, & ea quæ prius in me scripserat, non probata sint a vestris, & ultima ejus Dissertatio tuo jussu ad me fuerit missa. Quod cum nullibi commodiùs possim quàm in hac epistolâ, non abs re esse puto eam simul cum Notis meis in Dissertationem^b edi curare. 10 15

Atque, ut ego etiam ex ipsâ fructum percipiam, dicam hîc aliquid de Philosophiâ quam conscribo, & quam, nisi quid obstiterit, post annum unum aut alterum in lucem edere decrevi^c. Cum, anno 1637, nonnulla ejus Specimina vulgarem, nihil non facere conatus sum, ut præcaverem invidiam, quam mihi, licet 20

9 non à la ligne (édit. princeps).

a. Ci-avant, page 172, l. 9-10.

b. Les *Notæ* de Descartes, intercalées dans la *Dissertatio* du P. Bourdin, parurent, en effet, sous le titre de *Objectiones septimæ*, etc. (voir ci-avant, p. 451), dans le même volume que cette lettre au P. Dinet.

c. *Principia Philosophiæ*, publiés en 1644 (achevé d'imprimer le 10 juillet).

indigno, imminere adver|tebam; hæc causa fuit cur 160
 nomen meum istis Speciminibus præfigi noluerim,
 non, ut quibusdam fortè visum est, quòd rationibus
 in iis contentis non fiderem, vel eorum me puderet;
 5 hæcque etiam fuit causa, cur declararim expressis ver-
 bis, in Differtatione de Methodo, pag. 66, mihi non in
 animo esse ut, dum viverem, Philosophia mea vulga-
 retur: Quo in instituto adhuc manerem, si, ut spera-
 bam & ratio postulabat, hoc me, saltem aliquâ ex
 10 parte, invidiâ liberasset. At plane secus accidit. Ea
 enim est fortuna Speciminum meorum, ut, quamvis
 non a multis intelligi potuerint, quia tamen a non-
 nullis, iisque maxime ingeniosis & doctis, qui ea di-
 gnati sunt examinare curiosiùs, multas veritates, non-
 15 dum antea vulgatas, continere comperta sunt, hæc
 fama transierit ad multos, qui statim ideo sibi per|sua 161
 ferunt me aliquid in Philosophiâ certi & nullis con-
 troversis obnoxii posse explicare. Unde sequutum est,
 ut maxima quidem pars, nempe non tantùm ii qui
 20 extra scholas libere philosophantur, sed plærque
 etiam ex iis qui docent, præsertim juniores, & qui
 magis ingenio quàm immeritâ doctrinæ famâ nitun-
 tur, ac verbo omnes qui amant veritatem, integram a
 me Philosophiam in lucem edi optarint. Sed alia pars,
 25 ii scilicet qui docti videri malunt quàm esse, jamque
 aliquod nomen inter eruditos ex eo se habere putant,
 quòd de scholæ controversiis acriter disputare didice-
 rint, timentes ne, detectâ veritate, controversiæ istæ
 abrogentur, ac simul eorum doctrina omnis abeat in
 30 contemptum, meæque Philosophiæ editione veritatem
 detectum iri existimantes, non ausi quidem sunt | aperte 162

ostendere se non cupere ut ederetur, sed summâ in me
invidiâ exarserunt. Et quidem persacile mihi fuit hos
ab aliis distinguere. Qui enim Philosophiam meam
optarunt, optime recordati sunt me de illâ, dum vive- 5
rem, non vulgandâ consilium sumpsisse, ac nonnulli
etiam sunt conquesti quòd eam mallem nepotibus
quàm coævis meis concedere, quanquam omnes in-
genui, causam cur id facerem advertentes, & mihi non
deesse voluntatem publicis commodis serviendi, non
ideo minus me amarint. Qui autem ipsam timuerunt, 10
nullo modo id recordati sunt, aut saltem credere no-
luerunt, sed contrâ supposuerunt ejus me editionem
promississe : hinc vocabar apud illos *celebris promissor*;
hinc comparabar nonnullis, qui librorum, quos a se
163 scribi simulabant, editionem | per multos annos frustra 15
minati sunt; hincque etiam R. P. * ait hoc *tandiu a me*
expectari, ut deinceps sit desperandum : ridicule pro-
fectò, si putat aliquid ab homine nondum sene po-
tuisse diu expectari, quod ab aliis in multis sæculis
nondum est præstitum; ac imprudenter, quòd, ubi me 20
conatur vituperare, talem esse concedat, ut id a me
intra paucos annos diu potuerit expectari, quod ego
ab illo intra sexcentos, si tandiu vita utriusque proro-
garetur, non expectarem. Hujusmodi autem homines,
cùm plane sibi persuaderent me decrevisse Philoso- 25
phiam illam, quam metuebant, emittere statim atque
esset parata, non modò eas opiniones, quæ in scriptis
jam a me editis explicantur, sed etiam præcipue istam
Philosophiam, sibi nondum cognitam, multis male-
164 dictis, quâ occultis, quâ etiam | apertis & publicis, sunt 30
prosequuti, ut scilicet vel me ab eâ edendâ absterre-

rent, vel editam statim everterent, & tanquam in cunis suffocarent. Risi quidem initio illorum conatus, & quanto vehementiores in meis impugnandis esse animadverti, tanto pluris me ab ipsis fieri existimavi. Sed
 5 ubi eorum numerum in dies augeri vidi, atque, ut fit, multo diligentiores eos esse ad occasiones mihi nocendi quærendas, quàm ullos benevolentes ad me protegendum, veritus ne fortè clandestinis moliminibus aliquid possint, ac ne otium meum magis interturbent, si permaneam in instituto Philosophiam meam
 10 non edendi, quàm si aperte ipsis me opponam, at^a, præstando id totum quod timent, ne ampliùs timendum habeant efficiam : pauca illa omnia, quæ de Philosophiâ cogitavi, publici juris | facere institui, ac con- 165
 15 tendere ut, si vera sint, a quamplurimis recipiantur. Quapropter illa non eodem ordine ac stylo proponam, quo magnam eorum partem ante conscripsi, eo in Tractatu cujus argumentum in Dissertatione de Methodo explicui^b, sed alio ad scholarum usum magis accommodato, brevibus scilicet articulis singulas quæstiones includendo, talique ordine ipsas exequendo, ut
 20 sequentium probatio ex solis præcedentibus dependeat, omnesque in unum corpus redigantur. Quâ ratione spero me veritatem eorum omnium, de quibus
 25 in Philosophiâ solet disputari, tam clare esse expositurum, ut quicunque illam quærent, persacilè ipsam ibi sint inventuri.

Quærent autem proscelò veritatem juvenes omnes,

27 *non à la ligne (édit. princeps).*

a. Lire *et* ? ou bien *ac* ?

b. Tome VI de cette édition, p. 41, l. 21.

cùm primùm ad discendam Philosophiam se accin-
 166 gunt. Quærunt | etiam illam cæteri omnes cujus-
 cunque ætatis, cùm soli apud se de rebus Philosophi-
 cis meditantur, easque in proprium usum examinant.
 Sed & Principes omnes, & Magistratus, aliive qui 5
 Academias aut Gymnasia instituunt, sumptusque sup-
 peditant ut Philosophia in iis doceatur, non nisi veram,
 quantum fieri potest, volunt doceri; nec patiuntur
 dubias & controversas opiniones ibi ventilari, ut ex
 disputandi consuetudine subditi magis contentiosi, & 10
 refractarii, & pertinaces, atque ideo superioribus suis
 minus obsequentes, & seditionibus commovendis ap-
 tiores evadant, sed tantùm ob spem veritatis, quam ex
 istis disputationibus aliquando emerfuram plerique
 sibi persuadent; vel si jam longâ experientiâ sint edocti 15
 quàm rarò illa hoc pacto reperiatur, adeo tamen ipsam
 167 curant, ut etiam per exiguam ejus spem non putent
 esse negligendam. Nulla autem unquam gens fuit tam
 fera aut tam barbara, tamque a recto usu rationis, quo
 solo homines sumus, abhorrens, ut apud se doceri 20
 voluerit opiniones, quæ pugnarent contrà cognitam
 veritatem. Atque ideo non dubium est, quin veritas
 opinionibus omnibus ab eâ diversis, quantumlibet
 inveteratis & pervulgatis, sit præferenda; & quin om-
 nes ii, qui alios docent, ipsam pro viribus quærere 25
 atque inventam docere teneantur.

Sed nempe non creditur eam fore in novâ illâ Phi-
 losophiâ quam promitto. Non verisimile est me unum
 plus vidisse, quàm sexcenta millia ingeniosissimorum
 virorum, qui opiniones in scholis vulgo receptas se- 30

26 non à la ligne (édit. princeps).

quuti sunt; viæ tritæ ac cognitæ novis ac ignotis sunt
semper tutiores; præsertim propter Theologiam, cum
quâ | veterem & vulgarem Philosophiam optime con-
sentire multorum annorum experientia jam docuit,
5 de novâ autem incertum est. Ideoque ne fortè, impe-
ritam multitudinem novitatis avidam ad se alliciendo,
paulatim crescat & viresumat, Scholarumque sive
Academiarum pacem & quietem perturbet, vel etiam
in Ecclesiâ novas hæreses adducat, mature prohiben-
10 dam atque extinguendam esse quidam contendunt.

Ego verò contrà respondeo, me quidem mihi nihil
arrogare, nec profiteri me plus videre quàm cæteros;
sed hoc fortè mihi profuisse, quòd, cùm proprio in-
genio non multum fidam, planas tantùm & faciles vias
15 sim sequutus. Nam, si quis per ipsas magis promoveat
quàm alii, multo majori ingenio præditi, per salebro-
sas & impenetrabiles illas quas sequuntur, non est
mirandum.

Addo me nolle ut mihi credatur de veritate eorum
20 quæ promitto, sed ut ex iis Speciminibus quæ jam dedi
judicetur. Non enim ibi unam aut alteram, sed plus
sexcentis quæstionibus explicui, quæ sic a nullo ante
me fuerant explicatæ; ac quamvis multi hætenus mea
scripta transversis oculis inspexerint, modisque omni-
25 bus refutare conati sint, nemo tamen, quod sciam,
quicquam non verum potuit in iis reperire. Fiat enu-
meratio quæstionum omnium, quæ in tot sæculis, qui-
bus aliæ Philosophiæ viguerunt, ipsarum ope solutæ
sunt, & fortè nec tam multæ, nec tam illustres inve-
30 nientur. Quinimo profiteor ne unius quidem quæstio-

nis solutionem, ope principiorum Peripateticæ Philo-
 sophiæ peculiarium, datam unquam fuisse, quam non
 170 possum demonstrare esse illegitimam & falsam. Fiat
 periculum, proponantur, non quidem omnes, neque
 enim operæ pretium puto multum temporis eâ in re 5
 impendere, sed paucae aliquæ selectiores: stabo pro-
 missis. Et moneo tantum, ne captioni locum relin-
 quam, loquendo de principiis Peripateticæ Philoso-
 phiæ peculiaribus, me excipere illas quæstiones,
 quarum solutiones desumptæ sunt vel a solâ experi- 10
 entiâ omnibus hominibus communi, vel a conside-
 ratione figurarum & motuum quæ Mathematicorum
 propria est, vel denique in Metaphysicis a communibus
 illis notionibus quas a me admitti, ut & præcedentia,
 ex Meditationibus meis apparet. 15

Addo etiam, quod fortè videbitur esse paradoxum,
 nihil in eâ Philosophiâ esse, quatenus censetur Peripa-
 tetica, & ab aliis diversa, quod non sit novum; nihilque
 171 | in meâ, quod non sit vetus. Nam, quantum ad prin-
 cipia, ea tantum admitto, quæ omnibus omnino Phi- 20
 losophis hætenus communia fuere, suntque idcirco
 omnium antiquissima; & quæ deinde ex iis deduco,
 jam ante in ipsis contenta & implicita fuisse tam clare
 ostendo, ut etiam antiquissima, utpote humanis menti-
 bus a naturâ indita, esse appareat. Contrà autem 25
 principia Philosophiæ vulgaris, eo saltem tempore
 quo ab Aristotele aliisve inventa sunt, erant nova, nec
 jam meliora putari debent quàm tunc fuere; nihilque
 ex iis deducitur quod non sit controversum, & ex more
 scholarum a singulis Philosophis mutari possit, ac 30

proinde quod non sit maxime novum, cum quotidie adhuc renovetur.

Quantum ad Theologiam, cum una veritas alteri adversari nunquam possit, esset impietas timere, ne
 5 veritates in Philosophiâ inventæ iis quæ sunt de fide
 adversentur. Atque omnino profiteor nihil ad religionem pertinere, quod non æque ac etiam magis facile explicetur per mea principia, quàm per ea quæ vulgo recepta sunt. Jamque hujus rei mihi videor specimen
 10 dedisse satis luculentum, in fine meæ responsionis ad quartas Objectiones^a, circa quæstionem in quâ omnium difficillime Philosophia cum Theologiâ solet conciliari. Et idem in aliis quibuscumque, si opus sit, præstare paratus sum, ac etiam ostendere multa e contrâ
 15 esse in vulgari Philosophiâ, quæ reverâ pugnant cum iis quæ in Theologiâ sunt certa, etsi id vulgo a Philosophis dissimuletur, vel ob longam iis credendi consuetudinem non advertatur.

Non etiam metuendum est, ne meæ opiniones, im-
 20 peritam & novitatis avidam multitudinem alliciendo, nimis crescant; cum e contrâ doceat experientia ipsas præcipue a peritioribus probari, quos non novitate, sed solâ veritate, allicientes, nimium crescere non possunt.

25 Nec magis metuendum est, ne Scholarum pacem perturbent; sed contrâ, cum omnes Philosophi tot controversiis se mutuo vexent, ut nunquam majore in bello esse possint quàm jam sunt, nulla melior ratio est

² non à la ligne (édit. princeps). — ¹⁸ même remarque. — ²⁴ idem.

a. Ci-avant, p. 252, l. 22 et suiv.

ad pacem inter ipsos conciliandam, hærefesque etiam, quæ quotidie ex istis controversiis repullulant, minuendas, quàm si veræ opiniones, quales meas esse jam probavi, recipiantur : earum enim clara perceptio omnem dubitandi ac disputandi materiam tollet. 5

Atque ex his patet, nullam reverâ esse rationem, ob quam nonnulli tanto studio reliquos homines ab iis
174 cognoscendis velint avertere : nisi quòd, nimis evidentes & certas eas esse existimantes, vereantur ne obsint famæ doctrinæ, quam ipsi ex aliarum minus 10 probabilium cognitione quæsiverunt. Adeo ut hæc ipsa illorum invidia non exiguum sit veritatis meæ Philosophiæ argumentum. Sed ne fortè hîc videar de invidiâ falsò gloriari, ac solam Dissertationem R. P.* in testimonium vocare posse, dicam quid nuper in recentissimâ harum Provinciarum Academiâ contigerit. 15

Doctor quidam Medicinæ^a, vir acerrimi ac perspicacissimi ingenii, atque ex eorum numero qui, quamvis Scholarum Philosophiam recte didicerint, quia tamen ei non credunt & sunt ingenui, non ideo multum superbiunt, nec se admodum doctos esse fingunt, ut aliis 20 quibusdam in more est, qui ipsâ sunt inebriati : legit 175 Dio|ptricam meam & Meteora, cùm primùm edita sunt in lucem, ac statim aliqua in iis verioris Philosophiæ principia contineri judicavit. Quæ colligendo diligentius, & alia ex iis deducendo, eâ fuit sagacitate, ut intra paucos menses integram inde Physiologiam^b con-

5 non à la ligne (édit. princeps).

a. Henricus Regius, ou Henry de Roy, à Utrecht.

b. Voir t. II, p. 548-549, et t. IV, p. 240, *éclaircissement*.

cinnarit, quæ, cùm privatim a nonnullis visa esset, eis sic placuit, ut Professionem Medicinæ, ibi tunc fortè vacantem, pro illo, qui antea ipsam non ambiebat, a Magistratu petierint & impetrarint^a. Ita professor factus
 5 officii sui esse putavit ea potissimum docere, propter quæ ad illud munus vocatus fuisse videbatur : præsertim cùm ipsa vera esse, ac quæcunque cum iis pugnant falsa, judicaret. Sed cùm id agendo magnam, pro ratione loci, haberet auditorum frequentiam, quidam statim ex
 10 ejus collegis, ipsum sibi præferri advertentes, manifeste inviderunt, ac persæpe apud Magistratum conquesti sunt, petentes ut ei nova ista docendi ratio prohiberetur. Nec tamen aliud tribus annis potuerunt impetrare, quàm ut hortaretur ad vulgaris, tum Philoso-
 15 phiæ, tum Medicinæ principia simul cum suis docenda, ut ita auditores ad aliorum etiam scripta legenda pararet. Sentiebat enim prudens Magistratus, si nova ista vera essent, prohiberi non debere; si autem falsa, non opus esse, quia sponte intra paucos menses essent col-
 20 lapsura. Cùm autem e contrà crescerent in dies, excolerenturque potissimum ab honestissimis & ingeniosissimis quibusque, magis quàm ab humilioribus aut junioribus, qui faciliùs invidorum autoritate aut consilio ab iis audiendis revocabantur : novam etiam
 25 provinciam Magistratus Medico dedit, ut nempe Problemata Physica, tum Aristotelis, tum aliorum, certis diebus, lectione extraordinariâ explicaret^b, atque ita majorem haberet occasionem, quàm in solâ suâ Me-

176

177

a. Regius fut nommé professeur extraordinaire d'abord, le 6 septembre 1638, puis professeur ordinaire, le 18 mars 1639. Voir t. II, p. 529; cf. p. 305-306, 307, 334 et 527.

b. Voir t. III, p. 60.

dicinâ, de omnibus Phycicæ partibus agendi. Et quie
 viſſent fortaffe deinceps reliqui ejus Collegæ, ac
 veritati locum dediffent, niſi unus inter cæteros, qui
 tunc erat illius Academiæ Reſtor^a, omnes ſuas in eum
 machinas intendere decreviſſet. Ut autem cujus ge- 5
 neris adverſarios habeam appareat, hunc paucis hîc
 deſcribam.

Cluet Theologus, Concionator, Diſputator; ma-
 gnamque ſibi apud plebejos homines gratiam poten-
 tiamque conciliavit, ex eo quòd, modò in Romanam 10
 Religionem, modò in alias quaſcunque a ſuâ diverſas,
 modò in potentiores invehendo, ferventem & indomi-
 tum pietatis | zelum præ ſe ferat, interdumque etiam
 diſteriis ſcurrilibus plebeculæ aures demulceat; quòd-
 que, multos quotidie libellos, ſed a nemine legendos, 15
 emittendo, varios Authores, ſed ſæpius contra ſe
 quàm pro ſe facientes, ac fortè ex indicibus tantum
 notos, citando, & de quibuſlibet ſcientiis, tanquam
 ſi earum gnarus eſſet, audaciſſime, ſed & imperi-
 tiſſime, loquendo, admodum doctus indoctis videatur. 20
 Peritiores autem, qui ſciunt quàm importunus in
 aliis provocandis ſemper fuerit, ac quàm ſæpe, ubi
 fuit diſputandum, convitia pro rationibus attule-
 rit, turpiterque victus diſceſſerit, ſi ſint diverſæ ab
 ipſo religionis, palam irrident & contemnunt, eum- 25
 que jam publice nonnulli ſic exceperunt, ut nihil
 novi deinceps in ipſum ſcribi poſſe videatur; ſi verò

7 non à la ligne (édit. princeps).

a. Giſbertus Voetius, recteur de l'Univerſité d'Utrecht, 16 mars 1641-
 16 mars 1642.

cum illo in religione consentiunt, | etsi quantum 179
possunt excusent & tolerant, in animo tamen non
probant.

Postquam hic homo aliquandiu Rector fuit, contigit
5 ut, cum theses Medico Præsidi ab ejus auditoribus de-
fendebantur, non daretur ipsis libertas ad argumenta
quæ proponebantur respondendi, sed scholasticis &
importunis suppositionibus turbarentur. Quas suppo-
sitiones non dico a Theologo per amicos fuisse excita-
10 tas, neque enim scio, sed antea non fiebant; atque
audivi a fide dignis, qui adfuerant, nullo eas nec res-
pondentium nec Præsidis merito potuisse contingere,
cum semper prius inciperent quàm ipsi mentem suam
explicuissent. Et interim rumor spargebatur, novam
15 ibi Philosophiam male defendi, ut scilicet inde infer-
rent homines, non dignam esse quæ publice doceatur.

Contigit etiam, cum frequentes disputa|tiones sub 180
præsidio Medici haberentur, ac Theses minus curiose,
ad arbitrium respondentium, ex variis & inconnexis
20 quæstionibus conflarentur, ut in quâdam Thesi posue-
rint : *ex mente & corpore non fieri unum ens per se, sed
per accidens*^a; vocando scilicet *ens per accidens* id omne
quod ex duabus substantiis plane diversis constaret,
nec ideo negando unionem substantialem quâ mens
25 corpori conjungitur, nec utriusque partis aptitudinem
naturalem ad istam unionem, ut patebat ex eo quod
statim postea subjunxissent : *illas substantias dici incom-
pletas, ratione compositi quod ex earum unionem oritur;*

3 non à la ligne (édit. princeps). — 16 même remarque.

a. Voir t. III, p. 460 et suiv.

adeo ut nihil in ipsis posset reprehendi, nisi forsan
modus loquendi minus in scholis usitatus.

At verò hæc fatis magna occasio visa est Reçtori
181 Theologo ad Medicum circumveniendum, hæreseos-
que condemnandum, & ita, vel invito Magistratu, si 5
res ut sperabat successisset, de Professione deturban-
dum. Nec obstitit quòd, ubi Medicus advertit eam ab
illo thesim non probari, statim ipsum & reliquos ibi
Theologiæ Professores adierit, iisque mentem suam
explicando, affirmavit se nihil adversus Theologiam 10
ipforum, & suam, sensisse aut scribere voluisse^a. Nam
paucis post diebus Theses edidit, quibus, ut mihi certò
nuntiatum est, hunc titulum voluit præfigere : *Corol-*
laria admonitoria, ex autoritate S. S. Facultatis Theo-
logicæ ad studiosos proposita; & addito : *Sententiam Tau-* 15
relli, quem Heidelbergenses Theologi appellarunt Atheum
Medicum, & vertiginosi juvenis Gorlæi, quâ statuitur
homo esse ens per accidens, multis impingere modis in
182 *Physicam, Metaphysicam, Pneumaticam & Theologiam*
&c.^b; ut nempe, iis subsignatis a reliquis omnibus 20
illius loci Professoribus Theologiæ ac Concionatoribus
(si tamen subsignassent, id enim ignoro), mitteret ex
collegis, qui dicerent Magistratui Medicum, ecclesia-
stico concilio, cum Taurello & Gorlæo, quos Autores
fortè nunquam legit, mihi certe sunt ignoti, hæreseos 25
esse damnatum : ut ita non posset Magistratus, cum
plebis gratiâ, eum diutius in Professore retinere.
Sed cum jam Theses istæ essent sub prælo, fortè ad

² non à la ligne (édit. princeps).

a. Cf. t. III, p. 463.

b. *Ibid.*, p. 487.

manus quorundam e Magistratu pervenerunt, qui Theologum ad se vocatum officii admonuerunt, atque ut titulum saltem mutaret, Facultatique Theologicæ publicâ authoritate ad calumnias suas non abuteretur, effecerunt^a.

At nihilominus perrexit in Thesis edendis; ac de iis, ad imitationem R. P. *, per | triduum^b disputavit. 183
Et quia parum materiæ in ipsis fuisset, si egisset tantum de illâ logomachiâ : *an compositum ex duabus*
10 *substantiis dicendum sit ens per accidens, necne*, alias quasdam quæstiones huic adjunxit, quarum præcipua erat *de formis substantialibus rerum materialium*, quas omnes, exceptâ animâ rationali, Medicus negarat; ille autem, quibuscunque potuit rationibus, ipsas fulcire
15 ac, tanquam Peripateticæ Scholæ Palladium, defendere conatus est. Atque, ut hîc non videar sine causâ me alienis controversiis immiscere, præterquam quod in Thesis suis nomen meum exprefferat, ut & Medicus sæpe in suis, etiam inter disputandum me nominabat,
20 quærebatque ab opponente mihi nunquam viso, num ipsi argumenta suggessissem; & indignissimâ comparatione utens, ajebat eos, quibus vulgaris Philosophandi 184
ratio displicet, aliam a me expectare, ut Judæi expectant suum Eliam, qui eos deducat in omnem veritatem.
25

Cum autem per triduum sic triumphasset, Medicus, qui prævidebat se, si taceret, a multis habitum iri pro

5 non à la ligne (édit. princeps). — 25 même remarque.

a. Tome III, p. 488-489.

b. Le 18, 23 et 24 décembre 1641. — Le R. P. * est le P. Bourdin. Voir ci-avant p. 566, l. 20.

victo, si autem publicis disputationibus se defenderet,
 strepitus, ut antea, fore paratos ad impediendum ne
 audiretur : sumpsit consilium de responsione ad Theo-
 logi Theses edendâ, in quâ quidem ea omnia, quæ in
 istis Thesibus contra se aut sua dogmata continebantur, 5
 solidis rationibus refutaret; sed interim earum Au-
 thorem tam blande ac tam honorifice compellaret, ut
 ipsum sibi conciliare conaretur, aut saltem exulcera-
 tum ejus animum non irritaret^a. Ac reverâ responsio-
 nem illam suam ita concinnavit, ut multi, qui lege- 10
 runt, existimarint nihil in | eâ esse, de quâ Theologus
 queri posset, nisi quòd ibi vir pius & ab omni maledi-
 cendi studio alienus diceretur.

Sed etsi verbis non læderetur, sibi tamen magnam
 injuriam a Medico factam esse putabat, quia rationi- 15
 bus victus erat, & quidem rationibus ex quibus videbat
 aperte sequi se esse calumniatorem, & rerum quas
 jactaverat imperitum. Cui malo nullum aliud reme-
 dium potuit reperire, quàm ut potentiâ uteretur, ac
 responsionem illam sibi odiosam in urbe suâ prohiberi 20
 curaret. Audiverat forsan quod de Aristotele quidam
 dicunt, ipsum, cùm Philosophorum se antiquiorum
 opiniones solide refutare non posset, alias quasdam
 valde absurdas ipsis affinxisse, nempe illas quæ in ejus
 scriptis leguntur, ac ne fraus a posteris detegeretur, 25
 omnes eorum libros diligenter perquisitos comburi
 curasse. Quod noster, ut fidelis Peripateticus, imitari

13 non à la ligne (édit. princeps).

a. Voir t. III, p. 491-520, et p. 530. Cette réponse de Regius (rédigée en partie par Descartes lui-même) fut publiée le 16 février 1642 (*Ibid.*, p. 530).

conatus, congregavit Senatum suum Academicum^a, de libello in se a Collegâ edito conquestus est, eum prohibendum ac totam istam turbatricem Academiae Philosophiam eliminandam esse dixit. Assenserunt
 5 plerique. Tres ex eorum numero^b, delegati ad Magistratum, idem ibi conquesti sunt. Magistratus, ut eis satisfaceret, pauca quædam exemplaria a Bibliopolâ auferri iussit : quo factum est, ut reliqua cupidius emerentur, ac curiosius legerentur. Cùmque nihil in iis
 10 appareret, de quo Theologus iuste queri posset, præter solam vim rationum, quas declinare non poterat, omnes eum irriserunt.

Ipse verò interim non cessabat; congregabat quotidie Senatum suum Academicum, ut ei aliquid de istâ
 15 infamiâ impertiret. Magna pro | ipso res erat : quærendæ erant rationes, cur responsum Medici ac totam ejus Philosophiam damnari vellet, nec ullas poterat invenire. At nihilominus prodiit tandem in lucem
 20 iudicium, nomine Senatûs Academici, sed quod soli Reçtori tribuere æquius est. Cùm enim in omnibus conventiculis, quæ congregabat, federet ut iudex essetque idem acerbissimus accusator, Medicus autem nec audiretur, nec unquam adesset, quis dubitat quin
 25 facile maximam suorum Collegarum partem eò quò voluit pertraxerit, ac suffragiorum numero alios a se dissentientes superarit? cùm præsertim aliqui eandem quam ille, vel etiam majorem, haberent occasionem Medicum odio prosequendi; ac alii, viri pacifici, Reçtori

¹² Non à la ligne (édit. princeps).

a. Les 18 et 19 février 1642. (*Ibid.*, p. 530.)

b. Maetsius, Mathæus et Liræus. (*Ibid.*, p. 530-533 et p. 534-535.)

188 suo, quem noverant esse mordacem, non libenter
 contradicerent. Hocque etiam insignne, quòd nullus
 ex ipsis ut istius judicii approbator nominari voluerit,
 sed unus^a, nec Medico ullâ familiaritate conjunctus,
 nec mihi unquam notus, ne particeps fieret infamiæ 5
 quam inde sequuturam esse prævidebat, expresse pe-
 tierit, ut nomen suum, tanquam non approbantis, in
 eo poneretur.

Istius autem judicii exemplar hîc apponam, tum
 quia fortè Reverentiæ tuæ non erit ingratum scire 10
 quid in his regionibus inter literatos agatur, tum
 etiam ut, quantum in me est, impediam ne post ali-
 quot annos, cùm leves chartulæ, in quibus impressum
 est, erunt fortè omnes disperditæ, utantur ejus autho-
 ritate maledici, ac fingant justas aliquas in eo fuisse 15
 rationes ad Philosophiam meam condemnandam.
 Nomen tantùm Academiæ tacebo^b, ne quod heri aut
 189 nudius tertius turbulentus ejus Reſector imprudenter
 fecit, ac fortasse cras vel perendie alius mutabit, ei
 apud exteros dedecori vertatur^c. 20

IUDICIUM SUB NOMINE SENATÛS ACADEMICI ★★ EDITUM.

*Professores Academiæ★, cùm non sine gravi dolore vi-
 dissent libellum in lucem editum, mense Febr. CIO. IO. C. XLII.*

8 non à la ligne (édit. princeps).

a. Cyprianus Regneri, professeur de droit. (*Ibid.*, p. 557-558.)

b. Descartes a remplacé par des astérisques, les noms propres *Ultrajec-
 tini* et *Ultrajectinæ* (ci-après l. 21 et 22), et *Ultrajecti* (p. 593, l. 16).

c. Ce texte du jugement, que nous avons déjà reproduit, t. III, p. 551-
 553, avait été envoyé à Descartes par Regius, le 31 mars 1642, *ibid.*, p. 557-
 558.

hoc præscripto titulo: Responſio ſeu Notæ ad corollaria Theologico-Philosophica, &c. ; eumque ad ſingulare ejusdem Academiae detrimentum & ignominiam, excitandasque in aliorum animis ſiniſtras ſuſpiciones, ſpectare
 5 *animadverterent; viſum illis fuit, omnes & ſingulos certiores facere :*

PRIMÒ, *diſplicere ſibi eum agendi modum, quo collega alius in alium libros aut libellos publice edat, præſertim expreſſo nomine; idque ob theſes, aut corollaria, de rebus*
 10 *in Acade|miâ controverſis, nullius nomine edito, diſputata.* 190

DEINDE, *ſe improbare eam propugnandi pro novâ & præſumptâ philoſophiâ rationem, quæ in prædicto libello frequentatur; utpote cum verborum inſolentiâ conjunctam, in eorum opprobrium, qui hîc & alibi contrariam & vul-*
 15 *garem, omnibuſque in Academiis receptam, philoſophiam ut verioreſem profitentur. Veluti, cùm auctor prædicti libelli dicit :*

Pag. 6: Jamdiu enim pernovi magnos meorum auditorum progreſſus, quos brevifſimo temporis ſpatio
 20 *apud me faciunt, quofdam male habere.*

Pag. 7: Terminî, quibus alii ad nodos ſolvendos uti ſolent, nunquam ingeniis paulo perſpicacioribus plene ſatiſfaciunt, ſed ſolis tenebris & nebulis animos eorum replent.

25 *Ibidem: Verus ſenſus multo meliùs & promptiùs ex me percipitur, quàm vulgò ex aliis: | probat ipſa experientia quam multi meorum diſcipulorum in publicis diſputationibus cum honore jam ſæpius exhibuerunt, poſtquam tantum paucos aliquot menſes meâ inſtitu-* 191

17 non à la ligne (édit. princeps). De même pour tous les alinéas suivants qui précèdent le *Tertiò*, p. 592, l. 25.

tione fuissent usi. Nullus autem dubito quin quilibet mortalium, cui tantum est sanum sinciput, hinc nihil quicquam culpandum, sed omnia laudanda, censeat.

Pag. 9: Misera illa entia (scilicet formas substantiales, & qualitates reales) nullius plane usus esse
perspeximus, nisi fortè ad excœcanda studiosorum
ingenia, & ipsi in locum doctæ illius ignorantiae,
quam tantopere commendas, fastuosam quandam
aliam ignorantiam obtrudendam. 5

Pag. 15: Contrà verò, ex opinione formas substan- 10
tiales statuente, facillimus est prolapsus in sententiam
eorum, qui animam dicunt corpoream & mortalem.

192 Pag. 20: Quæri posset, annon illa philosophandi
ratio potius Choræbo^a aliquo digna sit censenda, quæ
ad unum principium activum, nempe formam substan- 15
tialem, omnia revocare solet.

Pag. 25: Atque hinc patet, non illos qui formas
substantiales negant, sed potius eos qui illas astruunt,
eò tandem per solidas consequentias adigi posse, ut
siant aut athei aut bestiae. 20

Pag. 39: Propterea quòd causæ, ab aliis hæcenus
etiam in minimis propositæ, sint ut plurimum quàm
maxime jejunæ & a vero alienæ, nec animo veritatis
cupido satisfaciant.

493 TERTIÒ, *se rejicere novam istam Philosophiam*: primò, 25
*quia veteri Philosophiæ, quam Academiæ toto orbe terra-
rum hæcenus optimo consilio docuere, adversatur, ejusque
fundamenta subvertit; deinde, quia juventutem a vetere &
sanâ Philosophiâ avertit, impeditque quominus | ad culmen*

a. Choræbus = Χορῆβος, μωρός τις μετρῶν τὰ κύματα (Suidas). — Cf. Cal-
limaque, fr. 307.

eruditionis provehatur : eo quòd, istius præsumptæ Philosophiæ adminiculo, technologemata, in auctorum libris professorumque lectionibus & disputationibus usitata, percipere nequit; postremò, quòd ex eâdem variæ, falsæ
 5 *& absurdæ opiniones partim consequantur, partim ab improvidâ juventute deduci possint, pugnantes cum cæteris disciplinis & facultatibus, atque inprimis cum orthodoxâ Theologiâ.*

Censere igitur ac statuere, omnes philosophiam in hac
 10 *Academiâ docentes in posterum a tali instituto atque incepto abstinere debere, contentos modicâ libertate dissentiendi in singularibus nonnullis opinionibus, ad aliarum celebrium Academiarum exemplum, hîc usitatâ: ita ut veteris & receptæ philosophiæ fundamenta non labefacerent,*
 15 *& in eo etiam atque etiam laborent, ut Academiæ tranquillitas in omnibus facta tecta conservetur. * Die XVI^a Martij, 1642.* 194

Est autem notatu dignum, hoc judicium editum fuisse, cùm jam aliquandiu risissent homines, quòd Rector
 20 *librum Medici suppressi maluisset, quàm ad ipsum respondere; nec proinde esse dubitandum, quin omnes rationes, saltem eæ quæ ab illo potuerunt excogitari ad istud factum excusandum, hîc expressæ sint. Eas ergo, si placet, percurramus.*

25 *Primò dicitur libellum Medici spectare ad detrimentum & ignominiam Academiæ, ac etiam ad sinistras opiniones in aliorum animis excitandas^b. Quod non aliter possum interpretari, quàm quòd hac occasione homines sint*

24 non à la ligne (*édit. princeps*).

a. « Die XVII », texte officiel. Voir t. III, p. 553.

b. Page 591, l. 2-4.

fuspicaturi, vel potius cognituri, Academiæ Rectorem
fuisse imprudentem, quòd manifestæ veritati se oppo-
neret, ac malignum, quòd rationibus victus autoritate
195 tamen | vincere conaretur. Sed jam illa ignominia
cessavit, quia non amplius est Rector^a; nec Academiæ 5
tantum dedecoris est, quòd hunc habeat adhuc in Pro-
fessorem, quàm honoris, quòd habeat etiam Medicum,
modò se illo indignam non præstet.

Dicitur secundò ci *displicere unum collegam in alium
libros edere, præsertim expresso nomine*^b. Sed ob hanc 10
rationem ipse potius Rector, qui in hoc judicio erat
accusator & Præses, solus reus esse debuisset, solusque
erat condemnandus. Ipse enim antea, non laceffit, non
libellos duos, Thesum nomine, in collegam suum edi-
derat, eosque etiam S. S. Facultatis Theologicæ autho- 15
ritate munire conatus erat, ut innocentem circumve-
niret ac per calumniam everteret. Ac ridiculum est,
si se excuset quòd nomen ejus non posuerit, cum ipsa-
met ejus verba ante | edita citarit, eumque ita desi- 20
gnarit, ut nemo posset dubitare quin ille esset quem
impugnabat. Medicus autem ei tam modeste respon-
dit, ac nomen ejus tot elogiis ornavit, ut non contra
ipsum, sed amice potius ad ipsum scripsisse, ac eum
honoris tantum causâ nominasse, fuerit credendum^c:
196 ut & reverâ creditum fuisset, si Theologus rationes, 25
utcumque saltem probabiles, ad eas Medici refellendas

8 non à la ligne (*édit. princeps*).

a. Le 16 mars 1642, les pouvoirs de Voetius comme recteur avaient pris fin. Il avait été remplacé par Matthæus. Voir t. III, p. 533, *fin*.

b. Page 591, l. 7-9.

c. Voir t. III, p. 494, l. 15, à p. 497, l. 21.

habuisset. Quid autem iniquius esse potest, quàm quòd Rector Collegam suum injuriarum reum faciat, ob id unum, quòd tam manifestas & veras rationes attulerit, ad rejicienda crimina hæreseos & atheismi quæ sibi ab
 5 illo fuerant imposita, ut se ab ipso per calumniam circumveniri non passus sit?

At nempe improbat Theologus *eam propugnandi pro novâ & præsumptâ Philosophiâ rationem*, quam | in Medici
 libello ait frequentari, *utpote cum verborum insolentiâ* 497
 10 *conjunctam, in opprobrium eorum qui vulgarem ut verio- rem profitentur*^a. Ipse scilicet vir modestissimus verbo- rum insolentiam in alio reprehendit, quam tamen reverâ nullam fuisse quisque potest agnoscere, si tantum consideret ipsa loca hîc citata, quæ hinc inde ex Medici
 15 libro, ut omnium maxime insolentia atque ad invidiam concitandam aptissima, excepta sunt; præsertim si etiam notetur, nihil esse usitatius in scholis philosopho- rum, quàm ut quisque sine ullis verborum delinimentis id quod sentit loquatur, atque ideo solas suas opinio-
 20 nes veras esse, aliasque omnes falsas, affirmet: assuecit enim illos disputandi usus isti libertati, quæ sortè in iis qui urbaniores vitam sequuntur durior esset. Item plæraque ex verbis, | quæ hîc citantur tanquam si 498
 25 dicta essent, non nisi de solo Theologo esse intelligenda, ut ex libro Medici clarum est; nec in plurali numero, & tanquam de tertiâ personâ, fuisse prolata, nisi tantum ut illum minus offenderent. Ac denique ea quæ hîc

6 non à la ligne (*édit. princeps*).

a. Page 591, l. 11-12 et l. 13-16.

notantur de Choræbo, item de Atheis aut bestiis &c., non sponte a Medico fuisse scripta, sed prius injuriose ac falsò a Theologo in ipsum jacta, quæ ut posset refellere, coactus fuit veris & evidentibus rationibus ostendere illa nomina non sibi, sed potius adversario suo, 5
convenire. Quis ferat hominem tam importunum, ut sibi velit licere alios per calumniam Atheos & bestias vocare, seque ab iis cum veris rationibus modeste refutari non patiatur? Sed festino ad illa quæ me magis spectant. 10

199 | Tres habet rationes ob quas novam Philosophiam condemnat. Prima est *quod veteri adversetur*^a. Hic non repeto quod supra dixi, meam Philosophiam esse omnium antiquissimam, nihilque ab eâ diversum esse in vulgari, quod non sit novum. Sed tantum interrogo 15
an recte intelligat istam Philosophiam quam condemnat, homo usque adeo stolidus (aut, si mavult, malignus), ut eam in Magiæ suspicionem voluerit adducere, quia figuras considerat. Interrogo etiam cur disputari soleat in scholis. Haud dubie ad manifestam 20
veritatem quærendam. Si enim jam haberetur, cessarent istæ disputationes, ut patet in Geometriâ, de quâ non moris est disputare. Sed si vel ab Angelo manifesta illa veritas, tandiu quæsitâ & expetita, proponeretur, nunquid per eandem rationem esset rejicienda, 25
200 quia nempe iis, qui | scholarum disputationibus assueti sunt, nova esse videretur? At fortè inquiet non disputari de principiis, quæ tamen a præsumptâ nostrâ

10 Non à la ligne (*édit. princeps*).

a. Page 592, l. 26-27.

Philosophiâ evertuntur. Sed cur ea tam facilè everti finit? Cur rationibus non fulcit? Et nunquid satis ostenditur ea esse incerta, ex eo quòd ipsis nihil certi hætenus superstrui potuerit?

- 5 Altera ratio est, quòd *juventus, ipsius præsumptæ Philosophiæ adminiculo, technologemata in Authorum libris usitata percipere nequeat*^a. Quasi verò necesse sit ut Philosophia, quæ ad veritatis cognitionem est instituta, doceat ulla vocabula, quibus ipsa non egeat! Cur non
 10 Grammaticam & Rhetoricam potius eo nomine condemnat, cùm earum magis officium sit agere de verbis, ac tamen ab istis docendis adeo sint alienæ, ut tanquam barbara rejiciant? Dicat ergo eas idcirco *juven|tutem* 201
a sanâ Philosophiâ avertere, ac impedire quominus ad
 15 *culmen eruditionis provehatur*^b; nec magis est irridendus, quàm cùm de nostrâ Philosophiâ idem dicit: neque enim ab ipsâ, sed a libris eorum qui vocabulis istis utuntur, ipsorum explicatio est requirenda.

- Tertia denique ratio duas habet partes: quarum al-
 20 tera est manifeste ridicula; & altera injuriosa & falsa. Nam quid tam verum & apertum est, ex quo non facilè
ab improvidâ juventute variæ, falsæ & absurdæ opiniones deduci possint^c? Quòd verò ullæ ex meâ Philosophiâ reverâ
 25 *consequantur quæ pugnent cum orthodoxâ Theologiâ*^d, plane falsum est & injuriosum. Neque utar excep-
 tionem quòd ejus Theologiam orthodoxam esse non

4 non à la ligne (*édit. princeps*). — 18 même remarque.

a. Page 593, l. 1-4.

b. Page 592, l. 28, à p. 593, l. 1.

c. Page 593, l. 4-6.

d. *Ibid.*, l. 6-8.

putem : neminem unquam ideo contempſi, quòd alia
 quàm ego ſentiret, præſertim circa res fidei; novi
 202 enim | fidem eſſe donum Dei; quin & multos, qui ean-
 dem quam ille religionem profitentur, etiam Theolo-
 gos, etiam Concionatores, colo & diligo. Sed jam ſæpe 5
 teſtatus ſum nolle me unquam ullis Theologiæ contro-
 verſiis immiſcere; cùmque in Philoſophiâ etiam non
 agam, niſi de iis quæ naturali ratione clariffime co-
 gnoſcuntur, non poſſunt pugnare cum ullius Theolo-
 giâ, niſi ſi quæ lumini rationis manifeſte adverſetur, 10
 quod ſcio neminem de ſuâ eſſe dicturum.

Cæterum, ne temere videar affirmare nullas ex ra-
 tionibus a Medico allatis a Theologo ſolvi poſſe, duplex
 jam vel triplex ejus rei experimentum habetur. Jam
 enim duo vel tres libelli eâ de re editi ſunt, non 15
 quidem a Theologo, ſed pro ipſo, & a talibus, ut, ſi
 quid boni continerent, ei ſoli tribueretur, nec, eorum
 203 nomine ſe tegendo, eos | ineptiffima proferre permi-
 ſiſſet, ſi meliora habuiſſet.

Primus libellus editus eſt titulo Theſium ab ejus 20
 filio in eâdem Academiâ Profeſſore^a. Cùmque in eo
 futilia tantùm patris argumenta ad formas ſubſtantia-
 les aſtruendas ſint repetita, vel alia etiam inaniora
 adjuncta, nec ulla plane facta ſit mentio rationum
 Medici, quibus jam iſta omnia fuerant refutata, nihil 25
 aliud ex ipſo colligi poteſt, quàm ejus Authorem eas
 non capere, vel certe docilem non eſſe.

11 non à la ligne (*édit. princeps*). — 19 même remarque. —
 27 *idem*.

a. Paul Voet. Voir t. III, p. 558 et 561.

Alius libellus, & quidem geminus, prodiit sub no-
 mine illius studiosi, qui in seditiosâ trium dierum dis-
 putatione, Rectore præside, responderat^a; titulusque
 ejus est: *Prodromus sive Examen tutelare orthodoxæ Phi-*
 5 *losophiæ principiorum &c.* Atque in eo quidem omnia
 collecta sunt, quæ ab ejus Authore, vel Authoribus,
 potuerunt hæcenus excogitari ad rationes Medici 204
 oppugnandas; nam etiam secunda pars, sive novus *Pro-*
domus primo adjunctus est, ne quid omitteretur ex iis
 10 quæ Authori venerunt in mentem dum prior typis
 mandabatur. Sed tamen in iis omnibus, nulla, vel
 minima, ex rationibus Medici, non dicam solide, sed
 nequidem verisimiliter est refutata. Ideoque ille Author
 nihil aliud curasse videtur, quàm ut, crassum volumen
 15 ex meris ineptiis compingendo, ac etiam *Prodromum*
 inscribendo ut adhuc plura expectentur, caveret ne
 quis respondere dignaretur: atque hoc pacto, saltem
 coràm imperitâ plebe, quæ libros eo meliores esse
 putat quo crassiores, ac semper eos qui audacissime ac
 20 diutissime loquuntur judicat esse victores, triumpharet.

Ego verò, qui plebeculæ gratiam non capto, nec
 aliud curo quàm | ut, veritatem quantum in me est 205
 protegendo, probis & peritis gratificer ac propriæ
 conscientiæ satisfaciam: spero me futiles istas astutias,
 25 aliasque omnes quibus adversarii uti solent, ita palam
 esse facturum, ut nemo iis in posterum sit usus, nisi
 qui pro calumniatore atque osore veritatis aperte co-
 gnosci non erubescet. Et quidem hæcenus non parum
 profuit ad verecundiores cohibendos, quòd ab initio

a. Lambert Waterlaet. Voir t. III, p. 561.

rogarim omnes, ut si quid haberent quo ea, quæ in
 meis scriptis ut vera proposui, impugnarent, id ad me
 perscribere dignarentur, ac promiserim me iis respon-
 surum^a: viderunt enim se nihil posse coram aliis de me
 loqui quod mihi met ipsi non significarent, quin hoc 5
 ipso meritò in calumniæ suspicionem adducerentur.
 Sed multi hoc neglexerunt, ac quamvis reverà nihil
 206 invenirent in meis scriptis | quod possent falsitatis ar-
 guere, nec quidem fortè legissent, occulte tamen de
 ipsis maledixerunt: idque aliqui tanto cum studio, ut 10
 integros eà de re libros conscripserint, non quidem in
 lucem emittendos, sed, quod multo pejus existimo,
 privatim coram credulis lectitandos^b; eosque partim
 falsis rationibus, sed multis verborum ambagibus
 tectis, partimque etiam veris, sed quibus tantùm im- 15
 pugnabant opiniones falsò mihi affictas, impleverunt.
 Nunc autem ego hos omnes rogo & hortor, ut scripta
 ista sua in lucem edant. Docuit enim me experientia
 melius hoc fore, quàm si ea, ut prius rogaram, ad me
 mittant; ne, si fortè responsione digna non judicarem, 20
 ipsi interim vel me sibi respondere non posse falsò
 jactarent, vel se a me contemni quererentur; neve etiam
 207 nonnulli, quorum scripta | vulgarem, injuriam sibi a
 me fieri putarent, quòd meas responsiones iis adjun-
 gerem, quia, ut nuperrime de se ipso quidam ajebat, 25
 privarentur hoc pacto fructu quo poterunt gaudere si
 ea ipsimet edi curent, ut nempe per aliquot menses le-
 gantur, ac multorum animos imbuant & præoccupent,
 priusquam ad illa possim respondere. Hunc itaque ipsis

a. *Discours de la Méthode*, p. 75 de cette édition, l. 23.

b. Descartes vise ici Gassend. Voir ci-avant, p. 392.

fructum non invidebo ; quin etiam responsurum me
 esse non promitto, nisi ubi tales rationes invenero, ut
 eas passim a lectoribus solvi posse non putem. Quan-
 tum enim ad cavillationes aut convitia, vocesque alias
 5 quascunque a proposito alienas, ipsas pro me potius
 quàm contra me facere arbitrabor, hoc argumento,
 quòd non existimem quemquam iis in tali causâ esse
 usurum, nisi qui plura cupiet persuadere, quàm ratio-
 nibus probare possit ; quique | hoc ipso veritatem se 208
 10 non quærere, sed eam velle impugnare, ac proinde
 ingenuum & probum non esse ostendet.

Verùm non dubito quin etiam permulti viri candidi
 ac pii meas opiniones possint habere suspectas, tum
 quia vident eas ab aliis reprehendi, tum etiam ob hoc
 15 solum quòd novæ esse dicantur, & non a multis hæc-
 tenus fuerint intellectæ. Ac fortè non facilè ullus judi-
 cantium cœtus posset inveniri, in quo, si de iis delibe-
 raretur, non multo plures futuri essent, qui censerent
 esse rejiciendas, quàm qui auderent ipsas approbare.
 20 Suadet enim ratio, & prudentia, ut de re nobis non
 omnino perspectâ, non nisi juxta id quod in simili solet
 contingere, judicemus : ac tam multi hæcenus novas
 in Philosophiâ opiniones protulerunt, quas vulgatis &
 receptis, non meliores, sed sæpe periculosiores esse
 25 cognitum est, ut non immeritò illi omnes, qui nondum 209
 meas clare percipiunt, si sententiam suam rogentur,
 eas dicturi sint esse rejiciendas. Atque ideo, quantum-
 vis veræ existant, mihi nihilominus metuendum esse
 putarem, ne fortè a totâ tuâ Societate, ac universim
 30 ab omnibus cœtibus eorum qui docent, ut nuper à

11 non à la ligne (*édit. princeps*).

Senatu illo Academico de quo jam scripsi, condemna-
rentur; nisi eas a te, pro singulari tuâ benignitate ac
prudentiâ protectum iri considerem. Sed, cùm eam
Societatis partem regas^a, a quâ facilius quàm a re-
liquis mea. Specimina legi possunt, quia nempe præ- 5
cipua eorum pars est Gallice conscripta, te unum hac
in re plurimum posse mihi persuadeo. Nec verò aliam
gratiam a te hîc peto, quàm ut vel ipse illa examines,
vel, si majora negotia impediant, non uni R. P.*^b, sed
210 aliis magis ingenuis eam curam demandes; ac que- 10
madmodum in forensibus judiciis, cùm duo vel tres
testes fide digni aliquid se vidisse affirmant, plus iis
solis fidei habetur, quàm universæ aliorum hominum
multitudini, quæ fortè conjecturis adducta contra-
rium putat : ita illis dumtaxat credas qui rem, de 15
quâ judicabunt, perfectè se intelligere profitebuntur;
ac demum ut, si quas habueris rationes quæ me ab
instituto meo debeant revocare, ipsas me docere non
graveris.

Etenim, in paucis illis Meditationibus quas edidi, 20
principia omnia Philosophiæ quam paro continentur;
in Dioptricâ autem & Meteoris, particularia multa ex
iis deduxi, quæ declarant quo ratiocinandi genere utar;
ideoque, quamvis istam Philosophiam nondum totam
ostendam, existimo tamen, ex iis quæ jam dedi, facile 25
211 posse intelligi qualis sit futura. Nec, ut opinor, sine

19 non à la ligne (*édit. princeps*).

a. Le P. Dinet administrait, comme provincial, « la province de Paris » (suivant les circonscriptions et dénominations de la Compagnie de Jésus).

b. Le P. Bourdin.

iustâ ratione malui quædam ejus specimina præmittere,
 quàm integram exhibere priusquam fuerit expetita.
 Quamvis enim, ut libere loquar, de ejus veritate non
 dubitem, quia tamen novi quàm facilè etiam veritas,
 5 a paucis invidis sub specie novitatis impugnata, possit
 a multis prudentibus condemnari, non certus sum illam
 ab omnibus optari, nec volo invitis obtrudere. Quam-
 obrem longe ante cunctos præmoneo me illam parare :
 privati multi cupiunt & expectant : unus quidem docen-
 10 tium cœtus judicavit esse rejiciendam ; at quia tantum
 a seditioso & inepto suo Rectore ad id permotum fuisse
 scio, nihil apud me habet authoritatis. Sed, si fortè
 alii plures eam nollent, ac rationes nolendi iustiores
 haberent, privatis ipsos anteponendos putarem. Et
 15 omnino | profiteor me nihil scienter contrà prudentio- 212
 rum consilia vel potentiorum voluntatem esse factu-
 rum. Cùmque non dubitem quin ea pars, in quam
 Societas tua se flectet, alteri debeat præponderare,
 summo me beneficio afficies, si tuæ tuorumque sen-
 20 tentiæ monere velis : ut, quemadmodum in reliquâ
 vitâ vos semper præcipue colui & observavi, sic etiam
 hac in re, quam alicujus momenti esse puto, nihil nisi
 vobis faventibus suscipiam. Vale.

FINIS.

CORRECTIONS ET ADDITIONS

Page 4, ligne 13 :	quantumvis,	<i>lire</i> : quantumvis.
11, l. pénultième :	556,	— <i>(sic pro 566)</i> .
18, l. 16 (var.) :	hos autem],	— rétabli. (<i>second tirage</i>).
26, l. 9 (var.) :	vel],	— omis (<i>1re édit.</i>).
28, l. 24 (var.) :	Sed... pertinerent ?]	— rétabli (<i>second tirage</i>).
31, l. 3-4 (var.) :	Quid... mutabile ?]	— <i>id.</i> , (<i>id.</i>).
32, l. 3 (var.) :	ipfammet fi]	— corrigé (<i>id.</i>).
32, l. 4 (var.) :	figurâ]	— ex figurâ (<i>1re édit.</i>).
33, l. 7 :	quod	— quòd.
47, l. 7 (var.) :	illarum]	— illorum (<i>1re édit.</i>).
48, l. 9 (var.) :	quarum]	— quorum (<i>id.</i>).
66 (var.) :	<i>pro</i> 6	<i>lire</i> : 7.
» »	» 11	— 12.
68, l. 21 (var.) :	<i>Ajouter</i> : « Ici les deux premières éditions commencent à diviser le texte en alinéas. »	
» l. 24 (var.) :	<i>pro</i> 24	<i>lire</i> : 25.
» »	» 26	— 27.
77, l. 16 :	fingerem	<i>Note</i> : voir ci-après, p. 215, l. 13-14. Voir aussi tome III, p. 335, l. 7.
85, l. 12 :	meâ	<i>lire</i> : meâ, (<i>virgule</i>).
» l. 14 :	comparante	— comparante, (<i>id.</i>).
» l. 26 :	quo minus	— quominus.
95, l. 7 :	<i>après</i> quod et aut	<i>supprimer virgules</i> .
96, l. 22 :	<i>après</i> esse	<i>virgule</i> (au lieu de deux points).
97, <i>note</i> c :	p. 65, l. 28-30,	<i>lire</i> : p. 65, l. 29, à p. 66, l. 1.
» <i>note</i> d :	l. 11-14,	— l. 12-15.
99, <i>note</i> a :	p. 66, l. 29, à p. 67, l. 3, — p. 67, l. 2-5.	
125, l. 13 :	entia, bona, (<i>sic</i> , <i>1re et 2e édit.</i>)	<i>lire</i> (<i>peut-être ?</i>) :
	entia < et! > bona.	
131, l. 11 :	<i>après</i> unica	<i>virgule</i> .

Page 133, l. 19 :	affertis	<i>lire</i> : affertis.
133, <i>note</i> d :	p. 48, l. 24.	— Page 51, l. 30.
140, <i>note</i> c :	l. 19-21.	— l. 20-22.
155, l. 19 (var.) :	plurium	<i>rétabli</i> (second tirage).
161, l. 19 :	quàm	quàm.
166, var. :		<i>ajouter</i> : (1 ^{re} édit.).
168, var. :	(2 ^e édit.)	<i>lire</i> : (1 ^{re} édit.).
176, l. 9 :	quidam	— quidam (non en ital.).
183, l. 16 :	après visione	<i>virgule</i> .
194, <i>note</i> a :	l. 24	<i>lire</i> : l. 27.
197, l. 15 :	ab	— ad.
198, l. 2 :	après exordium	deux points (au lieu de virgule).
209, l. 4 :	ex eo quòd fim	ex eo quod fim (non en ital.).
213, l. 9-10 :	après respondeo	punctuation (deux points).
214, <i>note</i> a :	l. 15	<i>lire</i> : l. 16.
236, l. 8 :	ui	— fui.
250, l. 12 :	après aër	<i>virgule à supprimer</i> .
253, var. :	(1 ^{re} et 2 ^e édit.)	à supprimer.
254, l. 2 (var.) :	» »	»
268, l. 8 :	manifestas	<i>lire</i> : manifestes.
273, l. 7 :	après inspectionem	<i>virgule</i> .
275, l. 14 :	tangatur aut videatur	<i>lire</i> : tangantur aut videan-
	tur (Desc.).	
276, l. 25 :	après declarareque,	<i>virgule à supprimer</i> .
282, l. 26 :	après posse,	»
289, l. 21 (var.) :	& pro &c.	<i>faute corrigée à l'errata</i> (1 ^{re} édit.).
294, l. 5 (var.) :	Disquis. Met.	<i>ajouter</i> : et Desc.
» <i>note</i> a :	l. 8-17	<i>lire</i> : 9-18.
296, l. 8 :	infinità	— in finità.
» l. 21 (var.) :	Voir ci-dessous	Voir Desc. et ci-dessous.
297, l. 1 :	Dici	à la ligne (1 ^{re} et 2 ^e édit.).
300, l. 5 :	abesse	<i>lire</i> : ab esse.
301, <i>note</i> a :	l. 9-10	— l. 9-11.
302, <i>note</i> a :	Page 45.	Page 49.
306, l. 7 :	reipfâ	<i>lire</i> : re ipsâ (2 ^e édit.), ou plu-
		tôt teipfâ (Mens.), cf. p. 309, l. 7.
311, l. 8 :	existentibus	<i>lire</i> : existentibus (2 ^e édit.).
315, <i>note</i> a :	l. 1-6	— l. 2-7.
» » c :	l. 21.	— l. 20.
321, l. 21 :	après induere	à la ligne.
322, <i>note</i> b :	l. 7-14	<i>lire</i> : l. 8-15.
324, <i>note</i> a : j	l. 15-20	— l. 16-21.
» » b :	l. 6-9	— l. 8-11.

Page 325, note a :	l. 10-26	<i>lire</i> : l. 12-28.
» » b :	l. 27-31	— l. 29, à p. 68, l. 2.
326, » a :	l. 10-17	— l. 12, etc.
» » b :	l. 11-18	— l. 13-20.
» » c :	l. 12-14	— l. 14-15.
327, » a :	l. 25	— l. 27.
329, » a :	l. 14	— l. 13.
348, l. 9 :	Philosopho acutissimo. Voir p. 11, l. 20.	
350, l. 3 :	<i>après veritatis</i>	<i>point et virgule.</i>
355, note a :	Page 261	Page 262.
» » b :	l. 7	<i>lire</i> : l. 5.
363, » a :	p. 281, l. 12	— 282, l. 7.
371, l. 8 :	quid	— quod.
383, l. 3 :	quim	— quin.
388, note a :	l. 28	— l. 29.
» » c :	l. 7 : <i>Et post nonnulla</i>	<i>lire</i> : <i>Et post nonnulla.</i>
389, » fin :	Revius...	(Revius...
393, II, 10 :	ipse	<i>lire</i> : ipsi.
402, Dub. X :	l. 28	— l. 29.
¶ 410, dernière l. :	dcirco	— idcirco.
426, l. 29 :	facere	— facere.
428, l. 22 :	Vide Mag. lib. 4, etc. Note. Mag(istri Sententiarum) liber IIII, Distinctio XLIII, G : « Si » animæ sine corporibus sentiunt ignem cor- » poralem... De hoc Iulianus Toletanæ ec- » clesie episcopus, Gregorij dicta secutus, ita » scripsit : Si viuentis hominis incorporeus » spiritus tenetur in corpore : cur non post » mortem etiam corpore igneo teneatur?... » (Pag. 548, PETRI LOMBARDI Episcopi parisiensis <i>Sententiarum Lib. IIII</i> , Parisiis, ex officina Ioannis Roigny, sub Basilisco et quatuor elementis, per Ioannem Aleaume Parisien. Theologiæ Professore, in-4°, 1550.)	
463, l. 21 :	Lettre H,	<i>en regard de l. 20.</i>
469, l. 12 :	» M,	» l. 10.
473, note c :	l. 12	<i>lire</i> : l. 10.
476, l. 27 :	quicquàm	— quicquam.
478, l. 5 :	Ac	— At.
479, note c :	p. 483	— p. 482.
482, l. 28 :	<i>après illud</i>	<i>virgule.</i>
490, l. 11 :	&	« &
494, l. 18 :	ais,	<i>lire</i> : ais ;
504, l. 17 :	averbis	— a verbis.

Page 509, l. 22 :	fumniandi	<i>lire</i> : fomniandi
519, <i>note</i> c :	<i>ajouter</i> : où le dernier mot est <i>cognosco</i> .	
541, l. 4 :	<i>après</i> destruebat	<i>un point (et non une virgule)</i> .
547, l. 4 (var.) :	<i>ajouter</i> : cf. p. 529, l. 28, et p. 545, l. 14-15.	
554, l. 6 :	<i>après</i> fed	<i>virgule à supprimer</i> .
563, <i>note</i> a :	<i>l. 2</i> : p. 558	<i>lire</i> : p. 568.
573, » a :	p. 455, l. 18-26.	— p. 233, l. 3.
584, l. 1 :	quie'	— quie-
590, <i>note</i> a :	<i>Ibid.</i>	— t. III.
592, l. 8 :	fastuofam	— fastofam.

TABLE DES NOMS PROPRES^a

<i>Adam</i> : 431, 534, 551, 534, 551 , 555 .	<i>CEPERET</i> : 448.
ALEXANDER : 372 , 373 .	<i>Choræbus</i> : 592, 596.
<i>Alipius</i> : 197.	<i>Circe</i> : 478 .
ANAXAGORAS : 410.	CLERSELIER : IX, X, XII.
APELLES : 372 .	<i>Concilium Lateranense</i> : 3 , 413, 425 .
APOLLONIUS : 4.	» <i>Tridentinum</i> : 251 .
ARCHIMEDES : 4 , 24 , 241 , 245 , 328, 467, 478, 488, 489, 491 , 539, 540 .	<i>Consus</i> : 534 .
ARIMINENSIS : 125.	CRATES : 389.
ARISTOTE : 94, 106 , 242 , 249 , 251 , 303, 336, 370 , 410, 434 , 580 , 588 .	DAMASCENUS : 96 .
ARNAULD : X, XIII, 412.	<i>Davus</i> : 93 .
AUGUSTINUS (<i>Divus vel Sanctus</i>) : 197, 205, 216, 217, 219 .	DEMOCRITUS : 381 .
BANNIUS : 91, 101, 121.	DIAGORAS : 328, 336, 384 .
BIEL : <i>vid.</i> GABRIEL.	DINET : VII, VIII, X , XI : 391, 392, 563 , 602.
BLAEV (<i>Johannes</i>) : VII, VIII, X , XI, 391, 393.	DIONYSIUS Areop. : 92 .
BLOEMAERT : 91, 101, 121.	<i>Ecclesiastes</i> : 416, 430 .
BOETIUS : 97 .	<i>Elias</i> : 587 .
<i>Bona Dea</i> : 534 .	ELZEVIER (<i>Daniel</i>) : VIII, XI, XIV.
BOURDIN : VII, X, XI, 563 , 564 , 565 , 566 , 568 , 570 , 571 , 573 , 574 , 576 , 587, 602.	» (<i>Louis</i>) : VI, VII, VIII, IX, XI, XII, XIV.
<i>Bucephalus</i> : 339, 388 , 389, 408.	EPICURUS : 381 .
<i>Calvinistæ</i> : 190, 191 .	<i>Epidicus</i> : 492 .
<i>Canadenses</i> : 124, 154 .	EUCLIDES : 328.
CATERUS : X, 91, 101, 121 , 200, 208, 209, 218.	<i>Evodius</i> : 197, 198.
	GABRIEL : 125.
	GALENUS : 574 .
	GASSENDUS : VI, VII, IX, X, XI, XII, XIII, XIV, XV, II, 256, 275, 388, 389, 390 , 391-394, 409, 412, 600.
	<i>Genesis</i> : 436 .

a. Les chiffres **gras** renvoient au texte de Descartes (*Méditations et Réponses aux Objections*), les italiques au texte des Objections, et les autres aux notes ou éclaircissements. — Les noms en italiques sont ceux de personnages mythologiques, ou qui figurent dans des textes, sacrés ou profanes, cités au cours de ce volume, ou encore des désignations de sectes, peuplades, etc.

Gorlæus : 586.

GRÉGOIRE DE RIMINI : *vid.* ARIMINENSIS.

HAYNEUVE : 567, 568, 570.

HEEREBOORD : 388.

HIPPOCRATES : 574.

HOBBS : X.

Hurones : 124.

JOHANNES (Divus vel Sanctus) : 430.

Jupiter : 380.

LIREUS : 589.

LOMBARD (Pierre) : *vid.* MAGISTER SENTENTIARUM).

LUCRETIUS : 341.

MAETSIUS : 589.

Mævius : 91.

MAGISTER SENTENTIARUM) : 428.

MARIUS : 565.

MARTELLUS : 392.

MATHÆUS : 589, 594.

Mercurius : 382.

MERSENNUS : X, XI, XIII, IO, 196, 204, 256, 347, 409, 412, 563.

Momus : 91.

Œdipus : 93.

OVIEDO^a : 483.

Pandora : 303, 304, 370, 371.

PAPPUS : 4.

Parmenon : 492.

PAULUS (Divus vel Sanctus) : 2, 415, 429.

Pharaon : 125.

PLATO : XV, 171, 319, 320, 321, 324, 328.

Platonici : 203, 425, 426.

PLAUTUS : 492, 517.

Pyrgopolinices : 517.

Porphyrius : 124, 140.

PRAXITELES : 362.

Prophetæ : 125, 143, 431.

PTOLEMÆUS : 411.

PYTHAGORAS : 328, 384, 479, 482, 495.

Pythagorici : 426, 490.

REGIUS : XIII, 582, 583, 588.

REGNERI : 590.

REVIUS : 388, 389.

Salomon : 416, 430.

Sceptici : 130, 351, 361, 476, 477, 549, 550.

SCOTUS : 100, 120.

Scripturæ Sacræ : 2, 125, 142, 143, 154, 256, 415, 416, 429, 430, 431, 436.

SOCRATES : 194, 319, 321.

SOLY : V, 391, 409, 448.

SORBIERE (Samuel) : VII, VIII, XIII.

SUARES : 95, 235.

TAURELLUS : 586.

TERENTIUS : 492, 496.

THEODORUS : 328, 384.

THOMAS (Divus vel Sanctus) : 94, 96, 97, 98, 99, 106, 114, 115.

Turcæ : 126, 148, 154.

Ulysses : 529, 544.

VOET (Gisbert), VII, VIII, IX, X, XI, XII, 584, 594.

VOET (Paul), 598.

WATERLAET : 599.

ZENON : 389.

a. OVIEDO (François de), né à Madrid, en 1602, entra dans la Compagnie de Jésus en 1618. Il enseigna d'abord les humanités, puis cinq ans la philosophie, deux ans la théologie morale, et cinq ans la scolastique à Alcalá et à Madrid, où il mourut le 9 février 1651. Il a laissé trois ouvrages : 1° *Integer cursus philosophicus ad unum corpus redactus* (t. I et II, Lyon, 1640; seconde édition, *ibid.*, 1641), Approb. Prov., 8 août 1638. — 2° *Tractatus Theologici, Scholastici et Morales* (*ibid.*, 1646). — 3° *De virtutibus Fide, Spe et Charitate* (*ibid.*, 1651).

TABLE DES MATIÈRES

Avertissement.....	v
<i>Frontispices des trois premières éditions.....</i>	xix
EPISTOLA.....	1
PRÆFATIO AD LECTOREM.....	7
SYNOPSIS sequentium sex Meditationum.....	12
MEDITATIO I. De iis quæ in dubium revocari possunt.....	17
— II. De natura mentis humanæ : quòd ipsa sit notior quàm corpus.....	23
— III. De Deo, quòd existat.....	34
— IV. De vero & falso.....	52
— V. De essentia rerum materialium, & iterum de Deo, quòd existat.....	63
— VI. De rerum materialium existentia, & reali mentis a corpore distinctione.....	71
OBJECTIONES PRIMÆ in præcedentes Meditationes.....	91
RESPONSIO AUTHORIS ad primas Objectiones.....	101
OBJECTIONES SECUNDÆ.....	121
RESPONSIO ad secundas Objectiones.....	128
Rationes Dei existentiam & animæ a corpore distinctionem pro- bantes, more geometrico dispositæ.....	160
OBJECTIONES TERTIÆ CUM RESPONSIONIBUS AU- THORIS.....	171
OBJECTIONES QUARTÆ.....	196
RESPONSIO ad quartas Objectiones.....	218

<i>OBJECTIONES QUINTÆ</i>	256
RESPONSIO ad quintas Objectiones.....	347
Addition aux 5 ^{mes} Objections et Réponses.....	391
<i>DISQUISITIO METAPHISICA</i>	392
<i>Gassendus Sorberio</i>	392
<i>Typographus Lectori</i>	393
<i>Index Dubitationum et Instantiarum</i>	394
<i>Addenda</i>	409
<i>OBJECTIONES SEXTÆ</i>	412
RESPONSIO ad sextas Objectiones	422
Privilège	448
<i>Frontispice des 7mes Objections</i>	449
<i>OBJECTIONES SEPTIMÆ CUM NOTIS AUTHORIS</i>	464
RENATI DES CARTES EPISTOLA ad patrem DINET.....	563
Corrections et additions	605
Table des noms propres	609

Achevé d'imprimer
par LÉOPOLD CERF
12, rue Sainte-Anne, à Paris
le 28 décembre 1904